

T.C.

Ardahan Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı

**CEDİTÇİLİK BAĞLAMINDA HAMZA HEKİMZADE
NİYAZİ'NİN TİYATRO ESERLERİ ÜZERİNE TEMATİK
İNCELEME**

Çağdaş KEÇECİ

Prof. Dr. Şureddin MEMMEDLİ

Doktora Tezi

Ardahan, 2024

CEDİTÇİLİK BAĞLAMINDA HAMZA HEKİMZADE
NİYAZİ’NİN TİYATRO ESERLERİ ÜZERİNE TEMATİK İNCELEME

Çağdaş KEÇECİ

Prof. Dr. Şureddin MEMMEDLİ

Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ardahan, 2024

KABUL VE ONAY

Çağdaş Keçeci tarafından hazırlanan “Ceditçilik Bağlamında Hamza Hekimzade Niyazi’nin Tiyatro Eserleri Üzerine Tematik İnceleme” başlıklı bu çalışma, 02.08.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Orhan SÖYLEMEZ (Başkan)

Prof. Dr. Şureddin MEMMEDLİ (Danışman)

Doç. Dr. Erhan GİRAY

Doç. Dr. Mayrambek OROZOBAYEV

Doç. Dr. Cihan TUNCER

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mustafa ŞENEL
Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / Ardahan Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

02/10/2024

Çağdaş KEÇECİ

“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) *Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*
- (2) *Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*
- (3) *Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

** Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.*

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanının **Prof. Dr. Şureddin MEMMEDLİ** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Çağdaş KEÇECİ

ÖN SÖZ

Değişen dünyanın yeni getirileriyle birlikte çağın ruhunu okumak isteyen insanoğlu arka plan kültüründe değişenin taşıyıcısı olarak karşımıza çıkar. 15. ve 16. yüzyılla birlikte avrupada başlayan aydınlanma hareketi, özü itibariyle kilisenin dogmacı bakış açısına karşı reformist ve pozitivist yaklaşımlar getirmiştir. Şüphesiz ki yeniliğin öncüleri birkaç yüzyıl içerisinde kıta anakarasını da etkileyecek ve devamında bütün dünyada akımın yayılmasını sağlayacaktır. Aydınlanma çağından Rönesansa uzanan çizgide tarihi siyasi ekonomik, sosyal ve bilimsel anlamda oluşumunu tamamlayan yeni dünya düzeninin Türkistan coğrafyasında da etkilerini görmek mümkündür. Her ne kadar 17. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Rus hakimiyeti altında bir bölge olsa da 19. yüzyılla birlikte başlayan kopuş süreci yeni fikir ve akımların doğmasına yol açmıştır.

19. yüzyılın son çeyreğinde özellikle geleneksel söylem ve eğitim anlayışından vazgeçilerek yeni bir anlayış ve eğitim siteminin ortaya çıkışına zemin hazırlayacak birtakım olgular meydana gelmiştir. Batıdaki gelişmelerin Osmanlı modernleşmesiyle birlikte Türkistanda hissedilmesi İsmail Gaspıralı'nın öncülüğünde 19. yüzyılın son çeyreğinde eylemsel birer faaliyet olarak ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle Gaspıralı'nın Usul-i Cedit adında yeni sistemde eğitim anlayışını halkın benimsemesi için açmış olduğu okullar bu eylemsel faaliyetlerin ana kolonlarıdır. Eğitimin Türkçe yapılması yanında, eğitim anlayışında ezbere dayalı olmayan ve pozitif bilimlerin okutulduğu derslerin müfredata eklenmesiyle süreç farklı bir boyut kazanmıştır. Özellikle Gaspıralı'nın kadimci gelenekten gelen medrese eğitiminin yerine yeni usuldeki bu eğitim anlayışını uygulamaya koyması pekçok kesimi rahatsız etmiş olsa da Türkistan aydınlanmasının ve modernleşmesinin ilk temellerinin atılmasına zemin hazırlamıştır.

Usul-i Cedit okullarının açılmasıyla birlikte toplumdaki sosyal yapıya yönelik değişimler de göze çarpmaktadır. Özellikle kız çocuklarının okutulması, kadın hakları ve milliyetçilik gibi konular dönemin yazar ve şairlerinin dikkatini o yöne doğru çevirmelerine sebep olmuştur. Toplumdaki çarpıklıkların insan hak ve özgürlüklerini sekteye uğratabilecek uygulamaların ağır bir şekilde eleştirildiği eserler yazılmıştır. Geleneksel din anlayışı ve eğitim anlayışı, kadına haklarına yönelik sınırlama bu dönem eserlerinde sıkça eleştirilmiştir. Bu bağlamda 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk

çeyreğinde kaleme alınan pekçok eserde ana tema olarak bu konular işlenmiş ve özellikle edebi türler içerisindeki tiyatro ile durum halka anlatılmaya çalışılmıştır.

Hamza Hekimzade Niyazi, Cedit fikrinin Özbekistandaki ilk temsilcilerinden ve savunucularından biridir. Niyazi'nin gazete yazılarında ve edebi eserlerinde ele almış olduğu konular genel olarak aydınlanma fikrinin ön planda tutulduğu ve toplumdaki bağnazlığın eleştirilmesine yöneliktir. Bu kapsamda özellikle kadının geri plana itilmesi, din tacirliği ve taassup ana temaları oluşturmaktadır. Geleneksel din anlayışında kadının temel hak ve özgürlüklerden mahrum bırakılması, eve kapatılması, sosyal yapı içerisinde yer edinmemesi ve eğitim hakkının olmaması gibi konular Niyazi'nin dikkatle üzerinde durduğu meselelerdendir. Bu kapsamda Niyazi, tıpkı diğer Ceditçiler gibi tiyatroyu aydınlanmaya ulaşmada bir vasıta olarak görmüş ve genellikle bu türde eserler kaleme almıştır.

Tez çalışmasında Hamza Hekimzade Niyazi'nin hayatı, edebi kişiliği ve sanat anlayışı irdelenirken 14 tane tiyatro eseri Türkiye Türkçesine aktarılmış ve metinsel bağlamı itibariyle incelenmiştir. Tiyatro eserleri incelenirken toplumsal arka plan göz önünde bulundurulmuş, dönemsel olaylar ve olgular ışığında çözümleme yapılmıştır.

Tez çalışması giriş hariç 4 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Ceditçilik fikrinin ortaya çıkışı ve Özbekistandaki yansımaları ele alınmıştır. İkinci bölümde Hamza Hekimzade Niyazi'nin, hayatı, sanat anlayışı, edebi kişiliği ve eserlerinden söz edilmiştir. Üçüncü bölümde, ilk kez bizim tarafımızdan Özbek Türkçesinden, Türkiye Türkçesine aktarılan tiyatro eserleri metinsel bağlamları ve izleksel göndermeleri itibari ile çözümlenmiştir. Dördüncü bölümde ise, Niyazi'nin 14 tane tiyatro eseri Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Tez konusunun belirlenmesinden savunmaya kadar geçen süre zarfında engin bilgi ve tecrübeleriyle yolumu aydınlatan, ruh ufkumu genişleten kıymetli danışmanın Prof. Dr. Şüreddin Memmedli'ye, yine tezin her aşamasında metin okumalarında beni yönlendiren ve katkılarını esirgemeyen Doç. Dr. Fatih Şayhan'a, tez çalışmamın bu safhaya gelmesinde olumlu eleştirileriyle sürece katkı sunan, tez izleme komitesi üyeleri, Doç. Dr. Mayrambek Orozobayev ve Doç. Dr. Cihan Tuncer'e, tiyatro eserlerinin Türkiye Türkçesine aktarımında yardımlarını gördüğüm Şahsenem Dokuzluoğlu'na, tezimin yazım sürecinde değerli zamanlarını ayıran, Dr. Öğr. Üyesi Yakup Yeşilyaprak'a ve kıymetli kardeşim Dr. Öğr. Üyesi Mirza Polat'a teşekkür ederim.

Eğitim hayatımın bu safhalara gelmesinde beni her zaman destekleyen, her çıkmazımda yanımda olan ilk öğretmenlerim, babam İbrahim Keçeci ve Annem Huri Keçeci'ye sonsuz teşekkür ederim.

Çağdaş KEÇECİ
Ardahan, 2024

ÖZET

KEÇECİ, Çağdaş. *Ceditçilik Bağlamında Hamza Hekimzade Niyazi'nin Tiyatro Eserleri Üzerine Tematik İnceleme*, Doktora Tezi, 2024.

Tez çalışmamızda Özbek edebiyatının önemli şahsiyetlerinden biri olan Hamza Hekimzade Niyazi'nin tiyatro eserleri üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda Niyazi'nin 13 tane tiyatro eseri tarafımızdan Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Daha sonrası ise aktarılan bu tiyatro eserleri metinsel bağlamları itibariyle incelenmiştir.

Hamza Hekimzade Niyazi Özbek edebiyatının Cedit dönemi yazarlarından. Bundan dolayı eserlerinde modernleşmenin etkisi derin bir şekilde görülmektedir. Niyazi, yaşamış olduğu dönemdeki toplumsal dezenformasyona, kadın haklarına, sınıfsal farklılıklara, dini bağnazlığa dikkat çekmiş ve yazmış olduğu tiyatro eserleri ile toplumun aydınlanmasına katkı sunmaya çalışmıştır. Niyazi, diğer Ceditçiler gibi tiyatroyu toplumun ilerlemesi için bir vasıta olarak görmüştür.

Niyazi'nin eserlerinde dini taassup önemli bir yer tutmaktadır. Niyazi'ye göre toplumu aydınlanmasında en büyük engellerden biri de bağnazlıktır. Niyazi bu olguya hemen hemen bütün eserlerinde yer vermiştir. Tiyatro eserlerindeki tipler genellikle kadın haklarından, kız çocuklarının okumasından ve toplumun aydınlanmasından rahatsız olan geleneksel yaşamı dinin bir emri olarak dayatan din adamlarından; toplumdaki yozlaşmayı, aile birliğinin bozulmasını bir ayrıcalık olarak gören insanlardan oluşmaktadır. Niyazi bu tipler üzerinden bir toplum sosyolojisi ortaya koyarak kötü karakterler üzerinden ve metinsel bağlamdan sembolik göndermeler yapar.

Anahtar Sözcükler:

Cedit, Aydınlanma, Özbek Edebiyatı, Tiyatro, Hamza Hekimzade Niyazi.

ABSTRACT

KEÇECİ, Çağdaş. *Thematic Analysis on Hamza Hekimzade Niyazi's Theater Works in the Context of Jadidism*, PhD Thesis, 2024.

In our thesis, we focused on the theater works of Hamza Hekimzade Niyazi, one of the important figures of Uzbek literature. In this context, 13 of Niyazi's theater works have been translated from Uzbek Turkish into Turkish by us. Afterwards, these transferred theater works were examined in terms of their textual context.

Hamza Hekimzade Niyazi is one of the writers of the Cedid period of Uzbek literature. Therefore, the influence of modernization is deeply visible in his works. Niyazi drew attention to social disinformation, women's rights, class differences, and religious bigotry in the period he lived in and tried to contribute to the enlightenment of society with the theater works he wrote. Niyazi, like other Jadidists, saw theater as a means for the progress of society.

Religious bigotry has an important place in Niyazi's works. According to Niyazi, one of the biggest obstacles to enlightening society is bigotry. Niyazi included this phenomenon in almost all his works. The characters in theater plays are generally those of clergy who are disturbed by women's rights, girls' education and the enlightenment of the society, and who impose the traditional life as an order of religion; It consists of people who see the corruption in society and the breakdown of family unity as a privilege. Niyazi puts forward a sociology of society through these types and makes symbolic references through bad characters and the textual context.

Keywords:

Jadid, Enlightenment, Uzbek Literature, Theatre, Hamza Hekimzade Niyazi.

KISALTMALAR

Çev.	Çeviren
Edt.	Editör
s.	Sayfa
S.	Sayı
ss.	Sayfa sayısı
TDK:	Türk Dil Kurumu
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	iii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	iv
ETİK BEYAN.....	vi
ÖN SÖZ.....	vii
ÖZET.....	x
ABSTRACT	xi
KISALTMALAR	xii
İÇİNDEKİLER	xiii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM.....	9
CEDİTÇİLİK HAREKETİNİ HAZIRLAYAN SİYASİ, SOSYAL, KÜLTÜREL SEBEPLER.....	9
1.1. KAZAN VE KIRIM'DA CEDİTÇİLİK FİKRİNİN ORTAYA ÇIKIŞI... 9	
1.2. BUHARA'DA CEDİTÇİLİK FİKRİNİN ORTAYA ÇIKIŞI	18
2. BÖLÜM.....	24
CEDİT- ÖZBEK TİYATROSUNUN TARİHİ GELİŞİM SÜRECİ.....	24
3. BÖLÜM.....	29
HAMZA HAKİMZADE NİYAZİ'NİN HAYATI- ESERLERİ	29
3.1. HAYATI	29
3.2. ESERLERİ	31
4. BÖLÜM.....	37
HAMZA HEKİMZADE NİYAZİ'NİN CEDİTÇİLİK BAĞLAMINDA TİYATRO ESERLERİ	37
4.1. ZEHİRLİ HAYAT.....	37
4.1.1. Türkiye Türkçesine Aktarımı	37
4.1.2. Tematik İnceleme	52
4.2. ZENGİN İLE HİZMETÇİ.....	56
4.2.1. Türkiye Türkçesine Aktarımı	56
4.2.2. Tematik İnceleme	118
4.3. ESKİ KADILAR VEYA MAYSARA'NIN İŞİ	127

4.3.1. Türkiye Türkçesine Aktarımı	127
4.3.2. Tematik İnceleme	169
4.4. KADININ SIRLARI	178
4.4.1. Türkiye Türkçesine Aktarımı	178
4.4.2. Tematik İnceleme	188
4.5. PEÇE SIRLARINDAN BİR LEVHA YA DA YALLACILAR İŞİ	193
4.5.1. Türkiye Türkçesine Aktarımı	193
4.5.2. Tematik İnceleme	245
4.6. DÜNYA SERMAYESİNİN SON GÜNLERİ	254
4.6.1. Türkiye Türkçesine Aktarımı	254
4.6.2. Tematik İnceleme	269
4.7. ESKİ SEÇİMLER	278
4.7.1. Türkiye Türkçesine Aktarımı	278
4.7.2. Tematik İnceleme	301
4.8. İFTİRACILARIN CEZASI	310
4.8.1. Türkiye Türkçesine Aktarımı	310
4.8.2. Tematik İnceleme	321
4.9. İSTİBDAT KURBANLARI	325
4.9.1. Türkiye Türkçesine Aktarımı	325
4.9.2. Tematik İnceleme	361
4.10. ÖÇ/İNTİKAM	370
4.10.1. Türkiye Türkçesine Aktarımı	370
4.10.2. Tematik İnceleme	377
4.11. KİM DOĞRU?	381
4.11.1. Türkiye Türkçesine Aktarımı	381
4.12. MUHTARİYET VE ÖZERKLİK	390
4.12.1. Türkiye Türkçesine Aktarımı	390
4.13. EL KUZGUNLARI	402
4.13.1. Türkiye Türkçesine Aktarımı	402
SONUÇ	421
KAYNAKÇA	426
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU FORMU	432

EK 2. ETİK KURUL MUAFİYET FORMU	433
ÖZ GEÇMİŞ.....	434

GİRİŞ

Tezin Konusu, Amacı, Önemi, Yöntemi ve Kapsamı

Çalışmanın konusu, Hamza Hekimzade Niyazi'nin tiyatro eserlerinin çevirisi ve tematik incelenmesidir. Çalışmanın asıl amacı Hamza'nın tiyatro eserlerine yansıyan ve dönem insanının yaşantısına, dünya görüşüne, psikolojisine, hâkim güce karşı verdiği tepkilere, sınıfsal çatışmalara, kadına yaklaşımına ve din üzerinden güç devşiren otoritelerin insan yaşamı üzerindeki etkisine ayna tutan yönlerini çözümlemektir. Söz konusu tiyatro eserleri içerdiği birçok ayrıntıyla hem dönem tarihiyle ilgili hem de sosyolojik yönleriyle ilgili göstergeler barındırmaktadır. Çalışmada bu göstergeler üzerinden izlekler oluşturulmuş ve oluşturulan izlekler eserlerin derin yapısını ortaya koymak amacıyla çözümlenmiştir.

Edebî eserler hemen hemen her toplumda değişime ve gelişime ihtiyaç duyulan dönemlerde önemli bir işlev üstlenirler. Hamza Hekimzade Niyazi'nin tiyatro eserleri de Özbek toplumunun değişim ve gelişime ihtiyaç duyduğu bir dönemde ortaya çıkmıştır. Eserler bu yönüyle oldukça önemlidir. Hamza, dönem toplumunun içerisinde bulunduğu durumdan rahatsız bir aydın görüntüsü sergiler. Onun eserlerine yansıyan toplum, din istismarına uğramış, sosyal adaletsizliğin yaygınlaştığı, kadının toplum nezdinde ikinci plana atıldığı hatta yok sayıldığı, liyakatsiz yöneticilerin mazlum halkı sömürdüğü bir toplumdur. Hamza, sadece toplumu betimlemekle kalmaz, onun bu sorunların üstesinden nasıl geleceğine dair çözüm önerileri de sunar. Onun amacı toplumsal ruhu, kollektif bilinci ve reaksiyonel tavrı canlandırmaktır. Hamza, toplumun hem kötü yönlerini hem de olması gereken yönlerini analiz etmiş, izleklerini buna göre belirlemiştir. Bu izlekler doğrultusunda seçilen karakterler toplumsal dinamikleri harekete geçirmek amacıyla kurgulanmıştır. Hamza, söz konusu karakterleri ideal bir toplumun ülkü değerleri üzerinden inşa etmiştir.

Hamza Hekimzade Niyazi'nin tiyatro eserlerinin çözümlenmesi onun idealindeki toplumun nasıl bir toplum olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu eserler aracılığıyla dönem toplumunun ülkü değerlerini ve karşıt değerlerini göz önüne sermek mümkündür. Hamza eserlerinin birçoğunda söz konusu değerleri kadın imgesi üzerinden kurgular. Ona göre kadına yaklaşım, bir toplumun gelişmişlik düzeyiyle koşut özellikler göstermektedir. Yazar eserlerinde kadını sadece yemek yapıp, ev işleriyle uğraşan bir

figür olmaktan çıkarıp toplumun her kesiminde söz sahibi olacak nitelikte bir figüre dönüştürür. Eserleri bir bütün olarak incelendiğinde onun aydınlanmanın en temel koşullarından biri olarak kadına verilen bu özgürlükçü rolü gördüğü söylenebilir. Hamza'nın kadın imgesinden sonra en çok vurguladığı konulardan biri liyakat ve din meselesidir. Anlatıları liyakatsiz din adamlarının kişisel menfaatleri uğruna yaptıkları yolsuzlukları çarpıcı yönleriyle ortaya koyar. Anlatılar bu ve buna benzer izleklerle tiyatronun toplum üzerindeki yönlendirici etkisini kullanarak Özbek toplumunun aydınlanma sürecine katkıda bulunmaya çalışır. Çalışmada anlatıların bu yönleri çözümlenmiştir.

Çalışma Hamza Hekimzade Niyazi'nin tiyatro eserleriyle sınırlandırılmıştır. Çünkü söz konusu eserler o dönemin Özbek toplumunda kalıcı izler bıraktırmış ve Özbeklerin toplumsal uyanış ve aydınlanmasında önemli etkiler bırakmıştır.

Çalışmada kullanılan yöntemle karar vermede en önemli kriter eser ve bağlam ilişkisi olmuştur. Hamza'nın tiyatro eserlerini içerisinde üretildiği bağlam göz önüne alınmadan çözümlmek eserlerin vermek istediği mesajı yorumlamada önemli sorunlar çıkarabilir. Çünkü Hamza tiyatro eserlerini toplumdan bağımsız eserler olarak inşa etmez. Bu nedenle çalışmanın yöntem açısından en önemli başvuru noktası bağlam olmuştur. Bağlam tespit edildikten sonra hem kurgu hem de karakter özellikleri üzerinden izlekler belirlenmiştir. İzleklerin belirlenmesinde kurguya ve karakter özelliklerine yansıyan ülkü ve karşıt değerler göz önüne alınmıştır. Yapılan çözümler tiyatro eserlerinden verilen örneklerle gerekçelendirilerek eserlerin kurgusu ve izlekleri arasındaki bağlantılar somutlaştırılmıştır.

Ceditçilik Nedir?

İnsanoğlu var olduğu günden bugüne içinde bulunduğu sosyal ve kültürel çevrenin etkisiyle karşılaşmış olduğu sorunlara yine çevresinden edindiği bilgi ve birikimler sayesinde çözümler üretir. Toplumların yaşamı tarihsel süreç içinde girdaplı bir şekilde oluşmuştur. Bu girdap aslında her toplumun kendi düşünce ve fikir dünyasının oluşmasına da olanak sağlamıştır. Bu bağlamda toplum hayatında çok önemli hadiselerin başlamasına ve bitmesine sebep olan savaşlar kolektif anlamda bir fikir telakkisi yapmayı mecbur kılmıştır.

Türkistan coğrafyasının XV. yüzyıldan itibaren içinde bulunduğu sosyal ve siyasal iklim birtakım kısıtlamalar ile XIX. yüzyıla kadar gelebilmiştir. Çarlık Rusya'sının işgal

ettiği yerlerde kendi hükümranlığını ilan etmeye dayalı yapmış olduğu eylemler ve bu eylemlerin başarıya ulaşmasındaki en büyük etmen olarak siyasi bir güç dengesinin olmaması Türk soylu halkların geride kalmasında büyük bir neden olarak görülebilir. Bu bağlamda Türkistan coğrafyasında güçsüz ve konumları itibariyle yerel hanlıkların olması ilerlemenin önünü kapatan diğer bir etmendir. Bunların yanı sıra batıdaki toplumsal gelişmelerin yakından takip edilememesi ile bu coğrafyada dogmatik inanç unsurlarının halkın yaşamında önemli bir yere sahip olması toplumun geride kalmışlığının ana unsurlarını oluşturmaktadır.

Rusların ortaya koyduğu siyasal ve sosyal yaptırımlar oradaki halkın dünyadaki gelişmeleri yakından takip etmelerinin önünde bir set görevi görmüştür. Aynı zamanda Rusların bölgeyi daha iyi idare etmek adına yapmış oldukları iskân politikaları ve eğitim politikaları bölge halkının aleyhine sonuçlar doğurmuştur. Bu bağlamda “açılan Rus yerli okullarında eğitim sistemi tamamen Türkistan yerli halkını Hristiyanlaştırmak, Ruslaştırmak ve İslam’ın bölgedeki etkisini yok etmek amacına hizmet ediyordu. Rus yerli okullarının eğitim programı Rus eğitim bakanlığı tarafından belirleniyor, Türkistan Genel Valiliği tarafından uygulanıyordu. Ayrıca ağırlıklı olan din dersleri için Hristiyanlıkla ilgili dini kitaplar okulların açılmaya başlanmasıyla birlikte yerli halkın diline çevriliyordu. Bunun yanında Çarlık yönetimi yerli halkı Ruslaştırmak amacıyla bu okulları açarken okulların eğitiminde yerli dile ve yerli eğitime de yer vermişti” (Güngör, 2011, s. 69). Bu çerçevede özellikle eğitim alanında bölgedeki medreselerin kendilerinin yenileşmeye ve yeniliğe kapalı tutmaları, Rus yerli okullarının geniş bir alana yayılmalarına sebebiyet vermiştir. Bunun yanı sıra Rusların misyonerlik faaliyetlerini daha iyi bir zeminde yapabilmek adına açmış oldukları bu okullar bütün olanaklara rağmen halk nezdinde yeterli bir rağbet görmemiştir. Bundan dolayıdır ki bu gelişmeler Türkistan’da yeni bir fikir akımının filizlenmesine olanak sağlamıştır. Toplumun okuma ve yazma oranının düşük olması, medreselerde verilen eğitimin yetersiz ve uzun bir süreyi kapsamaması, Rus yerli okullarının Slavlaştırma politikasına yönelik hareket etmeleri dolayısıyla bir kısım aydınlar tarafından yeni usulde bir eğitim anlayışının geliştirmesi benimsenmiştir.

XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyıl başları Rusya Müslümanları ve Türkistan coğrafyasında önemli fikir hareketlerinin oluşmasına neden olmuştur. Bu hareketlerin ortaya çıkış süreçleri içerisinde Rusya ve Batıdaki gelişmeleri yok sayamayız. Meselenin

çıkış noktasındaki tezahürler birbirleriyle koştut özellikler göstermekle birlikte Batı ile İslam dünyası arasındaki sosyal, siyasi ve teknoloji alanındaki fark giderek açılmaktadır. Türkistan coğrafyasındaki medreselerin dönemin gereksinimlerine cevap verememesi, Rus hükümetinin, Türkistan coğrafyasını bir sömürge olarak kullanması ve coğrafyanın yeraltı ve yerüstü zenginliklerini sömürmesi neticesinde gittikçe fakirleşen ve cahil bırakılan bir toplum yapısına dönüşmektedir. Türkistan'ın istilasının tamamlanmasından sonra Ruslar kitlesel olarak ilhak ettikleri yerleri Slavlaştırma politikası gütmüşlerdir. Bu kitlesel hareket neticesinde yerli halk ya göçe maruz kalmış ya da yaşadığı toprakları terk etmemiş Ruslarla birlikte yaşamaya başlamış, bunun neticesinde de çeşitli misyonerlik ve asimilasyon süreçlerine maruz kalmıştır.

Cedit kelimesi, sözlük anlamı itibariyle yeni¹ anlamını karşılamaktadır. Eski kelimesinin zıttı yeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Cedit kelimesinin Kubbealtı Lügati'ne göre "1. Yeni, Kullanılmamış 2. Yeni ortaya çıkmış, yeni peyda olmuş" anlamları ile karşılık vermektedir. Cedit kelimesinin art zamanlı olarak incelemesine baktığımızda ilk ne zaman kullanıldığına dair elimizde pek veri yoktur fakat Osmanlı İmparatorluğu zamanında II. Selim döneminde (1789-1802) ortaya çıkmıştır. Avusturya'ya elçi olarak gönderilen Ebu Bekir Ratib Efendi, Şah'a yazdığı raporlarda orada gördüğü idare şeklini "Nizam-ı Cedit" diye anlatmıştır. 1789 yılındaki Fransız İnkılabından sonra ortaya çıkan yeni düzeni ise "Fransa Nizam-ı Cedidi" demeye başlamışlardır. Bu yıllarda "Nizam-ı Cedit" dar manada askeri düzeni Avrupalılaştırma, geniş anlamda ilim-fen, maarif, sanat ve kışla hocalığını yenileştirmeyi esas almıştır (Kasimov, 2009, s. 5). Ceditçilik fikri aynı zamanda bir hareketi temsil etmektedir. Bu hareketi sadece eğitim ile sınırlandıramayız; siyasi, toplumsal ve eğitim tezahürleri olan bir harekettir. Begali Kasimov bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Aslında ise:

Toplumdaki tüm tabakaların ilgisini çekmiş, uyanış ideolojisi olarak hizmet etmiştir,

Bağımsızlık için mücadele etmiştir. Onların gayreti ve teşebbüsü ile ortaya çıkan Türkistan Muhtariyeti bu yoldaki emeli yönelişin ilk sonucu olmuştur;

Eğitim ve medeniyeti, matbuatı sosyal – siyasi amaçlara uygun hale getirmiştir" (Kasimov, 2009, s. 3).

¹ TDK, <https://sozluk.gov.tr>

Yusuf Akçura, Usul-i Cedidin Osmanlı Türklerinden alındığını, zira bu tabirin o zamanlar İstanbul'da kullanılmakta olduğunu belirtmekteydi. Akçura'ya göre usul-i cedidin gerçek anlamı batı ilmini, eğitim usulünü ve yaşayış tarzını benimsemek, kısacası Batılılaşmak demektir. (Kanlıdere, 2021, s. 169) Dolayısıyla cedit kavramı; hem eskinin zamanı geçmiş, bozulmuş yönlerinin yerine yeni bir şeyi ikame etme, hem de eskinin belirli özelliklerini tekrar yerine koyma, canlandırma (ihyâ) anlamlarını ihtiva etmektedir (Maraş, 2002, s. 31).

Ceditçilik hareketi XIX. yüzyılın sonlarında Rusya Müslümanları arasında ortaya çıkan önemli bir fikir hareketidir. İsmail Gaspıralı'nın öncülüğünde ortaya çıkarılan "Tercüman" gazetesi, zaman içerisinde Rusya Müslümanları arasındaki en etkili gazetelerden birisi olmuştur. Gaspıralı'nın buradaki amacı Rusya'daki bütün Türk soydaşlarının ortak bir dil, kültür ve siyasi bir kuruluş etrafında birleştirilerek milli kimliklerinin tanınmasını ve tanıtmasını sağlayan yazılar kaleme alınmıştır. Gaspıralı "dilde, fikirde, işte" birlik sloganından hareketle Türkistan coğrafyasında Usul-i Cedit mekteplerini açmıştır. Türkistan coğrafyasında yeni usulde dersler veren ilk mektep Andican şehrinde açılmıştır. İlerleyen zamanlarda Semerkant, Taşkent gibi şehirlerde yeni usûl mekteplerinin sayısı hızla artmıştır. Eğitim alanında gerçekleşen bu reformist hareketin ortaya çıkmasında en büyük etkenlerden bir tanesi mevcut eğitim sistemlerinin çağın gereksinimlerini karşılayamamaktan kaynaklanmaktadır. Eski eğitim sistemlerinde zamanın gereksinimlerine karşılık bir eğitim faaliyeti alamamaları en büyük sorunlardan bir tanesi teşkil etmektedir. Cedit mektepleri tüm bunların aksine medrese eğitimlerinin yanında temel bilimler ve pozitif bilimler üzerine odaklanmışlardır.

Eski medreselerde eğitim alan çocuklar eğitim metotları açısından zamanın çok gerisinde kalmaktaydılar. Eski usulde eğitim alanlar kendi öz dilleri olan Türk dillerinde eğitim alamıyor, Arapça okumalar yapıyorlardı. Sınıfta öğretmen her öğrenci ile tek tek ilgilenmek zorunda kalmaktadır, bu durumda öğretmen zamanı etkin bir öğrenme sürecinin gelişmesi için gerekli ortamı yaratamamakla birlikte ders içerisinde her öğrenci ile ayrı şekilde ilgilenmesine maruz kalınca ders saatini faal bir şekilde kullanılamamaktadır. Gaspıralı'nın getirmiş olduğu bu eğitim reformu sayesinde öğrencilerine okuma ve yazmayı hızlı bir şekilde öğretmektedir. Usûl-i cedit sayesinde sıbyan iki senede dersleri mükemmel surette ikmal olunup (tamamlanıp) şakirtler okumak, yazmak, ibadet, ilmihâl, kıraat-ı Kur'an, bir miktar hesap, kitabet ve kavâid-i dil

(dil kuralları) öğrenip çıkarlar (Gaspıralı, 2022, s. 391). Usul-i Cedit mekteplerinde okuma yazma Türk dillerinde yapılıyor ve alfabeyi öğrenme ise öncelikle kolay kelimelerden başlanarak heceleme yöntemi ile öğretiliyordu.

Türkistan coğrafyasının tarihsel gelişim süreci içerisine baktığımız zaman Rus çarlığının sömürge toprakları olarak görülmekte olup; Çar Petro'nun Semerkant ve Buhara'yı ele geçirip, oradan Hindistan'a yani sıcak denizlere açılma hayalinin hayata geçirilmesinin ilk adımlarını İvan Grozni 1552'de Kazan Hanlığı'nı, 1556'da Hazar Hanlığı'nı yıkarak atmıştır (Açık, 2018: 321). İdil, Ural ve Volga bölgesinde başlayan emperyalist süreç hızla diğer Türkistan bölgelerinde de devam etmektedir. Sıcak denizlere ulaşmanın yanında Türkistan'ın yer altı ve yer üstü zenginliklerini de ele geçirmek amaçlanmaktadır. İlerleyen dönemlerde amaç ve gayelerine ulaşmak için 1873 yılında Hive, 1873'te Buhara Hanlığı ve daha sonra Hokand Hanlığı 1876'da ele geçirilerek Türkistan'ın işgali tamamlanmıştır. İşgalin tamamlanmasından sonra Rusya Orenburg demir yolu hattını Taşkent'e kadar uzatmıştır amaç mevcut zenginliklerin tren yoluyla Rusya'ya taşınmasıdır. Bu süreçte Türkistan coğrafyasında siyasi istikrarsızlık ve iç çekişmeler baş göstermektedir. İşgal sürecinin tamamlanması ve iç karışıklıklarında olmasından faydalanan Ruslar, sistematik bir şekilde mevcut hammadde ihtiyaçlarını vagonlarla Rusya içlerine taşıma programı başlatmıştır. Bu siyasi istikrarsızlık neticesinde mevcut hanlıklar ne sömürüye karşı durabilecek ne de kendi ekonomik düzenlerini sağlayabilecek durumda değillerdi. Bölgeye çok sayıda Rus ve Ukraynalı göçmenler kendi istekleri ile gönderildiler. Zaman içerisinde sistematik olarak demografik yapıda büyük değişimlere maruz kalındığı görülmektedir. 1890 yılında Oş ve Andican kasabalarında Rus yerleşimcileri için alanlar kurulmuş ve bu sahalara gelip yerleşen Rusların sayısı 1897'de 20.000'e ulaşmıştır (Karan, 2002: 334). Rus ekonomisinin temel dinamik taşlarından olan Pamuk üretimi Türkistan'dan Rusya'ya taşınmış oluyordu. İşgal dönemlerinden sonra baş göstermeye başlayan kültürel yozlaşma, cehalet ve ahlaksızlıklar büyük sıkıntılara sebep oluyordu. Ellerinden tarlaları alınan halk ağır vergi cezaları neticesinde iyice zor duruma düşmekteydiler. İşgal süresi boyunca küçük çaplı isyan hareketleri olmaktadır fakat bir netice ile sonuçlanmaları mümkün olmuyordu. İsyen hareketleri içerisinde en önemlilerinden bir tanesi "Dükçü

İşon”² isyanıdır. Bu isyan düzenli hareket edilememesi ve gerekli askeri teçhizat ve mühimmatın olmaması sebebiyle Ruslar tarafından bastırılmıştır. İsyanın sonucunda çok sayıda insan sürgüne gönderilmiştir. Türkistan’da işgal edilen hanlıklar ilk önce Orenburg Genel Valiliği tarafından yönetilmiş fakat daha sonra Vali Von Kaufman tarafından Türkistan Genel Valiliği’nden idare edilmektedir. Türkistan’ın çeşitli bölgelerinde ilerleyen zamanlarda matbaalar açılmaya başlanmıştır. İlk matbaa 1867 yılında Ruslar tarafından gerekli askeri yazışmaları çoğaltmak amacıyla kurulmuştur. İlerleyen süreçlerde Türkistan’ın çeşitli şehirlerinde yeni matbaalar kurulmuştur. Rusların sömürge siyasetinin diğer önemli sonuçlarından biri de propaganda yoluyla kendi kimliğine yabancılaştırma yoluyla bölgeyi asimilasyon sonucunda Ruslaştırmadır. Bunun için en önemli faktörlerden biri de gazeteciliktir. Türkistan coğrafyasının geçmişten itibaren gelen cehalet ve eğitimsizliğinden faydalanarak bir nevi Mankurt yaratma idealini gütmüşlerdir. Bunun için de matbuata büyük önem vermişlerdir. Özbek dilinde ilk gazete, 1870 yılında “Türkistanskije Vedomosti” adını da almıştır fakat bu gazetenin sadece ilave kısımlarında Özbekçe yazılar yer almaktadır. 1883 yılına gelindiğinde; bağımsız bir gazete olarak Türkistan Valisi M. G. Çernyaev’in (27sayılı) emri ile Taşkent Öğretmenler Seminerasının Müdürü N. P. Ostroumov başyazarlığında çıkmaya başlamıştır (Kasimov, 2002, s. 36). Ostroumov böyle bir yere atanması dikkat çekici öneme sahiptir çünkü Rusya Dini İlimler Akademisi’nin meşhur misyoneri N. İlminskiy’nin öğrencisidir. Ostroumov, Özbek dilini ve Türk dillerini konuşabilen yazarları etrafında toplayarak bölge üzerine sistematik olarak propaganda faaliyetlerine başlamışlardır. Bunun yanında yerel halktan bir grup yazarın, gazete için seyahat yazıları yazmalarını istemiştir buradaki amaç Rusya’nın şehirlerini gezen yazarların anıları ile fotoğraflarını gazetede yayınlayıp; gittikleri şehirlerin, Rus medeniyetinin güzelliklerini ahlakını öven yazılar yazmalarını istemiştir. Kısacası, Rusçular ilk Özbek Türkçesindeki matbuat örneği olan “Türksitan Vilayetinın Gazeti”nde, Rusya hükümetinin emrindekiler tarafından organize edilmiş ve ileri Rus medeniyetini yaymak şeklinde değerlendirilmiştir (Kasimov, 2002, s. 36).

Bu bağlamdan hareketle İsmail Gaspıralı, Rusya Müslümanlarının kuşatılan bir slav denizinden çıkarmak için büyük adımlar atar. Gaspıralı, 1854 yılında dünyaya gelir. İlk

² 1898 yılında Dükçü İşon isminde Andican meydana gelen; Oş ve Namangan gibi şehirlere de yayılmış isyan.

öğrenimini Gaspra köyündeki mektepte okur ve daha sonra Moskova'ya gider. Burada Rus askeri okulunda okur. 1872 yılında Fransa'ya gider orada çeşitli fikir akımlarının temsilcileriyle görüşür ve etkilenir. 1875 yılında İstanbul'a gelir ve Jön Türkler ile tanışır. Bu tanışma Gaspıralı'nın fikir hayatının oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir.

Gaspıralı almış olduğu bu eğitimlerin yansımalarını Rusya Müslümanları üzerinde de geliştirmek istiyordu. Bunun için adı ile bir tutulan Cedit hareketinin temellerini atar. Toplumsal ilerlemenin en önemli adımı eğitimden geçmektedir. Bundan dolayı Usul-i Cedit okullarını açma fikrini uyandırdı. Eski usul mekteplerdeki eğitim faaliyetlerinin yetersizliğinin farkındadır. Buradaki okullarda anadilleri olan Türk dillerinde değil, Arap dillerinde okuyorlardı. Öğrenciler aradan geçen süre zarfında başka bir kitap verildiğinde okuyamıyorlardı. Bu yüzden Gaspıralı, en önemli başarısı olarak çocuklara etkin ve faal bir öğrenme metodu geliştirir. Açmış olduğu kurslarda çocuklara 40 günde öğretebileceğini gösterir. 1884 yılında yeni metotlar ile gelişmiş olduğu Usul-i Cedit okulları ile bir çığır açar. Çocuklar üzerinde dövme, korkutma ve falaka'nın yerine okul sevgisi aşılanır. Okul kayıtları belli bir düzen içinde alınır ve yılın belli zamanlarında alınmaktadır. Okuma ve yazma Türk dillerinde yapılmaktadır. Dönem sonlarında ölçme-değerlendirme sistemi altında sınavlar yapılmaktadır.

Usul-i Cedit okulları Rusya Müslümanları arasında büyük bir üne kavuşur. Yeni Usulde eğitim almak için Rusyanın çeşitli yerlerinden öğrenciler gelmektedir. Yeni metod ile eğitim alan çocuklar daha sonra kendi vatanlarına döndüklerinde yeni mektepler açarak eğitim faaliyetlerine devam ediyorlar.

Gaspıralı, yeni metod ile eğitim yaparken tam anlamıyla batıdaki eğitim müfredatlarını ve Rus eğitim müfredatlarını dikkate alarak bir sistem geliştirir. Çağın gereksinimlerine uygun olarak, dini eğitimlerin yanında pozitif bilimler, tarih, coğrafya gibi bilimlerde eklemiştir.

Kadimci gelenekten gelen bütün engellemelere rağmen Usul-İ Cedit okulları Rusya Müslümanları arasında hızla yayılır. Tercüman gazetesinin yayınları sayesinde İdil-Ural'dan, Kafkaslara ve Türkistan coğrafyasına kadar herkes Bahçesaray'a gelmiş ve yeni metodu öğrenmiştir.

1. BÖLÜM

CEDİTÇİLİK HAREKETİNİ HAZIRLAYAN SİYASİ, SOSYAL, KÜLTÜREL SEBEPLER

1.1. KAZAN VE KIRIM'DA CEDİTÇİLİK FİKRİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Türk dünyasının ilim merkezlerinden biri olan Kazan, Rus işgali ve sonrasında bu özelliğini kaybetmemiştir. Bu bağlamda Kazan'da yaşayan birçok ileri gelen zengin aileler, çocuklarını daha iyi yetiştirmenin yollarını aramışlar ve hem batıya hem de doğudaki merkezlerde eğitim almalarını sağlamışlardır. Doğu ve batının ilmini alan ve genellikle soylu ailelerin çocukları Kazan'a dönerek almış oldukları bu eğitim ile yereldeki insanların gelişimini sağlamaya yönelik birtakım eylemler içine girmişlerdir. “Rusya ile Türkistan ve Kazakistan arasındaki ticareti ellerinde tutan Tatar tüccarlar yakından gördükleri Buhara medreselerinde kendi çocuklarını ve başka çocukları okumaya teşvik ediyorlardı. Neticede Buhara’da tahsilden dönen “Damulla (Damolla)” diye anılan Tatar gençlerde şehirlerde ve köylerde medreseler açtılar; Buhara usulü din öğretimi yaptılar ancak o devirde Buhara eski parlak devrini kaybederek skolastik bir eğitim merkezi haline döndüğü için bu damollalar da bir eğitim reformu eğilimi görülmedi. Bununla beraber Tatarlarda okuma hevesi artmış olduğundan 18. Yüzyılın ikinci yarısında eğitimi himaye etmek isteyen imam ve zenginlerin yaşadığı Kazan vilayeti ve büyük köylerinde çok sayıda yeni medrese ortaya çıktı” (Devlet, 1999, s.11). Türkistan coğrafyası zamanın skolastik dönemi içerisinde yer almasına rağmen Kazan’ın reformist faaliyetler içerisinde bulunmasının en büyük nedenlerinden birisi yetişmiş ulema sınıfının gelecek zamanda oluşacak olan eğitim reformunun alt yapısını atmalarıdır.

Dinde reformist hareketin en büyük temsilcilerinden birisi olan Kursavi yalnızca Kazan bölgesinin değil aynı zamanda bütün İslam âleminde yeni fikirlerin savunucusu olmuştur. “Buhara ve Semerkant kütüphanelerindeki klasik İslam âlim ve filozoflarının eserlerini inceleyerek İslam dini bilginlerinin bir takım köhne saplantılarda olduğunu görmüştü. Fikirlerini *El-irşâdu li'l ibâd* adlı eseriyle ortaya koydu” (Devlet, 1999, s.13). Kursavi, dönemin skolastik düşüncesinin eğitim anlamında bir saplantı içerisinde olduğunu görmüş ve bu düşünceden kurtulmanın yollarına başvurmuştur. Kanlıdere’ye

göre Kursavi belli bir noktadan sonra öğrendiklerini sorgulamaya başlamıştır. Medresede ilim adına öğrendiği şeylerin Yunan felsefesine dayanan bir takım kuruntu ve zanlardan ibaret olduğu kanaatine vararak bunları bırakıp Kur'an ve sünnet konularını araştırmaya tefsir ve âlimlerinin tasavvuf ehlinin eserlerine yönelmeye başlamıştır. (Kanlıdere, 2021, s.69) Bu yönelim Kursavi'nin tam anlamıyla Ceditçilik fikrinin savunucusu olduğunu göstermese de dönemin şartlarında ortaya konulan din eğitiminde süre gelen bazı çarpıklıkların üstüne gittiği izlenimi vermektedir. Buradan hareketle özellikle taklit, içtihat ve selef âlimlerine olan bağlılık gibi konulardaki çıkışları XX. Yüzyıl başında Ceditçilerin modernist söylemlerine ilham kaynağı olmuştur (Kanlıdere, 2021, s. 77). Bu bağlamdan hareketle Kursavi'nin en önemli özelliği İslam anlayışına yerleşen dogmatik bilgilere karşı eleştirel fikirleri beyan eden ilk kişi olmasıdır. Bundan dolayı dönemin medrese âlimleri ve Buhara Emiri başta olmak üzere pek çok yöneticinin tehdidine maruz kalmıştır.

Kazan bölgesinde ortaya çıkan dini ıslahat ve yenileşme hareketlerinin öncülerinden olan bir diğer isim ise Şehabeddin Mercani'dir. Kursavi gibi dinin dogmatik bilgilerden arındırılması noktasında fikir birliği oluşturan Mercani, eğitim almış olduğu Buhara medreselerindeki ezberci ve nakilci yöntemi tenkit etmiştir. Çok yönlü bir şahsiyet olan Mercani dini eğitimin yanında toplumun yaşayış ve düşünüş tarzını da etkileyecek ve gelişimini sağlayacak müspet ilimler ile de alakadar olunması gerektiği üzerinde de durmuştur. Özellikle milli bilincin oluşması ve ortak tarih şuurunun vücuda getirilmesi bağlamında eserler ortaya koyan Mercani hem doğudaki eğitim sistemini görmüş hem de batıdaki eğitim sistemi ile ilgilenmiştir. Bu kapsamda Buhara medreselerinde eğitim aldıktan sonra İstanbul'da da bulunmuş ve özellikle dini eğitimdeki köhneleşmiş eğitim tarzını eleştirmiştir. O da Kursavi gibi dininin kitap ve sünnet temelinde öğretilmesi noktasında fikirler beyan etmiş ve beyan ettiği bu fikirlerden dolayı çağdaşı olan ve eski usulde din eğitimi vermek isteyen sözde âlimler tarafından eleştirilmiştir. "Şehabeddin Mercani'nin tarih ilmiyle uğraşması onda milli kimlik ve benliğin oluşmasını sağlamıştır. Nitekim tarih ile alakalı yazmış olduğu eserlerde özellikle *Müstefâdü'l Ahbâr* adlı eserinde Tatarların geçmişlerine karşı ilgilerini uyandırmakta ve onların milli şuur kazanmalarında büyük rolü bulunmaktadır. İlk defa Kazanlı bir tarihçi kendi bölgesinin tarihini, milleti önüne sererek kendi benliklerine kıymet ve ehemmiyet vermek yolunda rehberlik etmektedir. Milli şuurun güçlenmesi

sayesinde Mercani ve ondan sonra gelen aydınlar milli dile (Tatarca) değer vermeye başlamışlardır. Mercani dini konular hakkındaki eserlerini Arapça yazarken kendi milletinin tarihi ile alakalı eserleri Türk dilinde yazdı (Bedirhan, 2015, s. 375). Ancak Kanlıdere; Mercani'nin milli kimlik üzerinde temel bir endişe taşımadığının ve Mercani için asıl amacın din olduğunun altını çizer. Buna göre Tatar kimliğinin kabulünde önemli bir rolü olsa da ana dilini geliştirmek konusunda aynı duyarlılığa sahip olmadığını, Arapçaya meftun olduğunu ve ilim dili olarak sadece onu gördüğünü aktarır. Ayrıca Mercani'nin Türk dilinin ilmi ıstılahları karşılama yetersiz olduğunu düşüncesini de paylaşır (Kanlıdere, 2021, s. 83).

Kazanda özellikle eğitim alanında yapılmaya çalışılan yenileşme hareketleri sadece eğitimdeki reformları kapsamamaktadır. Eğitim hayatında başlayan yenileşme aynı zamanda toplumun batılılaşmasının önünü açmış ve bu anlamda batının ilim ve teknik konuları başta olmak üzere sosyal hayata etki eden pek çok uygulamasını da almayı amaç edinmiştir. Medreselerdeki eğitimin çağın ihtiyaçlarına cevap verememe durumu aynı zamanda toplumun da çağı yakalayamamasına sebep olmuştur. Medreselerdeki bu eksiklik özellikle yeni bir usulün gerekli olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Burada gerçekleşecek yenileşme ile toplumun sadece eğitim anlamında ilerlemesi amaçlanmamış hayat tarzı ve dünya görüşünün değişmesine yönelik ilk kıvılcımlar oluşmaya başlamıştır. Bu kapsamda “Usulü cedid, cemiyet hayatının yenileşmesi, kısaca bir ifade ile söylersek, garplaşması demektir” (Taymas, 1964, s. 119).

Din, eğitim ve pozitif bilimler üzerinde meydana gelen gelişmeler neticesinde toplumun düşünüş ve yaşayış alanlarında da değişiklikler meydana gelmektedir. Özellikle Kazan bölgesinde oluşan pozitif hava, toplum üzerindeki yansımaları da kayda değer niteliktedir. Bunun en önemli etkisi eğitim sistemindeki dini dogmatik düşüncelerden sıyrılarak batının müspet ilimlerinden istifade etmelerinde yatmaktadır. Kazan bölgesinde edebi türler içerisinde ilk defa eserler ortaya çıkarıldı. Bunlar içerisinde en önemli etki ise ilerleyen kısımlarda detaylıca değineceğimiz tiyatro alanında büyük eserler verilmiştir. Müslüman dünyasında batılı anlamda ilk tiyatro eserlerinin Tanzimat döneminde Osmanlı İmparatorluğunda ortaya çıkmıştır. Oynanan oyunlar tamamıyla adaptasyon oyunları olup; Fransa'dan teşhir edilen oyunlardır. Oynanan tiyatro oyunlarının içerikleri batıdan alınan eserlerdir ve toplumun belli bir tabakası tarafından izlenmekte olup halk karşısında öğretici ve karşılığı olmayan eserlerdir. Bu yüzden

Tanzimat dönemindeki tiyatro İstanbul'un dışına çıkamamıştır. Ayrıca oyunları oynayanların çoğu imparatorluk içerisinde yaşayan gayr-i Müslümlerden (Ermeni, Rum vb.) meydana gelmektedir. Kazan bölgesinde de Tiyatro, eğitim alanındaki gelişmelerden sonra en büyük atılımlardan birisi olmuştur. Bölgede meydana gelen aydınlanma hareketinin en büyük propaganda aracı olarak gazetecilik ve tiyatro gelmektedir. Özellikle tiyatronun didaktik yönü, toplumun üzerinde öğretici ve yansıtıcı büyük etkisi olmuştur. Diğer Müslüman coğrafyalardaki gibi adaptasyon piyesler/oyunlar tercih edilmemiş doğrudan içerik ve karakterleri toplumun içerisinden almıştır. Tatar edebiyatı, konularını bizzat halkın hayatından alıyordu. Romanlar, hikâyeler ve tiyatro eserleri doğrudan doğruya Tatar hayatını yansıtıyordu (Kanlıdere, 2019, s. 58). Toplumun aksak yönlerini, kadın haklarını, çok eşliliği ve dini yöndeki eksiklikleri dile getirmişlerdir. Güzel olan bir diğer şey ise, tiyatro oyunlarını sergileyen kişiler Tatarlardan oluşmaktadır. Buradan çıkarılacak sonuç ise diğer İslam coğrafyalarında tiyatro oynayan kişileri günah işlemekle sunan sahte din adamlarının aksine Kazanda böyle bir şeyle karşılaşmamaktadır. Dogmatik düşüncelerden uzak bir kültürel alt yapının oluştuğu fark edilmektedir. Tiyatroya rağbet toplum tarafından bir hayli yüksektir. Tiyatronun faydacı ve didaktik yönü oyunlarda sık sık sergilenmektedir. Eserlerin içerikleri toplumun içinden gelen olay örgülerinden oluşmaktadır.

Kazan Tatarlarının eğitim alanında gerçekleştirmiş oldukları reformlar öncelikle kültürel alanda meyvelerini vermeye başlamıştır. Bu kapsamda edebiyat alanında yeni türlerin ortaya çıkması roman, hikâye ve tiyatro gibi türlerin edipler tarafından oluşturulmaya başlanması bunun en büyük örneklerinden birisidir. Ayrıca eğitim alanındaki reformlar ile müspet ilimler öğretilmeye başlanmıştır.

Rusya Müslümanlarının yenileşme hareketi esas olarak şu beş ana kolda ilerledi.

1. *Edebiyatta yenileşme*: Avrupa'dan gelen tesirler sonucunda geleneksel Çağatay edebiyat tarzı yerine modern edebiyat (roman, hikâye, tiyatro eserleri) gelişmeye başladı
2. *Eğitim Reformu*: Kırım mirzalarından İsmail Gaspıralı Müslüman ilkokullarından başlattığı yeni metotla (usul-i cedit) eğitim sayesinde çığır açtı.
3. *Dilde birlik*
4. *Müslüman kadının özgürleşmesi*
5. *Milli ve siyasi bilinçlenme* (Kanlıdere, 2021, s. 127).

Gaspıralı "Usul-ü Cedit" davasını gazete sütunlarında açıklamak ve anlatmak ile yetinmeyip, bu usulün faydalarını pratik olarak göstermek düşüncesiyle Bahçesaray'da Kaytazağa Mahallesinde bir örnek "usulü cedit" mektebi açmış; öğretmenliği de

kendisinin yetiştirdiği Bekir Emekdar Efendiyi tayin etmişti. (Sonraları bu örneğe göre açılan yeni tip Türk okullarına da “Usulü Cedid Mektebi” denmiş ve bu isim her tarafa yayılmıştır (Taymas, 1964, s. 120). Bu bağlamda değerlendirildiğinde cedit hareketi bir düşünce ürünü ve fikir akımı olmanın ötesinde bir eylem olarak vücuda gelmiştir. Gaspıralı’nın yakmış olduğu bu aydınlanma meşalesi açılan ilkokuldan itibaren ete kemiğe bürünmüş ve tüm Türk dünyasına hitap edecek şekilde farklı yerleşim yerlerinde açılmaya başlanmıştır. Gaspıralı kendi ortaya koymuş olduğu bu yeni eğitim anlayışının ve karşısında yer alan kadimci gelenek anlayışından gelenlere karşı ilk başlangıcını şu şekilde ifade eder; “Tez öğrenilen ilim tez unutuluyormuş”, “dini mektepler bozulacak ve Rus şkoluna (okuluna) dönecekmiş!” Bu hücumla karşı Bahçesaray pazarında bir kahve hanede “Akşam Mektebi” açtım. Yirmi kadar hamal ve bakkal delikanlıları davet ettim. Kırk akşam bunları bizzat okutup okur-yazar ettim. Böylece her biri bağırıp çağırıp usul-i savtiye müdafî’i (savunucusu) ve Tercüman abonesi olmuşlar idi (sene 1885) (Gaspıralı, 2022, s. 436).

Gaspıralı’nın toplumun alt tabakası olarak kabul edilen hamal takımından kendine öğrenci bulması aslında büyük bir idealin imkânsızlıklar üzerine ne denli yoğun bir hücumla gittiğinin kanıtıdır. Bu çerçevede Gaspıralı, belki de dönemin şartları içinde toplumun başarılması zor bir mesele olarak gördüğü eğitim anlayışının ne kadar hızlı bir şekilde çözüme kavuşturulduğunu da gözler önüne sermektedir.

Gaspıralı’nın açmış olduğu ilk mektepler toplumun önde gelen iş insanları tarafından desteklenmiştir. Toplumun ilerlemesini ve aydınlanmasını isteyen ve dış dünya ile bağlantı kuran iş insanları bu çerçevede Gaspıralı’ya hem maddi hem de manevi anlamda katkı sunmuşlardır. Gaspıralı, kendi imkânları ile başlatmış olduğu bu eğitim seferberliğini Türkistan coğrafyasının tamamına yaymayı hedefler ve bu kapsamda seyahatlere çıkar. Orta Asya’ya yapmış olduğu seyahatlerden birinde şunları söyler; 1893 senesine kadar Avrupa Rusya’ında ve Kafkasya’da Efkâr’ı umumî (halkın genel düşüncesi) hayli uyandırılmış ve mektep işi bir derece ıslah yoluna konulmuş ise de Asya’yı Vusta’dan (Orta Asya’dan; Türkistan’dan) ses çıkmıyor, hareket işitilmiyor idi. Bunun başlıca bir sebebi Orta Asya’da lisan-ı Farsî (Fars dili) muteber tutulup milli Türkçeye hiç rağbet edilmediği idi. Bu hâle binaen mezkûr (belirtilen) sene Maveraü’n-nehr’e seyahat edip Semerkant’ta gayr-i resmî surette Orenburglu tacir Abdülgani Bay hanesinde usul-i savtiye “üçüncü numune mektebi” tesis ettim. Muallimliğe Bakûlu

Abdülmecid Bey'i tayin etmiş idim. Bu mektep üç ay kadar devam edip usul-i savtiyenin suhuleti (kolaylığını) ahaliye gösterdiği halde hükümet tarafından kapatıldı (Gaspıralı, 2022, s. 437).

Gaspıralı'nın Avrupa ve Rusya'daki eğitim usullerini bilmesi, batıdaki fikir hareketlerinden haberdar olmasından dolayı Rusya Müslümanlarının halâ medreselerde eğitim görmeleri ve aradaki farkın gittikçe açıldığının farkındadır. Bununla birlikte bu medreselerde okuyan çocukların düzgün bir eğitime tabi olmadıklarını gözlemlemektedir. Eski usulde eğitim gören çocuklar okula başlar başlamaz Arap harflerini öğretmekten ziyade direk okutmaya başlarlar. Kur'an'ın dışında bir şey öğretilmez ve ne yazık ki eğitim süresi etkin bir şekilde kullanılmamaktadır. Kıraat-ı Türkî (Türkçe okutma), yazı, meşk ve inşa, hesap ve ilmihâl ayrıca ders edilmez (ders olarak okutulmaz); vakıâ (gerçekten de) yalnız kıraat-ı kelim'a (Kur'an'ın okutulmasına) üç beş sene çalıştığı hâlde (için) bu derslere vakit dahi kalmaz (Gaspıralı, 2022, s. 375).

Gaspıralı İsmail Bey, doğup büyüdüğü yerler olması dolayısıyla Rusları ve Rusya Müslümanlarını yakından tanımış, ayrıca Avrupa ve Türkiye seyahatleri yüzünden, batının fikirlerini yerinde incelemiş aydın bir insan sıfatıyla, çeşitli milliyetçilik akımları hakkında sağlam ve esaslı fikirlere sahip olmuştu. Bu sebeple kendi milletiyle, öteki milletler arasındaki farkları görebilmiş, bunlar arasında bir karşılaştırma imkânı bulabilmişti (Göksan, 1964:126). Gaspıralı'nın yapmış olduğu seyahatlerden hareketle edinmiş olduğu hayat görüşü bu karşılaştırmanın bir sonucu olarak görülebilir. Aslında batıdaki gelişmeleri yakından görme fırsatı bulan Gaspıralı, kendi içinde doğup büyüdüğü toplumun geri kalmışlığına karşı alternatifler üretmenin çarelerini bulmaya çalışmıştır. Bu da onu önce basın sonra da maarif konusunda birtakım eylemler yapmaya itmiştir. Gaspıralı'nın özellikle Tercüman gazetesini tüm Türk dünyasında okunur kılması ve sonrasında Usul-i Cedid okullarını açması ile bu durumu taçlandırma çabası bir bakıma toplumun geri kalmışlığına karşı birer alternatif olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Okul çağına başlayan çocuklarda bir yaş sınırlaması belirtilmeyip istedikleri zaman dönem içerisinde kayıt yaptırılmakta olup okul bittiğinde; “hiç imtihan ve teftiş-i umumî (genel denetleme) kabul etmediğidir. Var mı; var, okula mı; okula, bildiler mi; bildiler, molla oldular mı; oldular vesselâm” (Gaspıralı, 2022, s. 376).

Eğitim alanındaki bu gelişimler Gaspıralı'nın geçmişten bugüne kadar oluşan entelektüel bir birikimin eseri idi. Gelişen dünya düzeni içerisindeki eksiklikleri tek tek

not ederek bunların saha üzerindeki etkilerini gözler önüne sermektedir. Gaspıralı'nın soylu bir aileden gelmesinden dolayı iyi bir eğitim görür, Rusya ve Rus okullarındaki modernleşme faaliyetleri ile batı medeniyetini yakından takip eder. Kendisinden öncesine kadar bir adlandırmaya dahi maruz görülmeyen Rusya Müslümanlarını tek bir çatı altında birleştirmenin heyecanı ile yola çıkar. Bunu gerçekleştirebilmenin en önemli adımı olarak modern bir eğitimden geçtiğini bilir. Rusya Müslümanlarını ortak bir yazı dili altında birleştirmenin yollarını arar ve Usul-i Savtiye yöntemiyle okuma yazma faaliyetlerini başlatır. Elde edilen kazanımların görülmesi sonucunda yeterli mali desteklerin de sağlanmasıyla Cedit okulları açılmaya başlanır. Gaspıralı mikro/dar bir coğrafya içerisine hapsolmek istemez, onu ve hareketini büyük kılan düşüncede buradan geçer ve bütün Rusya Müslümanlarını içine alan Cedit hareketini başlatır. Dar bir coğrafya içerisinde toplumsal olarak bir başarının elde edilemeyeceğinin farkındandır ve bu yüzden kurtuluşu bütün Rusya Müslümanlarına, modern bir eğitimi götürebildiği zaman kazanacağını bilincindedir. Bu yüzden Kırım ve Kazan bölgesine bağlı kalmamış, Türkistan coğrafyasından, Hindistan'a kadar her yerde Usul-i Cedid mekteplerini açmıştır. Bunun yanında diğer İslam coğrafyalarına seyahatler yapmış, İstanbul ve Mısır'a da gitmiştir. İstanbul'a 1908 yılında gelerek buralardan yeni öğretmen okulları açmak istemiştir fakat İdil, Volga ve Türkistan'da elde ettiği başarıları burada bulamamıştır. Bu durumu Gaspıralı'nın başarısızlığı olarak görmemek gerekir sosyo-kültürel, siyasi ve konjonktür gibi açılardan değerlendirilmelidir. İdil Volga bölgesinde başarının elde edilmesinin en önemli etmenleri arasında geçmişten gelen kültürel alt yapının olmasıdır. Dönemin aydınlarının dogmatik düşünce ve yönelişlere karşı koymalarıdır. Kazan ve Kırım bölgesindeki dini âlimlerin, medreselerdeki eğitim anlayışındaki bozukluklara karşı çıkmaları bunun en büyük örnekleri arasında gösterilmektedir. Şehabeddin Mercani, Abdunnasir Kursavî, Rızaeddin Fahreddin ve Musa Carullah gibi âlimler Buhara medreselerinin işlevsellik ve etkinlik açısından dönemin şartlarını karşılayamadığını ve bu durumdan sürekli rahatsızlıklarını dile getirmişlerdir.

Yukarıda belirttiğimiz aydınların haricinde bir önemli şahsiyet daha vardır ki o da Kayyum Nâsirîdir. Tatar aydınlanmasının önde gelen şahsiyetlerinden biri olmasının dışında zamanının eleştirilen yazarlar arasında da yer almıştır fakat edebi türlerde ilk örnekleri kendisi vermiştir. Nâsirî'yi diğer aydınlardan ayıran en önemli özelliklerinde başında eserlerini Tatarca yazmaya gayret göstermesidir. Kanlıdere, Nâsirî'yi şu şekilde

tanımlamaktadır; yeni Tatar edebiyatının babasıdır, saf Kazan Tatarca'sında kitap yazmayı ilk defa başlatan kişidir. Hepsinden önemlisi, dünyevi yönelişiyle Tatarlar için bir yol açıcı olmuş, Kuzey Türklüğünün düşünme tarzının değişmesinde, skolastik bir bakıştan Avrupalı bir bakışa alışmasında çok önemli bir rol oynamıştır. (Kanlıdere, 2019, s. 60) Dini Islahatçıların aksine Nâsırî beşerî bilimlere yönelim göstermektedir. Kendisinden sonra gelen birçok yazara ilham olmuş bir kişiliktir. Tatar halkının dogmatik/skolastik düşünce ve yaşayış tarzından kurtuluşunu batı medeniyetinde görmektedir. “Milliyeti muhafaza ederek Avrupa medeniyetini kabul etmek ve Avrupa düşünce tarzını benimsemektir” (Kanlıdere, 2019, s. 61) diye ifade etmiştir. Edebiyatın çeşitli türlerinde örnekler veren Nasirî, tiyatro alanına da özel bir ilgi duymaktadır. Tiyatronun öğretici yanına ciddi anlamda yönelim göstermiştir. İslam toplumlarının modern çağın gereksinimlerine karşı bağnaz tutum içerisinde olmalarından dolayı yenileşme hareket/eylemlerine kapalılık göstermektedirler. Okuma, yazma ve eğitim faaliyetlerindeki aksaklıklarda baş gösterince edebi türler hikâye, roman vb. türler halk arasında yayılım gösterememiştir. Bu durum karşısında halk kendi içerisinde kültürleşme seviyesinde artış göstermemektedir. Bu yüzden kapalı toplumlarda sözlü edebiyat geleneklerinin ön plana çıkması, mesajı topluma doğrudan vermek için en etkili silahlardan bir tanesidir. Himaye ve/veya sömürge durumda olan toplumlar baskın toplumun asimilasyonundan kurtulmak ve kültürleşmek için karışık toplumun dinamikleri ile mücadele edilme arayışına girilmelidir. “Eski dönemde bağımsızlığını kaybeden milletler, hâkim milletin asimilasyonuna direnmek için maneviyata sarılmak zorundaydılar. Siperler dinî nitelikteydi. Fakat artık durum değişmişti; Ruslarla kuşatılmış olan Kuzey Türkleri, onların eğitimi, edebiyatı, musikisi ve kültürü altında ezilmemek ve varlığını sürdürebilmek için onlarla aynı kültür silahıyla donanmak zorundaydı. Bunların en önemlilerinden biri de tiyatro idi” (Kanlıdere, 2019, s. 62).

Rusya Müslümanları bir taraftan Çar Rusya'sının asimilasyon ve sömürge politikalarına karşı mücadele ederken, diğer taraftan ulema sınıfını oluşturan ve kadimci gelenekten gelenler, halkı tiyatroya karşı kışkırtma faaliyetleri yürütülmektedir. Özellikle toplumun aydınlanmaması için tiyatronun haram olduğunu dile getirilmekte, tiyatrodaki oynayan kişiler üzerinde toplumsal baskılar oluşturulmaktaydı. 1906 yılında meydana gelen bir olayda “Temsil günü cuma gününe tesadüf etti. Şehrin yirmi mahallesinde

imamlar tiyatronun aleyhinde vaazlarda bulunarak ahaliye: Aileleri tiyatroya göndermek küfürdür” diye telkinatta bulundu” (Kanlıdere, 2019, s. 215).

Tatarlar arasında tiyatro türünün, batı dünyasından daha geç gelmesinin sebebi, toplumun kültürel olarak bu durumu içselleştirememesi ve dini taassup’un bu tarz oyunlara karşı ketum davranışdır. Kadimci yapının olumsuz eleştirilerine rağmen, ilk tiyatro yazarı Abdurrahman İlyasidir. İlyasi, “1887’de yazdığı “Biçare Kız” piyesi, Kazan Tatar edebiyatının bu alandaki ilk örneğidir” (Kamaliev, 2009, s. 153).

Kazan Tatarları arasında önemli bir yer tutan Ayaz İshakî; Tiyatro’nun gelişmesinde büyük katkılar vermiş ve birçok tiyatro oyunu yazmıştır. Tiyatro üzerine adapte ve tercüme oyunlarının yanı sıra artık halkın sorunlarını ve toplumsal olayları yansıtacak eserler verilmesi gerektiğine kanaat getiren İshakî, 1905 yılında kendisinin yazmış olduğu “*Üç Kadınla Hayat*” oyununu sahnelemişlerdir. Bu piyesin en önemli özelliği ise; “İdil-Ural sahilinde ilk defa olarak ana lisanda ve kendi hayatlarından tiyatro oynatmaya başlanmış oldu” (Kanlıdere, 2019, s. 214). Toplum bu oyunu ilk izledikleri zaman belli bir süre kabullenemedi. Tiyatronun yansıtıcı özelliği toplumun aksak yönlerini gözler önüne sermesi halk tarafından tepkiyle karşılandı. Ulema sınıfının içerik olarak toplumun eksik yönlerini dile getiren oyunların kendileri üzerindeki baskıları bir şekilde deforme edebilmeleri için tiyatronun haram olduğunu ilan etmekte ve oynayan kişiler üzerinde baskılar oluşturulmaktadır. Tiyatronun önüne büyük engeller çıktı. Bunların birincisi ulema sınıfının tiyatroyu haram diye ilan etmesi, ikincisi hususen kadın artistler mevcut olmaması idi. İlk sebepten dolayı tiyatro büyük müşkülata maruz kaldı. Cahil ve mutaassıp halk tiyatrolara hücum ve artistleri sopalarla döğmek istedi ve genç gönüllü artistleri muhafaza için Şimal Türk gençliği Rus polisinin himayesine ilticaya mecbur oldu. Temsil günü bütün tiyatro binası jandarmalar tarafından muhafaza edildi ve bütün artistler, hususen kadınlar evlerine kadar jandarmalar tarafından teşyî edildi (Kanlıdere, 2019, s. 214). İlerleyen dönemlerde Tatarlar arasında milli tiyatro o kadar ileriye gitti ki kendi içerisinde bir tiyatro ustası çıkardı. Önceden medrese şakirdi ve hafız olan Abdullah Efendi Kariyef’ti (Kanlıdere, 2019, s. 215). İlk defa gazetelerde gördüğü tiyatro eleştirileri üzerine bir ekip kurarak tiyatro oyunları sergilemeye başlamaktadır. Bu ekip içerisinde en sık karşılaştığı durum kadın oyuncuların eksikliğinden kaynaklanır. Bu tiyatro ekibi milli tiyatronun oluşmasında büyük katkılar

sağlamaktadır. Çeşitli muhtelif oyunları; İdil bölgesinde, Kırım'da, Kafkasya'da ve Türkistan'da turneye çıkarak oynamışlar ve halk tarafından yoğun rağbet görülür.

Tatar edebiyatında kadın tipleri önemli bir yer tutuyordu. Tatar yazarları Osmanlı yazarları gibi Fransız romanlarındaki kadın tiplerini adapte etmiyor, Tatar kadınlarını hayattan kitaba geçiriyorlardı. Tatar kadın tipleri, gerçek hayatta olduğu gibi, kitapta da erkeklerden daha sağlam ve daha fedakardılar. Ayrıca, Tatarlar, kadın hayatını yazarken bunların fiziki görünüşleriyle değil, ruhlarıyla uğraşıyorlardı (Kanlıdere, 2019:59). Cedit hareketinin Türk dünyasındaki en büyük etkisi Kazan Tatarlarının üzerinde olmuştur. Bu bakımdan Kazan Tatarlarının didaktik mahiyetteki tiyatro eserlerinde toplumda var olan ve var olması mümkün olan tipler doğal bir canlılık kazandırılarak tiyatro eserlerine aktarılmış; bu eserlerden hareketle topluma yenilikçi yaklaşımların aşısı yapılmıştır. Kazan sahasında meydana gelen bu gelişmeler, ilerleyen dönemlerde Türkistan bölgesinde de örnek teşkil etmektedir. Kazan aydınlarının milli bir edebiyat oluşturma çabalarının toplumdaki dönütleri dikkate değerdir.

1.2. BUHARA'DA CEDİTÇİLİK FİKRİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Ceditçilik Hareketi, Rusya Müslümanları arasında en geç Türkistan'a ulaşmıştır. İdil-Volga, Kafkaslar arasında bağlantısız bir şekilde vücut bulmasına karşılık Türkistan bölgesinde çeşitli zorluklar ile karşılaşır. Begali Kasımov; "Ceditçilik akım değil, harekettir. Sosyal, siyasi, maarifi bir harekettir" diye açıklamaktadır (Kasımov, 2009, s. 3). Cedit hareketi 19. Yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında meydan gelir ve ilerleyen zamanlarda etkili bir hareket sahasına sahip olur. 1917 yılında gerçekleşen Ekim Devrimi'ne kadar çeşitli alanlarda "edebiyat, tiyatro, matbaa, eğitim vb." faaliyetlerde bulunulur. Bu hareketin Türkistan coğrafyasında belli zaman içerisinde etkili olmasındaki en önemli faktörlerden birisi mevcut eğitim sisteminin zamanın gereksinimlerine karşılık yetersiz kalmasıdır. Bunun dışında edebiyat ve kültürel anlamda da çağın ruhunu yakalayabilmek için batı ile arasındaki eğitim açığını kapatabilmek için vücut bulmuş bir harekettir. "Ceditçilik; millet ve vatanı anlamak, onların menfaati için güçlü ve heyecanlı bir akım olarak mücadele etmek şeklinde ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda bu hareket, milleti eğitme yoluna gitmiştir. Milleti, başına gelen her türlü olumsuzluğa, "kader" diyerek boyun eğmekten uzaklaştırıp; bu olumsuzlukları düzeltme çaresini aramaya yöneltmiştir" (Kasımov, 2009, s. 1).

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başları dünyada çeşitli olayların gelişmesine gebe kalmıştır. Bu dönem içerisinde I. ve II. Dünya savaşlarının olmasının dışında bilimsel anlamda da batı ile doğu arasındaki fark hızlı bir şekilde açılmaktaydı. Batı, geçmişten gelen niteliksel alt yapısı, felsefî ve pozitif bilimleri öne çıkararak derin reformist hareketler içerisinde bilgiyi temel esas alan bir zemin üzerine oturmaktadır. Bilgiye önem veren ve çağın gereksinimlerine karşılık verebilen kitleler, geleceği kuran ve refah içerisinde yaşayan toplumlara dönüşürler. 19. Asrın sonunda Türkistan coğrafyası, çar sömürgesi olarak idare edilmekte olup; bütün yer altı ve yer üstü zenginlikleri tüketilmekteydi. Sömürgecinin önüne geçilebilmesi için en büyük silah bilgiye sahip olmaktan geçmektedir. Bilgiye sahip olamayan milletler, sömürge içerisinde kimlikli olarak eriyip kaybolmaya mahkûm olmaktadır. Zamanın Rusya Müslümanları da bu durumdan nasibini almaktadırlar. Coğrafya, sosyo-ekonomik açıdan geri kalmış; insanlar pragmatik yaklaşımdan ziyade kadercî bir hayat tarzını benimsemektedir. Din olgusu, yaşamlarının içerisinde büyük bir alan kaplamaktadır. Bu durum insanlar üzerinde duygusal bir bağlam içerisinde ele alındığında din görevlilerinin insanlar üzerindeki etkisi bir hayli fazla olup, daha çok manevî hayata yönlendirme arayışı içerisinde bulunmaktadırlar.

Cedit hareketinin Buhara'daki yansımalarını Gaspıralı şu ifadelerle dile getirmektedir. “Bütün dünyada en karanlıkta kalan bir memleket var ise o da Buhara memleketidir, desek hata olmaz” (Gaspıralı, 2022, s. 365). Rusya Müslümanları arasında Cedit hareketine karşı en fazla tepkinin olduğu yer Buharadır. Buhara, aydınlanma hareketlerine karşı yürütülen siyasi ve dini propagandaya maruz kalmış en önemli şehirlerden birisidir. Kazan, Kafkaslar ve diğer Rusya Müslümanları arasındaki Cedit hareketine karşı topyekûn saldırının olduğu bu bölgede dinin insanlar üzerindeki kutsiyetinin önüne geçilememesi en önemli etkenler arasında gösterilebilir. İslam dini ile hâsıl olan halkın din görevlilerinin dogmatik düşünceler ile toplum üzerinde büyük sosyal ve psikolojik baskılara maruz kalması, yenileşme faaliyetlerinin ilerlemesini büyük sekteye uğratmaktadır.

İsmail Gaspıralı'nın Türkistan ziyaretleri neticesinde Buhara ve çevresinde gördüğü manzara hiç iç açıcı değildir. Bir zamanların ilim ve kelam merkezi olan Buhara şehrinde gördüğü olaylar karşısında şaşırılmaktadır. Bütün âlem-i İslâm tarafından makul görülmüş “usûl-i cedit” mektebi burada henüz haram hesap olmaktadır. Bu cehalet ve

taassup (bağnazlık) bîçare Buhara halkını şu derece üzmüştür ki başını kaldırıp ilimden, maarıften, adlden (adaletten), ıslahattan söz söylemeye bir kimsede ne yürek var ne iktidar var. (Allah saklasın) böyle sözler bir kimsenin ağzından çıktımı, o zavallının göğsüne cehalet ve taassup (bağnazlık) askerleri tarafından ne kadar korkunçlu oklar yağdırıyorlar (Gaspıralı, 2022, s. 365).

Buhara bölgesinin dini ve ilmi anlamda kadimci yapıdaki unsurların baskısı altında kalması neticesinde pozitif bilimlerde ilerleme kaydedilememiştir. Rusya Müslümanları coğrafyasında eğitim ve pozitif bilimlerde çeşitli gelişmeler yaşanırken Buhara bu durumdan ne yazık ki geri kalmıştır. Bunun en önemli nedenleri arasında mevcut din adamlarının kendi konumlarını kaybetme korkusu olup; dogmatik düşünce anlayışından kaynaklanan bağnaz tutum ve eylemler ile ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. İsmail Gaspıralı'nın Buhara ve çevresinde cedit okullarını açarken karşılaştığı zorluklar bir hayli fazladır. Bu fırka-i cahiledir ki bazı ülkelerde maarifi, okuv-yazuvı (okuma-yazmayı) haram edip gulam-perestliği, beççe-bâzlığı mubah (oğlan seviciliği ve oğlan oynatmayı; oğlancılığı helal olarak) ilan etmiştir (Gaspıralı, 2022, s. 277).

Ceditçiliğin öncülerinden olan ve Kazan Tatarları arasında yer alan Şehâbeddin Mercanî; fikirleri dolayısıyla döneminin en önemli muhalifleri arasında yer almaktadır. Özellikle Rusça öğrenmenin önemine vurgu yapmakta olduğundan dolayı dönemin uleması tarafından misyonerlik ile dahi suçlanmaktadır. Bir zamanlar eğitim gördüğü “Buhara’daki öğretim sistemini oldukça bozuk ve yetersiz bulan Mercani, 5 yıl kaldığı Buhara’dan Semerkant’a geçerek, Şirdar Medresesi’ne yerleşmiştir” (Maraş, 2002, s. 75). Buhara’da meydana gelen yoğun muhalefete karşın 1893 yılında Türkistan’a gelen Gaspıralı, Tatar aydınlarının desteğiyle yeni okullar açmıştır. Bunlar arasında “1897’de Andican’da, 1898’de Semerkant ve Tokmak’ta, 1901’de Taşkent’te ilk Usûl-i Cedit Okulları açıldı (Togan, 1999, s. 10-12).

Din toplumlarının, biat ve itaat kültürü olması kitlelerin bireysel sorgulama yetilerini kaybetmeleri, dinin dogmatik unsurlarının insanlar üzerindeki bütüncül eylem davranışlarının bireysellikten ziyade toplumsal reaksiyonlar vermelerine neden olmaktadır. Bu reaksiyonlar toplumun düşünme ve eylemsel boyutlarda tekil bütünlük yaratmalarına sebep olmaktadır. Dini ve çeşitli kanaat önderlerinin toplum yapısını etkilemesinin haricinde, devlet yönetiminde yer alan kişiler üzerindeki tahakkümde

ilerlemenin önündeki büyük engellerdendir. Buhara şehrinde Cedit okullarına karşı devlet kademesi tarafından da tepkilerle karşılaşmalar meydana gelmiştir. Yönetimin kadrosu tarafından açılan yeni okulların kötülüğünden ve din sömürüsü üzerinden halkı yanlış yönlendirmelere maruz bırakmıştır. “Tecvidsiz Kur’an kıraatından maada (başka) eski kadim (eski) mekteplerden yeni mekteplerin farkı şu idi: Buhara uleması ve hükümeti, aksakallı Kadıkelan (baş kadı, Buhara müftüsü) ve kara sakallı Kuşbeyi (Buhara veziri) yeni mektepleri zararlı, dine ve devlete hilâf (aykırı, zıt) bir şey zannedip bağlanmışlar (kapatmışlar) ve bîçare muallimleri korkutmuşlar” (Gaspıralı, 2022, s. 364). Emirliğin icra makamları tarafından yapılan bu açıklamalar halk üzerinde yanlış yönlendirme ve çeşitli baskılara maruz bırakması neticesinde ilk zamanlarda toplum tarafından mesafeli karşılanmasına sebebiyet vermektedir. Bu durum Cedit okullarının açılmasında gecikmelere ve kapanmalara neden olmuştur. Kadimci gelenekten gelen bilgisiz hocalar, yanlış beyanlarda bulunarak dönemin vezir ve müftüsü gibi icra makamlarındaki devlet yetkililerini de kendi taraflarına çekerek Buhara emirini cedit okullarına karşı mesafeli yaklaşmasına neden olmuştur.

“Hükümet tarafından maaş alarak eski usulde mektep idare eden birkaç nâdan (cahil) muallimleri bularak öz maksad-ı habîsanelerine pişrev (iblisçe amaçlarına bunları önder) kılmışlar. O bîçareler, bunların firiblerine (hilelerine, oyunlarına) aldanarak Cenab-ı Âlî (Buhara Hanı) hazretlerine ‘Birkaç ceditçiler çıkıp öz başlarına balaları cem’ ederek (çocukları toplayarak) okutmaktadırlar, bunların önüne set çekilmese çocuklar hürriyet-hâ(h) olup fukarayı iğva ediyorlar (hürriyet taraftarı olup halkı doğru yoldan çıkarıyorlar)’ mazmununda bir arıza (içeriğinde bir dilekçe) takdim etmişler. Bu arıza cenab-ı âlîyi teşvişe düşürmüş (Emîr’in kafasını karıştırmış). Bu hususta teftiş olunmasını (bu konunun araştırılmasını) Mirkul Kuşbeyi’ye (vezir Mirkul’a) havale etmiş kuşbeyi cenapları muallimleri çağırıp mekteplerini kapamaya emretmiş. Sonra Kadıkelan (Buhara müftüsü) huzuruna çağrılarak bundan sonra yeniden mektep açmayacaklarına dair ellerinden imza almış ve keza (aynı şekilde) aksakallılara emrederek: ‘Her kim (herkes) öz balasını kadim mektepte okutsun’ diye ilan ettirmiştir” (Gaspıralı, 2022, s. 366).

Süre gelen zaman içerisinde Türkistan coğrafyasının çeşitli şehirlerinde Cedit okulları açılmak istenmiştir fakat karşılaşılan muhalefet aynı tepkilerle karşı çıkmaktadır. Açılan yeni okulların devlet tarafından çeşitli denetlemeler yapılır fakat araştırmalar sonucunda eksik veya dinen aykırı bir durum görülmemektedir. Bu durum eski gelenekten gelen hocaların ve belli zümrenin sinirlenmesine ve tehditlerine maruz kalınmıştır. “Baço Khoja öğrencileri inceledi ve yeni öğretim yönteminde şeriatı aykırı

hiçbir şey bulamadı. Ancak okulun muhalifleri açıkça ayaklanma tehdidinde bulundular ve kuşbeyinin okulu kapatmasına neden oldular” (Kocaoğlu, 2018, s. 294).

Buhara ve Hive hanlıklarında durum 1905 Rus Japon savaşından sonra Rusların, Japonlar karşısında yenilgisinden sonra Rus Çarı’nın 17 Ekim 1905’te ilan ettiği manifesto sonucunda başlıca yapılanma yollarına gidilmektedir. Beningsen bu durumu; “Cedit’ler, yarı gizlilik siyasi teşkilatlarını 1909’da Taşkent’de kurdular. Buhara’da daha da ileri gittiler. Aynı yıl gerçek bir gizli ihtilalci cemiyet kurdular. Kendilerine “Genç Buharalılar” ismini vermişlerdi. Bu isim İstanbul’da Sultan Abdülhamid’in mutlakiyetine son veren “Jön Türkler”den esinleniyordu. Mücadeleleri, reform için savaş; dini muhafazakarlığı tel’in; Buhara Emir Hükümeti’nin kötü yönetiminden kurtulma ve Türkistan’ın tamamı için hürriyet, şeklinde belirtiliyordu (Benningsen, Quelquejay, 1981, s. 55). 1917 Ekim devrimine kadar olan sürede Ceditçiler, bulundukları coğrafya içerisinde bir yandan Ruslarla diğer taraftan dini çevreler ile çeşitli mücadelelerde bulunurlar. Bu dönem içerisinde bulunan aydınlar; Münevver Kari, Abdurrauf Fıtrat, Mahmut Hoca Behbudî, Hamza Hekimzade Niyazi gibi yazarlar Usul-i Cedit okullarının yanında, tiyatro, gazete ve nesir alanlarında önemli eserler verdiler. Türkistan coğrafyasından gazete önemli bir propaganda aracıdır. 1905 manifestosunun ardından basın faaliyetlerinde de çeşitli yumuşamalar gözükmemektedir. Buradan halkı çeşitli alanlarda bilgilendirme ve eğitime arayışları içerisinde de bulunulmuştur. “Sada-i Türkistan, Semerkand, Sada-i Fergana, Hurşid, Ayna, Terakki, Turan” gibi çeşitli gazete ve dergiler çıkarılmıştır. Bu süreli yayınlar içerisinde Abdulla Avloniy, Hamza Hekimzade Niyazi, Fıtrat gibi yazarlar çeşitli şiir ve yazılarıyla bu gazeteleri desteklemekteydiler. Bu tür faaliyetler aslında Özbek Cedit edebiyatının oluşmasına ve Özbek nesrinin doğmasına yol açıyordu. Nitekim bahsedilen gazete ve dergiler siyasi nedenlerden dolayı Çar hükümeti tarafından kapatılmaktaydı. Bu durumu ilerleyen yıllarda Ekim devriminin gerçekleşmesi dolayısıyla belli ideolojik sınırlar içerisine alınmak istenen basın ve edebi ürünlere müdahalelerde bulunuyor veya kapatılıyordu.

Cedit süreli yayınlarının dışında kadimci gelenekten gelen yazarlara ait yayınlarda bulunmaktaydı. Bu yayınlar arasında yer alan “Din ve Maişet” adlı dergide “Buharî” mahlasını kullanan bir yazar “Ceditçilerin müçtehitlik davası güttüklerini, ayet ve hadislerden hüküm çıkarmaya kalktıklarını, giderek yaygınlaşan bu yönelişin Rusya Müslümanları için bir bela hâline geldiğini ifade etmiştir” (Kanlıdere, 2021, s. 177). Bu

bağlamdan baktığımızda eski yeni zıtlığının geleneksel yapıya bağlı toplumlar tarafından her zaman direnç noktasını oluşturmaktadır. Yusuf Akçura bu durumu “toplumun bir kesimi terakki etmek isterken diğer bir kısmının mevcudu muhafaza etmek istemesinin tabii bir durum olduğunu söylüyor” (Kanlıdere, 2021, s. 175). Bu direnç, toplumun yenilikçi ve çağı yakalayacak yaklaşımlara entegre olamamasına yol açmaktadır.

Dönem itibariyle söz konusu bölge Rus baskıcı zihniyetinin kontrolü altına alınmış, merkezden otokontrol altındaki bölgelerin kendi içerisinde aydınlanmacı ve seküler bir değişme uğraması engellenmiştir. Bu bakımdan kimliğin yeniden inşası ve biz bilincinin kazanılması noktasında Rus kontrolü altındaki Buhara bölgesi despotik bir yönetime tabi tutulmuştur. “Ruslar ve emir, Cedidizmin büyümesini kontrol etmeye çalışırken oldukça farklı çıkarlara sahipti. Ruslar için asıl mesele, Buhara üzerindeki Rus kontrolünün güvenliğini sağlamaktır. Bu hala emiri tahtta tutmak anlamına geliyordu (bunun sorgulanmasına rağmen), ancak aksi halde başka herhangi bir özel politika dikte etmiyordu” (Kocaoğlu, 2018, s. 300).

Türkistan bölgesindeki yapılan sistemli baskılara rağmen, Mahmud Hoca Behbudî, Münavver Karî gibi aydınların öncülüğünde Cedit hareketi gelişim göstermiştir. “Semerkant, Buhara, Taşkent, Hokand gibi şehirlerde Ceditçi şair ve yazarların öncülüğünde reform süreci başlar. Yapılacak reformlar eğitim ve edebiyat sahasında başlayacak daha sonra sosyal ve politik alanlara doğru genişleyecektir” (Söylemez, Ateş, 2023, s. 318).

Sonuç olarak İsmail Gaspıralı’nın başlatmış olduğu bu reform hareketi Buhara’da Ulema, Rus ve Emir’in baskısı altında olsa da her türlü engellemelere rağmen aydınlanmanın şafağında doğuşunu gerçekleştirmiştir. Dünya tarihi göz önünde bulundurulduğunda bütün fikir akımları bir anda ve kendiliğinden ortaya çıkmamış; oluşturduğu arka plan kültürü ile uygun koşullar ve şartların hazır hale gelmesiyle insanlık tarihine bir atılım nüvesi olarak girmiştir. Buhara, Rusya Müslümanları arasında zamanın en önemli eğitim yerlerinden biri olmasına karşın yaşadığı bu taassuptan çıkış bir nevi yeniden doğuşunu betimlemektedir.

2. BÖLÜM

CEDİT- ÖZBEK TİYATROSUNUN TARİHİ GELİŞİM SÜRECİ

Yirminci asrın başlarında ortaya çıkmaya başlayan edebiyattaki yeni türler Ceditçilik fikrinin gelişmesi ve olgunlaşmasıyla Türkistan coğrafyasında da ilk örneklerini göstermeye başlamıştır. Özellikle Osmanlı'nın modernleşme süreci ile birlikte başlayan batılı tarzda ve üslupta eserlerin ortaya çıkması Türk-İslam coğrafyasında on dokuzuncu yüzyılın sonu ile yirminci yüzyılın başlarına tekabül eder. Türkistan coğrafyasında yaşanan siyasal, sosyal ve kültürel karmaşanın içinden çıkmak isteyen aydınlar sınıfı batıdan birçok edebi türün ilk örneklerini bu dönemde vermeye başlamışlardır. Genel olarak toplumun geri kalmışlığı, kadın hakları, eğitim sisteminin yetersizliği, yönetici ve din adamlarının liyakatsiz oluşları gibi temel konular üzerinde yoğunlaşan bu yeni türlerden belki de toplumu en çok etkileyen edebi tür tiyatro olmuştur. Tiyatro edebi bir üslupla yazılması ve sahne sanatlarının bir parçası olması dolayısıyla diğer türlerden daha çok toplum hayatına etki edebilmiştir. Bu yüzden toplumun aydınlanması ve geri kalmışlığının karşısında mücadele eden Cedit aydınları bu türün yazılması ve yazılan tiyatroların sahnelenmesi için ayrı bir ehemmiyet göstermişlerdir.

On dokuzuncu yüzyılın öncesinde tiyatro ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar modern dönem faaliyetlerinin temelini oluşturmaktadır. “1867 yılında Taşkent’te kurulan Heveskârlar Drama Tögeregi ilk amatör tiyatro topluluğu olma özelliğini taşır. Ruslar Semerkand’da Musikalı Drama Tögeregi (1876) Heveskârlık Cemiyeti’ni (1890), Hokand’da Dramatik San’at Heveskârları Tögeregi’ni kurarak faaliyete geçirmişlerdir. Bu mahalli toplulukların yanı sıra profesyonel tiyatro toplulukları da kurulmuştur. Rus tiyatro topluluğu şehir şehir gezerek Rus ve Avrupa tiyatrosunun önemli örneklerini sergilemişlerdir. Bunların yanı sıra Rus sanatkârlar Türkistan’a gelerek Hokand, Taşkent, Semarkand Mergilan vb. şehirlerde konserler vermişlerdir” (Karakaş, 2001, s. 163-164).

“Modern Özbek dramaturjisi ve tiyatrosunun oluşumu, öncelikle sosyal hayatın talep ve ihtiyaçlarından kaynaklanmıştır. Rusya’nın tarihsel süreci ve sömürge politikası Türkistan’da dahil olmak üzere Müslüman ülkelerin gerçek bir milli uyanışı için şartların yaratıldığını göstermiştir. 19. Yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başında toplumun en

ilerici katmanlarının görüşlerini yansıtan ulusal uyanış aydınlanmada her şeyden önce belirli bir ideoloji olarak görülüyordu ve bu ideolojinin müjdecisi olan ceditler, fikirlerinin toplum yaşamına yerleşmesi, güçlenmesi ve nihayet hedefledikleri ulusal kurtuluş ve siyasi bağımsızlık mücadelelerine dönüşmesi için zemin oluşturmaya başladılar” (Rızayev, 1997, s.34).

Özbek tiyatrosunun gelişmesi on dokuzuncu yüzyılın ilk on yılından sonra ivme kazanmıştır. Bu bağlamda “Behbudiy ve Munavvarqori tiyatroyu “İbrethane” diye isimlendirmiş Türkistan’ın birçok şehrinde; Taşkent, Semerkant, Kokan’da tiyatro toplulukları oluşturulmuştur. Semerkant’ta Abdulla Badriy “Cuvanmerg”, “Ahmak”; Hoci Muin “Juvonbozlik qurbonlari”, “Boy ila xizmatkor”, “Qozi ila muallim”, “To’y” (Nusratulla Qudratulla o’g’li ile yazmıştır) , “Eski maktab-yangi maktab”, “Mazluma xotin”, “Ko’knori”; Nusratilla Kudretillao’g’li “To’y”, “Kengash Meclisi”; Avloniy “Advokatlik Osanmi?”, “Pinak”, “Biz va Siz”; Qodiriy “Bahtsiz Kuyav”; G’ulam Zaferi “Bahtsiz Shag’ird”; Hamza “Zaharli hayot yoxud ishq qurbonlari”, “Tuhmatchilar jazosi” (1919), “Burungi qozilar yoki Maysaraning ishi” (1926), “Paranji sirlaridan bir lavha yoki Yallachilar ishi”; Fitrat “Begican”, Abulfayzxon, “Arslon” , “Shaytonning tangriga isyoni”, “Eba Müslim” gibi dramalar yazmışlardır (Açık, 2017, s. 336).

Behbudi, toplumun içinde bulunduğu karanlık sürecin aydınlanmasına yönelik olarak birçok faaliyette bulunmuştur. Bu kapsamda özellikle Behbudi’nin sekiz aydan daha uzun süren ve İstanbul- Kahire’yi de içine alan seyahati onun yeni usul okulların ve eğitimin topluma anlatılması noktasındaki iradesini perçinlemiştir. “Behbudiy’ye göre, eğitim için yeni okulların açılması yeterli değildi. Yaşanılan çağ ve dünyada olup bitenler hakkında bilgi sahibi olmak lazımdı. Vatanın ve milletin içinde bulunduğu durumdan, gündelik yaşamın nasıl geçtiğinden haberdar olmak gerekiyordu. Yani millet için öyle bir ayna lazımdı ki, orada hem kusurlarını hem de güzelliklerini görmeliydi. İşte bu ihtiyaç ve zaruret Behbudiy’i tiyatro ve basına yöneltti. “Pederkuş” adlı eserini 1911’de yazdı. “Pederkuş” draması 1913 yılında basıldı ve Özbek tiyatrosunun herkesçe kabul edilen ilk örneği oldu. Üç perde ve dört bölüm halinde sade bir dille yazılan eserde; cehalet ve bilgisizliğin bir çocuğu nasıl kötü yollara düşürdüğü, babasını öldürecek noktaya getirdiği anlatılmaktadır. “Pederkuş” önce Semerkant’ta 15 Ocak 1914 tarihinde sahnelendi. O günü o dönemin matbuatı; “Halkın oyuna gösterdiği rağbetten dolayı biletler çabucak

tükendi ve üç dört yüz kişi tiyatroyu izleyemeden geri dönmek zorunda kaldı.” diye yazmaktaydı (Açık, 2017, s.340).

Toplumu derinden etkileyen hadiselerin yaşandığı on dokuzuncu yüzyılın ilk çeyreği her edebi türde olduğu gibi tiyatro türünün de muhtevasında değişiklikler oluşmasına katkı sağlamıştır. Özellikle Özbek siyasi hayatında ortaya çıkan ayaklanma tarzındaki halk olayları bu türün o dönemdeki temalarını oluşturur. Özbek siyasi tarihinde merdikalık olayları olarak anılan işçi ayaklanmaları her edebi türde olduğu gibi tiyatro türünün de bu konuyu ele almasına olanak sağlamıştır. Örneğin; “1916 yılında Merdikalık olaylarını konu alan tiyatro eserlerinin yanında muhtariyet üzerine yazılmış oyunlara da rastlanmaktadır. Mesela Hamza’nın “Loshmon fojiasi” (1916—18, 3 bo’limli) ve “Rabo’tchi” eseri merdikalıkla ilgilidir. Hamza’nın muhtariyetle ilgili “Avtonomiya yaki Muhtariyat”ı adlı eseri mevcuttur. Fitrat’ın “Temur Sag’anasi” muhtariyetin kana bulanışı teması üzerine kurgulanmıştır” (Açık, 2017, s. 336-337).

Cedit-Özbek tiyatrosunun gelişmesine yönelik faaliyetler özellikle yirminci asrın başında hız kazanmıştır. Abdurrauf Fitrat, cedit fikrinin Özbekistan’daki en önemli temsilcilerinden biridir. Bu bağlamda Fitrat’ın İstanbul’da eğitim alması onun dünya görüşünde ve siyaset hayatında büyük değişiklikler yaşamasına neden olmuştur. Fitrat eğitim sürecini tamamladıktan sonra döndüğü Buhara’da ceditçilik faaliyetlerine devam etmiş ancak 1914 yılından itibaren zamanının büyük bir kısmını Özbek tiyatrosunun kurulmasına ayırmıştır. Bu kapsamda Fitrat tarafından yazılan eserlerde vatanperverlik ve bağımsızlık konularına yer verilmiştir. “Chin Sevish” ve “Hind İxtilolchilari” adlı oyunlarında Fitrat, Hintli vatanperverlerin İngiliz sömürgecilerine karşı verdikleri mücadeleyi anlatmıştır. Muhlifler onu İngiliz sömürgeciliğini ifşa etme bahanesiyle Şura Hükümetine karşı mücadele başlatmakla suçlamışlardır. Hamid Alimcan “Fitrat’ın Edebî İcadı Hakkında” adlı makalesinde; “Hint İhtilalcileri, Türkistan’da milliyetçilerin, inkılâp karşıtı burjuvazinin proleter hâkimiyetine karşı mücadelesinin şiddetlendiği bir dönemde yazılmıştır. Bunun için Hindistan haritası Fitrat’a yalnızca bir fon, bir elbise olarak hizmet etmektedir. O, Hindistan milliyetçilerinin mücadelelerini göstermekle Türkistanlı milliyetçilerine yaklaşımını göstermektedir.” şeklindeki eleştirisinin de belirli bir haklılık payı vardır. Fakat Fitrat’ı, Şura Hükümetine karşı mücadele etmekle suçlamak yanlıştır. Çünkü eserin yazıldığı dönemde Hint istiklâlcileri Özbekistan’a iltica edip, buradan bağımsızlık fikirlerini yaymışlardı. Fitrat onlarla buluşmakla yetinmemiş, onların

mücadelelerinde Özbek istiklâlcilerin ders alması gereken hususları fark etmiştir” (Açık, 2017, s. 338).

Özbek tiyatrosunun meydana gelişi ve gelişiminde Hamza Hakimzoda Niyazi’nin rolü büyüktür. O, “Saylav Aldında”, “Burungi Saylavlar”, “Mart Kurbanı Aynisa”, “Loshmon fojiasi” gibi devrin gereği ve emri üzerine yazdığı piyeslerin dışında, günümüze iki ölmez eser bırakmıştır. Bunlardan birincisi “Perenci Sırlarından Bir Levha yaki Yallaçılar İşi”, ikincisi ise “Burungi Kazılar yahud Maysarının İşi”dir. O, “Perenci Sırlarında” psikolojik dramının ustası sıfatında ortaya çıksa, “Maysarının İşi”nde komedideki başarısını ortaya koymuştur. İki oyunda da Özbek kadınlarının içinde bulunduğu durum ve sorunları ele alınmıştır (Açık, 2017, s. 339). Niyazi’nin ekim devriminden sonra Sovyet egemenliğinin propaganda aracı olarak topluma ulaşabilmesi için çeşitli tiyatro faaliyetlerde bulunulmuştur. Eylül 1918’de kurulan bir diğer Sovyet yanlısı drama şirketi, Farghana’da Hamza Hâkim Zada Niyazi tarafından yönetilen Olka Sayyar Dramatik Truppa veya Olka Sayyar Dram Trupu’ydu (Bölgesel Gezici Drama Topluluğu). Niyazi’nin kumpanyasının bir kısmı da 1919-1920’de Batı Türkistan’da ve Trans-Hazar bölgesinde 2 Nolu ajitpozede (Propaganda Treni) ile ajitasyon ve propaganda organı olarak görev yaptı. The Territorial Traveling Dram Topluluğu’nun repertuarında Azeri dilinden çevrilmiş oyunlar; Donskoi’nin yazdığı Urushda (Savaşta); Niyazi’den Bay ilan Hizmetçi (Efendi ve Hizmetkar); ve Gogol’s Revizor’un (Baş Müfettiş) basitleştirilmiş bir versiyonu (Allworth, 1964, s. 216).

Özbek tiyatrosunun temelleri on dokuzuncu yüzyıl sonlarında atılarak belli bir gelişim aşamasından geçmiş ve yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde olgunluk seviyesine ulaşmıştır. Fakat bu süreçten önce çevrelerindeki toplumlardan etkilenme durumları bir hayli fazladır. Özbek Tiyatrosunun oluşumunda Kazan Tatarları, Bakü’nün bir petrol şehri haline dönüşümünden sonra meydana gelen sanayileşme ile birlikte oluşan sınıfsal alt yapı ve yurt dışına gönderilen öğrencilerin büyük etkisi vardır. “Özbeklerin yeni dramaturjileri için Rus modellerinin yanı sıra yararlanacakları başka kültürleri de vardı. Özbek Tiyatrosu üzerinde etki kaynağı Azerbaycan, Türkiye, Kazan, Fars ve muhtemelen Hindistan. Azerbaycan 19. Yüzyılın sonunda aktif bir tiyatroya sahipti ve Mirza Fethali Ahundzade gibi seçkin sıra dışı bir dramaturgu vardı. Çok sayıda oyunu Farsçaya çevrildi ve Türkiye sahnesine de uyarlandı. Azeri oyunları Mannan Uygur ve diğerleri tarafından

Özbekçeye çevrildi ve 1917 Rus devrimlerinden önce ve sonra gösterildi” (Allworth, 1964, s. 214).

Yazılan tiyatro eserleri genellikle aydınlanmacı fikri ile paralel olarak ilerlemiştir. Bu süreçte “1911-1917 yılları arasında yazılan ve adları uzmanlarca bilinen Özbek sahne eserlerinin sayısı kırkı geçti” (Kasimov, 2010, s. 342). İlk dönem eserlerinde özellikle dönemin cedit aydınları toplumsal olayları göz önünde bulundurarak eserler vermişlerdir. Eserler genel olarak toplumu ilgilendiren, toplumun gelişmesine olanak sağlayacak ve gelecek perspektifi oluşturacak şekilde ele alınmıştır. Bu bağlamda Rus yayılcılığı ve baskılarına karşı millet bilinci ve vatanseverlik, kadına bakış açısı toplumun geri kalmışlığına karşı yenilik ve modernizm, yöneticilerin ve din adamlarının liyakatsizliğine karşı eleştirel bakış açıları geliştirilmiş, bunların yanında kadının toplumdaki yerinin saptanması noktasında temalar seçilmiştir.

3. BÖLÜM

HAMZA HAKİMZADE NİYAZI'NİN HAYATI- ESERLERİ

3.1. HAYATI

Hamza Hekimzade Niyazi, 20. asır Özbek edebiyatının en önemli temsilcilerinden bir tanesidir. Şair, rejisör, tiyatro yazarı ve pedagog olarak bilinen Niyazi, Özbek edebiyatının birçok alanında yazınsal olarak eserler meydana getirmiştir. Bunun yanında eğitimci kimliğini kullanarak çeşitli Cedit okulları açmış ve ders kitapları da yazmıştır. Niyazi, eserlerinde Kadınların toplum içerisinde hakları, sosyal adaletsizlik, cehalet, bilgisiz din adamları ve aydınlanma temaları üzerine şekillenmiştir.

Hamza Hekimzade Niyazi, 6 Mart 1889'da Kokon'da dünyaya gelmiştir. Babası dönemin ileri görüşlü aydınlarından “İbn Yamin Niyoz”dı. Özellikle Arapça, Farsça ve Özbekçe bilmekteydi. Niyazi çocukluğunda babasından Arapça ve Farsça öğrendi. İlköğrenimini mahalle medresesinde (1896-1906), daha sonra Namangan medresesinde (1908) okudu. Taşkent'te geldiği zaman tanıştığı cedit okullarından gider ve tiyatrodan etkilenir. “Usul-i Cedit okullarından birinde eğitim gördü ve bu okulun öğretim tarzını benimsedi. Yerel tiyatro grupları henüz oluşturulmamıştır; daha Avrupa tarzı ulusal tiyatro sanatının ortaya çıkmadığı bir dönemde Taşkent'te faaliyet gösteren Rus ve iş seyahatiyle gelen Tatar tiyatrolarının gösterilerine gitti, sahne sanatıyla tanıştı ve ilgilenmeye başladı.” (Karimov, 2008, s. 142) Söz konusu süreç Niyazi'nin fikirlerinin oluşmasına zemin hazırlamış; bir bakıma onun için farkındalık düzeyinin artarak bilişsel olgunlaşma sürecinin başlangıç temellerini atar. İlk olarak Kokon şehrinde (1911) Usul-i Cedit okulu açtı fakat baskı neticesinde bu okul kapatıldı. Daha sonra Mergilan'da (1914) yılında yoksul çocukları eğitmek için yeni müfredat ile eğitim veren Usul-i Cedit okullarını açtı. Hamza daha sonra Rus-Tüzem mekteplerinde okumuş ve öğretmenlik yapmıştır. Bu süreçte Rus dilini öğrenmesi, onun Rus edebiyatını keşfetmesine olanak tanıdı. Bu durum Hamza'nın dünya görüşünün artmasına, yazarlık kimliğinin şekillenmesine ve bambaşka perspektiften bakmasına yol açar.

Hamza Hekimzade Niyazi, Özbek edebiyatının aydınlanmacı kalemlerinden biri olmasına rağmen ne yazık ki 1929 yılında trajik bir şekilde vefat etmiştir. Hamza'nın vefat ettiği yer “Şahimerdan” köyüdür. Bu trajik ölümün perde arkasındaki unsurlar ise bir hayli dikkat çekicidir. Karimov'a göre; Şahimerdan, rivayetlere göre dört halifeden

biri olan Hz. Ali'nin mezarının burada olduğu belirtilmektedir. Tarihsel gerçeklik içerisinde Hz. Ali 661 yılında “Kufe” şehrinde defnedilmiştir. Türkistan coğrafyasında bir rivayete göre Hz. Ali'nin cenazesi sırasında yedi farklı naaşı'nın olduğu ve bu naaşların yedi farklı yerlere defnedildiğini söylenmektedir. Şahimerdan köyü de bu naaşın bulunduğu yerlerden bir tanesidir. Bu durum bütün Türkistan coğrafyasındaki müslüman ahali içerisinde kutsal bir türbe haline dönüşmesine neden olmuştur.

Şahimerdan, çeşitli rivayetlerin etkisinde kalarak şeyhlerin ve hocaların, geçmişten gelen dini kutsiyetini ön planda tutar; bu alanı bir nevi rant kapısı haline getirir. Türkistan'da bulunan bütün Müslümanlar, çeşitli hastalıklara şifa bulmak, kadınların çocuk sahibi olmak ve dertlilerin dertlerine derman olmak gibi ümitler ile geldiği bu yer, bir türbe görevi görmekteydi. Bu köyde yaşıyan şeyh ve hocalar ise bölgeyi ziyarete gelen kişilerin kalacak yerlerini ayarlayarak büyük gelir elde etmekteydiler. “Şahimerdan'da bulunanlar, gelen hacılar için konaklayacakları yer sağlamak için yılda 30.000 som ve diğer gelirler de eklediğinde 80.000 bin som gelirleri vardır” (Karimov, Hamzani kim o'ldirgan yoxud Shohimardonning qora bahori , 2024).

Şeyh ve hocalar, bölgede verimli toprak ve arazilere sahip olmalarının yanında, bir diğer rant kapısı olarak “Çeşitli kazalardan ve belalardan korunmak için para karşılığında muskalar yazıyorlardı. Şahimerdan da bulunan türbeye horoz kuyruğu asmak, Hz. Ali'ye vefa alâmeti sayılır ve kuyruğu asan kişiye Hz. Ali'nin ruhunun yardım ettiği kabul edilir” (Karimov, Hamzani kim o'ldirgan yoxud Shohimardonning qora bahori , 2024).

Çar Rusyası döneminde, elde edilen gelirlere dair hiçbir yaptırımlarda bulunulmadı fakat Basmacılık hareketi yıllarında Şahimerdan devrimin diğer tarafında yer alması 1928'in ağustos ayında yeni kurulan cumhuriyetin önde gelen örgüt üyelerinin dikkatini çeker (Karimov, Hamzani kim o'ldirgan yoxud Shohimardonning qora bahori , 2024).

1928 ağustos ayında, Cumhurbaşkanı Yo'ldosh Oxunboboyev'in katılımıyla “Altıariq” yürütme komitesinde bir konsey düzenlenir. Konsey'in kararına göre Şahimerdan'da bi'dat ve hurafelere karşı bir komisyon oluşturulur. Bu komisyona “Cumhuriyet Merkez Yürütme Komitesi”nin önerisiyle Hamza Hekimzade Niyazi dahil edilir (Karimov, Hamzani kim o'ldirgan yoxud Shohimardonning qora bahori , 2024).

Bu süre zarfında komite dini bağnazlıklar ve hurafelere karşı mücadele için; Şahimerdan'da, kadın ve erkeklere yönelik okullar açmakla birlikte çeşitli sosyal ve kültürel faaliyetler gerçekleştirilmiştir.

Şahimerdan'ın önemli gelir kaynaklarından olan türbe ve bu türbenin güçlü koruyucuları olan hocalar ve şeyhler bulunmaktadır. Burada bulunan dini taassubu kırmak için bu din adamları ile mücadele etmekten başka bir yol yoktur. Bu mücadele oldukça zorlu bir süreci beraberinde getirmektedir çünkü elden alınacak olan bir gelir kapısı vardır. Bu gelir kapısının ellerinden alınması, olayları bir nevi ölüm kalım savaşına doğru evrilmesine de sebep olmaktadır.

1928 yılında Hamza, saygın hoca ve şeyhleri toplayarak, şariat kanunlarına aykırı bir şekilde para alınması problemini çözmek ister fakat bu durum başarısızlıkla sonuçlanır. Hamza ve din adamları arasında meydana gelen atışmalar daha da şiddetlenmeye başlar. Birbirlerini çeşitli makamlara şikâyet ederler fakat bu süre zarfında olayların öneminin farkında olan sovyet yönetiminin hiçbir şekilde müdahalede bulunmaması tartışılacak bir konudur.

1929 yılında Şahimerdan'da planlanmış bir kumpas sonucunda, kalabalık bir grup tarafından taşlanması sonucunda Hamza Hekimzade Niyazi vefat etmiştir.

3.2. ESERLERİ

Hamza Hekimzade Niyazi Cedit fikrinin Türkistan coğrafyasında filizlendiği ve hatta meyvelerini vermeye başladığı bir dönemde yaşamıştır. Bundan dolayı aydınlanma fikrinin devrin tüm sanatçılarındaki görülen modernleşme fikri Niyazi'nin eserlerine de yansımıştır. Özellikle modernleşme süreci ile birlikte toplumda kadına verilen önemin artması ve kadın haklarına yönelik yapılan iyileştirmeler edebi eserlerde yer alan kadın kahramanların rollerine de yansıtılmıştır. Bunun en güzel örneklerini veren Niyazi kadının toplumsal statü kazanması noktasında hemen hemen her eserinde tema olarak bu olguyu işlemiştir.

Toplumun geri kalmışlığını da eserlerine konu eden Niyazi pozitif bilimlerin toplum hayatına yön vermesi noktasında bir irade ortaya koyar

Niyazi, 1905 Rus- Japon savaşıdan sonra süreli yayınlarda meydana gelen rahatlamadan sonra cedit aydınları ile birlikte çalışmalar yapmışlardır. “1909 ve 1910 yıllarında Taşkent’te Munavvarqori, Abdulla Avloni gibi marifetperverlerle tanışmış ve bu ceditçilerin tesiri altında kalarak Turan ve Turkistan gazetelerinde “Nihan” mahlasıyla milli şiirler neşretmiştir” (Açık, 2018, s. 364).

1913-1914 yıllarında, yurt dışına çıkarak Afganistan, Hindistan, Suriye, Türkiye ve Mekke’yi ziyaret etmiştir. Yapılan bu seyahatler Niyazi’nin dünyayı okuma biçimlerinde, bakış açısı ve yazarlık alt yapısını oluşturmada önemli derecede entelektüel bir birikim oluşturmaya sebep olur. Gittiği bu ülkelerdeki eğitim faaliyetlerini ve okullarını yakından inceleme fırsatlarına sahip oldu. Hamza, 1915-1917 yılları arasında toplumun yaşayışını ve özelemlerini ifade ettiği, insanlık için amaçlarını sade ve basit bir dille ifade ettiği, toplumları aydınlanmaya çağırarak, sapkınlıkları kınadığı birçok eser yazmıştır. “Onun povesti “Yangi Saodat” ve “Gül” serisi şiirlerindeki (“Milli ashuleler için milliy she’rlar majmuası”) derlemesi bu süreçte yazılmıştır. Aydınlanma fikirlerini yaygınlaştırmak için tiyatrodan da yararlandı. 1915-1916 yıllarında “Feruzaxonim”, “İlm hidoyati”, “Loshman fojiasi” gibi çok sayıda drama ve komedi yazdı ve bunların bir kısmını oluşturduğu amatör tiyatro topluluğunda sergiledi” (ziyouz, 2024).

“1916 yılı çok eser verdiği bir yıl olur “Milli aşuleler için milliy she’rlar majmuası”nın ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci altıncı bölümleri; “Aq Gül”, “Qızıl Gül”, “Pusti Gül”, “Sariq Gül”, “Yaşıl Gül” eserleri; “Zaharli Hayat” piyesi basılır. Şiir ve makaleler yazar. Zenginleri, ruhani insanları, padişah ve hükümeti yeren yazılar yazar. Kokan’ı terk etmek zorunda kalır” (Güney, 2007, s. 2). Niyazi’nin şiirleri dönemin toplumsal eleştirisinin yansımalarını ve milli duygularını ifade etmektedir. Şiirlerinde Özbek halkının kendilik bilincini öne çıkararak milli uyanışı ortaya çıkararak bir kimlik oluşturma arayışı içerisinde. Şiirleri toplum karşısında karşılık bularak milli bilincin oluşmasında katkıda bulunmuştur. Hamza şiirlerinde bağımsızlığın, özgürlüğün, birlik ve beraberliğin ancak mücadeleyle elde edilebileceğini imler. 1917 yılında yazdığı “Uyon Vatan” şiirinde şöyle ifade etmektedir. “Ey İslam ehli! Bugün milletimiz için tüm çabalarımız kutlu olsun!” “Baskı bitti! Yaşasın Hürriyet! Bitsin hapis, kölelik, esaret” diye ifade eder.

Hamza, Türkistan coğrafyasında da meydana gelen Cedit hareketinin oluşmaya başladığı dönemlerde sanatsal ve yazınsal faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu hareketin şiir, tiyatro ve pedagoji gibi türlerde eserler vermektedir. Hamza, Usul-i Cedit okullarında bir pedagoğ olarak ders anlatmasının yanında öğrenciler için ders kitapları hazırlamıştır. “Yengil Adabiyot”, “O’qish kitobi” ve “Qiroat Kitobi”lerini yazmıştır” (Hamza Hakimzoda Niyoziy (1889-1929), 2024).

Hamza 20. yüzyıl başlarında Türkistan coğrafyasında cereyan eden sosyal ve politik hadiseler, Hamza’nın bilişsel yaratıcılığında önemli çarpanlar meydana getirmektedir. 1905 yılından meydana gelen inkılaplar, Rusya Müslümanları arasında bağımsızlık, özgürlük ve aydınlanma arayışlarına yöneltti. Hamza 1900’lü yıllarda sanatsal faaliyetlere yöneldi. 1909 yılında Buhara’nın ilerici aydınlarından Muhammed İkrâm’ın yanında Arapça öğrenmek için Buhara’ya gitti fakat Şiiler ve Sünniler arasındaki çatışmalar yüzünden geri dönmek zorunda kaldı.

İsmail Gaspıralı’nın “Tercüman”, Fatih Kerimi’nin “Vaqt” Abdullah Avlani’nin “Şöhret”, Münevver Kari’nin “Hurşid” gazetelerinden etkilenir. Hamza’nın ilk şiir ve yazıları bu gazetelerde yayınlanmaktadır.

Hamza eserlerine lirik şiirler yazarak başlar. “Nihani” mahlasıyla şiirler yazmaya başlar ve 1905-1914 yıllarında bu mahlasıyla yazdığı şiirleri toplayıp “Devoni Nihoniy”yi yazdı. Hamza’nın Devon’da 150’si gazel, diğerleri mesnevi, murabba, muhammes, müsaddes ve bir mektup olmak üzere 177 şiiri bulunmaktadır. Bunlardan 165’i Özbekçe, 10 tanesi Farsça-Tacikçe, 2 tane Özbekçe ve Rusça olmak üzere Shiru-Shakar türünde şiir yazmıştır (Dolimov, 2024). Hamza, halkın milli bilincini uyandırmak, bağımsızlık fitilini ateşleyebilmek, toplumsal dinamikleri harekete geçirebilmek adına müzikaller meydana getirir.

“Sadoyi Turkiston” ve “Sadoyi Ferg’ona” gazetelerinde “İydi Qurbon”, “E’tizor” adlı yazılarında, toplumu kötü davranışlardan, hurafelerden ve bağınazlıklardan kurtulmanın tek yolunun aydınlanmadan geçtiğini belirtir ve bunun içinde Usul-i Cedit okullarının desteklenmesini ister. Hamza, 1914 yılında Sado-i Turkiston gazetesinde yazmış olduğu “Bid’atmi majusiyatmi?” yazısında toplumun içinde bulunduğu geri kalmışlık ve mahrumiyet noktalarını eleştirel düzlemde ele alır ve bu geri kalmışlık ve mahrumiyetten çıkma yollarının kodlarını verir; “Bu durumlar nereden geldi? Elbette bunun sebebi kadın ve erkeklerimizin cehaletten dolayı, iyi ve güzel okulların

olmamasıydı. Bunun gibi sonradan icat edilen ve Mecusi inanışları ortadan kaldırmak için yalnızca iki kelimeyi anlamak gerekir: Oku ve Öğret” (Niyazi, Bid'atmi majusiyatmi ?, 1914). Buradan hareketle Hamza, yazısında içinde bulundukları bağnaz yapıdan kurtulmanın sihirli iki sözcüğü dile getirip; Türkistan coğrafyasındaki aydınlanmanın filizlerini atmak istemektedir.

Hamza Hekimzade Niyazi'nin, Tatar ve Rus edebiyatına hâkim olması, birçok gazete ve dergilerde yazmasıyla birlikte, yazın yönünü her geçen gün güçlendirmiştir. “Hamza 1915 yılında “Yangi Saodat” adlı romanını yazdı. Bu roman, modern Özbek nesrinin ilk örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir” (Açık, 2018, s. 364). Bu eserde, çağın gerekliliklerine uygun okullara ve aydınlanmaya dikkat çekilmektedir. Eski geleneksel yapıdaki okulların çağın gereksinimlerine karşılık veremediğini ifade eder. Gençlerin zamanın gereksinimlerine ayak uydurabilmeleri için iyi bir eğitim ve donanıma sahip olmaları gerektiğini vurgular. Kadınların toplumsal yaşam içerisindeki önemine dikkat çekerek kız çocuklarının da eğitim alması ve toplum içerisinde aktif bir şekilde katılımını desteklemektedir. “Yangi Saodat” romanı temel olarak Özbek toplumunu cehaletten ve gafletten uyandırıp; insanları bilimin öncülüğünde, toplumsal reformları ve eğitim alanındaki yenilikleri savunan bir eser olarak kabul edilir.

Hamza Hekimzade Niyazi, 1915 yıllarında Kokon şehrinde faaliyet gösteren tiyatro topluluğu için oyunlar yazar. Niyazi'nin tiyatro alanında ilk adımlarını “Zehirli Hayat yahut Aşk Kurbanları” eseri ile atmaktadır. Bu eserinde kişisel düzlemde kavuşamayan Meryem Hanım ve Mahmudhan'ın uzun ve sancılı sürecini kavramsal düzeyde toplumsal noktalara çekmiş, yeniliğin ve aydınlanmanın yollarını göstermiştir. Dört perdeden oluşan bu trajedide aydınlığı ve geleceği temsil eden bu karakterlerin toplumun taassuptan, cehaletten ve bilgisizlikten gelen dramı gözler önüne sermektedir. Özbek tiyatrosunun ilk eleştirmenleri arasında gösterilen Mirmulla Shermuhammedov'un övgüsüne layık görülür “Zehirli hayatın karanlık sayfalarını betimlemede kalemini ustaca kullanan tiyatro yazarını tebrik etmeden geçemeyiz” (Dolimov, Hamza Hakimzoda Niyoziy, 2024).

1917 Şubat devriminden sonra Hamza Hekimzade Niyazi, “Kengash” ve Hurriyat dergilerini çıkarmaya başladı. “Kengash” dergisinde zenginlere ve ulema hakkında yazmış olduğu yazılardan dolayı dergi kapatılmıştır. Hamza, 1917 yılında “Kengash” dergisinde “Cuma hangi gün” adlı yazısında; topluma bakış açısını ve toplumun

gelmesini istediği noktayı şu sözler ile açıklar; “cuma günlerinde mektep, dükkân ve medreselerimizi durdurup, çeşitli milli toplantılar yaparak dini eksikliklerimizi gidermeye ve kalkınmanın yollarını aramak için görüşmeler yaptık. Bizim insanlarımız olmasa dahi gelecek nesillerimizin ilim, irfan, zanaat ve sanat gibi dünya ve ahiret saadetlerine yetişir” (Hekimzade, 2024).

1917 yılında “Hurriyat” dergisinde kaleme almış olduğu “Xutbadan murod nima?” yazısında Cuma hutbelerinin önemini ve hutbede kullanılan Arapçanın yerine Türk dilinin kullanılarak insanlar üzerindeki etkinin ve öğreticiliğinin vurgulanması amaçlanmaktadır. Türkistan coğrafyasında hutbelerin Türkçe okutulmadığı, bu durumun halkın dini bilgilerini zayıflattığını ve hutbenin anlaşılmadığını belirtir. Hamza bu duruma karşı çıkarak hutbenin kendi dillerinde verilmesi, dini bilgilerin daha iyi anlaşılacağını ve dini bağlamda bu pratiklerin kendi dinlerini özümsemeyi arttıracak ve farkındalık yaratacağına inanmaktadır. “İnsanların Türk olduklarından dolayı “Ayyuhhannos” ifadesi yerine “Ey Millet” diye hitap edilse İslam’ın hitap ve vaaz durumlarında kendi dillerini kullanmalarını söyler” (Niyaziy, 2024). Bu dönem içerisinde Şura Hükümetini öven yazılar yazmaya başladı. Bundan sonraki süreçte Sovyet ideolojisini destekleyen şiirler ve eserler vermeye başlar. Ekim devriminin getirmiş olduğu hava ile beraber, toplum üzerindeki taassup zincirlerinin ortadan kalkacağına inanmakta ve geçmişten gelen sosyal adaletsizlik, eşitlik ve özgürlük düşüncelerinin gelmekte olduğunu belirtir. Bunun en önemli örneğini; “Bukungi qadrlık kunlar” yazısında ifade etmektedir. “Özgürlük kavramının bütün Müslümanlar için ne kadar önemli olduğu vurgulanmakta, eşitlik ve toplumsal adaletin halkın tüm kesimlerinde ne derece önemli olduğu söylenmektedir. Çar dönemindeki zalim yöneticilerin kanunsuz ve adaletsiz devirlerinin sona erdiğini, yeni kurulan cumhuriyetin herkese eşitlik ve mutluluk getirmesini dile getirir (Niyaziy, Hamza Hakimzade Niyaziy. Bukungi qadrlık kunlar, 2024).

Hamza Hekimzade Niyazi’nin edebi kişiliği 1917 Ekim devrimi temel alınarak iki döneme ayrılmak üzere ifade edilmektedir. Devrim öncesi veya sonrası olsun Niyazi, Özbek edebiyatı sahasında büyük çalışmalara imza atmıştır. Devrim sonrası eserlerinde Sovyet idealizmini ortaya çıkaran çalışmalar ön plana çıkarıldığı belirtilse de Hamza’nın aslında toplumun yansımalarını gözler önüne sererek, aydın bir tip yaratma hayali içerisinde. Bulunduğu dönem içerisinde, halkın maruz kaldığı adaletsizlik, fakirlik,

eğitim ve eşitsizliklere karşı toplumun direnç noktası olur. Bu bağlamda Hamza'nın eserleri ele alınırken bir ideoloji veya bir hareketin değil Özbek toplumunda vücut bulan refleksleri gözler önüne serer. Bu durum dönemin Özbekistan CCR bilimler akademisinde yer alan Mominov tarafından şöyle ifade edilir. “19. Yüzyılın sonu ve 20. Yüzyılın başlarında toplumsal ve felsefi düşüncenin gelişimi tarihi” adlı çalışmasında Hamza'nın devrimden önceki eserlerini derinlemesine inceliyor ve büyük hizmetleri için tebrik ediyorum (Sultanov, 1973, s. 44).

Eserlerinde yer alan kahramanlar ve konular, toplumda var olan tiplerden meydana gelmektedir. Dramalarında yer alan karakterleri tasvir ederken “sade ve açık, bununla birlikte anlamlı ve yeni kelimelere önem veren, toplumda kullanılan kelimeleri alır ve yeni kelimelerin çoğalmasa için çaba göstermektedir” (Sultanov, 1973, s. 45).

Şüphesiz ki Hamza Hekimzade Niyazi, Özbek edebiyatının bütün türleri arasında eserler veren büyük bir yazardır. Bu yüzden Hamza'yı “Cedit, Şura ve Toplumsal Gerçekçilik” gibi belli bir dönem içerisinde kategorize edemeyiz. Özbek edebiyat tarihi içerisinde, Konjoktürel bir biçimde dönemin ideolojik söylem savunucusu ve eleştircisi olarak betimlenemez. Hamza bütün Özbek edebiyatını alacak bir şekilde ele alınmalı ve eserleri düzleminde değerlendirilmelidir. “Yazarlığı konusunda hiçbir şüphe götürmeyen çalışmaları, edebiyat tarihinde kendisine layık bir yer edinmesi için tam bir sebep teşkil etmektedir” (Normatov, 2024). Özbek edebiyatının önemli temsilcilerinden olan Abdulla Qahhor'ın, Hamza'nın Özbek edebiyatına yapmış olduğu katkıyı şu şekilde ifade etmektedir. “Yeni milli edebiyatımızın, özellikle sanat dilinin gelişmesine yaptığı hizmetleri takdir ederek, “Hamza'nın imajının yılbaşı ağacı gibi her türlü parlıltıyla süslendiğini” cesur bir şekilde ifade etti” (Normantov, 2024).

Hamza, Cedit hareketinin olduğu yıllarda da eserler verip; Ekim devriminden sonra Sovyet doktrini yönünde de ciddi açıklamaları olmuştur. Fikir insanları, düşün hayatları boyunca kendi karanlık dehlizlerinden geçerek var olma arayışı içerisindeydiler. İnsanlara karmaşık olarak gözüken bu dönüş, özü itibarı ile bir bakıma kendine dönüş izleklerinin tetikleyici unsurudur. Bütüncül bağlamda baktığımız zaman yazar, belirli ideolojik kalıpların ötesinde aydınlanma bilincini taşıyan ve içinde doğup büyüdüğü toplumu yenilikçi yaklaşımlarla geleceğe taşımak isteyen bir aydındır.

4. BÖLÜM

HAMZA HEKİMZADE NİYAZİ’NİN CEDİTÇİLİK BAĞLAMINDA TİYATRO ESERLERİ

4.1. ZEHİRLİ HAYAT

4.1.1. Türkiye Türkçesine Aktarımı

Türkistan’ın maişetinden³ bir kız ve damadın yaşam trajedisi

ZEHİRLİ HAYAT YAHUT AŞK KURBANLARI

4 Perdelik trajedi

1916.yıl

Oyuncular

Mirza Hemdembay. Orta boylu, siyah-beyaz sakallı, kırmızı yüzlü, orta hal giyim-kuşamlı, 55 yaşında, geçinmesi iyi olmasına rağmen eğitim-bilim konusuna uzak biridir.

Abdikadırbay. Mirza Hemdebay’ın arkadaşı, Mahmudhan ile sohbeti olan, zamanından geri kalmayan, uzun boylu, siyah sakallı, her zaman resmi giyinen biridir.

Mahmudhan. Zayıf ve uzun boylu, hilal bıyıklı, sakalsız, gür saçlı, gözlüklü, tamamen Avrupa giysilerini giyen, özel hocalar tarafından eğitilmiş, ilimli biridir. Mirza Hemdembay’ın tek oğlu, 18 yaşındadır.

Meryem Hanım. Eski mekteplerde eğitim görmesine rağmen, Mahmudhan’a olan sevgisinden dolayı roman, gazete, dergi gibi Batıdan gelen yeniliklere karşı ileri görüşlüdür, Mahmudhan’ın gerçek aşkı, 17 yaşındadır ve zor geçinen zanaatkar’ın kızı.

Eşan. Uzun kaftan ve mücevveze kiyafetlidir.

Sora. Meryem Hanım’ın annesi, 35 yaşlarında.

Zeyneb. Meryem Hanım ile Mahmudhan arasında mektup taşıyıcı ihtiyar kadın, 60 yaşında.

1.Perde

Mahmudhan’ın evi Avrupaî tarzda süslenerek bir tarafta dolap içinde kitaplar, haritalar; çerçevede resimler. Bir tarafta demir yatak bir tarafta bir tane masa, üç-dört tane tabure ve bir tane de duvar saati asılıdır.

³ Maişet (ar.) – yaşam, geçim.

Mahmudhan: (kaftanını çıkarır, cebinden bir mektubu alarak kaftanını askıya asar sonra sandalyeye oturur, mektubu açar ve okumaya konulur) Bugün ne haber? Bu mektuba neler yazılarak gönderilmiş?

Tam okurken kapıdan Abdikadırbay gelir.

Abdikadırbay: Selamün aleyküm!

Mahmudhan: (mektubu iç cebine koyarak hemen yerinden kalkar) Selamün aleyküm, efendim, buyursunlar (yeri işaret ederek), buyurun otursunlar, bende sizi bekliyordum (sandalyeye oturular).

Abdikadırbay: (Fatiha duasını okur) Hayırlı ve ziyade devlet nasip etsin.

Mahmudhan: Hoş geldiniz.

Abdikadırbay: Hoş bulduk, sağ olun. Haberler var mı?

Mahmudhan: Güzel haberler işte sizden duyacak olanlarımdır, efendim.

Abdikadırbay: Şimdi bizim getirdiğimiz haber o kadar da hoş olmazsa bile, bana emanet edilen bir cevap olduğu için iletmek zorunda kalmışımıdır. Kusurumuza bakmazsınız.

Mahmudhan: Yok, efendim! Ne kusuru, dinleyeyim haber ne imiş?

Abdikadırbay: Şimdi, ben dün buradan ayrıldıktan sonra iş yerine gitmiştim, efendi tek başınayken, beraber oturarak çay içtik, oradan buradan konuştuktan sonra, ana konuya girerek elimden geldiği kadarıyla güzel bir şekilde anlatmaya çalıştım. Eğer bu işler gerçekleşmez ise, Mahmudhan inat ve sinir ederek buralardan çekip gitme ihtimali var, bir tane evladı mı mutlu edeyim dersiniz, Meryem Hanım'ı ona almanız gerekiyor, yoksa bu işin sonunda aranızın açılması söz konusu olabilir, diyerek bazı şeyleri uydurarak efendimize ilettim. Ama siz de efendimizin huylarını biliyorsunuz, hiçbir şekilde meyilli oldukları belirtisini göstermediler.

Mahmudhan: (Yüz ifadesi değişerek) Sonuç olarak ne dediler?

Abdikadırbay: Efendimizin sözleri şu şekilde oldu: Ben halk arasında oldukça şöhret kazanan biriyim, sadece Kokand değil, belki Buhara, Semerkant hatta Kaşkar taraflarında bile adımız anılarak bilinmekteyiz. Bir tane oğlumuz olmalarına rağmen, daha doğduğuna on, on beş sene oldu. Bu ise, (sünnetinden sonra) ikinci düğünü olacak sonuçta doğru düzgün, bizden üstün olmazsa bile bizimle aynı seviyede olan biri ile evlendirelim ki hem hayallerimiz suya düşmesin hem de dışarıdan gelen dost-biraderlerimiz tarafından da makbul görülsün. Şimdi ben bu kadar şöhret ile fakir bir zanaatçının kızını mı alacağız? Halk ne der? Onun eski harabe halinde olan küçücük bir evi olsa, düğün nerede olacak,

peki düğün için gelen o kadar misafir, eş-dostu nerede oturtacağız? Herkes ayıplayacak bizi! Oğlumuzu mutlu edelim diye, insanlardan laf işitip rezil olmak iyi midir? Sizde bilirsiniz eğitim alacağım diyerek, altı yıldır servet harcadım, şimdi ise hoca olduktan sonra başımıza bu işi de mi açacaktı, bu mu bize sağladığı fayda (Eliyle göstererek) Asla bu sözleri bana ikinci kez demeyiniz, alınırım. Benim dostum dediğim kişiden çıkan sözler bu mu olacaktı? Ayıp şeyler, dedi efendimiz.

Mahmudhan: Asi başına bir iş açacaktır, demediniz mi?

Abdikadırbay: Dedim, hiçbir şeyi unutmadan söyledim. “Annesi de akrabalar da razı gelmez. Bu bir hayal ürünü, kimseler kabul edemez bunu. O zaten öyledir. Ben kendim o kızı yüz kat daha iyi kız bulurum onun için” dediler. İki saat süren bir sohbetten sonra biraz ikna olmuş gibi idiler ama Hazret Eşan’ın Kasım adındaki kalfası geldi. Hayır’a vesile olur da o da bana eşlik eder diye düşünmüştüm, kalfa da sordu, beyefendimiz de anlatmaya başladılar durumu. Konuşmadan sonra kalfa: “Şimdi efendimizin dediklerinde haklılar, o kız size hiç uygun değildir ve işin diğer tarafı da vardır. O kız Hazret Eşan ile sözlenmiştir, Hazret Eşan hizmetçi seçiminden döndüklerinde, önümüzdeki ay içerisinde düğün yapılacaktır” deyiverdi. Beyefendi ise: “Şu olan şeylere bir bakın, eğer sizin dediklerinize uymuş olsaydım rezil olurduk” diyerek beni utandırdılar. Artık her şeyi size anlattım, gördüğünüz üzere kız artık Hazret Eşan’ın sayılır, o yüzden konu burada kapanmalıdır.

Mahmudhan: (şaşkın bir halde) Hazret Eşan zaten evli değiller mi?

Abdikadırbay: Evli hem de bir kere değil altı defa. Altı arıklı hanımları vefat etmesi nedeniyle beş tane hanımları mevcut.

Mahmudhan: Madem altı kere evli, bu kızı neden istiyor?

Abdikadırbay: Ah, daha gençsiniz işte efendim, bedava sunulduktan sonra kim istemez ki? Toplumu bozan zaten Hazret Eşan gibileridir. Hem bir ayağı mezar yakınında bulunmakta, hem de yaşlı olmasına rağmen bu kadar genç hanımları aldılar.

(Mahmudhan yerinden kalkar.)

Nereye gidiyorsunuz?

Mahmudhan: Sohbeta dalarak çay ikram etmeyi unuttum.

Abdikadırbay: Yok, efendim çay içmek için zamanım kısıtlıdır. Bir daha geldiğimde (Ayağa kalkar).

Mahmudhan: (çaresizce) Çay içseydiniz, keşke.

Abdikadırbay: Çay içmediğimiz yer değil ki, hoşça kalın (Çıkar).

Mahmudhan: (uzatarak) Güle güle, o zaman.

(Abdilkadir gider. Mahmudhan ortada biraz düşüncelere dalarak kalır ve masa yanındaki sandalyeyi sahneye döndürerek oturur. Ah çeker, yerinden kalkar ve bir daha yerine gelip oturur.)

Ah, cehalet, maârifsiz devlet! (Mektuba bakar ve zili çalar ve hizmetçilerden birinin gelmesini işaret eder ve tekrar gelip yerine oturur. Çalışanına bakarak) Birileri gelirse benim evde olmadığımı söyle. (Tamam, der ve gider Mahmudhan dizlerine vurarak) Ey cahil babalar, cahile anneler. Ben niye hayal kurayım ki? Benim hayalimde tek bir şey var.

Biraz sessiz kalır, o arada Meryem Hanım gelir kapıyı küçücük aralayıp Mahmudhan'ı izler ama onun haberi yoktur.

Ben hayal kurmayı ne edeyim, sevdiğim olmadıktan sonra, hayal benim için bir yara ve hatta zehir, ölüm! (Biraz durakladıktan sonra) Ben zengin kızını ne yapayım? Tam da kendimi böyle cehaletten kurtardım derken, şimdi cahile birine eş mi olacağım? Bana hayat lazım. Hayat için gönlümün derinlerinde yatan hedeflerim var iken, hedefim ise (kafasını sallayarak) Meryem Hanım'dan başka biri olamaz, olamaz.

Meslekte, fikirde, ilimde ilk önde olarak bana yoldaşlık eden Meryem Hanım gibi gönlümün sahibi dururken, bana dünyevi arzuları, peri gibi zengin kızlarını düşünmek dahi haram, haram! Ah, onun bana yazmış olduğu tatlı-tatlı mektupları (koşarak gelip masa altında bulunan çekmecedeki mektupları getirir, açar). İşte bunu yazmış mektuplarına bak ya, birincisi bu: (ilk mektubu okur) “Gonca-i aşkım, sevgili Mahmudhan! Size olan aşkımin ne kadar fazla olduğundan bahsetmeden, lafi kısa tutmaya çalışırım, çünkü sizin kıymetli zamanınızı çalmadan ana konuya gireceğim. Doğruyu söylemek gerekiyorsa, ben bir fakir kızı olduğum için sıradan bir mektep tahsilini aldım ama insanlık, dünya ile ilgili her şeyi sizin merhametiniz ve manevi verdiğiniz destek sayesinde öğrenmeyi başardım. Diğer mesele ise, efendim şimdi birbirimize destek olarak, siz güneş bende ay olarak bu karanlık vatanımızı aydınlatalım, siz er yiğitlerimizi bende çaresiz ailelerimizin durumları hakkında gazete ve dergilerimizde yazarak, ışık olmaya çalışalım. Dolayısıyla, siz ticaret işinde olduğunuz için hedefimiz olan kızlar mektebini kuralım, ben manevi siz ise maddi destekte olun, kıymeti olmayan kız kardeşlerimizin ilmini arttıralım, güzel yaşayalım ki, ileride böyle

yetiştirdiğimiz evlatlar mezarımız üzerine gelip kırmızı, beyaz çiçekler dikip, ruhlarımızı şâd eyleyecek görevler üstlenelim...” (Mahmudhan dizlerini vurarak) Ah işte bu mektup nasıl da güzel bir hayat sunmakta. Ben şimdi hangi yüzle bu kızdı yüz çevireceğim, bu mektupların her biri bana bin tane zengin kıztan âlâ değil mi? (Mahmudhan ilk mektubu iç cebine yerleştirir, ikinci mektubu açar, ürpererek yerinden kalkar) Meryem Hanım beni bekliyor imiş, ben burada oyalandım! (Mektupları iç cebine yerleştirdikten sonra arkasına dönünce Meryem Hanım’ın kapı önünde görür ve koşarak yanına gider, selam ile elini öper) Buyrun, Hanım! (Getirip sandalyeye oturtur) Hanım ben kapıya gözcü bırakıp geleyim.

Meryem Hanım: (Mahmudhan’ın elinden öperek) Ben geleli uzun zaman oldu, hemen geri dönmem lazım.

Mahmudhan: Tamam, canım. Olur da birileri habersiz gelmesin (odadan ayrılır).

Meryem Hanım: (Odada yalnız, kitapları işaret ederek) Ah, güzel bir hayat bu yolda gerçek bir yoldaş, her yönden kâmil, olgun biri ama ben maalesef fakir biriyim (odada gezinerek).

Mahmudhan odaya geri döner.

Mahmudhan: (Sandalyeye işaret ederek) Hanım, haber vermeden gelmişsiniz?

Meryem Hanım: (Oturur) Habere ihtiyaç duymayan aşk değil mi? Bu aralar kâbuslar görüyorum, endişe içinde kaldım bu nedenle haber vermeden fırsat bulunca geliverdim. Sizi rahatsız etmem dışında başka sorun da yoktur.

Mahmudhan: Baş üstüne hanım. Ne zahmeti aksine iyi ki geldiniz! Bana göre, rüyaların bir önemi yoktur...(sessizlik).

Meryem Hanım: (Ürperek) Efendim, sustunuz!

Mahmudhan: (Mendilini alır ve gözyaşını sildikten sonra) Hanım... İkimiz için bir bela var gibi duruyor!

Meryem Hanım: (Ürperek, Mahmudhan’ın elini tutup, acele ederek) Ne, nasıl bir bela?

Mahmudhan: (Elini tutarak) Bunu dile getirmek için hani bende dil, canım!

Meryem Hanım: (Yalvararak) ben sadece duyduklarımdan değil, dediğim gibi gördüğüm rüyalarımdan dolayı da telaşa kapılmıştım. Söyleyin nasıl haberler varmış? Neler oluyor?

Mahmudhan: Bunu size demeye mecburum ama hiç gönlüm buna razı değildir.

Meryem Hanım: (Ağlamak üzere) Hayır, söyleyin.

Mahmudhan: Ben dün babamın yanına birini göndermişim. O kişinin dediklerine göre, babam kabul etmemiş. Kabul etmemesi o kadar da büyük sorun değildir, aslında. Sizin tarafta olan mesele bundan daha büyüktür!

Meryem Hanım: Hayrola, ne imiş?

Mahmudhan: Anne ve babanız, sizin hakkınızda Hazret Eşan'a söz vermişler (Meryem korkar), büyük ihtimalle bu ay içinde düğün olabilirmiş (Meryem daha da korkarak alnını tutar). Durumun böyle hal alması beni düşündürmeye itiyor (durur).

Meryem Hanım: (Biraz sonra) Efendim, ben sızsiz olmayan dünyada bir gün bile durmam! Ben (ağlayarak) böyle bir şeyi kabul edemem, elimden geldiği kadarıyla kendimi o zalimin elinden kurtarmaya çalışacağım. Sevgilim, olay yine sizin elinizde son bulacak, eğer siz bana verdiğiniz sözünüzü tutar iseniz, ben de diğer taraftan tüm gücümle mücadele edeceğim (ağlar).

Mahmudhan: Sevgilim, sızsiz olmayan bu hayatta ben de bir an bile durmam. Bugün sizden ayrılmam belli olsun o anda kendimi helak ederim. Sevgilim, sizin olmadığınız hayat zehir bana, benden emin olmanızı isterim ki, bugünden itibaren ben harekete geçeceğim. Siz yeter ki, o taraftan her şeye karşı çıksanız yeterlidir.

Meryem Hanım: (Mahmudhan'ın elini tutar ve ona yaklaşır) Olmadı başka yerlere çekip gitmenin imkânı yok mu?

Mahmudhan: Tabi ki mümkün öyle bir şey, eğer ondan başka bir çare bırakmazlarsa onu yaparız sevgilim. (Bu arada "Efendimiz geldiler" diyen ses gelir, Mahmudhan yerinden hemen kalkar) Şimdi... (Meryem de ayağa kalkar) kusuruma bakmayınız, habersiz gelmeniz bir az böyle olmasına neden oldu.

Meryem Hanım: (Mahmudhan'ın elini tutar ve kalbine götürür) beni fakir biri diyerek yarı yolda bırakmayınız sevgilim, ben kendim isteyerek fakir olmadım.

Mahmudhan: Ah, sevgilim! Beni ateşlere atmayınız, ben o vicdansızlardan değilim! (Elini kendine çeker ve öpücük kondurur).

Meryem Hanım: (Örtüsüyle yüzünü örter) Beni unutmayın! Bana yazık etmeyin! (Ağlar).

Mahmudhan: Sevgilim, hiç unutmam, siz rahat olun! (Alnını okşar).

Meryem Hanım: (Kapı ağzına vardıktan sonra, arkaya dönerek) Sevgilim, ben sizden umut ediyorum. Eski merhamet ve sözünüzü unutmayım yeter ki, dünya işlerine kanmayın...

Mahmudhan: (Elini öper) Sevgilim, siz unutmuş olsanız bile, ben bunu asla yapmam.

Sahnedan beraber ayrılırlar. Perdeler indirilir.

2.Perde

Meryem Hanım'ı zorla Hazret Eşan'ın nikahına verirler, üç – dört gün sonrası. Hazret Eşan'ın evi içeride olup, görünümü kuş yuvasını anımsatan küçük bir ev, ortadan girildiğinde Meryem Hanı'mın evine kapı bulunmaktadır.

Meryem Hanım: (Biraz süslenmiş, yalın ayak kapıdan koşarak, telaşlı bir halde çıkar) Ya Rabbim! (Kapıya bakarak) Mahmudhan neredesin, sevgilim! Gel, gör benim şu hallerimi! Yeminlerin nerede kaldı? Ya Allah! Sana sığınıyorum. (Ağlayarak) Yardım et!

Eşan: (Yaklaşarak) Meryem Hanım! Size ne oldu? Neden benden uzak duruyorsunuz?

Meryem Hanım: (Avlunun köşesine giderek, ondan uzaklaşır) Defolun, defolun! Hain, imansız, şefkatsiz, zalim! Gözüm görmesin sizi!

Eşan: (Bir müddet sakalını parmaklarıyla taradıktan sonra kafasını sallayarak) Başıma bela oldun galiba! (Kendini göstererek) Bende insanım ya, açgözlü, yabani hayvan değilim ki! Bana ne olmuş ki kendini benden uzak tutuyorsun? Kalkın! Eve girin! Böyle kalmayınız, ben alınırım aksi takdirde.

Meryem Hanım: (Kendini Eşandan daha da uzaklaştırarak) Girmeyeceğim, girmeyeceğim! (Hıçkırarak ağlamaya başlar) Acımasız! İnsafsızlık, açgözlülüktən az bir şey mi?

Eşan: (Şaşkın bir hal alır, daha sonra yine yalvararak) Kalkın, eve girin! Ben çıkarım odadan, siz burada kalmayın, ayıp olur!

Meryem Hanım: (Sinirli bir hal alarak) Çıkıp gidebilirsiniz, ben girmeyeceğim dedim ya!

Eşan: (Sinirlenerek yanına gelir, eğilerek kolunu çekiştirmeye başlar) Hadi kalk diyorum! Böyle yaparsan beddua ederim sonra görürsün halini.

Meryem Hanım: (Sinirli haliyle hıçkırarak ağlamaya başlar) Kalkmayacağım! Fazla yaklaşmayın yanıma! Beddua ederseniz edin, ben ölmeye bile razıyım. Bana bu olaylardansa ölüm daha iyidir! Ah, ecel! Keşke hemen canım çıksa, bunun gibi vicdansızın elinden kurtulsam! Ölüm! (Ağlar).

Eşan: Koca ise işte ben varım! Başka sevdiğin mi var? Yoksa ayrı bir derdin mi var?

Meryem Hanım: (Hıçkırarak ağlamaya devam eder) Var, var! Sevdiğim var senin gibi ihtiyar kocam olamaz olsun istiyorum ya daha ne istiyorsun.

Eşan: (Parmağını ısırarak, alnını okşadı ve sinirine hâkim olamayınca) Kim o sevdiğin söyle!

Meryem Hanım: Var dedim var işte! Kim olduğunu bilip de ne yapacaksın?

Eşan: O sevdiğinden artık umudunu kes ve aklını başına topla!

Meryem Hanım: (Ağlayarak) Umutsuz şeytan! Ben umudumu kesmem!

Eşan: (Sinirli bir şekilde Meryem'in üzerine gider, eğilerek kolunu çekiştirir) senin benden kurtulacağım diye düşüncen mi var mı?

Meryem Hanım: Var tabi ki, her şeyde umudum var!

Eşan: Pek nasıl kurtulacaksın?

Meryem Hanım: İnşallah Kurtulacağım! Şimdi olmazsam da illaki, bir gün kurtulacağım senden!

Eşan: Sen beni ne zannediyorsun?

Meryem Hanım: Bir imansız. Allah'tan haberi olmayan, bir ihtiyarsın işte! Başka ne olabilir ki?

Eşan: Tövbe ya Rabbim! Ben seni kolay elde etmedim (daha da yaklaşarak) Elimden bir kaza çıkmadan önce, kalk dedim.

Meryem Hanım: (Eşan'ın elinden kolunu çekerek, hıçkırarak ağlar) Çek elini, geri git! İmansız! Yanıma sakın yaklaşma, insafsız, yüzüstü! (Ağlar).

Eşan: (Sinirli bir halde) Ne yapacaksın burada?

Meryem Hanım: Kendimi öldüreceğim, biliyor musun? Sana esir olmaktansa, ölmek bin kere daha iyidir! Şurada öleceğim ama içeri girmeyeceğim!

Eşan: (Daha da sinirli şekilde) Bahtsız ve cehennem ehli olacaksın!

Meryem Hanım: Allah nasip ederse, hiçbir şey olmayacağım. Elinden geldiğini ardına koymadan yap! (Ağlar).

Eşan: Sen aptalın tekisin. Seni eğitim almış demişlerdi, hiçbir şey bilmiyormuşsun. Beni biliyor musun? (Sinirinden titreyerek Meryem'in elini çekiştirir) Beni biliyor musun? Ben Hazret-i Eşan'ım! Büyüğünden küçüğüne, zengininden fakirine kadar beni görünce yerinden kalkar, benim ayakkabımı gözüne sürerek beni mübarek kişi olarak bilirler, sen bana saygı göstermek yerine 'sen' diye hitap ediyorsun, lafımı geri çeviriyorsun! Daha çocuktur, gençtir diye affetmeye çalıştıkça inatla asi oluyorsun!

Meryem Hanım: Ey, acımasız Eşan! Sen kimsin ki, affetmek yalnız Allah'a özel sıfattır, asi olmak ise kuluna aittir. Affetmek kula göre değildir! Ben eğitim gören biriyim, din, diyanet konularını senden daha iyi bilen biriyim.

Eşan: Konuşma sen, soysuz! Lafından da geri kalmıyor bir de. Benim evimdeki beş karımın hangi birisi güzellikte senden geride? Hem onlar senden daha da zenginlerin kızıdır. Sen bir fakir kızsın ya! Şu halinde bile bu kadar naz yapıyorsun! Benim verdiğim yağ, pirinçle ailen yemek yiyor şu anda! (Boynunu göstererek) Benim verdiğim parayla gerdanın cevher yüzünü gördü ya daha neyine naz yapıyorsun?

Meryem Hanım: (Sinirli bir şekilde boynundaki cevheri çekip, yere atar) Al servetini, benim kendi cevherlerim var, gücüm var, böyle şeylerle benim gözüme giremezsin! Senin dediğin geçici şeyler, benim anne babam cahil, senin gibi zalim ve acımasızlar. Zehirli servetten, amaçsız hayattan bıktım. Senin gibi ayıp nedir bilmeyen, dinsiz, hayırsız ihtiyar ile yaşamaktansa ölümü yeğlerim, ölümü! Benim için kara toprağın altı daha iyidir. Benim için Eşan olsan ne olur, sen sadece bu kadarsın! Yaşamak istemiyorum, öldür! (Ellerini yukarıya kaldırarak, ağlar) Ah, zalim felek!

Eşan: (Gazabını gizlemeden) Şeriat emrederse ne yapacaksın?

Meryem Hanım: Şeriat, benim gibi bir çaresizi senin gibi bugün yarın ölüm sahibi olabilecek, bir insafsıza asla bırakmaz...Şeriat, benim de rızam olursa bir şeylerin yaşanmasına izin verir. Nikah iki tarafın rızasından sonra helal sayılır, eğer ben kabul etmez isem, bu nikah haramdır. Şeriat üzerinden ben kabul etmem. (Bağırarak) İmdat!

Eşan: Anan baban verdi, Azrayı imam nikahını kıydı. Onlar senin kadar bilmiyor mu yani şimdi?

Meryem Hanım: Dedim ya anne babam cahil, mal dünyaya aldananlardan. İmamlar da aynı şekildeler. Şeriat başındakilere para olsa yeterlidir. Bir takva sahibi zahit sen misin? Diğerleri ne olacak ki?

Eşan: (Daha çok gazap ile) ben senle bu meseleleri tartışmak için almadım seni, yerinden kalk!

Meryem Hanım: (Sinirli bir şekilde) Ben senle hayatımı geçirmeye gelmedim, buna niyetli değilim, durmayacağım.

Eşan: (Sinirlenerek) Ne için geldin?

Meryem Hanım: (Ağlayarak) Mecburiyet getirdi beni buralara, cehalet getirdi, zülüm getirdi zülüm!

Eşan: (Elinden çekerek) Yerinden kalk, bahtsız!

Meryem Hanım: (Elini üzerinden çekip atar, evin köşesine koşarak) Bu zalimden kurtarın beni, imdat!

Eşan: (Kapı ağzına gider ve biraz durur) Ah seni, bahtsız!

Meryem Hanım: Evet ben bir bahtsızım, bahtsız! Bahtsız olmasam senin gibi zalimin elinde kalmazdım! (Göğe bakarak) Ya Rabbim, bu zalimin elinden kurtar (ağlayarak) ya da ecelimi gönder!

Eşan: (Sakalıyla oynayarak) ben kapı tarafını halledip geleceğim, daha sonra ise senin cezanı kendi ellerimle iyice vermezsem olmaz (odadan çıkar).

Meryem Hanım: (Ardından bağırarak) Ver cezamı, ver! Öldür, öldür, bıçak getir ve beni şehit et! Ya Allah, benim gibi çaresiz, ben gibi zorluk içinde kalan, kanat kuyruğum kırık, ana babası tarafından mel'un dünyaya satılan... Yırtıcı hayvana esirim... Hainler elinden imdat! (Biraz durduktan sonra) Mahmudhan neredesin! halimi bir görsen. Bana acımadın, vefa nedir bilmedin. Sözünü tutmadın! Bu zalime esir ettin beni! (Biraz düşünür) Yok onda da suç yok (Parmağıyla işaret ederek) Beni, beni mi? Bu hayırsız bahtımda tüm suç...Bu münafık, bu imansız elinden kurtulmak yok gibi. Kurtulsam bile bir şey değişmeyecek, çünkü önceden de beni istemeyen Mahmudhan'ın babası artık iki dünyada da buna razı gelmeyecek. Ama yine de bu zalimin elinden beni ancak kendimi öldürmekten başka çarem yok! Bu zehirli hayattan ölüm daha iyi! (Düşünerek) Burada öyle bir şey yapamayacağım, o yüzden evime giderek bir kâse zehir içeceğim, iki üç gün yataklara düşerim de sonra ölürüm, şayet kurtulsam, şimdi gecenin yarısı olsa bile buradan kaçmam gerekiyor.

Eşan girer, elinde kamçı, sinirli şekilde Meryem'in üzerine koşarak gelir.

Eşan: İçeri geç, yürü bahtsız!

Meryem Hanım: Kamçı ile hemen ölmem. Bu kadar çektirdin bana, yeter! Kolay bir şekilde balta, keser getirerek ikiye ayır beni, direkt ölmek istiyorum!

Eşan: Ben kasap değilim, ben cani değilim!

Meryem Hanım: Böyle olmaktansa cani olmak daha iyidir.

Eşan: Ben kimi öldürdüm ki, seni öldüreyim?

Meryem Hanım: Bir işlemediğin suç insan öldürmekti, şimdi onu da yap!

Eşan: (Kırbaç sapını sallayarak, sinirli halde) Ben Eşan'ım, Eşan! Ben vatan haini değilim!

Meryem Hanım: Vatan haini de senden eksik değil.

Eşan: Estağfurullah! Estağfurullah! Şimdi seni tüm bedenini döverek parçalarım!

Meryem Hanım: İsteddiğini yap!

Eşan: Genç canına nasıl kıyarsın?

Meryem Hanım: Senin gibi zahit Eşan, zorba babam, acımayan anam bu gencecik halime ben neden acıyayım?

Eşan: (Gazap ile elinden çeker) Daha fazla zorlamadan gir içeri!

Meryem Hanım: (Elini ısıtır ve elinden kendini kurtararak) Bu zalimden kurtarın beni, imdat! (Koşar).

Eşan: (Düşer ve yerinden kalkarak, Meryem'in arkasından bağırarak) Dur, mel'un, bahtsız, dur dedim!

Eşan Meryem'in arkasından kovalar ve sahneden ayrılır. Perde iner.

3.Perde

En düşük bütçeyle süslenen bir ev. Evin bir köşesinde çok güzel bir sandık, üstünde küçük bir tane daha sandık, yanında dört-beş adet kitap dizili duruyordu. Evin diğer köşesinde, sade bir yatak üzerinde Meryem Hanım ağlayarak, hasta bir durumda uzanmış haldedir. Bu ev Meryem Hanım'ın evidir, zehir içmiş, son gününü geçirmektedir, yanında Sora ağlarken, sahne perdesi kalkar.

Meryem Hanım: (Sabırsızca Sora'ya) Anneciğim, yeter artık daha fazla ağlamayın! Kulağıma hoş gelmiyor. Bütün bunların sebebi sizsiniz. Mal ve mülkü sevdiniz ama canınızdan bir parça olan evladınızı sevemediniz, benden vazgeçtiniz, bu hallere düşebileceğimi düşünmediniz...Şimdi neden ağlıyorsunuz...

Sora: (Başını okşayarak, ağlar) Canım yavrum, benim söz söyleme hakkım mı var? Bunun sebebi baban, beni rahat bırakmadı, ben ne yapabilirdim? Seni bu duruma düşürmeğe rızam mı vardı, can evladım. Annen kurban olsun! (Saçlarını parmaklarıyla tarayarak, okşar) Evvel Allah'ın emri, daha sonra babanın inadı, sende bende bu konuda etki yok ki.

Meryem Hanım: Tabii ki siz daha çok sebep oldunuz, çünkü biliyordunuz ki ailemizde bunun gibi tehlikeli günler var, zor durumlar var idi, belki kendi başınızdan geçmiştir, endişelenmediniz, düşünemediniz ki. Siz direnmiş olsaydınız, babam da kabul etmezdi. Hâlbuki, siz Hazret Eşan'ın servetine aldandınız ve ona göre hareket ettiniz ama gerçek servetiniz olan kızınızdan göz yumdunuz, şimdi de bu hallere düştük. Artık servet mi yoksa başka değerler mi değerli anlarsınız, umarım.

Sora: (Ağlayarak) Gerçekleri diyorum sana yavrucağım. Her ne olduysa, biz sebep olduk. Artık fazla kalbini yorma, iyileşirsen bir yolunu buluruz (Meryem'i okşar).

Meryem Hanım: Daha fazla ağlamayın, kalkın. Yüreğim yanıyor biraz soğuk su getirin bana! Ondan sonra Zeynep teyzemi davet edin, kendimi çok kötü hissediyorum, başucumda dursun.

Sora ağlayarak sahneyi ter keder. Meryem üzerinden yorganı göğsüne kadar açılır bir şekilde aşağıya çeker, saçlarını önüne atar, kalbi ve başına dokunur, başını sallar, dudaklarını ıslatır ve hızlı hızlı nefes alarak.

Ah, ah benim halim hâl değil. Ah, evlat kıymetini bilmeyen babalar! (Saçlarını göstererek) Daha baharını yaşayamayan bu kara saçları erken toprağa vereceksiniz (Ellerini göstererek). Benim gibi cehalette kalan kız kardeşlerime daha yeni kalem ile hizmet vermeye başlayan bu nazik ellerimi bağlayarak, bu dünyaya doymayan yüzümü gözümü kefene saracaksınız, kara toprağa gömeceksiniz ya. Ah, felek! Zalim felek, ben ne günah işledim? Dünyada en tatlı zamanlarımdan beni alıkoyuyorsun. Ah... (Düşer).

Odaya Zeynep gelir.

Zeynep: (Meryem Hanım'ın yanına gelir, yüzünden öper) Meryem canım yavrum! Ben geldim, teyzen kurban olsun sana, gözlerini aç, nasılsın?

Meryem Hanım: (Yüzüne bakar ve ağlamaya başlar) Gelin anneciğim. Sık sık da gelmiyorsunuz ki, sizi her gördüğümde sevgili Mahmudhan'ı görmüş gibi oluyorum, çünkü sizden acımasız Mahmudhan'ın kokusu geliyor. Ne olacak ki bir azcık, birkaç saatlik ömrüm kaldığında vefasız Mahmudhan'ın yerine siz yanımda olsanız? Size bakarak nasıl ruhum tenimi terk ettiğini anlamadan can versem. Teyzeciğim! (Elleriyle Sora'nın yüzünü okşayarak) Canım teyzem, benden sakın nefret etmeyin! Benim hastalığım bulaşıcı hastalık, dert değildir, sadece aşk, kahrolası aşk. Vefasız, acımasız Mahmudhan'ı aşkından ayrı nefret edecek derdim yoktur benim, teyzem! Sizin her şeyden haberiniz var.

Zeynep: (Yüzünden, ellerinden öper, alnını okşar) Canım yavrum Meryem'im, ben senden neden nefret edeyim ki, yavrum. Size ne oldu? Öyle umutsuz şeyleri söylemeyin canım yavrucağım (Meryem'in gözyaşlarını silerek). Bu da geçer, yüzünüz yine güler, fazla zaman geçmeden hemen ayağa kalkacaksınız, canım evladım.

Meryem Hanım: (Başını kaldırarak) Anneciğim bende hayata karşı azcık bile umut kalmadı, artık (ayaklarını göstererek). İşte ayaklarıma dokunun, buz kestiler. Tüm canım boğazıma geldi (başını sallayarak). Kıpırdamaya halim yok ama acımasız Mahmudhan göz önümde canlanıyor. Artık bu dünyaya beni bağlayan bir şey var, o da Mahmudhan'ı

bir kez olsa görmek, en zor anımda ona elveda demek, helallik istemek hem de kulağına bir çift laf diyeceğim var bunu ona söylemek istiyorum, teyzeciğim! (Yüzünü öper, okşar) Bu zalim, vefasız felekten benim de gönlüm soğudu, teyzem! Mahmudhan'ı görmenin bir yolu var mıdır?

Zeynep: (Ağlayarak, Meryem'in alnını okşar) Canım yavrum. Mahmudhan sizden de beter yüreği parçalanmış durumda. Her gün dört-beş kez gelir benden sizi soruyor. Yanınıza gelmek istiyor ama ebeveynlerinizden çekiniyor, şimdi de gelmiş (cebinden iki tane nar, bir tane de mektubu çıkararak). Bunları size iletmemi istemişti o anda anneniz beni eve davet etti.

Meryem Hanım: (Silkinerek yerinden kalkar, bağrına basarak gözlerine sürer) Ah, Mahmudhan, şefkatin varmış, bana acıyormuşsun! Şükürler olsun aklına geliyormuşum, şükürler olsun. Benim bu dünyada on – on beş dakikalık ömrüm kaldı, lakin bin yıllık ümidim var! (Kendinden geçer ve yere düşer, narlar elinden düşerek yerde yuvarlanıp gider).

Zeynep: (Narları ve mektubu alır, yastığının altına koyar ve Meryem'in başını kollarına alır) Canım yavrum, tamam, annenize söylerim ben ve Mahmudhan'ı buraya getirteyim, şayet görünce kendinize gelseniz.

Meryem Hanım: (Zeynep'in ellerini öper, yalvararak) Canım teyzem! Keşke, ben şimdi size de Mahmudhan'a da anne babama da yarım saatlik misafirim. Gariban bu çocuğunuzun gönlünü alın, bu dünyadan bağlarını kopararak gitmesine yardım edin, kıyamet gününde annem yerine geçerdiniz...

Zeynep: (Yerinden kalkarak) Ben Sora'ya söyleyeyim o zaman.

Meryem Hanım: (Parmağıyla işaret ederek) Öncelikle orada, sandığın içindeki üç–dört tane Mahmudhan'ın gönderdiği mektupları, sonra iki-üç tane de kitapları alıp baş ucuma bırakın, gelince kendisine teslim edeceğim.

Zeynep eşyaları getirip, başucuna yerleştirir ve sonra odadan çıkar.

Ah, Ya Rabbim! Keşke onu son kez görebilsem...

Zeynep ile Sora odaya girer, Sora'nın elinde soğuk su.

Sora: (Suyu uzatarak) Al, canım kızım.

Meryem Hanım: (Başını sallayarak) İçmeyeceğim.

Sora: (Ağlayarak kâseye yere bırakır) Meryem, teyzen Mahmudhan'ı çağırırsın mı?

Meryem Hanım: (Yalvararak) Keşke bana birazcık acısanız...

Sora: (Zeynep'e bakarak) O zaman babası gelmeden bir an önce gidip getirin.

Zeynep gider.

(Yorganları düzelterek) Ben o zaman bir şeyler hazırlayayım, kızım (çıkır).

Meryem Hanım: (Vücudunu kaldıramaz hale gelir ve başını sağ tarafına döner) Aman Allah'ım, göğsümden de kuvvet gitti, son kıpırdamam bu galiba, onu görebilsem keşke... (Boynundaki düğmelerini çözmek ister ama çözemez). İşte kollarım da işe yaramaz oldu, Ya Rabbim... (Bir anda mektupları bağrına basarak). Gözlerim de net görmüyor, Mahmudhan çabuk gel! Galiba onu görmeden gideceğim, son an onu tanıyamam. Ah... (dudaklarını yalayarak, halsizce) Ah, babacığım, acımasız babacığım...göremeyeceğim galiba.

Kapı açılır ve içeriye Mahmudhan girer.

Mahmudhan: (Meryem'i bu halde görmekle beraber kendini onun üzerine atar) Ah, Meryem Hanım, sevgili yârim! (Mücevveze ve kaftanını acil bir şekilde çıkarır, Meryem'in başını kaldırır ve kollarına alır) Meryem Hanım, sevgilim! (Yüzünü okşayarak) Zalimin geldi, Meryem Hanım, gerçek yoldaşın geldi, Meryem!

Meryem Hanım: (Mahmudhan'ın boynuna sarılarak) Şükür, şükürler olsun! Gördüm, göre bildim, Mahmudhan. Allah senden razı olsun, ayağına sağlık, hakkını helal et! (İşaret ederek) Başımı yukarı kaldırmaya yardım et. (Kaldırdıktan sonra) Gözlerim görmüyor artık...

Mahmudhan: (Ellerini tutarak öper) Canım benim, ben seni bu hallere düşmenin tek sebebiyim, o insan benim (ağlar).

Meryem Hanım: Benim hakkım size helal olsun Mahmudhan. Sizin hiçbir suçunuz yok... Hakkınızı helal ediniz! Kendi kulaklarımla bunu duymak istedim, bu da benim emanetimdir, kendim söylemek istedim bunu...!

Mahmudhan: Meryem, böyle umutsuz sözler diyerek yüreğimi yakmayınız, sevgilim. Ben siz olmayan dünyada duramam, duramam sevgilim!

Meryem Hanım: (Dudaklarını somurtarak başını sallar) Ah benim misafirim, Mahmudhan! Benden umudunu kes, bu son buluşmamız olacak, sevgilim! Ben sana inanıyorum, beni öldü diye unutmayasın! (Parmağından yüzüğünü çıkarır, Mahmudhan'ın eline verir) Sevgilim, bu parmağında her zaman olsun isterim, beni unutma, arada sırada mezarımı ziyaret et, adımlarınla ruhumu sevindirmeni istiyorum... (Mektupları işaret ederek) Bunları al, tebrik mektuplarındı, benden sonra bir şeyler karala,

halimi yaz yadigâr kalsın... Benim yüzümden sen de kendini helak etme. Dünyadan genç yaşta ayrılıyorum ama sen uzun yaşa...Beni unutma...Hoşça kal... Hakkını helal et! Ah, cehalet, zehirli hayat! (Düşer).

Mahmudhan: (Ağlayarak boynuna sarılır, onu yerden kaldırarak) Meryem, Meryem! Meryem'im! (Ağzından köpük gelmeye başlar. Bir taraftan Sora, Zeynep koşarak gelirler, kendilerini Meryem'in üzerine atarlar. Sora Meryem'in boynuna sarılır) Ah, Meryem! Annen ölseydi kızım.

Perde iner.

4.Perde

Mezarlığın bir köşesi olup, Meryem Hanım'ın mezarından ibaret sahne⁴.

Perde kalkar, bir tarafta Mahmudhan girer, başında mavi mücevveze, kolunda palto, elinde çiçek ve reyhanlar, deli olmuş bir durumdadır.

Mahmudhan: (Mezara bakarak, diz çöker) Selamün aleyküm! Ya ruh-ı Meryem. (Çiçekleri gösterir) Bunları sizin mezarınız için hediyeler getirdim, sevgilim! (Kaftanını bir yere koyar, çiçeklerin ipini çözerek) Mezarınıza serpmek için getirdim. Sevgili Meryem! (Mezar üzerine çiçekleri atarak) Ah, ah sevgili Meryem! (Biraz durduktan sonra, gülümsemeye başlar) Nasıl da yakıştı, canım Meryem (Arkaya çekil ellerini birbirine bağlar sonra mezara yaklaşır ve ağlar gibi olur) Canım, Meryem zalimin geldi. Tatlı dünyadan genç gitmenin ilk sebebi, vefasızın geldi. Görmek için çıkmayacak mısın? Ben seni özledim, sen beni özlemedin mi? (Sonra gülümser dizlerini döverek) Çıkıyor ya! Çıkıyor, küskün (Ürpererek uzaklaşır). Ya Allah... (Meryem'in mezarına bakarak, ağlayarak yalvarır) Sevgilim Meryem, canım Meryem! Sana zülüm eden ben mi? (Parmaklarıyla sayarak) Hayır, benim babam, senin cahil anne baban, benim de cahil anam sebep oldu, toplam dört kişi ya! Bana dediğin her şeyi kabul ettim. Daha çok senin ebeveynlerin sebep oldu ya! Ben o kadar günahkâr değilim ki...! Hayır, hayır canım hayır, affet, günah sadece anne babalarımızda değil (Sinirlenerek). Gerçekten de bu işler cehalet yüzünden, cehalet, gafletten, bilimsizlikten...!

Bu nasıl bir cehaletli dönem, nasıl vahşet zaman! (Parmağıyla sayarak) İnsanlığı, vicdanı, adaleti, sevgiyi, şefkati, canından fazla gördüğün...evladını paralayan zaman! Paralayan! Ben yaşamam, sen olmadan bu dünyada bir gün bile durmam demiştim.

⁴ Bu perde (Mezarlık sahnesi)de eğer imkan olursa sahne (oyananın yer) tüm sahne ışıkları söndürülür ve sadece oyuncular olan yere odaklanacak şekilde aydınlatılır. Sahne ne kadar karanlık olursa o kadar oyuncuların yeteneği ortaya çıkacaktır ve izleyicilere farklı his verecektir – Hamza Hekimzâde Niyazi

Ben insanım, sözümü tutarım (Ürpererek, cebinden silahını çıkarır) Meryem Hanım işte bende hemen yanına geleceğim, bundan emin ol, kıyamet günü ikimiz el ele tutuşur, Cenab-ı Hakk ve Resul'un karşısında bu şeriat hainlerine karşı davada bulunuruz. Canım Meryem! (Silahını çekip, göğsüne doğrultur) Ben sensiz yaşamam, sevdiğim insan olmayınca dünya benim için haram...

Ah cehalet! Gaflet! Feryat zehirli hayat!

Kendini vurur. Düşer. Diğer taraftan mezar görevlisi ile Mahmudhan'ın annesi gelir, feryatlar ederek mezar başına yaklaşırlar. Perde iner.

4.1.2. Tematik İnceleme

Zehirli Hayat, insanoğlunun yeryüzündeki en büyük eriştirici ve dönüştürücü gücü olan aşk'ın kavramsal trajedisi üzerine kuruludur. Eserde toplumsal anlamda bireyin özgürlüklerinin sınırlandırıldığı ve baskın gücün bireylerin hayatını şekillendirme isteği işlenir. Şüphesiz ki aşk, kişinin kendini bir başkası ile var ettiği, bir başkasında dönüştüğü en yüce duygudur. Dolayısıyla varlığın sınırlandırılması, kuşatım alanlarının ihlal edilerek zorbalıkla başka başka biçimlere büründürülmeye çalışılması beraberinde ölüm gibi en büyük hakikatin varlığını getirir. Meryem Hanım'ın zoraki bir şekilde ailesi tarafından Hazret Eşan'la evlendirilmek istenmesi onun yeryüzündeki en büyük kavuşamamazlık açmazını beraberinde getirir. Olay örgüsünün baskın bir şekilde trajediye dönüşecek olması beraberinde toplumsal anlamda eleştirileri ve sorgulamaları da getirir. Meryem Hanım'ın sevgilisi Mahmudhan iyi eğitim almış, ileri görüşlü, yaşadığı çağın ruhunu okuyabilen ve tüm bunların ötesinde aşk ile bağlı olan bir gençtir. Fakat meta merkezli aidiyet kimliğinin ön planda olduğu düşünsel kimlik Meryem Hanım'ı "alınıp satılabilen" bir nesne gibi görmekten geri kalmaz.

Mahmudhan: (Mezara bakarak, diz çöker) Selamün aleyküm! Ya ruh-ı Meryem. (Çiçekleri gösterir) Bu sizin mezarınız için hediyeler getirdim, sevgilim! (Kaftanını bir yere koyar, çiçeklerin ipini çözerek) Mezarınıza serpmek için getirdim. Sevgili Meryem! (Mezar üzerine çiçekleri atarak) Ah, ah sevgili Meryem! (Biraz durduktan sonra, gülümsemeye başlar) Nasıl da yakıştı, canım Meryem (Arkaya çekil ellerini birbirine bağlar sonra mezara yaklaşır ve ağlar gibi olur) Canım, Meryem zalimin geldi. Tatlı dünyadan genç gitmenin ilk sebebi, vefasızın geldi. Görmek için çıkmayacak mısın? Ben seni özledim, sen beni özlemedin mi? (Sonra gülümser dizlerini döverek) Çıkmıyor ya!

Çıkıyor, küskün (Ürpererek uzaklaşır). Ya Allah... (Meryem'in mezarına bakarak, ağlayarak yalvarır) Sevgilim Meryem, canım Meryem! Sana zülüm eden ben mi? (Parmaklarıyla sayarak) Hayır, benim babam, senin cahil anne baban, benim de cahil anam sebep oldu, toplam dört kişi ya! Bana dediğin her şeyi kabul ettim. Daha çok senin ebeveynlerin sebep oldu ya! Ben o kadar günahkâr değilim ki...! Hayır, hayır canım hayır, affet, günah sadece anne babalarımızda değil (Sinirlenerek). **Gerçekten de bu işler cehalet yüzünden, cehalet, gafletten, bilimsizlikten...!**

Bu nasıl bir cehaletli dönem, nasıl vahşet zaman! (Parmağıyla sayarak) İnsanlığı, vicdanı, adaleti, sevgiyi, şefkati, canından fazla gördüğün... **Evladını paralayan zaman!** Paralayan! Ben yaşamam, sen olmadan bu dünyada bir gün bile durmam demiştim.

Ben insanım, sözümü tutarım (Ürpererek, cebinden silahını çıkarır.) Meryem Hanım işte bende hemen yanına geleceğim, bundan emin ol, kıyamet günü ikimiz el ele tutuşur, Cenab-ı Hakk ve Resul'un karşısında bu şeriat hainlerine karşı davada bulunuruz. Canım Meryem! (Silahını çekip, göğsüne doğrultur) Ben sensiz yaşamam, sevdiğim insan olmayınca dünya benim için haram...

Ah cehalet! Gaflet! Feryat zehirli hayat!

Kendini vurur. Düşer. Diğer taraftan mezar görevlisi ile Mahmudhan'ın annesi gelir, feryatlar ederek mezar başına yaklaşırlar. Perde iner.

İnsan, yaratılışı gereği kendi dışındaki dünya ile var olabilen bir varlıktır. Dolayısıyla düşünsel anlamda çevreden kopuk; bağımsız bir kimliğe sahip değildir. Çevrenin kişiyi sınırlandırması ve belirli bir uygulama noktasına bağlaması, kişinin özgürlük haklarını elinden alabileceği gibi geri dönüşü mümkün olmayan her zamanlık tehditleri de doğurabilir. Meryem Hanım ve Mahmudhan'ın tehdit edici tüm gerçekliği öteleyen, onlara sonsuz var oluşun kapılarını açan birliktelikleri çağın düşünsel duvarlarına çarpar. Oysa "aşk, insanı evrenin ritmine katar, kendine doğru götürür, onu kendinde (un sich) kılar. Böylece insan, özgürlük ve kölelik, birey ve toplum, biyolojik başlangıç ve manevi öz gibi temel kavramları yeniden tanımlama gereği duyar" (Korkmaz 2004: 130). Bu bakımdan Mahmudhan'ın dile getirmiş olduğu; **"Gerçekten de bu işler cehalet yüzünden, cehalet, gafletten, bilimsizlikten...! Bu nasıl bir cehaletli dönem, nasıl vahşet zaman! (Parmağıyla sayarak) İnsanlığı, vicdanı, adaleti, sevgiyi, şefkati, canından fazla gördüğün...evladını paralayan zaman! Paralayan!"** sözleri insan, özgürlük ve kölelik gibi kavramların sorgulanarak yeniden tanımlanması gerekliliğini

doğurur. Bu bakımdan birey ve toplum sorunsalının yaşatıcı öz'ün önüne geçmesi, “Zehirli Hayat” adlı eserin temel izleğini oluşturur. “İnsan, tek bir varlık olarak ait olduğu toplumun deneyimlerini, ruhsal gelişim sürecini ve yaşama bakış açısını deneyimlerin aktarılması yolu ile şimdiye getiren bir varlıktır. Aynı zamanda insan, değişen ve dönüşen çevrenin düşünsel anlamda bağlantılarından kop(a)madan (kopamadığı için) geçmiş-şimdi-gelecek düzleminde dünyaya bakmaya çalışır (Şayhan 2018: 70)”. Meryem Hanım ve Mahmudhan’ın içinde doğup büyüdüğü toplumsal çevrenin düşünsel bağlarından kopamaması onları yeryüzündeki cehaletin karanlık yüzü ile yüzleştirir. Mahmudhan’a göre içlerinden bulundukları köreltici tehdidin üç önemli yüzü vardır: “**cehalet, gaflet ve bilimsizlik...**” Çağın içinde bulunduğu bu üç önemli köreltici tehdit tüm insanlığı evrensel duyuş tarzıyla ahlaki değerler üzerine düşünmeye sevk etmektedir.

Mahmudhan, tüm insanlığı; insanlığı, vicdanı, adaleti, sevgiyi, şefkati ve en önemlisi insanın dünyalık zaman dilimindeki geleceği olan evladını paralayan bir çağın açmazları karşısında durup düşünmeye çağırmaktadır. Bu bakımdan Mahmudhan’ın anlatıda karşıt düzleme yerleştirmiş olduğu değerler kişiler değil kavramsal anlamda karşıt değerlerdir. Onun dile getirdiği; “(Meryem’in mezarına bakarak, ağlayarak yalvarır) Sevgilim Meryem, canım Meryem! Sana zülüm eden ben mi? (Parmaklarıyla sayarak) Hayır, benim babam, senin cahil anne baban, benim de cahil anam sebep oldu, toplam dört kişi ya! Bana dediğin her şeyi kabul ettim. Daha çok senin ebeveynlerin sebep oldu ya! Ben o kadar günahkâr değilim ki...! Hayır, hayır canım hayır, affet, günah sadece anne babalarımızda değil (Sinirlenerek). Gerçekten de bu işler **cehalet yüzünden, cehalet, gafletten, bilimsizlikten...**” sözleri anlık karşıt değer yaratmaktansa her zamanlık kavramsal düzlemde karşıt değerler ile mücadele edilmesi gerekliliğini vurgular. Mahmudhan gelişen olaylar dizgesinin sorumlusu olarak ebeveynlerini değil kavramsal düzlemde mücadele edilmesi gereken köreltici tehdidin üç önemli yüzünü gösterir. Bu noktada; “özellikle devrim sancılarının çekildiği, ideolojik kavgaların yapıldığı çalkantılı dönemlerde yazarlar bu değer kargaşalığı karşısında, çırpınan ideolojilerini tartmak, sorguya çekmek ve kendi tutumlarını ortaya koyma gereğini duyarlar” (Moran 2003, s. 24). Dolayısıyla söz konusu ahlaki yozlaşma beraberinde kültürel anlamda kavramsal bir eleştiriyi getirir. Çağın içinde bulunmuş olduğu değer kargaşası/bunalımı yazarı karakterin bakış açısından çağı sorgulamaya yöneltir.

Zehirli Hayat, Hamza Hekimzade Niyazi'nin kavramsal anlamda evrensel hakikatler ve bilimden kopuk toplumsal düzene köktenci bir başkaldırısını anlatır. Meryem Hanım ve Mahmudhan'ın görüntüsünde sorgulanan çağın ruhundan kopuk, gerici zihniyete sahip karanlığın derinliklerinde cehalet ile çepeçevre sarılmış toplumsal yapıdır. Nitekim Meryem Hanım'ın Mahmudhan'a yazmış olduğu mektupta dile getirdiği; “Diğer mesele ise, efendim şimdi birbirimize destek olarak, siz güneş bende ay olarak **bu karanlık vatanımızı aydınlatalım**, siz er yiğitlerimizi bende çaresiz ailelerimizin durumları hakkında gazete ve dergilerimizde yazarak, ışık olmaya çalışalım.” siz güneş ben de ay olarak bu karanlık vatanımızı aydınlatalım sözleri düzensizliğe karşı düzenin izlerini göstermektedir. Karanlığın yutucu ve yok edici tehdidi karşısında kendilerini feda edecek kadar aşkın bir karaktere bürünen anlatı kahramanları, yeniliğin öncüsü olmak isteyecek kadar korkusuz ve pervasızdır. Bu bakımdan Hamza Hekimzade Niyazi'yi Özbek toplumunun içinde bulunduğu değer/ler yitimine karşı bilimin ve aydınlanmanın ışığında topyekûn bir mücadeleye çağıran “toplum hareketlendiricisi” (Berkes 2002, s. 34) olarak değerlendirebiliriz. Hamza Hekimzade, özelde Özbek toplumunun daha genelde ise Türk toplumunun içinde bulunduğu bilimsel kopuşun karşısına yeniden aydınlanmanın öncüsü olan bilim ve eğitim kavramlarıyla çıkmış; anlatı kahramanlarının öncülüğünde topluma ışık tutmuştur. Söz konusu düşün sisteminin temelinde değişen ve dönüşen dünyanın aklın önderliğinde yakalanması ve çağın ruhuna ışık tutulması vardır.

Zehirli Hayat, geri kalmışlığın, bilimsel ve ahlaki çöküntünün kavramsal düzeyde sorgulandığı ve eleştirel bir yaklaşımla çözüm önerilerinin getirildiği bir eserdir. Yazar, anlatı kahramanlarının arka planında toplumda var olan yutucu ve yok edici tehditlerin karşısına bilginin toplumsallaşarak kitlelerin aydınlanabileceği temiyile çıkar. Bu bakımdan anlatıdaki iç çatışma Meryem Hanım ve Mahmudhan'ın ailelerinin ötesinde kavramsal değerler üzerine kurulur. Anlatı boyunca cehalet, gaflet ve bilimsizlik gibi toplumu yok oluş aşamasına sürükleyecek olan köreltici noktalar sorgulanır ve yeniden doğuş imgeleri sunulur. Nitekim olay örgüsünün mezarlıkta final sahnesine hazır hale getirilmesi söz konusu yutucu tehditlerin ne denli yaşamsal tehlikeye dönüşebileceği gerçeğini gözler önüne serer. Bu bakımdan kavramsal anlamda yok edici tehditler kişileri yutmuş ve güvenli geleceğe kendilerini aşk ile aktarmalarına engel olmuştur. Çağın içinde bulunduğu gaflet ve dalalet kendi çocuklarını yiyen, (Mahmudhan'ın tabiri ile “evladını

paralayan zaman!”) bir canavara dönüşmüştür. Söz konusu gaflet ve dalaletin panzehiri olarak ise toplumsal aydınlanmanın yolları -bilginin, aklın ve eğitimin öncülüğünde- izleksel kurguda sunulur.

Hamza Hekimzade, kolektif bilinç düzeyinin içinde bulunmuş olduğu dipsiz, karanlık kuyuya ışık tutarak yeniden yaşam reflekslerini harekete geçirme amacı güder. Yazarın anlatı başlığını yok eden “zehir” düzleminde kurması; bu zehrin panzehrinin de aklın öncülüğünde bireylerarası yaşamı önceleyen bir yaşam düzeni olduğu gerçeğini gözler önüne serer. Yazarın söz konusu düzensizliğe karşı düzen arayışı, kendi toplumunu içinde bulunduğu kör, karanlık, dipsiz kuyular üzerine düşünmeye sevk etmektedir. Bu bakımdan Hamza Hekimzade Niyazi, “Zehirli Hayat” eserinde kişisel düzlemde kavuşamayan Meryem Hanım ve Mahmudhan’ın uzun ve sancılı sürecini kavramsal düzeyde toplumsal noktalara çekmiş, yeniliğin ve aydınlanmanın yollarını göstermiştir.

4.2. ZENGİN İLE HİZMETÇİ

4.2.1. Türkiye Türkçesine Aktarımı

Hamza Hâkim-zâde Niyazî

ZENGİN İLE HİZMETÇİ

4 PERDELİK TİYATRO ESERİ

1918.yıl

Oyuncular

Gafur – 30 yaşlarındaki, zenginin hizmetçisi.

Cemile – Gafur’un eşi, 16 yaşında.

Salih Bay⁵ - 50 – 60 yaşlarında.

Halmat –30 – 35 yaşlarındaki, zengin hizmetçisi.

Hacı Anne – zenginin annesi.

Paşa Ayım

Hanzade han Zenginin eşleri.

Gülbahar

Kadir Kul – binbaşı.

Rahime teyze – Cemile’nin annesi.

⁵ Bay – Eski Türkçe zengin anlamına gelen ve bu statüde olan kişilerin ismine eklenen ek.

Ayhan – Gülbahar’ın annesi.

Hasan – elli başı (subay).

Sıfat nine, İmam, Töre, Bölge Polisi, Kadı ve diğerler.

BİRİNCİ PERDE

Mekân – Salih Bay’ın iç avlusu. Karşıda birbirine yakın, görkemli, şatafatlı üç tane ev kurulu, evlerin kapıları çiçekli nakışlarla oyularak süslenmiştir. Bu evlerin önünde yazın açılan, kışın kapatılan nakışlı, camlı teras vardı. Terasta, orijinal Türkmen halıları, kadife minderler, ipek döşemeler döşelidir. Tavan kısmında ise, işlem görmüş şişe kapaklı çok güzel avize asılmış. Avlunun bahçesinde çeşitli çiçekler ekilmiştir. Sağ veya sol tarafta büyük dış kapı var. Paşa Ayım terasta oturur, Rahime teyze ise onu okuyordu.

Rahime teyze: *(arasıra esneyerek.)* Benim elim değil, Lokman-ı Hekim’in eli! Çık! Çık! Deli divanenin ki olsan çık! Gözleyenin gözüne git, söyleyenin sözüne git! Göbeği büyük zenginlere git! *(Uzun-uzun esneyerek.)* Üzerinizde bayağı göz var, kurban olduğum, Paşam! İnsanın nazarı çok kötü bir şey ya!

Paşa Ayım: Allah onu kahretmesin, dışardan gelirken, mahalledeki hocamız ben eve girene kadar, bana baka kaldı.

Rahime teyze: Size o hocanın nazarı değmiş, kurban olduğum! Ben de kızım Cemileye: “Gözler üzerinde, dışarıya fazla çıkma!” dememin nedeni de budur.

Paşa Ayım: *(gülerek.)* Ha, ha, ha! Lafınız yersiz, teyzeciğim! Kızınız Cemile kim ki! Hizmetçimiz Gafur aptalın eşi! Bu aralar yeni gelin değil mi, süslenir de püslenir de. Üç dört gün geçsin, kömür hane ve mutfaktan çıkamaz olur. Daha sonra kim ona dönüp bakar dersiniz? Söz konusu güzellik değil, süslenmek ve zîb-i ziynette⁶. Mesela, benim güzelliğim orta derece, yaşıma da geçmiş. Ancak, sürekli nazar değişiyor. Nedenini sorar iseniz, bu Çin kumaşlı elbise, kınalı ellerde parlayan bilezikler, alçak topuklu Amerikan çizimleri, gıcırdayan yepyeni pabuçlarım yeryüzündeki bütün nazarları kendine çekerler, teyzeciğim.

Rahime teyze: Kızım Cemilenin başı ağrımasın da. *(Kendince.)* Aman aman, bütün derdi felaketler sizin başınıza olsun. Şey, yeri gelmişken, kumanız Hanzadehan ortalıkta gözükmüyor?

Paşa Ayım: Hanzadeniz derdini içine atıyor... Hım...

⁶Zîb-i ziynet (Fars. Ar.) –Kadınlar için süs eşyaları.

Rahime teyze: Derdi büyük diyorsunuz yani?

Paşa Ayım: Hımmm... Oh! Ben de onunla ters düşerek iyi yaptım, önlemimi aldım. Üstüme gelerek benim canımı sıkıyordu, ben de onun canını yakıp, küle çevirdim. Kaynanam Hacı Anne ile anlaşarak, geçen sonbahar kocama saç örgüsü kırk tane olan, terzilik yapan gencecik kızı, Hanzade'nin üzerine aldık. Şimdiyse, yana-yana ateşi göğşe yükseliyor. Yemekten de kesildi, su da içmiyor. Derdi ile dünyası karanlık olup, kendini odaya kapattı. Hımmm...

Rahime teyze: Kumanız Hanzadehan yüzü kara, yüz­süz bir kadın! Ona Allah'ın dışında, kimselerin gücü yetmez. Zaten, onun kötü biri olduğunu söylüyorlar. Acaba, o laflar gerçek mi?

Paşa Ayım: Hem de nasıl? Siz Hanzade'yi sütten beyaz, serçeden daha yazık, diye düşündünüz mü? Onun kötülüğü hakkındaki laflar her yere yayıldı. Bana neler yaşatmadı! Ben yana-yana kendi ateşimde kendim söndüm. Şimdi onun nasıl can çektiğini görerek içimin yağları eriyor.

Rahime teyze: Çocuğu da yok bu yazığım, bu kadının?

Paşa Ayım: Kısır! Gülbahar ise, hemencecik erkek doğururdu, ondan sonra da zaten iyice sinirleri bozuldu. Öl, öl, beter ol! Ha, ha, ha... Ha, ha, ha. Yeter teyzecim, *(Elleri ile vücudunu okşayarak, üzerindeki “tüm kötülükleri” Hanzade tarafına silkip atar gibi.)* Bütün derdimi felaketlerimi şu yer çatlasa da şu yerin dibine giren Hanzade alsın!

Karşıdaki kapılardan biri yavaşça açılır. Saçının sayısızca örgüleri etrafına yayılan, yurtdışı kumaşından dikilen elbisesi, üzerinde kolları olmayan Buhara'nın meşhur sırma kumaşının kenarlarına altın simli kurdele dikilen yeleği vardı, altın ve incilere gömülen, alnına kuş tüyü takan, yanaklarından kıvrıkcık saçları gözük­en Hanzade keyifsiz – sinirli bir halde içeri girer. Bunu hisseden Paşa Ayım korkarak telaşlandı.

Hanzade: *(Aniden bağırıp)* Mastan! Nargile! *(Duraksadıktan sonra.)* Yerin dibine giresin, Mastan!

Mastan: *(Koşarak gelir)* Buyurun, hanımım!

Hanzade: Kulağına un mu doldurdun, yetimçe⁷, yedi külçe⁸ Yetim! Nargile!

Mastan: Hemen, hanımım.

Mastan nargileyi getirip, hortumunu uzatır. Hanzade sinirli bir şekilde nargile içer.

⁷ Yetimçe – yetim sözcüğünün küçültülmüş hali, genelde küçük çocuklara kullanılır.

⁸ Külçe – tandır ekmeğinin çocuklar için yapılmış küçük türü. “Yetimçe, yedi külçe” – küçük yaşta yetim kalan çocuklar için kullanılan olumsuz anlamdaki deyim.

Hanzade: Benimle alay mı ediyorsun? Neden o yamuk ağzını yamultup gülüyorsun? Yamuk dişli!

Mastan: (*Korkudan titreyerek*) Gülmedim ki, hanımım!

Hanzade: Gülme diyorum sana! Şu kırışık dolu yüzüne cüzzam çıksın!

Paşa Ayım: Gördünüz mü bunun ne kadar kötü olduğunu, teyze? Bana beddua ediyor!

Rahime teyze: Aman Allah'ım, ben bu konu ve muhabbetlere dahil olmadan, başıma bir iş açmadan buradan uzaklaşayım!

Paşa Ayım: Senden mi geri kalacağım? Hey, Mastan, sen ölesin, nargileyi getir! Sen niye üste çıkmaya çalışıyorsun, Mastan?

Hanzade: Yaşlanmadan ölesin, Mastan! Aslanı küçük taşla vurarak yenecek misin? Hay sen, dönüp, kıvrılıp ezilen çayır çekirgesine benzeyen, sen ölesin!

Mastan: (*Ağlayarak*). Hanımlarım! Ama ben size ne kötülük ettim ki?

Hanzade: Konuşma, sesini kes, yaygaracı!

Rahime teyze: (*Paşa ayıma*). Yavrucağım, şeytan yolundan gitmeyin!

Paşa Ayım: Öl! Yanarak öl!

Hanzade: Kalk, it, gözümünden defol! (*Nargileyi fırlatır.*)

Mastan ağlayarak sahneyi terk eder.

Rahime teyze: Kurban olduğum, Hanzade'nin huyundan korkulmalı! (*Hanzade'ye*) Hey, Hanzadeciğim, o gencecik kız ile aynı seviyeye gelerek, kendinizi küçük düşürmeyin, yavrucağızım! (*Çıkar.*)

Paşa Ayım: (*Korkusundan münaфіk gülererek*). Hay, ortak, o aptal kızla tartışmayın! Hadi, buraya gelin, bakalım! Konuşalım...

Hanzade: (*Kendine gelerek, yavaştan Paşa Ayım'ın yanına gelir*). İyi misiniz, ortağım? Görmüyor musunuz, soyu tükensin bunun?

Paşa Ayım: Boş verin, gencecik kız ile tartışmayın!.. Bir şey mi oldu, yoksa, eşiniz üzdü mü?

Hanzade: Siz de saymadan sekiz demeyin⁹, ortağım! Ölsün, o cimri kocanız!

Paşa Ayım: Ya, tövbe, şikayetçi mi oluyorsunuz? Niye bu kadar geriliyorsunuz? Yoksa, metreslerinizi gözleriniz arıyor mu?

Hanzade: O kadar ki, boşluktayım... Keşke, şimdi gönlüme yakın olan bir insan olsa da oturup derdimi anlatsam... Biraz önce, bir erkeğin sesi gelir gibi oldu?

⁹ Saymadan sekiz demek – bir şeyin tamamını bilmeden üzerine konuşmak anlamına gelen deyim.

Paşa Ayım: Halmat Can adındaki biri... Kalbiniz kıpır-kıpır olmuştur...

Hanzade: Hocalar Kur'an okurken, siz ne iseniz ben de oyum işte, kurban olayım! *(İkisi de gülerler)* Hay, arkadaş, sıkıntıdan imdat diyesim geliyor. Gelin, şimdi artık barış içinde, mahrem konulardan konuşup, gönlümüzdeki kederleri giderelim.

Paşa Ayım: Ne konuşalım?

Hanzade: Ne ola bilirdi ki, kır sakal, pamuk (yumuşak) sakal, keçi sakallardan konuşacağız!

Paşa Ayım: Peki ya sakalsızlar!

Hanzade: Onları da konuşuruz. Hani, şu keçi sakallınız vardı, onunla buluşmaya devam ediyor musunuz?

Paşa Ayım: Öncelik küçüklerde...

Hanzade: Tövbe bismillah, hayır, öncelik büyüklerde! Hoca eniştemiz nasıl?

Paşa Ayım: Ha, ha, ha... Hoca enişteniz, ayaklı merdiven gibi sallanmadan ölsün! Beni bir gün görmese, deliye dönüşür.

Hanzade: Bizim Halmat da dutarı¹⁰ öyle bir kıvrarak çalıyor ki, "as olurum bu gece, mest olurum şu gece"¹¹yi çalarak, beni dans ettirip duruyor. Canımı dahi veririm, bu er yiğide!

Paşa Ayım: Latif can adındaki sakalsızınız nasıl? Yoksa onun dudağı, çenesi dağılmış bir durumda mı?

Hanzade: Latif can ise ondan daha genç, ondan daha da iyi!

Paşa Ayım: Ortada sadece, bir zengin fazla diyorsunuz yani, kurban olduğum!

Hanzade: Kayınvalidenizin hoş sesi duyulmuyor, sanki?

Paşa Ayım: Din hocasının yanına gitmişlerdi. Birazdan gelirler. Ortalığı toparlayayım, geldikten sonra ağzı eski çuval gibi açılmasın.

Hanzade: Bir kere kızdı mı, o cadının alnı kırış-kırış oluveriyor!

Paşa Ayım: Süt içip karnını doyurmuş kedi gözleri gibi ışıldıyor, o cadının canı çıksın! *(Paşa Ayım kendi evine gider.)*

Halmat: *(Patikada durarak seslenir)*. Hey kim var? Hanımlarım!

Hanzade: *(Yüzünü örtüsüyle yarı kapatarak, patikadan ilerler.)* Kimsiniz?

Halmat: Ben – Halmat! Vay, Hanım'ım, siz misiniz? İstedığimin ta kendisi! Gönlüm temiz, gönlüm!

¹⁰ Dutar – iki telden oluşan Özbek geleneksel enstrümanı

¹¹ "As olurum bu gece, mest olurum şu gece" - Özbek halk geleneksel şarkısı.

Hanzade: Buyurun, Halmat Can ağabey! Adımlarınıza hasânet¹²!

Halmat: Neden benden kaçıyorsunuz? Cemalinizi gösterin be... Paslanmış gönlümüz parlсын, hanımım!

Hanzade: *(Yüzünü açarak)*. Hiç doymak bilmiyorsunuz?

Halmat: Ben doysam dahi, gözüm doymuyor, gözüm!

Hanzade: Söyleyin! Muhtemelen, Bay Atanız¹³ göndermiştir...

Halmat: Bay Atanızı bir kenara bırakın, be hanımım! Yüzünüzü görmeyeli tam üç gün oldu! Yılan gibi kıvrılıyorum, benim gibi garip, fakir kulunuza acıyın, hanımım, sultanım!

Hanzade: Kendimi biraz rahatsız hissediyorum, ablası kurban!

Halmat: Size gelen derd-i felaketler, Halmat'a gelsin. Kötü düşünmeyin.

Hanzade: Özlediniz mi?

Halmat: Hem de nasıl özledim? Uzun lafın kısası, bu sizinle muhabbet etmez isem, deli olurum, kurban olduğum!

Hanzade: Bugün değil!

Halmat: Hadi ama, bu gece olgun kırmızı elma gibi, yakamdan girip, kolumdan geçip, koynuma girip, koltukaltlarımdan çıkın! Sarhoş olup, güzel bir sonuca varalım...

Hanzade: Allah canınızı almasın, nasıl laflar bunlar!

Halmat: Sonuçta, sizi ilk defa gördüğümde, delice âşık oldum, göğsümün tam ortasından bir sürü tığlar, delip geçti, paşam! Siz de o kadar güzel, kulun kurban olmuştunuz ki, eğer yüzünüz üzerinde yetmiş kat perde olsa, onun bir katını kaldırırsanız bile, güzel yüzünüzün ışığında rahat çalışmak mümkün.

Hanzade: Ha, ha, ha... Ha, ha, ha... Beni çok övüyorsunuz, Halmat Can... Peki...

Tamam... Ben de özledim... Eğer Bay Atanız gelmese, bu gece siz zengin olursunuz, olur mu?

Halmat: Hanımım, bu gece Bay Atam yanına gelse ne olur, gelmezse ne olur? Öğrenirse, köpeğinizi dışarıya, kedinizi hapse mi atacak sanki? Oldu bitti diyene kadar, nine şeftalisini çekirdeğinden ayırıp yiyene kadar, atam uyuya kalır!

Hanzade: Olmaz! Kaynanam var. O uyanık birisi! Durumu anlar.

¹² Hasânet (ar.) – bir yerin son derece sağlam, kuvvetli olması. Deyim olarak halk arasında geniş bir şekilde kullanılmaktadır, Türkiye'deki "Hoş geldin, sefalar getirdin" deyiimiyle aynı anlamlarına gelmektedir.

¹³ Bay Ata – tam çevirisi 'zengin baba' olan, ama mecaz anlamda, evin büyüğü, sahibi, beyine hitaben kullanılmaktadır.

Halmat: Yaa... O ninenin alnı kırışik dolu, Allah ile tartışmış, ağzında bir tane bile dişi yok, bu evdeki olaylarla hiç işi olmaz! Boş verin, canımın içi!

Hanzade: Tamam, kabul... Ama... Yeni hikâye anlatmaya hazır mısınız?

Halmat: Bir tane çok güzel masal buldum, üç gecede ancak biter:

Taraqa-turuq, omoch, bo'yinturuq

(Takara-tıkır, pulluk, boyunduruk)

Shomirzayu qoq-quruq,

(Şah Mirza ki kupa-kuru,)

Hayhot, og'zingga novvot!

(Heyhat, ağzına navvat şekeri!)

Siynani siynaga qo'yib,

(Bağrını bağrıma verip,)

Jimgina hap yot!

(Sessizce hep yat!)

Oftobda shayton ko'ndalang,

(Güneşte şeytan ters döner,)

O'rikda maymun tippa-tik...

(Kayısıda maymun dik dik).

Ama, lakin damda gizlen. Zamanların zamanında, Salih Bay adında

Hanzade kakhaha atarak güler.

Bir zengin yaşayıp gitmiş, onun Hanzade adında mahpeyker bir eşi ve Halmat adlı bir işçisi varmış.

Hanzade: Tamam, tamam... *(Güler.)*

Halmat: O zengin adam, Halmat adındaki işçisini evine göndermiş ve demiş ki: “Misafir gelecek, Hanzade’ye söyle, o mübarek elleriyle kazılı¹⁴ pilav yapsın” demiş.

Hanzade: Gidin artık, anladım. Gülmekten bağırsaklarım koptu!

Halmat: Hanımım! Bu gece bize yapacak adaletinizi, iyiliğinizi unutmayınız... Hoşça kalın... Sağlıcakla kalın, hanımım! *(Gider.)*

Sıfat nine: *(Girerek.)* İyi misiniz, nasılsınız, kurban olduğum? *(Selamlaşırlar.)*

Hanzade: Hani, ne yaptın, hemen söyle!

¹⁴ Kazı – at etinden yapılan sucuk.

Sıfat nine: Nurullahan Eşan dediğiniz insan, nefesi güçlü (büyücü) imiş, duaları yazdırana kadar kendisine ağabey, keçisini teke diyerek, canım çıktı. (*İğne, muska, ezip içilen bitki, üzerlik otu ve çeşitli paçavralar verir.*) İşte bunlar, üflenlen iğneler! Kumanız Gülbahar'ın girişine, eşğine batıracaksınız! Bu ise, Gülbahar'ın dökülen saçları, bunu ise, nemli bir toprağa gömeceksiniz! Tüm bunları yaparsanız, zengin kumanızdan soğur, size ısınmış! Hanzade: Umarım, işe yarar!

Sıfat nine: Eşan Hoca sağ olsun yeteneğini gösterdi, elli somu fazla görmeyin.

Hanzade: (*Parayı uzatarak.*) Parayı al, Abdısattar'a götür! O sana ilaç verir, onu bana getir.

Sıfat nine: O nasıl bir ilaç, kurban olduğum? Ay ben öleyim, yoksa benim düşündüğüm şey...

Hanzade: Sonra anlatırım... Çeneni kapat... Deve gördün mü, hayır!¹⁵ (*Para uzatarak.*) Kendine! Hizmetin için! Şimdi buradan defol!

Sıfat nine: İnşallah, amacınıza ulaşırsınız, yavrum! Güle güle... Hoşça kalın... (*Gider.*)

Hanzade: (*Yalnızken kendine.*) Bana Hanzade Paşa derler! Sen fakir kızı, kendini benimle aynı mı görüyorsun? Üzerinde öyle bir oyunlar oynayacağım ki, sen bile buna şaşırıp kalacaksın! Bir tane nikahsız çocuk ile Bay Ata'yı avucuna mı aldın? Çocuk sayesinde onun bütün varlığına, servetine sahip çıkacaksın demek ki! Peki... Ben bu konakta neden sessiz kalacağım? Zenginin güzel yüzüne mi? Yoksa tatlı mı tatlı laflarına mı?.. Tüm vücudumla o aşağılık, o pinti zenginden nefret ediyorum! Bana onun serveti, mal mülkü lazım! Ama ne yapayım, çocuğum yok. Hepsini, bütün hepsini sen göğsü savuracaksın yani! Sen! Yok! Ben buna izin vermem. Mirasa doğru uzayan o ellerini saman kıyııcı ile keseceğim! Çocuğunun bugün değil ama bir gün yok edeceğim. Bütün altınlarımı satarım! Kaşlarını oynatırım, elimden ne geliyorsa yaparım! Ama eninde sonunda seni yok edeceğim!

Dışarıdan Hacı Annenin kalın sesi gelir.

Hacı Anne: Hey, var mı birileri?

Paşa Ayım: (*Aceleyle evinden çıkar.*) Hacı Annem... Ya ben, kurban olayım...

Mastan: Hacı Anne!

Hanzade: Hacı Anne, Hacı Anne ölmedi, biz de kurtulmadık...

¹⁵ Deve gördün mü, hayır – Özbek Türkçesinde kullanılan deyim şeklidir, yapılan işin başka biri tarafından bilinmesi üzere söylenmektedir, yani tam anlamıyla bu işten haberin oldu mu, hayır olarak belirlenebilir.

Herkes Hacı Anne'yi karşılamak için çıkar. Bazıları kolundan tutar, bazıları koluna girer, elinde baston. Hacı Anne girer. Etrafındakilere sinirli olduğunu gösterir. Hanzade ve diğerleri ona eğilerek, tazim ederler ve selam verirler.

Hacı Anne: Neden hiçbiriniz çalışmadan boş oturuyorsunuz? Süleyman öldü diye, devler eğleniyor mu?¹⁶ Mastan! Gövdesinden ayırt ettiğin, örselediğin pamuğu göster! Rahima, sen buğdayları ezip bitirdin mi? Lanet Gafur nerede? Neden hâlâ çuvallar boşaltılmamış, odunlar kesilmemiş?

Mastan: Buyurun Hacı Anne! *(Parçaladığı pamuğu gösterir.)*

Hacı Anne: Hay sen, ölesin, bu az! Temiz çalışsan ölür müsün? Bugün kimseye uyku yok! Yarına kadar bu on tane çuval pamuğu parçalamak lazım! Paşa'nın kızı Hanzade Hanım, ayakkabılarımı temizleyin! *(Oturur ve ayaklarını uzatır.)*

Hanzade: Hemen yapayım, anneciğim! *(Hacı Anne'nin ayakkabısını silmeye başlar.)*

Hacı Anne: Hey, biriniz üzerliği¹⁷ yakıverin, galiba nazar değdi bana.

Rahime teyze: Çekemiyorlar ya, Hacı Anne! *(Üzerliği yakmaya başlar)*

Hacı Anne: *(Herkes tek-tek bakar, inceler.)* Biriniz daha vardı? Hele onun sevimlisi nerede, gözüküyor?

Hanzade: Hanımefendi güzellik uykusundalar, gece boyunca kocasına dutar çalıp, dans ederek, yorulmuşlardır!

Hacı Anne: Ne, ne dedin? Güzellik uykusu? Gülbahar mı? Vay paşanın kızına bak sen, sen ölmeyesin. Benim sürekli mekânım hastane mi? Kocasıyla beraber mi uyuyor?

Hanzade: Oğlunuz çoktan pamuk sarayına gitmişlerdi...

Hacı Anne: Pisliğin kendine vursun, pislik! Tüm suç oğlumda: saf ve boş biri. Erkek dediğin, karısına heytt diyerek eline kondurması gerekiyor, yoksa o erkek değildir. Ay Paşa, Rahime! Çağırınız onu buraya! Fırlatıp atın yorganını, o aşağılık kadını! Dutarı da getirin.

Ay Paşa, Rahime Gülbahar'ın evine doğru giderler.

¹⁶ Süleyman öldü, devler kurtuldu – özbek deyiimi. Hz. Süleyman bütün hayvanları emri altına alır, bunların arasında da devler mevcuttur. Süleyman'ın ölümüyle devlerin eğlenmesi, mutlu olması söylentileri vardır. Tam anlamıyla başta olan kimsenin olmaması durumunda, çalışanların veya küçüklerin mutlu olması durumunda söylenen deyim.

¹⁷ Üzerlik – bilimsel olarak Peganum adı kullanılmaktadır, kişiye nazar değdiği zaman yakıldığında insanın o nazarlardan arınacağına inanılmaktadır.

Ah belim... Eşan hocamın evine, taziyeğe gidip geldim diye, eşek gibi yoruldum... Ya Rabbim... Sen kulum de!¹⁸

Gülbahar koşarak çıkar, kendini Hacı Anne'nin ayağı altına kendini atar.

Gülbahar: Tövbeler olsun, anneciğim! Bilemedim!.. Suç bende.

Hacı Anne: (*Yüzünü ters çevirerek.*) Bakmayınız yüzüne! Günah işlersiniz! Git elini, yüzünü yıka, kaybolasın! Hele bu mu kayıvalideye saygı, kocana saygı göstermek! Yoksa oğlumun yedirdiği etler kudurtuyor mu seni! Söyle, Ahmed fakirin kızı! Burada şöhretli insanların kızları, paşa ayımlar (kızlar), sabahın köründe kalkıp, hizmetime hazır bulunmakta olsalar da sen soysuz, pislik, atlas yorganda beni es geçerek, horlayarak uyuyorsun! Ya da sevgili kocanız size uyku mu vermedi? A?.. A? Yoksa yoruldunuz mu? Uyuya kalmışsınız ya? A?.. Koca düşkünün seni, gözlerin çıksın!

Gülbahar: Anneciğim!

Hacı Anne: Hiçbir şey söyleme! Meleksiz, imansızsın! Dutarın nerede? Hele kocamı da yoldan çıkarıyorum desene! (*Dutarı fırlatıp kırar.*)

Gülbahar: Anneciğim, Çocuğum hasta... Gece boyunca ağladı. Gözümü kırpmadan, beşiğe sarılarak, geceyi atlattım. Tövbe ettim...

Hacı Anne: Ağlama, yüzünüz! Sesini dışarıdaki namahremeler duyacak. Günaha gireceğim, günaha! Ben iki defa Hacc'a gidip gelen imanlı, dinine düşkün kadını!

Hanzade: Annesi, Ayhan teyze de gelmişti. Kızını uyandırmadan gitmiş...

Hacı Anne: A? Hele annen de mi geldi? Benim yokluğumu fırsata çevirdiniz demek ki? Evden neleri götürdü? Her bir dilenciye bir şey versem, eninde sonunda bende fakir olacağım, aptal mısın sen? Daha dur, gece yanına gelen erkek kim?

Gülbahar: Ağabeyim

Hacı Anne: Şu, üvey ağabeyin mi? Neden ondan uzak durmuyorsun?

Gülbahar: Neden ağabeyimden uzak durmam lazım?

Hacı Anne: Üvey ağabeyden bahsediyoruz, öz ağabeyin gibi olamaz? Bu ev iki defa Hac'a gidip gelen Hacı Annenin evi! Bu evde namaz kılan, oruç tutan, dışarıya sesi gitmesin diye, kısık sesle konuşan, dinine düşkün kadınlar yaşıyorlar. Ağabeyin gelmesin! Ondan uzak duracaksın! Sen kulum de bana, Ya Rabbim!..

Gülbahar: (*Eteğini öperek.*) Tövbe ettim, özür dilerim, anneciğim!

¹⁸ Sen kulum de, Ya Rabbim – Sen aklıma hakim, mukayyet ol anlamında kullanılan deyim.

Hacı Anne: Kalk! Tövbeni, özrünü kabul ettim. Sana hediye olarak kocan ne getirdi, bakayım?

Gülbahar: A?... Şey... Evet... Bir cöre¹⁹ atlas.

Hacı Anne: Getir bakalım buraya!

Gülbahar odasında gider, atlas kumaşı getirir ve Hacı Anne 'ye verir

Git, abdestini al... Namazını kıl! (*Hanzade'yi işaret ederek*). Hanzade'ye bak, seccadeye nasıl da yakışıyor! Ah... yoruldum, namazım kaza olmasın. Koluma girin, kaldırın beni. Gelinleri ve hizmetçiler koluna girerler, biri ayakkabısını düzeltir, diğeri de eline bastonunu verir.

Evet, şey Gafur'un karısı çalışmıyor mu yoksa o hanımefendi hâla kendisini balayında mı zannediyor?

Paşa Ayım: Daha yeni gelin değil mi?

Hacı Anne: Benim evimde bedava yemek verilmez. Gafur'a söyleyin, karısı odasından çıksın, çalışsın! Karı kucakta, iki – üç gün yatırılır, Allah belasını verecek yoksa! Yoksa toparlasın eşyasını, göndersin baba evine... Allah-ı Kerim, müminlere tevfik ver. Bunların arasında imanımı temiz kalmasına yardım et! (*Yavaş – yavaş odasına girer.*)

Paşa Ayım: Of!... Şükürler olsun, defoldu. Nasıl da titriyorum, bakın ya!

Hanzade: Ya ortak, kalbim tersinden sökülecekti!

Zengin: (*Dışarıdan gelir.*) Gafur! Atın bakımını yap!

“Tamam” diye ses gelir. Salabetli bir halde içeri girer. Ayım Paşa Hanım yanına giderek, cübbe ve sarığına el uzatır.

Git işine bak!

Hanzade'yi de gönderir.

Askar Can!

Gülbahar gelip, sarığı, cübbesini alır ve kendi odasına götürür.

Askar Can, hesap makinesini getir! (*Zengin terasa geçer, saygılı, ağır bir şekilde oturur, zengin bir şeyleri hesaplar, makineyle hesap yazar, kağıtları kontrol eder.*) Askar, yoruldum, ayağıma masaj yap!

Gülbahar zengin ayaklarını masaj yaparken, arada piyalesine çay doldurur.

Elin ne kadar da güçsüz, hey sen de gel buraya!

¹⁹ Cöre – top, burada yaklaşık 5 metre kumaştan bahsedilmektedir, üzerinde resimli desen olduğu için normal kumaştan dikimi daha zor olmaktadır, yani 5 metre bir giysi için ancak yeter.

Hanzade de gelir ve diğ er ayağına masaj yapmaya başlar. Zengin'in dikkati Gülbahar'ın üzerindedir. Hanzade zengine belli etmeden Gülbahar'a sinirli sinirli bakar. Gülbahar iki ateş arasında yanıp tutuşur.

Zengin: Gözlerin neden kızarmış?

Gülbahar: Yok,  ylesine...

Zengin: Ağıladın mı?

Gülbahar: Hayır. (*Gözleri dolar.*)

Hanzade: Hacı Annem kızdılar.

Zengin: Ne diye kızdı annem sana?

Gülbahar: Hayır! Hacı Annem kızabilirler, sonuçta onlar benim de annem... Hakkı var üzerimde...

Hacı Anne uzaktan bağıarak, onların yanına yaklaşıır.

Hacı Anne: Hacı Anne! Hacı Anne! Hacı Anneniz  lmedi ki, siz de kurtulmadınız! Anlat! Anlatıver!  ocuğumu benden soğutan sizsiniz! Eeee, zengin bey, karınıza acıdınız mı? Anne ezilse, anne ölse de bir şey olmaz değıil de mi? Oğlum Şakir zenginin yanında olsam, bu şekilde, karılarının beni ezmesine izin verir miydi?

Zengin: Anneciğim! Beni dinleyin.

Hacı Anne: Bunlara ş riattan, tarikattan bahsetsem, hoşlarına gitmiyor! Eleştiri yapsam, hoşlarına gitmiyor! Ş yet, biraz kızdım diye, kocaları gelince hemencecek anlatıverirler! Hay Müslümanlar, bu karılar benim oğlumu, benden soğumasını sağlamayı düşünüyorlar!

Zengin: Anneciğim, diyeceklerimi bir dinleyin!

Hacı Anne: Yok, hayır, bıçak sonunda geldi, kemiğ e dayandı. Şakir oğlumun yanına gideceğim! (*Hüngür hüngür ağılamaya başlar.*) Beni bırakın, gideceğim, gönderin beni! Gelinlerden korkuyorum, bana ilaç verip, zehirleyip öldürecekler beni bunlar! (*Ağılamaya devam eder.*)

Zengin: Anne, böyle konuşmayın! Bunları, sizin tırnağıınıza dahi değıişmem! Karı parayla alınmıyor mu? Param var, karıyı istediğim zaman alırım, ama, annemi bir daha nereden bulacağım? Aranızda hangi biriniz annemi dinelemez ise, onu kızdırsa, o karımı boşarım!

Paşa Ayım: Aman...Aman Allah'ım, ben  leyim!..

Hanzade: Vay vay... Ben  leyim (*Şaşırıp kalırlar.*)

Hacı Anne: *(Mutlu bir şekilde sırtarak)*. Aferin, yavrum, gerçek baba adamsın! Allah ömrüne, malına bereket versin. *(Odasına yönelir, girer.)*

Zengin: Mastan! Gafur ağabeyine seslen, gelsin!

Mastan: Tamam, efendim!

Zengin: Sizler odalarınıza gidiniz!

Hanzade: Arzu ettiğiniz her şeyi hazırladım, bugün odama gelecek misiniz?

Zengin: Bugün değil. *(Gülbahar'a bakarak sırtır)*. Sen, çocuğu bugün erkenden uyut!

Gülbahar: Olur.

Hanzade sinirli, Gülbahar üzgün bir şekilde odalarına doğru yönelirler.

Gafur: *(Girer)* Beni mi çağırдыңız, Bay ata?

Zengin: Hadi gel bakalım, oğlum, otur! Anlat bakayım? Karından gönlün hoşnut mu?

Gafur: Hem de nasıl mutluyum! Artık ölene dek kul-kölenizim, Bay Ata!

Zengin: Ha, ha, ha...İyi fikir... Kız da hazırlıklı bekliyormuş, demek, Gafur!

Gafur: Küçüklüğümüzden beri, şey...

Zengin: Tüm şehre yayılmış! Diyorlar ki: “Salih bay, hizmetçisini davul-zurnalı düğünle evlendirmiş. Zengin olsa, onun gibi, fakire yardım eden, yardımsever, cömert olsun” gibi laflar.

Gafur: Her şeyden çok benim gibi yetimler mutlu olduğuna sevindim, Bay ata!

Zengin: Aferin, oğlum! Ben fakire bir versem, Allah bana onun on katını verir. Paranı helal yolla kazanırsan, mutluluğun devamı gelmesi demektir! Hep başını okşarım, hep kanadım altındasın! Şimdi, oğlum, hesaplı dost ayrı düşmez,²⁰ dedikleri gibi uygulanası da gereken bir şeydir.

Gafur: Haklısınız, Bay Ata!

Zengin: Düğünün zamanında, benim servetimden sana geçen birkaç, önemsiz bazı şeyler var, bunları paraya çevirerek, kendi aramızda hesap yapsak demiştim.

Gafur: Makuldür, Bay Ata!

Zengin: İşte, aşağı yukarı hesapladığım hali, tam iki yüz som tutuyor. Beş pud²¹ pirinç, iki çeyrek un²², yağı ve eti bol olan, tam kesmelik bir koyun. Sonra işte, söyleyeyim, bal gibi kayısıdan üç pud, Kattakorgan²³ kurutulmuş üzümünden beş pud, kişmiş ile

²⁰ Hesaplı dost ayrı düşmez – kendi arasında hesap yapan dostların arası bozulmayacağı hakkındaki deyim.

²¹ Pud – 16,38 kiloya eşit ağırlık birimi.

²² İki çeyrek un – 25 kilodan iki çuval, yani 50 kilo un olduğu düşünülmektedir.

²³ Kattakorgan – Semerkant'ta bulunan, kurutulmuş üzümü ile de meşhur şehirdir.

kayısı birazcık kurtlanmış olsa bile, yiyip bitirmişler, mübarekler! İmam ve kadılara hediye edilen, on beş tane kaliteli kumaştan, dikilen cübbe ve kaftanlar. Evet, Hacı Annenin üzerine kendi ellerinle giydirdiğin ipek gömlek, düğün günü hanımların da birer atlas kumaştan elbise sahibi oldular. Baban sayıldığım için, üzerimdeki bu kaftanı da bana sen hediye ettin, değil mi?

Gafur: Doğrudur, Bay Ata, doğru!

Zengin: Bunlarla beraber, toplam bin yedi yüz som tutmaktadır...

Gafur: (*Ürkerek.*) O kadar borcum oldu mu, ya? Ben bunu nasıl öderim, Bay Ata? Benim hesabımda, beş yüz somdan fazla değildi. Yoksa, yanlış mı hesapladınız, Bay Ata?

Zengin: Bu nasıl bir laf? Nankörlük yapma! Bu sakalım hürmetine, yalan mı söyleyeceğim? Yolsam, senin gibi, fakirden mi yolacağım? Sizin gibilere iyilik yapanın insan, zaten aptalın tekidir! Nankör, it huylu!

Gafur: Tövbeler olsun, Bay Ata!

Zengin: Bin yedi yüz som, para değil ki zaten! Ödersin! Ödeyemezsen yine beş – on sene çalışırsın! O değil de evlendiğine şükretsene, soysuz çocuk!

Gafur: Teşekkürler, Bay Ata, teşekkür ederim!

Zengin: İşte, laf dediğin böyle olur, oğlum ya. Hadi bakayım parmağını şuraya bastır, imzanı alayım, kadı karşısında da onaylansın! Gidebilirsin! (*Gafur kalkar.*) Bu arada, Gafur geline söyle, hizmet falan etsin. Sen oğlumsun, karın gelinim, ha yine ona yüz gördü²⁴ de vermem lazım! (*Para vererek.*) Al başörtüsünü alırsın!

Gafur: Teşekkürler, Bay Ata, teşekkür ederim! (*Evi yoluna koyulur.*)

Zengin: Askar, sarıgımı ve cübbemi getir!

Gülbahar sarık ve cübbesini getirir ve giymesine yardım ettikten sonra, odasına tekrar gider.

Çok şükür, bu işi de tereyağından kıl çeker gibi kolaylıkla bitirdim. Gafur'u artık ipsiz tuzağa düşürdüm. Artık o avuçlarımda. Benden giden yedi yüz som, daha bin som'u da beraberinde, cebime girmesini sağlayacak. Bin yedi yüz som, o kadar alçak ve zorba bir şey ki, onun pençesinden ne Gafur'un kendisi ne de evlat-ecdadı dahi, asla kurtulamaz! Ha, ha, ha... (*Avlunun içinde yürür.*)

Gafur: (*Odasından çıkarak.*) Bay Ata, buyurunuz...

²⁴ Yüz gördü – Eve yeni gelen bireylere veya insanlar tarafından ilk defa yüzü görülen bireylere verilen hediye –para da olabilir-, geleneksel bir adettir. Genellikle, yeni doğan bebeklere ve yeni gelinlere yapılmaktadır.

Zengin: E peki, bir yüz gördü yapalım, yüzünü görelim, gelinimizin!

Süslenmiş bir halde, yüzünü beyaz örtü ile kapatarak, yeni gelin Cemile çıkar, Bay Ata'ya eğilerek selam verir.

Zengin: Evet, aferin, kızım... Aferin! Hani yüzünü aç bakalım, kızım!

Cemile yüzünü açar.

Zengin: Aferin... A-fe-rin kızı-m-m-mmm... *(Cemile'nin güzel yüzünü gören zengin aklı başından gider. Elindeki tesbihi yere düşer. Ona bakakalır, ses dahi edemez, sonra kendini toparlayarak.)* Gafur, canım, bahtın gülmüş! Oğlum! Yüz bin para harcasan dahi değer! Artık babası sayılırsınız, hizmet olunca söyleriz, değil mi? Hadi, bir nargile hazırlayıverin kızım, bakayım...

Cemile gider.

Gafur Can, Halmat'a söyle arabayı hazırlasın, yiğidim!

Gafur: Tamam, efendim! *(Mutlu bir şekilde uzaklaşır.)*

Zengin: Vay be! Bu kim ya? Kul mu yoksa güzellikte âfet-i can²⁵, melek mi? Yanakları, tam bir elma gibi kırmızı. Bir çift, ahu gibi gözleri, sürme çekilmiş gibi simsiyah, bir bakışıyla kalbimi paramparça etti. İşte boy pos, işte güzellik! İşte hüsün, işte melâhat! Hesapsız örgülü, simsiyah saçlara ne diyebilirsin? Dizlerine değıyor, dizlerine! Seni doğuran, annene rahmet!

Cemile nargileyi getirir. Gözleriyle etrafı dikkatlice kontrol eder.

Aferin... güzel kızım, ay yüzlü kızım. Pamuk gibi kızım!

Cemile utanarak, nargileyi bırakıp, çıkar. Zengin onun arkasından bakakalır.

Ah, yazık! Gülü güle kavuşturmadan, gülü pelin otuna kavuşturmuşum! Ey çiğ süt emmiş kul! *(Alnına vurarak.)* Bu güzelliğe yazık! Kulluğa değil, evin hanımı olmaya değer biriydi!

Gafur: *(Girer)* Bay Ata! Arabanız hazır!

Zengin: Hadi gidelim, oğlum! *(Çıkarlar.)*

Gülbahar: *(Evden çıkar, terasa leğeni bırakır, çocuğı yıkamak için hazırlık görür.)* Ah, hani neredesiniz, gençliğimde gözüme uyku vermeyen hayallerim? Neredesin ey, vefasız yiğit! Nerede, ağlayarak birbirimize ettiğimiz aşk itiraflarımız? Hepsi, hepsi toprağa gömüldü, savruldu... İkimizin aramıza kılıç sokarak, ayırdılar. Allah'ım, bilmeden nasıl bir günah işledim ki, bana böyle acılı, kederli günleri yaşıyorsun?

²⁵Âfet-i can – ızdırıp çektiiren, can yakıcı şey veya kimse.

Hanzade: Hey, neden bana beddua ediyorsun? Sana nasıl bir, kötülük yaptım?

Gülbahar: Size niye beddua edeyim ki, hanımım?

Hanzade: Kendi kulaklarımla duydum! Dilenci kızı!

Gülbahar: Sizden çekindiğimi, korkaklığa yormayın, hanımım!

Hanzade: Bak, bak sen, küçük hanım çekinmeyi de biliyormuş mu? Sen neyine güveniyorsun? Güzelliğine mi? Önce bir aynaya bak! Dudağın yamuk, gözlerin şaşı, cadiye benzer, yüzün var! Güzel misin? Evet, evet çirkinsin! Düzelmeyeceksin! Kabul et ve çirkinim de!

Gülbahar: Çirkinim, hanımım, çirkinim!

Hanzade: O zaman bay seni neden seviyor? Büyü ile ağız çenesini kapatmışsın ki, hâlâ seni seviyor, seni savrulasın!

Gülbahar: Ben büyüden anlamam! O işlerle siz uğraşıyorsunuz!

Hanzade: Ben kötü amellerini buldum! İşte, al! Al! Al! *(Paçavraları Gülbahar'ın önüne fırlatır.)* Hey, sana diyorum, bu gece kocamıza hastayım diye, bir bahane uydur! Eğer bugün de zengin senin yanına girerse, seni sağ bırakmam, ahlaksız! *(Kapıyı sertçe kapatarak, çıkar.)*

Gülbahar: *(Çocuğunu kucağına alarak.)* Bahtsız çocuğum, horlanan ve zorluklar çeken yavrum! Neden böyle şefkatsiz insanlar arasında doğdun? Yalnızca annenin bahtı için, canın sağ olsun. *(Yıkamaya hazırlanır.)*

Hanzade, Gülbahar'ın hareketini gözetler, onun aklına bir fikir gelir. Kendini bir köşeye atar.

Hacı Anne: *(Ev içinde.)* Gülbahar! Hey, Gülbahar!

Gülbahar: Gidiyorum!

Hacı Anne: Çabuk gel!

Gülbahar: Çocuğumu yıkamaya dahi izin vermiyor, cadı! *(Kocasının boşanma kararını hatırlar.)* Vay, ben öleyim. *(Koşarak gider.)*

Hanzade aceleyle gelir, leğendeki sıcak suya çocuğu atar, bir kenara çekilir, bağırır.

Hanzade: Aman, Allah'ım! Yardım edin! Çocuk öldü. Hey, Gülbahar, yetiş! *(Sesler yükselir, telaşlı bir şekilde herkes toplanmaya başlar.)*

Gülbahar: *(telaş içinde sıcak sudan çıkartıp, kucağına alır.)* Yavrum!.. Bebeğim!..*(Öldüğünü hissederek.)* Yavrum! *(Kendini kaybeder ve yere düşer.)*

“Aman Allah’ım!”, “Şimdi ne yapacağız?”, “Yazık çocuğa”, “Annesine bakınız” gibi sesler.

Hacı Anne: Ne oldu? Ne oluyor burada? Öldü mü? Ay... Ay... Yazığım çocuk!

Hanzade: Suç annesinde! Çocuğu da sıcak suyun yanında bırakıp gidilir mi ya hu? Uzaktan gördüm, bağırdım, yetişemedim!

Hacı Anne: Annesinin pisliği çocuğuna vurdu! Yine namaz kılma! Öğlene kadar uyu!

Gülbahar: Yavrum... Sen değil de, annen yanarak ölse, olmaz mıydı?

Hanzade: Çocuğundan kurtulamıyormuş! Gidin! (*Gafur’a*) Bay Ata’ya haber verin!

Cemile: Hayır, gitmeyin, öldürür! Söyler misiniz, anneciğim!

Rahime teyze: Korkma, kızım, korkma! Öldürmez!

Hacı Anne: Git, haber ver! Böyle kadını atın kuyruğuna bağlayarak, süründürüp, öldürmek lazım!

Cemile: Gülbahar, hanımım, kalkın! (*Destek vererek kaldırır.*) Bu Hanzade hanımın işi! Kendi gözümlle gördüm! Anneciğim!

Rahime teyze: Bilmeden söyleme! Başına bela açma, kızım!

Zengin: (*Girer.*) Ne oluyor burada? Çocuk nerede? Nerede? (*Çocuğu görünce.*) Öldü mü?

Rahime teyze: Öldü.

Hacı Anne: Bak, kıymet verdiğin, sevdiğin kadının hali! Niyeti, çocuğu öldürüp, senden de kurtulup, sevdiğine kavuşmakmış!

Hanzade: (*Yalancıktan ağlayarak.*) Küçükük ellerine kurban olayım, bunun gibi çocuğu, Allah bana verse olmaz mıydı?

Zengin: (*Gülbahar’a yaklaşarak.*) Sen it, neden çocuğu yalnız bırakıp gittin?

Gülbahar: (*Korkudan titreyerek.*) Ben... ben... benim suçum yok... bilmiyorum...

Zengin: Sana kim dedi çocuğu öldür diye? Senin dikkatsizliğin yüzünden çocuğum öldü! (*Askıdan kamçıyı alır.*)

Gülbahar: (*Kendini zenginin ayağına atar.*) Kulunuzum... Ezildim... Dert ile tükendim... Bana dokunmayın, dövmeyin... Korkutmayın... Yalvarıyorum!

Zengin: Cevap ver! Neden öldürdün?

Gülbahar: Ben gurbet çekerek, kalbi paramparça olmuş, güçsüz ve zayıfım!

Zengin: Metresin yüzünden öz çocuğunu öldürdün mü? Söyle, şeriat düşmanı! (*Tokatlayarak döver, Gülbahar ise, yere yüz üstü düşer.*)

Cemile: Biçare... Vay ben öleyim... Hayır, dayanamam! Söyleyeceğim, anneciğim!

Rahime teyze: Hanzade kötü birisi, uygun bir zamanda söyleriz, kızım!

Ayhan: (*Nefes nefese kalarak girer, başörtüsünü fırlatıp atar.*) Hey, damat! Anne de öz çocuğunu öldürür mü? Yok öyle bir şey! Nerede yavrum? (*Çocuğu kucağına alır.*) Sen değil, annen ölseydi, keşki...

Zengin: Damat? Damat? Bunun sebebi sensin! Terbiyesiz çocuk yetiştirmişsin!

Ayhan: Niye öyle diyorsunuz? Anneniz sayılırım! Utanmıyor musunuz?

Gülbahar: Anneciğim, onların seviyesine inmeyin!

Zengin: Anneliğe değil, kulluğa dahi değmiyorsun, git evimden!

Ayhan: Hay, yavrum... Anneye olan saygı bu mu, yavrum? (*Ağlamak üzereyken.*) Aferin!

Teşekkürler ya! Kızımı yetiştireyim, size vereyim ve üstüne böyle şeyler duyayım sizden!

Teşekkür ederim, Bay, sağ olun!

Gülbahar: Ağlamayın, anneciğim! Bir şey olmaz, tamam, gidin! Barışınız! Korkmayın!

Ayhan: Giderim... Yine de durmayacağım, ama seni de alıp götüreceğim, annen kurban olsun sana! Seni burada öldürürler!

Hacı Anne: Alıp götürürüm? Nereye? Ha, ha, ha! Kızınızı iki yüz altına satın almışız! Kızda hakkınız yok artık! Kızının sahibi – kocası, aynı zamanda ben oluruz. Ölüm versin, senin gibi pis tekeye! Git evimden, çık git!

Ayhan: Kötü insanların, Allah cezasını versin! Biçare kızım! Kıyamam sana!

Gülbahar: Anneciğim! (*İkisi sarılırlar, vedalaşırlar. Ayhan ağlayarak, çıkar.*)

Zengin: Söyle, saç yolunmuş! Neden öldürdün?

Gülbahar: Söyleyemem! Korkuyorum!

Zengin: Kimden? Metresinden mi? (*Elini, bükerek, saçını çeker.*)

Gülbahar: Vay, saçım...! İmdat!

Gafur: (*Dayanamadan.*) Acıma duygunuz var mı? Kadını öldüreceksiniz, biçareyi, Bay Ata! (*Kurtarmaya çalışır.*)

Zengin: Gafur, çık! Terbiyesiz! Namahremsin!

Gafur: Tövbeler olsun, efendim! (*Üzgün bir şekilde çıkar.*)

Zengin: Bunun gibi, arsızların, saçını yolmak lazım.

Gülbahar: Vay, saçım! Yardım edin! (*Ani şiddetli bir, hareketle Zengin'in elinden kendini kurtarır ve cesaretle.*) Zengin! Tükendi sabrım! Yeter artık! Ben bahtsız direkt öldür, boğarak öldür! Kurtulayım şu, bana fazlalık eden candan! İt gibi hor görüldüğüm günlerden kurtulayım! Öldür, insafsız, şefkatsiz, Zengin!

Hanzade altınları takıp, kendini süslemekle uğraşmaktadır.

Zengin: Öldürürüm! Boğarım! Ezerim seni! Yok ederim! *(Vahşice Gülbahar'ın üzerine atlar, onu kendi saçlarıyla boğmaya başlar.)*

Cemile çığlık atarak onların arasına girer, ayırmaya çalışır.

Cemile: Efendim! Durun! Dokunmayın ona! Canım, Bay Ata'm! Çocuğu öldüren, imansız Hanzade... O yaptı bunu!.. Odur...Bay Ata'm o....!

Zengin Cemile'nin gözlerine bakar, Cemile ürkerek geri çekilir.

Gülbahar: Hanzade!.. Ah... *(Ne yapacağını şaşırır.)*

Hanzade: *(Kendisini Zengin'in ayakları altına atarak.)* Buyurun, isterseniz öldürün beni! Bu bir iftira!

Zengin: *(Gözünü Cemile'den alamaz).* Nasıl bir can yakıcı? Nasıl melektir! *(Karılarına.)* Defolun!

Herkes korkusundan yavaşça, odasına çekilir.

(Zengin Cemile'den hâlâ gözünü alamaz ve emrivaki bir şekilde.) Nargileyi getir!

Cemile gider.

Bu nasıl bir şey, yine onu gördüm ve içimdeki yangın söndü kaldı. Bak nasıl da güzel, nasıl da harika bir şey bu? Ah beş günlük dünya bu... Beş günü de kara gün. Eğlenmek lazım, gülmek lazım... Ne kadar da güzel ve harika kadın bu?

Cemile gelir ve nargileyi bırakır.

Bekle, sana diyeceklerim var! Senden bir şey soracak olursam nasıl bir cevap verirsin!

Konuşma sırasında Gülbahar'ın hüznü ağılama sesi arkadan geliyordu.

Cemile: Nasıl bir cevap uygunsa, onu Bay ata!

Zengin: Sen benim neyimsin?

Cemile: Ben sizin hizmetçinizin karısıyım, kendim ise ev işlerinde hizmetçinizim.

Zengin: Kulsun? Ah aptal... Sen evin kulu oma, gülü ol, gülü! Seni gördüm ya, huzurum kaçtı. Akıl fikrimi kaybettim.

Cemile: O zaman, bugünden itibaren ben sizin gözünüze gözükmemeye çalışacağım, Bay ata!

Zengin: Aman! Aman! Artık seni bir gün, bile görmezsem, bana yaşamak haramdır!

Cemile: Anlayamadım, Bay ata!

Zengin: He, he. Anlamadım imiş...Servetim sana kalsın diyorum sana! İstersen hemen yarın Gülbahar'ın mektubunu eline vereceğim! İstersen Hanzade'yi hemen bugün, kendi

evine göndereceğim! Seni alırım! Düşün, dönüp dolaşıp o soysuz hizmetçiyle mi evlendin? Karnı doyana kadar ekmek yiyemeyen, bir fakirin sana nasıl bir yararı olabilir ki? Kocandan boşanıp, benimle evlen, yediğin önünde yiyemediğin arkada olsun. Kraliçeler gibi, hayat yaşatacağım sana, şimdi anladın mı, Cemileciğim?

Cemile: *(Sakin bir şekilde.)* Bay ata! Bunları bir kere dediniz, bir daha demeyiniz! O hizmetçinize âşık olarak evlendim, başımdan altın suyu dökseniz bile ondan ayrılmayacağım!

Zengin: Vay akılsız! Senin bahtın güldü ki, ben seni sevdim da!

Cemile: Böyle bir mutluluk istemiyorum ben!

Zengin: Yaşlı olduğum için böyle diyorsun galiba! Tam delikanlı, er yiğit zamanlarımı yaşıyorum!

Cemile: Çenenizi boşuna yormayın, Bay ata!

Zengin: Lafım bir kere söylenir, asla tekrarı olmaz! Bu işin ölümü var, ama dönüşü yok!

Cemile: Buralardan gideceğiz!

Zengin: Gideceğiz...Vah-vah...Nereye?

Cemile: Ben dağın ucuna çıkar, uçurumdan kendimi nehre atarım! Saçlarımı yolarım! Yakamı yırtarım! Elinizde paramparça olurum! Ama kendimi asla, size vermem, bırakmam! Kocama ihanet etmem!

Zengin: Demek öyle? Vay-vay... Bakıp göreceğiz... Kimin güçlü olduğunu? Sendeki sevgi ile vefa mı yoksa, benim cebimdeki altın paralar mı? Bunu kulaklarına küpe et, hiçbir canlı Salih Bay'ın arzuladığı şeyi tersleyemez! Bir şeyi yapacağım dedim mi – yapacağım! Sen razı gelmedin, artık senden sormadan yapacağım. Benim altınlarım öyle bir zeki ajan, öyle bir becerikli hırsız, gücü her şeye yeter, ulu bir hekim ki, yerin dibine girsen kulağından, göğşe çıksan ayağından çekip, benim kucağıma bir elma gibi fırlatıverir seni! Ben senin böyle güzelliğinle, o fakir Gafur'a yâr edip bakakalmam! Uzun lafın kıyası bu! *(Sinirli bir şekilde kalkıp çıkıp gider. Cemile'nin yüzü düşer, direğe yaslandığı halde kalakalır. Biraz önce patikada Zengin ile karşılaşan, Sıfat nine gelir ve Cemile'ye yaklaşıarak.)*

Sıfat nine: Kurban olayım, kızım, başın üzerinde dolaşan baht kuşunu kendi ellerinle başından defetmeye, kovmaya çalışıyor olsan! Efendimizin hanım gözdesi olup hayatını

yaşasana? O fakirin karısı olduğun sürece, eline ne geçer ki? İşte, hamur ucundan ekmek²⁶ dedikleri gibi, efendimiz altın bilezik hediye ettiler sana. Bak, ne kadar güzel? Gencecik ömrüne yazık etme, kurban olduğum! Getir, o pamuk gibi ellerini, anası kurban! (*Bileziği Cemile'nin eline geçirmeye çalışarak.*) Evet de...Kabul et, kızım!

Cemile: (*Kendine gelerek, kesin bir şekilde.*) Hayır! Bileziği kendinde kalsın! (*Elinden çekip, fırlatır.*) Kaybol, gözümden! Daha durun, rezil edeceğim sizi! Cadı!

Sıfat nine: (*Sinirli bir şekilde.*) Vay bahtı kara, naz yapıyor birde, ölsen daha iyi! Sen daha görürsün! Bu lafların için efendimizin kucağına, seni kendi ellerimle atmazsam, daha sonrasında alnına bir kere tokadı atmazsam, yedi cehennemini hepsini göreyim!

Cemile: Cehennem seni içine almaya utanır be, cehennemlik!

Sıfat nine çıkar. Gülbahar saçları dağınık, kendi perişan halde gözükür. Arka fonda ise “Neva” makamının hüznü kısmı çalınır.

Gülbahar: (*Şarkı söyler.*)

Uzun-uzun salıncak
Yerde uzansa olur mu?
Yazık olan Gülbahar
Mezara girse olur mu?

Ah ahmak kalbim, neden bu kadar titriyorsun? Ah... garip dünya, gencecik yaşında bu kadar dert vermen, doğru mu? Etrafta bahar, gül...yaprak... Ama yalnız benim baharım bitti! Çiçeklerim sarardı, soldu. Anneciğim! Sevgili anneciğim! Bu hasret dolu, acı dolu hayatın dertleriyle belin büküldü, gözlerin mum gibi eriyip bitmeye mahkûm oldu. Evlatlık borcumu ödeyemedim, yaşlandığında sana destek olamadım. Anneciğim! Bu zavallı, bahtsız kızına, beddua etme, anneciğim!

Uzun-uzun salıncak
Yerde uzansa olur mu?
Yazık olan Gülbahar
Mezara girse olur mu?

Avluya çıkar.

Cemile: Yazığımı Gülbahar, kervandan geride kalan deve yavrusu gibi ağlıyor... Bir günde sarardı soldu, o kadar zavallı...öyle zavallı... Acımasız Bay, ne zamana kadar garibanları kan ağlatacağın, bu dökülen gözyaşı, kusulan kanlar, bu duvarların şahit olduğu ahları,

²⁶ Hamur ucundan ekmek – deyim. Daha devamı geleceğini, büyük bir şeyin başlangıç, bir kısmı anlamlarında kullanılmaktadır.

senin yakandan düşmez. Beni alacakmış. Hı-hı. Ben senin gibi göbekli zenginlerin servetini, benim fakir kocamın bir tüyüne dahi değişmem!

Gafur: *(Gelir. Omuzundaki çuvalı bir kenara yerleştirir, Cemile'ye yaklaşır.)* Neden yüzün soluk! Gözlerin nemli?

Cemile: Nerede kaldınız! *(Boynuna sarılıp ağlar.)*

Gafur: *(Şaşkın.)* Söyle, sevgilim!

Cemile: Çabuk olun, bu evden gitmeliyiz!

Gafur: Gitmeliyiz? Nereye? Başka gidecek yerimiz yok!

Cemile: Gidelim! Birazcık kuru ekmek, bir yudum suyu her yerden buluruz! Gülbahar'ın ahı vahı kalbimi paramparça etti!

Gafur: Ya, bu... her gün yaşanan bir durum, buna mı üzüldün...alışırsın.

Cemile: Gideceğiz, başka bir şey duymak dahi istemiyorum!

Gafur: Saçmalama, gidemeyiz, buna hakkım yok. Buna zengin hiç razı gelir mi? Ben ona borçluyum!

Cemile: Öyle mi? Size zengin mi lazım, ben mi? Bana bu söyleyin?

Gafur: Cemile!

Mastan yüzünün rengi sararmış, bağırarak içeri girer.

Mastan: Birileri var mı?

Çılgılık sesleri, herkes toplanır.

Gafur: Söyle!

Birileri: Söylesene, ne oldu!

Mastan: Hanım...Hanım...Gülbahar...Hanım'ım, kendini armut ağacına asmış.

Herkes birden avluya koşar.

Gafur: A? Nerede?

Cemile: İmdat! Ben öleyim! Anneciğim!

Rahime teyze: Sen korkma kızım, korkma!

Paşa Ayım: Aman Allah'ım, hey Hanzade! Ortak! Koşun!

Rahime teyze: Hacı anne! Buraya gelin, çabuk olun!

Paşa Ayım: Vay ben öleyim, şimdi ne yapacağız?

Hanzade: Sevmek böyle bir şey olsa gerek? Bu o sevgilisi derdinde kendini öldürdü?

Hacı anne: *(Gamsız, yavaşça odasından çıkıp gelir.)* Neler oluyor, gelin?

Hanzade: Gülbahar intihar etmiş, çabuk olun, anneciğim!

Hacı anne: Ölmüş mü?

Hanzade: Evet, ölmüş.

Hacı anne: Ah aptal kadın, artık bunun derdiyle mi uğraşacağım? (*Avlunun ortasına doğru yürümeye başlar ve patikada donup kalır.*) Hayır! Kitapta intihar edenin, imanı olmadan, diğer tarafa gider denilmişti. Kurban olduğum kitap! Yine onun ölüsünü göreceğim diye, iki defa Hacca ettiğim seferler, kazandığım sevaplar boşuna gitmesin... Diri veya ölü hallerinin de canı cehenneme. Ya Rabbim, cemalinden beni uzak tutma, imanımı sağlam olmasına yardım et! (*Gamsızca, kendi odasına gider. Sessizce ağlayarak Gülbahar'ın cesedini kaldırıp, odasına götürürler.*)

Hanzade mutluluğunu belli etmemeye çalışır, sonradan Gülbahar'ın odasından Gafur çıkar. Ağır bir şekilde düşüncelidir ve donup kalır. Cemile de ardından çıkar. Yavaşça Gafur olan yere yaklaşır. Birbirlerine bakarlar. İkisi de gözlerinden farklı bir gamlı manayı okurlar. Cemile Gafur'dan gözlerini alamaz, gücü kalmaz ve kendini Gafur'a doğru atar. Hızlıca onu yakalayıp, kucağına alır. Cemile hiçbir şey söylemeden dolu dolu ağlar.

Perde iner.

İKİNCİ PERDE

Zengin avluda. Terasta üzgün, yüzü soluk bie şekilde oturuyordu. Paşa Ayım ona masaj yapıyordu.

Paşa Ayım: Dün Süleyman Kul binbaşının düğününde bir kız gördüm... Anlatmaya kelimeler aciz kalır...Siyah kaşları, simsiyah gözleri. Şarkı söyleyip, dans etmeye o kadar yetenekli ki...

Zengin: Kimin kızıymış?

Paşa Ayım: Toyçu Hoca adındaki birinin, kızı imiş.

Zengin: Babası bize uygun değil...olmaz!

Paşa Ayım: Hacı anne yine birilerinin kızını gördüğünü söylüyorlardı.

Zengin: Başımı boş yere ağrıtmı!

Hacı anne: (*İçeri girer.*) Ah! Paşa Ayım, sizde mi buradasınız? (*Yüzünü çevirip.*) Ölüm gelsin sana! Siz odanıza geçin de anneyle evladı yalnız bırakın!

Paşa Ayım: Diyecekleriniz dünkü kız hakkında mı, Hacı anne? Düğün işlerinin başında ben olacağım. Anlatın...!

Hacı anne: Paşa Ayım, kızı görmeye ikimiz gideceğiz merak etmeyin. Bu başka bir mesele.

Paşa Ayım: Tamam, anneciğim! *(Kulağına.)* Oğlunuzu o kızı almasına ikna edin, elden çıkmamalı o kız. *(Ayrılır.)*

Hacı anne: Ne oldu? Baban vefat ettiğinde de bu kadar yas tutmamıştın! Allah belasını verdi işte, gitti?

Zengin: Bir şey yok, üç dört gündür halsizim sadece.

Hacı anne: Annen için de bu kadar canın yanar mı acaba? Gülbahar'ın yirminci günü yaklaşıyor, anne babası yapsın bu sefer. Para istediği zaman verme! Kızının zamanında bizden çaldıklarıyla yapsınlar! Ha bir de dün Rahime hocanın mevlit okumasına katılmıştım, orada duydum ki, Lütfülle Eşan'ın küçük kızı, on üç yaşını doldurup, on dört yaşına girmiş, tam beyazı beyaz, kırmızısı kırmızı olarak ayrılıp, çok da güzel bir kız olmuş... Bu kız Gülbahar'ın yerinin doldurur mu diyordum, yavrum!

Zengin: *(Şaşkın bir şekilde.)* Güzelmiş mi, kendiniz gördünüz mü?

Hacı anne: Hayır görmedim! Saçları tabanına değen biri diyorlar... İstemeye gideyim demiştim...

Zengin: Sabredin! Bu aralar işlerim yoğun. Sonra...

Hacı anne: Ha, ondan sonra, şu bizim Cemile her gün ağlıyor da ağlıyor! Bıktım artık! Evine göndermeyi düşünüyorum.

Zengin: Anneciğim! Gafur yirmi senedir çalışanımız ya! Dokunmayın, kendine gelir.

Hacı anne: Hanzade'ye sevgim daha da arttı, seni o kadar seviyormuş. O kadar da namazına düşkün, Müslüman biri ki! Onu incitme, oğlum! Ne yapsan da soylu insanların kızı. Kadir Kul binbaşının kız kardeşidir kendisi. Daha sonra. Kadir Kul binbaşı ile olan tartışman hoş olmamış... Yavrum... Allah'ım yavruma yardım et! Ben asi kulunu cemalinden nasipsiz bırakma, Allah'ım! *(Odasına gider.)*

Zengin: *(Arkasından.)* Kafayı yemiş, yaşlı kadın! Benim derdim farklı, o neler diyor... *(Düşünerek.)* Hayır! Ben daha fazla dayanamam! Kurban olduğum o güzelliği bir fakir göğsüne çekip, kucağına alıp rahat uyuyacak ve ben zengin olmama rağmen, seyirci gibi bunları izleyeceğim? Neden ben aptal, ahmak, bu güzel periyi daha önce hiç görmemiştim! Başım dönüyor... *(Düşünür.)* Hayır! Hayır! Bu meleğin visaline ermez isem ölürüm! Bir fakir fukaradan karısını elinden alamayan zengine zengin denilir mi? Yok! Ben bir şeyi yapacağım dedim mi? Yapacağım!.. Ah Cemile. Aşığına neden bu

kadar çok acı çektiriyorsun. Sen dur, Salih Bay, dur, sen umutsuzluğa kapılma, kadı, hoca, imam, Hasan elli başı gibi insanlar Gafur ile konuşarak, onu ikna etmeye söz verdiler.

Belki bugün yüzüm güler. (*Çağırır.*) Halmat!

Halmat: Efendim, ağabey! (*Girer.*)

Zengin: Gafur'u gördün mü?

Halmat: Biraz önce ortalıktaydı, belalı! Bir anda ortadan kaybolmuş!

Zengin: Halmat!

Halmat: Buyurun, ağabey! (*Nargileyi çektirir.*)

Zengin: (*Nargileyi çekip bitirip.*) Sen benim derdimi biliyorsun değil mi?

Halmat: Biliyorum, efendim!

Zengin: Dermanı var mı, acaba?

Halmat: Dermanı burada... (*Gösterir.*) İçeride, ağabey!

Zengin: Tam içimdekini buldun, Halmat!

Halmat: Evet, efendim, içinizden geçen her şeyi biliyorum!

Zengin: Kalbim kederle doldu. Nasıldı? Hele bir övsene ya!

Halmat: Âb-ı revan²⁷, güzellikte dengi olmayan, padişah tahtına dünya güzeli, karınca belli, ince çeneli, nazik eda, Ceyhun perisi, yani isimleri Cemile Hanım. Kim imiş desem, Gafur yalancının karısı, dolandırıcı Musa'nın kızı imiş. Tatlı mı, tatlı, hizmet edeyim ölene dek, deseniz de Bay Ata, dokunmayın, sandığı altınla doldurana kadar, derler ya! Ağabey, Gafur salağı çok şanslı değil mi? Elma böceği gibi kadına çok yakışmıştır! Keşke, devletin olsa da, böyle güzellerin düğününde onlara bakıp, karınca bellerini, gökkuşağı gibi bellerini eğip yürüsen. Vah, vah, kaburgalarım büküldü ya! (*Zengin durmadan güler.*) Övmekten öldük ya! Umarım ihtiyar Sıfat nine de müjde getirmiştir. Düğün ne zaman?

Zengin: En kısa zamanda! Nargileyi tazele!

Halmat: Hemen, ağabey! (*Yine nargileyi hortumunu uzatır.*)

Zengin: Sen yerinde dur! Oturma odasını iyice süpür. Kadılar, hocalar gelecek. Ben hızlı bir şekilde saraya gider gelirim. Biraz beklesinler. Söyle, pilav yapmaya hazırlansınlar!

Halmat: At arabası lazım mı, ağabey?

Zengin: Arabayı Nurmat sürer, senin gelmene gerek yok! (*Zengin çıkar, at arabasının sesi.*)

Halmat: (*Süpürürken.*)

²⁷ Âb-ı revan (fars.) – akan su anlamına gelen bir kadının güzellğini anlatmak için kullanılan bir söz.

Vay elma çiçeği sıkı-sıkı, yalla yârim kurban olayım,
 Vay seni arayıp bulurum, vay canım kurban olayım!
 Vay seni arayıp bulduğumda, yalla yârim kurban olayım,
 Sağ yüzünden öperim, yalla yârim kurban olayım!
 Vay sağ yüzünden öperim, vay...yârim, kurban olayım.

Efendimizde sadece, servet toplama, kadın alma derdi var. Ya bende? İçerideki iki müşteriden ayrılıp, bu yeni paşa hanı kendime nasıl bağlayabileceğimi düşünüyorum. Nedenini sorsanız, efendimizin yaşları ilerlediği sebepli, ona bakmadığı, bir taraftan kendimin de birer dil-küşâyı²⁸ almaya param yetmediğinden mi, bilmiyorum, biraz eğlenmek için. Şimdi ise, ününe kurban olduğum, küçücük, bu dizden diğer dize uçarak, konan Cemile Hanım'ın müjdesini aldıktan sonra, Bay Ata'dan önce bizim kalbimiz kıpır-kıpır oynar. Bilmem ki, o can alıcı kadın, Zenginle evlenirse, bizim kirli kaftan ve yağlı şapkamız ilgisini çeker mi? İşte bizde yeni aşk macerası... Bunun yanı sıra, edasına kurban olduğum, Hanzade Hanım'a da kavuşamama derdi. Bu da kalbimde gün geçtikçe çekirge gibi ürüyor. Ölüyü kefene sarmış gibi, başımdan ayağıma kadar, kirpiğimden tırnağıma kadar aşkla sarılmışım. Nereye bakarsam, güzel nigâr ve dildar kadınlara denk geliyorum ya! Sadık kulun olayım! Şimdi içeriki hanımlardan sorarsanız, bir yerde kumalığın derdiyse, bir yerde beni de o tarafa az biraz veya tamamen kaymamın derdi. Kısacası, içimizde gamsız insan yok işte! Sonumuz hayır olsun. (*Düşünür.*) Durun, Halmat Bey, kendince neler diyorsun? Sürekli Zengine laf atıyorsun! Zengin kimi istiyor? Cemile'yi ya... Kendi Gafur'umuzun karısını... Fakirin ağzı pilava yetiştiği zaman, burnu kanar²⁹ mı? Bu vicdansızca bir şey... Zengin zengine bakar, su yolunda akar... Sen fakirsin, fakire kayış sana, senin eline hiçbir şey geçmez ki, geri zekâlî! Böyle Hanzade gibileri olsa, her neyse! Ne kadar bellerini bükersen, onların o kadar da hoşuna gider. Allah'ım, yüzümüz güler de şu an odasından çıkıverir miydi? (*Dutarı eline alıp, "As olurum"u çalar, durur.*) Dur, birisi buraya geliyor. Aynen kendisi! (*Kendini düzeltir, dutarı yine çalmaya başlar.*)

Hanzade: Siz mi çağırdınız?

Halmat: (*Şaşkın bir şekilde.*) A? Ha! Evet! Ben – Halmatınız... Hadi iki kere...

Hanzade: (*Şevk ile biraz dans eder.*) Kimse yok ki! Niye o kadar titriyorsunuz? Çalın, hadi yiğit! Efendiniz nereye gitti?

²⁸ Dil- küşâ (fars.) – Gönüle ferahlık veren, iç açıcı.

²⁹ Fakirin ağzı pilava yetiştiği zaman, burnu kanar – İsteddiği şeye tam da ulaştım derken, herhangi bir engelin çıkması sonucunda söylenen deyim.

Halmat: *(Dutarı gizler.)* Ağabeyim saraya gitmişlerdi, şimdi buraya kadı ve hocalar geleceklermiş. Pilav yapacakmışsınız, görüşmeleri varmış. Bekleyin, kapıyı kilitleyip geleyim. *(Halmat kapıya gidip gelir.)*

Hanzade: *(Ürkerek.)* Neden görüşeceklermiş, fark etmediniz mi? Yine kadı enişteniz size yeni yenge bulmuş olmasın, Halmatcan!

Halmat: Hayır, ya! Öyle demeyin!

Hanzade: Ne konuşacaklarının bilerseniz, bana söyler misiniz yoksa siz de gizleyecek misiniz?

Halmat: Sizden gizleyip aklımı yitirdiğimi mi düşünüyorsunuz?

Hanzade: Keşke bilseydik! Kadınız veya o cadı yeni bir kız bulmuş diye düşünüyorum.

Halmat: Dügün olsa ne olmazsa ne hanımım? Hiçbir şeyi o güzel kafanıza takmayın.

Dügün olmasını engelleyemezsiniz ki!

Hanzade: *(Ciddi bir tavırla.)* Engellerim! Yasa çeviririm! O yüzden kesin bir şey öğrenmem lazım. Ben kimim? Miyanbuzruk hazretin kızı, kılıcından kan damlayan Binbaşı Kadirkul'un kız kardeşi Hanzade'yim! Kumanın birinden zor kurtuldum! Canımdan vazgeçerim, malımdan vazgeçerim, ama üstüme bir tane daha kuma alınmasına izin vermem. Kim kocama karı olup, tepeme dikilirse, ona Allah yardım etsin! Önceden mezar, kefenini hazırlasın! Azrail'e dönüşür, canını okurum!

Halmat: Vah- vah, ben sizi ipek gibi yumuşak kadın derdim, öyle misiniz siz ya?

Hanzade: Benim sevdiğim, koruyucum var ki öyleyim, kurban olduğum! Ona dayanırım, o da sizsiniz! Ya da yanlış mı söyledim?

Halmat: Kurbanınız olayım, yanlış değil... Doğru...Doğru!.. *(Kendince.)* Bu belanın başı ya!

Hanzade: Eğer, siz de yan çizerseniz, sizden de umudumu keserim ve kendi yoluma bakarım!

Halmat: Yavaş-yavaş! Öyle demeyin! Siz olmazsanız, ben ne yaparım? Ben sizin emirlerinize her zaman hazırım, hanım, padişahım!

Hanzade: Ne emredersem, yapar mısınız?

Halmat: Kusursuz ve eksiksiz bir şekilde!

Hanzade: Eğer, bir insanın sarığını getirmenizi söylersem, yapar mısınız?

Halmat: Sadık kulunuz olayım! Sarığını getir dediğiniz zaman, cellat olup, haberci kuş gibi, kılıcı keskin, zehir dilli, kimin vakti dolduysa, ayağınız altına, gölgesini güneşe göstermeden, kellesini alır getiririz de!

Hanzade: Sizden tam da böyle cevap beklemiştim, ablası kurban! Bu gece benim aziz misafirim olun! *(Naz ile.)* Olur mu? Hadi, çalın!

Halmat çalar, Hanzade dans eder.

Halmat: Halmatınız kaddınıza kul olsun! *(Kucaklayıp, öper, insan sesi gelir, Hanzade kaçıp, çıkar. Evi süpürmeye devam eder.)*

Vay seni arayıp, bulduğumda, yalla yârim kurban olayım

Sağ yüzünden öperim...

Zengin: Halmat!

Halmat: Efendim, ağabey!

Kadı, hoca, Hasan elli başı gelirler.

Hoş geldiniz, azizler! Buyurun, hadi!

Zengin: *(İterek.)* Çekil, buradan! *(Oturlurlar, Fatiha okunur.)* Halmat! Sofra bezi!

Halmat: Hemen, ağabey!

Hoca: Evdekiler, siz iyi misiniz?

Zengin: Şükür, hocam!

Kadı: Sizi bekleterek zorluklar yaşatmadık değil mi, cenab-ı zengin? Bu sebeple biraz geç geldik...

Zengin: Hayır! Yok! Bende zor durumlar yaşadım, malum, kadı efendileri.

Kadı: Aşk yolunda zorluklar çekmenin de kendine göre neşesi vardır. Buna ne dersiniz Halmat Ahun?.. Kendilerini de bayağı güzel yüzlü, edalı ve nazlı biri diyorlar. *(Gülerler.)*

Zengin: *(Biraz gıcık bir şekilde.)* Hadi, kadı efendileri, uzun lafı kısaltalım, ne dersiniz?

Kadı: Lafı kısaltacağım, cenab-ı zengin. Siz çok acı çeken, yüzünüz aşk konusundan ötürü sararmış solmuş gibi, bu sebepli işinize iyi bir şekilde odaklandık. Bugüne kadar üç kere çağırarak benim, nasihat türünden, etmediğim laflar kalmadı ve siyasi tehditler dahi kalmadı. Hatta “Zengin’in laflarına ikna olmazsan, yaptığın yirmi senelik hizmetin boşa çıkar, karını zaten efendinin kendisi sana aldı, sen hiçbir masraf etmedin. Birkaç bin som borcun oldu, kıyamete kadar çalışsan da boynundaki bu borcu ödeyemezsin! Arada sadece zenginin sana kızmasını sağlarsın ve başını belaya sokarsın. Olan sana olur. Onun yerine şu karından vazgeç! Zengin sana yine bir karı alır ya. Hem hizmetinden kurtulur,

bir ömrü ferahlar içinde geçirirsin” dedim. Sonuç olarak, söylemediğim hiçbir ibretlik bir laf kalmadı! Dün özellikle, Hasan elli başı da vardılar, değil mi?

Hasan: Evet-evet... Kadı efendileri her şeyi anlattılar, söylemedikleri bir şey kalmadı. Çok kötü, gözü açık biri imiş de zaten bu yüzden, fakir, zengin olamaz ya!

Zengin: Son olarak ne dedi, onu bana söyleyin bari!

Kadı: “Tamam, bunlar Allah’tandır. Ne yapacaklarsa yapsınlar ama ben karımdan boşanmam. Eğer karımın efendimizle evlenme isteği varsa, karım kendisi bilir” diyordu. Ben şaşırdım. Artık sizin dediğiniz gibi, geri kalan kısmını siz halletmezseniz olmaz.

Zengin: Ben size en başta dedim, o çocuk nasihat kabul etmez diye. Artık şimdi haberi de var. İş daha da zor oldu. Bu laflar insanlar arasında yayılırsa, ben kötü bir duruma düşerim. Benim böyle bir duruma düşme sebebim, sadece siz üçünüz oldunuz. Birinizi kadı, biriniz hoca, diğerinizi elli başı yaparak, sizden gördüğüm kâr bu mu? Benim yedirdiğim pilavlar, verdiğim paralar, yardımlarımın sonucu bu mu? Kim der ki, sizler kadı efendiler, hacı hocalar, bileği güç dolu elli başlısınız, bir aptala kendi lafınızı geçiremediniz?

Kadı: Şimdi, Bay Ata, siz bizim veli nimetimizsiniz. Size ne kadar iyilik yaparsak o kadar az gelir! Ama biz bu kadar olacağını düşünememiştik! Sizin elinizin altında çalışan birisi, tabii ki, hayır demez, kadın da onun gibi fakir biriyle zor durumdadır zaten. Sizin kadını alacağım lafınızdan sonra, hemencecik gelir, evlenmeyi kabul eder diye düşünmüştük. Biz de çok şaşırdık. Artık, zengin ağam, Allah yardım etsin, her ne yaparsanız, siz acıma ve şefkat duyguları olan birisiniz. Yine deneriz biz, Allah nasip ederse elbet bir yolunu buluruz!

Zengin: (*Hoca’ya.*) Ama, hoca, ben ona âşık oldum, artık kendisi razı olmazsa da küerse de onu alacağım. Artık ne yapayım, şeriata kurban olayım, başka bir yolu yok mu? Dünyada yol gösteren hikayeler mi bitti?

Halmat: (*Kendi kendine.*) Hikâye! Al sana hikâye! Her yer hikâye ya zaten! İnşallah, bu zenginin kulağı yağlansın anlatacak bir şey bulun, derdine derman bulun!

Hoca: Şimdi, zengin efendi, aşk derdi diğer tüm dertlerden daha zor! İnsanı helak eder. Bir kere helak olmak, farzdır. Kendinizi göz göre göre helak etmeyin! Denilenlere göre de bu da diğer varlıkların felaketi demektir.

Halmat: Al işte, öt papağınım, öt be!

Hoca: Örnek olarak, diğer büyük kitaplarda vücudun sıhhati için domuz eti gibi haram olan, yasaklanan şeyleri, şariat helal veya mümkün kılmaktadır. Bunun gibi sebeplere de illaki bir çıkış yolu olmalıdır. (*Kadı'ya yönelerek.*) İşte, kadı efendimiz de biliyorlardır!

Halmat: (*Kendi kendine.*) Vah, eviniz yansın sizin! Sarığı yoksa bunlar tam da bir eşek ya hu!

Kadı: (*Zengin'e.*) Biz efendimizin, attığı oklar oluruz be! Yolunu buluruz. Yollar çoktur. Hallederiz, sonuçta elimizde olan şeyler. Ha, bu arada, bin başı yardım etmezler mi?

Hasan: Evet doğru dersiniz. Ama bu seçim dönemleri de yaklaştı ya. Binbaşının kendi derdi kendine yetiyor. Ondan sonra, zengin ağam ile onun aralarında soğuk rüzgarlar esmişti.

Hoca: Hoşt hoş demek deveye destek³⁰! Senden bir şeyler, ondan bir şeyler iste, cenab-ı zengin!

Kadı: Bu, Kadir Kul bin başı size yakın biri değil mi, cenab-ı zengin?

Zengin: Eeee? Acaba diyorum! Kadı efendi, diyorum ki, bir taşla iki kargayı gözünden vurmaya mı çalışıyorsunuz? Kadir Kul bin başı bu sene seçilmeyecek! Artık Bay'ı bin başı yapacağım!

Kadı: Şimdi zengin bey, lafin vicdanen olması yeğdir. Bin başı bey, bizi ortaya aldılar. Beyefendi ne yapsalar da sizinle dünür ve saygılı birey olma gibi bir durumları var. Aynı zamanda size yaptıkları saygısızlıktan ötürü karşınızda mahcup olmuşlar.

Hasan: Kadı efendileri doğru diyorlar. Kadir Kul bin başı bir gününüze yarayacak birisi.

Zengin: Seçimlerden yaklaştığı için, bin başınız ayağı yanmış tavuk gibi, oradan buraya koşuşturuyor demek ki! (*Güler.*) Tedbirini, kadı efendi iyi anlamışlar!

Kadı: Şimdi, zengin efendi, iki mümin insanı, barıştırmak da sevap iştir! Siz bekçi Firikov efendilerine çift laf ile, durumu anlatırsanız, yine her şey güllük bostanlık. İşte, ondan sonra bin başı avuç içinizde olur! Bir bıyık hareket yaptınız mı, yolunuzda engel olan, Gafur gibilerinden bin tane olsa bile, adalet ve hakikat süpürgesi ile süpürüverirler, cenab-ı zengin!

Zengin: (*Düşünceye dalarak.*) Ne kadar da onu düşündünüz, neyse, ben bekçi ile konuşurum. Kadir Kul'un tarafında olduğumu belirtirim, sizler ise, Kadir Kul'un sakinleşmesini ve bunları iletin.

Diğerleri: Çok şükür, şükür!

³⁰ Hoşt hoş demek deveye destek – lafta bile olsa, destek verilmesi anlamına gelen deyim.

Kadı: İşte bu, ülke-i bostanın marifeti, gülistanın gerçeği oldu ve yerine oturdu.

Zengin: Bin başı ile Gafur hakkında da konuşunuz. Bin başı, Gafur'u başını bir belaya soksun.

Kadı: Rahat olun siz, zengin efendi, Kadir Kul bin başının böyle işlerde acıma duygusu yoktur.

Hoca: Bin başılık mertebesini hatim eyleyen biridir kendileri!

Zengin: Bu nazlı sevgiliye giden yoldaki, tüm zorluklara göğüs gereceğiz artık. *(Hep beraber gülerler. Yanındaki bohçadan kadı efendiye simli kumaştan, elli başına ise, atlas kumaştan kaftan hediye eder.)* Bu daha düğünün başlangıç kısmı! Hadi, hayırlı olsun! *(Hoca sessizce durur.)* Hoca'm hayırlı olsun dediğinizi duyamadım, demeyecek misiniz?

Hoca: *(Üzerine bakarak.)* Biz şimdi ne için hayırlı olsun diyelim ki? Dünyadan umut ederek, cenaze törenini bırakıp gelmiştik.

Hasan: Efendim, size de hediye olmazsa olur mu hiç? Bay ata şaka yaptılar işte!

Zengin: Hocaların gözünden hiçbir şey kaçmaz, çok zor ya!

Hoca: *(Hediye kaftanı giyer.)* Sonuçta biz, peygamberlerin mirasçısıyız ya! Bizim bir tek duamız için binlerce kaftan az gelir. Hani dua edelim, zengin efendimizin bu dünyada mertebe, güzellik ve parlaklıkları git gide yükselsin, ahirette firdevslere sahip olsunlar! *(Hep beraber Âmin! derler.)*

Herkes: Mübarek olsun! Mübarek olsun!

Hoca: *(Vücudunu hafif eğerek.)* Teşekkürler, teşekkürler!

Zengin: Daha bin başınızdan da simli kumaşın en önde gelenlerinden giyeceksiniz!

Kadı: Umutsuz değiliz, cenab-ı zengin!

Zengin: Şimdi, Gafur'u çağırırsanız, bir kere daha konuşsanız. Belki sakinleşmiştir, güzel güzel halledersiniz belki! Fakiri kandırmayı bilmiyorsunuz... Sizlere öğretmemi ister misiniz?

Kadı: Yine siz, sahib-i akılsınız, efendim...

Zengin: *(Bir miktar para uzatarak.)* İşte buyurun! Alın! Bu pisliğin yüzünü gösterip, gözünü şevklendirmeyi bilmiyor musunuz?

Hasan: Eh işte, Bay Ata! Artık işler değişir!

Kadı: Keşke bunu erkenden demiş olsaydınız, Bay Ata!

Halmat: *(Kendi kendine.)* Bu taraf da Hanife teyzenin bohçası gibi şekil alıverdi hemen. Artık, kadı efendisi, Gafur'un göz ününde sade yüzlük somları, karga yavruları gibi uçuşturarak, onu tuzağa düşürecek. Ah, kurnazlar sizi!

Zengin: Halmat!

Halmat: Efendim, ağam!

Zengin: Gafur'u bul, hemen gelsin buraya!

Halmat: Hemen!

Halmat çıkar. Ardından zengin de çıkar. Bakışları kederli, gam dolu ve derin kaygı olsa bile, kendini sakın göstererek Gafur içeri girer.

Gafur: *(Sinirli ses tonuyla.)* Kadı efendim, hediyeleriniz hayırlı olsun.

Kadı: Teşekkürler, oğlum, teşekkürler!

Gafur: *(Kadı'ya.)* Ama zengin efendimiz bu kaftanı, babası öldüğünde, tabutun üstünü örtmek için kullanmıştı. Şimdi sizin üzerinize giydirmiş!

Kadı: *(Sinirli bir şekilde.)* Neler diyor bu terbiyesiz!

Gafur: Hediyeniz hayırlı olsun, imam, hoca efendi!

Hoca: *(İstemsizce.)* Teşekkürler, teşekkürler, Gafur Can!

Gafur: Elli başı, peçeniz hayırlı olsun!

Hasan: Peçe değil! Kaftan bu, aklını mı yitirmiş bu?

Gafur: Sonuçta arabulucularda peçe olur, kaftanı er yiğitler giyer ya!

Halmat: Aferin, sana, erkek ya!

Hasan: Dilin fazla uzamış senin, aptal! Burada, kimlerle konuştuğunu biliyor musun?

Gafur: Biliyorum. Biriniz kadı, biriniz hoca, diğeriniz yüksek rütbeli birisi, biz de evin bir kenarında, duvarın bir, köşesindeki bir gariban.

Kadı: Siz karışmayın, elli başı, cahilsiniz! Yanlış kelimler kullanarak işin gidişatınız bozdunuz! Gafur, gel otur, oğlum, gel!

Gafur: Zaten dinliyorum!

Hoca: Biz senin kârına konuşuyoruz!

Gafur: Eski ağız, yeni laflar!

Kadı: Dinleyecek misin, hayır mı?

Gafur: Söyleyin, bu kulaklar dünyadaki tüm hakaretlere, tüm kargışlara alışık, konuşun!

Kadı: Yine aynı şeyler. Sen bir fakir Müslümansın. Kendi canına kıyma, türlü felaketlere denk gelme diye diyoruz. Sonuçta şu Bay Ata'n yüzünden, refah bir hayat yaşıyorsun.

Dolaysıyla, senin üzerine düşen de vazifen olan da efendinin her bir emrine hassaslıkla boyun eğmektir! Kulak ver, can kulağınla dinle! Zengine saygı göster, bir kusur etme! Ben de çok şey yaşamış görmüş bir insanım. Benim dediklerime karşı gelme derim! Uzun lafın kısası, zengin senin karına âşık olmuş.

Gafur: Eğer zenginde aşk meydana gelmişse, demek ki gerçekten bir insanmış!

Halmat: *(Kendi kendine.)* Ah, aptal seni, sen onu hayvan ı zannediyordun?

Kadı: Birde bunun daha önemli olan bir noktası var. Zengin bu aşk yolunda helak olabilir.

Gafur: Para, mal mülk yolunda helak olmaktansa, aşk yolunda helak olmak, bir insan için şeref olmalıdır!

Hoca: Zengine karşı hiç mi acıma duygun yok senin?

Gafur: *(Kızar.)* Maksadınız, hedefiniz ne?

Kadı: Sonuçta sen, karını zengin kadar sevmiyorsun. Sana karı olsa yeter işte.

Gafur: *(Daha da kızgın bir şekilde.)* Amacınız ne?

Kadı: Amacımız, karını boşa, diyoruz...

Halmat: *(Kendi kendine.)* Al sana boşanma diyerek, tokadı tam yüzünün ortasına atsana, bu pisliklerin!

Gafur: Kadı efendileri! Şu an diyeceklerimi kulağınıza küpe olsun ve asla unutmayın! Karımın isteği, ihtiyarı kendisindedir! Zenginle evlenmek isterse, evlenir! Ama benden ne istiyorsunuz, ne? Beni neden zorluyorsunuz? Neden yanıp kül olan bir parça yüreğimi, tırmalıyorsunuz? Bu leş gibi göbekleriniz kesilse, şu bal kabağı kafalarınız parçalansa, bu mezardan daha karanlık kalplerinize mum yakıp aransa aşktan sevgiden bir tane tüy kadar parça bulunmaz ki, yine buraya gelmiş oturup bana aşktan sevgiden bahsedersiniz! Bu nasıl bir zülümdür, bu nasıl bir terbiyesizlik, sevdiğim karımı zalim zengin elimden almak istiyor, siz bana bu konuda yardım etmek yerine, zengini melek gibi göstermeğe çalışıyorsunuz! Hikayeler anlatıyorsunuz! Fetvalar okuyorsunuz! Elinizi vicdanınıza koyun be! Bu mu diyanet, bu mu fakir fukaraya şefkat?

Hoca: Zengin sana vermezse, açlıktan geberirsin!

Gafur: Açlıktan halsiz düşsem, iliklerim dahi kurursa sizlere asla yalvarmam! Sonuçta bu gözlerden akan, ciğerden gelen kanlı gözyaşı, dullar, yetimlerin ahları, zorlukları kalbinizi yumuşatmağa yetmez mi? Ne zamana kadar simli kaftanlar, yağlı pilavlar için zenginlere zülüm bıçaklarını yontacaksınız? Sonuçta bu dualar, hikayeler maskesi altında gizlenen zulümden, acılar çeken bizim gibi fakir fukaraların derdini kim dinleyecek?

Kime diyeceğiz tüm bunları? Bu gurbet dolu dünyada, yerlerde sürünerek ağlayan, acılar ve zorluklar çekenlerin ahlarını kim duyacak, kim? Söyleyin, şeriatımızın önderleri?

Kadı: Şeriatı araya sokma!

Hoca: Efendim, sadece şeriata değil bu lafların ucu padişahımıza kadar gider! Kullu şa'yin yarcı-u illah aslihiy.

Kadı: Doğru dersiniz efendim! (*Gafur'a.*) Şimdiki inadin tam bir aptallık olacak!

Halmat: (*Kendi kendine.*) Öyle işte, aynı balçıktan su içen it gibi sesiniz kısılıp, dinden bahsedemez olursunuz. (*Hoca'ya yönelerek.*) Yorulursunuz, hoca efendi, boş kaşık ağız yırtar³¹! Bütün laflarınız kurban olsun bu fakire! Bunun gibi bin tane kuru saptan, zengin gibi bir tane bile olsa, nemli sopa yeğdir, değil mi size?

Hasan: Sen zengin ile oyun oynamaya kalkışma!

Hoca: Oynamayasın erbap ile, erbap vurur her bâb ile³², derler. Nasibinde olduğunu görürsün. Başını belaya sokma.

Kadı: (*Gafur'un yanına yaklaşır ve gülümseyerek.*) Şimdi anladım, seni de farklı bir derdin var, seni kurnaz... (*Gülerek.*) İşinin ustası imişsin! Sonuçta bu Gafur da kurnazlığı efendisi olan zenginden öğrendi ya... Bunun da bir isteği var!

Hoca: Aaaa. Evet yeni anladım... Doğru ya! Fırsat ele geçince elim boş kalmasın diyor, sende az çok şey biliyorsun!

Kadı: Hadi elini uzat bakalım, oğlum! (*Elini tutarak, kol kısmında hafifçe parayı uzatarak.*) Al işte! Al! Düğününde harcanan paralar, zenginden sana hediye! Al götür paraları, buradaki miktara iki kere düğün yaparsın! Zengine teşekkür edersin!

Hoca: Al, al da teşekkürü zengine edersin!

Gafur: (*Halsiz bir şekilde, zar zor konuşmaya çalışır, sesi titrer.*) Teşekkürler...Teşekkürler... (*Gözyaşını siler.*) Afferin size!

Hasan: E şimdi de bakalım! Bu az mı geldi?

Gafur: (*Hasan'ın gözlerinin içine bakar, birden öfkelenir ve yüksek sesle, kuşağındaki bıçağını söküp çıkartır ve Hasan'ın önüne fırlatır.*) Hasan ağabey! Vurun, şu bıçağı acı çeken kalbime saplayın! Saplayın, öldürün! (*Üzerindeki gömleğini parçalayarak, göğsünü işaret ederek.*) Dua edeceğim, Allah size hayır versin! Çocuklarımızı geleceğini görün! Hasan ağabey!

³¹ Boş kaşık ağız yırtar – boş laf edenlere karşı kullanılan bir deyimdir.

³² Oynamayasın erbap ile, erbap vurur her bâb ile – Yüksek mertebeli insanlar ile tartışmamalı, kanunun her bâbı, her başlığı ile cezaya çekebilecek bir yol bulunur anlamına gelen bir deyimdir.

Halmat: Ah, Gafur, yerinden kalksana, aptal! *(Yerinden kaldırır.)* Allah aşkına beni güldürme! Bıçağı şu Hasan Ağabey'in mi saplayacak? Serçe pır pır edip uçunca, kalbi korkudan aşağı iner bunun!

Hasan: Bu aklını yitirmiş?

Gafur: Bir insan bu kadar zorlanır mı? Ben de insanım, bende de kalp var, namus var, can var!

Hoca: Kadı Efendi, sizde daha fazla cimri olmayın! Zenginden gidiyor sonuçta, verin geri kalan beş yüz somu da... *(Parayı verir.)* Al, toplam bin beş yüz oldu! Artık haddini bil! Saygını koru yoksa bozuşuruz!

Gafur: Ben daha derdimi, hasretimi size mi anlattım? Ben insanlığı, diyaneti, namusu yerle bir eden sizin gibi rezil, kadın düşkün, arabulucular karşısında o kadar seviyemi düşürdüm, arayıp bulup tüm bunları size mi anlatıyorum? *(Şiddetli bir şekilde şaşkın yüz ifadeleri oluşur.)* Ben namusu, karımı pazara götüren tüccara benziyor muyum? Yok yanıyorsunuz, şeriatın önderleri, madem paraya o kadar düşkünsünüz, bu parayı kendi aranızda bölüşün ve cebinize yerleştirin de *(Kadı'ya)* siz kızınızı, *(Hoca'ya)* siz karınızı, *(Hasan'a)* siz kız kardeşinizi zengine veriniz!

Kadı: Sen bir, bahtsız, kafirsin!

Hoca: Sen bir, lanetlenmiş ceset!

Hasan: Hey! Tövbe et! Kafir oldun!

Gafur: Sizin gibiler için Müslüman olacaksam, olmam daha iyi!

Kadı: Taşlanması lazım bunun!

Hoca: Öldürülmeli!

Gafur: Oho! Oho! Nasıl acıttı? Bıçağı önce kendine vur, ağrımazsa, başkalarına vur!³³

Zengin: *(Kızgın şekilde girer.)* Hey köpek! Neden şeriat önderlerini hakaret ediyorsun?

Gafur: Bay Ata! Ben sadece, kadın düşkünlerini hakaret ettim!

Kadı: Hey, it huylu, kıymet bilmez! *(Zengin'e.)* Zengin! Böyle saygı gösterilen sarıklarımızla evinizde bir soysuz tarafından aşağılanıp, hakaretler altında kalıp, gidecek miyiz?

Zengin: Sus! *(Gafur'a.)* Lafını uzatmadan söyle, karını boşayacak mısın, hayır mı?

Gafur: *(Öfkelenerek.)* Eğer boşanırsam, ne yapardınız, zengin?

³³ Bıçağı önce kendine vur, ağrımazsa, başkalarına vur –” Kendine yapmadığın kötü şeyleri başka insanlara da yapma” anlamına gelen deyim.

Zengin: Alırım, beraber yatırım!

Gafur: Evet, zengin! Öncelikle evdekilerin hesabını kesin! Neden mal-mülkünüzün çoğalması için çalışıyorsunuz ki?

Zengin: Sen ne demek istiyorsun, soysuz?

Gafur: Alıcınız hâlâ çok. Yeni mal alırsanız, alıcılar ayağınızın altından çıkar ve siz yine iki elinizi burnunuza soka kalırsınız. Yahu, siz nereye kadar, kadın alıp, kadın satacaksınız? Ne zamana kadar arabuluculuk yapacaksınız?

Halmat: Hey! Bu geri zekâlı, o bana mı laf sokuyor?

Zengin: Dayanamam Halmat! Baltayı getir! Tut bu bahtsız! Tut! *(Halmat, Gafur'a üstüne yürür, güçlü bir şekilde tutar.)*

Halmat: Kıpırdama! Seni parçalarım!

Gafur: Zengin, şuni bil ki!..

Zengin: Halmat! Döv onu!

Halmat: Dövmeye çalışırsam, elimden kaçacak, ağabey! Kendiniz vurunuz!

Zengin: *(Kararsız kalır.)* Hasan, sen git! Hey, biriniz polisi çağırın!

Hasan yaklaşır, Gafur da onu tekmeleyerek kendinden uzaklaştırır.

Halmat: *(Gafur'un kulağına.)* Ben seni dövüyormuş gibi yapacağım, sen benim göğsüme kafa atacaksın, geri zekâlı! Yavaşça!

Zengin: Halmat! Hadi, gücünü göster!

Halmat: Hemen, efendim! Elini yakalayayım. Al sana, al!

Dövüşürler. Gafur, Halmat'ın göğsüne kafa atar, Halmat yalandan bayılmış gibi yapar.

Gafur: Hey kurtlar! Dediğinizden geri dönünüz! Yoksa başkanın yanına gitmem, binbaşına yalvarmam, halka anlatacağım her şeyi, halka! Bütün pisliklerinizi, yaptığınız bozuklukları, aldığınız rüşvetleri, haksız yere döktüğünüz kanları, benim karımı elimden almak istediğinizi anlatırım, insanları toplar, ortalığı karıştırırım, sizi rezil ederim! *(Gider.)*

Zengin: Gafur, Gafur, dur!

Kadı: Ne yaptınız, zengin!

Zengin: Allah canını alsın, sen kadının!

Hoca: Rezil olduk, rezil!

Zengin: Hadi, arkasından koşun, kandırın! Durdurun, sakinleştirin! *(Kadı, hoca sarıkları dağınık halde, Gafur'un arkasından koşarlar.)* Bir kafayla bayıldı ya! Lanet senin gibi pehlivana! *(Çıkar.)*

Halmat: *(Yavaş kafasını kaldırıp.)* Yavaşça vur dedim, göğsümü delecekti ya, aptal! Hadi tutun! Ben ona gününü gösteririm! *(Çıkar.)*

Hanzade: *(Gizlenerek, dinlediği yerden gözükür.)* Bu ne demek? Hanzade, gözlerin uykudaymış, koynunda yılan beslemişsin, Hanzade! Ah, zengin, sakalın mezarda çürüsün senin! Benim üstüme yine mi karı alacaksın? Yine kimi? Bir dilenciyi! Bir kulu! Daha beni ne kadar ezeceksin? Gülbahar gibi, kumaya dayanamayan Hanzade, buna mı dayanacakmış? Hayır! Dayanamam! Zengin, sana gereken cezayı vereceğim! Ben sana bir yılan gibi ısırayım ki, yaratıldığına pişman ol! Bu hain Cemile niye bana önceden söylememişti? Zengin ile cilveleşmiş ki, anlatmak istememiş! *(Çağırır.)* Cemile! Cemile!

Cemile: *(Çıkar.)* Nerede, Gafur, nerede!

Hanzade: Gel, çekilme, alıştığın yer!

Cemile: Hanımım, kocam nerede?

Hanzade: Kocan canını alsın, ne zamandan beri cilveleşiyorsun?

Cemile: Kimle, hanımım, kimle?

Hanzade: Zenginle! Zenginle evlenip, siz de zengin karısı olmak istiyor musunuz? Söyle, Allahın belası!

Hacı Anne: *(Çıkar.)* Ne oluyor burada ne gürültü?

Hanzade: Onu yer yutsun, oğlunuzla cilveleşiyormuş. Oğlunuz bununla evlenecek! *(Ağlar.)*

Hacı Anne: *(Gerginleşerek.)* Sen ne diyorsun? Bu dilenciyle mi? Oğlumu niye aşağılıyorsun, Hanzade?

Hanzade: Yalan söylediysem, kitap çarpsın!

Hacı Anne: *(Cemile'ye.)* Gerçeği anlat!

Cemile: Anneciğim! Zengin, bir aydır seni alacağım deyip duruyor! Şimdi ise, bunun için kocamı zorluyor!

Hacı Anne: Bu nasıl bir rezalet?

Hanzade: Söyle, ahlaksız, söyle!

Rahime teyze: Hey, Hanzade Paşa, niye kızıma ahlaksız diyorsunuz? *(Cemile'ye.)* Ne oldu, kızım?

Cemile: Anneciğim! *(Kendini Rahime'nin kucağına doğru atar.)*

Hanzade: Kızın ahlaksız, sen ise, arabulucusun!

Cemile: Anneciğim!

Rahime teyze: Kızım, ağlama! Seni ahlaksız diyenlerin kendi ahlaksız! Laflarınıza dikkat edin, kıvırcık saçlı hanımefendi!

Hacı Anne: Hey, Rahime, senin dilin ne ara çıktı? Niye gelinimi ahlaksız diyorsun? O dillerin kesilsin!

Rahime teyze: Hacı Anne... O kadar hizmetinize koşturdum, artık arabulucu mu oldum?

Hacı Anne: Defol! Gir içeriye diyorum sana! *(Bastonunu yere vurur.)* Ben bunları kendim barıştırırım.

Cemile: Hadi, anneciğim, karışmayın!

Rahime ağlayarak içeri geçer.

Gafur: *(Nefes nefese kalmış, korkmuş ve dövülmüş, halde girer.)* Cemile!

Cemile: *(Dövülmüş kocasına görür ve kendini ona atar.)* Gafur, size ne oldu?

Hacı Anne: Gafur, neler oluyor burada?

Hanzade: Gafur Can çok şanslı! Karısı sayesinde zengin olacak!

Gafur: Hanım, laf sokmayın! Yaralı kalbime siz de tuz serpmeyin!

Hanzade: Belinde kuşağın var mı? Rezil, Allah bela vermiş, bir erkeksin sen! Karın efendinle cilveleşecek ve sen bunu bile bile, sessiz kalmaya tercih ediyorsun!

Gafur: Hanımım, iftira atmayın!

Hanzade: Karın ahlaksız, karın rezillik!

Hacı Anne: Aman, ben öleyim, komşular ne diyecek? Aman, Allah'ım! *(Yüzünü tırmalayıp, odasına geçer.)*

Gafur: Yalan!

Hanzade: Git ya! Adamlığı yüz karalıktan bıraktın! Zenginle sarılıp durduğunu kendim kaç kere gördüm!

Cemile: Yalan! İftira ediyorsunuz!

Hanzade: Tamam! Ölesin! Korkmasana! Titreme!

Cemile: Yeter, sizin iftiralarınızdan bıktım, yüzsüzler!

Gafur: Cemilem! Ağlama, ağlama! *(Hanzade'ye.)* Hanımım, siz benim karımı ahlaksız diyorsunuz ama, siz değil misiniz bu pis, rezil evin çürük otu? Siz değil misiniz, Gülbahar'ın çocuğuyla öldüren katil? Hadi, söyleyin! Siz, yüzü kasabın baltasından daha

çirkin olan, cellattan geride olduğunuzu mu sanıyorsunuz! Defol, gözümden, namussuz, züppe!

Hanzade: *(Çıldırarak.)* Halmat! Nereye bakıyorsun? Döv, bunu yer yutsun! Döv! Halmat!

Halmat: Haddini bil, haylaz!

Gafur: Yaklaşma! Ezerim!

Hanzade: Öl, korkak, aptal!

Halmat: Hanımım, şu an bu itle denk olmak çok zor! Bakın, ezerim diyor!

Hanzade: Ey, reziller! Bilin ki, Hanzade hayattayken, size rahat yok! Benim sinirimden korkmalısınız! Ben varken başınız belalardan, dertten, afetlerden çıkmaz! Yur, sana söyleyeceğim şey var! *(Halmat'la içeriye girer.)*

Cemile: *(Gafur'un boynundan kucaklar.)* Gafur Can, sevgilim!

Gafur: *(Titrer.)* Söyle, Cemile! Gözüme bak! Şüpheler kalbimi yakıyor! Sen gerçekten zenginle...

Cemile: Gafur!

Gafur: Hayır, gizleme, canım! Korkma, anlat, her şeyi! Eğer, açık söylersen, sana parmağımı bile sürmem! Anlat, hayatım, anlat!

Cemile: Gencecik canım var sonuçta... Ben... Neden beni bu kadar eziyorsunuz? Ne yapıyım ki! *(Ağlar.)*

Gafur: *(Kucaklar.)* Tamam, Cemile! Yeter, ağlama, hata yaptım, sakinleştirmek yerine seni üzdüm, sana inanıyorum. Sadece, korkuyorum, çünkü benim altınlarım, inci tanelerim, ipek kumaşlarım yok! Ama, inciden daha güzel, güneşten daha yüksek aşkım var, sadece! Senin ayak altına atmak için altınlarım yok! Tek canım var, canım! Zenginin mal mülküyle ilgilenip...

Cemile: Yeter!

Gafur: Beni bırakmayacaksın, değil mi?

Cemile: Tamam diyorum!

Gafur: Benim aşkımı hor görmeyeceksin, değil mi?

Cemile: Tamam! Yeter! Zorlamayın beni! Etimi neşterle parçalasınlar, beni yaksınlar, başımda değirmen çevirsinler! Ben sizden ayrılmam! Ben size bir güzel haberi verecektim, bizi artık kimseler ayıramaz, sonuçta birbirimize sıkıca bağlayan bir zencir, üçüncü bir insan...

Gafur: *(Gözleri kocaman açılır.)* Cemilem! Cemilem! Gerçekten mi? *(Kucaklar.)*

Cemile: Gideceğiz! Mağarada yaşasak bile, aşkımlı anlatıp, size ninniler söyleyeceğim! Eğer, elinize diken girerse, kirpiğimle alayım! Eğer, oturduğunuz yere kurumuş otlar düşerse, saçımla süpüreyim, tozu çıkarsa, gözyaşlarımla su serpeyim, canım sevgilim!

Gafur: *(Heyecan içinde gözyaşlarını siler.)* Cemilem! Güzelim! Vefakârım! *(Sarılır, sıcak sıcak öper.)*

Perde iner.

ÜÇÜNCÜ PERDE.

Kadir Kul binbaşının, Doğuya göre kurulan süslü ve şatafatlı evinde.

Kadir Kul: *(Kendi kendine.)* Evet, göreceksin! Bu binbaşılığı ben, kolay kazanmadım. Ben kimim? Bana Kadir Kul derler. Benim gücüm her işe yeter. Bana iş verilsin, yeter. Ayağımdan insanlar, kamçımdan hayvanların titrer. Bu binbaşılıktan gelen her kuruş, bir fakirin bir aylık maaşı kadardır! Yine bu kadar borcun üstüne, iki kızı ve bir erkeği evlendirmek, bir de sünnet düğünümüz var. Ondan sonra kendime o mah-ı peykeri almak; bunların üstüne daha yeni ev kurmak, ortalığı yatıştırmak için ise, mahalledeki camiye tamir ettirmek gibi maceralar beni bekliyor. Bir gün suçlu olma durumunda kalmak, önümde kecenin sakalı gibi sallanıyor. Çünkü, o Rus hâkimlerine güven olmaz. Bugün biri giderse, yarın diğeri gelir. Ara sıra yağlanmazsa, ses çıkarmaya başlarlar! O yüzden yirmi, yirmi beş hektar tarla, birer tane bahçe yaptırsak, bir gün işimize yarar. Hizmete bile yaramayacağımız ortada. İt de bit de geçinip gider. Laf ustası olmasak da han taklidinde yaşayıp gidiyoruz. Ahiretimiz de yolunda. Beş vakit namazı yeri geldiğinde kılıp, orucu tutup, az biraz sadaka versek yeter! En azından bir kere bile olsa Kabe'ye gitmek, para olduğu zaman ulema eşanlar gibi kanat olup, cennete uçmam kesindir! Ha, ha, ha! Salih Bayla barıştığım da çok iyi oldu! Bu zengin bölge polisi, başkan töreye göre, daha da itibarlı. Onlar ise, “adalet, adalet” diye, gözümün yağın yiyerek, dört tane kambur fakirleri yanına almış ve bana karşı çıkmaya çalışıyorlar. Ben hepinizi dilenci yapacağım diye bu ameli, bu mertebeyi satın aldım! Yoksa, milletin avlusunu hırsızlardan saklayım diye mi aldım bu işi? Hayır! Ben var ya *(Cebini gösterir.)* bunu doldurayım diye bu yüksek mertebeyi aldım. Hepinizin kanınızı içeceğim! Hadi, seçme beni! Seçsen bir bela, seçmesen bin bela! Beni biliyor musun?

Kulmat polis: *(Yine bir polisle, çiftçiyi elleri bağlı bir şekilde getirirler.)* Buyurun, efendim, getirdim! Hastayım diye gelmeyecekti, aptal!

Kadir Kul: Yavrucağım, iyi bahane bulmuşsun a!

Hasta çiftçi: Efendim, Allah aşkına, ağır hastayım, bana acıyın... (Öksürür.)

Binbaşı: Öksürme, yavrum! Sen niye Bay'ın pamuğuna bakım yapmıyorsun? Borcunu unuttun mu? Niye vergilerini ödemiyorsun?

Hasta çiftçi: Adaletli binbaşı, gerçekten hastayım, diyorum. Yataklara düştüm. Polisleriniz ağlamama rağmen beni sürükleyip getirdiler. Bir tarafta hastalığım... Yediğimde tat yok, Bay'ın tarlasına sadece iki gün bakamadım. Vergileri ödemeye gücüm yok. Lütfen, bana biraz acıyın!

Kadir Kul: Öyle mi? Acımak mı? (Kulmat'a.) Döv, lanetlenmiş!

Polisler döverler.

Hasta çiftçi: Efendim, dövmeyin, lütfen, hastayım diyorum... Öleceğim... Öleceğim...

Kadir Kul: Döv!

Kulmat: Bayıldı, efendim!

Kadir Kul: Ölmedi mi? Çıkart, bodruma at!

Polisler kaldırıp, götürürler.

Biraz önceki hırsızı getir!

Polisler Gafur'u alıp çıkarlar. Ağaca yarı çıplak halde bağlarlar.

Kadir Kul: Sen niye Bay'ın parasını çaldın?

Gafur: Ben çalmadım!

Kadir Kul: Buna ne diyorsun! (Kutuyu gösterir.) Bu kutudaki paralar ile belgeleri at arabandan bulmuşlar. Nereye gizleyecektin?

Gafur: Ölmekten haberim var, bu konuşmalardan haberim yok. Bunların hepsi Bay'ın hilesi.

Kadir Kul: Sen hırsızların şefisin, ortakların kim?

Gafur: Ben hırsız değilim! Beni hırsız diyenlerin kendi hırsız!

Kadir Kul: Sus, aptal! Zenginin geçen sonbaharda benekli atı çalınmıştı, saraydan iki bin som parası kaybolmuştu. Hepsini sen çaldın. Söyle ortakların kim?

Gafur: Benim ortağım yok!

Kadir Kul: Tek hırsız mısın? Döv! (Döverler.)

Gafur: Efendim, adaletli olun!

Kadir Kul: Adalet budur! Böyle yaparsam, gerçekler ortaya çıkacak!

Polislerin kamçıları kopar.

Gücün var mı? Kulmat! (Kendi kalkıp, kamçılamağa başlar.)

Gafur: Adaletli olun, lütfen, Bay bu yolla benim karımı almaya çalışıyor...

Kadir Kul: Karın güzel mi? Lafı çevirme ya! Güzel kadının, senin gibi dilenciyle ne işi var! *(Kulmat'a.)* Götür. Ortakların kim olduğunu söylemezsen, kamçımın altında öleceksin!

Hanzade içeriden çıkar.

Hanzade, kardeşim, gel, sen burada mıydın?

Hanzade: Annemi görmeğe gelmiştim.

Kadir Kul: Sana bir müjdem var! Kocanla barıştık sayılır!

Hanzade: Çok iyi olmuş. Gerçekten mutlu oldum, ağabey!

Kadir Kul: Senin kocanla aran nasıl? Şimdi iyi misiniz? Önceden benim yüzümden seni çok azarlamıştır.

Hanzade: Ah, ağabey... Boş verin, derdimi anlattırmayın... *(Gözyaşını siler.)*

Kadir Kul: Çok mu incitti?

Hanzade: O günlerde senin ağabeyin işte böyle, işte öyle, hepiniz aynısınız... Hepiniz bana düşmansınız diye, bana kanlar yutturdu...

Kadir Kul: Kocan aslında kötü insan. Sen biraz bekle, bu seçimlerden geçeyim de sonra onunla konuşacağım. Eğer yapabilirsem, seni ondan ayıracağım.

Hanzade: Bu günlerde üzerime yine kadın almak peşinde.

Kadir Kul: Haberim var. Hizmetçisi Gafur'un karısını değil mi?

Hanzade: Evet, onu... Ama siz Gafuru hapse atmışsınız.

Kadir Kul: Hırsız olduğu için öyle yaptık!

Hanzade: Bunun hepsi Bay'ın hilesi.

Kadir Kul: Biliyorum. Sen bunları boş ver! O ne yaparsa, yapsın. Ben onunla seçimlerden sonra konuşacağım. Eğer bu zamanlarda yanlış bir ses çıkarırsam, kendim zararda kalacağım. *(Güler.)* Şaşkınım! Bu Bay o kadar aşağılık bir insan mı? Bir fakir, dilenciye âşık olmuş mu ya! Öyle kadınların bin tanesi senin tırnağın kadar olmaz.

Hanzade: Burada başka bir şey var, ağabey. O Gafur'un karısı Cemile çok güzel bir şey. Onun hamaratlığı, güzel yüzü, maharetliliği hakkında herkes konuşuyor. Zengin o yüzden ona yanık düşüyor.

Kadir Kul: Ya! Öyle mi? Çok nazlı diyorsun.

Hanzade: Şehrimizde bir tane dersem yanlış olmaz. Onun güzelliği kendi başına bela oldu. Ona da acıyorum. Yine kocasının hapse atıldığını duyunca, çok sinirlendi. Sizden

yardım istemek için gelecekti. Kızcağz daha 16 yaşında. Şu kıza bir iyilik yaparsanız, çok iyi olurdu, ağabey! Aslında size bunu söylemek için gelmişim.

Kadir Kul: Tamam, sen ona söyle, gelsin! Derdini dinleyeceğim, yardım edeceğim. Hemen gelsin.

Hanzade: Ben kendim getireceğim onu.

Kadir Kul: Ama, Bay'ın haberi olmasın. Biz binbaşı olduğumuz için yardım isteyerek gelen fakiri de zengini de dinlememiz lazım. Hadi, çabuk gelin! *(Oturma odasına geçer.)*

Hanzade: *(Çıkarken.)* İyi bir tuzak kurdum! Şimdi Cemile'yi getirmem gerekiyor. Ağabeyim, onu bir görse, âşık olup, deliye dönecek! Al, ondan sonra, otur bunları izle! Ah, aptal Bay, beni Hanzade derler. Gülbahar'ı öldüren, çocuğunu Azrail'in suyuda yıkayan Hanzade – benim! Sen benim üstüme mi kadın alacak mısın? Sana öyle bir ders veriyim ki! Kendin “aferin” dersin bana! *(Çıkar.)*

Kadir Kul: *(Oturma odasından çıkar.)* Cemile Han! Cemile koşanın değil, nasip olanın! Kurban olduğumuza, görmeden âşık olduk ya! Ne olursa, olsun Bay'ın haberi olmadan, bir rahata kavuşursak, ne olmuş?

Kadı, hoca girerler.

Kadı: Selamun, aleykum, adaletli binbaşı!

Kadir Kul: Aleyküm selam, hoş geldiniz, kadı! Hadi, oturalım, hocam! *(Oturlar, Fatiha duasını ederler.)*

Hoca: İnşallah, binbaşımızın mertebeleri bundan daha da yüksek olsun!

Kadir Kul: Kadı, ne haberler var bize?

Kadı: Salih Bayla Hasan elikbaşı sizin meselenizde dünden beri başkan töre ve bölge polisinin yanına gidip geliyorlar. Dün onları yatsı namazından sonra epeyce bekledik. Bugün de aklımız orada kaldı. Hasan ellibaşı hâlâ haber getirmedim mi?

Kadir Kul: Kayboldu o da!

Hoca: İşte, efendim, bunu yaparlar.

Kadir Kul: İnşallah, hocam, mübarek nefesinizle... Ben sizin yardımlarınızı asla unutmam...

Kadı: İnşallah, efendim! Evet, şimdi Gafur günahkarın meselesi, ne oldu?

Kadı: Gafur'un dün akşamda “çalan” kutusuyla getirdim, ölene kadar dövdüm.

Kadı: Üstüne nasıl suçlar atılacak? Bay bunu öğrenmek istiyor...

Kadir Kul: Ne olurdu, o gün düşündüğümüz olay, işte! Bay'ın parasını çalmış, şeriat önderlerini hakaret etmiş.

Hoca: Bay ona razı gelmiyor, daha da büyük belalara karşılaşması için, bu suçları yeterli görmüyorlar.

Kadir Kul: Acayıp insansınız ya, hocam! Bir insanın yok etmek o kadar mı zormuş? İşin burasını bize bıraksınlar. Şimdi sadece, başkan töreyi beklememiz lazım. Yine bin mi, yarı bin mi olsa, bence halledebiliriz... Ondan sonra başkan töre Gafur'u bir tekmeler ve kendini Sibirya'da bulacak, bu kadar işte!

Kadı: Eğer ben bildiğim, bay ise, bence bunları da hazırlamıştır...

Kadir Kul: Hem de nasıl!

Hasan ellibaşı girer.

Hasan: Selamün aleykum, adaletli binbaşı! Kadı efendilerimiz de buradaymışlar!

Kadir Kul: Nasılsınız, Hasan ağabey?

Kadı: Niye bu kadar geç kaldınız, Hasan Efendi?

Hasan: Eli boş gelmekten çekindim, efendim!

Kadir Kul: Hadi, kurt musunuz, ya da tilki?

Hoca: Hızır İlyas diyebilirsiniz, efendim! *(Gülerler.)*

Hasan: Bizim atalarımız tilki değil mi? *(Güler.)* Belgenizi hazırlayabilirsiniz!

Kadir Kul: Bizim, belgede kaçırdığımız yer var mı? Hadi, söyleyin! Sizi bir köye başkan yapmak için borçluyuz!

Hasan: Bay Ata ile bölge polisi bölge başkanının yanından geldiler: “Binbaşıya söyle, rahat olsun, yerinde kalabilir!” demiş. Ondan sonra, Bay Ata'm dediler ki, “Bugün başkan töreyle ve bölge polis başkanını, binbaşı adından misafirliğe davet ettik” dediler.

Kadir Kul: Gerçekten bugün mü?

Hasan: Aynen bugün!

Herkes: Aman Allah'ım!

Kadir Kul: Sen çok yaşa ya, Salih Bay! Çok sevimli adamımızdır ya!

Kadı: Aman, efendim, çok şanslı insansınız! Suyunçi³⁴yi verebilirsiniz!

Kadir Kul: Buyrun! Az olursa, biz borçluyuz! *(Herkes para verir.)*

Hasan: Efendim, çabuk hazırlığı başlamanız lazım!

³⁴ Suyunçi –müjde; o iyi haber alındığı zaman, o haberi getiren ya da haberi alan insanın çevresinde olan insanlara verilmesi lazım olan para veya hediye.

Hoca: Yücelerimizin gönülleri hoşnut olmuştur!

Kadı: Bölge polis başkanı aslında iyi adam da ama madenci.

Hasan: Ondan sonra, ağabey, biz de susup yatmadan, yine başka çareler de bulsak.

Kadir Kul: Nasıl çareler?

Hasan: Benim kafamda şu var, efendim, beni seçmek isteyenleri de ele almak için, bu gece benim evime çağırırsak, küçücük bir tören ile gönüllerini almak için birer taneden cübbe, on on beş somdan para versek. Bence, onları da ele geçiririz, diye düşündüm. Ne diyorsunuz bu konuda, efendim?

Hoca: Tabii ki! Ama yeri geldiğinde biz de söyleyelim. Törene birkaç tane mahalle imamlarını, bir iki medrese hocalarını, mümkünse, Miyon Han hazretleriyle, Sabır eşanımızı da çağırıp, bir taneden cübbe giydiresek daha da iyi olurdu.

Kadir Kul: Onları belge onaylandıktan sonraki törene çağırabiliriz.

Kadı: Burada bir hikmet var, efendim!

Kadir Kul: Hani?

Kadı: O söylenen efendiler, bizim sarıkları görünce imanı, özgürlüğü elinden gider. Biliyoruz ki, bizim sarıklarımızda olan siyaset, halkın elinde olan kılıcından, daha da sivridir!

Kadir Kul: Tamam, o zaman, hocamızın söyledikleri doğru. Ziyafetimizde kusur olmasın!

Hasan: Şimdi efendim, tören de çok kritik bir zamana denk geldi. Az olsa, üstesinden gel, çok olsa çekidüzen vermek zamanı değil, para dolusu çuvalı oynatabilenin meydanı bu!

Kadir Kul: Burada başkan töreye verilmesi gereken ziyafet, orada halka tören. Ocağım sönecek ya, Hasan!

Kadı: Siz bunu düşünmeyin, efendim, Allah versin size!

Kadir Kul: *(Hasan'a.)* Hoca Zakir'e mektup yazıverecek. Sen iki yüz somı al ve cübbe satıcı Atahoca'nın dükkanına git. İki tane iyi cübbe versin, başkan töre ve bölge polisine giydireceğiz. Hadi, hocam, Zakir'e iki karışlık mektup yazın.

Hoca: Bizim yazımız yoksa birazcık kötü mü, diye düşünüyorum, kadı efendi.

Kadı: Yazın, hocam, yazın!

Hoca: Eşan Hoca neredeler?

Kadir Kul: Bir şey olmaz, siz yazın, işte bir çizgi siyah olsa kafidir!

Hoca: *(Utanır.)* Hayır, ya çok çirkindir, yoksa sorun değil ki.

Kadir Kul: *(Kibir ile.)* İki yüz som diye yazamıyor musunuz? Bu ne demek?

Hoca: *(Kabul eder.)* Gerçeği söylemek gerekirse, okuma yazma yok sayılabilir.

Kadir Kul: Hocalığın hepsi Kur'an hatmi ile yas törenleri için mi yani! *(Kadı'ya.)* Siz de yazmayı bilmiyor musunuz kadı efendim?

Kadı: Hayır, ya! Hadi verin! *(Yazar.)* Buyurun efendim!

Kadir Kul: *(Hasan'a.)* Al! Çabuk getir cübbeleri!

Hasan alıp, çıkar.

Kadı: Yoksa, efendim biz de öğle namazını kılıp gelelim.

Hoca: Evet, öyle olsun. O zamana kadar ziyafet hazırlıkları bitmiş olacaktır.

Kadir Kul: Hocam gidebilirler. Size çift lafım var.

Hoca: O zaman sizi mecliste beklerim, efendi!

Hoca çıkar.

Kadı: Nasıl isterseniz, efendim! *(Latif Can girer.)*

Kadir Kul: Latif Can geldiniz mi? Büyük ziyafete hazırlanın!

Latif Can: Tamam, efendim. Semiz öküzü kesmek için kasabı çağıralım mı?

Kadir Kul: Evet, çağırın!

Latif Can çıkar.

Evet, kadı efendi, Bay'a kurban olduğumuz, Cemile Hanım'ı alıveriyorsunuz. Bize bir şey demeden...

Kadı güler.

Bizim işimiz ne oldu? Babasıyla konuştunuz mu?

Kadı: Efendim, Cemile Hanım'ın o kadar olduğunu keşke biz de erken bilseydik, yoksa biz de müşterisi olurduk... *(Gülerler.)*

Kadir Kul: Hadi, konuşalım bakalım.

Kadı: Efendim, biz de biliyoruz ki, size benzer siyaset sahibi olmak herkesin işi olmadığı gibi, sizin yatağınıza herhangi bir kız giremez, girse de bu onun bahtıdır.

Kadir Kul: *(Silker.)* Lafınız çok değerli, kısa söyleyin!

Kadı: Sadece ortada bir iki tane sorunlu olaylar var. Yoksa, bin tane öyle fakirler yerle bir olsa bile, sizin gibi yücelerimizin, merhameti bizim için bir kere gölge vermesi daha iyidir!

Kadir Kul: *(Güler.)* Ne olaylar olabilir? Sol gözün uçsun diyorsunuz yani! Arpamız çiğ kalıp, at çekemeden kalmayalım! Bana dik bakabilen göz falan var mı?

Kadı: Efendim, dikenin haddi var mı, sizin topuğunuza batması için? Bazı insanların elinden bir şey gelmese de saygınıza kusur getirmesinler diye endişeleniyoruz.

Kadir Kul: Neymiş o? Bilebilir miyiz o korkuları?

Kadı: Bir kusuru kız sadece on ikiden on üçe atladığıdır. Daha çocuk. İkinciden, yüzünde birazcık güzellik olsa da soylu değil. Sizin eşiğinize asla değmez. Üçüncüden, beşik gitti³⁵ olduğundan sonra, her sene çeşitli örf-adetleri gerçekleştirip, yakın zamanlarda başlık parasını de vermişler. Eğer düğün bozulursa, halk arasında laf çıkar. Kısacası şu, aşağılık insanlarla yapılan işler de aşağılıkla biter. Size kız bulmak o kadar mı zor? Ben kendim size bin tanesini bulmaya hazırım, kurban olayım size!

Kadir Kul: Benim sadece merak ettiğim, onun gençliği, görkemliliği, hem de ortadaki verilen söz. Dediğimi yapacağım, dedim mi yapacağım. Hem de yapmalıyım! İt olsa bile, bit olsa bile dediğim olsun! Biz o yüzden, bu merteye için para harcıyoruz. Yoksa bu işi yapmasak da aç kalmıyoruz değil miyiz?

Kadı: Haklısınız, tabii ki, efendim!

Kadir Kul: Alalım, görelim, kalbimizdeki ateşleri söndürelim! Aşağılık yaparsa, onlar gibi, evin bir köşesinde oturur, ya da bir tekmeleriz, kendini evin alt katında bulur. Halkın ayıplamalarıyla benim ne işim var? Halkın neyinden korkayım ki? Oynadığım, eğlendiğim ondan daha iyidir. Biz de onlar gibi sizin işinize yararız.

Kadı: Tabii ki, dediğiniz olacak, ama sorun bizim işimize, yaramanızda değil, öyle Bay'ın veya fakirin sofrasındansa, sizin köpeğinizden kalan kemik bin kere daha iyi! Benden hiç kuşku duymayın. Ne derseniz, ona razıyım.

Kadir Kul: Tamam, ağabey! Gerçekten benim dediğime razı olanlar önce doğduysa, toprağın altında kaldı. Şimdi doğacaksa, yine binlerce yıl vardır.

Kadı: Efendim!

Kadir Kul: (*Lafını keser.*) Niye Azim dericiyi ya da mahalledeki divaneyi seçmiyorlar? Benim adaylık paraları seçim kutuma veren, Kadı efendinin veya Hasan ağabeyin elleri değil, aksine benim cebimden yuvarlana yuvarlana çıkan öz paralarımıdır. Beni çok sade diye düşünmeyin! Ufak tefek laflar etmeyi bırakın da oraya gidin! Bugün kesin cevabı alın! Bu haftada kızını vereceğini bilsin veya hapse atılmasına hazırlansın! O tarafını görmek benim işim.

³⁵ Beşik gitti – bebekleri beşikteyken, ebeveyn tarafından sözlendirilmesi.

Kadı: (*Kalkar.*) Tamam, tamam, efendim! Sizin isteğiniz öyleyse ister mutlu ister küs bir şekilde ikna ederiz. Zaten işin diğer tarafında kendiniz vardınız.

Kadir Kul: Hadi, imkanına bakalım, çırpınsın bir! Kimin canı varsa, meydana çıksın, hadi!

Kadı: Tamam, efendim! (*Çıkıp gider.*)

Kadir Kul: Seni doğurana lanet olsun! Senin böyle işler yapabilirsen ve benim yerime binbaşı olup, benden daha çirkin işler yapmayacak mısın? Halk tarafından sevilen o yetenekli bir tek sen misin? Ya da Sabır eşanın mı? Hocan mı? Domuz etini önüne koyarsan, mekruh diyor ve kendi soğutmadan yiyor. Onlara göre ben daha temizim, temiz! (*Çıkar.*)

Peçe ve başörtülü Cemile ve Hanzade girerler.

Hanzade: Cemile, korkma! Gel, girebilirsin! Kocan burada... ben ağabeyime her şeyi anlattım. Seni boşuna üzmüşüm! Sen yazığım, günahsızmışsın! Hep suç, o ölmesi gereken, Baydaymış. Ağabeyim sana yardım edecek. Ağabeyim yüksek makam sahibi. Ona kendin söylersen, daha iyi olur.

Cemile: Hanımım, tek başıma kalmaya korkarım. Siz yanımda olun. Laf öğreteceksiniz.

Hanzade: Ben de yanında olacağım. Ama ağabeyim başka insanların yanında soru sormaz. Derdini ağlayarak anlat! Ondan sonra, bir şey olmaz, sonuçta o erkektir, yüzündeki perdeyi kaldır, cemalini bir göster...

Cemile: Hayır ya, olmaz!

Hanzade: Ey aptal! Senin yüzünü biri görünce güzelliğin eksilmeyecek. Öyle yaparak, ağabeyimi kandıracaksın! Ben de birine işim düştüğünde kaşımı kaldırıp, gözümü süzerek, nazlanırdım. İşim bitince, işim bitti, eşeğim çamurdan geçti diye kendini aptal yerinde bırakıp, giderdim. Senin amacın kocanı kurtarmak mı? Erkekler güzel kadınlarla, güzel muamele ederler. Sen korkma. Ben annemlerin yanında olacağım. Ağabeyimin kendi de yokmuş. İçerideyse söyleyeceğim senin geldiğini. (*Giderken kendi kendine.*) Şimdi ağabeyime özentili şekilde söyleyeyim ki, Gafur'a çok acı çektirsin, onu zorlatsın, bağırıtsın ki, bu Cemile'yi korkutup, ele alması için, adına leke düşürmek için en kolay zaman!

Cemile: Of, yoruldu... Allah'ım, kalbime güç ver. Korkuyorum, titriyorum. Ömrümde gelmediğim yerler, kimsem yok. (*Korkar.*) Ah ben öleyim. Kimsin derse, ne diyeceğim? Beni hırsız zannedip, yakalarlarsa... Gafur Can'ı dünden beri arıyorum. Kaderime

ağlayım! Kalbim oynuyor... Tir-tir titriyorum... Ya Allah'ım, neden beni bu kadar cebr u cefalara müptela ediyorsun? Mutluluklarımı toprağa gömdün? Gerçekten doğru söylemişler, karının başı, ev içinin ağır taşı, diye. Bu baş o kadar sert ki, her zulümlere, cefalara sabreder. Başım dönüyor. Binbaşıya ne diyeceğim? Yalvaracağım, ağlayacağım, belki binbaşının gönlü yumuşar, gerçekleri ortaya çıkarır, binbaşı vicdanlı insandır. Zengin gibi vicdansız değildir. Ciğerimin kanıyla akan gözyaşıma, dertlerime şefkat eyler. Ocağın sönsün senin Bay, beni dağıttın! İnşallah, kendin benden daha dağıl, beter olursun, İnşallah!

Gafur'un tokat altında inleyen sesi gelir.

Ah, kim? Kim o? Birini dövüyorlar! Bir çaresize, acı çektiriyorlar! Bu Gafur değil mi? Hayır! Hayır! Nereden geliyor bu feryat? Kalbime neşter gibi batıyor. Kimmiş? A? O benim kocam Gafur! Kocam! Onun ta kendisi! Gafur'um! *(Her yere deli gibi koşar.)*

Latif Can: *(Çıkar.)* Kimsin?

Cemile: *(Titrer.)* Bir bahtsız kadınım, binbaşı efendimize şikâyet etmek için gelmiştim.

Latif Can: Bekle, birazdan gelecekler.

Latif Can çıkar, binbaşı içeri girer.

Kadir Kul: Latif Can, mertebelik kaftanımı giydir!

Latif Can kaftanı giydirir.

Ne şikâyetin var?

Cemile: Binbaşı efendimiz, bir zalimin zulmüyle bitmiş, yazık bir kadınım. Benim yuvamı yıktılar, zalim Bay'ın iftirasıyla sizin çalışanlarınız kocamı yakalayıp getirmişler, şu an yazığıma acı çektiriyorlar. *(Yalvarır.)* İnşallah mertebemiz bundan da ulu olsun, çoluk çocuğunuzun mutluluğunu görün, ben garibanın dua etmekten başka bir şeye gücüm yok, benim kocamı kurtarın, onu dövmeyin! İşte, onun sesi! Onun yerine beni dövsünler, beni! Eğer yapabilseydim, bütün dünyayı ayağınızın altına getirir ve kocamı kurtarırdım!

Kadir Kul: Kocan kim?

Cemile: İşte bu! Bu onun sesi! Ağlıyor günahsız!

Kadir Kul: Gafur mu?

Cemile: Evet, Gafur Can. O günahsız, sadece kendi namusu için savaşıyor, acı çektirmeyin ona! Yorulmuş, kurumuş kalbime biraz acıyın!

Kadir Kul: *(Gözüyle işaret eder.)* Latif Can, sen dışarı çık. Bay'dan haberdar ol!

Latif Can: Tamam, efendim! (*Çıkar.*)

Kadir Kul: Dur! O Cemile sen misin?

Cemile: Evet, o bahtsız, Cemile.

Kadir Kul: (*Kendine.*) Çok şanslıyım, bu da Allah'ın yüzüme gülmesidir, bunun ünü yaygın. (*Cemile'ye.*) Cemile Hanım, ben şu an söyleyeceğim, kocanızı dövmezler. (*Girer çıkar, feryat sesi kesilir.*)

Cemile: (*Dinler.*) Çok şükür! (*Derin nefes alır.*) Çok teşekkür ederim, Allah razı olsun, efendim!

Kadir Kul: Dur, sen gerçekten, Cemile misin, yine Gafur hırsızın kendini gizlemek için kapanmış ortaklarından biri olma ya! Bana bak! (*Yüz perdesini açar ve kendine.*) Sütle yıkanmış gibi bembeyaz, kurbanın olayım, pamuk gibi ya! Aman, zenginin azdığına değer bir şey ya! Ah, zengin, zevkin fena değil! (*Cemile'ye.*) Kardeşim, bana bak, senin kocan hırsız, öyle yaramaz insanla nasıl yaşayacaksın? Biz onu hapse atacağız, darağacına asacağız!

Cemile: Binbaşı efendim! Bunun hepsi yalan! Yazığıma iftira! Kadı efendileri de rüşveti bol miktarda almış ve Bay ne derse onu tekrarlıyor!

Kadir Kul: Amacımı söyle!

Cemile: Ben, zalim Bay'ı şikâyet etmek için geldim. Binbaşımızsınız, gerçekleri yüze çıkarmak için yardım edin! Zengin'i cezalandırın! Kocamı kurtarın!

Kadir Kul: Tamam, sana yardım edeceğim! Sadece Zengin'i değil, ondan daha büyüklerini de cezalandırabilirim! Tamam, güzel kız, önce kocanı kurtaralım, hadi! (*Kendine.*) Of, of! Böyle temiz kadını ilk kez görüyorum! (*Cemile'ye.*) Eğer, senin kocanı kurtarsam bana ne vereceksin?

Cemile: Ben sizi ölene kadar dua edeyim, isterseniz, kulunuz olup, eşığınızı süpüreyim! Çamaşırlarınızı yıkayım! Çocuklarınızı omuzumdan indirmeden büyüteyim, ben bahtız, çaresize yardım edin!

Kadir Kul: Tamam yardım edeceğim. Ama bunu Bay bilmesin. Hadi, yürü, önce ben sana kocanı gösteriyim.

Cemile sevinip, bodrum tarafa yürür.

Hayır, buraya yürü! (*Oturma odasını gösterir.*)

Cemile: O oturma odası ki! Kocamın orada ne işi var?

Kadir Kul: Bodruma, oturma odasının arkasından yol var. Kocan orada, sen yürü! Hadi yürü, güzel kız!

Cemile istemeden oturma odasına girer. Cemile girdikten sonra Kadir Kul kapıyı kilitler. Birazdan sonra Cemile'nin feryat sesleri duyulur.

Cemile: Ay, dokunma bana! Sen ne yapıyorsun? Allahsız, insafsız! Allah ölüm versin senin gibi binbaşıya!

Halmat acil bir şekilde girer.

Halmat: Binbaşı efendileri, Binbaşı efendileri! (*İmdat seslerini duyar.*) Eyvah, kim bu? Cemile'nin sesi değil mi? Ah, bahtsız, ne yapayım, dur. (*Kapıyı sertçe çalar.*) Binbaşı efendileri! Binbaşı efendileri!

Kadir Kul: Kimsin?

Halmat: Zengin efendimiz geliyorlar! Misafirlerle!

Kadir Kul içeriden yarı çıplak halde aceleyle, düşe kalkıp çıkar.

Kadir Kul: Ne? Zengin mi?

Cemile: (*İçeriden saçları yolunmuş, elbisesi yırtılmış, yüzleri tırmalanmış bir şekilde koşarak çıkar.*) Sakalın mezarda çürüsün, senin gibi binbaşının!

Kadir Kul: Defol buradan, saç yolunmuş, ahlaksız!

Cemile: Binbaşı olmadan ölesin, namussuz!

Hanzade: Ağabey! Ne yaptınız? Şu yaptığınız iyi mi?

Kadir Kul: Halmat! Halmat! Kov bu ahlaksızı, kov! Kocamı niye hapse attın, niye dövüyorsun diye sakalımın yarısını yoldu, ahlaksız! (*Sakalını okşar.*) Zenginin zevkine lanet olsun! Hele şöyle yaramaz çingeneyi beğendi mi?

Halmat: İncinmeyin, binbaşı efendim! Bu daha çiğ... Pişmemiş... Sakalınızın yarısı kalmış en azından, ona şükredin.

Hanzade: Ağabey, yaptığınız doğru mu? Yürü, canım, gel buraya! (*Cemile'yi içeriye götürür.*)

Kadir Kul: Sakalımın yarısı elinde gitti, şerefsiz!

Halmat: İyi ki erken geldim, efendim, yoksa ziyafet yerine cenazenize gelirdim!

Kadir Kul: Çok karışma! Al şunu! (*Eline para verir.*) Yüz som, kimseye söyleme!

Halmat: Deli miyim, binbaşı efendim! (*Kendine.*) Gafur'dan başkasına söylersem, yediğim haram olsun!

Hasan: (*Aceleyle gelir.*) Efendim, Misafirler gelmek üzereler!

Kadı, Hoca: *(Girerler.)* Efendim, misafirler gelmek üzereler!

Kadir Kul: Hadi, çıkın! Çıkın!

Herkes başkan törenin gelmesini dışarıya çıkıp, bekler.

Latif Can! Masalara bakın! Hasan!

Hasan: Efendim!

Kadir Kul: Ayak altına dönecek kumaşı döşe! Halmat!

Halmat: Efendim!

Kadir Kul: Sen paytonlara bak! Kulmat, sen dışarıya ve avlunun etrafına bekçi koy!
(Çıkar.)

Birazdan sonra, ihtişam ve haşmetle başkan töre, karısı, bölge polisi girerler, onların arkasından Salih Bay, kadı, hoca, birkaç müderris saygın insanlar, binbaşıya yakın insanlar gelirler, sahneyi doldururlar.

Kadı: *(Elini yukarı kaldırıp.)* Âmin! Ahad ve Vahid adına Elhamdülillah!

Herkes: Âmin!

Kadı: Sela olsun, o alemin sahibine, o Rahman ve Rahimdir! İnşallah, Günahsız Allah'ımız, Vahidlerin hakkına, saygısına, o ki Allahın nazarı değen, ulu imparator beyaz paşamız Nikolay Aleksandroviç hazretlerini ve onun saygı değer, eşleri Aleksandra Fedorovna'yı ve şehzademiz taht varısı Sergey Aleksandroviç'i ve bütün evlad ecdadlar, devlet amirleri tüm feleğin belalarından ve ani ecelden sakla, âmin!

Herkes: Âmin!

Kadı: Allah'ım, bizim ulu, başkan töremizi ve onların eşlerini, değerli bölge polisimiz ve bütün memur ve memurelerimizi türlü belalardan koru, âmin, Allah ü Ekber!

Herkes: Âmin!

Zengin: Başkan töremiz, biz kullarınız emirlerinize hazırız!

Kadir Kul: Başkan töremiz adımlarıyla bizim karanlık kulübemizi aydınlattılar, bu benim için nasıl bir sonsuz mutluluktur!

Başkan Töre: Binbaşı, sizin el altınızda olan halkın durumu nasıl?

Kadir Kul: Her yer sakin! Her şey yolunda! Kendi halindeler!

Başkan Töre: Yalan! Bizim alan belgelere göre bir çeşit soysuz, yalı şekilsiz, yaramaz hırsız padişah efendilerinin Salih Bay gibi sadakatli fukarasının malını çalıp, şeriat yolunda hizmet etmekte devam eden saygı değer kadı ve ulemalarımızı azarlıyormuşlar. Halbuki, Türkistan'ın zenginleri hürmetli insanları alemimizin koruyucusu, padişah

hazretlerinin kalkanları altında sakın ve rahat hayatta yaşayıp geliyorlar, devlet sahibidirler ve bundan sonra da aynı şekilde rahatlıkta yaşamaları lazım. Çünkü, padişah hazretlerinin sadakatli fukaralarının rahatını herhangi bir yaramaz, hırsızlar bozamazlar! *(Masaya yumruğuyla vurur.)* Bu ne durum? Sizle ben her bir saygı değer zatların başı için sorumluyuz! Ben bu ziyafeti başlamadan önce bir şey soracağım: Gafur hırsızı biliyor musunuz?

Kadir Kul: Biliyorum! Biliyorum, efendim! Zengin'in hizmetçisi, onun paralarını çalan hırsız. Şeriat ehline hakaret eden bir dinsiz!

Başkan Töre: Bir ceza düşündünüz mü? Sonuçta, siz binbaşı, kendiniz bir Müslümansınız! İslam dininin gelişimi için, gece gündüz demeden hizmet etmek, şeriat ehline yardım etmek, sizle bizim görevimiz! *(Hocalara.)* Şimdi, şeriatla alay eden asiye ne yapılmalı?

Hoca: Öyle alçağı taşlamak, her bir mümin için farz sayılmaktadır.

Kadir Kul: Öyle melunu bir andan yok etmek lazım. Bu konuda çok konuşuldu, ama ciddiye alınmadı. Toplananlar! Gördünüz mü? Karşımızdaki başkan töreleri kendileri gayri Müslüman olsalar da Allah'ın ve Muhammet peygamberin dini için nasıl da can çekişmekte. İnşallah, büyük Rabbimiz başkan efendimizin, vefat eden ecdatlarının mekanlarını cennet eylesin!

Başkan Töre: Evet, ne yaptınız onu cezalandırmak için?

Kadir Kul: Biraz geç kalsak da yakalayıp getirdik, dövdük, hapsettik. Şimdi siz ne dersiniz onu yapacağız!

Başkan Töre: Buraya getirin!

Dövmüş Gafur'u getirirler.

Zengin: Başkan efendimiz, şikâyetimiz şu ki, bu ahlakı bozuk, sadece şeriatı değil, belki padişah hazretlerini de hakaret etmişti. Aptal Namaz hırsız da aynı şunlar gibiydi. Bu haramı biraz önce ele aldık, yoksa bu da çevresine kendi gibi fakirler toplayıp, hükümete bir zahmet ederdi. İşte Halmat, benim sadık hizmetçim, kendi fakir, onun kafasını da zehirleyecekti, hırsızlık için ortak olmaya davet etmiş.

Halmat: Şuna bakın be! Tövbe, estağfurullah! Yalanı de çiğnemedenden yutuyormuşsunuz! Ne zaman beni hırsızlığa davet etmiş?

Zengin: Sus, gerizekalı!

Halmat: Yalan söylemeyin!

Kadı: Sen kendin yalan söylüyorsun!

Halmat: Yalan söyleyen yedi mezhepte de Müslüman olmaz. Gafur'da günah yok!

Kadir Kul: Sus, it!

Zengin: Sus diyorum sana!

Başkan Töre: (*İşaretleyip.*) Alın!

Halmat'ı bağlarlar.

Halmat: Hey, başkan! Senin adaletin şu mu? Sana adaleti öğretmek taş ezan okumakla aynıdır. Gafur'da günah yok! Binbaşı, adaletli ol, yoksa anneni osma³⁶ sürmesine kadar küfredeceğim!

Kadir Kul: Çıkart!

Halmat: Aman, adalet var mı, adalet!

Halmat'ı çıkartırlar.

Başkan: Bu ne demek, binbaşı! Çevremizde bu kadar korkunç insanlar var ve siz hiçbir şeyi umursamıyorsunuz!

Kadir Kul: Tövbeler ettim, efendim!

Zengin: Kadir Kul binbaşımız alçak gönüllü bir insan.

Başkan: Kılıcınızdan kan damlamazsa, kanun uygulayamazsınız, zenginlerimizin mal devletini, rahatlığını koruyamazsınız!

Kadir Kul: Tövbe ettim, efendim, tövbeler ettim! Bugünden sonra ben bu pisliklerin kökünü kurutacağım! Benim için bir eleştiriniz yeterli!

Gafur: Hey başkan! Bu zalim binbaşının ellerinde kemiklerim ezildi, gücüm bitti, buna rağmen iki çift laf söyleyeceğim! Dinleyin!

Dışarıda toplumun gürültüsü.

Başkan: Bu ne, neyin gürültüsü?

Kadir Kul: Hiçbir şey, sadece boş insanlar sizi görmek için gelmişler, soysuz fakirler oldukları için ziyaretinize girmesine izin vermedim.

Gafur: (*Sinirlenir.*) Yalan! Onlar benim dostlarım! Onlar çıplak çiftçiler! Aç, dilenci, evsiz zanaatçı, onlar benim gibi, el gücüyle gününü geçirici çaresizler! Zülüm, vergi, rüşvet, cüzye³⁷, mührane³⁸ gibi afet belaların pençesi altında derbeder olan fakir fukaralar! Onlar bana atılan iftiralara dayanamamışlar! Zalim Salih Bay, hunhar

³⁶ Osma – Kadınların kaşlarını renklendirmek için, sıkıp kullandıkları bitki.

³⁷ Cüzye – müslüman halkları arasında yaşayan gayri müslümanların ödediği vergi.

³⁸ Mührane – belgeleri vurulan mühür, onay için alınan vergi.

binbaşılar tarafından sömürülen, onların çelik elleriyle göğsü yırtılan, benim gibi ağzı burnu kana dolanlar, insanlık hakkını talep etmeğe, namusu için mücadele vermeğe, benim gibi garip ve talihsiz kardeşini korumak için gelmişler! Söyleyin, emredin, girsinler onlar da! Onlar size şikâyet etmek istiyorlar! Zenginlerden, binbaşılardan çeken zorlukları, külfetleri hakkında size söyleyecekler! Ben artık kendimi savunmam! Bıktım bu külfetlerden! Ben kendimi belalara, ateşlere attım! Ama şu çaresizler, ciğeri paramparça olanları savunacağım! Ben de bir zamanlar yazığım talihsizleri Bay'ın kapısından dövüp, kovmuştum! Onların derdini, elem kederini anlamamıştım, hissetmemişim. Bana o gözyaşların sırrı, feryatların anlamı şimdi malum oldu! Gözlerim açıldı, onlar haklıymış! Onlara acıyın, şefkat edin! Benim günahım yok! Babamın beli şu Bay'ın evinde büküldü. Bileğimin gücünü Bay evine harcadım, onun zengin olmasını ben sağladım! Şimdi bu azmış Zengin benim hizmetim için benim genç canımı yakıyor! Benim damarlarımda kan değil, odlar akıyor, odlar! Başkan efendi! Rahm eyleyin! Yoksa bu yalancı dünyada adalet, hakikat denilen şeyler, bu kadar değersiz ve önemsiz mi? O kadar bükülür mü? Hayır, hakikat bükülür, ama kırılmaz! Acaba, biz garibanlar ne suç işledik? Bu acı dolu dünyaya ne için geldik? Aşk, dostluk, mertlik, insanlık gibi kutsal duyguları pazara götürülüp, ucuz fiyatlara satıyorlar! Bu cefanın, zorlukların sonu var mı? Ben kan yutmuş, kan kusmuş halkımın adından söylüyorum! Halkım adından şikâyet ediyorum size! Adalet var mı sizlerde?

Başkan: *(Sakin ve umursamaz bir şekilde.)* Evet! Şikayetini dinleyeceğim! *(Subay'a.)* Kovun! Dövün! Dışarıda kimse kalmasın!

Subay ve birkaç polisler çıkar ve dışarıda ıslık sesleri.

Ses 1.: Biz gerçekleri söyleriz!

Ses2.: O günahsız!

Ses 3.: Zalim zengin ona iftira etti, baskı yaptı!

Ses 4.: Bu cefaların, baskıların sonu var mı?

Başkan: Tamam! Ben adaletli bir şekilde soru soracağım: siz de söyleyin, Gafur hırsız eğri mi, yoksa, doğru düzgün biri mi?

Sömürücüler: Hırsız, efendimiz, hırsız!

Başkan: Padişaha karşı isyankâr mı?

Sömürücüler: İsyankâr! Günahkâr! Asî!

Halk: *(Dışarıda.)* Yalan! Adaletsizlik! Haksızlık!

Bölge polisi belgeyi başkana verir.

Başkan: Konu burada kapandı. Benim için böyle ulu insanların bir kelimesi de önemlidir. Zenginler, şeriat ehli, kadılar hiçbir zaman yalan söylemez. *(Belgeye imza atarken.)* Bu kadar korkunç, tehlikeli insanın yaşaması gereken yer uzak ve dehşetli Sibiryadır! *(İmza atar.)*

Cemile: *(Koşarak çıkar.)* Gafur Can!

Gafur: Cemilem! *(Sarılır.)*

Cemile: *(Kendini başkanın ayağı altına atar.)* Törem, şikâyetim var, dinleyin, efendim!

Başkan: Söyle!

Cemile: *(Kendine.)* Vay, ben ne diye şikâyet edeceğim, nasıl kelime var ki, bunun kalbini yumuşatsın? Hayır! Dilim tutulur, dilim titrer! *(Kendini gelir.)* Evet, evet, törem, efendim, şu çaresiz yiğit benim kocam, ben bir gariban kadını, kocamın günahı yok! Ben sizin kulunuzum, şefkat edin, bu insan beni hayatım, varlığım, ondan ayrıldığım, benim öldüğüm! Zaten ben dünyaya... *(Ağlar.)*

Başkan: Kısa kes!

Zengin: Uzatma! Rezil ettin! Utanma duygusu var mı sende?

Cemile: Utanma duygusu namussuzda olmaz! *(Başkan'a.)* Töre efendi, ben size dua edeceğim, çocuklarınızın mutluluğunu görün, dünya olana dek durun! Beni zorlamayın, beni harcamayın!

Başkan: Hayır, hüküm kesin! Gafur bir ömür Sibirya'ya gönderilecek! Sen şimdi kendine başka koca ara! Boşuna uğraşma! Gençmişsin, kendini zorlama!

Cemile: Töre Bey, kapınızı saçlarımla süpüreyim, yalvarıyorum, efendim, ama ona iftira ettiler! Rahm eyleyin, kurbanınız olayım, töre! *(Diz üstü oturur, yalvarır.)*

Gafur: *(Sinirlenir.)* Cemile! Cemile! Yeter! Kalk yerinden! Eğer beni seversen, eğer bana olan aşkın gerçekse, bunların karşısında diz çökme, yalvarma bu itlere! Göğsünü ger! Cemile, diz çöküp yaşamaktan, dik durup ölmek daha iyi! Namussuz hayattan, namuslu ölüm bin kere daha iyi!

Cemile: Hayır, hayır! Töre efendileri! Alınmayın! O aslında da öyle! Zaten, çaresiz tokatlar altında aklını yitirmiş, şefkat edin bana! Onun lafına alınmayın!

Gafur: Cemile, eğer yine şu melunların ayağına kendini atarsan, kendi namusun, insanlığını aşağılatırsan, lanetleyeceğim senin gibi vefalı kadını!

Cemile: *(Şiddetli titreyerek.)* Ne? *(Saçlarını avuç içine alır ve Gafur'a bakar.)*

Gafur: Kalk yerinden! Gel buraya, canım! Veda edelim! *(Kollarını açar.)*

Cemile: *(Bir şaşkın.)* Gafur Can! *(Kendini onun kucağına atar.)*

Gafur: Gel, azmış itler kirletmeden, şu temiz yüzlerinden bir kere öpeyim! Bu zalimler kalbimi söküp alırlar, sadece kuru cesedimi sürgün ederler!

Cemile: Gafur Can! Siz Sibirya'dan geri gelirsiniz, hayatta olursunuz ama, bu zalimler beni ondan daha korkutucu, ondan daha karanlık hapse atacaklar! Lanet olsun senin gibi kalbi karalara!

Zengin: İçeriye götürün, bu terbiyesiz kadını!

Sıfat nine, Hanzade Cemilenin elinden tutup, içeriye çekerler.

Gafur: Hoşça kal, Cemilem!

Gafur'u subaylar, polisler dışarıya çekerler.

Cemile: Hoşça kal, Gafur Can, bir ömür boyunca elveda! Sana ihanet etmem!

Gafur: Hoşça kal, Cemilem!

Gafur'u dışarıya, Cemile'yi içeriye sert bir şekilde sürüklerler.

Perde.

DÖRDÜNCÜ PERDE.

Zenginin süslenmiş evi. Cemilenin Zengine izdivaçlarından beş altı gün geçmiş.

Cemile: Kuş idim, kanadımı kırdılar. Gül idim, bülbülümünden ayırdılar. Sibir... Sibirya... Ne kadar korkunç, çirkin bir isim... Dile getirsem, etim ürper. Acaba, o nasıl bir yer? Gitsem mi? Ben nen diyorum be? Nereye kadar gidebilirim ki? Beni bu demir kafese saldılar, özgürlüğümü elimden aldılar. Çevremde ne kadar çok beni gözleyen ne kadar bekçi var? *(Güler.)* Ben artık zengin kadını, ha, ha, ha! Evet, zengin kadın! Gafur Can artık bana namahrem! Oha, ne kadar ağladım, ağlamaktan insanın gözyaşı da bitirmiş, alışmışsın. Şimdi ağlamıyorum. Gözümden bir damla dahi yaş gelmiyor. Ölümün karşısında da dik dururum. Ne yapıyım? Yaşamak için savaştım, mücadele ettim, başıma toprak döküp, feryat, çığlıkları attım, faydası olmadı, gözyaşlarımın su yolunda akan su kadar önemi olmadı. Birileri neden ağlıyorsun, diye sormadı. Evet, benim gibi bahtsız kime gerek? Hanzade ise, aynı karga gibi etimi gözleyip, yukarımda uçuyor. Eh, buymuş, işte!

Hacı Anne girer.

Hacı Anne: *(Güler.)* Kızım, Cemile Han! Bana hoş geldiniz demiyorsun? Hacı Anneni neden selamlamıyorsun?

Cemile selamlar.

Aferin, kızım, aferin... Ben iki kere hacca gidip gelen, ben Allah'a inancı olan, tövbe edici kadını! Müslümanlara kötülük istemiyorum! Dilleri azarlayan insanları Allah kulum demez! Ben seni kendi annenden ziyade seviyorum. Sana iki çift şeriattan, tarikattan bir şeyler anlatayım, diye girmiştim, yavrum.

Cemile: Söyleyin, Hacı Anne, söyleyin... Gönlüm o kadar karanlık ki, keşke aydınlansa...

Hacı Anne: Kızım, daha çok gençsin. Hacı Anne gibi dinine düşkün, sevgi dolu, zengin kadının gelini olmak, herhangi bir kızın bahtına denk gelmez. Şükret, yavrum! Artık o Gafur'u unut! Kumalarından kendini koru! Onların verdiği yemekleri yeme! Kocana saygı göster! Onu gördüğün zaman başını eğerek, selamla! Direkt yanına git, sarığını ve kaftanını al! Mahsî³⁹sını kendin çıkart! Kocana sesini yükseltme, sesini kimse duymasın! Onun gözüne dik bakıp konuşma, günah olur! Kocanla aynı zamanda benim saygımı da yerine getir, sevap olur! İşte o zaman, mutlu olursun! Al, sana yüz gördü! Kendi servetimden! *(Değersiz bir şey hediye eder.)* Senin namaz kılmadığını söylediler... Beş vakit namazı eksik etme! Yoksa evinden melekler gider. *(Hacı Anne namaz kılar.)* Ben artık çıkayım. Bugün kocanı mutlu et, tamam mı kızım. Allah'ım, Müslümanları kendin koru, onlarla beraber benim imanımı da koru! *(Çıkar.)*

Hanzade: *(Sakin girer.)* Evet, cevabını düşündün mü?

Cemile: Hanımım, ama ben nasıl yapacağım?

Hanzade: Ben sana anlattım, sen yapacaksın, biliyorum sen Bay'ı sevmiyorsun, sadece ben seni ondan kurtarabilirim. İzdivacın önemi yok, çünkü sen razı olmadın, değil mi?

Cemile: Evet, haklısınız, hanımım!

Hanzade: Yine tekrarlıyorum! Sen Bay'ın karısı değilsin!

Cemile: İnşallah dediğiniz gibi olur, hanımım!

Hanzade: Sen Zengin'in ufacık mirasına bile davacı olmayacaksın!

Cemile: Zengin'in tüm mirası, devleti sizin olsun, hanımım!

Hanzade: Gözlerini aç, Zengin bugün senin işini bitirecek! Başka bir şey yok!

Cemile: Hanımım, korkutmayın! Zengin'in bana gücü yetmez!

Hanzade: Deli, ona Sıfat nine gibi cadı kadınlar yardım edecek!

Cemile: Hanımım, ne kadar ürkütücü bir şey söylediniz!

³⁹ Mahsî – evde giyilen deri kaplamalı, içinde hayvan tüğü bulunan patik türü.

Hanzade: Sen söylediğimi yap! Sen Zengin'den kurtulursun, ben ise, amacıma yetişeceğim!

Cemile düşünceye dalar.

Cemile: Tamam, ikna oldum, hanımım. Verin!

Hanzade: Al! *(Bir şişede zehir verir.)* Eğer miras konusunu açacak olursan!

Cemile: Hayır, hanımım, hayır! Rahat olun! Bana ne miras ne mal, *(Tekit eder.)* ne de dünya lazım değil. Hepsi sizin olsun!

Hanzade: Ben sana çorba getireceğim, ona koy, Zengine içir. Tamam, dikkatli ol, korkma! *(Çıkar.)*

Cemile: Ne kadar iyi oldu ya! Zehirli yılan dilini kıpırdatıp, bana iyilik yaptı, buyurun! *(Zehiri gizler, Zengin'in sesi gelir.)* İşte Azrail! Geliyor! Canımı alacak. Kalbim oynuyor, Allahım sen yardım et! Rezil etme! Şu zalimin ellerinde beni helak etme! Hayır, korkuyorum! *(Duraksadıktan sonra.)* Cemile! Kendini tut, korkma, kendini bırakma, pes etme!

Zengin girer.

Zengin: *(Cemile'ye yakın gelir.)* Güzelim, canım, gel artık! Kanıma susadım sonunda! Kurbanın olayım! Seni alana kadar ele geçirene kadar az dünya harcamadım. Sadece, başkan töreye, paramın tam iki bini gitti, ama sen beş gündür bana acı çektiriyorsun! Peki, unutsun, elemi gitsin dedim. Sabrettim, bugün son gün! Gel! *(Kendine çeker.)*

Cemile: Hayır, hayır! Yakın gelmeyin! Korkuyorum! Geri gidin!

Zengin: Gafur hırsızından da korkar mıydın? Gel, artık daha fazla naz yapma! *(Şehvetle boynuna asılır.)*

Cemile: *(Zenginden kaçarak.)* Dokunmayın, dokunmayın!

Zengin: Cemile Hanım, insafın var mı senin?

Cemile: Yine üç dört gün bekleyin! Kocamın derdini biraz unutayım!

Zengin: Öyle mi? Bir tane dilenci için o kadar yas tutulur mu? Artık onun adını diline alma! Onu unut! O sana namahrem! Senin kocan benim!

Cemile: Siz kocam?

Zengin: Evet, senin kocan benim! Yeter bu kadar verdiğin zorluklar!

Cemile: Hayır!

Zengin: Senin feryadına bakmam!

Cemile: Hayır, dokunmayın! Çekilin!

Zengin: Ne kadar yaramaz, inatçı kadınsın?

Cemile: Buyum ben!

Zengin: Razı olmayacaksın öyle mi?

Cemile: Razı olmayacağım!

Zengin dışarı çıkıp, işaret eder, Sıfat nine girer.

Sıfat nine: Kurban olduğum, Cemile Hanım! Zengin'i üzme, kaderine alış!

Cemile: Defol, cadı!

Sıfat nine: Öyle mi? Taş gibi ağır ellerim var buna kimse dayanamadı! Hadi, Zengin, gelin buraya, cesur olun!

Cemile'ye atılırlar, zorlarlar.

Cemile: Durun, Zengin, bekleyin! Allah aşkına, biraz bekleyin! Beni biraz dinleyin, ben... ama... *(Ağlar.)*

Zengin: Ne diyeceksin?

Cemile: Tamam, tamam. Ben razıyım! Ama şu an çok korktum! Biraz kendime geleyim!

Zengin: Hayır, olmaz!

Sıfat nine: Bu belalı sizi yine kandıracak!

Cemile: Eğer yalan söylersem, amacıma yetişmeden öleyim! Ben bugün sizin olacağım. Artık kaderime razıyım, ama şu an değil, biraz bekleyin, lütfen! Annemi çağırın, onun iznini de alıyım!

Zengin: Annen razı!

Cemile: Kendi ağzından dinlemek istiyorum!

Zengin: Bu kez de razıyım. Git, Sıfat, çağır onu!

Cemile: Bay Ata, şimdi bizi yalnız bırakın, annemle biraz konuşayım.

Zengin: Tamam! *(Çıkar.)*

Rahime teyze girer.

Rahime teyze: Canım kızım!

Cemile: Anneciğim! *(Birbirlerine sarılırlar.)* Anneciğim! Siz razı mısınız?

Rahime teyze: Ne yapalım, kızım kaderimizde razı olmaktan başka bir seçeneğimiz yok, kızım, olacak şeyler oldu artık.

Cemile: Siz razı olsanız kâfi! Bu arada, kardeşim Alim Can kaç yaşında?

Rahime teyze: Daha yeni on birine geldi, kızım.

Cemile: Daha küçükmüş, evi geçindiremezmiş, anneciğim! Keşke, Gafur olsaydı, size yardım ederdi, Zengin çok cimri, kendim için değil siz için ağlayacağım, anneciğim, şimdi kimlere muhtaç olacaksınız, kimlere bir parça ekmek için el uzatacaksınız, anneciğim! *(Kucaklayıp, ağlar.)*

Rahime teyze: Kızım, bu ne demek?

Cemile: Hayır, anneciğim, hayır! Öylesine, anneciğim, öylesine! Zengin çok cimri, size ondan hiçbir şey alamam.

Rahime teyze: Bakmasan bile razıyım, kızım! Kendin sağ olsan, bu da benim için çok büyük devlet!

Cemile: Anneciğim, kardeşimi bir çaresini bulup, bir yerde okutun, benim için canınızı yakmayın, bana beddua etmeyin, beddua etmeyin bahtı kara kızıma! Ne kadar sıcak, sevgi dolu kucak bu? *(Başını Rahime teyzenin göğsüne koyar, ağlar.)* Ne yapıyım, başka çarem yok! *(Birden hayaline korkunç fikir gelir.)* Anneciğim! Çocuğum ne olacak? Ama ben onunla ilgili güzel hayaller kurmuştum, onu okutacaktım, o bana Gafur Can'dan bir hatıraydı, ama anneciğim çocuğum kumalar elinde eziyet çekecek mi?

Rahime teyze: Beni çok ağlatma! Nasıl yapacaksın? Çocuğuna dikkatli ol! O lanetlenen kadın Zenginin emriyle çocuğunu ezip öldürecekmiş!

Cemile: A? Ezip öldürecekmiş!

Rahime teyze: Çocuğunu kendi üzerime alacağım, kendim büyüteceğim, Zenginin ellerinde ezdirmem, ona tırnağını bile göstermem, üzerine toz kondurmadan bakacağım ona ben, çocuklu ev pazar yeri, çocuksuz ev mezar yeri derler. Ben ona çocuk şapkaları bile diktim. *(Gösterir.)*

Cemile: *(Şapkayı bağrına basar.)* Kurban olayım anneme, ne kadar güzel çiçekler dikmişsiniz şapkaya! Neyse, Zenginin söylediğine razı olacağım, ne dersiniz?

Rahime teyze: Razıyım kızım, başka çaremiz de yok çünkü. Kaderine razı ol, kızım. *(Kucaklaşırlar.)*

Cemile: Tamam, anneciğim, tamam! Bana bu yeterli!

Rahime teyze ağlayarak çıkar.

(Cemile hemen yorgan arasındaki zehri alır.) Çaresiz çocuk, rahatsızlanıyor... Hissediyor galiba... Bilmiyorum, erkek miydin, kız mıydın, kirpiklerin uzun olur muydu? Ne kadar iyi insan olurdun? Ya da Gafur gibi bahtsız, annen gibi mutsuz olur muydun? Annen mutsuz, annen acımasız, annen yamyam, ama ne yapayım, yavrum, başka çarem de yok.

Acele etme, rica etme, yalvarma, başka çarem yok, çarem yok! *(Zehri içer.)* Yazığım, hep kadınların gücü sadece şuna yeter. Kalbi taşa dönmüş anne, ne yaptın? Bak, imdat diyor! Kendini vuruyor. İşte, sustu! Dilimlendi çaresiz çocuk! Eh, zehir! Sıra şimdi bende, hadi gücünü göster! Kalbimi söküp çıkart, damarlarımı teker teker kes! Akciğeri delik deşik et! Aferin! Aferin! Çok iyiymişsin! Boğuluyorum, boğuluyorum!

Zengin: *(Girer.)* Cemile!

Cemile: Zengin! Al, Cemile hazır! Sen tek beni değil, gencecik bir çocuğun yazığına, beddualarına kaldın, zalim Zengin!

Zengin: Hey, biri var mı?

Rahime teyze, Hanzade, Sıfat nine ve diğerler şaşkın bir şekilde girerler.

Cemile: Anneciğim!

Rahime teyze: Aman, yavrum! *(Kucaklar, bayılır.)*

Zengin: Bu ne? Bu ne demek?

Hanzade: Cemile! Cemile!

Paşa Ayım: *(Girer, şaşkın bir şekilde.)* Cemile Han! Ne oldu, Cemile?

Zengin: *(Sarsılmış bir halde.)* Bu nasıl bir bela, bu nasıl bir afet!

Hasan: *(Dışarıdan.)* Zengin efendi! Sizi başkan töre çağırıyor! Çabuk gelmeniz gerektiğini söyledi!

Zengin: Ne olmuş?

Hasan: Gafur'un arkadaşları sarayınızda, fabrikanızda işi bırakmışlar! Protesto etmişler!

Cemile: Gafur'un arkadaşları!

Zengin: Bu başımıza gelen nasıl bir bela? Onların hepsini boğmak lazım! Öldüreceğim, boğacağım! *(Çıkar.)*

Hacı Anne: *(Girer.)* Yine kim öldü? Bu nasıl bir bela?

Cemile: *(Kadınlara.)* Defolun hepiniz! Defol namus, kalp hırsızları, görünmeyin gözüme! Kasaplar, kalbi kararmış kertenkeleler, yılanlar, akrepler! *(Ele düşen eşyaları onlara doğru fırlatır.)*

Hanzade, Sıfat nine düşüp, kalkıp çıkar giderler.

Anneciğim! Gafur Can! Unutmayın beni! Çocuğunu öldüren, karını savuran Bay'ın ve diğer onun gibi zenginlerin cezasını ver! Zamanı yak, her yere ateşe ver! Gafur Can!..

Gafur Can!.. *(Güçsüzlenir, ölür.)*

Perde.

BEŞİNCİ PERDE⁴⁰

[“...Perdede Gafur Sibirya’da bir sosyalist ile arkadaş olur, hak ve hukuklarını anlayıp, sosyalist olduğu; zalim insanlar tarafından demir kamçılarla dövüldüğü anda, birden hürriyet olup, bunların özgür olmaları tasvirlenmiştir”.]

4.2.2. Tematik İnceleme

Zengin ile Hizmetçi tiyatrosu ele aldığı birçok izleğiyle çok boyutlu bir toplumsal eleştiri denemesi olarak değerlendirilebilir. Metinde toplumsal yozlaşma, dinin keyfi ve manipüle edilerek kullanımı, şekilciliğin toplumsal ahlaka yansımaları, kadının toplumdaki yeri, devlet kurumlarında görülen liyakatsizlikler ve yolsuzluklar, sınıf farklılıklarının toplumsal yansımaları, aile müessesesinin toplumdaki işlevi ve değeri gibi izlekler işlenmiştir.

Metinde işlenen en önemli izleklerden biri aile müessesinde görülen bozulmalardır. Metnin başkarakterlerinden biri olan Zengin’in birden fazla eşi vardır ve bu durum aile içi çekişmelerin yaşanmasına, çeşitli ahlak sorunlarının ortaya çıkmasına neden olur. Hanzade karakteri Zengin’in eşlerinden biridir ve Zengin’in çok eşlilik durumundan rahatsızdır. Kişilik olarak da pasif bir kişilik değil, etkin bir kişiliktir. Amacına, arzusuna ulaşmak için her kötülüğü yapabilecek bir kişilik olarak tasvir edilir. Kendini dindar ve son derece ahlaklı bir kadın olarak göstermekte ancak arzuları için hiçbir ilke tanımayan bir karakterdir. Evin hizmetçilerinden Halmat ile yasak bir ilişkisi içinde olan, kuması Gülbahar’ın çocuğunu sıcak suya atıp öldürecek kadar zalim ve hırslı bir karakter olarak kurgulanır. Onun nasıl bir karaktere sahip olduğu metinden alınan şu sözlerde görülebilir:

“Hanzade: *(Yalnızken kendine.)* Bana Hanzade Paşa derler! Sen fakir kızı, kendini benimle aynı mı görüyorsun? Üzerinde öyle bir oyunlar oynayacağım ki, sen bile buna şaşırıp kal! Bir tane nikâhsız çocuk ile Bay Ata’yı avucuna mı aldın? Çocuk sayesinde onun bütün varlığına, servetine sahip çıkacaksın demek ki! Peki... Ben bu konakta neden sessiz kalacağım? Zenginın güzel yüzüne mi? Yoksa tatlı mı tatlı laflarına mı?.. Tüm vücudumla o aşâğılık, o pinti zenginden nefret ediyorum! Bana onun serveti, mal mülkü lazım! Ama ne yapayım, çocuğum yok. Hepsini, bütün hepsini sen göğse savuracaksın yani! Sen?! Yok! Ben buna izin vermem. Mirasa doğru uzayan o ellerini saman kıyıcı ile keseceğim! Çocuğunun bugün değil

⁴⁰ Belli ki, “Zengin ile Hizmetçi”nin son perdesi kaybolmuştur. Bu bölümün içeriği, Hamza’nın önderlik ettiği tiyatro topluluğu tarafından, 1919 yılında sahneye çıkarılmasındaki, afişten özet olarak alınmıştır.

ama bir gün yok edeceğim. Bütün altınlarımı satarım! Kaşlarımı oynatırım, elimden ne geliyorsa yaparım! Ama eninde sonunda seni yok edeceğim!”

Çok eşli evlilik durumlarında aile içinde gücü ve itibarı ele geçirmenin en önemli sembollerinden biri çocuktur. Dolayısıyla kumalar arasında çocuk sahibi olanlar diğerlerine göre her anlamda daha itibarlıdır. Hanzade'nin çocuğu yoktur. Bu nedenle Gülbahar'a göre daha düşük bir statüdedir. Çocuğun öldürülmesi onu statü olarak Gülbahar'la eşitleyecektir. Bu nedenle hiç düşünmeden çocuğu sıcak suya atıp öldürür. Türk toplumunda sadece kumalığın söz konusu olduğu durumlarda değil, tek eşli evliliklerde de çocuk sahibi olmak çok önemlidir. Hatta eski Türk toplumlarında çocuğu olmayan kadın için “meyvesiz ağaç” benzetmesi kullanılmaktadır: “Eski Türk toplumunda çocuk sahibi olmak çok arzulanmıştır. Çocuğu olmayan kadın meyvesiz ağaca benzetilmiştir. Bundan dolayı bir kadın çocuk sahibi olduktan sonra analık özelliklerini kazanmaktadır. Çocuğu olmayan kadın ise değersiz görülmüştür” (Mandaloğlu, 2022, s. 493). Tiyatroda kurgulanan kumaların tek varoluş sebebi çocuk sahibi olmak gibidir. Yani onların çocuk sahibi olmak, eşine hizmet etmek dışında herhangi bir işlevi yoktur.

Metinde kadının toplumdaki yeriyle ilgili birçok detay söz konusudur. Zengin ile Hizmetçi tiyatrosundaki kadın ve erkeklerin rol dağılımında anatomiden ziyade içinde bulunulan şartların etkili olduğu görülmektedir. Bu durum sadece Türk toplumuna ait bir özellik değil evrensel bir durumdur: “Antropoloji dışında, Karen Horney ve Viola Klein'in çalışmaları, erkeklerin de kadınların da davranış açısından esnek olduğu ve herhangi bir ortamda kadınların ve erkeklerin nasıl davrandığını belirleyen şeyin anatomi değil, içinde bulundukları koşullar olduğu yönündeki savlarına destek sağladı” (Leibowitz, 2012, s. 20). Tiyatroda kadınlar toplum içerisinde etkin rolden ziyade edilgen bir rolde kurgulanmıştır. Bunun hem tarihsel hem de güncel birçok parametresi söz konusudur. Özellikle tarıma dayalı geleneksel bir yaşam tarzından endüstriyel modern yaşama geçiş aşamasında olan veya bu konuda zorluklar yaşayan toplumlarda en çok etkilenen figürlerden biri kadındır: “Erken Endüstrileşen toplumlar cinsler arasındaki toplumsal iktidar ilişkilerini belirleyen özgün koşulları yarattı. Erkeğin ‘tam gün’ ve ‘aile reisliği’ni üstlenmesi, ev ev çocuk yetiştirme işlerinin kadınlar tarafından karşılıksız yapılan ‘ev kadınlığı’ görevine dönüşmesi, kadın emeğinin kapitalist işgücü piyasalarında ucuz işgücü olarak kullanımı ve ailenin ‘özel alan’ sayılarak toplumsaldan dışlanması ile

şekillenen modern aile modeli ortaya çıktı” (Sancar, 2014, s. 19). Ancak Zengin ile Hizmetçi tiyatrosunda tarif edilen aile modeli, “modern aile” tanımlamasına da tam olarak uymamaktadır. Kadın kapitalizmin etkisine doğrudan işçi olarak maruz kalan değil, kapitalizmle birlikte oluşan sosyo-ekonomik şartlardan en çok etkilenen varlıklardan biri olarak kurgulanır.

Zengin ile Hizmetçi tiyatrosunda en dikkat çekici özelliklerden biri kadının kendi kişisel dünyasının kültür tarafından saldırıya uğratılmış, işgal ve tahrip edilmiş olmasıdır. Bu durum onu toplumsal cinsiyet “normal”inden uzaklaştıran bir durumdur. Normal bir durumda kişinin kendi bireysel deneyimleriyle kültürel faktörler bir kesişim oluşturarak kişinin karakterine yansır: “Her insanın cinsiyet duygusu bireysel bir yaratımdır; bu nedenle de pek çok kadınlık ve erkeklik vardır. Aynı zamanda her insanın toplumsal cinsiyet kimliği, kişisel anlam ile kültürel anlamın girift bir biçimde iç içe geçmesi, neredeyse kaynaşmasından oluşur. Her insanın kendi kişisel-kültürel cinsiyetini yaratıyor olması, cinsiyetin kültürden ayrı düşünemeyeceği Fikri’nin bir uzantısıdır” (Chodorow, 2007, s. 81). Kültürel bağlamla kişisel bağlam arasındaki dengenin kaybolduğu noktada kadının toplumdaki yeri sorunsalı ortaya çıkar ve bu durum tiyatrodaki en vurgulu işlenen konulardan biridir. Zengin’in kumalarından olan Gülbahar’ın hayatı buna bir örnektir: “Ah, hani nerdesiniz, gençliğimde gözüme uyku vermeyen hayallerim? Nerdesin ey, vefasız yiğit! Nerede, ağlayarak birbirimize ettiğimiz aşk itiraflarımız? Hepsi, hepsi toprağa gömüldü, savruldu... İkimizin aramıza kılıç sokarak, ayırdılar. Allahım, bilmeden nasıl bir günah işledim ki, bana böyle acılı, kederli günleri yaşıtıyorsun?”. Hayatın Gülbahar’a sunduğu koşullar onu bir “birey” olmaktan uzaklaştırmıştır. Gülbahar durumun farkında olsa bile söz konusu durumu değiştirecek yeterlilikte donanımına sahip değildir. Bu durum Gülbahar’ın pasif kişiliğiyle de açıklanabilir ancak eserde etkin bir karakter olan Hanzade de kendi bireyselliğini inşa edecek donanımına sahip değildir. Dönemin koşulları kadına kendi bireyselliğini inşa etme konusunda önemli zorluklar barındırmaktadır. Tiyatronun en çok dikkat çektiği noktalardan biri bu durumdur.

Kadının toplumdaki yeriyle ilgili dikkat çekici bir diğer nokta kadının evlendirilme yaşıdır. Eserde kadınların henüz küçük yaşlarda evlendirildiği konusuna özel bir vurgu söz konusudur. Hanzade hizmetçilerden Gafur’un eşi olan Cemile’yi ağabeyine göstertip ağabeyinin ilgisini çekmeye çalışırken kızın yaşına özellikle dikkat çeker: “Şehrimizde bir tane dersem yanlış olmaz. Onun güzelliği kendi başına bela oldu.

Ona da acıyorum. Yine kocasının hapse atıldığını duyunca, çok sinirlendi. Sizden yardım istemek için gelecekti. Kızcık da 16 yaşında. Şu kıza bir iyilik yaparsanız, çok iyi olurdu, ağabey! Aslında size bunu söylemek için gelmişim”. Başka bir diyalogda ise Kadı’nın Zengin’e on üç yaşındaki bir kız çocuğundan bahsettiği görülür. On üç yaşındaki bir kız çocuğuyla evlenmek Kadı tarafından “kusur” olarak değerlendirilse de onun söylediklerinden bunun evliliği engellemek adına tek başına yeterli bir faktör olamayacağı anlaşılmaktadır:

“Bir kusuru kız sadece on ikiden on üçe atladığıdır. Daha çocuk. İkincide, yüzünde birazcık güzellik olsa da soylu değil. Sizin eşiğinize asla değmez. Üçüncüde, beşik gitti olduğundan sonra, her sene çeşitli örf-adetleri gerçekleştirip, yakın zamanlarda başlık parasını da vermişler. Eğer düğün bozulursa, halk arasında laf çıkar. Kısacası şu, aşağılık insanlarla yapılan işler de aşağılıkla biter. Size kız bulmak o kadar mı zor? Ben kendim size bin tanesini bulmaya hazırım, kurban olayım size!”

Kadının erken yaşta evlendirilmeye çalışılması her ne kadar evlilik müessesine verilen önemle de ilgili olsa da asıl sorun yine kadının toplumdaki yeriyle ilgilidir. Bekârlık özellikle geleneksel toplumlarda hem erkek hem de kadın için “tehdit edici” bir durum olarak görülür. Ancak tehdit edicilik endişesinin seviyesi kadın ve erkek için eşit değildir. “Büyük kardeş evlenmeden küçük kardeşin evlenmesi, aile kurumunun temelinde yatan büyüğe hürmet ilkesine aykırı olduğundan kabul görmez; ancak ‘*kız çocuğu bekletmeye gelmez*’ düşüncesi ağabeyden önce kız kardeşin evliliğini mazur gösterebilir. Burada dikkat çeken nokta, erkeğin bekletilebileceği; ancak kızın bekletilemeyeceğidir” (Yolcu, 2014, s. 202). “Kız çocuğu bekletmeye gelmez” düşüncesi geleneksel toplumların kadına yüklediği rolü vurgulaması açısından önemlidir. Bu durum aslında kadına yönelik korumacı bir tavrı gösteriyor gibi görünse de burada asıl korunan toplumsal normlardır. Kadın toplumsal normların en çok yoğunlaştığı varlıklardan biridir. Dolayısıyla bir toplumun kadını konumlandırma şekli o toplumun yapısıyla ilgili önemli fikirler verebilir.

Türk toplumunda kutsal bir varlık olarak görülen kadının, değersizleştirilmesi tiyatrunun öne çıkarmaya çalıştığı en önemli izleklerdendir. Eserde kadının bir meta olarak görüldüğü açık ve çarpıcı ifadelerle dile getirilmiştir. Bu durum önce Zengin’in sözlerinde sonra annesinin sözlerinde açıkça görülür. Zengin’in sözlerinde bu durumun oldukça normalleştiği ayrıca dikkat çekicidir: “Anne, böyle konuşmayın! Bunları, sizin tırnağınıza dahi değışmem! Karı parayla alınmıyor mu? Param var, karıyı istediğim zaman

alırım, ama, annemi bir daha nereden bulacağım? Aranızda hangi biriniz annemi dinlemez ise, onu kızdırsa, o karımı boşarım!”. Zengin’in annesinin sözleri ise daha trajik bir olguyu ortaya koyar. Kadının bir meta olarak görülmesi sadece erkekler tarafından değil, kadınlar tarafından da kanıksanmıştır: “Alıp götürürüm? Nereye? Ha, ha, ha! Kızınızı iki yüz altına satın almışsınız! Kızda hakkınız yok artık! Kızının sahibi-kocas, aynı zamanda ben oluruz. Ölüm versin, senin gibi pis tekeye! Git evimden, çık git!”. Hacı Anne’nin sözlerindeki sahibi-kocas tanımlaması oldukça dikkat çekicidir. Kadının değeri tıpkı ticari bir nesne gibi alınıp satılan konuma indirgenmiştir. Kadın artık insancıl değerlerden yoksun bırakılmış bir varlık halini almaktadır: “Burada ilginç olan, yaygınlaşan fikirlerin, her özel kültürde var olan ve kadınların biyolojik kapasitelerinin yanı sıra özel insanlıklarını da tanıyan fikirler ve uygulamalar olmayışdır. Bu kültürlerde, kadınlara ilişkin daha insancıl düşünceler istikrarlı bir biçimde kaybolurken, kadınların değerini azaltan ve erkek egemenliğini pekiştiren fikir ve uygulamalar yoğunlaşarak yaygınlaşmıştır” (Berktaş, 2014, s. 85). Tiyatro eserinin dikkat çekmeye çalıştığı nokta içinde üretildiği kültüre bu anlamdaki olumsuz gidişatına dikkat çekmek ve belki de bunun değişmesini sağlamaktır.

Eserde zengin bir erkekle evlenmek kadın için kurtuluş imgesi olarak ele alınırken kendisine dayatılan hayata karşı çıkış simgesi olarak ise Cemile karakteri kurgulanmıştır. Cemile ile Zengin arasında geçen diyalogda bir dayatma çabası ve buna karşı çıkış mücadelesi söz konusudur:

“Zengin: He, he. Anlamadım imiş...Servetim sana kalsın diyorum sana! İstersen hemen yarın Gülbahar’ın mektubunu eline vereceğim! İstersen Hanzade’yi hemen bugün, kendi evine göndereceğim! Seni alırım! Düşün, dönüp dolaşıp o soysuz hizmetçiyle mi evlendin? Karnı doyana kadar ekmek yiyemeyen, bir fakirin sana nasıl bir yararı olabilir ki? Kocandan boşanıp, benimle evlen, yediğin önünde yiyemediğin arkada olsun. Kırallıklar gibi, hayat yaşatacağım sana, şimdi anladın mı, Cemileciğim?

Cemile: Ben dağın ucuna çıkar, uçurumdan kendimi, nehre atarım! Saçlarımı yolarım! Yakamı yırtarım! Elinizde paramparça olurum! Ama kendimi asla, size vermem, bırakmam! Kocama ihanet etmem!

Zengin: Demek öyle? Vay-vay... Bakıp göreceğiz... Kimin güçlü olduğunu? Sendeki sevgi ile vefa mı yoksa, benim cebimdeki altın paralar mı?”

Bu diyaloglar üzerine Cemile’nin annesinin kızına söyledikleri ise kadın algısının trajedisini açıkça ortaya koymaktadır: “Kurban olayım, kızım, başın üzerinde dolaşan

baht kuşunu kendi ellerinle başından defetmeye, kovmaya çalışıyorsun! Efendimizin hanım gözdesi olup hayatını yaşasana? O fakirin karısı olduğun sürece, eline ne geçer ki?” Evliliğin kurtuluş imgesi olarak görülmesi geleneksel toplumlarda sıkça görülen bir durumdur. Sanat eserleri toplum tarafından kanıksanıp “normal”leştirilen bu duruma dikkat çekerek bir farkındalık etkisi oluşturmaya çalışır. Zengin ile Hizmetçi adlı tiyatro da bu durumu odak noktalarından biri hâline getirir.

Zengin ile Hizmetçi tiyatrosunda dikkat çekici izleklerden biri de dönem toplumun din algısıdır. Tiyatroda yer alan hemen hemen her dinî ayrıntı üretilen “öteki din”e vurguda bulunur: “Öteki din; çarpıtılmış, dönüştürülmüş sahte dinin adıdır. Hakla alakadar olmayan, hakkı kendine özgü görmeyen ve hak meselesini haricinde tutan ve Hakk’ın emri olmayan dindir” (Macit, 2013, s. 27). Sıradan halktan dinî otoritelere kadar toplumun hemen hemen her kesmi üretilen sahte dinin çatısı altında hareket etmekte ve bu durum toplumun neredeyse tüm dinamiklerini etkilemektedir. Alıntılanan diyaloglarda üretilen sahte dinin ayrıntıları açıkça görülmektedir:

“Hoca: Örnek olarak, diğer büyük kitaplarda vücudun sıhhatı için domuz eti gibi haram olan, yasaklanan şeyleri, şeriat helal veya mümkün kılmaktadır. Bunun gibi sebeplere de illa ki bir çıkış yolu olmalıdır. (Kadı’ya yönelerek.) İşte, kadı efendimiz de biliyorlardı!”

Halmat: (Kendi kendine.) Vah, eviniz yansın sizin! Sarığı yoksa bunlar tam da bir eşşek ya hu!

Kadı: O söylenen efendiler, bizim sarıkları görünce imanını, özgürlüğü elinden gider. Biliyoruz ki, bizim sarıklarımızda olan siyaset, halkın elinde olan kılıcından, daha da sivridir!

Kadir Kul: Seni doğurana lanet olsun! Senin böyle işler yapabilirsen ve benim yerime binbaşı olup, benden daha çirkin işler yapmayacak mısın? Halk tarafından sevilen o yetenekli bir tek sen misin? Ya da Sabır eşanın mı? Hocan mı? Domuz etini önüne koyarsan, mekruh diyor ve kendi soğutmadan yiyor. Onlara göre ben daha temizim, temiz! (Çıkar.)”

Dinin yapılan ahlaksızlar için kalkan olarak kullanılması geleneksel ve muhafazakâr toplumlarda sıkça görülen bir durumdur. Böyle toplumlarda üretilen sahte dinin en önemli tehlikelerinden biri de şekilciliği ön plana çıkarıp insani duyguları hiçe sayacak uygulamalara yol açmış olmasıdır. Böylece din zamanla insanlar nezdindeki saygısını kaybetmeye başlar ve ahlakdışı uygulamaların koruyucu ilkesi olarak görülmeye başlanır: “Şayet dinin özündeki değerler ve korumak istediği amaçlar

zedeleniyor, hırpalanıyor, açıkça çiğneniyorsa, bir âlimin ‘*Şu kitaptaki ifadeye, falanca fakirin kabrine şu mezhebin kuralına...*’ diyerek fetva vermesini ve dinî açıklama yapmasını dini örselemekten öte bir anlamı olmaz. Böyle bir İslam anlatımı, muhatapların zihninde ayrıntılarla boğuşan, şekille yetinen, içi boşalmış bir din algısı doğurmakta, yeni nesilleri böyle bir dine karşı mesafeli durmaya sevk etmektedir” (Bardakoğlu, 2019: 60). Eserde her türlü ahlaksızlığa göz yuman, insanlara acımasızca davranan Zengin’in annesi Hacı Anne’nin şu söyledikleri dinin toplumsal yozlaşma aracına nasıl dönüştürüldüğünün açık bir örneğidir: “Ah aptal kadın, artık bunun derdiyle mi uğraşacağım? (Avlunun ortasına doğru yürümeye başlar ve patikada donup kalır.) Hayır! Kitapta intihar edenin, imanı olmadan, diğer tarafa gider denilmişti. Kurban olduğum kitap! Yine onun ölüsünü göreceğim diye, iki defa Hac’a ettiğim seferler, kazandığım sevaplar boşuna gitmesin... Diri veya ölü hallerinin de canı cehenneme. Ya Rabb’im, cemalinden beni uzak tutma, imanımı sağlam olmasına yardım et!”. Eserde buna benzer birçok örnek söz konusudur. Karakterler bilinçli ya da bilinçsiz dini kendi ahlaksızlıklarına araç etmektedir. Tiyatro eseri bu konuya özel bir vurguda bulunmuştur.

Zengin ile Hizmetçi tiyatrosunun ana izleklerinden biri de sınıf farklılıklarının toplumun dinamiklerine etkisidir. Tiyatroda sınıf farklılıkları özellikle zengin-fakir veya işveren-işçi karşıtlığında ortaya çıkar. Bir metnin içinde üretildiği toplumu tanımanın en önemli yöntemlerinden biri de o metne yansımış sınıf farklılıklarını tespit edip niteliklerini ortaya koymaktır:

“Toplumbilimlerinde toplumsal kimliklerin ve ilişkilerin tanımlanmasında ilk başvurulacak kategori, çoğunlukla toplumsal sınıftır. Çünkü yaş, cinsiyet, meslek, etnik köken, aile ve yaşanan yer gibi özellikler, kişinin kimliğini, tutumunu ve ilişkilerini biçimlendirmekle birlikte, toplumsal profillerin belirlenmesinde sınıf üyeliğinin maddi koşulları kadar etkili değildir. Öte yandan gündelik yaşamda dinsel ya da ırksal baskıların, zaman zaman sınıf egemenliğinden daha fazla sorunlar doğurduğu görülmekle birlikte, toplumsal dokunun tanımlayıcı ilkesi, hemen her zaman sınıfsal bölünmedir. Sınıf olgusunun, çağdaş toplumun yeniden üretimini öteki toplumsal kategorilere göre daha iyi açıkladığı söylenebilir” (Öngen, 2014: 48-49).

Zengin ile Hizmetçi tiyatrosunda ezilen bir işçi kesiminden bahsetmek mümkündür. Ancak bu kesimin bir sınıf bilinciyle hareket ettiği söylenemez. Eserde işçi emeği sömürsünü gösteren pek çok gösterge mevcuttur. Bunlardan biri Zengin ile hizmetçisi Gafur arasında geçen diyalogda görülür:

“Zengin: Bunlarla beraber, toplam bin yedi yüz som tutmaktadır...”

Gafur: (Ürkerek.) O kadar borcum oldu mu, ya? Ben bunu nasıl öderim, Bay Ata? Benim hesabımda, beş yüz somdan fazla değildi. Yoksa, yalnız mı hesapladınız, Bay Ata?

Zengin: Bu nasıl bir laf? Nankörlük yapma! Bu sakalım hürmetine, yalan mı söyleyeceğim? Yolsam, senin gibi, fakirden mi yolacağım? Sizin gibilere iyilik yapanın insan, zaten aptalın tekidir! Nankör, it huylu!

Gafur: Tövbeler olsun, Bay Ata!

Zengin: Bin yedi yüz som, para değil ki zaten! Ödersin! Ödeyemezsen yine beş – on sene çalışırsın! O değil de evlendiğine şükretsene, soysuz çocuk!

Zengin: Çok şükür, bu işi de tereyağından kıl çeker gibi kolaylıkla bitirdim. Gafur’u artık ipsiz tuzağa düşürdüm. Artık o avuçlarımda. Benden giden yedi yüz som, daha bin som’u da beraberinde, cebime girmesini sağlayacak. Bin yedi yüz som, o kadar alçak ve zorba bir şey ki, onun pençesinden ne Gafur’un kendisi ne de evlat-ecdadı dahi, asla kurtulamaz! Ha, ha, ha...

Zengin’in özellikle “Gafur’u artık ipsiz tuzağa düşürdüm.” sözleri işçi emeğinin sömürüsüne açık bir örnektir. Sadece Gafur’un değil eserde kurgulanan diğer işçilerin de bir sınıfsal örgütlenme girişimi yoktur. Bu durum halkın eğitim seviyesi ve bilinç düzeyiyle ilgili bir durum olarak değerlendirilebilir. Gafur’un zaman zaman bazı isyanları olsa da bir sınıf hâlinde etkin bir örgütlenme durumu söz konusu değildir: “Yalan! Onlar benim dostlarım! Onlar çıplak çiftçiler! Aç, dilenci, evsiz zanaatçi, onlar benim gibi, el gücüyle gününü geçirici çaresizler! Zülm, vergi, rüşvet, cüzye, mührane gibi afet belaların pençesi altında derbeder olan fakir fukaralar! Onlar bana atılan iftiralara dayanamamışlar!”. Burada durumun farkında olmama durumundan ziyade bir örgütlenememe durumunun söz konusu olduğu söylenebilir. 1925 yılında Türkiye’de çıkarılan bir gazetede yer alan şu yazı ilgi çekicidir: “Köylülerimiz ve işçilerimiz elele, omuz omuza vererek hareket etmelidirler. Sıkı bir tarzda birleşmezlerse, hazır yiyici tufeyliler [asalaklar] sınıfı, daha uzun zamanlar, onların sırtından keyif sürecektir” (Hüsnü, 2017, s. 120). Zengin ile Hizmetçi tiyatrosu dönem işçisine bu yazıdaki mesajla seslenmeye çalışır gibidir.

Eserde toplumun hemen hemen her alanında görülen bozukluklar açıkça vurgulanmıştır. Bunlardan biri de liyakatsizlik konusudur. Eserde hocalık yapıp para kazanan, insanlara fetvalar veren hocanın okuma yazma bilmediği vurgulanır:

“Hoca: (Utanır.) Hayır, ya çok çirkindir, yoksa sorun değil ki.

Kadir Kul: (Kibir ile.) İki yüz som diye yazamıyor musunuz? Bu ne demek?

Hoca: (Kabul eder.) Gerçeği söylemek gerekirse, okuma yazma yok sayılabilir.

Kadir Kul: Hocalığın hepsi Kur'an hatmı ile yas törenleri için mi yani! (Kadı'ya.) Siz de yazmayı bilmiyor musunuz kadı efendim?"

Toplumun ve devletin hemen hemen her alanına sıçrayan ahlaksızlık seviyesi her bir karakterde farklı şekillerde tezahür eder. Şu örnekte de devlette görevin kötüye kullanımı söz konusudur: "Ben hepinizi dilenci yapacağım diye bu ameli, bu mertebeyi satın aldım! Yoksa, milletin avlusunu hırsızlardan saklayım diye mi aldım bu işi? Hayır! Ben var ya (Cebini gösterir.) bunu doldurayım diye bu yüksek mertebeyi aldım. Hepsinizin kanınızı içeceğim! Hadi, seçme beni! Seçsen bir bela, seçmemezsən bin bela! Beni biliyor musun?". Bu sözler eserde binbaşı olarak kurgulanan Kadir Kul adlı askere sahiptir. Askerlik gibi özellikle Türklerde kutsal olarak görülen bir meslek dalının tamamen amacı dışında kullanılmış olması toplumun trajedisini ortaya koyan başka bir önemli ayrıntıdır.

Ahlaksızlığın neredeyse tüm kurumlara sıçradığı bir ortamda kaçınılmaz suçlardan biri de rüşvettir. Zengin ile Hizmetçi tiyatrosunda da rüşvet konusuna özel dikkat çekilmiştir:

Zengin: Ben size en başta dedim, o çocuk nasihat kabul etmez diye. Artık şimdi haberi de var. İş daha da zor oldu. Bu laflar insanlar arasında yayılırsa, ben kötü bir duruma düşerim. Benim böyle bir duruma düşme sebebim, sadece siz içiniz oldunuz. Birinizi kadı, biriniz hoca, diğerinizi elli başı yaparak, sizden gördüğüm kâr bu mu? Benim yedirdiğim pilavlar, verdiğim paralar, yardımlarımın sonucu bu mu? Kim der ki, sizler kadı efendiler, hacı hocalar, bileği güç dolu elli başılarınsınız, bir aptala kendi lafınızı geçiremediniz?

Cemile: Binbaşı efendim! Bunun hepsi yalan! Yazığıma iftira! Kadı efendileri de rüşveti bol miktarda almış ve Bay ne derse onu tekrarlıyor!

Halkın hemen hemen her konuda danıştığı, adalet sağlayıcısı olması gereken kadının bile yaygın ahlaksızlıktan nasibini aldığı, hatta belki de bu ahlaksızlığın merkezinde olduğu trajik bir şekilde ortaya konmuştur:

"Kadı: Lafı kısaltacağım, cenab-ı zengin. Siz çok acı çeken, yüzünüz aşk konusundan ötürü sararmış solmuş gibi, bu sebepli işinize iyi bir şekilde odaklandık. Bugün ile itibaren üç kere çağırarak benim, nasihat türünden, etmediğim laflar kalmadı ve siyasi tehditler dahi kalmadı. Hatta "Zengin'in laflarına ikna olmazsan, yaptığın yirmi senelik hizmetin boşa çıkar, karını zaten efendinin kendisi sana aldı, sen hiçbir masraf etmedin. Birkaç bin som

borcun oldu, kıyamete kadar çalışsan da boynundaki bu borcu ödeyemezsin! Arada sadece zenginın sana kızmasını sağlarsın ve başını belaya sokarsın. Olan sana olur. Onun yerine şu karından vazgeç! Zengin sana yine bir karı alır ya. Hem hizmetinden kurtulur, bir ömrü ferahlar içinde geçirirsin” dedim. Sonuç olarak, söylemediğim hiçbir ibretlik bir laf kalmadı! Dün özellikle, Hasan elli başıda vardılar, değil mi?”

Zengin ile Hizmetçi tiyatrosu toplumsal sorunları tespit edip ortaya koyan bir işlevdedir. Her ne kadar Gafur ve Cemile gibi olumlu yönleri ön plana çıkan iki karaktere yer verilse de bu karakterlerin detaylıca idealize edildiği söylenemez. Bu anlamda eserin amacını toplumun sorunlarını tüm çıplaklığıyla ortaya koymakla sınırladığını söylemek mümkündür. Eser; toplumsal yozlaşma, dinin keyfi ve manipüle edilerek kullanımı, şekilciliğin toplumsal ahlaka yansımaları, kadının toplumdaki yeri, devlet kurumlarında görülen liyakatsizlikler ve yolsuzluklar, sınıf farklılıklarının toplumsal yansımaları, aile müessesesinin toplumdaki işlevi ve değeri gibi izlekleri işleyerek dönem toplumuna ayna tutmaktadır.

4.3. ESKİ KADILAR VEYA MAYSARA’NIN İŞİ

4.3.1. Türkiye Türkçesine Aktarımı

Hamza Hekimzade Niyazi

ESKİ KADILAR VEYA MAYSARA’NIN İŞİ

3 Perdelik komedi

Çiftçiler hayatından

Olay Soh şehrinde geçmektedir

Oyuncular

Çoban – 26 yaşında; saçları siyah, kırmızı yüzlü, beyaz bedenli, orta derece yakışıklı, orta boylu, muameleli, geniş omuzlu bir yiğit.

Ayhan – 16 yaşında; sözlerle anlatılmayacak kadar olağanüstü güzel, uzun saçlı, tatlı dilli bir kız. Çoban’ın eşi.

Maysara – 55 yaşında; uzun boylu, güler yüzlü, cesur, beyaz tenli, esmer saçlı kadın.

Molla Dost – 54 yaşında; neşeli, beyaz sakallı, esmer, alçak gönüllü adam. Kadının hizmetçi ve görevlisi.

Molla Rûzi – 56 yaşında; dağınık sakallı, neşeli, hayat dolu bir kişi. Kadı memuru.

Hidayet Han – 35 yaşında; keçi sakallı, esmer, terbiyesiz, Kadının oğlu.

Kadı – 63 yaşında; kalın sakallı, boylu poslu, beyaz tenli, neşeli, göbekli bir kişi. Ülkenin büyük kadısı.

Nadire – 21 yaşında; çok güzel, esmer, buğday tenli, orta boylu, yumuşak tabiatlı, kadının on beşinci karısı.

Tahir – 28 yaşında; beyaz tenli, esmer saçlı, geniş omuzlu, kalın ses tonuna sahip, orta boylu, yakışıklı yiğit, Nadire'nin beşikten beri sözlü olduğu insan.

BİRİNCİ PERDE.

Eski bir şekilde kurulan, evler, cam kenarları pahsa⁴¹ duvardan yapılmış, ev aletleri çok sade şekilde gözüktürler. Kıyafetler de kısa kollu kaftan, kenarları kurdeleli gömlek, yiğitlerde çift kuşaklar, deri hammaddesinden yapılan, tahman⁴² (sandık, yorganıyla), sağ tarafta cam kenarları (tabak, çanaklarıyla), sol tarafta iki cam kenarı, arası kapı (pencere) olup, Çoban ile Ayhan'ın dertleşmesiyle perde açılır.

Çoban: Tüm içtenliğimle özlediğim, sevdiğim, yârim, bu nasıl bir bahtsızlıktır, gönül ister seni zaman zaman olsa bile istediğin şekilde giyinmeni sağlamak, hayattayken dünyanın çeşitli tatlı nimetleriyle yaşatmayı isterdim ama fakirliğim, çaresizliğimden dolayı elim kısa kalıyor. “Yetimin ağzı pilava yetiştiği zaman, burnu kanar⁴³” atalarımızdan kalan bu deyim tam benim için söylenmiş gibi geliyor. Keşke, ben bu dünyaya gelmemiş olsaydım, işte o zaman senin bu ipek gibi yumuşacık kalbine, tarak gibi takılı kalmazdım. Ne yapayım, acısız feleğin istediği buymuş... (*Gözyaşını siler.*)

Ayhan: (*Yakınarak.*) Bin, bin kere yemin ederim ki ben sizin paranız için evlenmedim. Sıhhat ve sağlıklı olmanızı isteyerek evlendim. Benim en mutlu, sağlıklı günlerimde yanımda olmanızı, ölümde sizden sonra kalmamayı isterim. Benim kalbimde yanan ateşler, iyi kıyafetler, tatlı yemeklerle değil, belki sabah gece başımdan ayrılmayan sağlığınızın kalın gölgesiyle azalır ve söner. Yârim, umursamaz olmayın, benim umursamadığım şeylerin dertleriyle yüzünüze gelen üzüntüleriniz mutlu başımı ecel yatağına götürmesin!

Çoban: (*Gönül alır tavırla.*) Senin bu tatlı dillerine canım kurban olsun, Ayhan! Ben hiç düşünmemiştim, senin gibi göğün kızı olan bir melek, benim gibi kara yer çocuğuyla

⁴¹ Pahsa – ev yapımında çamurdan yapılan temel ve duvar adı.

⁴² Tahman – duvara yapılan dolabın içinde bulunan eşyalar, genellikle dolabın içine sandık, üzerine elde dikilen yorganlar katlamına verilen ad.

⁴³ Yetimin ağzı pilava yetiştiği zaman, burnu kanar – İsteddiği şeye tam da ulaştım derken, her hangi bir engelin çıkması sonucunda söylenen deyim

beraber olacağını! Senin her gülüşün kalbimin bülbülü için yüz bin bahardır keşke bu ayak altında kalan dikenler benim gözlerime takılsa. Kim düşünmüş, bu varlık dünyasında hanlar, kağanlara nasip olmayan Ayhan gibi cennet perisi, Çoban gibi insan evladının en alt sınıf bir yiğidinin kucağında olacağını! Bu muhteşem bahtım için bir günümü Tanrı'ma şükretmeden geçirirsem, küfran- ı nimet⁴⁴in en büyüğü olacak. Ama *(Kucağına çekerek.)* senin gibi canımın içi sevgilimin yaşlıları, dost-düşmanları arasında hüznün çekmesinden, Çoban gibi er yiğidin ün kazandıran binlerce cesur gövdeleri yok olması daha iyidir! Keşke bu dünyada bilgin babam, annem daha dört beş sene boyunca sağ salim yaşıyor olsalardı, kendi ayaklarım üzerinde daha iyi dururdum, her dileğime, en kolay yollarla ulaşmayı ve senin gibi sevgili, sıcak kanlı kadınla ev geçindirmeyi daha iyi biliyor olurum. *(Gözyaşı.)*

Ayhan: *(Boynuna el atar, kucağına alır.)* Tanrım bana veren kıymetlim, her çiçeğin kendi kokusu olsa da bülbülün sevdiği kırmızı gül değil mi? Ben sana âşık oldum, diğerleriyle ne işim var benim! Çoban'ımın *(Okşar)* şu siyah gözlerinden bana bahseden kızlar, Ayhan'ın denki, arkadaşı değildir. Benim yaşlılarım kendi hikayelerini benim karşımda nasıl söyleyebilsinler zaten bizim bu tatlı hayatımızın hüznünlü şarkıları onlar için bir gönül avutması olmuştur. Ben sadece aşkımızla düşmanlarımızı kan ağlatmak için çağırılan yerlere giderim. Yoksa bana yüz meclisi, bin bahçede seyretmek, bir kere senin kucağına baş koyup, dolunay gibi yüzlerine bakmak gibi bir huzuru veremez. Azizim babanı, anneni hatırlayıp, benim kalbimi de yakma, göz önümüzdeki hayatta olanların, varlığını senin bastığın izler için kurban etmişim. Senin kalbine yalnızlık arman⁴⁵ olmazsa, bana hanların, sultanların altın saraylarından, halktan irak olup, ormanın içinde seninle ot yiyip, su içip yaşarım daha yeğdir. *(Kucaklayıp, dudağından öper, gözyaşlarını siler.)*

Çoban: *(Yüzünden öper, okşar).* Sevgilim, yârim, inci gibi dizilmiş her sözün ömrüme ömür sevgime sevgi katıyor.

Ayhan kendini düzelterek oturur.

Senden bir an ayrı kalmam, benim için ölümle eşdeğerdir. Ama ben sana bir sır vereceğim, on, on beş güne ayrılacak da yine tekrardan bir ömür boyunca rahat yaşayacağız.

⁴⁴ Küfran – ı nimet – yapılan iyiliğe, verilen nimete karşı nankörlük etmek.

⁴⁵ Arman – gerçekleşmeyen hayaller.

Ayhan: Ne kadar kısa zaman olsa bile onun her tatlı zamanını yaşamamaktansa, kara toprak altında zaman geçirmek daha iyidir. (*Ağlar.*)

Çoban: Bir kere dinle, sonra anlarsın.

Ayhan: (*Hüzünlü sesle.*) Tamam, nasıl istersen...

Sessizlik.

Çoban: Biliyorsun ki, babamın bereketli toprakları çok azdır. Onun nedeni ise babam vatanını bırakıp, buralarda kalmayı hiç istemediğindendir. Çünkü biz burada sadece bir teyzem, babam, annem ve ben birlikte yaşıyorduk. Başka akrabamız yok. Belki sana teyzem de anlatmamıştır. Artık bunları sana açık bir şekilde anlatabilirim. Çünkü senin bana hissettiğin duygular, beni inandırdı. Canım Ayhan! Biz buralarda fakir yaşamış olsak bile kendi ülkemizde iyi bir çiftçilerdeniz. Babam buralara Nasrullah Han'ın zulmünden kaçıp gelmiştir. “Ne zaman Nasrullah Han yok olursa, vatanıma geri döneceğim” diye ağzından düşürmezdi. Hatta, “Oğlum, eğer babanın sözünü dinlersen, bizden sonra da elinden/evinden uzak kalma” diye nasihat ederdi. O yüzden burada sevgi ile toprak sevdasına düşmedi. Babamın bir ömrünü adayarak, yetiştirdiği kırk günlük bir bahçesi vardır ki, Eram bahçesi onun karşısında bakımsız bir orman gibi kalır. Şu an muhtemelen dayı ve amcalarımın elindedir. Babam ve annem öldükten sonra bir haber dahi gelmedi. Memleketimizden gelen esnafın lafına göre bütün bahçelerimizi, tarlalarımızı Hisar padişahı almış ve ondan sonra gelen hâkim geri vermiş. Dayı ve amcalarım da ölüp, gençlerin kolunda kalınca harabeye dönüşmüş. O yüzden seni teyzeme bırakıp, on – on beş gün içinde oralardan bir haber almam lazım. Eğer bu laflar gerçekse, gidip orada yaşamamız gerekecektir. Olmadı başka yerlerde yaşarsak, buralarda malı, dükkânı, sarayı ya da hanın ikametgahından tanıdıkları olmayan insanların burada yaşaması çok zordur. Canım, kalbim senin gibi güzellikle çok vakit geçirmeyi ister. Baban hacca gittiğinden sonra yalnızlığımı daha da hissettim. Teyzem ise gece gündüz ağlıyor. Onun küçük çocukları büyüdü, ciğerleri eziliyor. O giderse ikimiz yalnız hasrette kalırız. Bilmiyorum, sebepleri anlatabildim mi?

Ayhan: (*Boynuna el atar.*) Ah, azizim! Maşuk nerede olsa, aşık da orada olur. Senin kalbinin çiçeği açılabilirse bülbülü de orada öter. Eğer senden bir adım uzakta kalırsam, sürmesinden ayrılan bu gözlerime mezar toprakları dolsun. Hadi, gidelim! Keşke şu an gidebilsek. Bastığın izlerine evlat ecdadım feda olsun! Bir gülüşünle çöller anında cennet gibi oluverir. Ama sen yer, su ve bahçeler diye endişelenme. Babamdan kalan bahçeler

bizi bir ömür boyunca, her ne kadar olursa, yaşamamıza yeterlidir. Hatta babam giderken ağabeylerime, anneme dedi ki, “Benim bahçelerimin baş sahibi kızım ve damadımdır, onlar istedikleri yerden, istedikleri kadar toprak alabilme hakları vardır. Eğer ki bunu duymazdan gelerseniz, diri gelirsem, sizi mirastan ederim, ölsem, mal mülk size haram olsun”. Sen umursamadığın için ben sana söylememiştim. Gel, istediğimiz yerden alıp, ikimiz de hem emek verelim hem sonradan rahatını görelim.

Çoban: Ocağımın baharı Ayhan, babam beni tarla emeğiyle büyüttü. Gençliğimde kendi ellerimle yetiştirdiğim bahçelerimizin çeşitli meyveleri, büyük tarlalarımızdaki kızların saçları gibi silkinip duran buğdaylar, güler yüzlü çiçekler, övüp şarkı söyleyen bülbüller, ninni gibi şıtır şıtır akan su sesleri, hiçbir zaman gözümün önünden silinmez. Ne olursa olsun, “Başka bir yerde padişah olmaktansa, kendi ülkende kul olmak daha iyidir” dedikleri gibi, doğarken beraber çıktığım eşim gömülen toprak, yaş gücüm sinen bahçeler, çocukken büyüdüğüm arkadaşlarım, kardeşlerimin hasreti kalbimin açılmasına izin vermiyor. *(Gözyaşını siler.)* Abla, kardeş, akrabaların derdini söylemeğe gerek bile yok. Babam rahmetli ile acıkıp, yorulup tarlada çalıştığımız zaman annemle kız kardeşim getirdikleri pilavı acele yiyip, doyup, serin ağaçlar gölgesinde tatlı tatlı rüyalar görüp, hayallere daldım. “Ben de büyüse, sevdiğim karım, güzel kızlarım olsun, böyle pilavlar getirsinler”, diye düşünüyordum. Yüce Tanrı’ma çok şükür, sevdiğim karıma, *(Öper.)* senin gibi güzel kadınla beraberim. Sağ olsak tatlı kızlarımız, büyük tarlalarımız da olur. Maalesef o zamanlarda ben babamı, annemi gördüm onlar bizi göremezler. Sen, elini elime verip, benim bu arzularıma, bana eşlik eder misin?

Ayhan: Ayhan senin bu arzularına kurban olsun. Sen ne yapmak istersen, benim mutluluğum ondadır. Şu an dersin, şu an hazırım.

Çoban: Kalbimin gücü Ayhan! Ben biliyorum ki, sen beni, benden daha çok seviyorsun ama burada başka bir şey var. O taraftan bana hiçbir haber gelmedi. O yüzden kendim gidip, haber almam lazım. Ondan sonra beraber gidebiliriz.

Ayhan: Ben senden bir an bile ayrı kalamam. Ayrı kalmaktan, feleğin ne cebri, cefası varsa, onu görmek daha iyidir. *(Ağlar.)*

Çoban: *(Sarılır.)* Ayhan! Ayhan! *(Yüzlerini okşar.)*

Ayhan: Canım! *(Ağlar.)*

Çoban: Sen, beni ayrılığa dayanır diye mi, düşünüyorsun?

Ayhan: O zaman, niye beni bırakıp gidiyorsun?

Çoban: Bizi sadece ölüm ayırabilir. Niye gittiğimin sebebini biliyorsun?

Ayhan: Yoksa bende gönlün yok mu? Ya ülkende... (*Hüngür hüngür ağlar.*)

Çoban: Ne? Ne?

Ayhan: Beni bilmiyor mu sandın? Yüz, kalbin aynasıdır. Beni kandırmak için gözünden yaş dökmek, ah vah demelerin arzularına yetmez, yediklerimi sindiremez.

Çoban: Ayhan! Ayhan! Ulu Tanrı'm adına yemin ederim ki, senden başka istediğim yok. Boş şeylere ağlamak – sağ kalbi lekelemektir. Yine yalnızlığı ile bilinen Tanrı'mın adı ile yemin ederim ki, dünya ve ahiretin güzelliği, senden başkası ile olamam. Kalbe sır gömülemez. Verilen sözü bozmak için kadınlara hile, yiğitlere bahane bulmaktan daha kolay bir şey yoktur. Ama, kaçıp gitmek hayalini benden bekleme. Bana, rezil olmak ölümünden daha beterdir. Artık böyle sözleri araya sokma ki, acı oyun tatlı hayatları bozar. Ayhan: Kalbin nasıl beni bırakıp, uzak yerlere gidebilir? Bilmiyorum, sevdiğin kadar özler misin? Özlersen, nasıl dayanacaksın? Ya da daha fazla süre kalırsan, Ayhan'ın kömür tenini kara toprak üstünde göreceksin. (*Ağlar.*)

Çoban: Ayhan, yaşama bu kadar umutsuz, inançsız bakışlar, var oluşun değerini bilmeyenlerin işidir. Ben, Ayhan gibi tatlımı buldum artık onun tadını çıkarmak istiyorum. Sevdiğim kadar özleyeceğim, dayanacağım. Çünkü ben seninle bir ömür boyu yaşayacağımı demiştim. Kısa zamanda sağ salim geri gelip, bu kırmızı yüzlerinden yine (*Kucaklayıp, öper*) sarılıp, öpeceğim. Yine senin inanmanı isterim ve diyorum ki, seni neden bırakayım ki? Ayhan, bizim ülkede padişahlar arasında Hisar hâkimi gibi zalim, acımasız olmamıştır. Güzel kızlar, kenarda dursun, hatta erkeklerin bile haremine el atarmış. Babam ağabeyime Hal İnak adlı bir binbaşının, Hürzad isimli kızını alıp vermişti. Babanız nasıl sizi Hanın elinden kaçırıp bana verdiyse, onun vakası da öyle olmuştu. Yeni gelen hâkim Hürzad'ın nasıl ünlü terzi olduğunu duyunca, gizli görevli kadınları bizim eve gönderip, yengemi kendi sarayına gel git yapması için ikna etmeye çalışmış. Hürzad korktuğundan, anneme, annem babama söyledikten sonra, babam rahmetli bir gece içinde hepimizi bir tarafa kaçmamızı buna hazırlandığımızı anlarlar. Hâkim, Hal İnak'ı çağırıp, hediyeler verip, dost olmaya söz vaat ederek, “Benim kızım hakimlere layık kızdı. Eski bir valinin yeğeni olarak beni siyasetle korkuttu ve kızımı oğluyla evlendirmeye zorladı. Şimdi kızımın gönlü olmadığı için deliliğe yaklaşmış. Umarım, mürüvvet göstererek, kızımın göz yaşına acıyarak, onları ayırırsınız. Yoksa kendini helak edecek, günahı bizim boynumuza olacak”, gibi hileler öğretmiş. İlk önce, korktuğundan,

başka taraftan altı günlük emanet mertebesine dinini, imanını satarak yetiştigi için hâkim öğrettiği şekilde şikayetname vermiştir. Aslında, kızını eski hâkimden kaçırıp, zorlukla, ağabeyime verdiğini halk bilse de bunu yapmak zorunda kaldı. Hâkimin zulmü herkes üzerinde vardı. Hâkim babamı ve ağabeyimi hemen hapse attı. Yazığım, ağabeyimi hapiste o kadar dövmüşler ki (*Ağlar, Ayhan de ağlar*). Bir yerden korku, tokatların ağrısı, bir yerden sevgilisi Hürzad'ın ve küçük çocuklarının derdi, elemi ile bir haftaya dayanamadan vefat etti.

Ayhan: Ah, ne kadar vefasız bu dünya! Bu nasıl bir dünya ki, her bir yurdun hakiminde olan kötülükler, yazığım her halkın başında zehirli kaygılar vardır.

Çoban: Hâkim ağabeyim öldükten sonra, kendi de korkup; babam, emire şikâyet etmesin diye babamı, annemi, beni ve Hürzad'ın yanında yardımcı olan şu Maysara teyzemi buralara sürgün etti. İşte, feleğin, böyle cefalarıyla on üç yıldır yurdumuzu bir kere bile göremedik. Yazığım, babam, annemler buralarda gurbette vefat ettiler.

Ayhan: Hürzad'a ne oldu?

Çoban: Biz buraya gelirken, kervandakilerden duyduk ki, bizden sonra hâkim her gün Hal İnak'ın evine gece yarısında gidermiş... Hürzad'ı o kadar zorlamışlar, yanına girmemiş, girse bile feryat sesleri durmamış, kesilmemiş. Sonunda sarayına gittiğinde, iki çocuğunu bırakıp, kaçmış. Arkasından yetiştiklerinde kendini Amuderya'ya atıp, kurban etmiş.

Ayhan: (*Hayretler içinde mimiklerini gösterir.*) Şaşırtıcı işler yapan, vefakâr kadınlar!

Çoban: Bunun üstüne, iki senedir, kervan yürümediğinden dolayı, haber de alamıyorum. Şu an belli oldu ki, bahçelerimiz amca çocuklarımızın elindeymiş. Hâkimin de değiştiğini söylediler. O yüzden, sevgilim, Ayhan, ben seni teyzeme bırakıp, kendim gidip, haber almam lazım. Duyduklarım gerçekse gelip, teyzemle seni alıp, en azından orada bir sene, bir sene de burada senin için yaşarız. Hayır, bahçelerimiz elden çıkmış, o hâkimin elindeyse, oraya geliriz ve tekrardan yaşam yolunu kurarız, diye düşünmüştüm.

Ayhan: Teyzem gidip, gelemes mi?

Çoban: Sevgilim, Ayhan, on beş günlük uzun yolda kadının yürümesi kolay bir şey mi?

Ayhan: Ah, felek...

Sessizlik.

Çoban: *(Biraz sonra.)* Neden bir şey demiyorsun? Kalbinde sır tutma! Çünkü, ortada sır saklanan aşk gerçek sayılmaz. Ben her birini açarak, net bir şekilde söyledim sevgimi belli ettim değil mi, Ayhan! *(Öper.)*

Ayhan: Meleğim, Çoban! Sen ne dersen, ben inanırım ama sensiz nefes dahi alamam. Sevdığın ülke, beraber büyüdüğün kardeşler, arkadaşlar, dostlarını özlediğin için, yere bakmış gözlerine bakmak çok zordur. Bir sevdiğinden değil, bin sevdiğinden bir doğuran için ayrılmak ne demek? Eh, ayrılık! *(Ağlar.)*

Çoban: *(Sakinleştirir.)* Yaşamımın mutluluğu olan Ayhan! Seni hemen oraya götürüp, Hürzad gibi seni zalimlerin eline esir bırakmaya dayanamam. Sağlık olursa, hepimiz muradımıza eğlenip, erelim.

Maysara girer.

Maysara: *(Başından kaftanı çıkartırken, aynı zamanda.)* Merhabalar, Tahir ile Zühreler, iyi misiniz?

Çoban, Ayhan: *(Kalkarlar, eğilerek, selam verirler.)* Merhabalar, teyze, hoş geldiniz. Ayhan yanına gidip, selam verir.

Maysara: *(Ayhan'ın gözünün nemlendiğini görür, yüzünden öper, sever.)* Ayhan! Ayhan! Ağlamışsınız, sanki! Kerney Han, Sürney Han, şımarık Han, mımarık Han, gülün, gülün, kurbanınız olsun, fedanız olsun, Hamur mayalandı, yoğrulsun! *(Çoban güler.)*

Ayhan: *(Ellerini çekmek isteyerek.)* Teyze, gülünecek durumda mıyız?

Maysara: Yağmurdan sonra bahçeler ne kadar yeşillikler içinde kalsa, ağlamaktan sonraki gülüş de insana o kadar yakışır. *(Kucağına alır.)* Maysara kurbanınız olsun, fedanız olsun, yemeğimiz kaynamış, kızı sakız çiğnemiş, Çoban ile Ayhan ağlayıp, sonra oynamış.

Ayhan: *(Artık kendini tutamadan, gözyaşını siler, gülerek kucağından çıkar, minderi düzeltir.)* Oturun, teyzeciğim! *(Kaftanını yerden alır silker ve asar. Çoban da oturur.)*

Maysara: Hey, Çoban'ın adını söylemese, gülmüyor, Zührem!

Ayhan: Çoban'ımdan başka kimsem yok! *(Gelir, oturur.)* Allah onu bile çok görüyor. *(Yine ağlar.)*

Maysara: Yapma, kızım, boşuna ağlamak – cefa ile oynamaktır. Erkeğin kalbi kendi büyüdüğü yerde aslandır. Bu gurbette kocanın kalbi rahat olmadığı için sizin hayatınız da huzurlu olamaz. Sen düşünüyorsun ki, Çoban oraya gitse geri dönmez. Hayır, Çoban sensiz bir gün yaşayamaz. Yapma kızım! Gurbette kalplerimiz paramparça oldu, biz de kardeşimle, Cihan bibi gibi mezara gözümüz açık gitmeyelim. Siz daha gençsiniz, hepiniz

yurdunuzda iki kereliğine bile olsa, olabilirsiniz. Ama ben artık yaşlandım. Büyüklerin gerçek bir lafı var: “Gençlik için mezar da çiçek bahçesi gibidir, ihtiyarlar için çiçek bahçesi de mezar gibidir”. Teyzen kurban olsun sana, ağlamadan, Çobanla mutlu bir şekilde vedalaş. Sağ gitsin, geri salım gelsin. Beraber gidelim, beraber mutlulukta yaşayalım. Yine sana söyleyeceğim başka şeyler de var. Sonra söylerim. Kalk kızım! Evet, önce sen bana bir hasta çorbası yap, gelene kadar midem bulandı.

Çoban: Kalk, çabuk hazırla, ikimiz de acıktık.

Ayhan çıkar.

Maysara: (*Çoban’a kaş göz yaparak.*) Karı konusunda çok mutlusun, yavrum. Şükretmelisin. Neler olduğundan haberin var mı?

Çoban: Yurduma gitme derdinden başka bir şeyden haberim yok.

Maysara: Baban rahmetlinin sana vasiyet ederek bıraktığı, yirmi altına kadının üzerine, gitmesinin nedeni varmış. O günkü sen ve baban güvenip, bırakan o talep mektubu götürdük. Bizim elimizden mektubu aldı ve “vakfettim” diye yazdırıp, tekrardan mühür bastırıp, bizi ortada boşuna uğraştırdılar. Biz de o kadar aptalız ki, doğru düzgün, bir kadıya gitmeden, şehir başkanına gitmişiz. Ben babamdan, eski kadılar hakkında biraz da olsa duymuştum. Şimdi bir zalimin hilesi yüzünden, o kadar malı bırakıp gidecek miyiz? He, Çoban? İntikam almayan kalp, kalp mi?

Çoban: Teyze, ben hiçbir şey anlayamıyorum. Şeriat falan diye bağırان yurt kadıları, eşanlar, Han, hakimler, başkanlar, töreler, hocalar, halifeler, zakirler, evliyalar – hepsi ihanet, alçaklık, fuhuş, cefakârlık gibi, Allah’ın kahrını getirici kötü huylarla bizi korkutmuşlar, ama onların hepsinin başında da olan kendileridirler. Onlara Tanrı’nın devlet ve mertebe vermekten başka belası yoktur. Dünyada ne bela, afetler varsa, her zaman bizim gibi, kötülükten korkanların üzerinde. Feleğin çerhi, öyle olduktan sonra, şeraitin önünde olan yurt kadılarından böyle şeyleri gördükten sonra, kendinin belalı nefsi için çocuğuyla yaşıt olan nikahlı namahremlere göz dikmekle uğraşan şehir hakimlerinden ne bekleriz ki, teyzeciğim! Banan sorarsanız, erkeğe para neden gerek? Boş verin, mal gitse, gitsin, başımız sağ olsa, yiyeceğimizi buluruz. Boş verin, dört göz sağlam yola çıkmamız daha önemlidir. (*Başını eğer, hayale dalar.*)

Maysara: Yavrum, Çoban! Senin daha haberin yok, mal- gidici bir şey. Ayhan’dan ayrı kalırız, diye korkarım.

Çoban: (*Ürkerek.*) Ne? Ayhan'dan ayrılmak mı? Ayhan'dan bir kere bile ayrı kalmak, benim için ölmekten daha kötüdür. Ayrılıktan bahsetme bana, zaten biliyorsun, bir ahlık, bir anlık kalbim kalmış. (*Boynunu eğerek.*)

Maysara: Başını dik tut! Erkeğin başını eğdiği an, öldüğü andır demektir! (*Kaldırır.*) Ben nefes aldığım sürece, Ayhan'ı ellere vermem. Küçük düşmanların da arkasından kovup, intikam almak ise, zeki insanların işidir.

Çoban: Ayhan'ı elimizden almak istediklerini, nerden biliyorsunuz?

Maysara: Benim buraya geldiğim tam on üç sene oldu, burada neler olup biteceğini nasıl bilmeyeyim ki? Zaten, senin kayın pederinin evinde olan vakaların, baştan sona kadar benim kulağımdan geçer, benden gizli saklı hiçbir şey olamaz, çocukluktan beri biliyorsun. Rahmetli kayın pederin İnyet Bey, bir gün gitmezsem, gözyaşına boğularak, acılar çekerti. Bir gün, senin karın hakkında yalvarıp, bana hasretle tavsiye vermemi istedi: “Kızım bir tanemdir. Tüm çocuklarımdan daha çok seviyorum ve bu yurdun hakimlerinin kötülüklerinden korkuyorum... Bir yerden Hacca gitmek isteğim vardır. Kadınlar mazlum oldukları için yumuşak kalplidirler. Korkarım, benden sonra ondaki hüsn ve güzellik başını yiyip, kıyamete kadar, benim başımda, halk arasında kötü efsane ve destanlar bırakmaz. Siz benim öz ablamdan daha fazlasısınız. Madgazi dayım ise hem ağabeyim hem babam hem eski kıymetli arkadaşımıdır. Sizden gizli saklım yoktur. Şu kızım konusunda bir güzel tavsiye vererseniz, ölene kadar sizi unutmayacağım”, dedi. Ben: “Kıymetli ağabeyim, her ne olursa olsun bize yardım ettiniz, kurbanı olduğum kızınız hakkında ne tavsiye verebilirim ki, siz bizden daha çok zamandır, buralarda kendi vatanınızın gurbetini, özlemini çekiyorsunuz. Sonunda siz de bizim gibi kendi yurdunuza gitmek isteyebilirsiniz. Kızınızı buralarda garip bir şekilde bırakmak onun geleceğine en kötü günleri istemektir. Erkeklerin cefaları ile kadınların gözyaşlarına kan katmak, büyük günah değil mi? Bir koyun yavrusunun hayvani güzelliği ve konuşamadığından dolayı, annesinden uzak kaldığında çektiği feryatlar bize örnek olamaz mı? Keşke, bu yurttan sizin bu zeki göz ışığınız için bir tane değerli bir insan bulunsun. Ayrıca kızınız Çoban ile birlikte büyüdü. Belki bu sırlar size de bellidir. Aralarında olan aşk birbirlerinde ayrılmaya izin vermez”, dediğimde, kayın pederin gözyaşlarıyla uzaklara dalıp: “Abla, beni düşünmeme engel olan şey, bunların sonunun ne olacağıdır, hele bir kızımı, kendi yurdundan, halkımdan olan Madgazi'nin eşiği için bin tane kızımı sadaka ederim. Çoban gibi gözümün ışığı için benim kıskanacağım hiçbir şey yoktur. Ama bunun da acı bir

tarafı var, her ülkede olduğu gibi, buralarda da hakimlerin zorlukları ile çok insanların yastığı kurutulmuş, ocağı sönmüştür. Biliyorsunuz ki, Ayhan'ı sekiz yaşından beri hakimlerin gözlerinden gizleyip, köylerde okutuyorum. Duyduklarıma göre, şehir kadısı oradan bile haberini almıştır. Bugün yarın istemeye gelecektir. Bu zalimlerden hiçbir şeyi gizleyemeyiz. Keşke buralar için yabancı olma gibi günahımız olmasa", dedi, "Artık kızımızı vermemekten başka çaremiz yok mu?", dediğimde, "Eğer kadıya vermezsek, kendi bizi hiçbir şey yapamazsa da Han sarayına zülüm ile göndermek için hakkı vardır", dedi. Sonuçta, bu konuda çok konuştuktan sonra sen Ayhan'la ağlamayın, ayrı kalmayın, kayın pederin hapiste ağabeyin gibi acı çekerek ölmesin diye, çabuk hacca gitmesi kararını aldık. Bir gün sonra, kayın pederin gidecek günü, akşam zamanında, bir kaşık suyla nikâh kıydırdık, Tanrı isterse, yurdumuza geri dönecektik. Kayınvaliden ile biz bir gecede göçüp gidecektik. Düğüne hazırlanana kadar, kim istemek için gelirse, "Kızım daha küçük", diye geri gönderecekti. Kaderinizde varmış ki, sonunda, kayın pederin verdiği sözde durdu ve kalan şeyleri bana vasiyet ederek gitti. Artık bu işler kadı efendiye zor gelmeye başlamıştır ki Ayhan'ı senden ayrılmasını sağlama peşindedir, babanın vasiyeti üzere verilen o 20 altın olan emanete ihanet etti. Eğer bu konu genişleyip, Ayhan'ın Han sarayına gitmesinden korktukları için fazlasıyla dikkatle iş görüyorlar. Kayınçolarını da götürüp, siyaset ve mertebe vaat etseler de onlar: "Bu iş zorlukla başlansa, sonu ölüm ile bitecek, tedbirle iş görsek bile, başaramayız", diye cevap vermişler. Onlar da "Çobanla Ayhan'a söylesek, bir şey yapmasınlar", diye, bana söyleyip, bir gecede kaçmak için hazırlanıyorlar. Keşke, sadece kadı olsa, onun bir müftü olan oğlu ve hizmetçisi de Ayhan'a "aşık" oldukları söyleniyor. İşte, sana, bahtın üzerindeki uğursuzluk afetleri!

Çoban: Ah, teyze! Bu nasıl bir kaygıdır ki, ölüm uykusundan başka bir sakinleştiricisi yok gibi. Gurbette ana babadan ayrılmak üstüne, sevgili yârimden ayrılmak, ölümden bin kere ağırdır. Söyle bana, böyle belalardan kurtulmak için kimlerin sıcak kanlarından aç kalplerini sulamak lazım?

Maysara: Oğlum, bu işlerin sonu insan öldürmekle bitmez, hilelerle, kendilerini kendilerine yedirip, bitirmek lazım.

Çoban: Teyze, biz bu yurda misafiriz, bizim yapacak işlerimizin yardımıyla halledemeyiz. Sadece, tek yol var, o da bugün yarın kaçmak veya intikam almak, kimseye söylemeden boğazlarından kan kusturmaktır.

Maysara: Çoban! Sen gücüne güvenen kahramansın. Ama, yaşamın böyle işlerini güzel bir şekilde halletmek için epeyce küçüksün. Kaçmak – namertlik olur, insan öldürsek – cinayettir. Sakin kalırsak – dileğimiz, namusumuz ayakaltında kalır. Öyle bir şey yapmalıyız ki, düşmanlarımız kendi kendilerinin ölümüne hüküm versinler. Ayhan’ı güvenli bir ele bırakıp, yurdumuza namusumuz, sağlığımız ile gidelim. Oğlum, erkeği insan değil, namus öldürür. Bir şey yapalım ki, rezaletlerini yer yüzüne destan edelim!

Çoban: Başka çaremiz var mı ki, sizin dediğiniz gibi yapabilirsek? Keşke, babam o paraları size güvenip, bırakmış olsaydı!

Maysara: Ciğerim, Çoban, baban bana bıraktı. Ben almadım. “Can var yerde, kaza da var” diye, şeriat elinde olduğu daha iyi, demiştim. Şimdi sen altınları düşünme, ben onu elde etme yolunu bulmuşum. *(Mendil ucuna bağladığı, üç altınını çıkarıp verir.)* Al, sen şunu al ve yarın yola çık, bir günlük yol yürü ve diğer köyden iki tane at al, güçlü, iyi koşucu olsun, her şeyi mükemmel olsun...

Çoban: Siz burada kalıp, ne yapacaksınız?

Maysara: Biz kadıyı, hizmetçisini, müftüleri bu eve getirip, el ayaklarını bağlayıp, tüm dünyaya rezil ederek, kaçacağız, sana arkandan yetişeceğiz.

Çoban: Siz bunu nasıl başaracaksınız?

Maysara: Oğlum, teyzenin nasıl kadın olduğu hakkındaki destanlar herkes tarafından bilinmektedir! Kadı efendilerinin en son aldığı eşi ile konuştum. O bana yardım edecek. Babanın verdiği altın cüzdanı da kendi gözlerimle gördüm. Sözüne, dediğine inandım, o yazığım kızı da sevdiği insandan ayırıp, evlenmiş. İşte, “İçten bozmadan, orduyu yıkamazsın” dedikleri gibi içten alınan yardım, bizim aleyhimize olacak yardımdır. Aynı zamanda o yazığım kızı, zalimin ellerinden kurtarıp, sevgilisiyle beraber götüreceğiz.

Çoban: Teyze, o gece size kim yardım edecek? Benim sizi nerede beklediğimi nereden öğreneceksiniz?

Maysara: O gece bize kadının eşinin, sevgilisi yardım edecek. Senin yanına da bizi o götürecektir. Ben haber veririm, sabahleyin o yiğit gelir, konuşacağız, anlaşacağız. Belki, ikiniz gidip, atları beraber satın alıp, buraya geri dönebilirsiniz. Ama, atları köye yakın getirmeyeceksiniz, ondan sonra, biz haber verene kadar, bahçenin içinde sessizce bizi beklersiniz. Umarım, muradımıza kusursuz bir şekilde ereceğiz.

Çoban: Teyze, yakalanmaz mıyız? Hisar’da halimiz nasıl geçecek?

Maysara: Benim kalbime sinmeyen iş olmadan kalmaz. İnsan bir şeyi gerçekten isterse, olacaktır ya da gerçekleşmeden kalmaz. Korkma, Hisar hâkimi, emir tarafından bir kız konusunda suçlu bulunmuş ve öldürülmüş, yerine ise, başka iyi bir insan gelmiş, haberi var. En azından, Guzar var, Darvaz var. Sevdığım yanımdaysa, bana çöller bile, Cennet bahçesi gibidir, demişler. Benim canım sağsa, izinize bile diken girmesine izin vermem.

Çoban: Sağ olun, teyzeciğim, dillerdeki destanınız ebedî olsun.

Ayhan sofra bezi, tepsi üzerinde yemek ile girer.

Perde iner.

İKİNCİ PERDE

Medrese odası. Cam altında çeşitli eşyalar, sol tarafta – kiblegâh, onun yanında sandık, sandığın üstünde minder ve yorganlar. Sağ tarafta- Molla Dost odayı süpürüp, şarkı söylerken, perde açılır. Sağ tarafta – pencere ve küçük bir odanın kileri, kilerden sahneye kapı açılır. Kilerde bazı odada lazım olan eşyalar vardır.

Molla Dost odayı süpürüp, şarkı söylerken perde açılır.

Molla Dost: *(Bir elinde süpürge ile süpürür, dans eder, şarkı söyler.)*

Adım Hüseyin tablakâr,

Evimde hiç yok maya.

Karımla günü gününe kavga.

Evlenmektense, öleyim ben der ya.

Elma narına aferin.

Yek tane olan benine aferin.

Tanrım, beni tuzlu çamurdan

Yapan çömlekçine aferin.

Ne kadar, saçmasın, Dosmat! *(Kendini gösterir.)* Paran yok, evlenmeye kuruşun yok, dünyayı dar etme, onun yerine ahirete doğru adım at!

Elma narına aferin.

Sabır-u kararına aferin.

Ak tekmeleyen ikbalinle

Şanssız kârine aferin.

(Süpürgeyi fırlatarak.) Bu mekâna geldiğime ikisi eksik, otuz sene olmuş, ama işim saygı göstermek, ev süpürmek, ahır temizlemek, yemek pişirmek, bela bulmak ve yapmaktan

başka bir yükselme elde etmemişim! Biraz boş kaldım mı, iki elim Allah'ın cezasına uğramış borçlunun yakasında ya da boş boş dışarıda geziyorum. Biraz saygın birileri olsaydı, birkaç kuruş falan verir de önüme koşarak gelir ama ekmek yemez, fakir, çapkın, eşkıya, iğrenç, cellatlara denk geldin mi, ağzı burnun kanla süslenerek, defolup gitmek zoruma gidiyor! Bilmiyorum, doğduğum sene domuz yılı, Sefer ayının on birincisi olduğu için mi, bu dünya bizi her seferinde, vurup durmuş o yüzden de elli dört yaşımı yakalamışım ama, şansım pislikten hiç çıkmıyor. Yüzümüz buruştu, bizim yaşlılar çatıyla kapanmış bir ev yaptılar, bize de ecel duvarın arkasından bakıyor. Sakallarımız ağardı, yemek yiyecek diş kalmadı, bu ince bellerimiz büküldü kaldı. Ama daha peri çehreli bir çiçek bahçesi, yüzü on beş günlük ay gibi, saçları bir nehir kaşları, yay gözleri, badem dilli, bal dudakları, şeker boyları, elif gibi, kendileri zeki karı – kızlar değil de gözü şişmiş, dişi düşmüş, yüzü şeftalinin gün kurusu gibi kıvrılmış, mezarda kendi için yer hazırlayan, ağzı kabır gibi, burnu gider gibi, beli gökkuşağı gibi, yüzü sümelek⁴⁶ gibi olsa da bir bedava, seksen veya yüz yaşlarında olsa bile, bir yaşlı kadınla bile cilveleşmemizi Allah istemiyor. Gel gör ki, ben ikisi eksik, otuz senedir bu hayırsız, haysiyetsiz eşiği süpürürken, fazla değil, bine yakın kadın burada milletin helali oldu, bizim gibi kör küt, fakir birine kimse bakmadı bile... (*Alına vurur.*) Vah, seni boşlukta yken yaratmış Tanrı'ya kurban olayım! Hepsini boş ver! Sen dün gelen Baymat Kıpçak'a bak! Daha yeni elli yaşını karşılamış, kurbanı olayım biriyle... evlendi, gitti. Biz ise salak gibi bunu alırsak, doksan dokuz kalacak diye, büyük konuşmayı, hava atmayı biliyoruz sadece. Sanki bizim alnımıza karı yazmaya geldiğinde ya kader kaleminin mürekkebi bitmiş ya da bu alnımızı hazırlayan çömlekçi toprağı tuz madeninin derin bir yerinden almış, suyumuzu da dünyadaki en tuzlu nehrin suyu ile vücudumuzu yoğurmuş. (*Süpürmeye devam eder.*)

Molla Rûzi: (*Girer.*) Ah, Molla Dost! Ne diye mırıldanıyorsunuz?

Molla Dost: Hay, selamın aleyküm, hoca efendim! Buyurun! (*Yanına gider, elini tutup, selamlaşır.*) Buyurun hadi!

Molla Rûzi: (*Oturur.*) Evet, neden şikâyet edip, mırıldanıyorsunuz? Bir ayağınız bu dünyada, diğeri mezara yaklaşmış durumda!

Molla Dost: Ey, efendi dostum, nerede bir ayağım olsun, ikisi de beraber mezarlığa koşarak gidiyorlar, ama sadece bir tanesi bile nikah çarşafını basamadan gidiyorlar. (*Rûzi*

⁴⁶ Sümelek – Nevruz'da yapılan geleneksel tatlı, kahve renkli olması bakımından benzetme yapılmaktadır.

güler.) İnşallah, dua edin, bu dünyada olmadığına göre, ahiretimiz güzel olsun. “Allah vurduğunu, Peygamber de bastonuyla dövmeye çalışmış”, dedikleri gibi, orada da hayaletler vurup, cinler düşürmeseler iyidir. Allahümme salli âle, üçüncü dünya bize nerede... (*Molla Rûzi yine güler.*) Gülersiniz, gülüyorsunuz tabii kendiniz de yağlı et gibi, bir zengin karı aldığınızdan sonra bizim halimize gülersiniz değil mi? Eh, sağ olun...

Molla Rûzi: Hayır ya, sizin böyle komik laflarınıza, halinize gülüyoruz işte. Şu an o zengin de midemize pamuk yağı gibi dokunarak, bulandırıyor.

Molla Dost: Evet şimdi ne diyorsunuz? Allah’ım size zihin vermiş, mertebenizi yükseltmiş, geleceğinizi berber usturası gibi sivri ve çalışkan yapmış. Herkesin dünyanın güzellerini, dönemin işveli kadınları sizin olmadan, kimin olabilir ki? Haftada birini alıyorsunuz, diğer haftasında boşuyorsunuz... Bize en azından, patikada kalmış kütüğün bir parçası bile denk gelmiyor. Eğer sizin yakınlarda aldığınız mah—ı peyker benim olsaydı, yüzünün çevresinde her saatte doksan dokuz kere dönerdim. Allah’ımın kulağıyla bizim gibi fakirler ağzının arasına Cebrail denilen şekilsiz kanatlarıyla kapatmış, işte ne yapalım. Yoksa, niye bir senesi eksik kırk senedir kadın dilemekten ağzımız çuval oldu, ama bir cadıya bile denk gelmedik! Kurban olduğum!

Molla Rûzi: (*Kahkaha atıp güler.*) Boş verin, üzülmeyin, zamanı geldiğinde kadı hocaya da aynı bu şekilde ağlayarak, derdinizi anlatsanız olmaz mı?

Molla Dost: Bırakın, o kadı hocanızı attığı aşıklar ile herkesi yener. Allah istemediği şeyi kadı yapabilir mi? Kendileri doksan beşi kadını yakalamış, ikisi eksik yüz kadını dul ettiler. Birer tanesini hatta biraz çirkin olanını ‘al şunu’ demek, öyle şeyler nerede?..

Molla Rûzi: Yahu yapmayın, günahkâr oldunuz!

Molla Dost: Ya, he ya!

Molla Rûzi: Kadı hocadan ayrılmış kadınları vatandaş bir kenarda dursun, zenginler, büyük din adamları, hatta bir yurdun valisi bile alamaz!

Molla Dost: (*Kendine.*) Hepsi kudretli adamlar...

Molla Rûzi: Size ne var oralarda? Görüyor musunuz, bekçiler müdürü Haknazar kızını nikahına aldığı daha bir hafta olmamıştı. Terbiyesizlik yaptığı için kızmışlar ve kadın on bir senedir dul başına evde oturuyor. O kadar dünyayı titreten bekçiler müdürü de bir şey yapamıyor.

Molla Dost: (*Kendine.*) Vah, vah, çiğ gitti yani... (*Molla Rûzi ’ye.*) Kadı hocamız da bayağı nankörmüş a, nasıl bir terbiyesizlik yapmış?

Molla Rûzi: Eh, onu sorup, ne yapacaksınız? Yüce insanlara bir laf az, iki laf fazladır. Kadı hocanın yanında hapşırılmış. Hapşırarak istediğin zaman direkt, dışarı çıksan ne olurdu? Yüce insanların yanında hapşırılır mı? Han olsaydı, idama buyururdu, yine de kadı hocamız şeriatın adalet önünde oldukları için günahını affederek, serbest bıraktılar.

Molla Dost: Şimdi bu terbiyesiz hapşırma da kadıyı falan hiç tanımaz, bilmez. Bir geldiği zaman kuyruklu hayvan değil, yakalı insan değil ki, kuyruğundan ya da yakasından iyice tutup dışarıya çıkartabilsen. O değil, bu değil de Allah'ın istediği olmuş. Ama işte kadın, çığ gitmiş, yazıgım! (*Kendine.*) Bende olsaydı, hapşırsa bile bin kere teşekkür ederim.

Molla Rûzi: Yüce insanların mekânında, lanetlenerek kovulan kadınlar evlenirlerse, erkeklerin hayat geçirmesi zorlaşır.

Molla Dost: Öyle diyorsunuz ya, şimdi biraz önce dediğiniz gibi kadı hocamızın boşanan karılarından umutlanmıyoruz ama şuralardan geçip giden bir çirkin kadın da olabilir.

Molla Rûzi: İşte böyle söyleyin, biraz bekleyin. Sabrederseniz, sizin ekmeğinize de bir gün bal damlar.

Molla Dost: Sabrımız da zirvesine otuz bin kere çıkıp, indik. Artık gidip mezarın yerini kucaklamaktan başka şeye umudum yok.

Molla Rûzi: Kadı hocamız bize söz verdiler: “Bana tekrardan hatırlatın, bu aralar bir dul kadın bulursak, bu Molla Dost’la evlendirelim”, dediler. Ama benim bir talebim var. Onu gerçekleştirmeye yardım etseniz, bir nazlı, güzel bir kadın var. Onunla evlenmenizi kadı hocamızın izin vermeleri için hemen söylerim.

Molla Dost: Ay, ben kurbanınız olayım, İnşallah, iki dünyanız da aydınlık olur! Hadi, isteğinizi çabuk söyleyin. Bir akşamım sizin hizmetiniz için kurban olsun. (*Memnun bir şekilde.*)

Molla Rûzi: Şu an kapıda Molla Madalı bekliyor. Söyleyin, gitsin. Akşam medreseye gitsin kağıdını alsın. Ondan sonra söyleyin, vereceğini çoğaltsın, öyle gitsin. Bu ne demek? Üç kere geldi, elinde bir kuruşu yok. “Allah’ın cennetine de boş elle giremezsiniz”, deyin.

Molla Dost: Haklısınız, efendim. Eşeğe ot verilmezse, uzanıveren, boş laf kulağa iyi gelir mi? Adına kurban olayım, dünyadaki her şeyin Bismillahi bu olduğundan sonra, ‘bende yok’ diyen insan, bu dünyanın insanı olmaz. (*Çıkar.*)

Molla Rûzi: Her şeyde bir hikmet var. Şu an tam zamanı. Kadı hoca yok, bunu avucuma almam lazım. Çünkü sandığın anahtarı bunun elinde, bir şey yapsam da anahtarı vermeye

ikna ettiğimden sonra ne ile razı etsem de şu vasiyetnameyi ele geçirsem, Ayhan'ın bir gecelik nadir hüsnünü görmeye müşerref olsak. Maysara gerçeği söyledi. Kız ikisi birbirlerini delice âşık oldukları için onları ayırmak çok zor olacak. Bir tarafta kadı hocamız ondan hoşlanıyorlar, diğer taraftan da gözlerinin nuru olan Hidayet Han kıزدan umutlanıyorlar, birimizin onunla bir cilveleştığımız kulaklarına giderse çok olaylar olup, tüm dünyaya rezil olmayalım. Ondan daha iyisi, Maysara'nın dediği gibi kocasını çeşitli bahanelerle uzak yerlere ticaret işleriyle göndererek, sırayla eğlenmek de bize yeter aslında. Ama kadın çok zeki. Şimdi mektup meselesinde, bir kere aldandığı için, keskin zekalı kadın tabi, daha da dikkatli oldu. Bunun üzerine, mektubu ben tanıyorum, dedi. Tâ ki ikisini bir çift pabuç gibi yapmayana, kopyalamaya kadar hedefimize ulaşamayız. Böyle olunca, bazı istekleri yerine getirmezsek hedeflerimizin kapıları da bize açılmayacak...

Molla Dost: (*Girer.*) Hallettim, efendim. Otuz altın demir parayı hazırlamazsan, işin eksige gider, diye korkuttum. (*Oturur.*) Hadi, artık söyleyin, kalbim pişmiş dut gibi dökülüp gidiyor, hangi gül bahçenin çiçeği, hangi bahçenin bülbülüymüş? Kurbanı olayım. Dediğiniz gibi insanoğlu çok sabırsızdır ya!

Molla Rûzi: Sabırlı olun, sabır onu söylemek çok kolay, ama ilk önce bizim talebimizi yerine getirin.

Molla Dost: Yüklerinizin devesi olayım, söyleyin, onu da yaparız dedim ya, merak ettim!

Molla Rûzi: (*Eline Kur'an alarak.*) İlk önce, şu Kur'an-ı Kerim'e yemin edin ki bu sırrı kimseye söylemeyeceksiniz. Ondan sonra söylerim, ne dersiniz?

Molla Dost: Yemini şu şeftalinin suyu gibi sömürüp içerebilirim, ama o işi başaramazsam, burada sizin hasretinizle, burada karı konusunda, hayalet dünyasının Mervan'ı beni çarparak, kurbanı seçmez umarım.

Molla Rûzi: Hayır, o kadar zor bir şey değil. Sonuçta biz sizi başaramayacağınız işlerle uğraştırmayacağız. Şu yerin ta kendisinde halledeceğiz, bu kadar. Büyük Allah, bu kadar yüceliği ile, Leya kul Allahi nefsen illâ vus ahoa, diyerek, kıymetli sabır dilerim size. Bu iş tam size göre. Zararı olursa bize olur, her şey.

Molla Dost: Mezarda, efendim! İşte, kurbanı olduğum, Allah'ım şeriatı iki bükmüş, altı katlamış da sizin gibi yüce insanların koltukaltlarına koymuş. Ne yapsanız yapın özgürlüğünüz kendi ellerinizde. Biz ise, kendimizi molla sayan günahkarlardanız, bizi

yönlendirmek artık sizin işiniz. Hadi da olmadı... (*Kur'an'ı eline alır.*) ömrümüzde o mah-ı peyker, çiçek için bir kere olsa bile, yemin edersek ne olmuş, ki...

Molla Rûzi: Eğer Molla Rûzi hoca ibni rahmetli Gafurhoca Efendi...

Molla Dost: Durun, efendim! Bu yeminin hasırın üzerindeki yeminle bunun ne farkı var? Ama bizim dilimiz de ateş kürek gibidir. O kadar uzun yeminleri söyleyemem, daha kısaltıp, tek tek söyleyin, biz de zorlanmayalım!

Molla Rûzi: Molla Rûzi hocamızın dediklerini yerine getirmezssem, şu sırrı birine söylersem, şu elimdeki otuz cüz Kur'an şahidimdir...

*.*⁴⁷

Molla Rûzi: Bundan daha fazlasını yapmanın bir yolu var.

Molla Dost: (*Kendine.*) Şeriattan artık imdat, öldüm demeye dili, canı yok... Evet, şimdi ne yapıyoruz? Hadi, bir hikâyeyi uydurun

Molla Rûzi: Siz cebinizden bir şey almak isterken anahtarı düşürürsünüz ve sanki bilmiyor gibi yaparsınız, dışarı çıkacaksınız. Biz onu alır, işimizi bitirdikten sonra yine yere sizin düşürdüğünüz yere koyacağız. Siz yine onu alır ve hiçbir şeyden haberiniz olmayacak! İşte buna şerri hile derler.

Molla Dost: Ay kurbanınız olayım, her bela işte bizim geri zekâlı olduğumuzdandır. (*Cebinden mendili alır, anahtarı düşürür.*) Artık günahı da sizin üzerinize, fakat günahımızı affettirebilecek bir dua hazırlayın. (*Ters döner.*) Ey, efendim, (*Arkasını işaret ederek.*) şey, bir dakika aldığınız anahtarı gizleyin, bir şeyi unuttum.

Molla Rûzi: Arkanıza bakmadan söyleyin, artık! Ayıp olur.

Molla Dost: Ya he ya işte bizim kalbimizi rahatlatıcı melikemizin konusu ne olacak?

Molla Rûzi: Tabii ki, olur, merak etmeyin, rahat olun.

Molla Dost: Yine eşeğinizi çamurdan geçirmemize yardım ettikten sonra, arkanıza bakmadan, önünüze dümdüz koşarak gitmeyin ha!

Molla Rûzi: Hayır, ya rahat olun dedim. Ne zaman gördünüz ulemaların yalan söylediklerini?

Molla Dost: Ulemalar da yalan yok da ama şerri hileler çok fazla ya!

Molla Rûzi: Hayır, hayır, çabuk olun! Kapıdan haberdar olun, yine...

Molla Dost: Rahat olabilirsiniz, ne olaksa, oldu bitti artık! (*Çıkar, kilerde bekler.*) Bir yerde Kelîmullah, bir yerde Cemâlullah, iki ortada İnşallah, bu mekânın yemeğinden bile

⁴⁷Elyazısında iki sayfa kaybolmuş. Editörlük.

mahrum kalmam. Neyse, artık kaderimize böyle, fena şeyler yazılmış, ne yapalım... Ben de bir ihanet edip, dizlerime kalbimin rahatlatıcısını oturtsam, ne olmuş? Günahın çözümü tövbe değil mi? *(Çıkar.)*

Molla Rûzi: Vay, canına, vay, kurbanı olayım, vay seni yaratmış sahibinin gücüne bak, Aman! *(Kapıya bakar.)* Bir melek, vay vay, gücüne kurban olayım.

Molla Dost: *(Girer.)* Efendim, çabuk olun! Kapıyı kapatıp, dış kapının yanında bekleyeceğim sizi!

Molla Rûzi: Tamam, aferin, öyle yapın!

Molla Dost: *(Çıkar, kapıyı kapattıktan sonra.)* Ulema denilen, pisliklerden, bozulmuş yemek gibi midem bulandı artık. Şeytanda bunların yanında kıpkırmızı veliyullah gibi a! Durum bu da ama halkın arasına girdiği zaman burun suyu gibi, gözyaşlarını döküp, *(Ağlayan insanın sesine benzeterek.)* “Kim Tanrı’dan korkmazsa, o cehenneme atılacak” deyip, yas törenini, Nevruz yağmuru gibi ıslatır. Vallahi, bilmiyorum, cehenneme onlar gibi mahluklardan başka kim gidermiş. *(Çıkıp, kilerin kapısını kapatıp gider.)*

Molla Rûzi: *(Kapı kapanma sesini duyunca.)* Şükür, şükür. *(Kalkar, anahtarı tutar.)* İnşallah, bu muradın anahtarı, amaca giden yoldaki engeller çözüldü sayılır. Sakin, Resul’ün hakkı, Peygamber’imize selâler olsun... *(Sandığı açmaya çalışır, açılmaz.)* Of, bu niye açılmıyor? Of, of, keşke nasıl açmayı öğrenseydim. *(Çalışır.)* Eh, günahkâr ya yanlış anahtarı düşürmüş mü ya da kömür hanenin anahtarı mı? *(Anahtara bakar.)* Hayır, hayır, ya, olacak gibi de. *(Tekrardan açmaya çalışır.)* Bismillah! *(Açılmaz.)* Suphanallah, bu nasıl bir kısmetsizlik ya! *(Kapı taraftan gelen sestten ürker.)* Ya, Allah, Allah! *(Anahtarı çeker, çıkmaz, sinirli bir şekilde.)* Sen ölesin, günahkâr, babana binlerce kez lanet olsun! *(Aceleyle perdeyi çeker, kapatır, gelir, kapıya kulak verir.)* Molla Dost, Molla Dost! *(Ses yok.)* Öylesine ve boşuna korkmuşum... *(Gelir, görür... Sandıktan ses gelir, ürkerek kalkar.)* Allah-u Ekber! *(Kendine gelir, koşarak kapıya kulak verir, geri gelir.)* Şükür, ya insan korksa, bu kadar tertipsiz olabilir, ama hırsızlara aferin! *(Sandığı kaldırdığı zaman, minder ve yorganlar üstüne, bir yorganın ucu cam altındaki bir küçük sandık da yere düşer.)* Allah belalardan korusun! *(Acele eder, sarığı dağılır, kapıya koşar, eteğine basar, düşer.)* Of, rezil olduk, rezalete bak! *(Ağızına dokunur, tükürüğüne bakar, kapıya kulak verir, bir eli kalbinin üstünde.)* Allah’ım, mübarek Yasin’le kendin bizi koru, rahim eyle! Kendinden başkasının karşısında rezil etme! İyi ki, kimse yokmuş! *(Yorganları sinirli bir şekilde toparlar.)* Felaketler, şimdi siz kaldınız beni rezil etmeye

çalışan! Acele etme... *(Düşünür.)* İyi oldu, önce işi bitirelim, sonrasında toplayıveririz. *(Aceleyle sandığı açar, kitaplar arasından bir tane bez kapağı olan kitabı bulur, onun içinde kağıtlar arasından Madgazi Bey'in vasiyetnamesini bulur.)* Şükür, şükür, dünyalar güzeline ulaştık, sayılır! *(Çabucak kaftanın içindeki çeşitli eski kağıtları alır, karşılaştırır, uygun birini bulur.)* Evet, bunun boyu, rengi, türü, sıfatı aynıdır, hay, hay! *(Hızlıca bir mürekkep, kalem alır, yazı hazırlar.)* Artık mühür ise kendi ellerimizde! *(Toparlar, her şeyi sandığa geri koyar, dışarıdan üç dört tane insanın sesi gelir, yine kapıya kulak verir, sandıkla uğraşır, aceleyle sandığı kapattığında, üst üste çingirdama sesleri gelir.)* Allah! *(Kapı tarafa koşarak gelir, sandığı tekmeler.)* Eh, sesin kesilsin, inadına! Sana böyle şeyler öğreten, ustanın babasına lanet olsun, ellerine yara çıksın! *(Çabuk sandığı kapatır, üstüne yorganları toplar, sarığını da düzeltir, neşeli bir şekilde.)* Bu elleri bugün o güzelliğin boynuna atacağız, *(Güler.)* rızasıyla şekerli dudaklarından öperiz. Hikayeler söyleyip, sabaha kadar, nazlarını çekeceğiz, bazen ağlayıp, bazen oynayıp, bazen uyuyarak, cilveleşeceğiz. Amaan!

Molla Dost girer, kilerden kulak verir.

Aman, kudretine kurban olayım, müşk şişesi bir eşeğin boynunda, cennetten yanlışıyla inen meleği bir hayvanî aptalın, öküzün kucağında olacaksa ya! *(Molla Rûzi yakasını tutar.)* Aman, yüz din, iman, bin, yüz bin cennetler, bu gece senin nazlanacak ellerine kurban olsun! Bazen belalı gözlerinin Sanyon'uyum, Mansur'uyum!

Molla Dost: *(Girer.)* Ay ben öleyim, kıyamete yaklaşmışız, kıyamete diyorlar, ama, bu kadar kötü dönemden kimsenin haberi yok. Yüce insanlar o kadar kibirlenmiş ki, kendini kaybetmiş ki, küçükleri Yazıt ruhu vurmuş. Efendim, yapabildiniz mi?

Molla Rûzi: *(Kalkar.)* Aferin, Cenab-ı Hak dünyada ne muradınız varsa, hepsine ulaştırın, ahirette ise, cennetleri nasip etsin, İnşallah!

Molla Dost: Bu kadar mı? Bize sadece bu dua yeter mi, efendim?

Molla Rûzi: Hayır, ya! İşte, artık bugünden aramaya başlayacağız!

Molla Dost: Ay, demedim mi her şey eşeğiniz çamurdan geçene kadar, diye? Şimdi aramaya başlayacaksanız, imam Mahdi'yı son dönemlerin kayın biraderine mi alıvereceksiniz? Yeter be, efendim, yalan söylemeyin!

Molla Rûzi: Değişik insansınız, gerçekten. Size bir hafta içinde bulsam, tamam mı?

Molla Dost: Bana sorarsanız, şu an buradan çıkıp, gidebiliriz. Kendilerine de söyleyin, efendim, benim razı olduğumu da söyleyin. Kalplerimiz biraz rahatlasın da!

Molla Rûzi: Siz bildiğiniz o Maysara Hanım’dan bahsediyorum!

Molla Dost: Aman, ben düşünüyordum, neden bana yüz perdesinin arkasından anlamlı anlamlı bakıyor, diye.

Molla Rûzi: Susun! Ağzınıza dikkatli olun, sabırlı olursanız, bu hafta içinde halledeceğiz.

Molla Dost: Ama olmaz, biraz daha çabuk olalım, bir hafta çok uzun bir süre ya...

Molla Rûzi: Bu arada, az kalsın, unutacaktım, işimiz usulünce olsun, siz arkanızı dönün ben cebinize koyayım.

Molla Dost: *(Ters döner.)* İnşallah, şimdi diğer işimiz bundan, daha çabuk biter.

Molla Rûzi: Tamam, tamam. *(Çıkar.)*

Molla Dost: *(Girer.)* Kendimi kaybettim, ya! *(Değişik hareketler yapar.)* Başımdaki saçlarımdan ayağımdaki tırnaklarıma kadar özlüyorum. Oh, yarın bir gün, “yar-yar”⁴⁸ okunur, defler çalınır, damat beyle kıbleye bakarak otururlar. Kadınlar ise, Maysara hanımımızı ortaya alarak, dans ettirirler. *(Eline tabağı alır, kendi çalarak gösterir.):*

Aman, aman, öleyim, can öleyim,
Gelin geldi, yâr- yâr,
Gelin geldi, yâr- yâr.

Tanrım kavuşturan kız yiğide
Gerçekten kavuştu, yâr- yâr,
Gerçekten kavuştu, yâr- yâr.

Boz erkekler güreş yaparsa,
Bahçede rüzgâr eser, yâr- yâr,
Bahçelerde rüzgâr eser, yâr- yâr.

Damat kendi kaldırsın, diye
Gelin ağlar, yâr – yâr,
Gelin ağlar, yâr – yâr.

(Duraksar.) Gerçekten mi? Ağlama, canım! Şah-ı merdan⁴⁹ kuşağımdan tutsa, öyle kaldırırm ki, meleğim yatağa nasıl düştüğünü anlayamaz. Bir hafta boyunca namaz da uyku da sonraya bırakılacak!.. Altmış üç yaşındaki, sakalı eşiğin kuyruğunu kara sokmuş gibi bembeyaz, ağzında üç gün boyunca at ile çiğneyebilecek diş ararsan, çürümüş diş bile bulamazsın. Alttaki çenesi üstteki çenesi ile sabah akşam “Mezara ben önce gideceğim, sonra sen gideceksin”, diyerek hep kavga ederler. Halsizliğinden *(İki kulağını*

⁴⁸ Yâr-yâr – Özbekistan’da düğünlerde, gelinin damat evine geldiği zaman söylenen geleneksel halk şarkısı.

⁴⁹ Şahimerdan – Bugünkü Özbekistan sınırları içinde bulunan şehir.

gösterip.) süpre⁵⁰ler de kepçe gibi dayanmadan duramaz, elveda diyerek tesbih çeviriyor. Ama, avluda, altı karı, üç cariyeye, iki kul, oturma odasında iki mahrem, birbiriyle sabah akşam birbirlerine zehir saçıyorlar, lakin, bu efendimiz dışarıda serseri köpek gibi bıldırcın, keklik avlıyor. Bilmiyorum, bunlarla biz aynı ahirete mi gideceğiz yoksa bunların ahireti başka bir yer mi olacak? Bunlar bizim dört tarafımızı cehenneme çevirmişler, ama kendilerinin yaptığı işlere şeytan bile ‘Maşallah’ diyor. Biz nerdeyse kırk sene boyunca, namazdan başımızı kaldırmıyoruz, dudaklarımız onun karıları gibi de değil, bir çirkin cadının dudaklarıyla bile kavuşmadı. Şimdi, Allah’ım bize de acırda, eğride olsa lütfunu gösterirse biz mutlu olmayalım da kim mutlu olsun? (*Yine dans eder.*)

Aman, aman, öleyim, can öleyim, yâr- yâr...

Aman, aman, öleyim, can öleyim, yâr- yâr...

Molla Dost: (*Aceleyle.*) Of, Allah’ın cezası! (*Tabağı koyar.*)

Hidayet: Çabuk olun! (*Kıpırdayıp.*) Dışarı çıkın, bakın, kimse girmesin! İçimi bir şey ısıtıyor, çabuk çıkın!

Molla Dost: Hadi, çabuk soyunun, ben bakayım!

Hidayet: Hayır, hayır, kendim bakacağım, hadi çıkın da!

Molla Dost: (*Kilere çıkar.*) Hepsi, bu belalı aşka vurulmuşlar, galiba. Bunun da bir derdi var, sanki ama bu çok hilekârdır. (*Düşünür.*) Eh, anahtar kendimde ya! (*Çıkar.*)

Hidayet: (*Kapıları iyice kapatır.*) Şükür ki, babam yok, bahtıma kurban olayım, yoksa nah... Bugün bu kâğıdı alamazsam, yoksa yarın o kalbimin huzurunu görmek bana nasip olmaz. İnşallah, anahtar buraya uyar, diyelim. (*Cebinden anahtarı çıkartır.*) Bu sandığı yapan insan, anahtarını da aynı yapmamış mıdır? Bu para kimleri kimleri çalıştırmayı başarır! (*Düşünür.*) Dur ya! Bu kaftanı çıkartmam lazımdı! (*Çıkarttığı zaman, kaftanın eli camın altındaki semavere çarpar ve yere düşer, takırdayan ses çıkar.*) Allah! (*Koşarak semaveri alır.*) “Korkan insana gölgesi de Azrail gibi gözüktür”, derler! (*Kucaklayıp kaldırır.*) Yere bir vursam, burnun ezilir, ya! Eh, o seni yapan ustanın mezarını yabani domuzlar kazsın! Sana kim burada mal gibi durmaya izin verdi, senin ne işin var burada, ocağın başında senin yerin, anladın mı? (*Başka bir yere koyar, çabuk kaftanı ve sarığını çıkarttıktan sonra, anahtarı alır, birkaç tane yorganı kaldırır, sandığın kapısını açarak, kitabı arar. Bu arada bir fare ses çıkarır. Korkuyla, kapıya gelir, dinler.*) Kim o? Aman da babam olmasın! Eğer, şu an gelirse var ya, bu şehiri bir daha göremem. (*Sandığın*

⁵⁰ Süpre – hamur işleri yapılırken, kullanılan bez parçası.

yanına gelir, tekrardan arar, yine farenin kıtırdattığı ses gelir.) Of! (Kilere çıkar.) Molla Dost, hey, Molla Dost! Tamam, kimse yok! (Yine gelir, bakar. Fare cam altında gözükür, çilleyasın⁵¹ suyunun kasesinin üstüne takırlayıp düşer.) Ya, Allah! (Kalkacak olduğunda sandığın yanında eteğine basar, yuvarlanıp, düşer, aceleyle kalkar, eteğini toparlar, sandığı sinirli tekmeler.) Babana lanet olsun, sen misin beni gıcık etmeye çalışan? (Her yere bakar.) Bu ne bela? (Ürker.) Ya babamın gizlediği başka bir şeyleri var mı, acaba? (Bir anda görür.) Ah, benimle dalga geçen, senin babana bin lanet olsun! Sana öyle bir ceza vereyim ki, bütün ömür boyunca fare olduğun için pişman olacaksın! (Cam altından bastonu alır, dövmeye çalışır.) Allah büyüktür! (Vurduğunda bastonun ucu cam kenarına değiyor, baston da cam altındaki kaseler de kırılır.) İşte, al sana! (Fare yuvasına bastonun ucunu sokar.) Ey, günahkâr vücut! Elime düşsen, karnını kesip, içine acı biber, tuz soksam da nasıl öleceğini izlesem, pislik! Ne oldu, şimdi! “Cimri insanın pilavı da pişmez” dedikleri gibi, ne diyeceğim? (Farenin yuvasına bakarak.) Ne diyeceğim, felaket? Estağfurillah! Tamam, bir şey ısırdı, deyip girmiştim. (Koşarak sandığı açar, içinden mektubu alır.) Artık bunu yazmaya zaman yok! Şöyle götürüp, göstereceğim ve sabahleyin vereceğim diye, geri götürürerim. Rezil olur muyum, acaba? Böyle kadınlar, öyle işler de yapabilir. Yarına kadar kopyalayıp, yine bir hile bulacağım ve sandığa geri koyacağım, tamam! (Çıkarttıkları eşyaları yerleştirdikten sonra, direkt kapı çalar.) Kim o?

Molla Dost: Çabuk olun, kadı hocam geldiler ve eve girdiler.

Hidayet: (Aceleyle.) Tamam, çıkıyorum! Tamam, tamam! (Yorganları dağınık bir şekilde toparlayıp, giyinip çıkar.)

Biraz sonra Kadı Hoca ile Molla Dost sırayla girerler. Kadı her yere şaşkın bir şekilde bakar.

Molla Dost: (Sonuçta korkarak, kendi kendine mırıldanır.) La havla, va la küvvete illa billah, söylememiş miydim, bir şey yapacak diye!

Kadı: Molla Dost!

Molla Dost: Allah Ekber sen beni koru. Efendim, hocam?

Kadı: Bu ne, her yer darma dağınık?

⁵¹ Çilleyasın – çeşitli belalardan korusun diye suya üfleyip, Kur’an’dan süreler, genelde Yasın süresi okunur.

Molla Dost: Söylersem, Kelîmullah, söylemezsem, Cemâlullah! Ruhlar akınına uğradı desene! (*Kadı'ya.*) Hidayet Han'ı bir şey ısırılmış, aceleyle geldiler ve kapıyı yüzümüze kapatıp, kitlediler. Ne oldu ne koydu, bilmiyorum, ama. Şu an, ben de sizinle giriyorum buraya.

Kadı: Onu bir şey ısırılmışsa, bu kaselerde (*Gider, dokunur*) bu bastonda, bu çaydanlıkta ne suç varmış?

Molla Dost: Hocam, bana o kadar söylediler ki, kıyafetlerimi çıkarttığımda, akrepmiş, kaçtı, bastonla öldürecektim, baston kaseleri kırdı, kendim akrepten kaçacaktım, baston çaydanlığa değdi, kendim yorganların üzerine düştüm. Babama söyleyin, bana kızmasınlar, dediler.

Kadı: Babasına lanet olsun! Çok kötü mü ısırılmış?

Molla Dost: Isırılmış, ama kıyafetlerinden geçmemiş.

Kadı: Nereden gelmiş o akrep buraya?

Molla Dost: (*Kendine.*) Saman odasından... yapışmıştır... (*Kadı'ya.*) Bu zamanlarda her yerden bulaşabilir...

Kadı: Madhaluk'un babaannesini size hedeflemiştik, ama o da vefat etmiş...

Molla Dost: Artık, hocam, bize nasip olacağını Munkir ve Nekir alıkoymuş, siz de Azrail ile bir masada oturan insanları buluyorsunuz!

Kadı: Hayır, ya, siz de zaten kuru muru bir şeysiniz! Önce ona benzer ölüme yakın olanlardan, bitmiş çürümüşlerden, onlardan sonra, onların arkasında kalan, ufaklıklardan bir doğru düzgünlerinden alıvereceğiz, diye düşünmüştük. Şimdi, bu yemeğinize de sinek düşmüş!

Molla Dost: Kurbanınız olayım, efendim! Bahtı olmayan insanların bahtı üzerine böyle sinekler de keneler de özellikle, gördüğümüz gibi Azrail de Munkir ve Nekir de düşer. Bize artık bir boyu olsa bile, kafidir. Caminin çatısında mı, lavaboda olsa bile günümüzü geçiririz hocam!

Kadı: (*Güler.*) Müjdemiz için verecek bir şeyiniz var mı?

Molla Dost: (*Şaşırır.*) Canımı veririm, hocam, canımı!

Kadı: İşiniz olmasın, birini buldum! Maysara Hanım'ı tanıyor musunuz?

Molla Dost: (*Kendine.*) Hepsi bir yerden çıkıyorlar! (*Kadı'ya.*) Ünlerine kurban olayım, o efendimizi bilmeyen insan var mı bu dünyada, hocam?

Kadı: Onu diyorum, nasıl, olur mu?

Molla Dost: (*Duaya ellerini açar, Fatiha okur.*) İnşallah, ömür ve mülkünüz bundan daha çoğalsın, âmin!

Kadı: Hadi, çabuk, kıyafetlerinizi değiştirin, kendileri de gelmişlerdir, çağırabilirsiniz buraya.

Molla Dost: Tamam, tamam! (*Çıkar, kilerde.*) Hım, anladım, artık bunları. Bunlar hem Tanrı'yı hem şeytanı kandırıp, sabah akşam karı üstüne karı alıp, yine başka bir insanların haremlerine göz atıyorlar. Gençlik zamanlarımı ibadetle, din ile ilgilendim, evlenemedim. (*Düşünür.*) O zamanlar yeminleri afyon gibi leğenlerce içtik... Ne yapalım, işte, hayat bir eksik ikiden ibaretmiş 52

Maysara: ... Gelin uyuduktan sonra ben sessizce alıp gireceğim, koca ise yok.

Molla Dost: (*Ayırı alır.*) İnşallah, Allah mutluluğumuzu devamlı etsin!

Maysara girer.

Söylemesi kolay? Sadece gayret edememişiz aslında! Gerçekten oradan bir çift laf, buradan üç laf, toplam hepsi beş çift tatlı, basit lafla hallederdik. İki elini tuttum, iki yanağından öptüm mü tamamdır. Allah'a otuz bin kere şükürler olsun! Kırk senedir hayatıma giren kadınlara yüzlerce defa tapıyordum ama ellerim böyle meleğin ağzı burnu bir kenarda kalsın, ayağına bile dokunamamıştım! Her şey için güçlü kalp, gayret lazımmış. Artık şimdi bugün akşam geçmesini, sonra sabah olup, sonra yine gece olmasını beklemem lazım. Oha, aman, ne kadar uzun zaman var!

Kadı: (*Girer.*) Evet, geldi mi?

Molla Dost: Evet, hocam, içerideler.

Kadı: (*Odaya geçerken.*) Kapıdan haberdar olun, tamam mı?

Molla Dost: Tamam, efendim, zaten kapıda beklemek artık bizim işimiz oldu! (*Çıkar.*)

Kadı: Hoş geldiniz, Maysara abla, buyurun, hadi oturun!

Maysara: (*Tazim eder.*) Hocam, geldim. (*Oturur.*) Fakat, bir söylediğiniz işi yapamadım. Ama, yarın akşama doğru sevgiliniz ile muhabbetiniz mübarek olsun!

Kadı: Kutlu ve hayırlı olsun, yapamadığınız iş neydi?

Maysara: Hocam! Nasıl olsun ki, bir taraftan kocasını sevdiğinden, bir taraftan böyle işleri görmediğinden dolayı buraya gelmeye ikna edemedim. Diğer taraftan bazı insanlar anlamasın diye, özellikle karılarınız hissetmesinler diye, kendim de onu buraya getirmek istemedim.

⁵² Elyazısında iki sayfa kayboluş – Editörlük.

Kadı: Haklısınız! Böyle işler çok hassastır! Sonuç olarak kabul etti mi?

Maysara: Hocam, çok dil döktüm, ikna ettim. Hatta ki, kadı efendimizi kızmak zorunda bırakırsak kocanı bir bahane ile hapse attırır, seni ise sürgün ettirir, onun yerine kadı efendi ile bir geceliğine beraber olman daha iyidir, ilim sahibi insanları da araya koyarak sonuçta nice zorluklarla bir geceye razı oldu. Ama bir şartımız var.

Kadı: Ne kadar şartınız varsa, canımla kabul edeceğim.

Maysara: Birincisi, bu akşam öğrenene kadar, biraz misafirimiz olsunlar, kız korkmasın, ürkmesin diye. İkincisi ise şöyle ki kocasına yalancı olmayayım, Madgazinin verdiği emaneti beraberinde getirselere çünkü o para ile kocasını ticaret ile uğraşması için gönderirsek sizin için daha çok fırsat buluruz.

Kadı: Tamam, tamam, canımla kabul ettim.

Maysara: Bir şey daha isteyeceğim.

Kadı: Neymiş o?

Maysara biraz sessiz kalır.

Molla Dost: *(Sakin girer.)* Bu niye bu kadar çok oturdu? Bir sıkıntı yoktur, inşallah! *(Sessizce yatıp, kapının altından içeriye bakmaya çalışır, göremez, kalkar.)* Of, nasıl bahane bulup, girebilirim, bir yardıma ihtiyaçları yok mu?

Kadı: Hadi, söyleyebilirsiniz, çekinmeyin!

Hafif öksürür, Molla Dost korktuğundan dışarı çıkar.

Maysara: Şimdi, hocam, dulluğum da yordu artık beni.

Kadı: Ha, iyi ki, hatırlattınız. Molla Rûzi size bir şey söyledi mi?

Molla Dost yine girer, kulak verir.

Maysara: Evet, hocam!

Kadı: Nasıl, bu bizim çok yakın olan arkadaşımız hem de düzgün hizmetçimiz- Molla Dost'a ne dersiniz?

Molla Dost: *(Mutlu olur.)* Oh, Oh, Oh!

Kadı: Bildiğiniz gibi biraz fakir de.

Molla Dost: Dilin kopsun! Fikrini değiştirmezse, iyidir ya! Zengin deyiver, senden ne gider? Hoca efendimiz dört hektar yer vereceği hakkında söz vermişti. Evin yansın, kadı!

Maysara: Şimdi, hocam, zenginliği de gördüm, ne olursa olsun, bizim için sizin kanatlarınız altında olmak en önemlisidir. Kendi doğru bir Müslüman olması kafidir, para falan geçicidir.

Molla Dost: Bunu söyleyen dillerini yerim, merdin kızı, pehlivan hanım efendi! Benim gibi mümin, Müslümanı bu dünyada da diğer dünyada da bulamazsın, bulsan da benim gibi olmaz. Şimdi bu evi yanasıca hocayı bir rezil et, canım kurban!

Kadı: Tamam, tamam, bu hafta içinde halledeceğiz!

Molla Dost: Yarın diye söyle, senden ne gidiyor, vicdansız!

Maysara: Artık ben geri döneyim, hocam. *(Kalkarlar.)*

Molla Dost: Tamam, bizim iş de halledildi! *(Çıkar.)*

Kadı: Bir dakika, biz yarın akşam nasıl geliriz?

Maysara: Şimdi şöyle olacak, alttaki yoldan bahçeye gireceksiniz, tamam mı bu kadar?

Bahçenin kapısını açık bırakacağım, merak etmeyin, rahat olun. Damadı ise uzak bir yere göndereceğim.

Kadı: Tamam, tamam. *(Cebinden bir avuç bozuk para çıkarır, verir.)* Alın şunu, abla, hizmet için değil, ziyafet için, masaya bir şeyler alın. Hizmetiniz için ayrıca konuşacağız! Gelinin istediğini ise, yarın akşama karşı getireceğiz!

Maysara parayı alır, çıkarlar. Kadı, Molla Dost ile geri girer.

Evet, Molla Dost, size bekleyin, sabırlı olun, dediğimde, siz nasıl da üzülmüşünüz. Bizim mekândan kimse boş elleriyle geri gitmez. *(Kitap almaya kalkar.)*

Molla Dost: Ay, hocam, ayıp ediyorsunuz, niye üzüleyim ki, yüce insanların bakışı ile taş bile parçalayıp verir, derler. *(Kendine.)* Hazır yemeğe kondun, Allahtan ne istiyorsun? Ölesin sen de! Az kalsın, her şeyi altüstü ediyordun, salak!

Kadı: *(Kitabı alır, çıkarken.)* Yarın, bir gün düğün olacak, paranız var mı, paranız?

Molla Dost: Hocam, bizde ne varsa, kendinize malum! *(Kendine.)* Niye titriyorsun, geberesice! Cebini koklamadan, ayakkabımı giysene! Benimle kendi cebinden para harcayıp evlenecek birini buldum, anladın mı?

Kadı gider.

Aman, aman, öleyim, can öleyim, düğün senin, yâr yâr...

Perde iner.

ÜÇÜNCÜ PERDE

Ayhan'ların diğer evi, sahnede izleyicilerin karşısında kapı, sağ tarafında kiler, sol tarafında mihrap, pencereler var. Ev eşyaları Maysara tarafında satılmış, kullanıma uygun olmayan ve kırıkları bırakılmış. Kiler odadan biraz daha karanlık. Maysara öküz derisini dikerken, perde kalkar.

Ayhan: *(Aceleyle girer.)* Teyze! Kadının eşi, Nadire Hanım geldiler.

Maysara: Nerede? Söyle, gelsin buraya!

Ayhan çıkar.

Bu ihanet kârların cezasını vermek için başladığım işimi bitirmeye yardım et!

Ayhan, Nadire girerler.

Nadire: Teyzeciğim, korkumdan dolayı pahalı altın, gümüş, inci, küpelerimi aldım – sadece ziynetlerimi aldım. Ev eşyaları, kıyafetlerim, gözüme boş şeyler gibi gözükte. Onlardan almadım. Teyze, bunlar ne? *(Elleriyle dokunup, bakar.)*

Maysara: Mutlu olan gözlere şah de gözükmezmiş, derler. Bütün dünyanın malı, paraları, ziynetleri, sevdiğin insanın karşısında bir kuruş kıymeti yoktur. Zindandaki tatlılardan, özgürlükteki acılar veya özlem daha iyi değil mi? Bunların ne olduğunu hiç sormayın, temasını sonra izlersiniz...

Nadire: Sizler bana o kadar yardım ediyorsunuz, ben sizlere karşı mahcup oldum. Ben o yüzden üzüldüm. Melunun biraz altınlarından alıyım, demiştim, ama korktum.

Maysara: Sakın, sakın, kızım! Bizim bu işlerimize ihanet karışır, biz rezil oluruz! İyi yapmışsınız. Şu an bizim için en önemli olan şey: bizim bu ülkeden sağ bir şekilde çıkıp gitmemizdir ve ondan sonrası bizim bahtımız, muradımızdır. Para meselesini de halletmişim. Kadı biraz sonra parayı kendi elleriyle getirecek.

Nadire: İyi ki, hatırlattınız, benim size gösterdiğim çuvalı çekip, kadı sandığı bir yere götürdü. Buraya mı getirecek onu, acaba?

Maysara: Tabii ki, buraya getirecek!

Ayhan: *(Güler.)* Hangi çuval, teyze?

Maysara: Rahmetli babanın bıraktığı çuval, canım.

Ayhan: *(Nadire'ye.)* Teyzem bana: “Kadı, hizmetçilerini göreceksin”, dediler. Ben kocamı sevdiğim için haram işlerden nefret ediyorum, ondan başka her şeye razıyım. Ama, bugün öğlenden beri ayaklarım, bütün vücudum titriyor. Çok korkuyorum ki, belli edeceğim. Rezil olmayız inşallah!

Maysara: Sen ne diyorsun, kızım? Benim başımın gölgesi yerdeyken, senin bir tel siyah saçını bile görmek, Çoban'dan başkasına hiçbir zaman nasip olmaz. Ben bu söylediklerimi senin korkunu gidermek ve seni sakinleştirmek için söyledim. Ben bu bahtsızları bir rezil edeyim ki, bir rezalete uğratayım ki, siz onları izleyin.

Ayhan: Şükür ki, Çoban'ımla mutlu oldum.

Nadire: Siz mutlulukta herkesten en üsttesiniz, çünkü, sevdiğinizle evlenmişsiniz. Bunun üzerine önce Allah, sonra, herkesten daha sevgi dolu teyzeniz ne zorluğunuz varsa, çözmeğe hazırdır kendisi.

Ayhan: Şükrediyorum bu konuda.

Maysara: Hadi, kızlar, yatsı ezanı okundu, birazdan aşıkların dönüp dolaşacak zamanı gelecek. *(Her şeyi açar.)* Bunları kilere götürelim, hadi kızlar!

Herkes: Ya, Allah'ım! Rezil etme bizi! *(Tek-tek giderler.)*

Maysara: Her şeyi, yerli yerine yerleştirelim. Kendim acele etmek zorunda kalmayayım.

Nadire: *(Güler.)* Teyzeciğim, bu kadar işi kendiniz nasıl yaparsınız? Bunlar ne?

Maysara: Tanrım, sizin muradınıza ermenize dilerse ben geri kalanını hallederim.

Nadire: Kendimize iş çıkartmadan, onları iple bağlasak ne olur?

Maysara: Kızım, bak, bir şey yaptığın zaman ya tüm dünya insanları gülsün ya da ağlasın.

Bunları şu an size anlatmak için zamanımız yok. Hadi, getirin! *(Ayhan'a.)* Beşik nerede?

Ayhan: Hemen getireceğim teyzeciğim, kapı önünde duruyor.

Nadire: Beşik niye lazım?

Maysara: Nadire Hanım, siz karışmayın! Kaldırın, geç kalıyoruz! Beşikte kocanız yatacak!

Herkes: Aman, Allah'ım!

Nadire: *(Gülmekten kendini tutamaz.)* Teyzeciğim, benim kocam, bu beşiğe nasıl sığar?

Ayhan: *(Güler.)* Bilmiyorum, teyzem nasıl işler çeviriyor?

Maysara: Bağladığımda göreceksiniz. *(Alıp, getirirler, kilere koyarlar. Ayhan'a.)* Otu getir, bırak! Kalın ipi de getirdin mi? Balta ve keser – her şey hazır mı?

Ayhan: *(Gösterir.)* Her şey hazır. Beşik ile şamdanlığı getirsem, tamam.

Maysara: Çabuk getir.

Ayhan çıkar.

(Nadire'ye.) Canım kızım benim dikkatli olup, işimize bakalım, çünkü işimiz ölümden daha korkunçtur. Başarabilirsek, sonsuza dek mutlu oluruz. Ben şu an anlıyorum ki, sevdiğin Tahir'i görmek için kalbin her zamankinden daha güçlü atıyor.

Nadire yere bakar.

Tahir de birazdan buraya gelecek. Ben seni onunla görüştüreceğim. Ben ona şariat taraflarını düzeltmek için kadıyı zorlayıp, din önderlerinin şahitliği ile nasıl boşanmasını öğrettim. Bunu da ekleyip, her şeyi yazdırdım. Gitmeden önce bırakırız. Ama benim

sizden çok önemli bir isteğim var ki, biz çok önemli konular üzerinde olduğumuzu unutmadan, amacımıza güzel bir şekilde ulaşana kadar birbirinize yaklaşımdan sakınacaksınız, olur mu? Duydun mu, anladın mı, kızım?

Nadire tüm yüzünü kapatarak, utanır.

Nadire: Gerçekten mi...

Maysara: Ondan sonra bana, çağırdığımda yardım edeceksiniz. Bu iş şöyle olacak: önce din önderi gelecek, onu bir yere götüreceğim, o zaman seni çağıracağım, o inek derisini boynuzları ile bana vereceksin. Ondan sonra kadının oğlu gelecek, o zaman bu keçi derisini, onun boynuzlarını, bu ayakları ve kalın ipleri vermek lazım. Ama kadının işini kendim hallederim. Seni kimse anlamamalı, anladın mı?

Ayhan şamdanlığı bırakarak, çıkar.

Nadire: Anladım. Kendimi gülmekten tutamam, diye korkuyorum.

Maysara: İstiğfarı dilinden düşürme! Senin gülmen bizim öldüğümüz gündür

Nadire: Allah korusun!

Maysara: Yine hatırlatıyorum, bir şey yapmanı söylersem, Tahir'le uğraşmayı kes! Bundan sonra, Tahir bir ömür boyunca kucağında olacak.

Nadire: *(Utanır.)* Hayır, Teyze asla yapmam.

Bir yerden Ayhan beşiği getirir, diğer taraftan bunlar çıkarlar.

Maysara: Yoncayı getirdin mi?

Ayhan: Ne zaman yonca dediniz? Saman dememiş miydiniz?

Maysara: Ay, unuttum, saman nerede?

Ayhan: İşte, getiriyorum. *(Çıkar.)*

Maysara: Sen bekle, ben birazdan geleceğim, Tahir gelmiştir, buraya getirip, sizi buluşturacağım. Çoban ile Ayhan'ı getirip, sizler ile kıyametlik kardeşlik için yemin ettireceğim. *(Çıkar.)*

Nadire: *(Ağlamak üzereyken.)* Yüce Tanrım, sana sonsuz şükürler etmekten acizim, iki senedir sevdiğim insandan ayrı kal Maysara: Ondan sonra bana, çağırdığımda yardım edeceksiniz. Bu iş şöyle olacak: önce din önderi gelecek, onu bir yere götüreceğim, o zaman seni çağıracağım, o inek derisini boynuzları ile bana vereceksin. Ondan sonra kadının oğlu gelecek, o zaman bu keçi derisini, onun boynuzlarını, bu ayakları ve kalın ipleri vermek lazım. Ama kadının işini kendim hallederim. Seni kimse anlamamalı, anladın mı?

ip, bir zalimin ellerinde kan yutup, sakladığım emaneti kendi sahibine sağlam bir şekilde vereceğim.

Ayhan: *(Sepette saman ile girer, Nadire'ye.)* Hanımım, niye ağlıyorsunuz? İnsan kendi sevgilisiyle kavuşmak üzereyken, mutlu olmak yerine ağlar mı?

Nadire: Hanımın kurban olsun sana bu gözyaşlarım mutluluk göz yaşlarıdır.

Ayhan: *(Samani içeriye bırakır, çıkar.)* Hanımım, doğru dersiniz, öylece mutluluk gözyaşlarım gelmişti. Genelde, Çoban'ım beni gördüğünde sevinse, gülerdim, bir şey sorsa, ağlardım. Hele teyzem sevdiğinizi getirdiğinde, ne yapacaksınız?

Nadire: Canım kurban olsun, Ayhan! *(Gösterir.)* Onu daha görmeden tüm bedenim ateş gibi yanıyor, kalbim yarış atları gibi atıyor. Eski zamanlarda görünce de böyle olurdum.

Ayhan: Hanımım, bende öyle oluyordum. Kimsenin kalbi aşk ateşinde yanmasın. Kadı sizi aldıktan sonra da görüyor muydunuz?

Nadire: Bazen görüyordum. O gördüğüm zamanlara ölüm olsun ki, gördüğüm bir bela, görmediğim bin bela ile kalbimi yakardı!

Ayhan: Birinin karısını diye lekelemeyecek mi, acaba?

Nadire: Onunla benim başka çaremiz yoktu ki, bu işe girmeyelim. Artık kaderimize razı geldik, benim ona aşkımdan dolayı böyle laflar çıkacağını sanmıyorum, bana öyle kötü davranacağını beklemiyorum. Yine iki senedir onun aşkıyla kadıyı kendime dokundurmadığım için yüzüm daha da aydındır.

Ayhan: Ama, nasıl?

Nadire: Ne zaman bana yaklaşmaya çalışırsa, kendimi intihar edeceğim diye, korkuttum... Onun hikayesini de bir gün anlatacağım.

Maysara: *(Girer, Ayhan'a.)* Sen biraz dışarı çık, kızım. *(Nadire'ye.)* Kızım, Tahir geldi. *(Nadire'de değişiklik olur.)* lütfen kendine dikkat et *(Çıkar.)*

Nadire: *(Kendine gelir.)* Ne kadar bir aydınlık günlere yetiştim.

Tahir: *(Girer.)* Bir tanem! Seni böyle mutlu görüp, dizlerine başımı koyup, mutluluk gözyaşlarımı bitirmeye razıyım. Ne yapayım, anam babamdan başka bir şefkatlinin evinde misafir olmam duygularımı göstermeye engel oluyor. Beni affeder misin?

Nadire: *(Yaklaşır, ağlamak üzereyken.)* Mutluluktan kendimi kaybettim konuşmaya gücüm kalmadı. Böylesine akıl almaz günler yaşamamızı bize mümkün kılan sevecen insanların evinde edepli olmamız gerekirken özlediğiniz dudaklarından bir kere öpmemek en büyük günah *(Sarılıp, öpüşürler, ağlayıp, ayrılırlar.)*

Maysara: (*Çoban ile Ayhan'ı içeri getirir.*) Kıyametlik çocuklarım! Bugün hepimizin attığı adımlar adalete doğru ilerliyor. Ben aranızda kıyametlik kardeş olmanız için helal tuzum ile size şahitlik ederim. (*Ayhan'ın yüzünü açar.*)

Ayhan: (*Tahir'e eğilip selam verir, ağlamak üzere.*) Kıyametlik ağabeyim olun. (*Tuzdan alır, tutar.*)

Tahir: (*Alır.*) Şu helal tuz hakkı, kıyametlik kız kardeşim olun. (*Gözyaşlarını siler, Maysara Çoban'a tuz verir.*)

Çoban: (*Tuzu verirken.*) Şu tuz hakkı, gerçek kız kardeşim olun.

Nadire: (*Tuzu ele alırken.*) Kıyametliğim, doğurup büyüten babam annemden, ablalarım, kız kardeşlerimden, ağabeylerim kardeşlerimden, akrabalarımından görmediğim iyilikleri, ölsem, kara toprağım bile unutmaz. Şu tuzun saygısından dolayı, siz ağabeyim, siz annem, siz ise kız kardeşim oldunuz. (*Çoban tuzu alır, ağzına atar, mutlu olurlar.*)

Maysara: Artık şimdi, benim kıymetli yardımcılarım, hepiniz yerlerinize gidin! Dikkatli olun ta ki, fırsatı kaçırmayalım! (*Çoban ve Tahir'e.*) Ot, eyer, aletler hazır mı?

İkisi: Hazır.

Tahir: Anne, ev geçimini nasıl yapacağız?

Maysara: Bunlar sizin başınız için kurban olsun! İki aslan oğlum iki tarafımda olduktan sonra, ben açlıktan korkar mıyım? Gördünüz mü, evin eşyalarını sattım, bitirdim. Geri kalanı başımın gözümün sadakası olsun... (*Çıkarlar. Birazdan sonra Maysara din önderi ile beraber girer.*) Hadi, efendim, yukarıya çıkın!

Rûzi oturur, dua eder.

Molla Rûzi: Âmin, bizim adımlarımız buraya yetişti, belalar yetişmesin, Allah – u Ekber.

Maysara: (*Eğilir.*) Hoş geldiniz, efendim!

Molla Rûzi: Hoş bulduk! Şükür ki, buraya bahçeden yol varmış!

Maysara: Evet, efendim. Bazen lazım oluyor da. İşte efendimizin büyük sokaktan yürüyerek gelmesi uygun olmazdı, değil mi?

Molla Rûzi: Evet, evet, haklısınız! Bu da bir gizli sırdır. Of, of, of! Şimdi kapılarınızı kapatabilirsiniz. Biz artık sabah ezanı okunduktan sonra gideceğiz de!

Maysara: Ne zaman isterseniz, efendim! (*Çıkar.*)

Molla Rûzi: (*Sarığı, kaftanı çıkarır.*) Şimdi, uygun olup, rahat bir şekilde oturalım, böyle! Ne zamandır ağlayıp, ağlayıp, ne zorluklarla barış içinde bulduğumuz Berat gecemiz işte bu! Bugün ki gibi mübarek akşamları uyumadan sabahlamak lazım... Aşkımı nasıl dile

getirebilirim? Ağlasam, yakışır mı bana, acaba? (*Kendini düzeltir, kapıya bakar.*)
Gelmeyecek misiniz, kalbimin huzuru? Kalbimiz huzurunu kaybetti ama!

Maysara sofra bezi ile girer. Rûzi korkar.

Maysara: Şimdi efendim, kusura bakmayın, çaresiziz.

Molla Rûzi: Bize ziyafet lazım değil. (*Kendine.*) Bana cennetin meyvesini getir!

Maysara: Öyle, ama, gücüm yetseydi keşke, size deve kurban ederdim. (*Çıkar.*)

Molla Rûzi: Ben yer yüzüne padişah olsaydım, bu sevgilinin her attığı adımı için binlerce insanı kurban ederdim. Kendi kendime ne diye mırıldanıyorum ama inşallah, tek başına girsin! (*Kalkar, gösterir.*) Şöyle yapıyım, ayağına kendimi atıp, kendime aşık edeyim, of, of, of!

Maysara: (*Elinde çay ile girer, Rûzi Maysara'yı gördükten sonra utandığından ayağa kalkıp yerine oturur.*) Efendimiz, bir kâse çay içe dursunlar, ben alıp getireyim!

Molla Rûzi: Hadi, çabuk ol ya, ben şu an belayı içmeye bile hazırım! (*Maysara'ya.*) Öyle yapın ya, öldük burada!

Şu an kapı çok sert bir şekilde çalar, ikisi de çok korkarlar.

Maysara: Aman, ben öleyim, geldi! (*Eli ele vurur.*)

Molla Rûzi: (*Acele bir şekilde.*) Ne oldu ne oluyor, ablacığım-m-m-m?

Maysara: Yerin dibine giresice geldi galiba! Ne yapacağım, Allah benim cezamı verdi! (*Yine çalar.*) İşte, ta kendisi, aman Allah'ım!

Molla Rûzi: (*Ürkerek, ayağa kalkar.*) Geldi mi diyorsun? İşte, şansımız! Hey, şimdi ben ne yapacağım? Hele bir kere yüzünü bile görmeden mi gideceğim? Allah'ın cezası, hadi çabuk ol, ben nereden çıkacağım, diyorum sana?

Maysara: Hiçbir yere çıkamazsınız!

Molla Rûzi: Ha, ben buraya ölmek için gelmedim! Bir yerden gönder beni, Allah'ın belası! (*Çok sinirli bir şekilde hareket eder.*) Estağfurullah, el azim, elinden bir kâse çay bile içemedim ya! (*Yine kapı çalar.*) Hadi, çabuk ol diyorum!

Maysara: Bekleyin, efendim! Şu an çıkamazsınız! O buraya kuşkulanıp gelmiştir, muhtemelen her yere bekçi de koymuştur.

Molla Rûzi: (*Sarık ve kaftanını alır.*) Sen böyle tedirginde olma! Ama, birer delik melik ya da gizlenecek bir yer yok mu?

Maysara: Yok da işte, ne yapayım, yer yutasın! (*Yine ses.*) Aman, Allah'ım!

Molla Rûzi: *(Kendini soğutmaya çalışır.)* Allah diyen dilin kesilsin! Allah demenin de yeri var! Hadi çabuk ol! Su gideri de mi yok? Hadi!

Maysara: O zaman bekleyin! Bugün bir ineğimi kestirmiştim. Ben onun derisini getireceğim, üzerinize kapatıp, onun iki bacağını ellerinize bağlayıp, önünüze biraz saman koyacağım. Eve geçip, uyuyakaldıktan sonra, sizi oradan çıkarıp, göndereceğim. Ne dersiniz? Yoksa, o görürse, resmen öldürür hepimizi!

Molla Rûzi: Yani, başka çaremiz yok diyorsun!

Maysara: Evet, başka çaremiz yok! Hayır, çıkıp, gideceğim dersiniz, benim kalbim rahat olamaz.

Molla Rûzi: Benim kalbim kapkara, sanki kafamı kesiyormuşlar gibi his var içimde! *(Yine kapı sesi.)* İşte yine! Çabuk ol! Ne olduysam, şu aşkımın yüzünden oldum. İnek mi yapacaksın, eşek mi yapacaksın, ne yapmak istersen yap, fark etmez artık. Ne olursa olsun, şu kapıdan ölmeden çıksam, bin kere tövbe edeceğim. Hadi, nerede deri?

Maysara onu kilere götürür, kendi ise çıkar.

Yine nereye gidiyorsun?

Maysara: Bir dakika bekleyin, geleceğim!

Molla Rûzi: *(Kaftanı ve sarığını yere atar.)* Bir kere yüzünü görmeden inek olup, bağlanıyorum, Allah'ın laneti üzerime gelip, yakalanmazsam, bir gecemi itin hayatı gibi geçirmeye bile razıyım. Bu aşk dedikleri insanı her bela afetlerle atıyormuş, işte! Of!

Maysara ile Nadire girerler.

Maysara: Hadi, efendim, duvardan atlamaya çalışıyor.

Molla Rûzi: Evet, hızlanalım, çabuk olalım. Bekle inek olmadan, şurada sessizce duramaz mıyım?

Maysara: Buraya de girerse, ne diyeceğim?

Molla Rûzi: Of, inek olup durduğumu görmez mi?

Maysara: İnek zannederek çıkar, gider.

Molla Rûzi: Ama, inekle insanın farklı durduğunu anlamaz mı?

Maysara: Ben sizi aynı inek gibi yapacağım, merak etmeyin.

Molla Rûzi: İneğin kilerde ne işi var demez mi?

Maysara: Hırsızlardan gizledim, diyeceğim. Fakat, gelip, kuyruğunuzdan tutarsa, “moo” diyin, biraz zıplayın, tamam mı?

Molla Rûzi: O zaman anlamaz diyorsun yani?

Maysara: Evet, efendim!

Molla Rûzi: Tamam, hadi, inek yap beni yoksa, efendin ölecek!

Maysara sarığı ve kaftanı alır, onu yere eğer. İçeri karanlık olduğundan Nadire gözükmmez, ama aletleri Maysara'ya verir. Maysara önce iki bacağı bağlar.

Sadece tutarak duramaz mıyım? Bu niye lazım ki?

Maysara: Başınız biraz aşağıda kalmaması için. Ondan sonra elleriniz yorulmayacak. Düşmezsiniz. En önemli olanı buradan sağlam bir şekilde çıkmanızdır.

Molla Rûzi: Evet, evet, en önemlisi bu. Tamam bağlayın. Of!

Maysara bağlar, üzerine inek derisini koyar, boynuzları başına bağlar.

Tövbe ya, boynumda ipin ne işi var, beni kesmeye mi hazırlanıyorsunuz? Bekleyin kalbim rahatsız oluyor.

Maysara: Size ne oldu, efendim, kadınlar insan öldürebilir mi, sizce?

Molla Rûzi: Eli ayağı bağlıysa, küçük çocuklar da yapabilir.

Maysara: Tamam, biraz gevşeteyim bana inanmıyorsanız, sizi kestiği zaman, beni sağ bırakır mı?

Molla Rûzi: Ha, iyi ki hatırlattın, bağla, iyice bağla, kaderimizde ne varsa onu göreceğiz.

Maysara: Azıcık bile olsa, hiç kuşku duymaması için uğraşıyorum!

İyice bağlar, boynundan yukarı ip geçirip, kazığa bağlar, önüne saman koyar, Nadire gülmemeğe dayanamayarak, gülerek dışarı çıkar.

Molla Rûzi: Bu ne çığırdayan? Geldi galiba, değil mi?

Maysara: Hayır ya! İnsan korktuğu zaman öyle olur. Tamam artık, ben çıkayım, kapıyı açıyım, onu uyuttuktan sonra sizi sessizce çıkaracağım. Daha sonra başka bir gün gelirsiniz.

Molla Rûzi: Tamam çabuk olun ya, devamı da cezası da yanıp kül olsun, susadığımızdan kalbimiz yandı ya!

Maysara: Leğende su getiririm, susadığınızda içersiniz.

Molla Rûzi: Gerçek bir inek olacakmışım!

Maysara çıkar.

Aceleyle, “inşallah” demediğimizden dolayı gonca dudaklarından öpmek yerine ağzımıza bir sepet saman denk geldi! Aman, gücüne kurban olayım, Allah'ım! Tek olduğunun saygısı ile bu inek derisinde ölmememi sağla, âmin! Ey, belalardan koruyucu, kendin koru. Daha iyisi, boş durmaktansa, tünaciyn salatını okuyup durmak lazım. Euзу billahi...

Okur, bu zamana kadar Maysara masayı toparlayıp, çıkar, Hidayet mufti ile girer.

Maysara: Hadi, buyurun!

Hidayet: Bismillah ir rahman ir rahim. *(Girer, oturur, dua eder.)* Evet!

Maysara: *(Eğilerek selam verir.)* Hoş gelmişsiniz, gözümüzün nuru!

Hidayet: Bahçede ben bayağı bekledim, bir şeylerin sesleri geldi, kötü bir şey yoktur, inşallah?

Maysara: Niye? Buraya sizden başka kimse gelebilir mi, efendim? Bir iki defa geldiğiniz yer olduğu için öyle hissetmiş olabilirsiniz.

Hidayet: Tabii, evet, öyle olabilir.

Maysara çıkar.

Allah'ım, görebileceğimiz böyle günlerde varmış! Meraktan daha kötü bir şey yok, bence. Her şeyi yaptık ki, yetişebildik. Örölmüş kırk tane saçlarını boynuna dolaştırıp, vücudunu kendime çekerek, gül gibi yüzünden bir öpücük alsam bin bir zahmetlerden kurtulurum. İşve ile bakan gözlerinin Hidayet aşığı olsun! Senin şöhretin yolunda çektiğim bu belalar, afetler bana huzur veriyor! Bu gece kalbim çocukların ramazan akşamındaki mutluluklarına benziyor, kalbim o kadar hızlı atıyor ki, sanki yerinden çıkmak üzere!

Maysara: *(Sofra bezini getirir, döşer.)* Kurbanınız olayım, kusura bakmayın, fakirliğimiz yüzünden, hiçbir şey bulamadık, bir keçimiz vardı, onu kestik, var olduğunda her şeyi önünüze koyardım.

Hidayet: Abla, bizim için yemek falan önemli değil. Bana gelininizi bir kere görmek bin kere padişah olmaktan daha iyi. Bu yaptığınız için aslında ben size borçluyum. O da olur, zamanla.

Maysara çıkar.

Hay, beynine senin, pamuk kafalı! Benim damağımdan yemek geçer mi? Ben ne dertteyim, bu keçisinin derdinde. Varsa, sekiz kuruştur, dokuz kuruştur, gül bahçemi daha hızlı bana koklatıp, koynuma sokup, yüz keçinin parasını almaz mısın? *(Kapıya bakar.)* ... Kurbanın olayım. *(Hidayet Maysara'yı Ayhan zanneder ve çekinerek oturur, utanır, kendine.)* Hay suratına senin, sadece seni görmek için mi geldim ben buraya?

Maysara: *(Bir kâse çay döker, verir.)* Ben çağırayım. Ama iş aniden olduğu için bayağı çekiniyor. Kendiniz biraz kandırıp, allayıp-pullayıp yolunuza koyarsınız!

Hidayet: Ay, abla! Biz gündüzleri öyle sert gözüksek de akşamları sevgilimizin ellerinde ipek gibi yumuşuyoruz. Getirin de kalbimiz bir huzur bulsun!

Maysara çıkar.

Kıyafetlerimi çıkarıyım, güzelce beraber oturalım. (*Çıkarttıktan sonra.*) Allah'ım, ne kadar şefkatlisin, aş isteyeneye aş, ekmek isteyeneye ekmek veriyorsun. Ay yüzlüm, kapıdan girdiğinde ruhum canımda kalacağına inanmıyorum. Bir kerede gönlümü alacağına da inanmıyorum. Bu bir şaka değil, ölüm ansızın gelebilir sonuçta. Bilmiyorum, ama bu akşamı nasıl uzatabilirim? Neden gelmiyorlar? Naz ederek ağlıyorlar galiba! (*Ayağa kalkar, kulak verir.*) Ahu gözlerine ağlamak da gülmek de yakışır. Gel buraya, gel, gel, dudağındaki ballar damlasın kalbimin ormanına. Kızın nazı olmazsa, ziyafet süssüz olur. (*Yürür.*) Off, ne oldu, niye gelmiyor? Kurban olduğum bana bir gel de seni sarıp sarmalayayım!

Maysara: (*Şaşkın bir şekilde girer.*) Efendim, bahçede ne görmüştünüz?

Hidayet: (*Aceleyle.*) Ne oldu?

Maysara: Avluda insan gölgesi var. Arkanızdan gören oldu mu?

Hidayet: Doğru mu söylüyorsunuz? Hay Allah! Ama ben arka sokaklardan yürüyüp, gelmiştim.

Maysara: Bittik, efendim, tükendik! Aynen damadım yolunuzu beklemiş. Ne yapacağız?

Hidayet: (*Tedirgin bir şekilde.*) İyice baktınız mı? (*Kendine.*) Olacak işimiz bozuldu! (*Kıyafetlerini toparlar, kucağına alır.*)

Maysara: Gelin korktuğundan bayıldı, siz ikiniz neyse de Allah benim cezamı verdi. (*Ağlar.*) Beni paramparça edecek, aman!

Hidayet: Seni öldürse, beni sağ bırakır mı? Ama, biliyor musun, istemeyerek gelmiştim, kalbim bir şeyler hissetmişti. Bırak, başka lafları: ne olacaksa oldu, Allah kahretti. Hadi hızlan, kurtulmanın bir yolunu bul! (*Kapı taraftan bir ses gelir, ikisi de koşarak, evin kenarına gizlenirler.*) İşte, öldük!

Maysara: La ilaha illallah!

Hidayet: Ölesin, inşallah, dilin kesilsin! İşin suyunu çıkarmış ve sonra bana laf anlatıyor. Aman, Allah'ım, tövbeler ettim... (*Biraz sessizlikten sonra.*) Baksana, belki, başka bir şeydir!

Maysara: Siz kendiniz bakın, ben korkuyorum!

Hidayet: Ben sana şimdi bekçilik mi yapacağım?

Kapı çalar.

Maysara: İşte, şimdi, kapıdan geldi. Ne yapacağız?

Hidayet: Geldiğim yerden çıksam ne olur?

Maysara: Aman, efendim! Çok safmışsınız! Biraz önce gördüğüm gölge sizi artık her yerde takip eder.

Yine çalar.

Hidayet: Çabuk, ol diyorum sana! Al, işte yine çalıyor. Biraz sonra kırıp girecek. Allah'ım, bundan başka cezan yok muydu? Eğer bizi böyle uygun olmayan zamanlarda karşılaşırsak aşk olmaz olsun! Çabuk diyorum sana, estağfurullah!

Maysara: Artık sadece bir yolumuz var. Kabul ederseniz ölümden kurtulabilirsiniz.

Hidayet: Bu işin ölümü de mi var?

Maysara: Rezalet, bin ölümden daha kötüdür. Ayhan'dan babanız da hoşlanıyordu. Bugün ölmeseniz bile, babanız hem namus hem acıyla idam ettirebilirler.

Hidayet: Doğru diyorsun! Şimdi kalbim korku altında kaldı. *(Kendine.)* Babama terbiyesizlik yaptığım için Allah'ın kahrına kaldım!

“Tak – tak”.

Çabuk ol! Ne olduysa, oldu, artık, ne dersen tamam!

Maysara: Biraz önce kendileri için kestiğimiz keçinin derisini getirip, üzerinize giydireceğim. Kilere girip, orada bırakacağım. Onu gelinin yanına götürüp, uyuduktan sonra sizi oradan çıkartacağım. Olur mu?

Hidayet: Oraya girip, beni yakalarsa, keçinin kilerde ne işi var demez mi?

Maysara: Hasta olmuştu, diyeceğim. Yapacak bir şey yok, ama!

Yine “tak -tak”.

Hidayet: Tamam, hadi! Ne yapalım, bu aşk yüzünden bir kere keçi olsak, ne olmuş? Babam İsa kervanının on bir yaşındaki kızını aldığı anda, *(Maysara kilere geçer)* camdan böyle sessizce bir baktım, kızı üzerine bindirmiş, devesi olmuş, oynuyorlardı. Daha sonra ise köpek olup oynamaya başlamışlardı. Evet, karı dediğini neyle olsa bile kalbini avlamak lazım. Babama göre, ben daha gencim. *(Sakalını okşar, kapı çalar.)* Geldi! *(Kapıdan dinlemeye çalışır.)*

Maysara: *(Molla Rûzi'nin kulağına.)* Uyumaya çıktı!

Molla Rûzi: Ölmek üzereyim, su da bırakmadın, içim yanıyor içim!

Maysara: Birazdan gidecek. Çok zorluklarla kandırdım! Eğer, buraya girerse, durmadan saman yiyin, kuyruğunuzdan tutarsa, sinirlenmiş gibi tekmeleyin. Ben öksürsem, “moo”

diyin, sert öksürsem – yüksek bir şekilde “moo” diyin, yumuşak öksürsem – alçak bir ses ile “moo” diyin, tamam mı?

Molla Rûzi: Ağzımda hiç nem yok. Samanı nasıl çiğneyeceğim, ama? Tekmelesem, ayağımda toynak yok, anlamaz mı?

Maysara: Ağzınızı yemeğin içine koyun, çiğnemenize gerek yok, tekmelediğiniz zaman bu ayakkabıyı giyiverin.

Molla Rûzi: Tamam, tamam, çabuk ol, öldüm diyebilirim ben. *(Ayakkabıyı giyer.)*

Bundan sonra böyle uygunsuz iş yaparsam, tüm karılarım benden bin kere boşansınlar!

Hidayet: *(Kapı çok sert çalar.)* Oh, şimdi kapıyı kıracak, girerse, beni öldürmeden bırakmaz, bu cadı da nereye gitti?

Maysara çıkar.

Neredesin, kalbim kana doldu ya!

Maysara: Hadi, kıyafetlerinizi çıkartın!

Hidayet: Çıkartmadan giydiremez misin? Ne olur?

Maysara: Olmaz efendim, olmaz! Deri sığmaz yoksa size!

Hidayet kıyafetlerini çıkarır, Maysara deriyi onun üzerine koyar, boynuzu başına koyup, uygunlaştıracak bağlar.

Hidayet: Bu da ne şimdi?

Maysara: Keçi boynuzsuz mu olur, efendim? *(Keçi ayaklarını da bağlar.)*

Hidayet: Bu ne yine? İyice rezil ettin insanı!

Maysara: Kurbanınız olayım, efendim, başınız biraz aşağı kalıyor da belli olmasın diye korkuyorum. *(Bittikten sonra.)* Tamam, hazır oldu, tam bir keçi oldunuz! Şimdi ben sizi...

Hidayet: Şimdi bekle! Ne yapacaksan, yaptın, şimdi beni bir tezek kokan ahıra bağlayıp, çöpün içinde sabaha kadar nefes aldırılmazsan iyiydi!

Maysara: Diyorum ya, efendim! Şu kilere koyacağım. Orada hırsızlardan gizlediğim, yeni doğuran bir ineğim var. Onun yanına koyacağım sizi, eğer olurda kuşkuyla girerse, ben de beraber gireceğim. Yanınıza kadar gelmesine izin vermem. Ama ben sakın öksürsem – alçak ses ile “mee” diyin, sert öksürsem – yüksek ses ile “mee” diyeceksiniz, keçi gibi, çünkü sessiz durursanız, muhtemelen hisseder. Hadi, ben bir öksüreyim, siz “mee” diyin! *(Sakin öksürür.)*

Hidayet: Beni iyice oynatacak galiba, bu! *(Maysara 'ya.)* Daha keçi yaptın, şimdi, “mee” letecek misin?

Maysara: Ne garip “me” lemeyi bilmiyor musunuz?

. ⁵³

Molla Dost: Âmin, hasta oldun, kadı!

Maysara öksürür, kadı beşikte ağlar.

Bin lanet olsun, cehennem son mekânın olsun!

Çoban: Yüzünü aç, bir görelim!

Molla Dost: He, kadı, imanına sarıl!

Maysara: Boş ver, yavrum, bakma yüzüne, korkarsın! Al ayağını gör!

Kadınlar ağızlarını kapatıp, gülerler. Maysara kapıya çıkar.

Çoban: (*Gider, bakar.*) Ne yapacağız, teyze? Rezalet bu!

Tahir: Kardeşim, çaresi şu ki, ayağını keseriz, sakal bıyıklarını ise, tıraşlayacağız.

Kadı: Tanrım, tövbeler ettim!

Molla Dost: Cinlerin gazabına uğradınız, Kadım!

Çoban: Ayağını elini kesip, sakallarını tıraş etmemiz ile sağ kalır mı? Daha iyisi, diriliğince gömeceğiz.

Kadı: (*Korkar.*) İngaa, Allah’ım yardım et! İnga, ya Bahaeddin, yardım et! (*Ağlar.*)

Maysara: Hayır, yavrum, ben hâlâ kimseye göstermediğim şeyler var. Diğer odaya geçelim de sizinle danışmamız gereken konular var. Diğer odaya geçelim de keçi ile ineğimizin etlerini bölüşelim, sabaha kadar her işimizden kurtulalım. (*Çıkarlar.*)

Molla Dost: (*Yüksek sesle, aniden.*) İyi ki, kadı efendim ölümden kurtuldular.

Kadı: Kimsin?

Molla Dost: Yalnız uyuyabilirsiniz, Molla Dost’um ben.

Kadı: Seni hangi cin vurdu?

Molla Dost: Sizi vuran cin! Sessiz uyuyun, yoksa bu günlerinizi mumla arayacaksınız!

Kadı: Haram ölesin, fırsatını bulup buraya gelmişsin! Sana zaten düğün yapacaktım!

Molla Dost: Düğünden önce tadına bakacaktım, belaya uğradım.

Kadı: Neredesin?

Molla Dost: Sessiiiz olun, şamdanlığım ben! Sessiz olun diyorum size!

Maysara kilerde gözüdür, Molla Rûzi, Hidayetler acele saman yemeğe başlarlar. İkisi birbirini hisseder.

Molla Rûzi: (*Misafirler tarafına bakarak.*) Kimsin?

⁵³ Elyazısında 14 sayfa düşmüş. – Editörlük.

Hidayet: Siz kimsiniz?

Maysara öksürür.

İkisi: Moo, mee!

Maysara: Bu ikisi hastalanmış. Korkarım, ölecekler. İyi ki geldin!

Çoban: Ben çabuk kasabı getiriyim, yoksa.

İkisi: (*İkisi korktuklarından çok sesli bir şekilde.*) Ö-ö-ö! Moo! Mee!

Herkes kahkaha atarak güler.

Molla Dost: Kadı efendileri!

Kadı: Evet, Molla Dost!

Molla Dost: Duyuyor musunuz?

Kadı: Evet, çok şaşıyorum, neyin sesleri o? Başım ağırdı, artık kafam çalışmıyor!

Molla Dost: O tarafta da Allah gazabına uğramışlar var galiba.

Kadı: Molla Dost, işimiz çok kötü bitecek sanki!

Maysara: Oyun da oldu. Zaman da geçti, hadi çıkartalım bu cinayetskârları! Yorgunluğumuz çıksın!

Hepsini iplerinden tutarak sahnenin ortasına getirirler. Maysara kadı ile Molla Rûzi'nin yüzünü açar, sırayla dizerler. İzleyip, çok gülerler.

Nasılsınız, eviniz yansın sizlerin! Kadınların elinden bir şey gelmeyeceğini sizlere kim söyledi! Biz de insan çocuklarıyız... Siz misiniz şeriatın koruyucuları? Bin lanet olsun size! Ne dersiniz?

Nadire: (*Gelir, kadının yüzüne tokat atarak.*) Yüzün rüzgarlarda savrulsun, sakalın mezarında çürüsün, iki senedir, gözyaşlarımı kanla bulaştırdın!

Nadire'yi ondan çekerler.

Çoban: (*Kadının yüzüne tükürür.*) Tuf, pislik! Sen miydin, o kadar karın olmasına rağmen başka insanların haremine göz atan? Bin lanet, yüz bin lanet olsun!

Tahir: Sana laf bile yazıktır... (*Cebinden usturayı çıkartır.*)

Maysara: Hey, sen ne yapıyorsun, yavrum?

Tahir: Zamanında kadıyı ele geçirirsem, sakalı bıyığını keseceğim diye niyet etmiştim. Bırak, anne, bunlar bu dünyada da diğer dünyada rezil olmalı.

Çoban: Benim dediğimi yaparsan, hepsinin sakalını sırayla kesersin. Ama öylesine kesme. Çabuk ol, sakalının da bıyığının da sadece bir tarafını kes! Biz hazırlanalım. (*Çıkarlar.*)

Tahir: Ey, imansız! (*Bir yumruk atar.*) Ben kendim ele geçirirsem var ya, kanını içerdim! Maysara annem olduğu için lafını yere düşürmedim. Ölseydin, kurtulurduk aslında.

Hepsi: (*Ağlayıp.*) Tövbeler ettik, tövbe ettik!

Tahir: Bağırma, vallahi, kafanı keserim!

Sessizlik. Maysara ve diğerleri hazır olup çıkarlar.

Maysara: (*Girer, kadiya.*) Madgazi'nin emanet çuvalı nerede?

Kadı: (*Ağlayıp.*) Cebimde!

Maysara: (*Alır.*) Söyle! Adalet yerini bulmuş mu?

Kalanlar kahkaha atarlar.

Molla Dost: (*Kendine.*) Allah, bizi bu kadar rezil etmez!

Kadı: Ne kadar günahımız varsa, Allah affederdi. Siz de affedin artık bizi! İnsanlar arasında bir yerde yürüyemez olduk! Bizim el ayaklarımızı açın, bir ömür dağlara gidelim!

Maysara: Siz hayvanları da murdar edersiniz. Dağlar size yazıktır! Nadire'ye üç defa boş ol de, yoksa kadın başımla senin canını alacağım!

Kadı: Bin kere boş ol!

Maysara: Al, Tahir. Nadiren helalın olsun!

Tahir: (*İstemedi kucaklar, öper.*) Şükürler olsun!

Çoban: Teyze, zamanı geldi! Ne yapacağız?

Maysara: Bunları burada bırakırsak, arkamızdan adam gönderirler. Ha! bekçileri ne yaptınız?

Tahir: Tamam, bağladık, ses çıkarmazlar.

Maysara: Halk arasında bu laflar yayılana kadar bunları pazara götürelim de orada bırakalım. Artık yarın pazara gelen insanlar güzel bir sergi izlesinler!

Hepsi: (*Ağlayıp.*) Allah aşkına, topluca öldürün bizi ya!

Maysara: Biz sizin gibi yamyam değiliz!

Tahir: Bağırmayın, günahkârlar! (*Maysara'ya.*) Ne yapacağız? Ama o ikisi yürüyemez!

Maysara: Bir şekilde Kadıyı, Molla'ya bindirin. O şamdanlığı ise, kadının oğluna bindirin, gezdirin biraz!

Çabuk bindirirler. Tekmeleyip, yürütürler. Maysara Çoban'ı yanına çağırır.

Oğlum, bu yaptıklarımız da az değil... Avluya çıkarttıktan sonra yemin ettirerek ipleri çözünüz artık.

Çoban: Peki, Tahir?

Maysara: Onu da ikna ettim.

Çoban: Tamam, senin saygından dolayı.

Maysara: Hadi, sürünüzü koşturun!

Tekmeleyip, vurup, gülererek çıkartırlar.

Perde iner.

4.3.2. Tematik İnceleme

20. yüzyıl Türkistan coğrafyası (özellikle Semerkant, Buhara, Hive ve Hokad) bilişsel anlamda başkalaşımların ve toplumsal anlamda kaosun hüküm sürdüğü bir coğrafyadır. Bu bakımdan toplumsal anlamda ahlaki yozlaşmanın ve çöküşün zirve yaptığı dönem aydınların da dikkatini çekmiş; sanat aracılığıyla topluma ayna tutulmaya çalışılmıştır. Özellikle Gaspıralı'nın ifade ettiği; “Bütün dünyada en karanlıkta kalan bir memleket var ise o da Buhara memleketidir, desek hata olmaz” (Gaspıralı, 2022, s. 365). Buhara coğrafyası karanlığın hüküm sürdüğü, yozlaşmanın ve cehaletin zirve yaptığı bir coğrafya olarak karşımıza çıkar. Nitekim İsmail Gaspıralı tarafından başlatılan Ceditçilik hareketinin temelinde pozitif bilimlere yönelme ve toplum içerisinde kadınların da eğitim alarak söz hakkı sahibi olması düşüncesi Türkistan coğrafyasında büyük bir yankı uyandırmış ve aydınlanmacı bir yaklaşımın ateşini yakmıştır.

Gaspıralı'nın Buhara hakkında söylemiş olduğu; “Bütün âlem-i İslam tarafından makul görülmüş “usul-i cedit” mektebi burada henüz haram hesap olmaktadır. Bu cehalet ve taassup (bağnazlık) biçare Buhara halkını şu derece üzmüştür ki başını kaldırıp ilimden, maariften, adlden (adaletten), ıslahattan söz söylemeye bir kimsede ne yürek var ne iktidar var. (Allah saklasın) böyle sözler bir kimsenin ağzından çıktımı, o zavallının göğsüne cehalet ve taassup (bağnazlık) askerleri tarafından ne kadar korkunçlu oklar yağdırılıyor.” (Gaspıralı, 2022, s. 365)” sözleri Buhara'nın içerisinde bulunduğu kopuşun göstergesidir.

Geleneksel yaklaşımın İslami bilimler üzerinden toplumu yönetmeye çalışması, batının ilim ve fenlerinden kopuk bir yaşam tarzı benimsemesi ceditçilik hareketinin ön plana çıkmasını sağlamıştır. Medreselerin çağın bilim noktasını yakalayamadığı gerçeği git gide bütün aydınlar tarafından dile getirilmeye başlanmış ve toplumsal anlamda yenileşme hareketinin öncüleri olmuşlardır. Bu bakımdan tiyatro bir seyir gösterisi

olmanın ötesinde toplumsal anlamda aydınlanmanın başat işlevi haline gelmiştir. Özellikle karakterlerin toplum içerisinde var olan tiplerden seçilmiş olması, halkı belirli noktada bir uyanışa ve bilinçlenmeye doğru yöneltmiştir.

Toplumsal anlamda insanlığı kuran kadınların geri kalmışlık içerisinde sadece bir meta olarak görülmesi aydınlanmacı hareketin başlıca karşı çıktığı nokta olmuştur. Nitekim var olan düzen içerisinde Gaspıralı'nın savunduğu; “kadınlar, gerici ve eskimiş bir düşünün kalıntısı olan erkek köleliğinden kurtulsunlar; okusunlar, cahilliklerini yenerek benliklerine ve toplumdaki medeni kadınlara yakışır mevkilerine kavuşsunlar.” (Göksan, 1964, s. 127) düşüncesi Türkistan coğrafyasında geniş bir yankı uyandırmış ve halkı bilinçlendirmek için aydınları tiyatro oyunu yazmaya yöneltmiştir.

“Eski Kadılar ve Maysara'nın İşi” anlatısında Hamza Hekimzade Niyazî çağın içerisinde bulunduğu din sömürüsünü devlet yöneticileri ve din adamları görüntüsünde eleştirel bir düzlemde söyleme dönüştürmüştür. Özellikle din adamlarının toplumsal düzeni ve huzuru bozucu olayların başat rolünü üstlenmesi inandırıcılık boyutunda büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Anlatıda ihanet, alçaklık ve fuhuş gibi kötücül unsurların şeytani yaklaşımın ötesine geçmiş olması ve bu durumun din adamları tarafından kişisel hırs ve menfaatler uğruna suiistimal edilmesi anlatının temel izleklerini oluşturur. Nitekim çobanın söylemiş olduğu; “Teyze, ben hiçbir şey anlayamıyorum. Şeriat falan diye bağırın yurt kadıları, eşanlar, Han, hâkimler, başkanlar, töreler, hocalar, halifeler, zakirler, evliyalılar – hepsi ihanet, alçaklık, fuhuş gibi, Allah'ın kahrını getirici kötü huylarla bizi korkutmuşlar, ama onların hepsinin başında da olan kendileridirler. Onlara Tanrı'nın devlet ve mertebe vermekten başka belası yoktur. Dünyada ne bela, afetler varsa, her zaman bizim gibi, kötülükten korkanların üzerinde. Feleğin çerhi, öyle olduktan sonra, şeriatın önünde olan yurt kadılarından böyle şeyleri gördükten sonra, kendinin belalı nefsi için çocuğuyla yaşıt olan nikâhlı namehremlere göz dikmekle uğraşan şehir hâkimlerinden ne bekleriz ki, teyzeciğim! Benden sorarsanız, erkeğe para neden gerek? Boşverin, mal gitse, gitsin, başımız sağ olsa, yiyeceğimizi buluruz. Boşverin, dört göz sağlam yola çıkmamız daha önemlidir. (Başını eğer, hayale dalar.)” sözler böylesi bir yıkımın ve toplumsal çürümenin devlet adamları ve din adamları tarafından topluma enjekte edilmeye çalışılmasını göstermektedir.

Anlatı, dikey boyutta kişisel hırsların ve nefsani duyguların tatmin edilmesine yönelik bir kurgu üzerine kurulu olsa da yatay boyutta toplumsal anlamda topluma yön

verecek kişilerin toplumu ahlaki çöküşe sürüklediğini dışa vurur. Bu bakımdan Molla Dost'un Molla Rûzî'ye söylemiş olduğu; “Evet şimdi ne diyorsunuz? Allah'ım size zihin vermiş, mertebenizi yükseltmiş, geleceğinizi berber usturası gibi sivri ve çalışkan yapmış. Herkesin dünyanın güzellerini, dönemin işveli kadınları sizin olmadan, kimin olabilir ki? Haftada birini alıyorsunuz, diğer haftasında boşuyorsunuz... Bize en azından, patikada kalmış kütüğün bir parçası bile denk gelmiyor. Eğer sizin yakınlarda aldığınız mah—ı peyker benim olsaydı, yüzünün çevresinde her saatte doksan dokuz kere dönerdim.” sözleri din adamlarının dini kendi kişisel arzuları için ne denli tahrip ve tahrif ettiklerini gösterir. Nitekim Orta Çağ karanlığına dair uygulamaların din adamları tarafından kutsanması ve kendilerini yeryüzünde her şeyi yapabilecek güçte görmeleri anlatı boyunca eleştirel bir düzlemde topluma sunulur. Bu bakımdan söz konusu zihniyet kendisine sınırsız bir açılım alanı sunarken aynı zamanda evrensel hakikatlerin yıkıcılığına soyunmuş ve bu sınırsız alanı örtük bir yasa haline getirmiştir.

Dinin kişisel zevk ve menfaatler uğruna suiistimal edilmesi toplumsal anlamda ahlaki çöküşün başlangıcıdır. Bu bakımdan Molla Rûzî'nin söylemiş olduğu; “Kadı hocamız bize söz verdiler: “Bana tekrardan hatırlatın, bu aralar bir dul kadın bulursak, bu Molla Dost'la evlendirelim”, dediler. Ama benim bir talebim var. Onu gerçekleştirmeye yardım etseniz, bir nazlı, güzel bir kadın var. Onunla evlenmenizi kadı hocamızın izin vermeleri için hemen söylerim.” sözler toplumsal yozlaşmanın ve ahlaki çöküşün belirgin işaretleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anlatının tarihsel bağlamı 20. yüzyılda Türkistan coğrafyasında gelişen olaylar dizgesine de göndermelerde bulunur. Kadıların adaletsiz yaklaşımları, dini kişisel hakları için sömürü aracı haline getirmeleri ve kadınların yaşamış olduğu baskı ve zulümler anlatının arka planında Türkistan coğrafyasına yeni bakış açıları kazandırmanın sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kadınların bir meta olarak görünmesi, Allah'ın hükümlerinin yok sayılarak İslam dinini kendi kişisel zevk ve hırsları uğruna kullanmaları Türkistan coğrafyasını toplumsal anlamda bir aydınlanmanın eşiğine getirmiştir. Nitekim anlatının sınıfsal çatışmalar üzerine kurulması Molla Dost ve Molla Rûzî'nin görüntüsünde verilmiştir. Molla Dost'un bir alt tabakada olması, onun Molla Rûzî ve arkadaşları tarafından kullanılmasına yol açmış; söz konusu sınıfsal çatışma kendi içlerinde zamanla bir hesaplaşmaya yol açmıştır.

Dine olan bakış açısının değerler dünyasından yalıtılması, işlenen günahların “Ben de bir ihanet edip, dizlerime kalbimin rahatlatıcısını oturtsam, ne olmuş? Günahın çözümü tövbe değil mi?” umursamazlık seviyesinde tövbe ile örtüleceğine ve affedileceğine olan inanç, insani anlamda öz’ün yitimini getirmiş; toplumsal anlamda bölünmelere yol açmıştır. Hamza Hekimzâde Niyazî’nin söz konusu anlatıda vurgulamak istediği bakış açısı Molla Dost ve Molla Rûzi’nin diyaloglarında tam anlamıyla kendisini göstermiştir. Molla Rûzi tarafından dile getirilen; “Bu arada, az kalsın, unutacaktım, işimiz usulünce olsun, siz arkanızı dönün ben cebinize koyayım.” sözler bu bakımdan çöküşün ve toplumsal ahlakın yıkılışının göstergesidir.

Ortega Gasset, İnsan ve Herkes eserinde, çevremizde bulunan, ortamımızı oluşturan, koşullarımızı meydana getiren evrenin tüm nesne ve varlıklarının biz’i oluşturduğundan bahseder. Nitekim bizim için öteki olarak değerlendirilen engelleyici, olumsuz bir dış dünyanın bizimle örtüşmeyen bir öge olduğunu ve onu kendimiz dışında yabancı bir şey olarak algıladığımızı vurgular. Söz konusu dünya tam anlamıyla boğan, ezen ve üzerimize baskı yapan bir dünyadır (Gasset 2011, s. 61). Tarihsel bağlam göz önünde bulundurulduğunda yazarın kendisi dışındaki dünyanın boğan, ezen ve baskı yapan unsurlarına karşı anlatı merkezli bir yeniden dünyayı kurma isteği olduğu açıktır. Anlatıda özellikle Molla Dost tarafından dile getirilen; “Tamam, tamam! (*Çıkar, kilerde.*) Hım, anladım, artık bunları. Bunlar hem Tanrı’yı hem şeytanı kandırıp, sabah akşam karı üstüne karı alıp, yine başka bir insanların haremlerine göz atıyorlar. Gençlik zamanlarımı ibadetle, din ile ilgilendim, evlenemedim. (*Düşünür.*) O zamanlar yeminleri afyon gibi leğenlerce içtik... Ne yapalım, işte, hayat bir eksik ikiden ibaretmiş.” ifadeler içerisinde bulunan çağın ne denli evrensel değerler ilkesinden kopuk olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan yazara göre var olan düzen içerisinde Tanrının değerleri kişisel hırs ve çıkarlar uğruna yalıtılmış insani özden uzaklaştırılmıştır.

Gücü elinde bulunduran otoriter kişiler toplumu kendi hırsları ve çıkarları uğruna dahası kişisel zevk ve ihtirasları uğruna baskılamakta ve istediği gibi yönlendirmeye çalışmaktadır. Söz konusu baskı anlatıda kadının görüntüsünde verilmiş; kadının istekleri ve ihtiyaçları doğrultusunda istediği kişiyi hapsettirme, istediği kişiyi ise sürgüne göndermeye çalıştığı dile getirilmiştir. Maysara tarafından dile getirilen; “Hocam, çok dil döktüm, ikna ettim. Hatta ki, kadı efendimizi kızmak zorunda bırakırsak kocanı bir bahane ile hapse attırır, seni ise sürgün ettirir, onun yerine kadı efendi ile bir geceliğine

beraber olman daha iyidir, ilim sahibi insanları da araya koyarak sonuçta nice zorluklarla bir geceye razı oldu. Ama bir şartımız var.” sözler böylesi bir çürümüşlüğün dışavurumudur. Bir ortamın çaresiz tutsağı olan Ayhan içinde bulunduğu nevrotik kaosu esiri olmuştur. Bu bakımdan kadı tarafından zoraki bir şekilde emellerine alet edilmek isteyen Ayhan söz konusu baskıya boyun eğmemiş ve kadıya gereken ders verilmiştir. Maysara’nın Ayhan’a söylemiş olduğu; “Sen ne diyorsun, kızım? Benim başımın gölgesi yerdeyken, senin bir tel siyah saçını bile görmek, Çoban’dan başkasına hiçbir zaman nasip olmaz. Ben bu söylediklerimi senin korkunu gidermek ve seni sakinleştirmek için söyledim. Ben bu bahtsızları bir rezil edeyim ki, bir rezalete uğratayım ki, siz onları izleyin.” sözler anlatıdaki entrik kurgunun final sahnesine taşınacağına göstergesidir.

Var olan ortamın baskıcı tutumu, kendi memleketlerinden uzak bir yerde belirgin bir şekilde zoraki yaşama sürüklenen Çoban ve Ayhan söz konusu tutsaklığı kendilerine yol gösterecek olan Maysara sayesinde aşmaya çalışırlar. Bu bakımdan Maysara’nın kendi canını tehlikeye atarak birbirlerini seven gençlerin kavuşmalarını istemesi bir bakıma anlatının entrik kurgusunu oluşturur. Maysara tarafından Ayhan’a söylenen; “Sakın, sakın, kızım! Bizim bu işlerimize ihanet karışırsa, biz rezil oluruz! İyi yapmışsınız. Şu an bizim için en önemli olan şey: bizim bu ülkeden sağ bir şekilde çıkıp gitmemizdir ve ondan sonrası bizim bahtımız, muradımızdır. Para meselesini de halletmişim. Kadı biraz sonra parayı kendi elleriyle getirecek.” sözler içerisinde bulundukları ortamın baskıcı, ezici ve yıkıcı yönlerinden kurtulma isteğinin dışavurumu olarak karşımıza çıkar. Bu bakımdan anlatı kahramanları Maysara, Nadire, Çoban, Ayhan ve Tahir tarafından olay örgüsü belirgin bir şekilde hazırlanan trajik son kadı ve arkadaşlarının yüzleşeceği dramatik aksiyonu hazırlar. Nitekim Maysara tarafından söylenen; “Canım kızım benim dikkatli olup, işimize bakalım, çünkü işimiz ölümden daha korkunçtur. Başarabilirsek, sonsuza dek mutlu oluruz. Ben şu an anlıyorum ki, sevdiğin Tahir’i görmek için kalbin her zamankinden daha güçlü atıyor.” sözleri anlatı kahramanlarının içinde bulunduğu durumun ne kadar korkunç ve ölümden bile zorlu olduğunu gösterir.

Maysara tarafından Nadire’ye söylenen; “Tahir de birazdan buraya gelecek. Ben seni onunla görüştüreceğim. Ben ona şeriat taraflarını düzeltmek için kadıyı zorlayıp, din önderlerinin şahitliği ile nasıl boşanmasını öğrettim. Bunu da ekleyip, her şeyi yazdırdım. Gitmeden önce bırakırız. Ama benim sizden çok önemli bir isteğim var ki, biz çok önemli

konular üzerinde olduğumuzu unutmadan, amacımıza güzel bir şekilde ulaşana kadar birbirinize yaklaşımdan sakınacaksınız, olur mu? Duydun mu, anladın mı, kızım?” sözler yalnızca Ayhan’la Çoban’ın görüntüsünde değil aynı zamanda Tahir’le Nadire’nin de görüntüsünde olaylar dizgesinin şekilleneceğini gösterir. Nitekim kadı tarafından zoraki bir şekilde evliliğe zorlanan Nadire, kadının kendisine yaklaşma isteğini sürekli intihar edeceği sözleri ile ötelemiş ve istemediği bir ilişkiye zorlanmaktan kurtulmaya çalışmıştır. Nadire’nin kişilik haklarının gasp edilerek özgürlüğünden kopartılması ve devamında kadının Ayhan’la ilişkiye girme isteği anlatının temel sorunsalı olarak karşımıza çıkar.

Maysara tarafından kurgulanan ve uygulamaya konulmak istenen oyun içinde oyun kurgusu risklerle dolu bir mayın tarlası niteliği taşır. Kadı ve arkadaşlarının tuzağa düşürülerek rezil edilmeleri düşüncesi anlatının temel göndermesi olarak karşımıza çıkar. Bu bakımdan Hamza Hekimzade Niyazî’nin anlatıyı toplumsal anlamda didaktik bir mahiyete büründürmesi izleyici tarafından benzetim unsurları ile kalıcı hale getirilecektir. Maysara’nın düşüncesini açığa çıkaran; “Ondan sonra bana, çağırdığımda yardım edeceksiniz. Bu iş şöyle olacak: önce din önderi gelecek, onu bir yere götüreceğim, o zaman seni çağıracağım, o inek derisini boynuzları ile bana vereceksin. Ondan sonra kadının oğlu gelecek, o zaman bu keçi derisini, onun boynuzlarını, bu ayakları ve kalın ipleri vermen lazım. Ama kadının işini kendim hallederim. Seni kimse anlamamalı, anladın mı?” sözleri oyunun dramatik aksiyonunu belirler. Söz konusu dramatik aksiyon belirgin anlamda riskler barındırmakta ve izleyici açısından da heyecan duygusunun ne denli güçlü olduğunu gösterir.

Kadının bir meta olarak konumlandırıldığı anlatı, elindeki otoriter güçle birlikte tüm isteklerini yerine getirmek için dini bir araç olarak gören zihniyetin doğruluk ve hak karşısındaki yıkımını gözler önüne serer. Bu bakımdan söz konusu baskı anlatıda kadının görüntüsünde verilmiş; kadının istekleri ve ihtiyaçları doğrultusunda istediği kişiye istediği yaptırımı çekinmeden uygulayacağı dile getirilmiştir. Söz konusu zorla işgal ederek sahip olma duygusu anlatıda Nadire’nin sözleri ile dışa vurulmuş; kadının istemediği ve onaylamadığı bir ilişkiye sürüklendiği gözler önüne serilmiştir. Bu bakımdan kadı ile zorla evlenen Nadire’nin söylemiş olduğu: “Onunla benim başka çaremiz yoktu ki, bu işe girmeyelim. Artık kaderimize razı geldik, benim ona aşkımdan dolayı böyle laflar çıkacağını sanmıyorum, bana öyle kötü davranacağını beklemiyorum.

Yine iki senedir onun aşkıyla kadını kendime dokundurmadığım için yüzüm daha da aydındır. (...) Ne zaman bana yaklaşılmaya çalışırsa, kendimi intihar edeceğim diye, korkuttum... Onun hikayesini de bir gün anlatacağım.” sözleri ideal olan aşk ilişkisinin zirve noktasını anlatır. Gücü elinde bulunduran otoriter kişiler toplumu kendi hırsları ve çıkarları uğruna dahası kişisel zevk ve ihtirasları uğruna baskılamakta ve istediği gibi yönlendirmeye çalışsa da aşkın en yalın ve sade hali söz konusu baskı karşısında ölümü göze alacak kadar korkusuzdur.

Anlatıda ülkü değerleri kişiler düzleminde temsil eden Maysara, Ayhan, Tahir, Çoban ve Nadire anlatı boyunca bir söz birliği ederler ve sonu ölüm dahi olsa kıyametlik bir and üzerine anlaşırlar. “Maysara: (*Çoban ile Ayhan’ı içeri getirir.*) Kıyametlik çocuklarım! Bugün hepimizin attığı adımlar adalete doğru ilerliyor. Ben aranızda kıyametlik kardeş olmanız için helal tuzum ile size şahitlik ederim. (*Ayhan’ın yüzünü açar.*) Ayhan: (*Tahir’e eğilip selam verir, ağlamak üzere.*) Kıyametlik ağabeyim olun. (*Tuzdan alır, tutar.*) Tahir: (*Alır.*) Şu helal tuz hakkı, kıyametlik kız kardeşim olun. (*Gözyaşlarını siler, Maysara Çoban’a tuz verir.*) Çoban: (*Tuzu verirken.*) Şu tuz hakkı, gerçek kız kardeşim olun. Nadire: (*Tuzu ele alırken.*) Kıyametliğim, doğurup büyüten babam annemden, ablalarım, kız kardeşlerimden, ağabeylerim kardeşlerimden, akrabalarımın görmediğim iyilikleri, ölsem, kara toprağım bile unutmaz. Şu tuzun saygısından dolayı, siz ağabeyim, siz annem, siz ise kız kardeşim oldunuz. (*Çoban tuzu alır, ağzına atar, mutlu olurlar.*). Bu bakımdan anlatıda kişiler düzleminde karşıt değer olarak konumlandırılan Molla Rûzi ve arkadaşlarına karşı bir fikir birliğinde bulunarak kaçınılmaz sona doğru kendilerini hazırlamışlardır. Nitekim anlatı düzleminde Molla Rûzi ve arkadaşlarının kişisel hırs ve ihtirasları, insani anlamda öz’ün yitimini getirmiş; toplumsal anlamda bölünmelere yol açmıştır. Hamza Hekimzade Niyazî’nin söz konusu anlatıda vurgulamak istediği bakış açısı Molla Rûzi’nin arkadaşlarıyla olan konuşmalarında tam anlamıyla kendisini göstermiştir. Çöküşün ve toplumsal ahlakın yıkılışı olarak okuyabileceğimiz ilişki bütünü tamamen karşılıklı çıkar ilişkisi üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla anlatının temel çatışma noktası söz konusu çıkar ilişkilerinin kopukluğunu ve anlık olduğunu gözler önüne sermektedir.

Huizinga’ya göre oyun, “özgürce razı olunan, ama tamamen emredici kurallara uygun olarak belirli zaman ve mekân sınırları içinde gerçekleştirilen, bizatihi bir amaca sahip olan, bir gerilim ve sevinç duygusu ile ‘alışılmış hayat’tan ‘başka türlü olmak’

bilincinin eşlik ettiği, iradi bir eylem veya faaliyettir” (Huizinga 2015, s. 50). Bu bakımdan oyun ve kültür arasında doğrudan birbirini determine eden bir bağ vardır. “İnsan ilk büyük etkinlikleri olan “iletişim kurma”, “öğrenme”, “emredebilme” yetilerini dil aracılığıyla gerçekleştirir ki “dil” ve “oyun” arasındaki iç içelik bu noktada başlar: “Dilin yaratıcısı olan zihin, oyun oynayarak, maddeyle düşünülen şey arasında sürekli olarak gidip gelmektedir” (Huizinga 2015, s. 21). Bu bağlamda Hamza Hekimzade Niyazi’nin anlatıyı oyun üzerine kurgulaması, alışılmış olanın karşısına başka türlü çıkma isteğinin cevabıdır. Anlatı boyunca anlatı kahramanlarının ve olay dizgelerinin anlatının sonunda kurulacak olan zirve oyun kurgusuna hazırlanması; zihnin yaratıcı düş gücünün oyun ve drama arasındaki iç içeliği dışa vurduğunu gösterir. Bu bakımdan anlatıda Maysara tarafından kurgulanan oyun geleneksel kalıpların araçsallaştırılmasını sağlamıştır.

“Molla Rûzi: (*Sarık ve kaftanını alır.*) Sen böyle tedirginde olma! Ama, birer delik melik ya da gizlenecek bir yer yok mu?

Maysara: Yok da işte, ne yapayım, yer yutasın! (*Yine ses.*) Aman, Allah’ım!

Molla Rûzi: (*Kendini soğutmaya çalışır.*) Allah diyen dilin kesilsin! Allah demenin de yeri var! Hadi çabuk ol! Su gideri de mi yok? Hadi!

Maysara: O zaman bekleyin! Bugün bir ineğimi kestirmiştim. Ben onun derisini getireceğim, üzerinize kapatıp, onun iki bacağını ellerinize bağlayıp, önünüze biraz saman koyacağım. Eve geçip, uyuyakaldıktan sonra, sizi oradan çıkarıp, göndereceğim. Ne dersiniz? Yoksa, o görürse, resmen öldürür hepimizi!

Molla Rûzi: Benim kalbim kapkara, sanki kafamı kesiyormuşlar gibi his var içimde! (*Yine kapı sesi.*) İşte yine! Çabuk ol! Ne olduysam, şu aşkımın yüzünden oldum. İnek mi yapacaksın, eşek mi yapacaksın, ne yapmak istersen yap, fark etmez artık. Ne olursa olsun, şu kapıdan ölmeden çıksam, bin kere tövbe edeceğim. Hadi, nerede deri?

Yine nereye gidiyorsun?

Maysara: Bir dakika bekleyin, geleceğim!

Molla Rûzi: (*Kaftanı ve sarığını yere atar.*) Bir kere yüzünü görmeden inek olup, bağlanıyorum, Allah’ın laneti üzerime gelip, yakalanmazsam, bir gecemi itin hayatı gibi geçirmeye bile razıyım. Bu aşk dedikleri insanı her bela afetlerle atıyormuş, işte! Of!

Aceleyle, “inşallah” demediğimizden dolayı gonca dudaklarından öpmek yerine ağzımıza bir sepet saman denk geldi! Aman, gücüne kurban olayım, Allah’ım! Tek olduğunun saygısı ile bu inek derisinde ölmememi sağla, âmin! Ey, belalardan koruyucu, kendin koru. Daha iyisi, boş durmaktansa, tünacıyn salatını okuyup durmak lazım. Euzu billahi...”

Çabuk ol! Ne olduysa, oldu, artık, ne dersen tamam!

Maysara: Biraz önce kendileri için kestiğimiz keçinin derisini getirip, üzerinize giydireceğim. Kilere girip, orada bırakacağım. Onu gelinin yanına götürüp, uyuduktan sonra sizi oradan çıkartacağım. Olur mu?

Hidayet: Oraya girip, beni yakalarsa, keçinin kilerde ne işi var demez mi?

Maysara: Hasta olmuştu, diyeceğim. Yapacak bir şey yok, ama!

Yine “tak -tak”.

Hidayet: Tamam, hadi! Ne yapalım, bu aşk yüzünden bir kere keçi olsak, ne olmuş? Babam İsa kervanının on bir yaşındaki kızını aldığı anda, (Maysara kilere geçer) camdan böyle sessizce bir baktım, kızı üzerine bindirmiş, devesi olmuş, oynuyorlardı. Daha sonra ise köpek olup oynamaya başlamışlardı. Evet, karı dediğini neyle olsa bile kalbini avlamak lazım. Babama göre, ben daha gencim. (Sakalını okşar, kapı çalar.) Geldi! (Kapıdan dinlemeye çalışır.)

Anlatıda Maysara tarafından Molla Rûzi ve arkadaşlarına hazırlanan tuzağa düşürme maksatlı oyunun temelinde karakterlerin görüntüsünde dini istismar eden suiistimalcilere karşı bir ders verme olgusu vardır. Molla Rûzi ve arkadaşlarının eve davet edilmesi sonucunda onların birbirini görmemesi için inek ve keçi postuna sokmaları verilecek dersin etkisini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan anlatının sonunda Maysara tarafından dile getirilen; “Nasılsınız, eviniz yansın sizlerin! Kadınların elinden bir şey gelmeyeceğini sizlere kim söyledi! Biz de insan çocuklarıyız... Siz misiniz şeriatın koruyucuları? Bin lanet olsun size! Ne dersiniz?” sözler şeriatın koruyucusu konumunda olan kişilerin içine düştüğü gülünç durumu gözler önüne serer. Anlatının son kısmında Nadire, Çoban, Tahir, Maysara, Kadı ve Molla Rûzi arasında geçen diyaloglar final sahnesine hazırlanan oyuncuların dramatik aksiyonu ne denli güçlü kıldığını gösterir.

Nadire: (*Gelir, kadının yüzüne tokat atarak.*) Yüzün rüzgârlarda savrulsun, sakalın mezarında çürüsün, iki senedir, gözyaşlarımı kanla bulaştırdın!

Nadire’yi ondan çekerler.

Çoban: (*Kadının yüzüne tükürür.*) Tuf, pislik! Sen miydin, o kadar karın olmasına rağmen başka insanların haremine göz atan? Bin lanet, yüz bin lanet olsun!

Tahir: Sana laf bile yazıktır... (*Cebinden usturayı çıkartır.*)

Maysara: Hey, sen ne yapıyorsun, yavrum?

Tahir: Zamanında kadıyı ele geçirirsem, sakalı bıyığını keseceğim diye niyet etmiştim. Bırak, anne, bunlar bu dünyada da diğer dünyada rezil olmalı.

Çoban: Benim dediğimi yaparsan, hepsinin sakalını sırayla kesersin. Ama öylesine kesme. Çabuk ol, sakalının da bıyığının da sadece bir tarafını kes! Biz hazırlanalım.

Kadı: Ne kadar günahımız varsa, Allah affederdi. Siz de affedin artık bizi! İnsanlar arasında bir yerde yürüyemez olduk! Bizim el ayaklarımızı açın, bir ömür dağlara gidelim!

Maysara: Siz hayvanları da murdar edersiniz. Dağlar size yazıktır! Nadire’ye üç defa boş ol de, yoksa kadın başımla senin canını alacağım!

Kadı: Bin kere boş ol!

Tahir: Tamam, bağladık, ses çıkarmazlar.

Maysara: Halk arasında bu laflar yayılana kadar bunları pazara götürelim de orada bırakalım. Artık yarın pazara gelen insanlar güzel bir sergi izlesinler!

Hepsi: (*Ağlayıp.*) Allah aşkına, topluca öldürün bizi ya!
Maysara: Biz sizin gibi yamyam değiliz!

Eski Kadılar ve Maysara'nın İşi, dikey boyutta kişisel hırsların ve nefsanî duyguların tatmin edilmesine yönelik bir kurgu üzerine kurulu olsa da yatay boyutta toplumsal anlamda topluma yön verecek kişilerin toplumu ahlaki çöküşe sürüklediğini dışa vurur. Nitekim Orta Çağ karanlığına dair uygulamaların şeriatın koruyucusu konumunda olan kişiler tarafından kutsanması ve kendilerini yeryüzünde her şeyi yapabilecek güçte görmeleri anlatı boyunca eleştirel bir düzlemde topluma sunulur. Dinin kişisel zevk ve menfaatler uğruna suiistimal edilmesi toplumsal anlamda ahlaki çöküşün başlangıcıdır. Bu bakımdan söz konusu zihniyet kendisine sınırsız bir açılım alanı sunarken aynı zamanda evrensel hakikatlerin yıkıcılığına soyunmuş ve bu sınırsız alanı örtük bir yasa haline getirmiştir. Fakat söz konusu zihniyetin karşısına gücünün ve yapabileceklerinin farkında olan ve dünyayı yeniden kurma yetisi olan kadın, var olan bütün gücü ile çıkar. Bu bakımdan kadının evrendeki konumu yine kadının farkındalığı ve yetileri sayesinde belirlenecektir.

4.4. KADININ SIRLARI

4.4.1. Türkiye Türkçesine Aktarımı

BİRİNCİ PERDE

Sahnenin görünümü.

Özbek evlerinden biridir, Özbek geleneksel desenleriyle süslenmektedir. Pencere kenarında çaydanlık, piyale, kaseler vardır. Durumu normal olan ailenin evidir. Teşabay ağabey eşine küsmüş bir halde otururken, perde açılır.

Teşabay: Ya Allah'ım, bu nasıl bir zamandır ki kadınlar ve kızlar peçelerini kaldırıp, yüzlerinden ar ve namus denilen düşünceleri de kaldırdılar, sokaklarda utanmadan herkesle konuşurlar, kalabalık yerlere gider oldular. Nasıl günler yaşıyoruz? Eşim de peçe konusunu açmak istiyor fakat benden çekindiği için hiç konuşmıyor. Eğer peçe falan konu olursa, gece direkt üstüne yürür ve "Bu bıçak sana kurban olsun, ama ben, sana bu peçeni kaldırmana izin vermem. Düşünme ki sen benimle laf oyunu yapabilirsin, sakın düşünme. Benimle lafta hocalar, mollalar ve dahi diğer büyükler baş edemezler. Bir kadın molla Teşabay, Karabay, Koçkar, Gani'yi lafla yenebilecekmiş?"

"Ah-ha..." dediği zamanda eşi Saadet dışarıdan elinde peçesi, içeri girer.

Saadet: (*Peçesini evin kenarına bırakarak.*) Ne oldu babası ne yapıyorsunuz, kendi-kendinizle mi konuşuyorsunuz?

Teşabay: Evet, neden bu kadar geç kaldın bugün?

Saadet: Neden geç kalabilirim? Annemin evine birkaç tanıdık kadınlar geldi, onlarla biraz oturduk.

Teşabay: Annen daha iyileşmedi mi? Beş aydır her gün sabah gidiyorsun, öğlende dönüyorsunuz. Bundan sonra da gitmeyeceksin! İşte gelini var o yemeklerini yapsın! Yok onunla ol, yok bu benimle ol! Bu nasıl bir gün ya?

Saadet: Ne kadar değişik muhabbetler bunlar? Burasıyla, orasıyla ol dersiniz. Bu ne demek? Siz de biliyorsunuz ki annem hasta, gelinimiz de ona bakmıyor. Ben kendim bakmam lazım. O yüzden böyle saçma sapan konuşmaların yapılmasına gerek yok.

Teşabay: Senden büyük biri bir şey dediği zaman, sessizce dinle, konuşma. Doydum, neden böyle laflarla ağzıma vuruyorsun? Tamam, konuşma. Ben pazara gidip geleceğim, sen o zamana kadar pilav yap tamam mı? (*Yerinden kalkar, dış kapıya yönelir.*)

Saadet: Öldüm bittim ya. Beş aydır annemin yanına gidiyorum diye, yalan söyleyerek kadınlar bölümüne gider, eğitim alır gelirim. İnşallah bunları öğrenmez, öğrendiği zaman yapacağı tek şey, beni öldürmek olacak ya da beni boşayacaktır. Sonuçta cehaleti var. Bu da neyse, 8 Mart yaklaşıyor, o zaman peçemi kaldırmak istiyorum. Benim arkadaşlarım peçelerini açtılar, benim son günüm 8 Mart olduğu için peçemi açmam lazım. Peki tüm bunları kocama nasıl anlatacağım? Anlamayan insana lanet gelsin, deseniz bile yanlış yapmış olmayacaksınız. Ah, ne yapacağım? (*Sessizlik.*) Ne diyebilirim acaba? Bir şey dediğimde inanmaz. Kocam da olsa hoca, mollaların laflarına kanarak, onların dediklerini yapacaktır. Ben geçen hoca, mollalar konusunu açınca, “Seni aptal kızı aptal, hoca, mollalar hakkında konuşma” dedi ve az kalsın semaveri fırlatıyordu. Bunu nasıl ona anlatabilirim? (*Sessizlik.*)

O sırada Teşabay ağabey üzgün ama aceleyle içeri girer.

Teşabay: Evet, hadi buraya gelin bakalım canım eşim! Ananıza epey iyi bakmışsınız, derman olmuşsunuz. A? Öyle olması gerekiyor. (*Sinirlenerek.*) Peki, neden hayale daldınız? (*Üzgün.*) Lanet olsun sana aptalın kızı, her gün ben seni ananın evine gidiyor sanıyordum, sen ise benden gizli bir şekilde başka yerlere gidiyormuşsun. Evet, senin gittiğin yerleri biliyorum. Sen biliyor musun, kimlerin yanına gidiyorsun? Benden daha yakışıklı, benden daha da tatlı sözlü insanların yanına gidiyorsun! Onu bizim

deyimlerimizle diyecek olursa, aşığının yanına gidiyorsun! Tatlı konuşanların yanına giderdin. Senin bu hayallere dalmanın tek sebebi vardır, o da sevdiğin başka birinin olmasıdır. Evet, öyle değil mi? Öyle olsa gerek?

Saadet: Neler diyorsunuz, laflarınıza dikkat ederek konuşun. Ben sizden gizli saklı kötü yerlere gittiğim yok. Ben gittim mektebe, yani kadınların bölümü olan mektebe, eğitim alıyordum. Yalansız durum bundan ibaret. Ne yapacaksanız, yapın. Eğitimsiz hayvan gibi olmaktan böylesi daha iyi. Kendiniz düşünün, eğitim almamış müezzin Rahim'in eşi ve kızlarına ne oldu? Biri düğünlerde yemeklere bakan, biri bulaşıkçı. Peki, ya Kasım ağabeyimin eşini gördünüz mü, Derun Edebiyat'de okudu, eğitimini aldı, mektepte müellime oldu ve şimdi evin her şeyini halletme gücüne sahip. Ya ben, sizin hizmetinizde pilav pişirmek, ekmek yapmakla ömrüm geçiyor. Siz kendiniz tüm bunları düşünün ve cevap verin.

Teşabay: Ya, babana lanet gelsin, senin dilin mi uzadı? O gün "peçe" dediğinde anlamıştım aslında! Peki, kadın bölümü dediğin o şey mektep mi ne dedin? Kadın bölümü dediğin yer nasıl bir yer?

Saadet: Kadın bölümü mü? Kadın ve kızlarımızın hak ve hukuklarını kendi eline vermeye yardım eden, herkesin bilmediği şeyleri öğreten bir devlet kurumudur.

Teşabay: Ne-ne? Bir daha söyle, anlayamadım. Ya şeytan kızı, şeytan! Sen o kafir, dinsiz insanların yanına gidip, dilin uzamış ya! Biliyor musun, oralarda eğitim alan insanlar iyi insan olmaktan dahi çıkarlar! Öyle yerler senin gibi soylu insanların bulunmaması gereken yerler! Orası öyle insanların yeri ki, Allah'ı tanımaz, yüzünde utancı olmayan, şeriatı tanımayan insanların toplandığı yerdir. Ne olacaktı, eğer bundan sonra bir daha gidersen, senin sonun benim elimden olacaktır!

Saadet: Ne, ne öldürecek misiniz? *(Sinirlenerek.)* Benim sizden hesabımı soracaklar vardır, bunu unutmayın!

Teşabay: Kim soracakmış? Benden başka öyle insanların da mı var?

Saadet: Siz kimsiniz, benden başka kimsen yok dememiş miydiniz? Soracak olanlar, hâkim ve araştırmacılarıdır!

Teşabay: Benden başka senin koruyucuların varmış, ne yapmaya çalışıyorsun?

Saadet: Ne yapardım? Hiçbir şey yapmayacağım! Bir şeye izin verirseniz, bu kadar kavga olmazdı.

Teşabay: *(Daha da sinirlenerek.)* Peki, neymiş o benim iznim gereken?

Saadet: Sormak istediğim, sizin için felaket olabilir ama o kadar da bir şey değil.

Teşabay: Nedir o? O felaket dediğin şey nedir? *(Yana bakarak.)* Laf altında, laf var gibi duruyor. Hadi anlat bakalım!

Saadet: Konu şu ki, siz de biliyorsunuz, benim yaşlılarım mektepte eğitim alıyorlar. Ben de onlarla eğitim almak istiyorum. 8 martta da peçemi bıraksam, felaket bu işte.

Teşabay: İşte dedim ya, lafın altında laf söyleyip, benimle oyun oynuyor, dedim ya. Tam da benim dediğime çıkıyor. *(Sinirlenerek.)* Benden gizli işler çevirip duruyorsun, peçemi çıkaracağım demen de hiç olmayacak şeydir. Ben, eğer peçeni kaldırırsan, sokağa, mahalleye nasıl çıkacağım? Benim gibi hocalara böyle şeyler hiç uygun değildir. Sen de düşünsene, dışarıda başın açık bir şekilde nasıl yürüyeceksin? Eğitim almak kadınlara göre değildir. Peçeyi ise sokaktaki diğer kadınlar, terbiyesizler yapsın bu işleri. Senin gibi hocanın kızları alması tamamen yasak. Bir daha düşün, şariatımızda böyle şey yok, yine de sen bilirsın.

Saadet: Benim bildiğim bir şey olsa, peçemi kaldıracacağım, başka da bir şey bilmem. Diyeceğim bu ve üzerine başka da bir şey demem.

Teşabay: Sen düşün. Seni alana kadar yerlerde süründüm. Seni almak için yerlerimi sattım, at arabalarımı sattım ki seni alabileyim. Ben ne kadar aptalmışım ki, senin bu yaptıkların yanlıştır, çünkü sen benim nikahımdaki eşimsin. Seni bana kadı, molla, imam ve diğer din insanları nikah kıyarak verdiler, bu yüzden benim ihtiyarım dışında kalan, başka şeyleri yapamazsın.

Saadet: Günümüzde herkesin ihtiyarı kendisinde. Molla, imam, kadı gibi insanlarla yönetimimizin hiçbir alakası yoktur. Bu yüzden benim ihtiyarım, özgürlüğüm kendi elimde, diye biliyorum. Sizin kulunuz değilim.

Teşabay: Hey, kız, laflarına dikkat et, imamlar hakkında böyle konuşma! Eğer baş kaldıracak olursan, kadının yanına gideceğiz.

Saadet: Ben kadı falan bilmiyorum. Kadınlar bölümüne gideceğim. Kadının yanına siz gidin! Onun gibi halkı kandıran, sömüren, halkın resmen kanını emen pislik imam, mollalara siz gidin, onlara yapın! Ben gitmeyeceğim!

Teşabay: Neden gelmeyeceksin? Geleceksin! Bizim nikahımızı kıyan – kadı enişteme gideceğiz! Başka kadın bölümleri falana gitmeyeceksin! Her gün kavga! Kavgaların yüzünden yoruldum, bıktım! Ben seni peçesiz sokakta gezdirmem. Benden boşanırsan açılabilirsin, kadının yanına gider, anlatırsın tüm bunları!

Saadet: Gitmeyeceğim dedim ya gitmeyeceğim!

Teşabay: Geleceksin, hele bir gelmeye gör!

Saadet: Gelmeyeceğim, o kadılarınız geri kafalı, neden anlamıyorsunuz? Kadın bölümüne gideceğiz, dedim ya.

Teşabay: Neden onlar geri kafalı olsun? Geri kafalı olsa bile evine gideceğiz. Yürü, lafı daha fazla uzatma, yürü! Hemen gidiyoruz!

Saadet: Tamam, gideriz ama artık o kadı değilse, ya görevinden alınmışsa, ne olacak?

Teşabay: Önemli değil, sonuçta o kadı bizim nikahımı kıydı, kendisi de boşanma kararınızı versin. Ne olursa olsun, diyeceklerimi orada dersin.

Saadet: Neden anlamıyorsunuz? Olmaz, dedim ya, o sizinle benim aramızdaki sorunu halledemez.

Teşabay: Neden halledemezmiş? Öyle güzel halledecek ki.

Saadet: Bu kadının büyük bir sırrı var, siz biliyor musunuz?

Teşabay: Neymiş o sır?

Saadet: Bilmiyorsunuz değil mi? Kadı kötü, kadınlara hep yan gözle bakan birisi.

Teşabay: Yürü dedim, yürü! Kadıya öyle iftiralar atamazsın! Onun gibi adaletli bir insan tanımam.

Saadet: Bilmiyorsanız, hadi benimle gelin birinci sırrını ifşa edeceğim. O zaman bana inanacaksınız, yoksa güveneceğinizi sanmıyorum. Hoca, imam, kadıyı ... *(Peçesini almak ister.)*

Teşabay: Hadi, acele et, peçeni al ve başını kapat, benim arkamdan gel.

Saadet: *(Peçesini örterek.)* Yerle bir olur inşallah, zindandan hiç farkı yok, ne zaman kurtulacağım ya?

İkisi de kapıdan çıkarlar.

Perde iner.

İKİNCİ PERDE

Sahnenin görünümü.

Özbek evlerinden biridir, orta halde süslenmiştir. Yerde yer sofrası, üzerinde kitaplar. Mürekkepler, piyaleler, kadı sofra önündeyken perde açılır.

Kadı: *(Sofra üzerindeki kitabını alır ve okumaya çalışır.)* Gözüm de epeyce bozuldu, resmen göremiyorum, kitap görece kadar gücü kalmamış. Bu kitaplardan nasıl bir sonuca varacağım ben bile bilmiyorum. Eş almak, eşinden boşanmak yazılan kitaplara

baktığım zaman, günümüze hiçbir şekilde uymuyor. En iyisi o ki, kadın almaya veya ondan boşanmak amacıyla gelenlerin laflarını birbirine vurduktan sonra, bir tane de hikâye anlatıp şeriattan konuşmalar yaparak geri göndermemdir. O zaman kadı efendileri doğru derler deyip hiçbir şey diyemeden gider bu kara halk, başka yolum yok. Böylece yalan sözlerle de insanın günleri geçiyormuş. Lakin artık bir şey gözüme batıyor, o da kadınlar bölümü adındaki bir şey, kadın ve kızlarımız evlenmek istediklerinde veya boşanmak istediklerinde, kısacası herhangi bir duruma el atıyorlar ve insanların işlerine çözüm buluyorlar. Ben de kadılık makamından ineli tam da on yıl oldu. Belki daha fazla desem de yanlış olmaz. O zamandan beri avluma gizlice insanların kavgalarına son veriyorum. İnşallah, hainlerin bundan haberi olmaz ya, bir de bundan tam da bir yıl öncesinde kadı eniştenizin yani benim yaptıklarım ortaya çıktıktan sonra artık, bir daha yan gözle bakmaya son verdiler. O zamandan beri de yanıma doğru-düzgün bir kadın da gelmez oldu. Eğer ilk sırrımı öğrenmişse, 80 yaşındaki ihtiyar kadın dahi buraya adım atmıyor. Hayır, sonuçta o işler üzerinden zaman da geçti, bundan sonra öyle şeylere kalkışmamam lazım. Eğer yine o işlerle meşgul olursam, ilk sırrımda üç yıl hapis cezası aldıysam, ikinci kez olsa ve bunu yönetim öğrenirse, bu sefer tamamen diğer dünyaya göç etmem sağlanacaktır. Onun yerine gelen insanların laflarını birbirine karıştırarak, halletmiş gibi yapıp göndermem gerekiyor. Bundan daha iyi bir şey yoktur. *(Kitabını sofranın üzerine koyarken, dışarıda Teşabay ve eşi Saadet kavga ederler.)*

Saadet: Hadi siz önce girin, sonuçta benim buraya gelmemi isteyen sizsiniz.

Teşabay: Of ya, babana lanetler olası kız, burada da kavga ettin ya.

Kadı: *(Aceyleyale kitabı bırakarak.)* Hey yavrularım, fazla ses etmeyin. Sokaktaki birileri duyacak. *(Seyircilere bakarak.)* Kavga büyük gibi duruyor. Hadi yavrularım gelin şöyle. *(Kapıdan dışarıya bakar, kadını görmüş biri olarak, seyirciye hitap eder.)* Bir nazik endam gelmiş, ben de dünyada onun gibi huri görmedim. Sanki, cennetten çıkan melek misali. *(Üzerini düzeltir ve sokağa bakarak.)* Yavrularım, içeri gelin. Benden başka kimse yok.

Teşabay: Hey, babana lanet olan kız, üzerin düzgün bir halde gir. Kadı eniştemin dediklerini de dikkatli bir şekilde dinle. *(Teşabay içeri girer.)* Selamünaleyküm, kadı enişte.

Kadı: Aleykümselam, hadi buyurun, oğlum. Gelin kapıda kalmadılar mı?

Teşabay: Efendim, peçesi yamulmuş şimdi gelir. Hadi, hatun, buraya gel, kadı eniştenen başka kimse yokmuş.

Kadı: Hadi gelin, buyurun, bizden başka, yani kadı eniştenizden başka kimse yok. (*Kadın içeri girer, kadı oturur.*) Evet, yavrularım, ne oldu?

Teşabay: Efendim, olay şu ki, sizin de malumunuz üzere, Taşev'in kızı Saadet'i benim nikahıma vermiştiniz... Kadı enişte, gelininiz bana küstü, bu yüzden yanınıza geldim ve bu hoş olmayan durumu ortadan kaldırmanızı isteyerek buradayız. Çünkü, her gün kavga, kavgadan başımız çıkamaz oldu, öldüm bittim vallahi ya. Dayanamadım ve sizin yanınıza bir umutla geldim

Kadı: Eşiniz oldukça iyi aileden geliyor. Koca ve karı arasındaki kavga olmadan olur mu? (*Eşine bakarak.*) Evet, kızım, kavganın sebebi nedir?

Saadet: (*Sinirli bir şekilde.*) Ne kavgası olurdu ki? Siz bizim kavgamıza son veremezsiniz. O yüzden size anlatmanın bir faydası yok.

Kadı: Neden duruma çözüm bulamayacağımı düşünüyorsunuz? Tabii ki kadı enişteniz halletmeye çalışacaktır. Kadı eniştenizden başka kim böyle durumları düzeltebilir ki? (*Seyirciye yönelir.*) Sesi var ya sesi bülbülün nağmesi gibi ya. Evet, anlatın dinliyorum, kavganızın konusu nedir?

Teşabay: Bu sizden çekiniyor. Bunun yerine ben anlatayım. Kavgamız, benden gizlice beş aydır kadınlar bölümü adındaki bir yere gidip gelip, eğitim alıyormuş. Benim dediğim şudur ki, sen bir daha oraya gitme dedim, fakat diyor ki benimle sizin işiniz olmasın, ben istersem okurum, istersem okumayacağım, siz karışmayın, diyor. Bir de peçesini artık takmak istemiyormuş. İşte bu, şeriatımızda peçeyi takmamak diye bir şey var mı, bu mümkün müdür? Bu kadını bana verdiniz. Kaşı gözü yerinde fakat felaket bir şey çıktı bu! Bizim kavga konumuz budur, şimdi bir yol bulup bize yardım edin.

Kadı: (*Şaşkın bir şekilde kadına bakar.*) Durum öyle mi gelin?

Saadet: (*Sinirli bir şekilde.*) Aynen de öyle kadı enişte.

Teşabay: İşte, beş ay içerisinde o Ruslarla birlikte, dilleri uzamış gördünüz mü? Eğer bir yıl onlarla birlikte olduğunu düşünsenize, efendim bizim gibi, sizin gibilere konuşmaya izin vermez. Bir de diyor ki, mektebe gönderip eğitim almama, peçemi açmama izin verirsen, eşin olarak kalırım diyor. Bu nasıl bir şey efendim? Öldüm bittim ben ya! Hepsi neyse de son lafı çok ağırıma gitti, ne yaparsanız da bir yol, bir çare bulun.

Kadı: Sizin aramızdaki sorunu anladım. Teşabay molla, o zaman, siz bir kova su getirin, ben de o zamana kadar anlatacaklarım var. Sizin yanınızda bu gelin konuşmuyorlar. Çünkü kavga eden insanlar birbirlerinin yanında konuşmuyorlar. O yüzden şeriatımız rivayet eder ki, her bir insanın kavgası varsa, ayrı ayrı konuşulsun. Siz su getirene kadar, ben gelinle konuşur, durumu anlatırım. Hadi, eşimden kova vermesini isteyin, siz de dışarıdan su getirin, anladınız mı?

Teşabay: Tamam efendim, ama iyice anlatın. Eğerde ölmezsem, sizin hizmetinizde olmak nasip etsin. *(Eşine bakarak.)* Kadı eniştemizin laflarına dikkat et, iyice dinle. Kadı eniştemizin sözleri oldukça değerlidir. *(Çıkmak ister.)*

Saadet: Yalancı kadının laflarına kanıp, nereye gidiyorsunuz, gitmeyin! *(Seyirciye.)* Çaresiz halkın hali bu işte, kadı, hoca ve imamların kulu-kölesidir. *(Kadı sinirli bir şekilde, kendince bir şeyler anlatmaya başlar.)*

Teşabay: Öyle terbiyesiz, şeyler söyleme. Ben şimdi efendimizin evine bir kova su getireceğim. Sen burada dur. *(Çıkıp gider.)*

Saadet: *(Kocasının arkasından.)* Beni neden burada yalnız bıraktınız? Bu insana nasıl güvenirsiniz?

Kadı: *(Kapıyı kapatır.)* Hadi, gelin hanım buraya oturun. Neden kocanıza böyle tatsız şeyler söylersiniz? Şeriatımızda kadın ve kızlarımızın eğitimi, peçesini kaldırması gibi konular yasaktır. O yüzden bunları aklınızdan çıkarmamız lazım. Başı açık gezen kadınların yüzünden utancı yoktur. Dininden dönmüş, Allah'ı tanımayan kadınlar peçelerini çıkarırlar. Sizin gibi soylu aileden gelen insanlar peçelerini çıkarmaları uygun değildir, gelin hanım, duydunuz mu?

Saadet: Sizinle konuşmayacağım, çünkü sizin sırrınızdan haberim var. Siz halkın parasını yalanlarla alan, halkın kanını emen tıpkı sülüksünüz. Neden ben sizinle konuşayım ki? Kavgayı sonlandıran kadın ve kızların kurulu var, ben onlara anlatacağım. Size diyecek tek bir lafım yok. Sizin kadı makamınızdan ineli on yıl oldu, ama siz evinizde gizli bir şekilde kadılık yapar, insanların sorunlarını çözmeye çalışıyorsunuz. Yazık ki halk o paraları alın teriyle kazanıyor! *(Kadı sinirlenir.)*

Kadı: Gelin Hanım, böyle yalan yanlış lafları söylemeyin. Neden kadılık makamından inmişim? Tekrar o makama getirildim, orasıyla sizin işiniz olmasın. *(Fırsat.)* Gelin hanım, bütün suç kocanızda, o size layık biri değil. Ağzı büyük, yüzü yamuk, kocaman

burnu, duyduğuma göre de pis, ter kokan biri. Siz yani benim gibi kadı, yakışıklı insana layıksınız. Bu yüzden, sizden soruyorum, bana dördüncü eşliği kabul eder misiniz?

Saadet: *(Sinirli bir şekilde.)* Ne, ne dediniz? Kocanızın ağzı büyük, yüzü yamuk, kocaman burunlu ve koltukaltı kokan, bana dördüncü eş olmayı kabul edin, diyorsunuz? İmansız kadı, yine pis hareketlerinden yapmak mı istiyorsun? Tövbe etmedin mi? Senin gibi kadıya lanet olsun, senin yanına çare arayıp gelen kadın ve kızlara böyle aşâğılık laflar, hareketler yapıyorsun, o yüzden üç yıl hapis cezasına mahkûm olmuşsun. Seni yine ikinci sırrın ifşa oldu. Sen, direkt senin gibi pislikleri dünyadan yok olması gerekiyor! *(Dış kapıya gitmek ister, kadı korkmuş bir şekilde çıkmasına engel olur.)*

Kadı: Canım size kurban olsun, yolunuza kurban olsun, nereye gidiyorsunuz?

Saadet: Ne yapacaksın? Bırak beni, ben gideceğim, senin gibi pisliğin yanında bir an bile durmam.

Kadı: Bugün bizimle, gelin hanım! *(Sarılmaya çalışır.)*

Saadet: Ne yapıyorsun, pislik kadı? Molla, imam, hocaların yaptıkları iş böyleymiş demek ki! Senin gibi pisliklerin cezası verilecektir. *(Kapı önünde Teşabay'a denk gelir.)*

Teşabay: Ne oldu, hatun? *(Şaşkın bir şekilde, donup kalır.)*

Saadet: Ne olacaktı? Kadınızın yanına gitmeyeceğim, dedim ama siz zorla getirdiniz. Sizin güvendiğimiz kadı diyor ki, kocanızın ağzı büyük, burnu yamuk hem diyor ki koltuğu pis kokar, siz bana dördüncü eş olmayı kabul edin, diyor. İşte, sizin inandığınız kadı! Hoca, kadılarınızdan başımıza ancak bu gelir. Ben size evde kadının ilk sırrını anlattım, inanmadınız! Kadının ikinci sırrını gözümüzün önünde gördünüz, duydunuz şimdi, artık inanıyor musunuz? Kadı böyle pis biri, siz buna kanıp, dediklerini harfi harfine yerine getiriyorsunuz.

Teşabay: Efendim, siz böyle ihanetleri de biliyor muydunuz?

Kadı: *(Korkarak.)* Eşine o kadar dil döktüm, ama beni anlamıyor. Bu kadın laftan anlamaz, aptalmış, o kadar anlatmaya çalıştım. Bütün suç eşinde, boşa onu ya. Eğitim mi alacak, peçesini mi atacak istediğini yapsın. Senin gibi efendi erkek adama yakışmaz, eğer bu kadınla yaşamaya devam edersen günahkâr sen olacaksın.

Saadet: Yalancıya bak ya, bana farklı şey, eşime farklı şeyler diyor, bu kadı, biraz önce neler diyordun? Söylesene!

Kadı: Ben sana bir şey demedim.

Saadet: Biraz önce dedin: kocanın ağzı büyük, burnu yamuk, koltuğu kokar. Bana dördüncü eşliği kabul et, dedin ya imansız. Kadı, eğer söylemedim dersin! *(Eşine bakarak.)* Siz yokken sizi kötüleyip, beni iyisin diyordu. Şimdi, siz geldiğinizde korktu, beni kötüleyip, sizin iyi olduğunuzu söylüyor.

Teşabay: Evet, kadı enişte, neden beni kötüleyip, onu iyi dersiniz? Sözlere bakıldığına göre, bir şeyler var gibi. Benim ağzımın büyüklüğüyle ne işiniz olabilir? Burnumun yamuk olması sizi neden ilgilendiriyor? Peki, koltuğumun kokması sizi neden alakadar etsin ki? Ben sizin yanınıza karı-kocanın kavgasına son verin diye geliyorsam, siz bir de eşimi kendinize dördüncü eş olarak istediniz mi? Eşimin dediklerine göre, sizin yapacağınız işler hep böyleymiş, değil mi?

Kadı: *(Heyecanla.)* Yavrum, ben öyle demedim. Dediysen, Allah belamı versin, sakalımın hakkı, böyle bir şey demedim. Kadıyım ben, benden öyle laflar çıkar mı? Sen bir düşün, yavrum!

Teşabay: O zaman neden benden korkuyorsunuz?

Kadı: Eşinin iftiralarından korkuyorum.

Teşabay: O zaman beni, neden kötülüyorsunuz?

Kadı: Yavrum, ben seni hiç kötü der miyim? Tüm suç eşinde, ben öyle bir şey demedim.

Saadet: İmansız kadı. Neden söylediklerini gizliyorsun? *(Eşine bakarak.)* Kadıyı duydunuz, bu aptal dediklerinden dönen, yalancı biri. Bu yüzden, bunun gibi, sülükleri yer yüzünden yok etmek lazım. Hadi, gidin polisi çağırın.

Kadı: *(Korkarak.)* Teşabay oğlum, sana ne oldu? Eşinin laflarına, iftiralarına güvenerek, benim gibi kadıyı suçlayacak mısın?

Saadet: Siz burada durun, bu kaçacak yoksa. *(Çıkar. Kadı kaçmaya çalışır.)*

Teşabay: Nereye gidiyorsun? *(Yakalar.)* Biraz önce, söylemedim diyordun. Şimdi neden kaçyorsun? Bunları demeyen biri kaçmaz. Şimdi inandım ki, şeriatın hepsi yalandan ibaret. Senin gibileri dünyamızdan yok olması lazım.

Kadı: Kurban olayım, yavrum, beni bırak. Benim ikinci sırrım ifşa olmasın! *(Kaçmaya çalışırken, Saadet iki polisle birlikte gelir, içeri girerler.)*

Teşabay: Yakalayın, ihanetçi kadıyı! *(Polis kadıyı yakalar.)* Evet kadı, şimdi ikinci sırrınızı ifşa ettiniz. Senin gibi pislik kadıları, hocaların yeri hapisane! Baykuş gibi halkın genç fidanlarını yıkmaya mı çalışıyorsun?

Saadet: Bunu götürüp, müdürünüzün eline verin. Ben onunla kendim görüşeceğim.

Teşabay: Aynen öyle yapın. *(Polisler kadıyla birlikte çıkarlar. Teşabay eşine bakarak.)* Kusuruma bakma, ben anlamamıştım, bu da eğitimsizliğin yol açtığı hatalardan biri.

Saadet: Şimdi anladınız. Artık peçemi kaldırmaya izin var mı?

Teşabay: Hiç karşı değilim. Sen de özgürce yaşa, benimle özgür bir hayat sürelim.

Saadet: *(Peçesini kaldırarak.)* Yaşasın kadın ve kızların özgürlüğü! Var olsun bize önder Komünist partisi!

Teşabay: *(Başından sarığını alarak.)* Son bulsun kadı, hoca, imam, mollalar! Yaşasın emekçi-çiftçi birliği! *(Kafkas dansı yaparak, çıkıp gider.)*

Perde iner.

4.4.2. Tematik İnceleme

Hamza Hekimzade Niyazinin kadının sırları adlı anlatısı kadının yeryüzündeki var oluşunun anlamlandırılması ve konumlandırılması üzerine kurulur. Bu bakımdan anlatılara bütüncül yaklaşımla baktığımızda Hamza Hekimzade Niyazi'nin insan hakları ve değerler bütünü yönünden kadının eşitlikçi bir konuma yükselttiğini, kadına olan bakış açısının evrensel değerler düzlemi üzerine kurulması gerektiğini vurguladığını görmekteyiz. İslam dinin arkasına sığınan din insanlarının kadını değerler noktası bakımından bedensel anlamda bir meta olarak görmesi birden çok eşliliği savunması gibi hususlar anlatıdaki temel çatışma noktalarını oluşturur. Nitekim anlatıda 8 Mart dünya kadınlar günü vurgusunun yapılması kadıların kadına olan bakış açılarının trajikomik bir şekilde işlenmesi izleksel açıdan kadına olan bakış açısının eleştirel bir yaklaşımla ele alındığını gösterir.

Kadına olan bakış açısının değer yitimine uğradığı kadının dünyaya açılan aydınlık bir yüzünün olmaması gerektiğini dile getiren bu zihniyet bilinçaltında barındırmış olduğu kirli tözü şu ifadelerle açığa vurur: “Ya Allah’ım, bu nasıl bir zamandır ki kadınlar ve kızlar peçelerini kaldırıp, yüzlerinden ar ve namus denilen düşünceleri de kaldırdılar, sokaklarda utanmadan herkesle konuşurlar, kalabalık yerlere gider oldular. Nasıl günler yaşıyoruz? Eşim de peçe konusunu açmak istiyor fakat benden çekindiği için hiç konuşamıyor. Eğer peçe falan konu olursa, gece direkt üstüne yürür ve “Bu bıçak sana kurban olsun, ama ben, sana bu peçeni kaldırmana izin vermem. Düşünme ki sen benimle laf oyunu yapabilirsin, sakın düşünme. Benimle lafta hocalar, mollalar ve dahi diğer büyükler baş edemezler. Bir kadın molla Teşabay, Karabay, Koçkar, Gani’yi

lafla yenebilecekmiş?” Molla Teşebay’ın, kadına dış dünyanın kopuk ve yalnızca eve ait bir varlık olarak görmesi, kadının sosyal bir varlık olarak dış dünya ile iletişim kurmasını, yaşam hakkını elinden almaya kadar götürebilecek bir düzlemde okuyan kör zihniyetin bilinçaltının dışı vurumudur.

Batı toplumlarının aydınlanma hareketlerinden yola çıkarak toplumsal anlamda siyasi, kültürel ve ideolojik anlamda çeşitli ilerlemeler kaydetmesiyle birlikte 1848 yılından sonra kadın hakları üzerinde de yoğun mesafeler kat edilmiştir. Seküler ve laik düzlem içerisinde yönetilen toplumların gelişmişlik seviyesi dikkat çekmektedir. Batı medeniyetlerinde, teolojik anlamda toplumun üzerinde yoğun baskı oluşturan; özellikle kadın hakları düzleminden hareketle, kadının toplumun bir parçası gibi olmasına karşı çıkan semavi dinler açısından erkeğin arkasında bir meta olarak gösterilmesine karşı tepkisel hareketlenmeler baş göstermiştir. Süre gelen zaman içerisinde meydana gelen değişim/gelişmeler neticesinde kadın hakları belli zemine getirilmiştir. Bu kazanımlar, kolektif şuur ile nesillerden nesillere aktarımı yapılmaktadır.

Hamza Hekimzade Niyazi, Kadı’nın Sırları adlı tiyatro eserinde eril tahakküme başkaldırır ve onun boyunduruğu altına girmez. Kendilik bilincinin ve içkinliğinin farkındadır. Eril düşüncenin karşısında kendisini metalaştırmaz ve kadının değerler dünyasında simgeleştirir. Niyazi, doğu toplumlarında ve Semavi dinlerde, kadının eril gücün güdümünde olan ve belli kalıplara sokulan bir obje olarak gösterilmesine karşı çıkar. Erkeğin bu bağınaz, çıkarıcı, bencil, katliamcı ve acımasız cinsiyetçiliğinin temelinde, büyük bir egoizmi hâkimdir (Zöngür, 2021, s. 205). Burada önemli olan nokta dinlerin kadına olan bakış açısının tarihsel düzlemde gelişim aşaması göstererek belirgin bir noktaya geldiği gerçeğidir. Kadının başlı başına bir meta olarak görülmesi toplumsal anlamda insanlığın en büyük sorunsalı olarak tarihe not düşülmüştür. Bu bakımdan kadının değerlerden koparılması, bir sosyal varlık olarak dış dünyadan soyutlanması gibi sorunsallar günümüzde de tüm insanlığın sorunsalı olarak devam etmektedir. Hamza Hekimzade Niyazi’nin eserlerine bütüncül açıdan göz attığımızda kadın hakları, kadınların suiistimal edilmesi ve kadınların eşitlik ilkesinden yoksun bırakılması gibi hususlar eserlerin çoğunda başat unsur olarak göze çarpmaktadır. Özellikle Maysara’nın İş, Bay ile Hizmetçi, Zehirli Hayat eserleri belirgin olarak söz konusu toplumsal eşitsizliğin tematik vurgusuna dönüktür.

Kadının Sırları, adlı anlatı kadın imgesinin derinlikten yoksun, tek boyutlu cinsel bir obje olarak sunulduğu bir anlatıdır. Buna karşın anlatıda eril tahakküme başkaldıran ve boyunduruk altına girmek istemeyen bir kadın figürü karşımıza çıkmaktadır. Kendilik bilincinin farkında olan, dünyayı kendi gözleri ile okumak isteyen ve kendini metalaştırmak istemeyen bir kadın figürü görülür. Bu bakımdan Teşebay tarafından dile getirilen; “Bu sizden çekiniyor. Bunun yerine ben anlatayım. Kavgamız, benden gizlice beş aydır kadınlar bölümü adındaki bir yere gidip gelip, eğitim alıyormuş. Benim dediğim şudur ki, sen bir daha oraya gitme dedim, fakat diyor ki benimle sizin işiniz olmasın, ben istersem okurum, istersem okumayacağım, siz karışmayın, diyor. Bir de peçesini artık takmak istemiyormuş. İşte bu, şariatımızda peçeyi takmamak diye bir şey var mı, bu mümkün müdür? Bu kadını bana verdiniz. Kaşı gözü yerinde fakat felaket bir şey çıktı bu! Bizim kavga konumuz budur, şimdi bir yol bulup bize yardım edin.” sözlerin karşısında kendine ait bir dünya kurmak isteyen kadının tavrı çok önemlidir. Nitekim Teşebay tarafından dile getirilen; “Bu kadını bana verdiniz.” sözü kendilik değerlerinden kopuk, kadını maddi bir unsur gibi gören ve istediği gibi yönlendirmeye çalışan söz konusu ilkel düşüncenin dışavurumudur.

20. yüzyıl Türkistan coğrafyasında kadınların toplumsal hayatta karşılaştıkları zorluklar, eril ideolojinin baskın yapısından kaynaklanır. Bu bakımdan çağın içerisinde bulunduğu kaotik süreç kadını toplum kurucu işlevinden uzaklaştırarak erkeğin tahakkümü altında bir yaşam düzeyine indirger. Baskın güç dini, kültürel ve politik yapının arkasına sığınmaktadır. Bu durum kadınların toplumsal hayat içerisinde bir alt tabakaya ve yaşam kalitesizliğine maruz kalmalarına sebep olur. Kadının hiçbir şekilde kazanımlarına izin verilmez ve kadına biçilen rol, çocuk yapmak ve soyun devamlılığıdır. Nitekim kadının içerisinde bulunduğu bu zelil durumun en önemli göstergelerinden birisi toplumu belirli ideolojik düşüncelerle yönlendirmek isteyen gruhun kadına olan bakış açısıdır. Kadının Sırları, bu bakımdan metnin dikey boyutunda bir kadı'nın arka planında bu sorunsal işler: “Gelin hanım, bütün suç kocanızda, o size layık biri değil. Ağzı büyük, yüzü yamuk, kocaman burnu, duyduğuma göre de pis, ter kokan biri. Siz yani benim gibi kadı, yakışıklı insana layıksınız. Bu yüzden, sizden soruyorum, bana dördüncü eşliği kabul eder misiniz?...” Kadı tarafından Saadet’e söylenen: “Bana dördüncü eşliği kabul eder misiniz?” sorusu bir bakıma çağın içerisinde bulunduğu yalıtılmış ve değerlerden kopuk bakış açısının en önemli göstergesidir.

Kadının Sırları'na daha bütüncül açıdan baktığımızda anlatı kahramanlarının diyaloglarının temel izleklerinden birisi de erkeğin psikolojik üstünlüğünü elinde kaybetme korkusudur. “Şeriatımızda kadın ve kızlarımızın eğitimi, peçesini kaldırması gibi konular yasaktır. O yüzden bunları aklınızdan çıkarmamız lazım. Başı açık gezen kadınların yüzünden utancı yoktur. Dininden dönmüş, Allah'ı tanımayan kadınlar peçelerini çıkarırlar.” Anlatının temel olarak şeriat odaklı kadına bakış açısını gözler önüne sermesi bir bakıma dini bakış açısının da eleştirel düzlemde sorgulanması gerekliliğini vurgular. Bu bakımdan “Doğu kadını edilgen ve boyun eğen imajıyla onun için, kendini efendisine sunmaya hazır bir köleden farksızdır. Var oluşu zihinsel olarak yadsınan ve yalnızca bedenine hapsedilmiş, üstelik kolayca elde edilebilen Doğu Kadını, değeri olumsuzlanan cinsel bir nesne olmaktan öteye geçmeyen bir konumlanışa sahiptir.” (Tuncer, 2020, s. 337-338). Anlatının doğu kadınının en önemli sorunsalını gözler önüne sermesi, bir bakıma tüm insanlığı söz konusu sorunsal çevreninde düşünüp sorgulamaya yönelir. Hamza Hekimzade Niyazi'nin söz konusu yaıtılmış ideolojik çarpıtmaya kişiler düzleminden daha çok değerler düzleminde bakması anlatının en önemli açar ibarelerindendir. Kadının toplum kurucu etkin rolü sıradanlaştırılmış, erkeğin arzu ve istekleri doğrultusunda yönlendirmelere muhtaç bir nesnel görüntü düzeyi haline getirilmiştir. Bu bakımdan olumsuzlanan ve bir köleye dönüştürülmeye çalışılan kadını yüceltim noktası anlatının temel izleklerindendir.

Anlatıda kadının bu tek taraflı ve erkeğin tahakkümünde olan yıkıcı bakış açısına karşı tavrı da oldukça önemli bir göstergeler bütünü olarak karşımıza çıkar. Saadet'in içinde bulunduğu derin trajik durumu: “Bir de diyor ki, mektebe gönderip eğitim almama, peçemi açmama izin verirken, eşin olarak kalırım diyor. Bu nasıl bir şey efendim? Öldüm bittim ben ya! Hepsi neyse de son lafı çok ağırım gitti, ne yaparsanız da bir yol, bir çare bulun.” sözleri ise dışa vurması böylesi bir hapsedilmiş bilincin isyanı niteliğindedir. İçinde bulunduğu hapsedilmiş durumu ölümle eş tutan Saadet bir bakıma tüm insanlığı yeniden düşünmeye sevk eder. Hapsedilmiş kadının açmazlarını kırması olarak nitelendirebileceğimiz bu sözler, kadının evrendeki konumuna da göndermelerde bulunur. Eş olarak kalmayı eğitimden yoksun cahil bir düzlemde okuyan ve eve kapanmasını isteyen zihniyete karşı Saadet'in tepkisi çok önemlidir. Saadet söz konusu kör zihniyete karşı bütün kadınları yüzü dış dünyaya dönük, dünyayı okuyabilen bir

düzleme gelmeyi davet eder. Bu bakımdan kadının kendisini yeniden kurması ve dünyayı evrensel bir varlık olarak okuması gerekmektedir.

Hamza Hekimzade Niyazi'nin Kadının Sırları başlıklı anlatısı son düzlemde kadının var olan zamanın içerisindeki yeri ve konumuna bir başkaldırı niteliği taşır. Bu bakımdan anlatının temel izleği kadının evrensel bir değer olarak toplum kurucu işlevi üzerine düşünmesi ve yüzünü dış dünyaya dönmesine yönelik bir uyarı niteliği taşır. Kadın bu şekilde önce çevresini daha sonra ise dünyayı kuracak ve kurtaracaktır. Nitekim anlatının son düzleminde Teşebay tarafından Kadı'ya söylenen "Nereye gidiyorsun? (Yakalar.) Biraz önce, söylemedim diyordun. Şimdi neden kaçırıyorsun? Bunları demeyen biri kaçmaz. Şimdi inandım ki, şeriatın hepsi yalandan ibaret. Senin gibileri dünyamızdan yok olması lazım." sözleri bir bakıma farkındalığın oluşmaya başladığının göstergesidir. Kadına olan bakış açısının şeriatın ötesinde dünyayı kavrayabilecek düzlemde olması gerekliliği düşüncesi anlatının son düzleminde ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan kadının yerinin dünyayı kuracak ve kurtaracak düzlemde olması gerekliliği anlatının genel temini oluşturur.

Anlatı, kadının evrensel konumuna tarihsel bağlam itibarıyla eleştirel bir yaklaşım getirir. Kadının düşünsel anlamda kopamadığı çevrenin kuşatıcılığı ve yıpratıcılığı karşısında kendine ait bir dünya kurma isteğinin dışavurumunu Hamza Hekimzade Niyazi'nin eserlerinin genelinde görmekteyiz. Bu bakımdan kadının şeriatın katı kurallarına teslim edilme isteği, dışadönük bir kimliğinin olmaması gerekliliği gibi kadın haklarını ihlal ve ifsal eden başat unsurlara karşı yazar, kadını evrensel düzlemde konumlandırarak kendi özgür dünyasını kurma isteğini anlatıya işler. Zamanın ve çevrenin kuşatıcılığı karşısında kadının kendine ait olan ev'inde huzuru bulamaması durumu anlatının temel sorunsalıdır. Nitekim anlatının sonuç kısmında kocanın aydınlık bilince ulaşması ve farkındalık düzeyinin artması yazarın geleceğe dönük olması gereken dünyayı kurma isteğinin göstergesidir. Anlatı boyunca karısını toplumsal anlamda bir birey olarak görmeyen, yalnızca kendi istekleri doğrultusunda hareket etmesini isteyen kocanın kadının yaklaşımı sonrasında böylesi bir farkındalık düzeyine ulaşması yazar tarafından anlatıyı geleceğe açma isteğinin bir dışavurumu olarak karşımıza çıkar.

Sonuç olarak anlatıyı, evrensel düzlemde eşitlikçi değerler üzerine kurulması gereken yaşanılabilir bir dünyanın tarihsel bağlamdaki açılımı olarak görebiliriz. Bu bakımdan kadının toplumsal konumunun yükseltilmesi ve kadın haklarının korunması gereklilikleri

anlatının temel izleklerini oluşturur. Bireysel anlamda özgür düşünebilen, kendi kararlarını verebilen ve kendine ait bir yaşam biçimi kurabilen kadınların dünyasında yaşama isteği yazarın anlatı boyunca vurguladığı en temel izleklerdir. Söz konusu izleklerin temelinde tarihsel bağlamın uzam ve zaman kuşatıcılığı önemlidir. Hamza Hekimzade Niyazi var olan sorunsalları kişiler düzleminde kavramsallaştırarak anlatının temel çatısını ortaya koymuştur. Bu bağlamda eşitlik, adalet, özgürlük, bireysellik ve ortak haklar özelde anlatı boyunca daha genelde ise yazarın eserlerinin bütününde kavramsal olarak vurgulanması gereken en önemli göstergelerdir. Dünyanın yaşanılabilir kılınması için böylesi bir bilincin farkındalığı tüm insanlığa yaşamsal bir uyarı olarak karşımıza çıkar.

4.5. PEÇE SIRLARINDAN BİR LEVHA YA DA YALLACILAR⁵⁴ İŞİ

4.5.1. Türkiye Türkçesine Aktarımı

Beş perdeden ibaret oyun

(Hokand'da yaşayan ünlü yallacılardan biri olan, Mastura hanımın hayatından alıntı.)

Vakanın başı 1882 yılında, bitişi 1919 yılında.

Birinci perde oyuncular:

Mastura – 55 yaşında. Yallacıların önderi, esmer tenli, etli, kalın sesi olan, güzel konuşan bir kadın, Hafif bıyıkları olan. Baş örtüsü dışındaki kıyafeti erkeksidir.

Nor Boyvaçça – 33 yaşında. Beyaz tenli, uzun boylu, kara sakal ve bıyıkları olan, neşeli biri. Genel evde hayat sürdüren bir yiğit.

Gülcan – 58 yaşında. Beyaz saçları, kısa boylu, çirkin yüzlü, saçma sapan konuşan, aptal bir kadın. Mastura'nın aile bozmasında yardım eden, simsar.

Mirzaim Kara – 52 yaşında. Mastura'nın ikinci eşidir. Kara gözleri, kır sakallı, zayıf ve uzun boylu, neşeli biridir.

BİRİNCİ PERDE

Sahne görünümü: Yallacıların önderi Mastura yallanın evi, oldukça süslenmiş bir görünüm. İpek, kadife, atlas kumaşlarından dikilmiş yorgan ve minderler, ipek halı, kuğu tüyünden yastıklar, ince ipek kumaşlı örtüler örtülmüştür. Duvarda def, dütar gibi sazlar

⁵⁴ Yallacı – düğün ve şenliklerde, sadece kadınların olduğu topluluklarda geleneksel şarkılar söyleyip, eğlenceler düzenleyen bireyler.

asıldır. Oyuncunun başında çarşıdan alınan güzel bir sarık, belinde gümüş kayış, gümüş gerdanı, parmaklarında altın yüzükleri, ayağında Amerikan çizmesi, omuzlarını geniş gösteren gösterişli kıyafette Nor Boyvaçça ile konuşması sırasında perde kalkar.

Mastura: Araya bildiğiniz birer insanları sokamaz mısınız?

Nor Boyvaçça (Bundan sonra kısaca Nor olarak geçecektir.): Sizden başka kimi araya sokabilirim?

Mastura: Ben elçi kendimi elçi olarak tanıtırım.

Nor: Onlar, kızını bana iki dünya bir araya gelse de vermezler.

Mastura: Sebep?

Nor: Sebebi – iki de eşim var, onların üzerine daha bir kere bile evlenmemiş kızını kimse, tabii ki vermez. İkincisi, ağabeyi ile gördüğüm her yerde tartışmıştım. Benim nasıl biri olduğum herkese bellidir. Üçüncü olarak, onlar benden daha zenginler, dolayısıyla kendime bağlayabileceğim hiçbir şeyim yok. Kısacası, lafı daha fazla uzatmadan, beni de oyalamadan, bu olayların sonunu bana anlatın. Ne yapacaksınız, ölümüne de burada kaç gün kalmış belli değil. Peçe denilen şey batsın, hangi aklımla onu örtünerek Sukmezar’a gittim de dertsiz başıma bela açtım da geldim.

Mastura: Siz de bir tuhafısınız! Beş on gün sabredin yahu, evlendin, bir, bir buçuk ay üzerinden de geçsin daha sonra, kaşındırır aranızı da yaparız... Daha önce evlenmemiş bir kızı, ben sizin ayak altınıza nasıl atacağım? Eskiden büyük kervana sizi de eklemeye çalıştım, sonuç ne oldu, ben o konuda dersimi aldım! Bir anda Sibirya’ya sürgün oluyordum. Dönemimiz memurlarının Allah iyiliğini versin. Her birine tam ya da yarım bir şeyler hediye ettim, aynı zamanda paranın gücü var ki, zar zor kurtuldum. Keşke, siz de alttan-alttan işini halledebilen, sessiz erkeklerden olsanız. Ama siz her zaman, aç kurt gibi, herkese açık bir şekilde insanların üstüne-üstüne yürüyorsunuz.

Nor: Bir ay, bir buçuk ay! Sağ ol! Bugün değil yarın halledelim deyin, bir şey demem... *(Kalkmak üzere.)* Teyzeciğim, sadece bir tane şikâyetim vardı...

Mastura: Hm... biliyorum, derdinizin sınırı yoktur, söyleyin.

Nor: Şimdi...

Mastura: Onlar yüksek mertebe, şakadan anlamazlar, kardeşim ya. Herhangi bir dulun, yetimin kızı olsa da neyse ya ama, öyle değil ki!

Nor: Ne ya, bunun boynuzları mı var? Milletten bunun fazlalığı nedir?

Mastura: Evet, hiçbir şeyi olmazsa da parasının gücü var, kurban olduğum. Onlarla eşit olmak kolay bir şey değil!

Nor: *(Yine kalkmak üzere.)* Haydi teyze. Herkese naz yapar, pazarlık yaparsınız bilirim, ama benimle ticaretinizi açık yapın. Sizin üstlendiğiniz iş, kemer çözülmeyen hallolur. Bunu kimseler bilmez, ama ben her şeyinizi bilirim. Bunu hayatımın son dönemlerine yetişmesini oldukça arzu ediyorum... Benim için de hayatınızda bir kere bile olsa da zahmet ederseniz ne olmuş yani?

Mastura: Ay kurban olduğum, züppe çocuğu, kızın huzurunu siz yaşayacaksınız ama, biz de kenarda “Elma-nar” şarkısına dans ederiz!

Nor: Teyze bırakın şu lafları ya! Herkese zanaatsa, size miras kalacaktır, para gelecektir. Sizin yürüdüğümüz yollarda şeytan kokusu var. Naz yapmadan, pazarlık yapalım ya da açık açık fiyatını söyleyin.

Mastura: Ya ben dedim ya! Sabredin, bir kere evlensin yeterli. Bir yıl içinde sonra, koynunuza kavuşturur, bağlarım ben.

Nor: Sizin iddianız başka bir şey ama neyse. Yoksa, sizin için zor bir iş değil ki bu işler. Ağzınıza sığdığı kadar para isteyin benden, ama bu süreci hızlandırın!

Mastura: Canım kurban olsun, işte öyle değil. Naz yapacak olsaydım, bu yollara girmemiş olurum. Biz bu sokaklarda gönülleri kavuşturma amacıyla yürüyoruz, boyuna teyzen kurban, Nor Boyvaçça! Eş olarak alamadıktan sonra, gücünüz yetmezse, stratejilere başvurulması gerekiyor. Yok genç kız istiyorum dayanamıyorum dersiniz, ben size herhangi bir fakirin güzel kızlarından ayarlayayım.

Nor: Yaşlandıkça aklınız başınızdan gidiyor ve vücut ısınız artıyor mu?

Mastura: Öyle değil kurban olayım.

Nor: Buğday mı vücut ısınıızı artırıyor? *(Güler.)* Ne sıcaklık veriyor size, açık açık söyleyin! Kalbim bu konuda zerre kadar endişe duymamamı arzuluyor. Mal elden gidene kadar değil de canım gidene kadar bu işin sonuna varacağım. Neden bu kadar uzatıyorsunuz bu işleri? Muradına eremeyen erin, kara toprağa girmesi daha iyiymiş!

Mastura: Burada beş günlük ömrüm kalmış, onu da bana fazla mı görüyorsunuz, kurban olayım?

Nor: Ey, ben bir şey daha diyeyim mi, eğer size bir şey olacaksa, yirmi beş yaşını daha görmemiş olan namerdin, tüm eşleri boşasın, size geleceği onlara gelsin, tamam mı? Siz de biliyorsunuz ki, sizin yürüdüğümüz bu sokaklar kimleri yok etmedi, kimleri gencecik

zamanında bu dünyadan göç ettirmediydi? Üç yüz somu altı tane fakire verip de Sultan Emin gibi celladın kızını da elinden aldım da. Ne tür ejderha gibi adamların koynundaki karı-kızları elde eden, Mastura Hanım bugün bir sürü kızlar için gücüm yetmiyor diye ellerini kavuşturarak otursun! O zaman o belinizdeki erkeklik simgesi olan kayışınızı çözün ve ayak altınıza alın!

Mastura: (*Kızır, işaret ederek.*) Gösterişli delikanlı, boş laflara bu kayış çözülmez. İki dünyamı satarak, yakarak ben, bu kayışı almışım, Nor Boyvaçça! Biz meydanda kalırız, sizin gibiler ise kenara çekiliverir.

Nor: Sizin belinize, kayışınızın çözülmesi için kırk gündür yetismekte olan pirinç tarlamın gücü yeter mi? Eğer yetmezse, geri kalanını canımızla doldururuz.

Mastura: Vesikalık belgelerin yerine o zaman, kuru yemiş yersiniz o zaman, kurban olduğum!

Nor: Teyze, beni fazla sıkmayın da düğün için erişteleri doğramaya başlayın! Ağzınıza sığacak kadar parayı, üç günde kara ciğer gibi et tahtanıza fırlatacağım.

Mastura: Tamam, boyunda cevherler bitsin! Ben akşam eniştenizle bu konuda danışayım, bir yolunu bulalım, yarın size haber vereceğim.

Nor: Henüz bitmedi mi bu danışma olayı?

Mastura: Ya, kurban olayım eski sakız gibi uzadı ya! Bu işler ölümle yüz-yüze bitecek olan işler, canım benim. Her zanaatın kendi sırları ve taktikleri vardır.

Nor: Herkese karanlık olan sırları bana uygulamayın, yarından itibaren eteğinizi kaldırarak işimizin başına dönün! (*Elli som para bırakarak.*) İşin başı için önceden bunu alın, gerdek gecesi için döşekleri hazırlatın. Size işinizde kolaylıklar, bize ise bereket ile sabır versin. (*Ellerini yukarı kaldırarak.*) Hadi güzel, yağlı bir dua edin, bakalım!

Mastura: Duamızı yarın edelim.

Nor: Gönlüm için bugün de bir dua edin ya, yarın farklı dua edersiniz.

Mastura: Karşınızda mahcup olmak istemiyorum.

Nor: Artık her şey nasip, kısmet.

Mastura: Hayır olsun, (*Dua eder.*) Azizler, pirlar yardımcımız olsun, sevdiğiniz gül-ü yariniz olsun, boyunuzda cevherler bitsin. Âmin! (*Dua biter, Nor gitmek üzere.*) Oturun laf arasında çay demlemeyi de unutmuşum. Tofa Hanım'ı çağırayım az biraz gönül eğlendirin, sonra gidersiniz. (*Kapı yönüne doğru.*) Tofa Hanım!

Nor: Boğazımdan gözyaşı dışında başka bir şey geçemez oldu. Bu kızı elde edemediğim için, kadın halkını kendi kendime yasakladım. Artık, Allah nasip ederse sevgilimizle birlikte içeceğiz.

Mastura: İnşallah, nasip olur. *(Tofa girer.)*

İşte Tofa Hanım! Nor Boyvaçça sabahtan beri sizi, neden beni gördü de içeri gelmedi diye sorup duruyor.

Tofa: Kendileri özel konuşmam gerekiyor diyerek, gelmeme izin vermediler. *(Nor'a bakarak.)* Konuşmanız bittiyse, oturun şimdi çay yapalım!

Nor: Yok, bugün Pazar, bu yüzden gitmem gerek. *(Kalkmak ister.)*

Tofa: *(Sarılır.)* Ya o kadar ticareti seviyorsunuz demek, oturun ya!

Nor: *(Uzaklaşarak.)* Ticaretçi olmasaydım, dönüp bakmazdınız. *(Çıkarlar.)*

Mastura: *(Yalnızken, paraları sayar.)* Sadece elli som bırakmış, aman da lafı uzattı ya, ama bunun dediklerini yapabilirsem var ya muradıma ereceğim ya da başıma bir bela açacağım. Sevdiği, gönül verdiği kız var ya onun sayesinde böcek gibi avucuma geçiririm, bu züppeyi. Ne yani başıma açacağım belayı daha doğrusu, ölümden başka her şeyin çaresi para *(Göstererek.)*, işte her şeyi bu halleder.

Çıkar. Daha sonra Gülcan ile birlikte girerler, otururlar.

Gülcan: Kadın düşkününü Nor Boyvaçça ne kadar talihli birisiymiş ya? Herkes ona ulaşmak için neredeyse kendini öldürüyor... Hamid Han'ın eşi o gün o kadar ağladı ki, kalbim paramparça oldu ve sonra ben de nasıl ağlamışım, bir görseniz. Bir belası var galiba...

Mastura: Allah bazı erkekleri, böyle sevgi dolu bir şekilde yaratmış. Enişteniz de öyle biri. Kendisi çirkin bir şey ama bir kere konuştum, sonra hasretimde öldüm ya. Mecbur da evlendim. Sonra, eski eşim gözümde koparılmış çiçek gibi kıymet, değersiz bir şeye dönüştü. Bir şekilde onu bunu bahane ettim de boşandım, fazla da beklemeden bununla evlendim. İşte şimdi bu günleri yaşıyorum.

Gülcan: Nedenmiş? Umutsuz olan tek varlık, şeytandır, yavrum. Allah'ın bir nehri gazabı ise, bin tane nehri de merhametle doludur. Merhamet nehrinden bir damlası sizinle, benim gibilerden binlercesini affetmeye yeter. Bu konuda asla kuşkunuz olmasın. Sadece sizinle benim başıma gelen durumlar olduğunu mu sanırsınız? Dünya var olduğundan beri var olan olaylar bunlar. Peygamberler, Yusuf ile Züleyha, Leyla ile Mecnunlara ne oldu sanıyorsunuz? Allah'ın merhamet nehri her zaman vardır, nice günahlardan arınmak, temizlenmek an meselesidir, yavrum.

Mastura: Öyle de teyze, tek başıma bu pisliğin yüzünden, nice gencecik gelinleri yolundan ettim. Onunla birlikte dul ve fakirlerin kızlarını yerle bir ettim ve karşılığında aldığım paraları ise, felaketim olan kocamın cebine attım. Bazen öyle zamanlar oluyor ki, benimle birlikte kadın kılığına girer, peçesini takar ve sokaklarda gezerek kadın seçiyor, sonra ben o kadınları aylar, bazen yıllar boyunca ikna etmekle uğraşıp duracağım, zengin züppelerin koynuna atmam gerekecek. Bir ayağı dünyada ise, diğer ayağı öbür dünyaya basmak üzere ama, hala caddede peçe takarak, karı kız peşinde.

Gülcan: Kanla giren, canla birlikte çıkar, yavrum ya. Bu arada, Ölmas Can'dan haber var mı? Peçe dediniz ya aklıma geldi.

Mastura: Yok. Cuma günkü toplantımıza neden gelmedi?

Gülcan: Ayakkabı pazarındaki Asadulla Boyvaçça'nın eşini görmeye gitmiş. Ayakkabısından tanıyarak zabıtalara peçesini falan almışlar.

Mastura: Ya Rabbim!

Gülcan: Pazarda insanlar toplanmış, rezil olmuş o yüzden gelememiş.

Mastura: İçeriye mi almışlar?

Gülcan: Bir şeyler vermiş galiba, “Şaka yaptım” diyerek ucuz kurtulmuş.

Mastura: Siz nereden duydunuz?

Gülcan: Efendimin en küçük eşi Han Ayım şapka ile baş örtüsü hediye edeceklerdi. Onu almaya gittim orada konuştuk işte. “Mastura teyzeme selam ve dualarımı iletin” dedi.

Mastura: Evet ya, ona ne yaptınız? Nor Boyvaçça oldukça hızlı bir şekilde halletmemizi istiyor.

Gülcan: İçeri ne insan alıyorlar ne de kadını dışarı çıkarıyorlar, hiçbir şeye izin yok.

Mastura: Avımız artık olacak deseniz ya.

Gülcan: Neden? Artık zor olacak deseniz bence doğru olur!

Mastura: Eşini denersen, metresini sayma. Alim sözünü, aptal gözlerini yargılar, teyze. Bir şey daha vardı ya, Aşık ile oynarsan aşığın başı yanar, maşuk ile oynarsan kaşığında dut pişer...

Gülcan: Dediğiniz gibi, canavarın mezarlığı, nefsinin yargıcısı olmaz ki! Herkesin vicdanı kalbinde olması yeğdir!

Mastura: Benim elim, beş yüz som kadar parayı, züppesinin, salağın, ağaların kız kaçırmasını gördü. Yirmi yaşında iken her yerden kız kaçırma işlerini ustalıklarla yaptım. Hepsisi de zorla evlenerek, şimdi mutsuz olanlar, sevdiği insanla oynayanlardır... Şimdiki

halkımızın yarısı babası yaşındaki adamla evlenen kızlar ise, yarısı sevdiğiyle oynaşanlardır. Ne yapsın yazıgımlar, sevdiğiyle evlenemedikten sonra, mecbur kuytu köşelerde buluşmalar düzenleyerek, gönül eğlendirir yine evliliğini sürdürür giderler. Tüm bunları sanki kimse bilmez mi sanıyorsunuz?

Gülcan: Aklıma getirdiniz. Şimdiki kocama, kel ekmekçinin kızı şaka yaparak evleneceğini söylediğimde, salak gibi boğazına yapışıp, az kala öldürüyordum kızcağızı. Sol göz kapağında hala tırnak izlerim var. O zamanlar sekiz dokuz yaşlarındaki kızdık. Şimdiki kızların vicdan ve insaf denilen şeylerden haberi var.

Mastura: İşte durumlar böyle olunca, yazık kadınlarda hiçbir günah, suç yok. İyi yapıyor, aferin onların hepsine. Örneğin, cami hocamıza bakın, seksen yaşında, ayağını yukarı kaldırsan zar zor gökyüzüne bakar. Bu haline bile beş tane eşi var, en küçüğü on dört yaşında, bütün eşlerinin metresi var, hoca yokken haftalarca buralarda oluyolar. Hocamız “Vitir-i vacip” konusunu anlatır, öğretmeye çalışır. Ama haberi yok ki, sadece birisi “Vitir-i vacip” konusunu dinler geri kalan dördünün evinde sabaha kadar farklı olaylar döner durur. Bırakın bu efsaneleri, ya teyze. Ne oldu?

Gülcan: Risalet’i bir şekilde içeri yerleştirdim. “Çamaşırları yıkar ufak-tefek işlerinizi yapacağım, karşılığında ekmek falan verin” demiş. Ertesi gün hemen gidip, çamaşırları yıkamış, güzel bir muamele yapmış, konuşmuş. Daha doğrusu tüm olayı anlatmış da gelmiş. Çarşamba günü büyük hanım Gök Kaftan mezarlığına gidince, hemen bir yolunu bulur, gelirim. Rüstem ile yüz yüze konuşur, kabul ederse, bir günü anlaşılarak kaçacağız demiş. Şimdi Mastura Hanım, beni aklım bu işi hiçbir şekilde anlamıyor.

Mastura: Söyleyin bakalım.

Gülcan: Sonuçta onun babası, şehrimizin dörtten bir kısmına sahip biri, bu işi nasıl olacak da kimse duymadan halledebileceğiz?

Mastura: Ya teyze, siz bu kadar ham düşünmeyin! Kötü günler başımıza gelmesin de. O kız aşktan sarhoş olup, gözleri artık hiçbir şeyi göremediği bir dönemde. Neyle açılacağını kendi seçecek, biz sadece işimizi yapacağız. Zor olan kısmı sadece bir gece saklayabilmemiz olacaktır. Zorluk çıkararak olursa, tabanca veya tüfeği göz önünde oynatıverdiniz mi, kim gelse de sır veremez hale gelir, dediğiniz her şeyi nokta, virgülüne kadar yapacaktır. Bizim iş ise, al Allah’ım, ver Allah’ım o kadar yani.

Gülcan: Öyle olursa, her neyse ya. Dediğiniz gibi saklayabilsek, geri kalanı çok kolay olacaktır.

Masura: Ama, söz konusu bunlara yer ayarlamak olacaktır.

Gülcan: Yer bulamayabilir miyiz? Bizimkisine nerede olursa, olmaz mı? Sonuçta bizim evlerden uzak olsun da.

Mastura: Ne diyorsunuz? Bu ev değil buradan yedi sokak uzağa bile yerleştirmem. İki “aşığın” yüzünden ortada benim başıma bela olacak bunlar, yoksa!

Gülcan: Nor Boyvaçça’nın kendi evinde olsun, ne olaksa da o evde olsun, kendi başına gelsin.

Mastura: Teyze, o şekilde de olmaz ya! Biz bu işlerin nasıl yapılması gerektiğini, nasıl yapsak kanuna aykırı olmayacağını hâkimden, savcıdan hep sorduk ve artık kendimiz de birer hâkim ve savcı makamına ulaştık ya. Enişteniz geçen yıllarda askeri savcılığa iki yüz som kadar para verdi ve kanunları öğrenerek geldi ister kızı erkeğin koynuna eşi atsın, bu olaylar kızın evinde mi erkeğin evinde mi nerede olursa olsun fark etmez, bizi suçlu olarak gösterdiler mi, işte iş tam orada bitip gidecek. Eğer olaylar başka yani yabancı birinin evinde oldu mu, biz yapmadık diye direnirsek evin sahibi her şeyden sorumlu olacaktır. Bu yüzden üç yıldır tanımadığım insanların evinde nikah kıyıp, aşıkları kavuşturuyoruz ya. Yerden, evin sahibinden ve aradaki bizden haberi olmadığı için şikayetçi olamaz, hele kocasından korkudan asla.

Gülcan: Ya, tövbeler olsun, o zaman hiç endişelenmeye gerek yokmuş ya.

Mastura: Bu yüzden Nor Boyvaçça’nın kendi evi olmaz. Başka ayarlanabilecek yerler var da, erken ölmeye onun aşkı beni de deli ediyor. Daha çok kendi çıkarlarım için uğraşıyorum. Keşke erkek olsaydım. O gün mezarda onca kızın yanında, ay gibi dolu-dolu duruyordu.

Gülcan: Valla ne yalan söyleyeyim. Dediklerine göre yaşı yetmişe gelen, hocanın da gözleri kızı görende oynayıverdi. Ağaların oğulları üzerini peçeyle kapatarak, sadece o kızı izlediler. Bu çocuklar birkaç günlük eğlencesi yüzünden, şu an elimizdeki tek varlığımızı, kızı mahvedecekler.

Mastura: Gönül eğlendirirlerse, tüm planlarımız tersine döner.

Mirzaraim içeri girer.

Nor Boyvaçça’yı gördünüz mü?

Mirzaraim (*Oturur.*): Evet, gördüm. Ama konuşmadık. (*Gülcan’a.*) Tilki misiniz, kurt mu?

Gülcan: Kurdun yüzü kara olsun! (*Mastura'ya.*) Ne oldu ki, Nor Boyvaçça ne diyor? Uğramıştım diye yine ne gibi işlerin peşinde?

Mastura: (*Parayı uzatarak.*) Başlangıç para diyerek elli som bıraktı fakat paranın yanında beş yüz tane laf söyledi. Pirinç tarlamı yarın satacağım, parasını öbür gün alacağım diye beyit-beyit gazel okudu.

Mirzaraim: (*Parayı alarak.*) Beyit gazeller parası olanda vardır. Fakirin doğrama tahtası dahi yoktur. Kızı ele geçirmen lazım. Bir de düşündüm de, pirinç tarlasına utanmadan etmeden iki yüz eli som alacaktır. Sen de iş hakkımız için uğraş vererek, yüksek bir fiyat söyleseydin. Değil mi, (*Gülcan'a.*) koca burunlu?

Gülcan: Şimdi latifeyi bırakın, yavrum! Bunların da zamanı vardır.

Mastura: Gülcan teyze gidip geldi. Önümüzdeki Çarşamba bizimkileri mezarlığa göndereceğiz, hızlı bir şekilde gidip geleceğim. Rustambek söz verirse, bir gece müsait bir günde kaçacağını söylemişti. Canını alsınlar Nor Boyvaçça, çarşamba gününe kadar pirinç tarlasını satmaya yetişir mi acaba?

Mirzaraim: Acayip bir şeysin. Çarşamba'ya daha tam bir hafta var. Nor Boyvaçça'nın işlerini de biliyorsun, sanki at üzerinde dört nala koşar gibi, terslik olmadan ilerler. Eğer yarın için söz veriyse ben şaşırmış olurum, çünkü ne kadar erken olursa, o kadar ucuz bir fiyata gidecektir. Bizim elimize para ise daha sonra geçecektir. Ben şimdi gidip önümüzdeki çarşambanın haberini verirsem işlerini daha da hızlı bir şekilde halledecektir.

Mastura: Fakat, gündüz vaktinde gideceğini söyledi.

Mirzaraim: Aferin. İşin tersine gidebileceği dönüş noktası tam da burası işte, eğer ustalıkla hareket etmezsek kendimizi ele vereceğiz.

Mastura: Ben de bunları diyorum işte. Keşke gece vakitlerinde olsaydı... Gündüz vakti Rustambek'i nasıl ona göstereceğiz?

Mirzaraim: Ölmeyeceksin, Rustambek'i gösterip, Nor Boyvaçça'ya Gülcan'ı mı vereceksin?

Gülcan: Bırakın ya, beni alıp da ne yapacak ki? (*Güler.*)

Mastura: Ne bileyim ben ya. (*Düşüncelere dalar.*)

Mirzaraim: Acele etme, bu Rustambek ile diğeri hangi anlamda konuşuyorlarmış, biliyor musun?

Gülcan: Bu mesleği edinen biri, işini yarım bırakmaz ki, tabii ki mektuplaşıyorlar.

Mirzaraim: İkisinin de okuma yazması var mı?

Gülcan: Kızın okuması yok, Rustambek'te var.

Mirzaraim: Kızın mektuplarını kim yazıyor o zaman?

Gülcan: Çoğunlukla Gümüşhan yazıyor, galiba.

Mirzaraim: Sen kendi gözlerinle gördün mü?

Gülcan: Nerede? Kimseyi içeri almıyorlar, ne de kızı dışarı bırakmıyorlar. Çamaşırları yıkmasını bahane ederek, mahallemizdeki Risalet adındaki bir kadını içeri soktum.

Mirzaraim: Mahalleye sırrımızı vermişsin, ayran beyinli! Senin her bir işin böceklerin kemirdiği çuvala benziyor.

Gülcan: Kendinize gelin! Ben de kelle yerine bal kabağı taşımıyorum.

Mirzaraim: Ya?

Gülcan: İlk önce Rustambek'in ağzındanmış gibi bir mektup yazdırdım. Daha önce Risalet hanımın Rustambek ile arasında elçilik münasebetleri varmış. Bu mektup Rustambek'ten diye eline verdim ve içeri yolladım. Daha neler olduğunu dinlemek isterseniz, sabredin.

Mirzaraim: Vay, seni zalim! Kız mektuba cevap verdi mi?

Gülcan: Hayır, cevap yazamamış. Zaten, ortalıkta olduğu için zar zor konuşmuş. "Mektup yazmak isterdim ama dışarı izin vermezler. Benim dediklerimi ona demeniz yeterli" demiş. "Benim için bir yer belirlesin, mektup yazıp, gece tarlanın doğu kısmında ak söğüdün dibine yerleştirsin" demiş.

Mirzaraim: Cadısın sen, aferin sana. Bir taraftan şanslı günü mü ne? Şimdi artık, kızın okuma yazmasının olmaması. Peki, dışarı çıkamıyorsa bu mektupları kime okutacak?

Gülcan: Teyze kızı var, okuma yazması olan, arada sırada o geliyormuş.

Mirzaraim: Tamam, artık kızın okuma yazmasının olmaması daha iyi oldu! Rustambek söylüyormuş gibi bir mektup yazdıracağım, "Bir yerlerde denk gelmekle özlemim bitmiyor, bir yerlerde buluşmamız gerekiyor, sabrım tükendi" ve "Daha da kötü günleri beklemektense, önümüzdeki çarşamba günü, akşam namazından sonra falan yerde bir kadın sizi bekliyor olacak, direkt benim yanıma getirecektir. O günü bekleyin ve geç kalmayın. Ben sizinle birlikte kaçmaya hazırım". İşte tam da bu mektupla "pat" her şey istediğimiz gibi olacaktır. Biz de buradan Gülcan'ı göndeririz.

Mastura: Mektubu nasıl ulaştıracağız? Rustambek bizden evvel mektubu kıza verirse ne olacak?

Mirzaraim: Ya köpek, diyor ya, “Mektubu dut ağacı mı bilmem neyin dibine gömeceksin” diye. İşte oraya mektubu biz yerleştireceğiz.

Mastura: Onu anladım. Bütün belalara kendiniz yürüyorsunuz da. Rustambek’i diyorum.

Mirzaraim: Rustambek’i bunun eline vereceksin. Gülcan gider, Rustambek’i bulur ve ona “Beni falan biri gönderdi, artık mektupları benimle gönderin, ev ahalasi diğer mektup gönderdiğimiz kişiden şüphe ediyor” der ve bitti. Mektupları direkt buraya getirecek. İçeriğine göre biz de burada kıza bir şeyler yazacağız.

Mastura: Yeri nasıl ayarlayacağız?

Mirzaraim: Böyle bir pirlerin yetiştiği mekanımızı bırakıp, başka bir yer bakacak mıyız?

Mastura: Pirlerin yetiştiği yeri falan bırakın ya! Bu iş çok büyük ve bizim boyumuzu aşar. Hükümet tarafından bir şeyler olacak, kötü şeyler yaşayacağız.

Mirzaraim: Öyle deme pirlerin evine, kafir olacaksınız! Hükümet ne alaka?

Mastura: Yönetimi unuttunuz mu?

Mirzaraim: *(Gülerek.)* Ya aptal mısın, hâlâ anlamadın değil mi? İşlerimiz tıkırında çalışıyor ya ve araya yönetimle alakalı bir durum mu var? Ya da ülkemizdeki sorunlarla yönetimin ilgilendiğini mi düşünüyorsun? *(Elindeki parayı tavana atarak, oynar.)* İşte yönetimin derdi, bundan ibaret. İşte valisi, işte hâkimi, işte silahlı güçler ve dahi kadısı ve diğerleri! Bir fakirin evine, gündüz vakti peçeni kapatarak girdiler, tecavüz etti daha sonra öldürüldü ve tam bunun üzerine polis geldi ve bil bakalım ne yaptılar? Üç aylığına hapse attılar, iki yüz som parasını aldıktan sonra, ebeveynlerine “Abartılı bir dava, sarhoş iken yanlışlıkla öldürmüş” gibi yalanlar uydurarak, suçluyu temize çıkardılar. Üstelik ebeveynler yalan suçlamayla üç yıl hapis cezası kestiler, bu suçun cezalılar kim, kim işledi bu günahı. Bu işleri örtbas eden iki yüz som kadar para oldu.

Gülcan: Doğru dersiniz, korkağın imanı mı var ya?

Mastura: Ne olursa, olsun bu sefer yapılacak mekân farklı bir yerde olacak! Oldukça değişik rüyalar, kabuslar görüyorum.

Mirzaraim: Abdestsizin rüyaları ancak bu kadar olur. Senle benim rüyalarım her daim tersine yorumlanması gereken rüyalar. Güzel uyum veya tatlı rüyalarım olsun diyorsan, uyumadan önce bir parça “ilaç” al, öyle uyu. Dünyanın en güzel rüyalarını göreceksin.

Gülcan: Al işte, insanları yoldan çıkarıyorsun, yavrum.

Mirzaraim: *(Gülcan’a.)* Sen bunları bilmiyorsun. Konu burada rüyası falan değil, onlar önemli değil, zaten bu işleri yaptığına tam da yirmi beş yıl oldu. Bunun derdi, haram

işlerinden elde ettiği az biraz parası var, bu parayla Hac ziyareti yapmak istiyor, son dönemlerinde günahlarından arınmak ister. İşte bu paraların korkusu var, öyle böyle yerlerde de değil yani korkmasının bir anlamı yok. Bankada oldukça güvenli bir yerde.

Mastura: Nasıl haram para olsun ya? Serseriliğin paraları değil bunlar, kurban olduğum! Şapkalar diktim, öyle biriktirdim bu paraları, tamam mı? Sizin yüzünüzden kara olan, bu yüzümü Beytullah’a sürmeden ölürsem, kıyamet günü nasıl hesap vereceğim?

Mirzaraim: Ben varım ya, o kadar korkma ya. Koca razı ise, Allah da senden razı olur, derler.

Mastura: Sizi ne yapacaklar? Baba oğluna, kız anasına bakamayacak yerlerde, “Mirzaraim enişte neredeler?” diye sizi az mı aradım?

Mirzaraim: Kalabalık yerlerde tabii ki arayacaksın. Gel, o yere bir daha gidelim, bu konuşmaya orada devam edelim. Borcu harcı bırak da nakit paradan bahset! Semerkant şehrimin yeni birası üretilmiş. Bankadan alınacak paraları hallet bir de. Yeni misafirimiz ile üç-dört gün ziyafetler yapıp, gönül eğlendirelim. Hakkında hayır dualar edeceğim, böylece cennetin en üst konumundaki vadisine, sorgusuz sualsiz gideceksin.

Gülcan: Ya, kurban olduğum, sizin dualarınız hayırla dopdolu zaten.

Mastura: Demedim mi, ihtiyar kadının derdi tahılda diye. Para pul umurumda değil, tek bir hareketle tüm planları bozar, işi alt üst ederim!

Gülcan: Bırakın şimdi şakanın vakti değil. Çarşamba gününün planını yapalım, artık bu iş hem farz hem de boynumuzun borcudur.

Mirzaraim: Konuştuk ya! Daha ne var? Anlaştık işte. Mektubu ben yazdıracağım. Rustambek ile sen iletişime geçeceksin. O gün de senin bildiğin, divanelerin bile bulamayacağı arka sokaklardan Esankul’un evine gittin mi, tamamdır. Gerisi çok kolay olacaktır.

Mastura: Ne olursa da büyük insanların olduğu ikamet yeri, içimden gelmiyor, başımıza bir belalı iş açarız diye korkuyorum!

Gülcan: Allah belanı mı verdi?

Mirzaraim: O gün herhangi bir tavşanın evini kiralarız. Nasıl bir bela gelse de (*Paraları göstererek*.) bu bela yok edici nesnemizle hallededeceğim. Bitti. Bizim yaptığımız işler, kumar oyuncularının işlerinden daha tehlikeli ve tevekküllüdür ya al Allah ya da ver Allah. Çekirgeden korkan buğday eker mi? Ne dersin, Gülcan?

Gülcan: Yavrum ya, yüreksizin evi küreksiz olur, o yüzden cesareti toplamak lazım. Boşuna düşünüp korkuya boğulmaktansa, tevekkül eder işimizi hallederiz. İmanın kâmil ise Allah'tan korkma derler ya biz de işimize bakalım artık.

Mirzaraim: *(Her birine uzatarak.)* Bu beş som, Gülcan sana. Bu on som ise Mastura sana. Fakat bir kısmını Hac harcına için ekle tamam mı?

Mastura: Bırakın ya bu paraları, almam ben.

Mirzaraim: Geri kalanını da bugünden itibaren “büyüklerle” verelim ki boğazları yağlansın, sessiz kalsınlar. Hadi, şimdi de güzel bir dua edelim, işlerimiz yolunda olsun.

Gülcan: Büyük güçlü ruhlar, pirler yardımcı olsunlar, avımız bereketli olsun! *(Fatiha ve dua ederler.)*

Mirzaraim: Pat diye sonuca odaklandın ya, aman neyse, dediklerin gerçekleşsin de!

Kalkarlar.

Perde iner.

İkinci Perde Oyuncuları:

Hayid Can – 46 yaşında. Hacer'in ablası. İnce ve uzun bir fiziğe sahip, beyaz tenli bir kadın.

Tola Han – 17 yaşında. Hacer'in kızı. Beyaz ve pembe tonlu tenli kız, siyah gözleri ve saçları vardır, orta boylu, nazik endamlı, tatlı dilli ve neşeli biridir. Dudağının üst kısmında güzel bir beni vardır.

Hacer – 41 yaşında. Orta boylu, beyaz tenli, siyah renkli gözleri, sade bir kadındır.

Umurzak Bay – 55 yaşında. Orta boylu, sade giysileriyle, kır sakal, hızlı konuşan ve hareketli biridir. Halkın normal kesim çiftçilerinden iken şimdi, kentte yaşayan zenginlerinden olmuştur, Tola Han'ın babasıdır.

Yusuf Can – uzun boylu, ince fiziği var, esmer ve keçi sakallıdır, inatçı bir yiğittir. Tola Han'ın ağabeyidir.

İKİNCİ PERDE.

Sahnenin görünümü: Umurzak Bay'ın evi ve oldukça süslüdür. Evde bakır güğüm, semaver, testi, çaydanlık, kâse, tabak ve kaplar var. Atlas kumaştan yorgan, yastık, ipek nevresim, iplikte çamaşırlar asılıdır. Evde ipek halılar döşeli. Karşı tarafta giriş. Sol tarafta – diğer dış kapıya çıkmak için ayrı bir kapı mevcuttur. Sağ tarafta ise cam

görünür. Tola Han ayağıyla sekiz çizer ve masumca, Hayid Can'ın dediklerine kulak vermiş bir şekilde ayakta duruyor.

Hayid Can: Teyzen boyuna kurban olsun, bu sadece sana bağlı olan bir iş değil. Her bir kızın bir gün görebileceği, bir şey! Evet, ne dersin? Ablalarına bak! Hepsi anne babanın dediklerini yaparak, şimdi bir evin sahibesi oldular. Sen de ebeveynlerinin rızasını al, canım yavrum! Tamam mı dersin? *(Tola Han sessizce göz yaşlarını siler.)* Canım kızım ne oldu sana ya? Senden yaşça küçük kızlar evlendi, evli barklı oldular. Yaşıtlarının arasında ayıp değil mi? Elhamdülillah, yaşın da geldi. Evlenip, hanene sahip çıkacak zamanın geldi artık. Fazla düşünme, aksine mutlu bir şekilde karar vermen gerekiyor. Hayırlı işin geç kalması iyi değildir. *(Sessizlik.)* Canım kızım, bir saattir beni konuşturuyorsun. Ne kadar dönüp dolaşsan bile aynı noktaya varacağız! Ya da kalbinde birileri mi var? Ben yabancı değilim. Teyzen, ninenim senin, bana söyle, başka kime güveneceksin ki, canım kızım?

Tola Han: Benim dediğimi dinleyecek değiller ya?

Hayid Can: *(Dudağını ısırır, yakasını tutarak.)* Canım kızım, senin dediğin keşke olsa, bizim dediklerimizi dinle. Bırak bunları yavrum, öyle fakirlerin yüzünü görmez ol! Dayının düştüğü halleri unuttun mu yoksa? Onun durumu itten beter. Ya da sevdiğiyle evlenen Gümüş Han iyi durumda mı? Başın döner, yalanlara kanar evlenir girersen bu işlere, gam ve keder başına binlerce dert açar. Kan ağlar, lanet edersin, hayata küsersin, sonra da Allah yardımcın olsun. Sen elin kızlarından daha güzel, daha alımlısın, teyzen kurban olsun, melek edalım, herkes senin yanına yakışmaz. Dünyaca çeyiz ve hediyeler verenlere layıksın. Öyle biriyle evlendirelim ki dostlar mutlu, düşmanlar kıskanmaktan gebersin, ebeveynlerin başta olmak üzere akraba-yakınlarının da istekleri gerçekleşsin. Şimdi vereceğin karar, hayatını tamamen etkiler. Sonra, pişman olmak var, geri dönüşü yok bu işin. Bunu da unutma istediğim biriyle evlenirim dersin eğer, gün gelir kan ağlayıp baba evine dönmeni de düşün. Ondan sonra açtıkları kucak, senin için engellere dönüşür, tatlı dilleri zehir gibi gelecek. Erkekler vefadan, sadakatten ne anlarlar? Eğer anlamış olsaydı, kuma sorunu ortadan kalkmış olmaz mıydı? Başın duvara değdiği zaman geleceğin son noktayı düşünerek, karar vermeni istiyorum, canım yavrum!

Tola Han: Önce ateşe sonra suya mı koyarsınız? Seçim sizin, gerisi Allah'tan. *(Ağlar.)*

Hayid Can: Allah'tan umudun var mı?

Tola Han: Umut kesilir mi?

Hayid Can: Allah'ın emrine boyun eğecek misin?

Tola Han: Ya ne?

Hayid Can: Tamam, Allah senden razı olmasını istiyorsan, ilk önce anne ve babanı razı kılacaksın!

Tola Han: Benin kaderimde ebeveynleri onunla evlendirsın, diye mi yazar?

Hayid Can: Öyle makbul olmayan şeyleri deme!

Tola Han: O zaman ana babası olmayan, yetimlerin kaderine ne yazılmış?

Hayid Can: (*Şaşkın bir şekilde.*) Kızım ya, sana ne oldu? Ona kaderinde yazılmıştır bir şeyler, Allah'ın keliminde "Baba ana razı ise, ben de o kulumdan razıyım" demiş. Bırak boş lafları, sonuçta annenler cevabı verdiler. Sen yok desen de artık bu iş halloldu. Sadece, onların karşısında utanç bir duruma düşmeyesın diye dedim, kızcağızım. Onun yerine tatlı bir dille razı olduğunu bildir, yeterli. Ayıp değil mi, o kadar halkın içinde, "Ben bununla evleneceğim" demek, ana babanı utanç bir duruma düşürmek?

Tola Han: Teyze, lafı fazla uzatmadan, çıkın ve ne demek isterseniz, onu deyin. Madem, olacaktı, neden bana sordunuz ki? Artık her şey Allah'tan.

Hayid Can: O zaman rızan yok, öyle değil mi?

Tola Han: İki dünya bir araya gelse bile, rızam yoktur.

Hayid Can: (*Yerinden kalkar.*) Peki o zaman, annelere söyleyeceğim, nasıl senin rızanı alacaklar bilmiyorum ama kendileri uğraşsınlar. Sen bu kadar acımasız, aptal olmuşsun. "Kızı vereceksen, genç ver, akli başına gelmeden ver" dedikleri kadar varmış. Senin bu inadından bir sonuç çıkar, o da Gümüş Han gibi aptal işler çevirmişsindir, aptal kız!

Tola Han: Allah bilir. (*Ürkerek, yalvarır gibi.*) Canım teyzem!

Hayid Can: Hımm... Şimdi daha iyi anlaşıldı. Ne diyeceksin?

Tola Han: Bilmiyorum, dedi deyin. (*Ağlar.*)

Hayid Can: Önce bu tarafın durumunu öğrenmek gerekiyor. (*Çıkar.*)

Tola Han: (*Kapıya bakar ve sonra.*) Allah'ım ya, ben şimdi ne yapacağım? Bir acize, çaresizim. Ne olurdu ki ben de bir fakir bir ailede dünyaya gelmiş olsaydım. Ya da hiç bu dünyaya gelmemiş olsaydım veya Rustambek'i gören bu gözlerim hiç görmez olsaydı! (*Yerinden kalkar.*) Sevdığı insanla evlenenler nasıl durumda acaba, mutlu mudurlar? Keşke, kader denilen şey kulların kendi ellerinde olmuş olsaydı. Kömürcü olsun, demirci olsun ne olursa olsun dört duvarın arasında sadece sevdiğin olsa yeterli değil mi ya? Zengin biriyle evlenirsem, evine kapatır, bunlarla uğraşamam. Yok, Gümüş Han gibi ben

de zorlarım, sonrasında da istediğim, sevdiğim Rustambek'i alacağım. Bu dünyada kim evladından vazgeçmiş ki. Bugün değilse yarın gönüllerini alırım, affederler. Kendime zarar veririm olmadı, ne var yani teninin yarası bir yıla iyileşir ya peki kalbimin yarası ölene dek düzelmez. Zengin çocuğu olan benim ağabeyim mi? Dünyalar güzeli yengem varken, üzerine kuma getirdi. Gece gündüz ağzında içkisi, serseri dolaşır. Başka biriyle evlenirsem, eve kapatır o zaman ne yapacağım, Rustambek ile nasıl buluşacağım? Eğer başka biriyle evlendim diye, bana küserse nasıl olacak? *(Düşünür.)* Yok, en iyisi budur! Şimdi bağırıp çağırarak annem gelecek. Bir kere gözlerinin içine bakar, sert bir şekilde tüm bunları söyleyeceğim. Olmadı, Rustambek kaçıracaktır beni, tıpkı Gümüş Han gibi, ne olmuş yani? Eğer kabul etmezse, dağlara, kırlara gideceğim. Düğünün eğlencesini misafirler, huzuru annemle babam görecek ama tüm acıyı ben mi çekeceğim? Koca yapacağım insanın nasıl biri olduğunu dahi bilmiyorum, umurumda da değil zaten!

Hacer ile Hayid Can içeri girerler.

Hacer: *(Kızgın bir şekilde.)* Sen genç ölesin, teyzene neler dedin? *(Oturlurlar.)* Söyle, ne dedin, diyorum?

Hayid Can: Gece gündüz yanı başında ve senin haberin yok, suçlusu sensin. Küçük kızım, falan kızım, eksiksiz büyüsün dedin, kendinle birlikte oraya götürdün, buraya götürdün şimdi de otur huzurunu, hatırını gör... Büyümüş, kocaman kızını kervanın devesi gibi sokağın ortasında, sallana-sallana gezdirdin, dışarıda görmeyen, tanımayan mı kaldı? Daha büyük, daha kötü işlerin olmadığına şükret, belki o da olmuştur.

Hacer: Ben ne yapayım? Bugüne kadar kulaklarım böyle bir terbiyesizliğe şahit olmamıştı. Kara toprak kucağına alsın onu dışarı çıkarınca böyle baş belası olacağını, rüyamda dahi görmemiştım! Nasıl bir belaya bulaştın sen, aşağılık, söylesene! Bir müminin yüz som değerindeki nişan hediyelerini aldık, bizi utandıracaksın galiba bu durumda bile, değil mi? Söylesene, konuşsana yerin dibine giresin sen?

Tola Han: Hiçbir şey olmadı. *(Yerinden kalkar, kendinden emin adımlarla.)* Olacaksa bile, artık olacaktır!

Hacer: Ne oldu? Şimdi ne olacak? Bizi aptal yerine mi düşüreceksin? Kanından pişi yapacağım senin, biliyor musun? Biliyor musun, senin baban kim?

Tola Han: Biliyorum. Babam da benim gibi, Allah'ın bir kulu.

Hayid Can: Al işte, laf dinlemiyor bir de. Biraz önce, benim yanımda Allah'ı tanımaz bir durumdaydı.

Hacer: Gümüş Han gibi sen de fakirin biriyle evlenmek istersin değil mi?

Tola Han: Kaderime yazılı ise siz ne yapabilirsiniz?

Hacer: Ya? Nasıl yazılmış o kulun yavrusu? Babanın parası haram değil, yer tutsun seni! Seni ona vereceğiz de o zengin biri değil ki! Baban halkın üstün insanlarından biri, en az beş yüz yerden hediyeler, pahalı kaftanlar giymiştir. O fakirin evladı, anasının fitil dokulu sepetlerini satarak kendine eş mi alacak? Evlenmek yerine kazanını doldurmayı öğrensın! Senin elinden bir şey gelir mi, hadi bakalım? Gümüş Han gibi kaçarak evlenmeyi planlıyorsan eğer, ölünü eşliğim görsün! Bizim öyle bir ayıp şeylere sabrımız yoktur. Zehir verir, düğün öncesi evden cenazen çıkacaktır!

Tola Han: Keşke öyle bir şey yapabilseniz.

Hacer: Eğer bizim seçtiğimiz insana karşı gel, işte o zaman göreceksın!

Hayid Can: (*Yerinden kalkar.*) Yeter artık, insan oğlu sinirli halde ağzına gelen her şeyi konuşur. Kızdan neden izin alıyorsunuz ki? Kendi kızın değil mi, mal gibi elini ayağını bağla ve evlendir işte. Bakalım o zaman ne yapabilir? Hadi, kalk! Onun yerine ben rızamı verdim. Çık kocana, rızası olduğunu söyle, düğün hazırlıklarına başlayın!

Hacer: (*Çıkarken.*) Ölüm yüzünü görsün, seni aşağılık! Ben de dedim ya, bu neden yabancı kadınlarla fısır-fısır ne konuşur, sokak köpeği gibi neden dışarı çıkar diye? Başının belası varmış işte. Allah'tan kork! Kendini düşün ve teyzenin dediklerine kulak ver yoksa ağabeyine der, iki dünya arasında bir adımın kalır, zehrederim bu hayatı sana. (*Ağzını yoksa işaretini verir, çıkar.*)

Hayid Can: Sana ne oldu kızım? Biraz önce rızan olduğunu belirttim, şimdi de ayak diremek nedir? Sen de Gümüş Han gibi mi yapmak istersin? Nereye giderse gitsin kaçarak evlendi diye yüzüne vururlar. Yazığım babası tüm bunlara dayanamadan o günlerden beri farklı şehirlerde yaşadı, daha yeni gelmiş. Senin baban, anan böyle şeyleri kaldırabilecek, sıradan insanlar değiller ki. Un torbası un, tandırı bir avuç odun görmeyen, yoksul insanla evlenip de ne yapacaksın? Senin de hayallerin, isteklerin var. Kuru ekmek ile suya mı kalsın yarının, bunu mu istiyorsun? Şimdi sana talip olanı kendi gözlerimle gördüm, evet Allah var, kaşı gözü gündüz gibi, burnu badem kadar, kırmızı yüzlü, elif gibi fiziği olan er yiğit. Her bir insan kızını vermek istediği tipten birisi, babası senin babanın mal-mülküne merak ederek araya insan koymuş, gelip gidiyor, ısrar ediyor. Teyzen kurban olsun, istersen sen de bir kere gör, bunun ayıp yeri yok. Belki fikrinden dönersin, sonra pişman olacağın şeyler yapma. Seni kıskanan kadın, kızlar var onların ağzında laf olma.

İnsan bile kendi çocuğunu ateşe atar mı? Teyzen boyuna kurban olsun, düşün. (Çıkar.)

Tola Han: (Göz yaşlarını silerek.) Ben onun parasını ne yapacağım, umurumda mı? Çocuk yerine koyup, kandırıp evlendireceksiniz beni. Yakışıklı olması, zengin olmasından ne fayda ya? Zengin ve yakışıklı olan bir de benim ağabeyim mi? Talibim de insafı biri olsa bile ağabeyimden fazla değildir, aşağı yukarı aynı şeyler. Yüzünü Ecel görsün onun, düğün günü Rustambek'in sevdasında yanmak ve dünyadan acılarla ölmektense, her türlü terbiyesizliği yapar yine de sevdiğimi alırım. Daha geçenlerde Gümüş Han için "harami" falan fistan diye mahalleden ana babasını atmaya çalışan münafık aksakallar ve dahi imamlar, bugün çocuğunun beşik düğünü için onların evinde misafirler. Sakallarını sallayarak gittiler, yedikleri pilav zehir olsun boğazlarından nasıl geçti hiç bilmem, üzerine pahalı kaftanları da giydiler onlar için kefen olsun sonra işler tıkırında devam etti. Ne haram ne de başka laflar kaldı ortada. Bizim durumumuz da aynı şekilde olacak, şimdi artık ağlamayı bırakıp işlerimi halletmem, Rustambek ile buluşmam lazım. Yoksa, elimi ayağımı bağlayıp evlendirecekler. Kimselerin anne babası mezarından geri dönmedi, dönüp de çocuğunun başına bela olmadı, eninde sonunda affedecekler. Hem Rustambek kaderimde olan birisiymiş yoksa ona neden böyle âşık olurum? Herkes bu dünyada kendinin sultanı da cefakârı da. (Çıkar.)

Hacer, Umurzak Bay konuşarak sahneye giderler, otururlar.

Hacer: Bu işlerin en başında yeri siz alıyorsunuz.

Umurzak Bay: Karı kızın lafını bana etme! Bir yumrukla yüzünü yamultur bırakırım ha!

Hacer: Keşke! Sizi zengin olma yolunuzda zaten, kemiklerim "Ya Hüseyin" türküsünü okur oldular.

Umurzak Bay: Boş lafları bırak. Ne dedi?

Hacer: Ne diyebilirdi? Dönemin çocuklarına laf geçirilir mi? Bir laf vardır, "Sükût alameti rızadan haberdır". Bir de "Kızını şımarık büyütsen yarana teper, oğlunu şımartısan burnuna" derler, "Altın kızım, öyle kızım böyle kızım" diye şımarığın teki oldu. O kadar devlet, mal-mülk, itibar elde ettiniz, şimdi de lafınızı kızımıza geçiremiyorsunuz. Kız çocuğu baba evinde evlenmeden, uzun süre kalırsa böyle hoş olmayan laflarla can sıkar. En başta ben dedim, o zamanlar evlendirseydik şimdi inat etmezdi. İşte şimdi, on yedi on sekizini gördü ve boyundan büyük laflar ediyor.

Umurzak Bay: Yeter artık be hatun! Sabahtandır ıvır-zıvır yapıyorsun, lafinın ne başı var ne de sonu. Ne dedi? Evlenmem mi dedi?

Hacer: Nasıl evlenmem diyecek? Ağlayıp duruyor.

Umurzak Bay: Sonuçta ağlaması, evlenmem anlamına gelmez mi?

Hacer: Ya ne?

Umurzak Bay: Ben onun lafını dinleyecek canavar mıyım? Etini şişe çeker, yağın kasaba satarım ama yine de evlendiririm, biliyorsun değil mi?

Hacer: Bundan daha beter yapmak lazım.

Umurzak Bay: Benim tek endişem var, o da Şadi aptalın kızı gibi kaçarak başka biriyle evlenmesidir.

Hacer: Ben de bunu diyorum işte! Kızı elinde uzun vakit tutarsan, böyle işler açar başa, bir de kulağıma gelenler doğru mu? Şadi'nin kızı nikah kıymış, affetmiş diyorlar?

Umurzak Bay: Bunlar kaçtıktan sonra başka bir yerde nikah kıymadılar mı? Şadi mahalledeki bütün şenlik, törenlerden uzaklaştırıldı. Şimdi çocuk doğurup, beşik düğünü yapacaklarmış, birkaç tane kendileri gibi aptalları bulmuşlar düğün için koyun, pirinç alıp halka pilav dağıtacaklar. Öylece Şadi ve anasından özür dilemişler tabii araya imam ve hocaları koymuşlar, konuyu tatlıya bağlamışlar, günahları affedilmiş. Halktan daha birkaç kişi girmiş araya, öyle halledilmiş. Gerçek nikah mahallenin hocası tarafından kıyılırsa, hesaba katılacakmış.

Hacer: Hangi mahallenin?

Umurzak Bay: Gümüş Han'ın mahallesi işte ya! Hocanın rızası alınmış, böylece halka ilan edilmiş, pilav dağıtılmış kurallara uydurarak bir daha nikah kıyılmış. Şenliği oldukça iyiydi, halk toplandı, çünkü kaftanı orada hediye ettiler bana da.

Hacer: Kurban olduğum şeriatta da her türlü yol bulunurmuş demek ki!

Umurzak Bay: Acayip bir şeysin ya, e herhalde bir hikâye uydurup, soru sorulmuş ona uygun bir şekilde cevap de verilmiştir! Şeriata uygun olmazsa, nikah kıyılır mı? Demek ki durumlarına uygun "hikâye" var da kızıdan da erkekten de rızaları alınmış, fakat...

Hacer: Sizin kızınız da olayları duymuş demek. Bizim zamanımızda böyle şeyler hiç yoktu. Rahmetli Matkabil'in kızı kaçarak evlendi diye, han soyundan gelen damadını el-aleme ibret olsun diyerek yere yatırmışlar, cezasını fazlasıyla vermişler, diye anlatmıştı büyük annem.

Umurzak Bay: Ay senin kafan kırılsın hatun! O zamanlar Müslümanlığın zirveleri yaşanmıştı, şimdi Müslümanlık, din diye bir şey mi kaldı?

Hacer: Dediğiniz gibi, herkesi Allah başından çarpmış olması lazım ki, yolunu şaşırmışlar, başımıza bela olacaklar.

Umurzak Bay: O zamanlar yirmi dört, yirmi beş yaşındaki çocuklar deve-deve oyunu oynarlardı. Ya şimdi, sekiz dokuz yaşındakiler bile koca, eş, evlilik diye fısıldaşıyorlar, öpücükler havada uçan oyunlar oynarlar.

Hacer: Doğru dersiniz babası! Ben derim ki, baba evlat böyle olaylardan sonra yüzlerine nasıl bakmışlardır acaba?

Umurzak Bay: Nasıl bakarlar? Evladı değil mi, ne yapsa da öyle kalacak işte!

Hacer: Böyle evladın başına, erkenden veba olmasını dilerim.

Umurzak Bay: Öyle diyoruz ama, Allah göstermesin, ya bizim başımıza gelirse, sabahın köründe şehirden ayrılan kişi ilk sen olacaksın. Böyle şeyleri kaldırmak mümkün müdür?

Hacer: İnşallah, dediğiniz gibi olmaz ya.

Umurzak Bay: Gümüş Han'ın eşi: "Eğer zorla benden başkasına verecek olursa, Gümüş Han'ın babası, anası ve olacak damat dahil olmak üzere, onlara nikah kıyan hoca ve şahitlerin hepisini bu dünyadan göç ettiririm. Sonra da kendime kıyarım, bunu yaparım, yapmazsa Allah çarpsın" diye yemin etmiş.

Hacer: Allah'ın cezasına bak ya, iyi ki de kaçarak evlenmişler.

Umurzak Bay: Bunu düğünde söylediler, hepimizin yemeği boğazında kaldı, elimdeki kemik elimden düşüverdi...

Hacer: Ben korkudan felç olurdum herhalde, Allah korumuş ya. *(Sessizce düşüncelere dalarlar.)*

Umurzak Bay: Her halde kızımıza bir şey olmaz ama biraz korkum var, ne yalan söyleyeyim, oğlunun hastalığı yüzünden iyi aileden kız alamadık. İyi aileler bizimle dünür olmak istemedi yani. Sen de biliyorsun ki ben ise halka olsun üst tabaka insanlarla ilişkilerim iyidir. Özellikle, iki kere bonom yıkıldı. Herkesle iyi bir şekilde ayrıldık ve sonradan Allah'tan işlerim daha iyiye gitti. Bir taraftan devletin ileri gelen, üst tabaka insanları, hazretleri araya girdi ve söz vermiştim, namus güçlüdür. Bir taraftan da bir tane, yalnız oğlum tüm varlığım ona miras kalacaktır. Yarın bir gün ecelimiz gelir de hak gününe kapı çaldığında, ne yapacağız? Kızın beş-altı gün ağlar, ayak direr sonra bir şey olmaz, yatıştır da alıştır da. Olur ya evlendiği insan ölür falan, işte o zaman istediği insanla

evlendireceğiz, yaşananları unuttur gider. Şimdi evlenmesini düşünerek inat ediyordur, gönülsüzlüğün sebebi bu olsa gerek, başka yolları görmüyordur. En başta sana dedim, artık büyüdü fazla dışarı çıkarma, o çocuktan haber dahi alamasin dedim, onun hakkında hiçbir şey duymasın da öğrenmesin de dedim.

Hacer: Zamanın insanlarını bilmiyormuş gibi konuşmayın, kapıdan kovsan pencereden gelirler. Oğlunla kızın vazifesi, ana babanın kulu kölesi olması gerekiyor, siz burada neler diyorsunuz? Duydu da ne olacak sanki, kaderine baş kaldırmaz, dediklerimiz yapacaktır, başka çaresi mi var? Allah'ım evlatlarımızın istikbalı için, sizin başınızı sağ salim kılsın. Halkın içinde yıllardır kazandığınızı itibarınız daim olsun, gözlerimiz kötü günler görmesin. Kız çocuğu böyledir birkaç gün ağlar, inat eder sonra alışır. Siz de ben de halkın düğünlerinde pilavını yedik, kaftanını giydik, baş örtü gibi nice hediyeler aldık, hürmet gördük, sevildik sayıldık. O yüzden, nişanı için pahalı şeyler isteyin bari, yoksa divane fakir-fukaraya verecek kızım yok.

Umurzak Bay: Sen ne dersin ya, ben dünya ahiretimi bu kızın üzerinde kuruyorum, altınlar getirmesin bak gör ben ona ne yapacağımı iyi bilirim. Sıradan oğluna, melek gibi kızımı vereceğim ve bize altından hediyeler getirmeyecek mi, öyle bir dünya yok! Tek endişem, kızın Gümüş Han gibi başımıza bir bela açmazsa iyidir.

Hacer: Ne? Hayır'a açın o ağzınızı! Ahırda asarım onu, bu evden ancak ölüsü çıkacaktır. Cevabı verin dünürlere, bizim rızamız vardır.

Umurzak Bay: O zaman, onları bekletmeyelim, cevabımızı verelim. *(Kalkar.)* Sen yavaşça oğlun Yusuf'a söyle eve bıçak assın, zira düğün alametidir ve gelinine de söyle, kızını tembihlesin.

Hacer: Onu çoktan yaptım bile. Siz rahat olun, cevabı verin yeterli.

Umurzak Bay: Tamam o zaman. *(Çıkar.)*

Hacer: *(Kendi kendine.)* Ne yapayım, kaderin oyunu böyleymiş demek ki. Yoksa bile-bile gül gibi kızımı köze atacak halim yok ya! Aramız, namusumuz ölümden daha güçlü. İstedğimle evleneceğim diye ayak direyen zamanında ben miydim? Beş yıl, on yıl ağladım, sonunda hiçbir şey yokmuş gibi hayatıma deva ettim. Kızım da su gibi akar yolunu bulur. Sonuçta bu kara başı sağ olsun yeterli. İt gününde gecelerimi gündüze bağladım, emek verdim halk içinde itibar kazandırdım, her şeyi yoluna koydum, ailem saygı değer oldu dediğim zamanda, başıma gelenlere bak ya... Kızımın ömrü gamla kederle, çürüyüp gitmezse iyidir ya. *(Çıkar.)*

Yusuf Can, Hayid Can, Tola Han girerler.

Yusuf Can: Sen beni biliyor musun? *(Tola Han bağırarak yere düşer.)*

Hayid Can: *(Tola Han'a yaklaşır, başını kucağına alır.)* Sana ne oldu, Yusuf Can? Ne günah işledi bu kızcağız? Yetişmezsem öldürecektin ya! *(Tola Han'ı okşayarak.)* Kızım, ağlama. Baba, ana, ağabey boşuna seni bu hallere düşürmezler, düşün.

Yusuf Can: Bunun ölmesi bin kere daha iyi olacak, hepimiz için. *(Yaklaşır.)* Babanı biliyor musun? Kim? Ya da sen de o Gümüş Han gibi yapacağını mı düşündün? Hayır, sen iki dünya bir araya gelse de onun gibi yapamayacaksın! *(Bıçağı göstererek.)* Bunu gör ve aklında tut, gözlerinle gör! Karnını keser, bağırsaklarından kefen yapar, gömerim seni, biliyor musun? Benim babam senin dediğin o Şadi gibi aptal, arsızlardan değil senin yüzünden buraları bırakıp şehir değiştirmez, anladın mı? Sesini çıkarmaya çalış bakalım, bak gör o zaman ben seni ne yapıyorum, kanını sinek gibi sömürürüm senin!

Tola Han: Ağabey! *(Yalvararak, ayaklarına kapanarak.)* Ben ne günah işledim, neden bu kadar hor görüyorsunuz beni? Keşke hiç doğmamış olsaydım! Bana kimseler acımadığı zaman siz acısaydınız keşke...

Hayid Can: *(Yusuf Can'ı iterek.)* Bırak yavrum, ne günah işledi bu kızcağız?

Yusuf Can: *(Hayid Can'ı iterek aradan çıkarır, Tola Han'a yönelir.)* Bilmiyor musun ne yaptığını, o zaman öğren, lanetli!

Tola Han: Ağabey, ben ne yaptım ki bir şey yaptıysam tamam öldürün beni!

Yusuf Can: Teyzeye vermek istediğimiz kişiyle evlenmek istediğini söylemişsin? Nasıl yüzün varmış seni, namussuz?

Tola Han: *(Yüzünü kapatır, utanır.)* Hiçbir şey demedim.

Yusuf Can: Sen biliyor musun, şariat evladını sarması için anne babaya hak tanıdığını, biliyor musun?

Hayid Can'a çıkar.

Bugünden itibaren, kafanda kurduğun olayları, hayalleri durduracaksın, sessizce evde duracaksın ki yoksa bu bıçağı senin için, özel getirdim, aklın başına gelsin. Derini yüzer zamanla doldururum, kendini mezarlığın tam da ortasında bulursun.

Hayid Can: Bırak yavrum. *(Tola Han'ı çeker.)* Genç yaşları işte herkes ayak direr, böyle durumlar karşısında. Dost düşmanın lafına uyup, hepiniz bu kızın üstüne-üstüne gelmeyin! Babasını, anasını elin ağzında laf edecek kadar aptal değil bu kız. Asla karşı

gelmedi, gelmeyecek de hepsi uyduruk laflar. Hadi sen de git artık, daha fazla üzerine gelme.

Yusuf Can: Tola, seni uyardım, akıllı ol! Ben erkeklerin arasında sözüm söz olan, er yiğidim biliyorsun. Eğer sen bir şeyler yapmaya kalkışsan dahi, eşimi boşayacağım sözünü verdim. Ona göre davran, ona göre hareket et! Paramparça edeceğim seni, parçalara böleceğim seni ha! Beni biliyorsun, boş laflara gerek yok. *(Çıkar.)*

Hayid Can: Ben dedim yavrum! Herkesi karşına aldın, olacağı buydu. Bırak, teyzen kurban olsun sana, yapma bunu kendine de başkalarına da... Allah'ın dediği olur. Daha ne olur biter, yarına kim var, kim yok. Düğünden önce herkese haber salmak gibi boşuna uğraşma. Hadi eve girelim. Kumru ablan geldi. Biraz onunla konuş, kendine gel biraz.

Tola Han: *(Ağlayarak.)* Siz gidin ben geleceğim.

Hayid Can: Hadi sen de gel. Tamam mı, kendine gel, toparla kendini. *(Çıkar.)*

Tola Han: *(Ağlamakla karışık.)* Ya Allah, uçan kuşa verilen değer kıymetimiz yokken, neden o zaman kadınları, kızları dünyaya getirdin? Bu da dünyaya gelmek midir, bu da yaşam mıdır? Ya Allah'ım! *(Sinirli bir şekilde yerinden kalkar.)* Yok, daha önce yapmadıysam, şimdi yapacağım! Dünya gözüyle göreceğim bunları. Tanımadığım birinin kollarına girmektense, kendimi ecelin eline teslim edeceğim, binlerce kez daha iyi. Derler ya, dileğim iki bileğimde, istediğimi elde edeceğim. Bütün canlılar, canavarlar kendi hal çaresine bakarken, ben annemle babamın dediklerini mi yapacağım? Onların emrinde ise kader diye bir şey mi kalır bu hayatta? *(Çıkar.)*

Perde iner.

Üçüncü Perde Oyuncuları

Zebi Han - 24 yaşında, orta boylu, beyaz tenli, güzel bir kadın, Mastura'nın iş arkadaşlarıdır.

Zübeyde - 34 yaşında, orta boylu, güzel bir kadın, gövdeli ve süslü biridir. Zebi Han'ın arkadaşısıdır.

Aynisa - 25 yaşında, köy zenginin eşidir, buğday renk tenli, güzel ve hoş sohbet biridir. Yanında yardımcısı vardır.

Zühre - 21 yaşında, gayet güzel, güzel fiziği vardır, Aynisa'nın ikinci yardımcısıdır.

Taci Han - 28 yaşında, yerin sahibi. Esan Kul'un eşi, kısa boylu, sade güzel ve sarışın biridir. Mastura'nın işini gören kadınlardan biridir.

Abide Han – 25 yaşında, üst tabaka insanın eşi, gayet güzel ve hoş endamlı biridir, güzel konuşan ve neşeli, işveli kadındır.

Aypaşa – 36 yaşında, hürmetli insanlardan birinin ailesindendir, oldukça güzel ve siyah saçları, güzel sohbeti olan ve neşeli bir kadındır.

Mahmuda – 18 yaşında, iyi bir eğitim görmüş, oldukça güzel, şımarık, beyaz tenli, simsiyah saçlı ve kara göz bir kadındır. Aypaşa'nın hizmetçilerinden.

Saib Can – 28 yaşında, yakışıklı ve gövdeli yigittir. Beyaz tenli, siyah gözleri vardır. Tilla Han ve diğerleri tarafından beğenilen biridir.

Tilla Han – oldukça nazik ve nefis bir kadın ve Saib Can'ın eşidir.

ÜÇÜNCÜ PERDE

Sahnenin görünümü: Esan Kul'un, orta zengin birinin ev süsleme şekliyle süslenmiştir. Ağabeyinin evlatları meclis yerinden toplanan araç gereçlerle doldurulmuştur. Sağ tarafta – evin bahçesine pencere, sol tarafta ise kilere girişi olan küçük bir giriş. Karşısında, sağ tarafta avluya çıkan bir kapı. Mastura'nın elinde def yavaşça ritim verirken, Zebi Han türkü okumaya başlamak üzereyken perde kalkar.

Zebi: (Elinde şarap, salonda bulunan diğer insanların bardağını doldurarak.)

Eşiğine gelmiş, arz-ı hal edip gideyim,

Senden sevgilim birkaç soru sorup gideyim.

Sen hemen acımaz olsan da halime,

Katil cellatlarının yüzünü göreyim de gideyim.

Özledim vuslatı, sabretmeye mecalim kalmadı,

Bir kere bana baksan, seni izleyip gideyim.

Servi boyunu bir göster ki sevgilim, tâ bugün

Her gördüğüm zahmetim hayal ürünü olmadan gideyim.

Maşuk ehline yakışmaz daima zulm-u cefa,

Aşk resminde ben de özümü misal eyleyip gideyim.

Vefasızlık aşikâr olursa, dök son damla kanımı,

Halk içinde zalim olduğunu destan eyleyip gideyim.

Yıkarım, ya yıkarım beş gün ganimettir cihan,

Kaldırın, gül yâr olsun, geçicidir iyi veya kötü.

Herkes ah vah eder, Mastura son ritimleri verir, Zebi bardağı Zühre'ye verir ve dansa kalkar, biraz dans ettikten sonra, teşekkür eder ve Mastura'nın yanına gelir, otur.

Hepsi: Yorulmasınlar ya!

Zebi: *(Eğilerek.)* Teşşekürler!

Mastura: Hey Taci! Çorba ne durumda?

Taci: Patatesini ekledim.

Mastura: Elini çabuk tut, geç kalmayalım, bu sıcaklarda. Biraz da meze getir!

Taci: Tamam. *(Tabakta geriye kalan mezeyi alıp götürür.)*

Mastura: *(Elindeki defle ritim vererek.)* Hadi, ablan kurban olsun, herkesten çok seni özledim.

Mahmuda: Tabii ki yalnız, Zebi Han ablamın okuduğu şarkıyla eriten kalplerinizi, taş çevirme gibi düşüncesi varsa, söylerim.

Hepsi: Söyleyin ya!

Mahmuda: Tamam, seve seve, kusurlarımı görmezden gelirsiniz.

Bir işveyle canan divane eyledi gitti,

Aklımı saçarak her yana, mestane eyledi gitti.

Evvelde alıp gönlüm, gerçek vefa ile,

Sonunda acılara bırakıp, cefa eyledi gitti.

Bilmem ne günahım var, almadı hiç benden haber,

Kıskanç düşmanlarım, onu bana bigâne eyledi, gitti.

Ben nereye gideyim, o neşeli cefakâr yüzünden,

Halk arasında beni tamamen divane, deli eyledi gitti.

Bırak namaz ve orucu veya doldur kâseye bozanı,

Mertler içsin bozanı veya namert görmeden kâseni.

Hepsi: Ağzınıza sağlık!

Saib Can ile Tilla Han girerler. Başında peçesi fakat yüzü açık.

Buyurun!

Bazıları ayağa kalkar, bazıları hiç umursamazlar. Tilla ile Saib Can başlarından peçeyi alır, asaralar. Saib Can başındaki beyaz örtüsünü de çıkarır.

Mastura: Evet, ne oldu, evin içine kadar peçeyle girer olmuşsunuz, rolünüzü çok mu beğendiniz?

Aypaşa: Allah vere de bizden uzak durur olmayınız...

Taci sofraya bezi getirir.

Hepsi: *(Evin üst köşesini göstererek.)* Hadi buyurun, neler oluyor anlatın?

Saib Can: *(Bıyığını okşayarak.)* İlk önce selamlaşalım, hasret giderelim. *(Bir kenardan erkekler gibi selamlaşarak, Mastura'nın yanına oturur.)* İşte, Taci ablam da geldi. *(Dua Fatiha okunur.)*

Hepsi: Hoş geldiniz!

İkisi: Hoş bulduk!

Mastura: Ne oldu? Taci?

Tilla Han: Pak olmazsa, tertemiz rezil oluyorduk.

Mastura: Nedenmiş o?

Saib Can: Öyle, meydanda erkekler oturmuş, Allah'tan ben önce peçeyle etrafa bakındım da öyle gördüm.

Mastura: *(Taci'ye.)* Kimler var? *(Herkes şaşırır.)*

Taci: Kimse yok. Arabacılarla Esan Kul ağabey oturuyorlardı. Çorbanın kokusunu alınca memur ile vekil bir de bekçi gelmişler. Onlar işte.

Mastura: Onların yüzünü ölüm görsün! Mescidin hocasından daha da beter çıktı bu ya nereye gidersek peşimizdeler, it gibi de koku alıyorlar. *(Gülerler. Sessizlik.)*

Taci: *(Sofrayı kurarken.)* Daha yeni kapıya adam yerleştirdim ki geldiler.

Mastura: Akıllı düzgün biri olsun bari, İsa Hanların günü gelmesin başımıza.

Aypaşa: Peçesi sırayla gelirlerse, çocuk ne yapabilir ki? *(Gülerler. Taci Han çorbaları getirir.)*

Mastura: *(İki şişeyi yanına alarak.)* Ceza yemeye hazırlar, bırak geç kalsınlar! *(Şişeleri açar.)* Biriniz saki, biriniz içici peki, neden bu kadar geç kaldınız?

Abide: O zaman bugünün biraları geç kalanların ikramı olacak.

Saib Can: Peki özürüyle kabul eder misiniz?

Abide: Kalbimiz güvenirse, binlerce defa.

Saib Can: *(Tilla Han'a.)* Siz söyleyin!

Tilla Han: Matkasım Bay'ın cenazinden geliyoruz.

Hepsi: Ya nasıl olmuş?

Tilla Han: Ömrünün sonuna gelmiş demek ki. *(Kafasını sallayarak.)*

Zebi: *(Zübeyde'ye fısıldayarak, sessizce.)* Rukiye Han ilaç vermiş.

Aypaşa: Çok büyük bir şey olmuş. Yarından Rukiye'nin mutluluk güneşi doğacak desenize.

Abide: Ya ne sandınız? İmansız adam iyi ki de öldü, bir değil, iki değil tam dört tane kadını vardı. Hepsi de mutlu adamın ölümünden.

Aynisa: Boyuna göre kefen biçilir işte, neysen hakkından gelecek illa birileri olacaktır. Bizi sanırım kurban olduğum Allah'ım anamızın karnından gideceğimiz tek yer olarak mezar, galiba başka bir şey kaderimizde yok.

Mastura: Gerçekten de öyle...

Aynisa: Erkeklerden kendilerinden öfkelenirler. Ulema, şeyh bile olsa bir yıl eşine bakıyor, bir yıl sonra komşusunun kızından başlıyor hediyeler vererek avlıyorlar kızları. Biz ne yapalım peki? Onlar için işlediğimiz tüm günahlar onların boynuna olsun!

Mahmuda: *(Neşeli bir şekilde.)* Bırakın ya, her tarafımızı kara keder sardı. Allah kaldırsın onları da onların laflarını da. Hem Saib Can ağabeyime laflarınız dokunur.

Saib Can: Gül dikensiz olmaz, kurban olduğum! Sizler gibi peri yüzlüler, öyle kötü dikenlerin eline düşmezse, bize de böyle eğlenceler nasip olur muydu ya?

Mastura: Saib Can size laf atıyor ama onun da kalbi sizinle, benim gibi yaralı yüreklerden.

Abide: Öyle ya, yanmış bir kalp değilse ateşin tam ortasında ne işi olsun?

Hepsi: Evet, gerçekten öyle ya!

Hepsi çorba içerler. Taci haşlanmış et getirir.

Mastura: Arabayı hazırlasın, çorbayı içer kalkarız.

Taci: Araba hazır, sizleri bekliyormuş.

Taci çıkar. Çorba kendilerine mahsus ve sıradan laflar edilir, yavaşça yemekleri biter.

Tilla Han, Saib Can da yemeklerini bitirirler.

Mastura: Hadi, ellerinizi duaya açın, vakit de bir yere gelmiş, kalkalım!

Hepsi: Hadi, dua edin. *(Ellerini açarlar.)*

Mastura: Gitmez varlık ver, gülerek çiçek açalım, beş günlük vefasız dünyadan neşeli bir şekilde göç edelim, Allah-u Ekber.

Fatiha okunur. Herkes kalkar, hizmetçileriyle çıkar. Biraz sonra hızlı bir şekilde Gülcan ile Mastura içeri girerler.

Gülcan: Ne yapacağım? Bugün olmazsa, başka bir gün yapmamız mümkün değil, diyor.

Mastura: Eniştenizle görüştünüz mü? Haberi var mı?

Gülcan: İlk önce eve gittim, Nor Boyvaçça ile ikisi oradaydı. Sanırım, para getirmiş gibiydi. "Sen hızlıca gidip Mastura'ya haber ver, ben hemen geliyorum" dediler. Oradan

direkt buraya geldim. Allah'tan bahçeye gitmemişsiniz. Yoksa yorgunluktan bayılırdım. *(Yüzünden terini siler.)* Canım çıktı vallahi ya. *(Oturur.)*

Mastura: Ne oldu da bugün çıkma kararı aldı, başımızın belası?

Gülcan: Mezarlığa gitmeyecekler galiba. Satın alacak evlerini görmeye gidecekler, evin büyükleri oradan geç dönmeyecekler mi? Zamanı değerlendirmek istemiş!

Mastura: Hay Allah'ım, düğünü de hızlandı galiba.

Gülcan: Kızdan korktular galiba bu sebepli işleri hızlandırdılar. Kız da bulunan her fırsatı değerlendirecektir.

Mastura: Bize de fırsat ganimettir!

Gülcan: Aynen öyle!

Mastura: O kız belası, sokakları tanımazsa iyidir, desenize.

Gülcan: Dinlerin bile bulamayacağı sokaklar var ki, devler bile yolunu kaybeder. Peçenizi alacak mısınız? Eniştem ben haber gönderene dek beklesin dediler.

Mastura: *(Peçesini alır.)* Aklım yerinde değil ki, tövbeler olsun. *(Oturur.)* Lakin, canım teyzem çok dikkatli olun ya.

Gülcan: Tacı Han'a siz de tembihleyin ya!

Mastura: Tabii ki. Bu arada biz eniştenizle epey istişare ettik, konunun üzerinde durduk, düşündük. Ama siz de sakinleşene kadar bir süre gelir gider, kızı kandırmaya yardım edeceksiniz. Geri kalan kısmını onlar halledecekler, söylenenleri duydunuz mu?

Gülcan: Yok.

Mastura: Matkasım Bay'ı diğer tarafa göndermişler.

Gülcan: A? Kim dedi bunu?

Mastura: Tilla Han ile Saib Can cenazede olmuşlar.

Gülcan: Rukiye Han'ın yardımıyla kumaları da gün yüzü görecekler demek ki.

Mastura: Kumaları da durumun farkında, her şeyi biliyorlar. Hepsi bir olmuş, ilaç vermişler adama. İşte gördünüz mü, bizim eğlence meclislerimiz kimlerin başına bela oldu? Ama siz endişe etmeyin. Sağ salim ayağı *(Göstererek.)* bu eşikten geçirin, iş tamamdır.

Mirzaraim girer.

Mirzaraim: Benim aklım gitmiş ya, senin burada olduğunu unutup evde bekliyorum. Sora demeseydi, daha bekliyor olacaktım.

Mastura: Ya, kurban olduğum, bankadan yeni çıkmış ve daha kullanılmamış paraların insanın aklını başından alır. Ne kadar getirmiş?

Mirzaraim: Daha 157 som getirmiş, olanları duyunca dili damağına yapıştı, koşarak gitti. Sen ondan endişe duyma, istediğin kadarını alırsın Nor Boyvaçça'dan. Önemli olan kızın bizim elimize geçmesidir. Paranın lafı bile olmaz. Peki olaylar neden hızlandı, benim mektubuma ne oldu?

Gülcan: Ben önce Rustambek'e mektubu götürüp, onun mektubu aldım ve ondan sonra sizin mektubunuzu yerine yerleştirmek için gittim, içimden gelmedi kapısına bakayım dedim, baktım kapısı açılmış. Kucağımda ekmek bohçam vardı, elime alıp dilenci gibi içeri girdim. Girdim, anası ekmek yapıyormuş, eve gidiyormuş. Kıza: "Kadına ekmek, mutfaktaki pilavdan da ver" dedi. O beni hemen tanıdı, ekmeği getirdiğinde mektubu eline tutturdum. Pilavı mutfaktan getirip, bohçaya koyarken, "Yarın bizimkiler ev bakmaya gidecekler. Akşam namaz vaktinde bahçenin arka tarafında beni hazır bekleyin" dedi. Bu arada, hazırlıkları da bu yüzden, evleri alt üst, bağırıp çağırma sesleri duydum.

Mirzaraim: Neden dün gece gelip haber vermedin?

Mastura: Ya? Ben daha bugün gittiğinizi düşündüm.

Gülcan: Ben zaten akşama doğru eve döndüm. Büyük hazretin, en küçük eşi, adı neydi ya...

Mastura: Hanpaşa Hanım mı?

Gülcan: Evet, Hanpaşa hanımın evinden birileri gelmiş, bizimle gelin diye rahat bırakmadılar, beni götürdüler. Dönüşte sizlere haber veririm diye düşünürken, hanım babasının evinde imiş, oradan da uzak bir yerde beni bekliyorlarmış. Hemen İsa Han'ı bana bul dedi, geç vakte kadar adamı arayıp, zar zor buldum. Şimdi gideyim demiştim, bırakmadı, sabaha kadar onunla birlikte oturdular. Sabah ezanında o çıktı, gün doğarken de beni bıraktılar. Evime gelip, toparlanıp gelene kadar anca bu saat oldu...

Mirzaraim: Hanpaşa'nın keyifleri yerinde ve parası bol galiba...

Mastura: Yok öyle değil, her bir meftunu için ayrı bir arabulucusu var.

Gülcan: Ne yapayım şimdi. Onlar büyüğümüz, bugün değilse yarın işimiz düşecek, kıyamet umuduyla böyle yerlere de hizmet ediyorum işte!

Mirzaraim: Evet, hizmetlerini gör tabii ki, karşılığını alırsın elbet!

Mastura: Şimdi şakanın zamanı değil! Ne yapacağız?

Gülcan: Şimdi, öncelikle bana bir yol gösterin. Arada gidip geldiğimin farkındalar. Eğer olur da kız ortadan kaybolursa, başıma bir bela açar mıyım? Yaşlı halimle, imansız bir şekilde gitmek istemem, sonuçta diğer tarafa kendi ecelimle gitmek isterim! *(Gülerler.)*

Mirzaraim: Ya sen sakın olsana! Sen öleceğim zaman haber ver, bir çuval dolu-dolu iman bulur getiririm ben sana. *(Gülerler.)* korkun sadece bu mudur? Şimdi ben hocanın yanına gider, kızın ağzından babasına bir mektup yazacağım. Orada: “Eğer beni istediğim insana vermez iseniz, kısasa kısas keserek, Mavur fuhuş evine bir erkekle kaçtım. Artık ne sevdiğim Rustambek, ne de siz umudunuzu benden kesin. Bu dünyada değil, artık ahirette buluşacağız. Başıma açtığınız işleri kader deyip geçin ve dahi beni aramakla uğraşmayın, boşuna kendinizi yormayın” yazıyor olacak. İşte bu kadar, bu mektubu akşam kızı getirirken, eve bırakacaksın. Hiç de korkma, boş lafları da bırak. *(Mastura’ya.)* Sen Tacii ile bahçeye git. Gülcan, sen burada biraz bekle! Ben mektubu yazdırıp geleyim, sonra alır öyle gidersin. Nor Boyvaçça’ya söz verdim ben de onun yanına gideceğim.

Mastura: *(Kapıda.)* Canım teyzem, dikkat edin! Olduğu kadar sarhoş edin.

Mirzaraim: *(Gülcan’a.)* Şarap getirirse, Esan Kul kayısı hoşafı başlamış, şimdi...

Gülcan: O kadarını da öğretmenize gerek yok!

Mirzaraim: *(Üç som para verir.)* Bu iş öncesi için, şimdilik... *(Çıkarlar.)*

Gülcan: *(Paraya bakarak.)* Bu insafsızlara bak ya, bütün koşturma işleri benim, aylardır, yıllardır koşturup duruyorum, bütün bunlar benim işim ama paraya gelince ortalığı kaynatmak için bile yeterli para vermezler. Her zaman huzur bunların, iki kolu yukarıda paraya baka ben kalıyorum. Neyse, mektubu bekleyeyim. *(Çıkar.)*

Tacii: *(Aceleyle girer.)* Allah kahretsin, nereye bırakmıştım ben ya? *(Durur düşünür, arayıp bulur.)* Evet, ya acele işe şeytan karışır. *(Paketi açıp, bir parçacık alır.)* Kaşkar afyonu derlerdi, bu da işe yarar bence ya. Bu canavar insanın içine girince, gücünü gösterir, bu yeter. Evet ya, kayısı hoşafını da şarabı da hazırlamam lazım. İki karışınca keyifleri öyle bir yerine getirir ki, kimseler artık rahatsız edemez. Neyse, birazdan gelirler, pilav yapmam gerekiyor. *(Çıkar.)*

Gülcan: *(Kapıdan girer girmez.)* Haydi, buyurun gelin Tola Han kızım, burada kimse yok!

Tola Han: *(Girmeden önce içeri bakınır.)* Rustambek nerede?

Gülcan: İçeri girin, Rustambek kendisi buraya getirmemizi istedi. Neden korkuyorsunuz, yoksa bize mi güvenmiyor musunuz? Ya Rabbim!

Tola Han: (*İçeri girer, peçesinin önü ve yüzünü kapatan bez açık bir şekilde. Kapı önüne oturur, bir eliyle alnını, diğer eliyle göğsüne dokunarak, her tarafa şüpheli bir şekilde bakınır.*) Teyze, biz nereye geldik? Arkamızdan takip eden oldu mu? Yüreğim ağzımda kaldı ya!

Gülcan: Meleklerin bile ruhu duymadı, yavrum. Biz şehrin bir kenarındayız. (*Yanına gelir.*) Peçenizi çıkarın, ısındınız.

Tola Han: (*Peçesini verir.*) Yakınlarda başka bir yer yok muydu?

Gülcan: (*Peçeyi alır, asar.*) Sizin dediklerinize uyarak, Rustambek'in bulduğu yer işte.

Tola Han: Kapıdaki hanımlar kim?

Gülcan: Rustambek'in dostunun eşi, sadık insanlar olduğu için uzak olsa bile güvenilir bir bulmuşlar. Bu tarafa geçin, oturun dinlenin, rahat olun.

Tola Han: Yok teyze, bana dokunmayın! Burada kendime geleyim, oh... Ayaklarımın titremesi daha geçmedi. Rustambek bu saate kadar neden gelmedi?

Gülcan: Ben bir sorayım. Öğlen arası çıktım buradan, bir haberim yok, kurban olduğum.

Tola Han: Bir kâse soğuk su getirin.

Gülcan çıkar.

(*Tola Han yerinden kalkar, korkarak evin köşesine geçip oturur, elbisesinin önünü çırparak kendini soğutmaya çalışır.*) Peçe yok olsa keşke, yerine başka bir şey olsa da neyse ya! Hep sorun, hep baş belası. Nereden, nasıl buraya geldiğimi de anlamadım. Sadece ayağım yürüdü, gözlerim bir şey görmedi. Yolda denk gelen değil hatta kirpiğimin her biri ağabeyim gibi cellat gibi göründü. Rustambek'in düşüncesiyle mertlerce yürüdüğümü bilirim, keşke bunlara cevaben kapıdan girer girmez kollarına kendimi atabilseydim. Yorgunluğum, döktüğüm göz yaşlarım hepsi, hepsini unutturdum. (*Düşünceye dalar, ürkerek.*) Aman Allah'ım ben ne yaptım? Neden Rustambek neden ortalıkta yok? (*Oturma şeklini değiştirerek.*) Bugün bir bela olup, buraya gelmezse ne yaparım? O cellat ağabey, acımasız baba, ananın mı yanına varacağım? Ölürüm daha iyi!

Taci girer.

Taci: Su istemişsiniz, ablan kurban olsun. Bizim suyumuzun tadı, farklı, evde çay da bitmişti teyzemi komşulara çay istemesi için gönderdim. Biraz kayısı hoşafı vardı, buz gibi, içer misiniz, sıcaklığımıza iyi gelir? Çay gelene kadar idare eder sizi?

Tola Han: (*Utanarak.*) Olur...

Taci: *(Dolaptan alır, önüne koyar.)* Ben de sizin durumlarınız bizzat yaşadım. Bu herkesin başına gelecek şeylerdir. Huzurlu, rahat bir şekilde, kendi eviniz gibi oturun, boyunuza ablanız kurban olsun! Rustambek gelir birazdan. Ortılığı toparlayıp, dikkatli bir şekilde gelmesi lazım. O size kıyamıyor, yoksa yüreği yangın yeri.

Tola Han: *(Kâseyi alır, hızlıca içer.)* İnşallah gelir ya.

Taci: *(Kâseyi alır.)* Ne olabilir ki, siz sakin olun, birazdan gelir. *(Çıkar. Kapıdan Tola Han'ı izler.)*

Tola Han: Ne kadar iyi bir kadın ya! *(Başını tutar, daha sonra.)* Isınan vücuda soğuk şeyler içme derlerdi, doğruymuş başım dönmeye başladı ya. *(Duvara yaslanır.)*

Taci hemen gider, Gülcan güğüm ve leğen getirir.

Gülcan: Kızım hadi buyurun, elinizi yıkayın. Bir şeyler yiyelim, yorgunluğunuz da gider.

Tola Han: Teyze, başım dönüyor. Boğazımdan bir şey geçmez, boş verin ya.

Gülcan: Teyzen kurban olsun, boğazınızdan bir lokma bir şey geçmezse daha da kötü olacaksınız. Rustambek sonra bana kızacaktır, hadi buyurun!

Tola Han: *(Elini yıkar.)* Rustambek geldiği zaman birlikte yesek olmaz mı?

Gülcan: Biz yemek yerken üstüne gelse, daha da mutlu olacaktır. *(Leğeni bırakıp, masa kurur.)*

Taci pilav getirir. Bir elinde çay.

(Gülcan piyale alır, pilavın etlerini doğrarken.) Bu zamanlara kadar nasıl sabretmiş?

Taci: Yazığım o da ne yapsın ya? Yüreği yangın yeri, mahvolmuştur. Bir taraftan el alemin görmemesi için uğraşırken, bir taraftan bizim sokakların kötü olması da var, gelen geçen görmedi mi diye bekliyordur? *(Tola Han'ın yüzü değişir.)*

Tola Han: Allah'ım ya, oldukça kuytu bir yere gelmişiz ya! Etrafta insanlar yaşamıyor mu?

Taci: Bir biz, bir de yanımızda Allah'ın belası komşumuz var, işte.

Gülcan: Hadi yemeğe buyurun!

Taci: Hadi içinize sıcak yemek girsin, bir iki lokma bir şey yiyin. Şayet yorgunluğunuz gider.

Tola Han birkaç bir şey yedikten sonra, başı kötü bir şekilde dönmeye başlar.

Tola Han: *(Ellerini silerken.)* Ben dedim, yiyemem dedim. Daha da beter oldum.

Kapıdan Mirzaraim, Esan Kul, Nor Boyvaçça ellerinde silahla, çeneleri kapalı ve aceleyle içeri girerler, oturanlar gayet korkarlar.

Nor: Ses çıkarma, hepinizi vururum! Bu ikisini bağlayın! *(Hizmetçiler bağlamaya çalışırlar.)*

Taci: Ya, Allah'ım ya onlara dokunmayın, onlar benim misafirlerim. Benim her şeyimi alabilirsiniz. Öldürün ona bile rızam vardır!

Tola Han: *(Halsiz bir şekilde.)* Babacığım! *(Gülcan'a yaklaşır, arkasına sığınır.)* Benim şansım işte bu, teyzeciğim!

Gülcan: Korkma kızım! Ne yapacaksınız, bu kız misafir, işte ne yapacaksanız bize yapın.

Nor: *(Kızı kendi tarafına çekerek.)* Hemen kalk dedim, öleceksin yoksa! *(Diğerlerine.)*

Biz mülk hırsızları değiliz, bu misafirinizi elinizden alacağız.

Gülcan ve Taci: Allah kahretsin!

Tola Han: *(Kendini fırlatarak.)* Canım teyzem, beni kurtarın, lütfen!

Nor: *(Tola Han'ın kolundan yakalayıp.)* Seni benden başka kimseler kurtaramaz. Bağırma, canına susamadıysan sakın ses etme! *(Gülcan ve Taci'ye.)* Evet, bizim ciğerimiz gece-gündüz parçalanırken, kimseleri görmeye tahammülüm yokken ulaşamadığım, elde edemediğimiz meleği beş som karşılığında, sen cadı Rustambek'e verecektin değil mi? Ne kadar para istiyordun, benden istesene aşağılık! Ayakkabının topuğunu elmas yapmayan, namert olsun. Götürün bu ikisini! Kanından pişi yapacağım! Yorgunluğuma değsin.

Yalvarıp yakarmalarına rağmen, çıkarırlar.

Tola Han: *(Gidenlerin ardından.)* Teyzeciğim, beni bırakıp nereye gidiyorsunuz?

Nor: *(Tola Han'ı sıkıca tutar.)* Bağırmayın diyorum. Oturun buraya, kurban olduğum! Bu kulunuz size kurban olsun. *(Tabancasını yan tarafa bırakıp, sofrayı pilavıyla birlikte kaldırır, çenesinden örtüyü çıkartır, üzerinden kaftanını çıkartır, bıyıklarını okşayarak devam eder.)* Ya ben, boyunuza kurban olurum. Beni mal-mülk hırsızı sanmayın! *(Tola Han'da yarım korku, yarım tedirgin bir şekilde.)* Ben cemal hırsızıyım. Sizi elde etmek için yıllar, aylarca toprağa sarıldım, kan ağlayan, kulum ben.

Tola Han: *(Utanır, yarım korkusu tüm vücudunu sarar.)* O zaman neden seni öldüreceğim diyorsunuz? *(Ağlar.)*

Nor: Canım yolunuza kurban olsun, yalnız ses etmeyin diyorum, faydası yok.

Tola Han: *(Şiddetli korkuyla.)* Ah ben ne yaptım ya?

Nor: *(Tola Han'ı kendine çekerek.)* Siz artık, yolunda kendinizi feda ettiğiniz kişiyi göremeyeceksiniz. *(Tola Han korkar.)* Sadece benimle olacaksınız.

Tola Han: Tamam, o zaman babamlara elçi gönderin!

Nor: Yok ya! Uzun yıllar kandım, ama artık kandıramazlar beni. Siz bugün artık o eve geri dönemez bir halde ayrılmadınız mı?

Tola Han: Siz nereden biliyorsunuz?

Nor: Sizin benden haberiniz yok. Benim ise sizin kalbinizden geçen her şeyi bilirim.

Tola Han: Ben o evden Rustambek diye çıktım.

Nor: Ben sizin yüzünüzden yandım, kül oldum. Demek ki bana nasip olmuşsunuz, benim aşkım, Rustambek'in aşkından üstün geldi.

Tola Han: *(Nor Boyvaçça'ya bakarak.)* Peki, o zaman bugün bana izin verin, gideyim, yarın için Allah Kerim.

Nor: Bir ana dahi tahammülüm yoktur. *(Tola Han'ı öper, kız kendini çeker.)*

Tola Han: Allah'ım bu nasıl bir iş? *(Ağlar.)* Ben nasıl bir belaya düştüm?

Perde iner.

Dördüncü Perde Oyuncuları:

Halis Han – 19 yaşında, ikinci perdedeki Tola Han* dır.

Ay teyze – 65 yaşında oldukça çirkin, zayıf bir ihtiyar kadındır, Yadigar'ın hücre oda hizmetçisi.

Taci bay – 28 yaşında, gövdeli, orta boylu, al yanaklı, kendine yakışan sakalları olan yiğittir, Rustambek tarafından gönderilen haberci.

Yadigâr – 35 yaşında, uzun boylu, zayıf fiziği vardır. Değişik gözleri olan, saçma konuşmalar yapan, keskin burun hatlarına sahip, katı biridir, esmer tenli, keçi sakallı biridir. Fuhuş satımlarıyla uğraşarak gelir elde eden, Tola Han'ı Mirzaraim karadan satın alan erkek.

Dursun – 21 yaşında, orta boylu, nursuz yüzü vardır. Yadigar'ın semaver yakanı hem de aşçısı adı altında kirli işlerini yürüten biridir.

Mamat – 53 yaşında, kısa boylu, esmer ve beyaz sakallı biridir.

DÖRDÜNCÜ PERDE

Sahne görünümü: genel evin kileridir, temiz araç gereçlerle süslenir. Sağ tarafta kilerin kapısı, yanında bahçe görünen pencere vardır. Halis Han (Tola Han) tek başına elinde yana, süslenirken zamanda perde kalkar.

* Tola Han Mastura, Mirzaraim kara, Nor Boyvaççalardan Yadigar'a satıldığı zaman Halis Han adını verirler. (Yazar açıklaması.)

Halis Han: (*İç çekerek.*) Ah, anneciğim sizlerle geçirdiğim mutlu günlerimi o kadar çok özledim ki, düşünüyorum, aklıma geldikçe ciğerim paramparça oluyor. (*Ağlar.*) Keşke, beni affedeceğiniz güvendiğimiz birisi söylese bana. (*Ağlamaya devam eder.*) Bu pislik yerlere razı gelmeden, ne yapabilirim, Allah'ımın rahmetinden, babam, annem, akraba-yakınlarımdan, halk sevgisinden, tek aşkım olan Rurtambek'in aşkından, gözlerden düştüm, ırak kaldım. Belki, vefat ettiğimde bile ne sizi ne de memleketimin bir avuç kara toprağını görmek, sarılmak nasip olamayacaktır. Tüm bunların kendi aptallığım yüzünden başıma geldi. Ama sizler de masum değilsiniz... (*Ağlar.*) Ah, evimin eşiğini bir kere görebilsem, bu dünyadan başka bir isteğim yok. (*Ağlar, sonra toparladıktan sonra.*) Neler için uğraştım, ne hallere düştüm... Neyse, Rustambek'ten bir haber gelsin bakalım, ona göre karar alacağım.

Ay teyze girer.

Ay teyze: Taşkent'ten bir arkadaşınız geldi.

Halis Han: Kimmiş?

Ay teyze: Bilmiyorum. Üst başı iyiydi, köyün zenginleri gibi. Uyanmış mıdır, bir bakım, Taşkent'ten arkadaşınız dersiniz beni tanır, dedi.

Halis Han: Ben bir bakayım. (*Çıkar, geri gelir.*) Yok, ben bu insanı tanımıyorum. Nereden arkadaşımış? (*Ay teyze kilerden.*) Neyse gelsin, burada bir şey var. Belki, Hokand'dan canım Rustambek'in yanından geliyordur. Belki mektubu aldı.

Taci bay girer.

Taci bay: Selamünaleyküm.

Halis Han: Aleykümselam. (*Oturması için yer gösterir, buyur eder. Ay teyze kilerden izler.*) Oturun bakalım, hoş geldiniz!

Taci bay: Nasılsınız, iyi misiniz?

Halis Han: Allah'a şükür, siz nasılsınız?

Taci bay: Biz de artık, bundan sonra iyi olacak gibi duruyoruz.

Halis Han: Ben çay getirmelerini söyleyeyim. Ondan sonra rahat bir şekilde oturup, konuşalım. (*Kalkar, kiler kapısından Ay teyze yavaşça çıkar.*) Dursun, hey Dursun! (*Kendi kendine.*) Düşündüğüm gibi, Hokand'dan gelmiş. Beni Taşkent'te düşünen insan mı var? Benim buradaki hallerimi duyunca, Taşkentli gibi giyinmiş, öyle gelmiş. Rustambek'ten haber getirmiş belli ki.

Taci bay: Yazık bu kıza ya! Böyle uygunsuz yerlerde nasibini buluyor. Allah'tan diyorum, Rustambek böyle şeyleri kaldırmış! Allah yardım etse bu melunların elinden seni sağ salim kurtaracağım.

Dursun: *(Görünür.)* Çay mı?

Halis Han: Demli bir çay yap, taze bir nargile, bir de pilav yapın tamam mı? Ay teyzeyi de yanına al!

Dursun: Tamam. *(Çıkar.)*

Halis Han: *(Girer, tepside çerez getirir.)* Ben de yeni uyandım, daha bir şey yemedim. Gelerek iyi yaptınız, yalnız yemek yemekten daha kötüsü yoktur. *(Oturur, ekmeği kırar.)*

Taci bay: Sizin kalbinizdeki insanın bulunması zor. Yoksa sizinle birlikte yemek yemeği istemeyen mi yok?

Halis Han: *(Güler, buyur eder.)* Hadi buyurun, evet, bu arada dediğiniz de doğrudur. Ama ben bir satılı kullar arasındaki bir insanım, yine de istediğim şeyi elde edebilecek güce sahibim. Adımız çıkmış... öyle olsa da genel kadından daha fazlasıyım.

Ay teyze girer. Dursun nargile getirir, bırakır.

Şimdi çay getir. Teyzem bizim nargileyi temizler.

Taci bay: Eğer benim için ise, ben kullanmam.

Halis Han: O zaman bırak, tütün içirim.

Dursun çıkar.

Taci bay: Kardeşim bekleyin. *(Para vermek ister.)*

Halis Han: Bırakın, ne yapıyorsunuz. Benim kardeşim sayılır, ayıp olur. *(Dursun'a.)* Hızla! *(Çayı bırakır.)* Teyze, dışarıya göz kulak olun. Şimdi biraz, gönül rahatlığıyla bir şeyler yiyeyim. İştahımın bozulasından bıktım artık! *(Gülerler.)* Gelen, soran olursa, uyuduğumu söylersiniz! Misafirle biraz zaman geçireyim.

Ay teyze: Tamam, yavrum. *(Şüpheli bir şekilde bakar.)* Kapıyı da kapatmamı ister misiniz?

Halis Han: İyi olurdu. Çayı da kendiniz getirin. Elini çabuk tutsun!

Ay teyze: Tamam. *(Çıkar.)*

Halis Han hemen kalkıp, kapıyı kapatır fakat pencereyi açık unuttur. Ay teyzenin yüzünün yarısı pencereden görünür.

Halis Han: Bugün hiç bu kadar huzurlu hissetmemiştim. Her zaman etrafım yolunu gözetleyenlerle doluydu. Hadi bakalım, gözüme ateş gibi görünüyorsunuz, anlatın bakalım hangi bahçenin ateşisiniz?

Taci bay: Dediğinizde haklısınız. Ama ben de bugünü bekleye bekleye on beş gündür zar zor denk getirdim.

Halis Han: Gerçekten mi?

Taci bay: Allah çarpsın.

Halis Han: Benim bir suçum yok. Demek ki böyle kısmet olmuş. Affedersiniz peki nasıl geldiniz?

Taci bay: Tabii ki Hokand'dan geldim.

Halis Han: (*Gözleri dolar.*) Öyle tahmin etmiştim! İnsanları bir kere görmem kâfi, sonra unutmam.

Taci bay: Ben de sizi tanımama rağmen, isminizden şüpheyeye düştüm, genç yaşlarında gördüğüm kızdınız. Siz kimsiniz?

Halis Han: Buradaki kimseye güven olmaz. Benden şüphe etmesinler. Benim kim olduğumu (*Eline sazını alır.*) bu gurbet ellerde, dert ortağım olan bir tutam ağaç parçasıyla anlatırım. Şayet benim daha önceden çektiğim kederimi de anlarsınız, böylece her şey çözülecektir. Yoksa, beklenmeyen hadiselerle karşı karşıya kalacağız. (*Sazını akort eder.*)

Taci bay: Keşke! Ama tabii ki buradaki insanları siz daha iyi tanır, durumları bilirsiniz.

Halis Han: (*Kısık bir sesle okumaya başlar.*)

Aziz dostlar, ne yapayım bahtım kara olduğundan ağlarım,

Azizimden ölmeden ayrıldığım için ağlarım.

Kör edip evlat acısıyla Yakup'u Kanan'da

Yusuf gibi beş para etmez insanlar için ağlarım.

Gerçek şu ki aşk acısı cehennem ateşinden daha kötü,

Yandı bağrım, külüm göğsü savrulduğuna ağlarım.

Vefasız yâr diye düştüm bu derdi devasızların eline,

Yandı bağrım, külüm göğsü savrulduğuna ağlarım.

Kime anlatayım derdimi, bir dert ortağım dahi yok,

Bu ayrılıkta düştüğüm bu haller için ağlarım.

(*Yerinden kalkar.*) Ya Allah'ım!

Taci bay: Ne oldu ya?

Halis Han: Daha yeni Ay teyzeye bana gelenlere uyuyor deyin demiştim, şimdi oturmuş saz çalıp şarkı okuyorum. Sizi görünce mutlu oldum, aklım başımdan gitti. İşte, başımdaki bu belalar benim adımlı Halis Han olarak değiştirdiler.

Taci bay: *(Gülümseyerek.)* Ben de sizi böyle mutlu mesut görünce, diyeceklerimi tamamen unuttum.

Halis Han: Yıllar öncesi annem benimle konuşurken, yüzüne bakamazdım. Aşk ile gurbet bir araya gelip insanı ölmekten beter edermiş. Kendinizi de öldüremeyince, başka avutucu şeyler bulurmuşsunuz, ne yaptığının da bir önemi kalmazmış. Benim şimdiki halimi görenler, ne derse doğru der, fakat geri kalan kısmını bir Allah bir de ben bilirim.

Taci bay: Böyle ağır dertleri kadınlar kaldırabilir. Erkeklerin başına böyle bir şey gelse, bir gün dahi duramazdı.

Halis Han: Evet, kendime geldim, toparladım. Hokand'dan ne zaman geldiniz? Benim dert dolu şarkımdan neler anladınız? Beni nerede görmüştünüz? Bunların cevabını bekliyorum. Kendi derdimizden konuşalım ki her an ganimet buralarda. *(Çay doldurur.)*

Taci bay: Evet, uzun lafın kısasını şimdi ben anlatacağım. Ben bugün itibariyle, on iki gündür Semerkant gurbetini çekiyorum, fırsat kolluyorum. İki kere geldim, komşunuzda misafir oldum, çay içtim ve sizi görmek için bekledim ve gördüm *(Göstererek.)*, dudağınızdaki benden tanıdım. Siz Yusuf Can'ın kardeşi, Rustambek'i kendine aşık eden, o Tola Han'ın ta kendisisiniz!

Halis Han: *(Rustambek adını duyunca başını masaya koyar.)* Ah, Rustambek! *(Ağlar.)*

Taci bay: *(Başını kaldırır.)* Şimdi ağlamanın hiç sırası değil. Gülmenin zamanı, çünkü yerin bir gün nasip olursa, buluşacaksınız. Kaldırın başınızı. Bir an önce plan yapmamız gerekiyor.

Halis Han: *(Göz yaşlarını silerek.)* Benim mektubum ulaştı mı?

Taci bay: Mektubunuz ulaşmamış olsaydı, biz sizi burada nasıl bulurduk?

Halis Han: Daha kimse bilmiyor değil mi?

Taci bay: Kimse bilmiyor. “Tola Han ortalıktan kaybolmuş” gibi laflardan başka ortada hiçbir şey yok. Ağabeyiniz, birkaç kere bir, bir buçuk ay ortalıktan kaybolup sizi aradı, ama bulamadı. Öldürüp bir yerlere attılar gibi laflar dolaştı, sonradan herkes sizden umudunu kesti.

Halis Han: Evdekiler nasıl, hayatta olanlar var mı?

Taci bay: Hepsi yaşıyor, ama babanız sizi aday olan damadın babası tarafından iflas ettirildi, evinize mühür basıldı, sonra epey ağır günler geçirdi. (*Halis Han'ın gözleri dolar.*) Şimdi durumu daha iyi.

Halis Han: Rustambek peki? Ağabeyim ona bir şey yaptı mı?

Taci bay: Öldürecekti. Sizin kaybolduğunuz gün yanına gitmiş, öldürecekti. Ama Rustambek'e gönderdiğimiz mektup eline geçmiş, ağabeyiniz bunu görünce sakinleşmiş.

Halis Han: Hangi mektup?

Taci bay: Mektubu bana okumadı ama içeriğini anlattı. “Ben sizin, babam ve anamın vefasızlığı yüzünden, olayları kaldıramadım ve Taşkentli bir yiğitle Mavur şehrinde fuhuş evine kaçtım. Beni bu dünyada artık ne siz ne de annem babam göremeyeceksiniz. Visal ahirete kaldı. Ben sizinle kaçmaya razı geldim ama ağabeyim ikisini de öldürürüm diye söz verdikten sonra, başka biriyle kaçmayı tercih ettim. Benden umudunuzu kesin, kısmetiniz başka biriyle birleşmiş, beni de sakın aramayın” diye yazmışsınız.

Halis Han: (*Hayret ederek, şaşkın bir şekilde.*) Ya, ya Allah'ım! Aşağılık insanlara bak sen ya! Böyle yollarla demek ki fuhuş kadınları buluyorlarmış kendilerine! Peki, ondan sonra ne oldu?

Taci bay: Ondan sonra, mektubu görünce tabii şaşırdı, Rustambek: “Ben şimdi seni, babanı ve anneni öldürmem lazım, çünkü siz benim sevdiğimi elimden aldınız. Ben kız kardeşini kaçırmış olsaydım, benim burada ne işim olurdu? Sen birkaç gün bak ortalığa zaten yanlış giden bir şeyler varsa, kokusu çıkar. Yolun sonunda ölüm, öldürmek duruyor, sorumluluklarına katlanmak lazım!” demiş, ağabeyiniz de sonra sakinleşmiş. Rustambek sizin hakkınızda bir şey olunca bana anlatırdı, fakat bugüne kadar hep sessiz kaldı ve en son sizden gelen mektubu anlattı. Evet, ondan sonra sizin evinize gitmiş, orada ağabeyiniz bahçenizden hemen hemen aynı içerikte mektup bulmuşlar. Sadece orada, Rustambek ile aralarında dava olmamasını istediğinizi ve sizin başka biriyle kaçtığınızı yazılmış.

Halis Han: Allah, Allah! Tövbeler olsun! O kadar olaylar, arkamdan çevrilen işlere bak sen. Cadı gibi ihtiyar kadınmış demek ki, o aşağılık! Allah'ım sağ salım bir şekilde sevdiklerime kavuşmayı nasip et sen!

Taci bay: Mektubunuzdan sonra, çaresiz, namus güç demekmiş, fuhuş yolunda olduğunuzu öğrendikten sonra, ölümü yeğleyip ağabeyiniz ve babanız gece vakti Rustambek'in yanına geldiler. Ayaklarına kapanıp, sizi kaybordu veya öldü diye bilinmesini istediler, halk arasında kimsenin bilmesini, dillenmesini istemediler, yani

bizden korktular. Ne olduysa da artık, öldü bilecek herkes dediler, ne olup bittiyse de hepsi Allah'ın emriyle oldu gibisinden söylediler. Böylece, Rustambek ile ben sizi Bakü'ye kadar arayıp geldik. Diğer taraftan Taşkent'ten buralara kadar her yeri aradık ama bulamadık. Rustambek deli olmak üzereydi, hatta intihara bile kalkıştı fakat son mektubunuz elimize geçene kadar. İşte olayların en kısa şekli böyle.

Halis Han: Rustambek mektubu, ağabeyim ve babama gösterdi mi?

Taci bay: Hayır, siz yazmışsınız. O da göstermeyi doğru bulmadı. Sizi ne zaman sağ salim bir şekilde buradan alıp gideceğiz, sonra geri kalanı düşünülecektir.

Halis Han: Arada o kadar yalan oyunlar olmuş, benim haberim olmadan ben de buralarda gurbette, zorluklar çekiyorum. Tamam, şimdi oldu. Artık ne yapacağız?

Taci bay: Ne yapabiliriz? Bir günü anlaşıyoruz, elimizi çabuk tutarız, anlaştığımız yere geleceksiniz, ben sizi oradan alır götürürüm. Ama bu çok tehlikeli, böyle kötü insanlar arasından insan kaçırmak, oldukça zahmetli bir şey olacaktır. Bir de şikayetçi olmak istesek de olmaz, çünkü herkese sizin nerede olduğunuz belli olacaktır. Bir de bu tarafları da var.

Halis Han: İşte ben de tüm bunları düşündüğüm için, kaderime razı gelmiş, burada çaresiz bir şekildeyim! Dediklerinizde haklısınız. O zaman ben... *(Düşünür.)* cumartesi günü evdeki herkes Şah-ı Zinde'ye gidecekler, ben hastaymış gibi davranıp evde yalnız kalacağım. Öyle bir şey olsa bile tepeme birini diker, öyle gider. Akşama doğru birilerini gönderip, akşam vakti ise *(Göstererek.)* bu sokağın arka tarafından bir yol var, oradan eve bakın, gözetleyin. Orada çamur duvar var oraya gelin, buluşma noktamız orası olacak. Oradan birlikte kaçacağız, ama korktuğum bir şey var ilk olarak ardımızdan iz bırakmamalıyız, birileri bizi sokakta birlikte yakalamamalıdır.

Taci bay: Buraların yanını, sağını solunu on beş gündür ben buraları hep gözetliyorum. At ve araba getirebileceğimiz bir yer değil buralar bütün sokaklar birbirine çıkıyor. Cumartesi ben peçe örterek geleceğim, o zaman bir yere kadar varabileceğiz.

Halis Han: Ya peçe ortadan kaybolsun ya onun yüzünden başıma gelmeyen kalmadı.

Taci bay: Neyse, bizim günümüze yarasın, işimizi görsün.

Halis Han: Yani, orası öyle.

Taci bay: Çünkü iki kadını sokakta görseler, laf atsalar bile, bir şey yapmaya kalkışamazlar. Bu yüzden yola çıkana dek peçeyle gideceğiz, daha sonra bir yolunu buluruz. Bu arada, hemen Semerkant garına da gidemeyiz, çünkü orayı gözetlemeye

geleceklerdir, kendimizi ele vermemeliyiz. Bu yolu takip edersek, yarım saat sonra bozkıra çıkacağız. Tüm bunlardan sonra, yine bir gecelik zorlukları üstleneceksiniz, çünkü neredeyse altı saat sonra başka bir yere gidebileceğiz. Orada, Hokand'lı fırıncı var, onun evine kadar gitsek tamamdır. Gelmeden önce durumu izah ettim, anlattım. Orada ertesi gün geceye kadar kalır, gece trene, farklı bir peçede, kıyafette binmenizi sağlarız. Yanınızda başka biri olacak, yoksa bunlar bizi her türlü yakalayacaklardır. Ne dersiniz?

Halis Han: Bunlar zorluklar mıdır? Buradan sağ salim kurtulayım da Hokand'a kadar yürüyerek gitmeye razıyım.

Taci bay: Tamam, o zaman anlaştık. *(Kucağından ipek mendil çıkarır.)* Rustambek mektubunuza cevap yazdı. Güvenmeniz için bunu verdi, Bayramda mendili siz hediye etmişsiniz. Ama buralar çok tehlikeli, mektubu olduğum yerde bırakıp geldim, ne olur olmaz diye, önlem aldım. *(Mendili uzatarak.)*

Halis Han: Evet, Rustambek *(Mendili eline alır, her tarafına bakınır, tanır.)* her konuda ihtiyatlı davranıyor ama deccal ihtiyar kadına kandı ve beni bu hallere düşmeme sebep oldu. Benden size yadigâr olsun, bunun ucundan tutun, geri kalanına ben borçluyum.

Taci bay: *(Mendili alır, koynuna koyar, teşekkür edercesine.)* Sizi buradan sağ salim götürsem, büyük bir şeref benim için.

Halis Han: O zaman anlaştık.

Taci bay: Tamam. Ben bugünden itibaren hazırım. Bugün ben gara gider, kendi adamımıza haber veririm, “Biz cumartesi çıktık. Tola Han'ı sağ salim kaçırdım” diye mektup göndermesini söylerim, oldukça zor günler geçiriyor. Fakat yanınızda bir şey almayacaksınız.

Halis Han: Tamam o zaman. Ben ne yapacağım buradaki belalı eşyaları? Küpe, zincir ve birkaç altınım var, sadece onları kendime ait eşyalarım var, onları alacağım işte. *(Kapı çalar, hızlıca davranırlar.)* O zaman cumartesi gününe anlaştık. Eğer farklı bir durum meydana gelirse, ne yapacağız?

Taci bay: Haberleşeceğiz.

Halis Han: Tamam. Kim o?

Ay teyze uzaklaşır.

Dursun: Ben.

Halis Han: Gelebilirsin.

Dursun girer.

Ya, pilav hazır mı?

Dursun: Soğumak üzere.

Halis Han: Tamam sofrayı kur, teyze nerede?

Dursun: Karamat Ay ile birlikteydi, burada gördüm.

Halis Han: Söyle buraları toparlasın.

Dursun: Tamam. *(Çıkar.)*

Halis Han: Hadi o zaman çıkalım. Benim yüzümden, buraların da pilavını yiyeceksiniz.

Taci bay: Rustambek ve sizin için canım yolunuzda kurban olsun.

Halis Han: *(Çıkarken.)* Teşekkürler! *(Çıkarlar.)*

Ay teyze: *(İçeri girer, hızlıca ortalığı toparlarken.)* Pak olmazsa var ya, Yedigâr ölmüştü belki. Şükürler olsun ki onun şansına pencere açıldı. Kız da tam bir aptal ya! Yoksa, böyle zenginlik içinde yüzerken, sokaktan gelen birine nasıl itimat edersin, nasıl güvenirsin? O adam sana vefa eder mi? Sadık biri mi, nereden bileceksin? Gençken burada hayatını yaşa işte, keşke devran dönse de ben senin yerine olsaydım! *(Ürkerek.)* Ya, ben burada ne yapıyorum? Bir an önce önünü kesmem lazım. Yedigâr'ı bulayım, haber vereyim. Yine bu aptal yüzünden, bu mekândan sürgün olup, leşim sokak hayvanlarına yem olmasın. *(Çıkmak üzereyken, Halis Han gelir.)*

Halis Han: Teyze, sazımı verin! Ondan sonra çıkıp, Tohta teyzeyi de çağırıp, Dursun ile birlikte yemeğinizi yiye. Kapıyı kapatmayı unutmayın. Ben Rahat Ay'ın yanında olacağım, canım sıkkın.

Ay teyze: Misafir nerede?

Halis Han: Misafir biraz oturduktan sonra, işlerim var diye, gitti.

Ay teyze: *(Sazı alıp, Halis Han'a verir.)* Tamam.

Halis Han çıkar.

Ah sen erken yaşta ölesin! Hokand senin aklını çeldi, değil mi?

Biraz sonra Yedigâr, Mamat gelirler. Aceleci ama kısık sesle.

Yedigâr: Al işte, peki ne yapacağız? Mamat senin dediklerin önümüze çıkıyor! Bundan sonra laflarına karşı gelen, kadındır! Güzel bir tavsiye ver, ne yapayım?

Mamat: Sen çok konuşur, ama az iş yaparsın. O yüzden herkesten tavsiye istersin ve yine kendi bildiğini okursun. Ben sana en başta söyledim, zorla olan işlerin başına geçme, belanı arıyorsun dedim! Sonuçta bu kız yalanlara kanarak bu yola girmiş biri, kendi seçimi değil. Bunu küçük yaşlarından itibaren, kötü terbiyeyle yetiştirmiş olsalardı, o

zaman kendi rızasıyla gelirdi, rahat dururdu, senin ekmeğine engel olmazdı. Bu sadece ölümden korkuyordu ve fırsat kolluyordu. Eğer bir kere avucundan uçup giderse, sana, onu satanlara, yoldan çıkaranlara da sadece bir adım uzakta olacak...

Yadigâr: Dediklerinin hepsi doğru. Bu daha bizim genceciğimiz. Hepsini bir kenara bırak, daha satın aldığım bir buçuk yıldan beri, ona harcadığım parayı dahi elde etmedim. Yarın bir gün Mirzaraim karanın verdiği süreç biter, elinde belgeyle kapınıza dayanır *(Koynundaki mektubu alır, gösterir.)* geçen gün bu mektubu göndermiş. “Parayı mayıs ayının ilk gününden geciktirsen, kızı alır giderim” demiş. Allah verir de eğer dediklerini yaparsa, kız için aldığım borç ne olacak? Başka boş lafları bırak! Artık ne yapacağımı söyle, cumartesi günü kesin kaçacaktır... Başka bir yol var mı?

Mamat: Sen o kızı seviyorsun, o yüzden ona bir şey yapamazsın.

Yadigâr: Mal acısı, can acılarının yanında aşk acısı da ne demek? Benim malım, mülküm olmazsa bir gün yanımda durur muydu? Bu kadar tehditlere rağmen yanımda olmayan biri, bu saatten sonra mı yanımda duracak? Sana birçok önemli sır vermemi ister misin?

Mamat: Söyle?

Yadigâr: *(Kısık sesle.)* Bunun başını ezmeye bile razıyım. Ne yapacaksın artık? Artık ne yapılması gerekiyorsa, yapacağız!

Mamat: Al işte! Artık gereken seviyeye ulaşmışsın. Aklın daha yeni yerine geldi. Emin misin?

Yadigâr: Vallahi, yoksa kendimi öldüreceğim. Namusum elden gidecek yoksa, buna asla takatim yok.

Mamat: Eğer doğruyu söylemek gerekirse, bunu öldürmekten başka bir çaremiz yok. Örneğin, her şeyi sen anlattın. Olur da bu kaçarsa bir taraftan sen, diğer taraftan Mirzaraim hepinizi hapse atacak. Bu kız ona yapılanları yanınıza asla bırakmayacaktır.

Yadigâr: Aynen öyle.

Mamat: İşte, bu! O zaman anlaştık. Yoksa başka türlü onun ölümü seni derinden yaralardı. Şimdi onlar kaçmak istiyorlarsa, bırak kaçsınlar. Onlar bir gün kaçarlarsa, yolda ikisini de yakalar, işlerini halledeceğiz. Hem borçlarından kurtulursun hem de hapishane denilen o beladan kurtulacaksın, hem kendi hayatını tehlikesinden kurtulacaksın. Bunun gibi fırsat belki eline bundan sonra belki asla geçmeyecektir. İyi değerlendirmek lazım, ne dersin?

Yadigâr: Doğru!

Mamat: Bunların kaçma planı nasıl, öğrenebildin mi peki? Biz de ona göre plan yapalım. Yadiğâr: Ay teyzenin özellikle üzerinde durduğu tek bir şey var, bu kız o gelen Hokandlı adamlarla cumartesi kaçacağıdır. Çünkü o gün biz Şah-ı Zinde'ye gideceğiz, işte o gün akşam namazı vaktinde (*Göstererek.*) bu sokağın arkasında peçeye gizlenerek, o adam gelecek ve birlikte gidecekler.

Mamat: (*Güler.*) Peçe örtünüp mü gelecek? Neden?

Yadiğâr: İki peçeli kadın görüldüğü zaman, kimse bir şey demez diye düşünmüşler...

Mamat: (*Gülerek.*) Güzel bir fikir. Peki sonra?

Yadiğâr: Ondan sonra akşam ve yatsı vaktinde buradan çıkıp gidecekler. Ondan sonra yürüyerek yoldaki... gar taraftaki fırıncının evine sığınacaklar, ertesi gün trenle gideceklermiş. İşte bu kadar!

Mamat: (*Gülümseyerek.*) Çok iyi! İnsanı eceli çekerse, kendi plan yapmış gibi hissettirmiş! Bu bizim için çok iyi bir plan. Ne dersen bir taraftan gece vakti olması, diğer taraftan avucumuz gibi bildiğimiz sokaklardan kaçmalarından ötürü, kendilerini nasıl ele verdiklerini anlamayacaklardır. Sen hiçbir şeyden haberin yokmuş gibi davran, bırak kaçacaklarını düşünsünler! Buradan sağ salim çıksınlar, gerisini bana bırak.

Yadiğâr: Dur, o adam Hokand'a kadar sağ salim götürdüm diye mektup yazmaya gitmiş!

Mamat: Kime, kızın ebeveynlerine mi?

Yadiğâr: Hatırlar mısın, bir zamanlar sana anlatmıştım, kızın aşüftesi, o aşığının adamıymış meğerse?

Mamat: E daha iyi. Sen de bir mektup yazacaksın: "Yolda bizim fikirlerimiz değişti, başka bir şehre evlenmek üzere gittik" diye. Daha da durumlar bizim aleyhimize döner, şüphelenecek başka birilerini arayacaktır.

Yadiğâr: Ben de öyle düşünmüştüm. Bir mektup yazar, başka biriyle göndereceğiz o kadar, ne dersin? İyi olur.

Mamat: Aferin, şimdi senin bir şey yapman gerekiyor ama ihtiyar kadın bilmesin. Ne olursa olsun, bugün senin yanındaysa, yarın başka birinin tarafını tutar. Cumartesi gitmek istediğin yere de git. Kız gelmek istemese de bırak, gelmesin. Ama başına birkaç kişi bırak, haberdar etsinler seni. Kendisi bir yolunu bulur kaçacaktır. Senin haberin olduğunda, akşam bir yolunu bul ve garın yanındaki bozkıra git, orada... ağaçlık bir yer var ya...

Yadiğâr: Evet, harabe bir ev var, oradaki mi?

Mamat: Evet, aynen. Oraya gideceksin, çünkü ben orada onlar için mezar kazmış olacağım. Aynı zamanda bunların oradaki kısa yoldan başka yolun tercih edeceklerini sanmıyorum, başka çareleri de yok. Orada bunların hayatını halledeceğiz.

Yadigâr: Eğer başka yol seçerlerse, ne yapacağız?

Mamat: Planlarında o gar yok mu? Tamam işte! Başka şeyleri düşünme. Karanlıkta kim yolunu kaybetmez ki illaki yol soracaklardır? Parasını alan, dediğimizi de yapacaktır.

Yadigâr: Peki, geri kalan her şey sende.

Mamat: Sen dediklerimi yap ve bunlar kaçmayı kolay bulsunlar bu bir, belirli bir saatte sana hizmetçiler haber versin bu da iki, o saatte başkan, polis ve bekçileri gönder ve kendin dediğim yerde ol, bitti. Geri kalan kısmı bana ait.

Yadigâr: Tamam, anlaştık o zaman.

Mamat: Tamam. Önemli olan sen fikrini değiştirme de Halis Han'ın yalancı hallerine sakın diyeyim, kanmayasın. *(Güler.)*

Yadigâr: Ya lanet gelsin, haline de durumuna da! Ciğerim yanıp, kül oldu. Beni bundan kurtar da satıp parasını ye! *(Cebinden yirmi beş som çıkartıp verir.)* Al, bunu ıvır-zıvır için kullanırsın.

Mamat: *(Parayı alır.)* Bana bak, bugün Çarşamba, ben yarından itibaren hazırlık yapmaya başlayacağım, ortalıkta gözükmeyeceğim. Sen yarın bir miktar para bul, anlaştığımız yere getir. Yolu, durumları iyice incele. Ben bunların işini hallettikten sonra, birkaç ay başka şehre gideceğim, kimse benden şüphelenmesin. Sen de biliyorsun ki, beni sevdiğini herkes bilir. Tamam mı? Ya başka fikrin var mı bu konuda?

Yadigâr: Bırak boş lafları ya. Yarın para bulacağım, tamam, bütün paranı getireceğim, olur mu? Para konusunu düşünme!

Mamat: Ben Allah'tan korkmadım, parayı mı düşüneceğim? Vermesen de olur, bir şey demem.

Yadigâr: Beni bu beladan sağ salım kurtar, paraların hepsi senin olsun.

Mamat: *(Kalkar.)* Tamam o zaman, Allah-u Ekber. *(Çıkar.)*

Yadigâr: *(Yalnız, şaşkın içinde düşünür.)* Ah Halis Han! Senin ölüm sebebin benim mal-mülküm değil, o kadar hizmetini ettim ama gözünde hiçbir zaman değerli olmadım. Benim de hem malımdan hem de senden olmaya tahammülüm yoktur. Ne yapayım, o zaman senden kurtulacağım. Ne onun olacaksın ne de benim! İki taraf da rahata kavuşsun! Hayattayken ayrılmaktansa, ölümünü görerek benden ayrılmam binlerce kez daha

kötüdür. Yazık Melike, kendi başını kendin yedin, ölüm dermanını kendin verdin! Benim için ise iki dünya beş kuruş etmez. (Çıkar.)

Perde iner.

BEŞİNCİ PERDE

Bu perdenin oyuncular, bir önceki oyunculardan ibaret.

... garının yakını, sağ tarafta tepelikler (bozkır görünümü), sol tarafta ağaçlık bir alan, onun arka tarafı sonsuz tarlalar. Karşısında uzaktan garın kırmızı ışıkları görünüyor, gece saat üç dört gibi bir zaman dilimi. Havada sis var, gök gürültüsü sesleriyle korkunç bir gece. Mamat mezarı hazırlamış, her tarafa bakınırken perde kalkar. Sahnede sürekli gök gürültüsü sesleri ve yıldırım süsü verilecektir.

Mamat: (Ölçerek.) İki kişilik değil ya burası, üç dört kişiyi bile bağrına alır. (Kıyafetlerini silker.) Şimdi oldu. (Sessiz kalarak dinler.) Yaklaşmışlardır. “İnsanın eceli geldiği zaman, gözleri kör, kulakları sağır olurmuş” derler, doğru galiba. Yoksa, on yıllık bir süreç Hokand’da yaşadım. Bu Taci bay beni iyi tanıır ama nedense bu gece beni tanıyamadı. Bu ecelin ölümüne götürmesi galiba. (Küreğe yaslanarak, düşünür.) Bu kadını öldürmek, benim için hem farz hem de boynumun borcudur. Ama bu adama acıyorum, o bir günahsız. Sadece iki aşığı kavuşturmak için yola çıkan, iyi kalpli biridir. Hem bu hatunu kötü yoldan almak isteyen, ahiretini düşünen bir kahraman. Kadın da sultanların sarayına yakışan, tertemiz bir kadın. Aşâğılık insanların yüzünden bu hallere düşmüştü, bugün işte kurtulmak üzere. Sonuçta, Hokand’a gidince hayallerindeki insanla buluşunca ne ben ne de Yedigâr bir daha göremeyiz. Yedigâr sonuçta Yedigâr ama ben buralarda, gurbette onun aşkından yok olup gideceğim. Eğer benimle olmaya razı gelseydi, dediklerimi kabul etseydi bu yolların hepsini ben uydurmuş, onu buralardan alıp uzak diyarlara kaçırmış olurum. Ama onun dedikleri, yanına yaklaştırmaması ölümünü benim elimden olmasına sebep oldu. (Cebinden alkolü çıkartır.) Ya da başka bir şeyler mi düşünsem? (Şişenin kapağını fırlatır, kafasına dikerek içer.) Ne olursa olsun, adamı kurtarmam lazımdı. (Şişeyi çukura fırlatır, oldukça sarhoş bir şekilde.) Ey Mamat, sana ne oldu? Aklını topla, kendi memleketinde, arkadaş dostların, yakınların ne der? Bu kadar mal mülkü olmasına rağmen Yedigâr’ı umursamayan, sinek kadar değer vermeyen bir hatun, senin gibi sakalı (Sakalını okşayarak.) ağaran birinin arkasından mı koşacak? Sana vefa gösteren eş mi olacak? Olacak iş mi bu? Böyle boş hayaller kurmaktansa, Yedigâr’ın verdiği paralar daha iyi, böyle elde edilmeyecek aşktan kalbinin soğutman bin kere iyidir. Günahın biri,

on biri her biri sonuçta günah. İşini yap, bundan sonraki hayatını hapishanelerde geçirmemek için, işini yap! Yurdunun yüksek mertebe sahibi insanların yaptıkları yolsuzlukların yanında, senin iki kişinin kanına girmen, öldürmen hiçbir şey değil. Bundan sonraki hayatını hapishanenin çürük dört duvarında geçirmek istemesin, kendini zorla. Birileri var orada. (*Küreği gizler.*) Gizleneyim bari, görmesinler beni, galiba geldiler. (*Kenara çekilir. Gök gürültüsü, yıldırım.*)

Yadigâr: (*Karanlıkta zar zor yürüyüp gelir, her tarafa bakınır.*) Mamat!

Mamat: (*Yaklaşıp.*) Yadigâr? Ne oldu?

Yadigâr: (*Göstererek.*) Onlar orada...yoldaki diğer harabenin orada dinlenmeye durdular. Ben de senden haber alayım diye geldim. Allah'tan yollarını kaybetmeden geliyorlar. Ben çok korktum, yolu kaybederlerse, ne yapacağız diye? Sen her şeyi iyi düşündün.

Mamat: Onlar yolu hiç kaybetmeyecekler. Yolda yabancı birileri denk gelip, başka şeyler olmazsa, direkt buraya geleceklerdir. Bizim olduğumuz sokaktan başka yolları yok.

Yadigâr: Gök gürültüsü neyse de yıldırımın olması kötü oldu.

Mamat: Neden?

Yadigâr: Bu arada, arkalarından yıldırımın ışığında görünmemek için ağaçlara sarılmaktan öldüm. (*Sessizce gülerler.*) Mezar hazır mı? (*Bakar.*) Evet...

Mamat: Yoksa ne? Hızlan! Zaman da sabaha doğru ilerliyor.

Yadigâr: Yeni mezara yarın başkalarının gözü düşmemesi lazım?

Mamat: Değişik bir insansın! Yol bulan, geri kalan kısmını mı düşünmeyecek? (*Göstererek.*) Bu ne? Gömdükten sonra bu taşları, onların üzerinden de bu ot ve diken serptin mi, iş tamamdır! Allah sabaha kadar bir yağmur yağdırması yeterli olacaktır! Buradan geçenler ne halasını ne de teyzesini tanımıyor, burada mezar ile gök yüzünün mü farkına varacak? Halbuki bizim işinizden Allah'tan başka kimsenin haberi yok.

Yadigâr: Allah utandırmak isterse, o iş çok kolay ya!

Mamat: Bunlar nasıl laflar, be gafil? Allah kimi utandırmış? Allah'ın utandırması belli olsaydı, günah makinesini kim icat ederdi? Eğer yolundan döndüysen, bahane arama, ben de yoluma, işime bakayım. (*Gider.*)

Yadigâr: (*Kolundan yakalar.*) Her bir işte dikkatli olmak gerekmiyor mu?

Mamat: Lazım... Şimdi onun sırası değil. İş bana bıraktın, tamam işte! Ben ne zaman ihtiyatsız davrandım? Eğer aptal biri olsaydım, dünyadan belki yirmi kere göç etmiş olurum.

Yadigâr: *(Cebinden alkol alır, uzatır.)* Al ağam! Senin zehrini getirdim.

Mamat: Daha yeni bitirdim. Bunu da işlerin yolunda gittiği için içeyim. *(Şişenin kapağını fırlatıp, ikisi birlikte içerler.)*

Yadigâr: Şimdi ben ne yapayım?

Mamat: Sen mi? Sen *(Göstererek.)* buradan uzaklaş. Ben burada kenarda bekleyeyim. İkisi bu yoldan gelince, bizim olduğumuz yerde duracaklardır, çünkü insanın kafasını karıştıran yer tam da burası. Eğer ikisi de burada dursa veya durmadan ilerlerse, ikisinin de işini ben halledeceğim. Yok, benim korkum şudur, adam eğer kırmızı ışığı görürse, gara geri dönecek ve kadından haber alacaktır. İşte tam o sırada ilk önce adamı, sonra kadın gelince onu diğer tarafa göndereceğim. Ama o adam gar tarafa giderse, sen birlikte git, belki orada onları bekleyen birileri vardır, belki üç kişi birlikte dönerler ve ben bunu önceden bilmem gerekiyor. Ya bu şekilde halledeceğiz ya da başka bir yol buluruz.

Yadigâr: Tamam, dediklerin doğru. *(Gider.)*

Mamat: *(Kendi kendine.)* Ey Mamat, şimdi bütün ipler senin elinde. Sen öyle bir şey yap ki belki kadın seninle gelir. Eğer senin dediklerini yaparsa, kurtarmaya yardım et. Öldürmeyi her zaman yapabilirsin. Olur da dediğini yapmazsa, işte o zaman öldüreceksin. Sonra pişman olacağın şeyi yapma. *(Düşünür.)* Evet, aynen öyle! İnsan gömünce, yer doymaz, ölümdense yaşam herkese daha tatlı gelir. Şayet, vicdanı sızlar. *(Yine düşünür.)* Yadigar'ın muhasebesi kolaydır. Onu bir yere gizler, bir çukura atıp üzerinden toprak attım dersin. Yarısına da adamı gömersin. *(Uzun bir süre düşünür.)* Eğer ölüm vakti gelmemiş olsa... *(Bakınır.)* Bunlar geldi.

Halis Han ve Taci bay görünürler.

Halis Han: Yemin ederim, hiç gönlüm razı gelmiyor. *(Oturur.)* Geldik mi?

Taci bay: Geldik, işte garın ışıkları.

Halis Han: Hani? *(Bakar ve görür.)* Ya şükürler olsun...

Taci bay: Hiçbir şey zorlukla boğuşmadan, huzura kavuşmaz ya dostum!

Halis Han: Sağ salım bir şekilde ulaştık ya, bin tane kırdan geçsem de değer. Bu kadar yürümeye alışkın değilim ya da korkumdan mıdır, bir değişik oldum. Bunu da görünce her şeyi unuttum, bin kat güç geldi. Şimdi ne yapacağız?

Taci bay: Siz şimdi burada biraz dinlenin. Ben gider trenden haber alırım, hem garda fırıncı arkadaşımız var, ona ben dün gece haber vermiştim. Ben onun yanına gider gelirim. Sizi bugün burada bırakacağım, yarın trene sizi başka biriyle bindirecektir. Ben

daha gitmem, yolda beni yakalasalar bile, sizi yakalamayacaklar. Burası ince işler. *(Yıldırım.)*

Halis Han: Bugünkü mutlu günüm başka bir gün olsa olmaz mıydı?

Taci bay: Bu bizim aleyhimizedir. *(Oturur.)*

Halis Han: Neden?

Taci bay: Sokakta bizden başka kimse insan yok. Yıldırımın ışığıyla yolu kaybetmeden geldik.

Halis Han: *(Gülümsemeyle.)* Dedığınız gibi hemen geleceksiniz değil mi? Ben burada tek başıma korkarım.

Taci bay: O zaman ben hemen gidip, geleyim. Bu yol üzerinden gidip geleceğim! Şimdi saat de sabaha doğru olduğu için bu sokak herkesin kullandığı bir yol, birileri gelmeden işimize bakalım. İnsan görürseniz, bu ağacın arkasına gizlenin sizi görmesin, geçer. Ben sakınım, sabah buraları inceledim. Buradan kimse geçmez sayılır, tamam mı?

Halis Han: Hemen gelin olur mu?

Taci bay: Tamam. *(Gider. Bülbül sesi.)*

Halis Han: *(Kendinden geçer.)* Yapma şunu, kalbimi parçalama! Ben zaten sıkıntılar içindeyim, bu yeterli değil mi? *(Bülbülün sesi kesilir, yıldırım, gök gürültüsü seslerinden Halis Han ürker.)* Ya Allah'ım, nasıl günler geçiriyorum. *(Bülbül ötmeye başlar.)* Tamam sen susma! Yüreğime kuvvet veriyorsun. *(Sessizlik.)* Kurtuldum da sonum hayır olsun! *(Yıldırım, güçlü gök gürültüsü olur ve ışıktaki kazılan mezarı görür. Korkar ve yerinden zıplayarak kalkar.)* Allah'ım ya bu ne, mezarlık mı? Benim için kazılan mezar mı? Beni buraya ecel sürüklemiş demek ki? Bir tane mendile kandım ve kendimi ölüme sürükledim. *(Bohçasını alarak.)* Kaçayım mı ya da bağırmam mı iyi? Bunu yapan kim acaba, Rustambek mi ya ağabeyim ya da Yedigâr tarafından benim ölümüm için hazırlanmış mıdır?

Mamat: *(Uzaktan başını yukarı kaldırarak bakar.)* Aferin, kandırmak için bahane de bulundu. *(Bülbül sesi.)*

Halis Han: Ses etme, kalbime bir şey sığamaz oldu. *(Düşünür.)* Öyle mi? Kendi ellerimle dikiğim mendil, eğer beni öldürmek isteseydi bu hediye mi korur muydu? Kendisi gelir beş, on yıllık hapis cezasını göze alarak kendisi gelir öldürürdü. Bırak! *(Oturur.)* Şeytanın vesvesesine kanarak, olmayan şeyleri düşünüp başıma boşuna bir şey gelmesin. Aceleyle bugüne kadar zaten başıma gelmeyen kalmadı. *(Kenara çekilir.)* İçim gitti ya! Kim

kazmış acaba bu belayı? (*Bülbül sesi.*) Ah, canım boyuna kurban olsun Rustambek! Senin için kendimi atmadığım ateş kalmadı. Sonunda sana, gerçek aşkıma kavuşacağım. Ama (*Üzülerek.*) senin karşında yüzüm ak değil. Yaşlandığım zamanlar bunları belki yüzüme vurursun. (*Düşünür.*) Fakat bunların sebebi ben değilim, sen her şeyi biliyorsun. (*Düşünür.*) Ne dersen de gözümün önünde olman yeterlidir. Senin için anne baba, akraba yakınlarımın utanacak durumlara düşürdüm, ama buna rağmen yine senin yanına gidiyorum, sen bu yüze her gün tükürsen bile razıyım.

Mamat: Vakit geldi. (*Halis Han'ı yakalar, boğazına sıkarak, hançeri gösterir.*) Ses etme, ölürsün! Evet bu çukur senin için özel açıldı.

Halis Han: (*Boğuk sesle.*) Ya, yapma... (*Kıpırdar.*)

Mamat: Seni şimdi rahat bırakacağım, ama ses etmeyeceksin. Birkaç bir şey soracağım, tamam dersen tamam. Eğer karşı gelirsen öleceksin, ölümün benim elimden olacak, seni de sana olan aşkıma da öldürür buraya gömerim. Ne dedin?

Halis Han: (*Boğuk sesle.*) Ya! (*"Tamam" işareti veriri.*)

Mamat: (*Hançerini Halis Han gözü önünde oynatarak.*) Evet, ne dersin? Sana ölüm mü yaşam mı vereyim?

Halis Han: Kimsin, Mamat mı?

Mamat: Aferin, Mamat!

Halis Han: Sen ne ara buraya geldin? (*Bir çukura bir de etrafa bakınır.*)

Mamat: Ben... Lafı uzatma dedim! Eğer dediğimi yaparsan, ölümden kurtaracağım. Yoksa hadi hazırlan, öleceksin! Şimdi kanını içer öyle giderim! Ses de etme direkt mezara yollarım seni!

Halis Han: Sen öldürmezsen, başka biri bunu yapabilir mi? "Dediğimi yaparsan, ölümden kurtaracağım" dedin değil mi?

Mamat: Aferin, ben seni öldürmeye gelmedim, kurtarmaya geldim. Eğer şimdi bana yemin eder, benimle birlikte gelirsen, aşkımdan vazgeçersen ve ömrünü benimle geçirmeye razı geleceksin. Hayır dersen ben giderim, sonra Yadigâr gelir ve seni o öldürecektir. Arada olan sana olur!

Halis Han: Yadigâr da burada mı?

Mamat: Seni öldürmeye gelen o. Seni öldürürsem, diğer arkadaşı kaçır diye ilk onu öldürmeye gitti. Belki öldürmüştür bile. Sonra gelir senin işini görecektir. Tüm bunlardansa bana söz ver, seni buradan hemen kurtarayım.

Halis Han: *(Düşünür.)* Yedigâr benim kaçtığımı nereden biliyor?

Mamat: Sen benim dediklerime inanmıyorsun değil mi? Ay teyze bu adamla konuştuklarını anlattı, pencereyi açık unutmuşsun, sonra her şeyi Yedigâr'a anlattı. O da seni öldürmem için epey doldurdu. Ben kabul etmedim, çünkü sen de biliyorsun ki seni bu hayatta her şeyden çok seviyorum. Böylece bu işin peşini bırakmadım ve istediğimi elde ettim. Ama senin bilmen gereken bir şey var, eğer bana söz versen ölümden kurtarır, başka yere seni götürür, ömrümün geri kalan kısmını seninle geçireceğim. Lakin benimle gidip de böyle, başı boş bulunur, kaçmaya hayalleri kurmayacaksın. Seni bulduğum anda keserim boğazını, bunu bil. Bu hançer senin için, özel. Yok eğer başka şeyler istiyorum, öyle böyle dersin şimdiden söyle, seni ben halledeceğim! Seni, Yedigâr'ı ve o diğer arkadaşının da hesabını keseceğim. Benim ahım seni bu hallere düşürdü, bunu da unutma, ne dersin?

Halis Han: Sonuçta ... *(Bağırmaya çalışır.)*

Mamat: Bism... *(Halis Han'ı boğar, hançeri yukarı kaldırıp.)* millah, Allah!

Halis Han: *(Can korkusuyla.)* Mamat! *(“Tamam” işaretini verir.)* Peki, o günahsız, masumu da kurtaracak mısın?

Mamat: Kurtaracağım, ama sana bir daha göstermeyeceğim. *(Halis Han düşüncelere dalar.)* Hadi dedim.

Halis Han: *(Ağlamayla karışık bir şekilde.)* Ne yapayım, bana hiç mutlu günler nasip değil mi?

Mamat: Söz ver! Benimle gidersin, kaçmayacaksın, kavgasız duracak mısın, yok?

Halis Han: Ömrümde bir kere olsa bile memleketime götüreceksin?

Mamat: Çoluk çocuğa karıştıktan sonra, orada yaşamaya dahi söz veririm.

Halis Han: O zaman ilk sen söz ver!

Mamat: Eğer bir tane çocuk versen bana, memleketine gidip, orada ömür boyu kalmazsak, Kur'an-ı Kerim tüm gücüyle çarpsın!

Halis Han: Ben de bana yaptığın bu iyilikler için senin iznin olmadan hiçbir şey yapmam, başkaldırırsam, Kur'an çarpsın! Ama, canım Mamat, o günahsız öldürmeden yetiş, bana göstermezsen de razıyım, onu ölümden kurtar.

Mamat: Tamam, kalk o zaman!

Halis Han: Ne yapacağız?

Mamat: Seni buradan uzaklaştıracam, elini ayağını bağlayacağım. Ondan sonra hemen onların arkasından gider, bakarım. Yadigâr o adama nerede saldırırsa, orada onu öldürür, bu çukura gömeceğim. Adama: “Hadi şimdi git, sen hiçbir şey bilmiyorsun, ölmediğine şükret, Halis selamette ama onu üç yıldız görmeyeceksin” diyeceğim ve göndereceğim...

Halis Han: *(Yerinden kalkar.)* Beni bağlayıp ne yapacaksın, nereye kaçacağım? Sözüm söz, Allah birdir. Tamam sevdiğimi görmezsem de annemi, babamı görmem yeterlidir bana. Kaderimdeki senmişsin, benim elimden başka ne gelebilir ki?

Mamat: Biliyorum, kaçamazsın. Söz verdin, yemin ettin bu bir, senden ayrılmanın kendisi benim için ölümdür. Madem böyle, nerede, nasıl, belki yalnız belki kalabalık bir yerde senin canını almadan ölmeyeceğim. Ama burada Yadigar’ı öldürürken, bana bir şey olursa, sen dayanamazsın ve oraya gelirsın, sonuçta her şey olabilir. Hadi gel.

Halis Han: *(Yürür.)* Can Mamat, eğer mümkünse ikisi de ölmesin. Yadigar’a bir şey olsa da arkadaş günahsız, masum biri, ona acı olur mu?

Mamat: Tamam, tamam, yürü... *(Giderler.)*

Biraz sonra Mamat gelir.

İyi bir iş çıkardım. *(Kucağından elbise, bir tutam saç alır.)* Şimdi Yadigar’ı inandırmak için, bunları gömülmesi gerekiyor. İnşallah gelmez. *(Aceleyle toprak döker, saç elbisenin yakasına bağlar, gömer. Ayağıyla teperek kapatır.)* Ben iki düşmandan kurtulacaktım, şimdi de Yadigar’ın hesabını kesmem gerekiyor. Çünkü bu aşağılık ve onun lafları yüzünden bir değil üçüncü defa ölüm fermanı yazıldı, bu fırsatı yakalamam lazım. Sonuçta yaşıyorum, bir tarafta para, diğer tarafta aşkımın acısı gün gelir beni kötülüğe iteklemezse iyidir. Olmadı, bu kadının benim olduğunu duyunca bile mahvolur... Ne olursa olsun, ilk başta Yadigar’ı öldürmem lazım. Benim bu dünyam yandı, onun vereceği parayı da onu da hepsini halledeceğim. Yanımda bin somdan daha fazla param var. Bilet de bir değil tam üç tane, benim insanların gözüne gözükmem veya gözükmemem bir şeyi değiştirmez. Kadın kaçtı, Yadigâr onun peşinden gitti ve kayboldu derim. Eğer bu kadın anlatmazsa, Allah’tan başka kimse bilemez bu sırrı. Bugün az biraz ortalığı toparlasam, yarın kadını bir yere yerleştiririm de ondan sonraki gün gelir mezarı düzeltir, giderim. Ama bu kadın bir konuşmaya çalışsa var ya bulduğum yerde doğrarım. Fakat şöyle bir şey daha var, bu bundan sonra asla konuşamaz hale geldi. Buraları topladıktan sonra, kendisini de getirir gösteririm. Derim ki, eğer ses edersen Yadigâr bunları emretti ve tehdit alınca ses edemez olur.

Yadigâr: *(Eğilerek, kısık bir sesle.)* Mamat!

Mamat: Evet?

Yadigâr: Dikkat et, tek başına döndü. Hallettin mi?

Mamat: Hallettim. *(Çukurun yanına gelir.)* İşte saç ve elbisesi, olur da sen güvenmezsen, gör diye.

Yadigâr: Neden sana güvenmeyeyim? Bırak ya şimdi bu adamın hesabını kes, sonra bakacağız!

Mamat: O zaman, ben ip atarım sen çukura in, sonra kendine çekerek onu çukura düşür, benim artık midem bulandı. Acele edeceğim derken, iş bozulmasın. *(Gösterir.)* Burada pusuda bekle. *(Pusular.)*

Bülbül sesleri ve aynı zamanda gök gürültüsü. Taci bay görünür.

Taci bay: *(Karanlıkta yavaş-yavaş gelir, etrafa bakınır.)* Tola Han, Tola Han! *(Cevap alamaz.)*

Mamat: Yadigâr, çek! *(Kısık bir sesle.)* Çukura in!

Yadigâr: Hemen. *(Taci bay'ı çeker.)*

Mamat: Çukura in dedim! İn ve öyle çek! Sarıl ve öldür! Öldüğüne emin olduktan sonra çık!

Yadigâr: Tamam. *(Taci bay'a sarılarak, birlikte inerler.)*

Mamat: *(İterken.)* Göğsüne vur! Daha yaşıyor!

Yadigâr Taci bay'ı çekerek indirir, kendisi altında kalır. Bu sırada Mamat ipin ucunu Yadigar'ın boğazına getirir, ipi çeker ve üst-üste hançer çeker. Hırıldayan sesler gelir. Gök gürültüsü sesleri, yıldırım. Biraz sonra ikisini de öldürür.

(Göğe bakarak.) Sabah da oldu. Şimdi bunları burada bırakıp gideyim, yarın akşama kadar kimse anlamazsa, halledeceğim. *(Toprağı üzerlerine çeker, yaprak ve dikenli otları üzerinden serper.)* Allah'a şükürler olsun, halledebildin. Ama bu adam günahsız yere gitti, sonunda bunun günahı boynuma kalacaktır. *(Gider.)*

Perde iner.

4.5.2. Tematik İnceleme

Peçe Sırlarından Bir Levha adlı anlatının birinci perdesi dönem toplumunun ahlaki çürümüşlüğüne açıkça ortaya koyan sahnelerle doludur. Bu perdede başrol oyuncularından biri Mastura'dır. Mastura türlü oyunlarla zengin adamlara genç kızlar

ayarlayan bir kadındır. Bu zengin adamlardan biri Nor Boyvaçça'dır. Kısaca Nor olarak anılan bu adam, sahne boyunca Mastura'yı istediği genç kızı bir an önce kendisine getirmesi konusunda ikna etmeye çalışır. Nor, ticaretle uğraşan zengin bir adamdır. Anlatıda bir adamın zengin olması başka herhangi bir kritere bakılmaksızın onu kadınlar nezdinde cazip kılan bir özelliktir. Hatta öyle ki evli kadınlar bile zengin bir adam görünce boşanıp onunla evlenmeyi tercih edebilirler: "Mastura: Allah bazı erkekleri, böyle sevgi dolu bir şekilde yaratmış. Enişteniz de öyle biri. Kendisi çirkin bir şey ama bir kere konuştum, sonra hasretimden öldüm ya. Mecbur da evlendim. Sonra, eski eşim gözümde koparılmış çiçek gibi kıymet, değersiz bir şeye dönüştü. Bir şekilde onu bunu bahane ettim de boşandım, fazla da beklemeden bununla evlendim. İşte şimdi bu günleri yaşıyorum." Mastura, bunu anlatıdaki bir diğer kahraman olan Gülcan'a anlatırken son derece rahattır. Yani bu durum kabullenilen, yaygınlaşan bir durum gibi aktarılır.

Anlatıda önemli detaylardan biri de yapılan ahlaksızlıkların özellikle din üzerinden meşrulaştırılmaya çalışılmasıdır. Mastura, yaptığı ahlaksızlıklardan bahsedince Gülcan bunları meşrulaştırmak için şu sözleri söyler: "Dünya var olduğundan beri var olan olaylar bunlar. Peygamberler, Yusuf ile Züleyha, Leyla ile Mecnunlara ne oldu sanıyorsunuz? Allah'ın merhamet nehri her zaman vardır, nice günahlardan arınmak, temizlenmek an meselesidir, yavrum." Yapılan ahlaksızlıkların ne olduğu da Mastura'nın ağzından ifade edilir: "Mastura: Öyle de teyze, tek başıma bu pisliğin yüzünden, nice gencecik gelinleri yolundan ettim. Onunla birlikte dul ve fakirlerin kızlarını yerle bir ettim ve karşılığında aldığım paraları ise, felaketim olan kocamın cebine attım." Din ve kültür üzerinden bir meşruiyet zemini aramak sahne boyunca işlenen bir konudur.

Din sadece meşruiyet sağlamak için kullanılan bir olgu olarak işlenmez. O aynı zamanda toplumun ahlaksızlıklarından bir kalkan görevi de görür. Mastura'nın imam hakkında söyledikleri hem toplumun genel ahlak yapısını hem de ahlak-din ilişkisini ortaya koymak bakımından önemlidir:

"İşte durumlar böyle olunca, yazık kadınlarda hiçbir günah, suç yok. İyi yapıyor, aferin onların hepsine. Örneğin, cami hocamıza bakın, seksen yaşında, ayağını yukarı kaldırsan zar zor gökyüzüne bakar. Bu haline bile beş tane eşi var, en küçüğü on dört yaşında, bütün eşlerinin metresi var, hoca yokken haftalarca buralarda oluyolar. Hocamız "Vitr-i vacip" konusunu anlatır, öğretmeye çalışır. Ama haberi yok ki, sadece birisi "Vitr-i vacip" konusunu dinler geri kalan dördünün evinde sabaha kadar farklı olaylar döner durur. Bırakın bu efsaneleri, ya teyze."

Anlatıda sık sık dinle ilgili ironik durumlar ortaya konmaktadır. Mirzaraim'in şu sözleri dinin algılanış biçimini ortaya koyması bakımından önemlidir: "Sen bunları bilmiyorsun. Konu burada rüyası falan değil, onlar önemli değil, zaten bu işleri yaptığına tam da yirmi beş yıl oldu. Bunun derdi, haram işlerinden elde ettiği az biraz parası var, bu parayla Hac ziyareti yapmak istiyor, son dönemlerinde günahlarından arınmak ister. İşte bu paraların korkusu var, öyle böyle yerlerde de değil yani korkmasının bir anlamı yok. Bankada oldukça güvenli bir yerde." Dinin şekilci bir tutumla ele alınıp içinin tamamen boşaltılması sahne boyunca işlenen bir konudur.

Anlatıda ahlak eleştirisi sadece din üzerinden yapılmaz. Yapılan ahlaksızlıkların, işlenen suçların rüşvet yoluyla nasıl örtüldüğü de açıkça ifade edilir:

"Mirzaraim: *(Gülerek.)* Ya aptal mısın, hâlâ anlamadın değil mi? İşlerimiz tıkırında çalışıyor ya ve araya yönetimle alakalı bir durum mu var? Ya da ülkemizdeki sorunlarla yönetimin ilgilendiğini mi düşünüyorsun? *(Elindeki parayı tavana atarak, oynar.)* İşte yönetimin derdi, bundan ibaret. İşte valisi, işte hâkimi, işte silahlı güçler ve dahi kadısı ve diğerleri! Bir fakirin evine, gündüz vakti peçeni kapatarak girdiler, tecavüz etti daha sonra öldürüldü ve tam bunun üzerine polis geldi ve bil bakalım ne yaptılar? Üç aylığına hapse attılar, iki yüz som parasını aldıktan sonra, ebeveynlerine "Abartılı bir dava, sarhoş iken yanlışlıkla öldürmüş" gibi yalanlar uydurarak, suçluya temize çıkardılar. Üstelik ebeveynler yalan suçlamayla üç yıl hapis cezası kestiler, bu suçun cezalıları kim, kim işledi bu günahı. Bu işleri örtbas eden iki yüz som kadar para oldu."

Burada sorulması gereken soru şudur: Bir toplumun ahlaklı olması neden önemlidir? Veya bir sanat eseri toplumun ahlaksızlığını neden ele almaya çalışır? Öncelikle şunu söylemek lazım ki aslında ahlak tartışmalarının temelinde iyi ile kötünün çatışması vardır. Evrenin iyi ve kötünün çatışmasından doğduğuna dair inanç eski çağlardan beri ileri sürülen tezlerden biridir. Evrenin yapısında bulunan bu karşıtlık insanın da yapısında bulunur. Durkheim, Platon'a dayandırdığı açıklamasında insanın bu özelliğine vurgu yapar: "İnsan ikilidir; çünkü onda iki dünya bir araya gelir: bir tarafta akıllı olmayan ve ahlak dışı madde ve diğer tarafta fikirler, ruh ve iyi ahlak. Doğal olarak bu iki dünya birbirinin zıttı olduğundan, içimizde kavga ederler ve bizde bunların her ikisinden de bir parça içerdiğimiz için biz de kendi içimizde çatışıyoruz" (2016, s. 169-170). Peçe Sırlarından Bir Levha anlatısının birinci perdesi insanın kötü tarafını ön plana çıkarmaya çalışır ve bunu da ahlak üzerinden yapar. Ancak metnin ele alınışı, seçilen örnekler ve özellikle dine bakış, toplumun ahlaksız eylemlerinin arkasında cehalet sorununun olduğuna işaret eder. Hayatın farklı kesimlerini temsil eden karakterlerden

hiçbiri temel ihtiyaçlar hiyerarşisini aşabilmiş değildir. Bunun yanında özellikle dinle ilgili önemli bir cehalet göze çarpar.

Cehalet konusu hemen hemen her toplum ve kültür için önemli bir sorun teşkil etse de özellikle Türk kültürü ve toplumu için ciddi bir şekilde irdelenmesi gereken bir konudur. Çünkü her ne kadar yapılan vurgunun şiddetli bazen yeterli olmasa da yaşanan neredeyse tüm sorunların temelinde cehalet vardır. Her toplumun kendine özgü bir cehaleti vardır ve bu cehalet zamanla kendi varlık alanlarını yaratır. Nasıl ki bilgi kendi varlık alanlarını siyaset, ekonomi, kültür vs. şeklinde yaratıyorsa cehalet de aynı şekilde bu alanlarda kendi üretimini yapar (Mair, Kelly ve High, 2012, s. 16). Dolayısıyla cehaletin yaygın olduğu toplumun bireyleri hemen hemen her alanda ona maruz kalır. Peçe Sırlarından Bir Levha adlı anlatının birinci perdesinde yer alan karakterler cehalet üzerine inşa edilmiş bir varlık alanında kötülüğe batmış ancak bunun farkında bile olmayan insan topluluğunu temsil eder. Anlatı toplumun cehaletle olan ilişkisine ışık tutarak sanat eserinin en önemli özelliklerinden olan “farkına vardırma”yı gerçekleştirmeye çalışır.

Peçe Sırlarından Bir Levha anlatısının ikinci perdesinde aşk, evlilik, kadına bakış ve bireyin neredeyse her anını etkileyen toplumsal tabular işlenmektedir. Anlatıda Hayid Han adlı kadın, yeğeni olan Tola Han’a bazı tavsiyeler vermektedir. Anlatıdan anlaşıldığı kadarıyla evlenilecek aday konusunda Tola Han ile ebeveynleri arasında bir fikir ayrılığı vardır. Hayid Han’ın bu konuda Tola Han’a söyledikleri dikkat çekicidir:

“Canım kızım, senin dediğin keşke olsa, bizim dediklerimizi dinle. Bırak bunları yavrum, öyle fakirlerin yüzünü görmez ol! Dayının düştüğü halleri unuttun mu yoksa? Onun durumu itten beter. Ya da sevdiğiyle evlenen Gümüş Han iyi durumda? Başın döner, yalanlara kanar evlenir girersen bu işlere, gam ve keder başına binlerce dert açar. Kan ağlar, lanet edersin, hayata küsersin, sonra da Allah yardımcın olsun. Sen elin kızlarından daha güzel, daha alımlısın, teyzen kurban olsun, melek edalım, herkes senin yanına yakışmaz. Dünyaca çeyiz ve hediyeler verenlere layıksın. Öyle biriyle evlendirelim ki dostlar mutlu, düşmanlar kıskanmaktan gebersin, ebeveynlerin başta olmak üzere akraba-yakınlarının da istekleri gerçekleşsin. Şimdi vereceğin karar, hayatını tamamen etkiler. Sonra, pişman olmak var, geri dönüşü yok bu işin. Bunu da unutma istediğim biriyle evlenirim dersin eğer, gün gelir kan ağlayıp baba evine dönmeni de düşün. Ondan sonra açtıkları kucak, senin için engellere dönüşür, tatlı dilleri zehir gibi gelecek. Erkekler vefadan, sadakatten ne anırlar? Eğer anlamış olsaydı, kuma sorunu ortadan kalkmış olmaz mıydı? Başın duvara değdiği zaman geleceğin son noktayı düşünerek, karar vermeni istiyorum, canım yavrum!”

Hayid Han'ın sözleri evlilik, aşk ve kadına bakış konularında birçok ipucu barındırmaktadır. Öncelikle evlilik konusunun neredeyse tamamen ekonomik temelli ele alındığı görülür. Bu durum aslında bu bakış açısını benimseyen insanların dünya görüşü hakkında da önemli fikirler verir. Dünyaya maddi bir bakış açısı söz konusudur. Mutluluk ve huzurun temeli de ekonomiye dayandırılmıştır. Bu aslında sadece Türk toplumuyla ilgili değildir. Özellikle modern çağla birlikte insanlar için aşkın gücü ekonomik başarının gölgesinde kalmıştır: “Günümüzün dünyasında, aşkın dinden daha tehlikeli bir düşmanı vardır, bu da; iş ve ekonomik başarı kutsal kitabıdır” (Russel, 2005, s. 85). İş ve ekonominin kutsallaştırıldığı bir dünyada Leyla ile Mecnun gibi hikayelerin türemesi kolay değildir. Dolayısıyla aşkın ele alınışı da artık başka bir boyut kazanmıştır. Materyalist dünya görüşünün modern çağa hakimiyeti bazı toplumları doğrudan, bilinçli bir yolla etkilerken bazı toplumlar ise dolaylı yollardan etkilenir. Hatta çoğu zaman dolaylı yoldan etkilenen toplumlarda bu etkinin sebebi açıkça ortaya çıkarılamaz. Ancak sanat eserleri bu konulara yaptıkları vurgularla sosyologlar için önemli bir veri ortaya koyarlar. Bu veri önemli bir veridir. Çünkü bu veri sayesinde eğitim, ahlak, siyaset vs. birçok sistem uygulanacağı haklı dinamiklerine uygun hazırlanabilir. Örneğin dinin nasıl ele alındığı bilinmeden din üzerinden bir yargıya ulaşım bu konuda yapılacak reformların pozitif sonuçlar doğurması kolay değildir. Aynı zamanda halkın dünyayı nasıl algıladığı iyi tespit edilmeden çıkarılacak kanunların da başarı oranı düşük olur. Tüm bunlar derin ve detaylı gözlemler sonucu elde edilmiş veriler sayesinde başarı oranını yükseltebilir. Sanat eseri toplumun yaşantısını duygularıyla beraber yansıtarak analizciye bilinçaltı analizleri yapma imkânı da verir. Bu açıdan sanat eseri çok önemli bir işlev üstlenir. Peçe Sırlarından Bir Levha anlatısına da bu bakış açısıyla bakmak birçok veriye ulaşma imkânı sağlayacaktır.

Kadına yönelik algı çoğu zaman dinle ilişkilendirilse de aslında bu durum çoğunlukla kültürle ilgilidir. Din ise kültürün taşıyıcıları/mensupları tarafından o kültüre uyumlu olarak yorumlar ve hükümler bu doğrultuda ortaya konur. Bilgin'in bu konudaki tespitleri de söz konusu çıkarımı destekler niteliktedir:

“Müslümanları olduğu kadar Müslümanlarla birlikte yaşamış olan gayrimüslimleri de yüzyıllarca barış içinde bir arada tutmuş bir hukuk başarısı olan şariat, maalesef bugün, kültür tarihinin ve İslam dininin içinden doğarak adaleti garanti etmiş bir sistem olarak değil, gaddarca cezalar olarak algılanıyor ve mesela Osmanlı döneminin birlik, hoşgörü ve barış yönünden eriştiği büyük siyasi başarılarının üzeri çoğunlukla yanlış tablolarla

örtülüyor. Kadın meselesi de bu yanlış tablolardan biri. Kadın sorunlarının bugün için önemli ölçüde İslam'a bağlanması, Kuran'ın ve Sünnetin hükümlerinden değil, daha çok bu hükümlerin hayata geçirilmemesinden kaynaklanıyor. Kuran ve Sünnet atlanarak yüzyıllar öncesinin hazır içtihatlarına bağlı kalınmakta ısrar edilmesi, hayatı o yüzyılların din ve hayat anlayışı ile sınırlandırmış olduğu için bugün hala bu uygulamalardan birine bağlanmayana dinsizmiş gibi bakılmaya devam edilmekte” (Bilgin, 2001, s. 14).

Peçe Sırlarından Bir Levha adlı anlatıda kadına bakışın da dinî merkezli değil de kültür temelli olduğu görülür. Hayid Han, Hacer'e kızının istedikleri adamla evlenmemesi üzerine şınları söyler: “Kızdan neden izin alıyorsunuz ki? Kendi kızın değil mi, mal gibi elini ayağını bağla ve evlendir işte. Bakalım o zaman ne yapabilir? Hadi, kalk! Onun yerine ben rızamı verdim. Çık kocana, rızası olduğunu söyle, düğün hazırlıklarına başlayın!” Kadının açıkça bir meta olarak görülmesi din temelli bir yaklaşım değildir. Çoğunlukla ataerkil sistemin bir sonucu olan bu yaklaşım ayrıca eğitimsizliğim, cehaletin de bir sonucudur. Kadına yönelik algı eğitim seviyesinde ilerleme olmayan toplumların bilinçaltındaki ilkel yaklaşımları baskın kılar. Kas gücünün dolayısıyla da erkekliğin üstün olduğu ilkel çağla bilinçaltı üzerinden kurulan bu bağ, toplumun güncel normlarıyla birleşerek yeni bir toplum düzeni ve yaklaşım meydana getirir. Sanat eseri söz konusu yaklaşımı eleştirel bir tavırla görünür kılar ve böylece farkına vardırma ve çözüm buldurma olanağı yaratır.

Peçe Sırlarından Bir Levha anlatısının üçüncü perdesi Tola Han'ın Nor tarafından kaçırılması hikâyesini konu edinir. Bu perde önceki perdelere göre sembolik değer olarak zayıftır. Perdede dikkat çekilen tek sembolik değer, zengin sınıfının kendi zevkleri uğruna alt kesimlerin hayallerini, beklentilerini görmezden gelmesi ve oluşturdukları algıyla buna meşruiyet zemini hazırlamış olmalarıdır. Peçe Sırlarından Bir Levha'nın hem üçüncü hem de diğer perdelere vermeye çalıştığı en önemli mesajlardan biri vicdanın gerekliliği mesajıdır. Toplumsal düzenlemeler, kanunlar, cezalar, dinî hükümler vs. hemen hemen hepsinin bir şekilde aşıldığı ve bunlara rağmen insanların haksızlığa uğradığı mesajı hemen hemen her fırsatta verilmeye çalışılır. Güngör, Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk adlı eserinde vicdanın ahlaktaki yerine şöyle vurgu yapar: “En büyük yaptırıcı kuvvet insanın vicdanıdır. Eğer kanunlar, nizamlar, kamuoyunun baskıları, dinin emir ve yasakları insanın vicdanında bir yer bulmazsa, devletle vatandaş arasında bitip tükenmek bilmez bir hırsız-polis kovalamacası olur. Çünkü fert yakalanmayacağını ümit ettiği her fırsatta suç işlemeye başlar” (1997, s. 149). Aslında insan bazen

yakalanmayacağını ümit eder bazen de kanun koyucularla anlaşarak istediği gibi emirleri, yasakları çiğner. Peçe Sırlarından Bir Levha’da sorumlu memurlara yakınlık ve rüşvet gibi yollarla kanunların aşıldığı, masum insanlara haksızlıkların yapıldığı görülür.

Peçe Sırlarından Bir Levha anlatısının dördüncü perdesi zorla evlendirilen bir kadının yaşadığı zorlukları yansıtarak başlar. Daha sonra zorla evlendirilen kızın âşık olduğu adamın habercisi gelir. Burada dikkat çekici ayrıntılar vardır. Misafire pilav, çay ve nargile ikram edilir. Bu, kültürel bir gösterge olarak önemli detaydır. Peçe Sırlarından Bir Levha anlatısı zaman zaman bunun gibi kültürel göstergeleri yansıtmaları bakımından da önemlidir. Bu durum dönem toplumunun yaşantısıyla ilgili fikir vermesi bakımından önemlidir.

Anlatıda zorla evlendirilen kadın önceki perdelere Tola Han adıyla anılan Halis Han’dır. Halis Han zorla evlendirilmiş ve aslında evlenene kadar da önemli bir direnç göstermiştir. Ancak bu perdede onun da kendisine dayatılmaya çalışılan rollerden etkilendiği görülür: “Hadi buyurun, evet, bu arada dediğiniz de doğrudur. Ama ben bir satılı kullar arasındaki bir insanım, yine de istediğim şeyi elde edebilecek güce sahibim. Adımız çıkmış... öyle olsa da genel kadından daha fazlasıyım.” Halis Han’ın kendini “genelden kadından fazlasıyım” diyerek teselli etmeye çalışması aslında haksızlığa uğrayan kadınların bile kendi içinde bir kadın hiyerarşisi oluşturduğunu gösterir. Kadın kendi sınıfındaki hemcinsi tarafından bile hor görülebilecek, aşağılanabilecek bir varlık seviyesindedir. Kadın algısının anlatıda geldiği seviye aslında tarihsel bir sürecin sonucudur: “Yazılı tablet-belgelerden sezilebildiği üzere kadın ilkin Sümer’de toplumsal anlamda erkekten geri kalmaya başlamış ve giderek de toplumu denetleme ve yönetme egemenliğini erkeğe kaptırmıştır” (Altındal, 1985, s. 40). Kadın, erkek karşısında kaybetmeye başladığı itibarı zamanla hemcinsleri karşısında da kaybetmeye başlar. Burada elbette toplumsal tabakalaşmanın çok büyük etkisi vardır ancak kadının durumu çoğu zaman erkekten daha farklı seviyededir. Yani Halis Han’ın “genel kadından fazlasıyım” sözü sadece toplumsal hiyerarşinin bir tezahürü değildir. Bu toplumun kadına bakışının ne kadar derin sorunlar içerdiğini göstermektedir.

Haberci Tacî Bay’ın Halis Han’a anlattıkları zengin kesimin alt sınıflara uyguladığı şiddeti açıkça gösteren bir diğer örnektir: “Hepsi yaşıyor, ama babanız sizi aday olan damadın babası tarafından iflas ettirildi, evinize mühür basıldı, sonra epey ağır günler geçirdi. (*Halis Han’ın gözleri dolar.*) Şimdi durumu daha iyi.” Ebeveynler

kızlarını onlara talip olanlara vermek zorundadır. Aksi hâlde gücü elinde bulunduranlar her türlü yöntemi kullanarak hayatı onlara zorlaştırabilirler.

Peçe Sırlarından Bir Levha anlatısında dikkat çeken en önemli ayrıntılardan biri de iletişim olanaklarının zaaflarıdır. Özellikle uzak mesafelerdekilerle iletişim mektup aracılığıyla sağlanır ve bu durum sürekli suiistimal edilir. Kaçırılan masum insanların ağzından ailelerine mektuplar yazılarak onlardan ümidin kesilmesi sağlanmaya çalışılır. Bunlardan birine Tola Han ağzından yazılan mektup örnek olarak verilebilir: ‘Mektubu bana okumadı ama içeriğini anlattı. “Ben sizin ve babam, anamın vefasızlığı yüzünden, olayları kaldıramadım ve Taşkentli bir yiğitle Mavur şehrimde fuhuş evine kaçtım. Beni bu dünyada artık ne siz ne de annem babam göremeyeceksiniz. Visal ahirete kaldı. Ben sizinle kaçmaya razı geldim ama ağabeyim ikisini de öldürürüm diye söz verdikten sonra, başka biriyle kaçmayı tercih ettim. Benden umudunuzu kesin, kısmetiniz başka biriyle birleşmiş, beni de sakın aramayın’ diye yazmışsınız.” Görüldüğü gibi toplumda bozulan ahlak her türlü yöntemle kendini göstermektedir.

Dördüncü perdede dikkat çeken bir diğer ayrıntı namus meselesidir. Tola Han ortadan kaybolup onun fuhuş bataklığına düştüğüne dair mektup ağabeylerine ulaşınca ağabeyleri kardeşlerinin durumundan çok adlarının kötüye çıkmasına tepki gösterirler: “Mektubunuzdan sonra, çaresiz, namus güç demekmiş, fuhuş yolunda olduğunuzu öğrendikten sonra, ölümü yeğleyip ağabeyiniz ve babanız gece vakti Rustambek’in yanına geldiler. Ayaklarına kapanıp, sizi kayboldu veya öldü diye bilinmesini istediler, halk arasında kimsenin bilmesini, dillenmesini istemediler, yani bizden korktular. Ne olduysa da artık, öldü bilecek herkes dediler, ne olup bittiyse de hepsi Allah’ın emriyle oldu gibisinden söylediler.” Burada önemli bir diğer mesele de halkın uyanık olmaması, gücü elinde bulunduranlar tarafından manipülasyona açık olmasıdır. Başkasının ağzından mektup yazmak yaygın bir durum olmasına rağmen halkın her mektubu kesin doğruymuş gibi ele alıp ona göre tepki vermesi ilginçtir. Anlatıda bu durum da bilinçli olarak vurgulanır.

Dördüncü perde de peçenin bir kamufle yöntemi olarak kullanıldığı da görülmektedir: “Çünkü iki kadını sokakta görseler, laf atsalar bile, bir şey yapmaya kalkışamazlar. Bu yüzden yola çıkana dek peçeyle gideceğiz, daha sonra bir yolunu buluruz.” Peçe sadece bu örnekte değil, anlatının diğer perdelerinde de zaman zaman tanınmamak amacıyla kullanılan bir örtüdür. Dinin istismar edilmesi sadece soyut

düzlemde değil, somut düzlemde de kendini gösterir. Anlatının peçeye eleştirel yaklaşım yaklaşmadığı ise açık değildir.

Aşkın toplumsal hayattaki konumu da daha önceki perdelerle paralel bir şekilde işlenir. Aşk burada da ekonomi karşısında güçsüzdür: “Mal acısı, can acılarının yanında aşk acısı da ne demek? Benim malım, mülküm olmazsa bir gün yanımda durur muydu?” Bu bakış açısı toplumun büyük çoğunluğu tarafından benimsenir. Ancak Tola Han gibi bazı seçkin karakterler bu konuda farklılaşır. Tola Han zengin bir hayat yaşamasına rağmen aşkı için evden kaçmayı planlar.

Peçe Sırlarından Bir Levha anlatısının beşinci perdesinde Halis Han ve haberci Tacı Bay’ın Manat ve Yedigâr tarafından öldürülmek ve mezara defnedilmek istendiği sahne işlenir. Sahne sonunda Manat, Yedigâr’ı tuzağa düşürür ve onunla birlikte Tacı Bay’ı da öldürüp mezara gömer. Halis Han’ı ise zorla karısı olmaya ikna eder.

Bu perdede Manat ile Yedigâr arasındaki diyalogda dikkat çekici bir ayrıntı vardır. Bu diyalog kanunsuzluğun, ahlaksızlığın ne kadar normalleştiğinin bir örneğini sunar: “Günahın biri, on biri her biri sonuçta günah. İşini yap, bundan sonraki hayatını hapisanelerde geçirmemek için, işini yap! Yurdunun yüksek merteye sahibi insanların yaptıkları yolsuzlukların yanında, senin iki kişinin kanına girmen, öldürmen hiçbir şey değil. Bundan sonraki hayatını hapisanenin çürük dört duvarında geçirmek istemesin, kendini zorla.” Toplumda kanunsuzluğun, ahlaksızlığın yaygınlaşması halkın algısını da derinden etkiler.

Manat ve Yedigâr’ın gözlerini kör eden ihtirasları ve bu ihtiraslar sonucu hem birbirlerini satıp hem de tamamıyla masum olan Tacı Bay’ı öldürmeleri yine dönem toplumunun çürümüşlüğüne bir göstergesidir.

Peçe Sırlarından Bir Levha bir bütün olarak toplumdaki ahlaki çürümeleri konu edinir ve bunları yolsuzluk, rüşvet, kadına bakış, din, aşka bakış vs. gibi konular üzerinden işler. Özellikle dönem toplumuna ışık tutması ve fark edilmeyenleri açığa çıkarması bakımından da bu eser son derece önemli göstergeler barındırmaktadır. Peçe Sırlarından Bir Levha anlatısı özellikle psikologlar, sosyologlar ve felsefeciler için birçok verinin elde edilebileceği bir bilgi deposu gibidir. Bu çalışmada yapılan tespitler ve çözümlemeler anlatının derin yapısındaki sembolik değerleri ortaya çıkarmaya yönelik olmuştur. Özellikle ahlak konusunun merkezi konduğu bu anlatı, toplumu iyi gözlemleyen ve toplumun görünen ve en önemlisi görünmeyen sorunlarını başarılı bir

şekilde ortaya koyan bir anlatıdır. Anlatının mesajları sadece yerel düzlemde değil evrensel düzlemde de karşılık bulabilecek mesajlardır. Özellikle gücü elinde bulunduranların buyrulan sınıfı temsil eden halka karşı tavrını açıklıkla ortaya koyan bu eser, bir halkın kolektif bilinçaltının analizine de önemli katkılar sağlayabilecek niteliktedir. Bir toplumu resmî belgeler üzerinden tanımak, analiz etmek kolay değildir. Çünkü resmî belgeler belli bir formdadır ve bu nedenle insanı olduğu gibi yani hisleri, duyguları, bilinci veya bilinçaltıyla yansıtamaz. Ancak özellikle edebî eserler başta olmak üzere sanat eserleri insanı insan yapan tüm ayrıntıları yansıtabilme gücüne sahiptir. Peçe Sırlarından Bir Levha anlatısını da bu gücü önemli ölçüde yansıtan bir eserdir.

4.6. DÜNYA SERMAYESİNİN SON GÜNLERİ

4.6.1. Türkiye Türkçesine Aktarımı

Sekiz perdeden oluşan sahne eseri

I. Sermâye dünyası oyuncular:

1. Altın.
2. Din insanı.
3. Saltanat.
4. Savaş.
5. Zülüm.

II. Güç dünyası oyuncular:

1. Güç.
2. İnkılâp.
3. İşçi.
4. Zanâatkâr.
5. Çiftçi.

III. Oyuncular:

1. Doğu.
2. Batı.
3. Tarih.
4. Milletler.
5. Reis.
6. Komutan.

7. DPB⁵⁵ başkanı.
8. Hâmil-i ruk'a⁵⁶
9. Sovyet askeri.
10. Uluslararası asker.
11. Gerçekler.
12. Önder.
13. General.
14. Padişah.
15. Güneş.
16. Dünya.

Sermâye dünyası oyuncularını: Altın – yaklaşık on dört yaşlarında, en güzel ve en iyi giysiler giyen, tüm dünyada yüksek değerli olan pırlanta ve mücevherlerle süslenen bir kızdır, saçları açık, yalın ayak, göğüs ve sırtında zırh büyüklüğünde, demir paralardan oluşturulan mühürleri vardır.

Din insanı – neredeyse dünya yaratıldığı günden beri yaşayan bir ihtiyardır, sakalı göbeğine kadar, kaşlarının kalınlığından yüzü gözükmeyen, kendisinin taşıyamadığı kadar büyük sarığı, beyaz giysileri, ayağında Arap sandaleti ile süslenen, elinde uzun uzadıya tertemiz bastonu mevcut. Diğer elinde tesbihi vardır.

Saltanat – şahane ve mükemmel giysileri olan, siyah sakallı, başında taç şeklindeki sarık, elinde altın yaldızlı kılıcı vardır.

Savaş – Avrupa askeri üniforması ile silahlı olan bileğinde altın yaldızlı kamçısı vardır.

Zülüm – baş, göğüs, diz (ten), dirseğe kadar açık giysilerde, uzun bir sakal, aşırı derecede şekilsiz ve uyumsuz bir insan olmalıdır.

Altın yerinde altın renkli taht olur, dünyanın en pahalı maddeleriyle döşeli olmalıdır.

Din insanı yerinde harika bir kürsü, beyaz ipek kumaş döşemeli olmalıdır, iki yanında binlerce kitap ve iki tane şamdan, üzerlik ile kamçısı asılı durmaktadır.

Savaş yerinde top, tüfek, zehirli gaz, el bombası gibi silahlar askeri çadırın eşiğinde gözükmektedir.

⁵⁵ DPB – Devlet Politika Başkanlığı.

⁵⁶ Hâmil-i ruk'a – Hamil – Kendinde bulunduran, sahip olan. Ruk'a – Mektup, dilekçe.

Zülüm yerinde dar ağacına asılı bir insan, zincir, kelepçe, dar ağacı arkasında zindan kapısı gözükmemektedir.

Güç dünyası oyuncular: Güç – sakal bıyığı ince, kendisi oldukça iri gövdeli bir yiğittir, göbeğinden dizine kadar kapalı diğer vücut kısımları çıplaktır, göğüsü ve sırtında kalkanı var, göğüsünde orak ve çekiç, sırtında ise, ay yıldız ve güneş sembolleri vardır.

İnkılâp – orta yaşlı, resmî ve siyasî kıyafetli bir insandır. Nagan bahçeleri azıcık görünür.

İşçi – iri gövdeli, siyah saçlı, diz ve göğüsleri açık, çalışırken gösterilmektedir.

Zanâatkâr – Doğu erkeği gibi kıyafetli, kulağının üst kısmında mekik gibi birşey sıkıştırılmıştır.

Çiftçi – eskimiş kaftanında, eski pabuçları ve kuşağına iliştirilmiş orağı ile görünmektedir.

Güç - bulunduğu kısımda Asya haritası asılı, yerküresi olan siyasî bir ortam oluşturulmuştur, haritalarla süslenen oda tamamen siyasi görüşlerini ortaya koyan bir mekan halini alır.

İnkılâp bulunduğu kısımda eski bir ev ortamı oluşturularak, sadece bir tane okul tahtası asılıdır.

İşçi bulunduğu kısımda büyük bir örs, ocak, tandırında da ateş ve çeşitli demircilikte kullanılan aletler, arka fonda ise, çiftlik tasviri mevcuttur.

Zanâatkâr yerinde kumaş dükkanı, çeşitli ipek ve atlas kumaşlar asılı durmaktadır.

Çiftçi yerinde traktör, bir demet buğday, bir tane tandır ekmeği, çapa, orak ve benzeri araç gereçler gözükmemektedir.

Diğer oyuncular: Doğu – toprak unsurları ile meydana getirilen kıyafette yaşlı bir insan, kaşları, kirpikleri yüzünün yarısına kadar uzamış, beyaz Arap erkek elbisesini giyen, baş ve ayakları yalın, cesur bir insan tipidir.

Batı – Avrupai giyinen, orta yaşlı, siyasî bakımdan cesur bireydir.

Tarih – Doğu ile aynı yaş ve görünüşe sahip fakat kıyafet bakımından farklıdır.

Milletler – Her bir topluma ait birer kişi mevcuttur, her biri yöresel kıyafetlerini giymiştir.

Reis – Dünya inkılâp teşkilatının başkanıdır, gayet de görkemli ama aynı zamanda sade giyinen biridir. Göğsünde takılı olan nişan ve belgeleri dünyaca ünlü inkılâpların simgesidir.

Komutan – Dünya inkılâp teşkilatının komutanıdır, silahlı ve uluslararası nişanları vardır.

DPB başkanı – Dünya inkılâp teşkilatının siyasî başkanıdır, DPB nişanlarına sahiptir.

Hâmil-i ruk'a/İstihbarat ajanı – dünya ve merkezi teşkilat ajanıdır, genç ve yakışıklı yigittir.

Sovyet askeri – Bütün dünya emekçi ve çiftçi askerlerinden oluşan, çeşitli kıyafetleri vardır, hem kızıl Ordu'ya hizmet eden askerler olup, üzerlerinde jandarma kıyafetleri olsa da bileklerinde kızıl kurdeleleri vardır.

Uluslararası askerler – Bilinen Avrupa asker kıyafetlerinde görünmektedirler.

Gerçek – Bir tane çok güzel şamdan, şamdan içinde 500 güce sahip elektrik ampül açık, kırmızı bir ışık, iyi bir kalemle «Gerçekler» yazısı mevcuttur, şamdan çeşitli çiçeklerle süslenen, açılıp kapanabilen modern ve güzel bir görünüme sahiptir.

İlâve:

Doğu ve Batı'nın siyah renkli perdelerinde, (Doğu'da) mezarlık ve (Batı'da) gece eğlence mekanı gözüktür, gösteri sürecinde ise güç ve sermâye dünyasını örten perdeler açılıp kapanır. Doğu tarafında sürekli gök gürültüsü, şimşek sesleri olur, diğer tarafta top atışları, silahlar, zehirli gaz, tüfekler ve tabancalar, insanoğlunun çığlık sesleri dehşet verici şekilde duyulur, dolayısıyla Doğu sahne alınca karanlık, Batı ortaya çıkınca da aydınlık olmaktadır.

Birinci perde

İlk görünüm

Sahne.

Sabahın erken saatleri, Doğu'da gün doğumu gerçekleşirken, aynı zamanda gök yüzünde yıldızlar gözükmemektedir.

Doğu: (*Kürsüden inerek.*) Ah!... Ben yoruldum, oldukça halsizim. (*Emin adımlarla.*) Bende olan gerçekler, işte, işte bu sabah gibi cıvıl cıvıl akıp giden insan hayatları, işte bu güneş ışıkları gibi mutlu mesut bir şekilde yaşanan beşeriyet nasıldır, nasıl olur da bu pis parmaklar, kan emici tırnaklar tarafından boğazlandı, katledildi. (*Gösterir.*) İşte, işte bakın, bu mezarlara gömüldü, ne yazık ki, gömüldü. (*Heyecan dolu yürüyüşle.*) Ah! ... Ah! ... Söyleyemem, söyleyemem! (*Göğe bakarak.*) Ey, mel'un! Müflis dünya! Zorlukları, acımasız kederleri gülerek izleyen, vefasız dünya! Ben sana karşı ne günahlar işledim ki, sana en güzel destanları insanlık dünyasında bırakmayı, bende ki (*göstererek.*) gerçekleri, benimle beraber bu kara toprağa gömüyorsun?! Benim evladımın tatlı bir şekilde akan, giden hayatını, kanlarıyla süsledin. Pislik dünya, mel'un, acımasız dünya! (*Duraklar.*) Benim tabiatımda olan, lezzetler, zevk-ü sefalar nerede kaldı? Kime nasip

oldu? Ah! ... Söyleyemem, söyleyemem! ... (*Duraklar. Cesur bir şekilde.*) Ey güneş, sende var olan tüm zerreciklerin, hakkı için, söyler misin? Gövdenin birçok kısmı bu topraklara düşmektedir söyle, buralara gelen felaketlerin, kötülüklerin gelme sebebi nedir? Can ver ki! Haksız yere gömülenler kendi ağzıyla söylesinler! Ey, güneş! (*Yere vurarak.*) Benim bu garip bağrıma gömülen ulu mezarlar üzerine yemin ederim ki bu acımasızlıkların, zalimliklerin, vefasızlıkların sebebi sendendir.

Güneş: (*Gaiptan ses gelir.*) Ey, haksız yere ezilen, mazlum Doğu! Benim her şeye kadir gövdem, bir aydınlatıcı olmakla birlikte, nurumu her yere eşit bir şekilde dağıtmaktayım. Lâkin senin evlatların tembellikleri yüzünden benim nurumu/aydınlığımı kullanmayı bilemediler. Bana edepsizlik yapmaktansa, evlatlarını gaflet uykusundan uyandır ki, mutlu ve güzel bir hayat için çaba gösterebilirler!

Doğu: (*Yalvararak.*) Affet! Affet! Doğrudur. Kesinlikle doğru. (*Duraksar.*) Ah! ... (*Mezarlara bakarak.*) Duymuyorsunuz ki, duymuyorsunuz! ... Güneş ne kadar anlamlı cevaplar vermektedir, siz ise onu, bu kara toprak içindeyken hiç anlamazsınız... (*Duraksar.*) Siz ölmediniz. Lâkin, askerler tarafından bir süreliğine demir parmalıklar arkasına hapsedildiniz! Aziz evlatlarım, kaldırın başınızı, kaldırın! (*Uzunca duraksar.*) Ah, pislik dünya, mel'un dünya! Benim evlatlarım, nasıl bir günah işlediler ki, sen onları insanlar arasında olması gereken hakikat ile değil de, zalimlerin, acımasız pençeleriyle ezilmesine müsaade ettin?! Rezil, sefil ettirip, bir takım kötü kalplilerin ayakları altına atarak çiğnettin! Bütün (*Göstererek.*) bu kainatta nurlar yağdıran benim tabiatım, bugün maalesef sessizlik, karanlıklar içinde, mezarlığa dönüştü, insanlığa bu dünyadaki cennet olarak bilinen bu bahçeler şimdi çöle dönüşmüş, korkunç ve vahşice, sıkıntı ve belalarla dolu bir yere dönüştü. Bütün (*Göstererek.*) bu kainat üzerine yemin ederim ki, bu yavuzluk, kötülükler sadece senden gelebilirdi. Tüm kâinatın var olma sebebi olan, bu güneş üzerine yemin et: “Bu iyiliklere karşı yapılan kötülük senden başka kimden gelebilir ki?” Bak! (*Cesaretle bir şekilde.*) Bak! İşte! Görüyor musun? Kendi takdir ve iradelerini bir avuç, kanlı pençelere bırakıp, kendileri ölüm kucağında yatmaktadırlar. (*Silker.*) Şefkatsiz dünya! Bunları bu kadar sefil ettin, haksız yere ölüm çukuruna iten sen değilsen, kimdir?

Dünya: (*Gaiptan ses gelir.*) Ey, sefil Doğu! Bana haksız yere lanet etmektense, Batı'ya bak (*Perde açılır, Doğu ürperir.*) onların ciddiyeti, azmi onları nereye, nasıl bir yere getirdiğini gör. Halbuki, onların hakimiyet ve medeniyete ulaşımı, tüm insanlık

tarihindeki en korkunç hareket ve davranışlardan ibarettir. Böyle olsa dahi ben doğadaki özgürlüklere karşı değilim. Ama doğanın size verdiği, zenginliklerini önemli kullanmak yerine ve tüm dünyaya güzel bir hayat sunmaktansa, senin evlatların aptallık, boş efsaneler, hurafelere inanmakla beraberinde, şimdiki rezil ve mazlum bir hâl aldılar, bunda benim suçum nedir? Bana boş efsane ve rivayetler anlatmaktansa, evladını yetiştirip, büyüt! Gerçek bir hayat, insanlığın olgunlaşmasıyla olmaktadır, ben döndüğüm sürece benden iyi bir şekilde faydalanırlarsa, tüm Batı'ya, yıldızlara, kâinata örnek olacak hayat yaşarlar ve benim gurur sebebim olsunlar!

Doğu: *(Kabullenmiş bir şekilde.)* Gerçek, gerçekler! *(Delirmiş bir şekilde.)* Ben deli oldum, divane oldum. *(Ayağının altındaki büyük mezara bakarak.)* Ey, hakikat! Vakit geldi, başını kaldır! Doğanın en büyük, müttakîsi olan, şu Güneşe bak! Geleceğin için, sana mutluluk dolu gözlerle, seni beklemektedir! *(Mezarların birinden Gerçek, Doğu'nun en nazik ve kibar melodileri altında, yavaş-yavaş baş kaldırır.)*

Gerçek: *(Gaipten ses gelir.)* Mazlum Doğu, ben senin evlatlarına önderlik etmeye hazırım. Bende ölüm diye bir şey yoktur, evlatlarının saygısızlığı beni onlardan uzaklaştırdı. Uyandır evlatlarını, var oluşum, beni onlara önder etmişti.

Doğu: *(Kızgın bir şekilde.)* Kalkın, Uyanın evlâdım! İşte size, yol gösterici ve hakiki bir dostunuz – Gerçek! Bugün bu Gerçek *(Göğe bakarak.)*, bu dünyanın ulu gövdesi, şu Güneş size vaat etmektedir, çünkü sizi bu mecazi mezarlara gömen, ecel değil, belki hayali bir ölümdür... *(Vücutlar halsiz başları kaldırarak, Gerçek'e saygı gösterirler.)* Ey, benim aziz evlatlarım! Gördünüz mü? Bugün Gerçek, bugün ulu Güneş, bugün kâinat halimizi dile getirerek, şahitlik etmektedir ki, sizi bu hallere düşürenler, hurafe düşünceleri ile servetinizi yiyenler, kötü kötülükten başka bir şey değildir. İşte böyle bir kısım hayalperesttir! *****⁵⁷

Hem öyle olması gerekmektedir. Dünyanın, tüm kâinatın sistemi bu şekildedir. Ama Batı'da kurulan hayat, medeniyet! *(Duraksar, gururlu bir şekilde.)* Aşağılık, ihanet, cinayet, tamamen bir eşkıyalıktır. Sahte hayattan, zehirlerden başka nasıl bir lezzet vermesini beklersiniz? Aziz evlâdım! Emeksiz medeniyet, tüm Batı dünyasında gerçek olmayan, lezzet zevkinde kan ve zehirli suyla beraber doğmaktadır ki, tüm Doğu'da da onun tesiriyle gün geçtikçe bilgi ve bilim insanlarına, zeval ve perişanlık etmekle kalmayıp ömür ve sıhhatlerine de o kadar acı ve eziyet etmektedirler. Dünyamızın, ruh

⁵⁷ Sonraki iki sayfa eksik.

koruyucusu olarak bilinen, bu ulu Güneş'in tanıklığında, yemin ederim ki, ebedî ve mesut bir hayatın rehberi yine siz olacaksınız. Kalkın, bugün sizin tarafınızda olan, bu güç ve bu Gerçek önderliğinde, tüm insanoğlunun güzel ve ferah hayatı için önderliği elinize alın! Tâ ki, doğanın günümüze kadar koruyup, bize kadar sakladığı, bu serveti, kaderin size takdim ettiği bu fırsatları iyi bir şekilde değerlendirin!

Milletler: *(Hep bir ağızdan, bağlanan yerlerini göstererek.)* Ey, bizim kıymetli Atamız! El ve ayaklarımız bunun gibi, zülüm bağlarıyla ebediyen bağlıdır.

Doğu: *(Güçe kızarak.)* Ey, doğanın ulu tanrısı olan, Güç! Aziz evladımı, Batı'nın sihirli bağlarından kurtar ki! Gaflet ile uzaklaştırılan mesut hayatlarına kavuşsunlar!

Güç: *(Şaşkın ama görkemli bir şekilde iner.)* Ben her zaman evlatlarının çaba ve dileklerini takdir ettim. *(Bir vuruşuyla tüm bağları parçalar, yerinde kalır. Tüm Milletler şaşkın bir şekilde kalırlar.)*

Doğu: *(Uzun kahkaha atar.)* Ey, zeki, sabırlı evlâdım! Siz sihirbaz Batı'nın büyüsü olarak bilinen, onu kendine hayran bırakan Doğuya, hayalî bir şekilde olsa bile bağlı idiniz! Tüm bu bağlar artık koptu, parçalandı! Artık, eminim ki, tüm insanlığın hayatı için tehlike oluşturan, mevcut bütünlük de sizin çaba ve cesaretiniz sayesinde yerle bir edilecektir. Geliniz, sarılın bu Güç ve Gerçeklere ki, onlar sizi ebediyen koruyan, hayat bilgileriniz olsunlar. *(Daha da yüksek sesle kahkaha atarak.)*

Milletler: Batı'nın tasallutundan tamamen kurtulduğumuza, artık özgür olduğumuza inanıyoruz.

Koşarak, Güç ve Gerçek'e sarılırlar, gök gürültüsü, şimşek sesleri ile perde inmektedir. Uzun bir aradan sonra, kafelerde fuhuş meşikleri ya da marş türündeki müzik sesleri altında, perde yavaştan kalkar. Güneş Batı'da gözükür, zavallı zamanlardır.

İkinci görünüm.

Batı: *(Kibirli bir şekilde Batı tarafındaki kürsüden iner, uzun kahkaha ile.)* Bu nasıl bir laf? Bu nasıl bir alaydır ki, yüzyıllardan beri büyüklüğünü koruyan Doğu, benim kabız – 1 istibdad⁵⁸ımda olsun? Bütün doğayı bir anda gaz haline dönüştürebilecek güce sahip kimyasal maddeler, bugüne kadar Tanrı ve din adı altında gizli bir şekilde elde edilen altınlar benim avuçlarımdayken, Doğunun bir köşesinde toplanan sıradan sosyal devrimciler bütün gücü, savaşçı ruhu ile elde ettiği tacını şingirdatarak, kana susayan savaşları ile denizin yüzeyini kana bulayan Batının sır odalarında isyan kıvılcıklarını

⁵⁸ Kabız – 1 istibdad – yönetimi ele geçirmek.

başlatsınlar da görelim. *(Uzun bir kahkahadan sonra.)* Ey, serseri gibi dolaşan Doğu devrimcileri, biliyor musunuz? Hissettiniz mi? Kaç yüzyıldır, sizleri ezmek, kulluğun zorlukları ile dünyadan sizi silmek, sizde ki zenginlik ile kendi servet ve yüceliğimizi arttırmak, sürekli kılmak için ne kadar da uğraşıyoruz, görüyor musunuz? Sizi kolay bir şekilde yok etmek için, dinlere, tasavvurlara, hakimlere, bilim insanı ve fuhuş yapanlara, aylara, yıldızlara, dağlara, denizlere ve bunların uğrunda harcamak için Batı'nın az biraz sahip olduğu altınlara, mücevherlere, hayvanlara ve sizin gibi canlılara ihtiyacımız gün geçtikçe artmaktadır. Keşke canlılar da sizin gibi milyonlarca olupta bir altın kadar değeri olmayan, kullar olsaydı! Ne yazık ki, sizi yerle bir etmek için, nice bilginler, ulemalar hatta şehzadeleri dahi yok etmemiz gerekecek. *(Perdeye işaret ederek, açılır, dolu dolu bir kahkahadan sonra.)* İşte, işte! Görüyor musunuz? Görünüz: ayyaşsınız! Siz Batı'daki bu ululuk, bu aşırı derecede olan hazırlıkları görebilseydiniz, Batı'nın ulu Tanrısı olan, altının karşısında nasıl diz çökmez idiniz? *(İşaret eder: perde kapanır. Uzun bir kahkaha.)* Sefiller, *(Tekmeler.)* aptallar! *(Kahkaha.)*

Oldukça şiddetli bir şekilde, gökgürültüsü olur, bir anda her yer aydın olur. Sahnede Tarih gözükür.

Üçüncü görünüm

Batı: *(Büyük korkuyla.)* Kimsin? Bugüne kadar bana görmediğim birine çok benziyorsun, hemen söyle ki, ben seni öldürdükten sonra pişmanlık çektiirmeyesin! *(İşaret eder: perde açılır, kendi yerlerinde insanlar gözükürler.)* Bak! Baktın mı? Gördün mü? Bunların hepsi benim emrim altındadırlar. Edepsiz! Benim karşıma, bu şekilde, bu kadar şiddetli curetle gelmenin anlamı nedir? Hemen söyle, yoksa bir anda küllerin göklere savrulacak. *(İşaret eder: perdeler iner ve kapanır.)*

Tarih: *(Temkinli ve umursamaz bir şekilde.)* Aferin, aferin! Biliyorum ki, bu mecaz güçler, sonu olmayan hayaller senin emrindir, ama sen kimin emrindesin?

Batı: *(Şaşkın bir şekilde.)* Beni sorgulama hakkını, sendeki bu cüreti asıl sana kim verdi, bu kadar heybetime bir karış tüyün bile ürpermedi mi? Kimsin, söyle!

Tarih: Sen beni tanımıyor musun ki, tüm insanoğlunu, hayvanları, dolayısıyla bütün mahlûkatı doğuran, yaratan tabiatın ve tüm kâinatın ulu Tanrısı olan, *(İşaret eder: perde kalkar, Batı ürper.)* Güç ve onun önderi olan işte bu gerçeklerin *(İşaret eder: perde iner ve kapanır.)* sizinle Doğu arasındaki altına olan aşırı düşkünlüğünüz, zevkiniz sonucunda, kanlı geçmişin sırlarını saklayan, Tarih benimdir. *(Batı aşırı derecede*

korkar.)) Ben bugün, Güç ve Gerçek yardımıyla, mevcut sırları dünyaya yaymak için görevlendirildim.

Batı: *(Kendini düzelterek.))* Hangi Güç, hangi Gerçekler? *(Ters döner.))* Acaba! Hayal miydi? *(Yine Tarih'e dönerek.))* Ne demek istiyorsun? O bir hayaldi! Bir Güç, bir Gerçek var ise, onlar da benim emrimdedir.

Tarih: *(Batıya bakar Kahkaha atarak.))* Olsa olsa bu kibir olurdu. *(Batı'ya.))* O öyle bir sözdür ki, bütün kâinat dahi güler, benim için değerli bir mizahtır, destanıma ebedî dîbace oluverir.

Batı: *(Sinirli bir şekilde.))* Bu nasıl bir kahkaha ve cümledir, adeta benimle alay etmek için mi söylüyorsun?

Tarih: *(Yine kahkahayla.))* Dünyada, tüm kâinata bir Güç, bir de Gerçek olduğunu, bana inkâr mi edersin?

Batı: Hayır!

Tarih: O zaman tüm kâinata musallat olduğundan şüphen mi var?

Batı: Yok!

Tarih: Öyleyse, o nasıl bir Güç ve Gerçektir ki, senin emrinde olsun? Emrinde ise, neden Doğu'ya yardım edebilecek durumun varken, sen, bunu yapmaktansa asırlardır ondan sırlar saklayıp, ona karşı tedbirler alıyorsun, hileyle arkasından işler çevirmeye ihtiyaç duyuyorsun? *(Batı önce susar, daha sonra uzun bir kahkaha atar.))* Benim karşımda diz çökmeyen sır olmadığımı itiraf edecek misin?

Batı: *(Yumuşar.))* Hayır, etmekten başka çare mi var? Çünkü bütün kâinatın, dünya aynası ile yüzleştiren, sensin. Lâkin, gerçekten de Güç, benim emrimde değil, belki benim tarafımda demek istemişimdir.

Tarih: Senin o Güç ve Gerçeğe kim inanıyor ki. Senin o sözlerin sadece kuru bir davadır.

Batı: Neden bende olan, kültürler, fen bilgileri, teknolojiler, hikmet, marifetler, ün, saltanat, lezzet ve işaretler, izzet ve saygı bu Güç ve Gerçek'in şahitleri olamaz mı?

Tarih: *(Güzel bir kahkaha atar.))* Ben kimim?

Batı: Tarih!

Tarih: Benden üstün şahit mi var?

Batı: *(Sessizlik.))*

Tarih: Tüm denizler, dağlar, taşlar, yeşillikler, ormanlar, hayvanlar, dünya etrafında dolaşan yıldızlar, aylar, yer yüzündeki harabeler, kanlar, mezarlar, edebiyatlar, destanlar,

dinler, tasavvufîlar şahittir ki, senin evlatlarının bir kısmı, altın düşkünleri Doğu'nun sahip olduğu zenginlikleri gizli bir şekilde, dünyevî zevkine yenik düşerek, hayallerine kanarak israf ettiler. İnsan oğlunun mutluluk kaynağı olan, kültürü zorla ele geçirerek, fuhuş ve zulme suiistimal ettiler, harcadılar. Doğada gizlenen kimyasal maddeleri insanoğullarını emek ve zorlukları sonucunda acı çekmeleri ve yer yüzünü kana boyamak için harcadılar. Bu yüzden bugün sizden uzaklaşan o Güç ve Gerçek ise, onların kıymetini bilen, emektarlara önder olacaktır. İstersen, bir daha izle! (*İşaret eder: perde açıldığında, yerlerini alan insanlar gözüktür. Batı Güç ve Gerçek'e saygı gösterir.*) İşte, işte bak! Bütün varlığın tanrısı olan Güç ve onun önderi olan Gerçek, diğer tarafı tutmaktadırlar. (*Ürpererek çekilir, perde iner.*) İnandın mı?

Batı: (*Titreyerek.*) İnandım, inandım, yanlış biliyormuşum.

Tarih: Sen gerçekten Doğu'nun vârisisin. Lakin, kötü evlatlarındaki, altın düşkünlüğünün sonucu, seni Doğu destanlarında, kötü olarak bilmelerini, hatırlamalarını sağlamaktadır. Altın Güç'ü doğurmadı, Güç, insan evladının parmak ve fikirlerinin ardından, Altın'ı doğurmuştur. Bu yüzden ister altın olsun ister doğada bulunan diğer madenler olsun Güç'ün emri altında ve eşit şartlar altında olurlar. İşte, görüyorsun! Güç ve Gerçek de onların tarafındadır, tüm kâinat onların yardımcısıdır. Bu günlerde Doğu'dan çıkan bir avuç devrimciler, mevcut Güç ve Gerçeklerden çıkan kıvılcımlarından başka bir şey değildir. Bugüne kadar suiistimal ile birlikte ortaya çıkmış olan kanlı hayat, zehirli bir yaşam tarzı, kirli medeniyetlere cesaret vererek doğru insanların kaderi bu devrimcilerin eline bırakılmıştır. Bu sebeple, Güç ve Gerçek'e iman getirebilirsen, benimle gel! Doğu atandan, affını dilemelisin.

Batı: Keşke!

Korkunç bir yıldırım düşer ve gök gürültüsü sesiyle perde iner, Doğu ata da sahnede gözükmektedir.

Dördüncü görünüm

Doğu: (*Kaşlarını kaldırarak, heyecanla.*) Bu kim? (*Ters döner.*) Acaba! (*Batı karşısında eğilir.*) Bu kimdir ki, Aziz evladımın üzerinden kan, ruhundan ise tamamen hile ve kurnazlık kokuları gelmektedir. Ey benim, kıymetlim Tarih! (*Omuzundan tutarak.*) Sen kendinle beraber kimleri getirdin ki, onun simasında oluşmuş yüzüzlük ile beraber gözlerinden intikam kıvılcımları sıçramaktadır.

Tarih: Ey benim zamandaşım olan Doğu! Ben, sizi öyle bir yüzyıl getirdim ki, o çaresiz bir avuç canilerin yaptıkları, hatası ile bugüne kadar senin aziz evladını, kendi kardeş ve akrabalarının boğazından kara kanlar kusturmuştur. (*Doğu nefret ile ürker.*) Ben öyle bir insanı getirdim ki, onun bugüne kadar yaptığı hataları ile baş eğmesi, tüm insan oğlunu ebedî mutluluğa ermesini sağlar. (*Doğu şaşırıp kalır.*) Bu öyle bir evlattır ki, haram olan hilelerle uğraşmaktan kör olan gözlerini, senin karşına gelince yaşla doldurup, affetmeni sağlamaya gelmiş de olabilir.

Bütün kâinat ve doğa şahitliğinde sana soruyorum, bugüne kadar göğsümde koruduğum senin sırlarına karşı saygın varsa, (*Elinden tutup, Doğu'nun yanına getirir.*) şu aziz evladın Batı'nın isyanlarını affedersin. Onun tarafından işlenen her bir hata için benden başlamak üzere, tüm yer yüzü, ay, güneş, kâinat sorumludur.

Batı: (*En derinden "Beynelmilel" marşı keman, koşney sesleri altında sarılır.*) Kıymetli Babam benim evlatlarımı da altın düşkünlüğünden dolayı hatalarını affet. Bu Tarih, bu Kâinat şahitliğinde yemin ederim ki, bugünden itibaren senin önderliğinde gerçek bir hayat ve insanlığa faydası olacak yaşam için mücadele edeceğim.

Doğu: (*Tamamen karanlıklar içinde.*) Ah, benim hatalardan günahkâr olan evladım, günahın ne kadar kötü olsa da insaf ve yüce gönüllü olman, affetmeyi teşvik ediyor. (*Öper, müzik sesleri ile perde iner.*)

Beşinci görünüm

Sahne, milli, Doğu melodi havası ile yavaş-yavaş açılır. Müzik sesi kesilir ve Sermaye dünyasındaki perde kalkar, tüm oyuncular sahnede görünür ve Altın'ın karşısında eğilirler.

Altın: (*Güzel bir kahkaha atarak iner.*) Ben kimim? Ben? Ben tüm dünyadaki insanların, her bir köşedeki yaşamın, tüm kâinatta var olan canlıların tanrısı, destekçisi, hayat anlamıyım. Arzusu, ulaşamadığı hayali, kuvvet ve dermanıyım. Herkes, bütün varlık benim kulum, kölem, esirim, aşığımıdır. Ben olmadan hayat, ben olmadan bereket, kültür gelişir mi?

Herkes: Yok, hayır tanrımız!

Altın: (*Cilveyle.*) Bütün saltanatlar, şöhretler, gülistan ve bostanlar, lezzetler, şevkler, hareketler, tereddütler, tartışma ve savaşlar, Kâbeler, put haneler, dinler, mezhepler, ibadetler, meslekler, kanunlar, süs ve ziynetler, gelişme ve güzelleşmeler, tamamen hepsi,

tümü benim içindir ve benim tesirimin sonucudur. Bütün varlık benim için var olduğu gibi, ben olmasam bu varlık bir anda yok olacaktır. Öyle değil mi?

Hepsi: *(Ona sığınarak, secde ederek.)* Şüphesiz, Tanrımız.

Din insanı: Tanrılar, peygamberler, şariatlar, deliller, Zeburlar, İnciller, Tevratlar, kürsüler, mescitler, puthaneler – tümü, hepsi, senin şehadetin ve senin cüretin ve tesirinin sonuçları, delilleridir. Dinsiz dünya gelişmediği gibi, sensiz din kesinlikle üstün olamaz. *(Eğilir.)*

Padişah: Beni tüm yer yüzüne hükümdar, tüm cihan ehlini bana bağlı ettin, *(Hizmetçi ve haremini göstererek.)* Emrimdeki kişilerin en güzel kız ve kadınlarına sarılırim, keyfim isterse kan dökerim, geliştirmek veya vîran etme yetkisini bana veren sen ulu tanrım değil de başka kimdir? *(Eğilir.)*

General: *(Kılıcını asker gibi tutarak.)* Yer yüzünü bir anda, insan gövdeleriyle beraberinde yerle bir edebilirim, denizleri kırmızı kanlara boyarım, anında tüm güzellikleri yok etme gibi güçleri bana veren tanrım, sensin! *(Eğilir.)*

Zülüm: Benim içtiğim her bir kaşık kan, atasözlerinde geçen cennet şarabından bin kere, yüz bin kere daha tatlıdır. Hayal ediyorum ki, insanların kanından denizler yaparak onun içinde balık gibi yalnız hayat geçirsem. Senin yüce tanrı adına yemin ederim ki, sana boyun eğmeyen insan oğlunun anında milyonlarca küllerini, göğe savurmak benim için büyük bir zevktir. Sana isyan edenleri kesip yok etmek, zindanlarda çürütmek ve bunun gibi Ecel oyunlarını hayal etmek, keşfetmek için asırlardır dinler, şariatlar, meslekler önderliğinde milyonlarca bilginler, ulemalar, rahipler, doktorlar ocaklarını söndürmekte ve tatlı ömrünü boşuna harcamaktadırlar. *(Eğilir, sonra General'a.)* Öyle değil mi?

General: Hayal ediyorum, elimden gelirse, anında tüm kâinatı tarumar ederim, sonra yalnız sana *(Sarılarak gösterir.)* sarılısam. *(Eğilir.)*

Din insanı: Kulluk demek, Tanrısının emirlerine hazır olmaktır.

Herkes: Hepimiz hazırız. *(Secde ederler.)*

Altın: *(Mutlu bir şekilde uzun bir kahkaha atar.)* Demek, benim emirlerime hazırsınız!

Herkes: *(Secde ederler.)* Şüphesiz.

Altın: Bana karşı çıkanları, sever misiniz? *(Öfkeli bir şekilde, herkes ürker.)*

Din insanı: Kimler? Kafirler! Mel'unlardır!

Padişah: Kan emicilerdir.

General: Benim *(Askeri hareketler yaparak.)* şu kılıçımdan zehir tadını almayanlardır.

Zülüm: Benimle oynamaya çalışanlardır.

Altın: (*Alay edici kahkahayla.*) Bir tutam alt seviye halktır, onlar ben olmadan da hayat sürmeye, hakikat taraftarı olmaya çalışan insanlardan oluşmaktadır.

Din insanı: (*Şiddetli gazab ile.*) Nerde? Nerede? Hangi güç? Hangi curetle?

Altın: Doğu'da, Doğu'nun kuytu köşelerinde! Bilmiyor musunuz ki, benim kul kölelerim arasında da başlamak üzere olan bazı devrim ve inkılaplar etkisidir.

Din insanı: (*Bastonuna dayanarak ayağa kalkar, heyecanlı bir şekilde.*) Doğu'da? Doğu'da! Ohoo! Doğu mu? Doğu ebediyen bizim inisiyatifimize, kader ve iradesini bırakan, bağlayan kullarımızın toplamıdır, Doğu ulu tabiat tarafından bize, bir hediye olarak verilen ya da şevk dolu yaşamımızın sürdürmemiz için yaratılan gül bahçesi değil mi? Kimin? Ohoo, hangi bir canlı varlığın aklına gelebilir ki, bugün ölüm kapısında olan Doğu'nun toplumuna bir anda cesaret geri gelebilirmiş de senin gibi tabiatla bulunan en yüce tanrıya isyan ederlermiş? (*Kahkaha atarak.*) Emin ol ki, tüm Doğu'da benim gibi milyonlarca rahip ve alimler din yüzünden perişan olmalarına rağmen kulluk vazifelerinizde yerine getirmektedirler.

Padişah: (*Taca benzer sarığını sinirli bir şekilde başından çıkartarak, fırlatır, pırlanta parçaları her tarafa sıçrar.*) Senin Tanrı adın üzerine yemin ederim ki, isyan ehlini Doğu'dan, köküyle beraber gövdesini kurutmayana kadar, şu çıplak başıma, cihangirlik tacım haram olsun. (*Eğilir.*)

General: Tüm kâinat üzerine yemin ederim ki, yer yüzünü savaş kanlarıyla doldurarak, isyan ehlini küllerini göğe savurmayana kadar, bu kılıcım kılıfına girmeyecektir. (*Eğilir.*)

Zülüm: Doğu, o nasıl bir topraktır ki, tüm dünyayı titreten ünlü adım, deryalarca akıttığım kıpkırmızı kanlarımın lekesi daha geçmeden, senin gibi ulu Tanrı'ya karşı çıkıp, isyan edenlere mekân olabilmektedir? Batı'nın hakimiyeti ebedîdir.

Altın: (*Azarlayarak.*) Adını unutmayın! Batı da isyan etti.

Din insanı: (*Kahkaha atar, diğerleri ürkerler.*) Batı isyan mı etti? Acaba, neden sen isyan etmiyorsun?

Altın: Ben sizden şüphe ediyorum!..

Herkes: (*Koşaraak ayakların kapanırlar.*) Ey, ulu Tanrımız! Doğu, Batı'da nasıl bir mecal olabilir ki? Biz senden başkasını tanımıyoruz!

Altın: Gidin, gidin! Tanrı, kulunun diline değil, kalbine bakar. Batı'nın, isyanda Doğu'yla bir olması, bu bir oyun değildir. Artık sizler benim emrimde, emin bir şekilde olmaz

iseniz, bugün veya yarın o isyanın ateş kıvılcımları tüm Batı ülkelerini kul toplumuna çevirebilir. *(Köşeye, Doğu'nun olduğu tarafa işaret eder, Doğu dünyasında Kızıl Askerler gözüktürler.)* Bakın! *(Sinirli bir şekilde.)* Bakın, suçlular! Görün, o isyancılar arasında size benzeyen, benim karşımda kulluğuna yemin eden din insanı ve taçlı generallerim nasıl da isyan ediyorlar! İşte! İşte! İşte! Batı'yı tanıdınız mı? Doğu'yla beraber isyancılara önderlik etmektedirler.

Herkes: *(Hepsi bir anda diğer tarafa uzanarak.)* İhanetkârlar, imansız, dönecekler! *(Altın işaret eder, perde iner.)*

Altın: Hazır olun! Benim gerçekten de sinirlerim yerinden oynamasın!

Herkes: Emin ol, Tanrımız, sen bizim tarafımızda olduğun sürece mutluluk, zafer de bizim tarafımızda olacaktır.

Secde ederler, karanlık çöker ve perde iner.

Altıncı görünüm

Perde “Beynelmilel” marşı müzik sesleri altında açılır.

Reis: Şimdi emrin kopyası çıkar! *(Askeri Dayanak'a bakarak.)* Komutan bir dakikada nasıl sinirlendirilir görelim mi?

Dayanak: Şüphesiz, mükemmeldir.

Reis: *(DPB'ya)* Sizlerde!

DPB: Bütün ajanlar radyo bekliyorlardı.

Reis: Demek, başaracağız!

İkisi: Şüphesiz.

Reis: Gerçekten, güçsüzken talep edilen barış, gelecekteki intikamın başlangıcıdır. İngiltere'nin barış teklif etmesi altında gizli bir sır değil midir?

Dayanak: Tabii ki, onların bugünkü siyasetleri Chamberlen'in bıraktığı, çürük düşüncesidir, yine aynı zamanda bu düşünceler altında önümüzdeki birçok dönem dünya liderliğini elden bırakmadan ilerlemek istiyorlar.

DPB: Konu siyaset olarak açılmışken, belki tekrar Şoro hükümetinin kendi elleriyle bu inkılap ateşini söndürürse bütün dünya emekçilerinin mutluluğunu son vermek demektir.

Reis: Doğrudur, günümüzde tüm dünyada olan, 25 yıllık hazırlık tehlikesinin yanında cihangirlerin, bu kadar zayıf siyasetleri bizim zaferimizin Müjdesidir. *(Hâmil-i ruk'a çalışanı aceleyle kırmızı bir kâğıt takdim eder, kendi çıkar, Reis okur.)* “Bütün dünya Kızıl Katılımcılarının Merkez Bürosunun ... sayılı icra meclisinden kopya ... sayılı Dünya

Merkezî Katılımcıları grubunun icra heyeti, ferman etmektedir, Bütün Dünya Merkezî İnkilabî Kurulu'ndan başlayarak, en küçük şubelerine kadar bu emri aldığı saatten itibaren, bütün cihan inkılapları için yapılan hazırlıklarla ikinci radyo emrini bekleme hazırlığında bulunsunlar”.

Aşırı derece karanlıkta perde iner.

Yedinci görünüm

Sahne karanlık, ama Doğu ve Batı köşelerinde aydınlık gözükmemektedir, Doğu tarafında Kızıl Ordu'nun bastırıp gelmesini, Batı tarafında ise Sermâye askerlerinin üstüne gelmesi gözükür, yine sahne karanlık yıldırım ve gök gürültüsüyle beraber askeri borazan sesleri gelir. Uzaktan da müzik sesleriyle aynı zamanda, toplar, tüfekler, silah sesleriyle perde tamamen açılır. Lakin önceki görünüm olup, sahne hala karanlık içindedir. Tüm sesiyle çığlık ve atış sesleri içinde kırmızı fonla, kan gibi gözükür. Batı ile Doğu bir tepede gözükürler. Git gide çığlıklar, atış sesleri yaklaşır ve dehşet verici olmaya başlar. Uzun bir aradan sonra, Batı ve Doğu'nun meydanında ışık yanıp söner, o anda önceki Din insanı, Altın, General, Zulüm koşarak girerler, arkalarından Milletler ve diğer milletler, emekçi, çiftçi gibi oyuncular silahlı bir şekilde, bağırıp çağırarak girerler, Sermaye dünyasındaki oyuncuları yakalarlar.

Dayanak: (*Şiddetli bir şekilde.*) Yakalayın, bağlayın bu Altın kölelerini, hangisi tüm dünya emekçilerinin yaratıldığı günden itibaren bugüne kadar yerle bir ve rezil ettiyse, onu yakalayın. Dövün, yıkın, bu taç, taht ve yalan kürsü sahiplerini, bütün dünya mazlumlarının sonsuz felaketleri için meydana gelen şeylerdir. (*Bu cümle bitene kadar Sermâye dünyası oyuncularını yakalayıp, bağlarlar.*) Bağlayın!

General ile Padişah'ı yakalayıp, topa bağlarlar, Zulüm'e ise silah, tüfekleri sırtına bağlarlar. Din insanına kitap, şamdanları yükleyerek süründürürler, Altın'ı topun ağzına bağlarlar, köle ve cariyelerini top ve silah taşıyıcısı olarak alır, taç ve tahtlarını kırıp yıkarlar.

Din insanı: Bizi nereye götürüyorsunuz?

Dayanak: Kendinizin yarattığı Cehenneme götürüyoruz, sakın olun! (*Halk'a.*) Bugün asırlardır, emekçiler kanıyla yer yüzünü boyayan, cellatlar saltanatına ebediyen son verildi. Bugün bütün yer yüzündeki toplumların cambazlığı arkasında hurafe uydurmalar uyduran, kültürel yırtıcılar olan, kirli düşüncelerden silinmiştir.

İnkilabî Kurum Başkanı, DPB girer, herkes saygıyla karşılar.

Reis: *(Dayanak kolunu sıkar.)* Bugünden sonra tüm insanlığın ebedî saadeti için Sermâye dünyasına karşı elde edilen zaferimizi, ilk olarak – Tüm Dünya Merkezî Katılımcılar Grubu, ikinci olarak – Tüm Dünya Merkezî İnkilabî Kurulu, üçüncü olarak da gelecekteki ve günümüzdeki tüm beynelmilel işçi, zanaatkâr, çiftçiler ve kadınlar adına sizleri tebrik ediyorum. Dolayısıyla, ek olarak bütün emektârlar merkez katılım grubunun başarısına inanmaktadırlar *(Müzik sesleri.)* Bununla birlikte bu nişanı takdim etmek isterim. *(Nişanı takar. Teşekkür eder. Halk'a yönelir.)* Yaşasın dünya inkılabının mazlum emekçilerine olan muvaffakiyeti ve onun önderi olan Katılımcılar Grubu ve bu yolda tarihi vazifesini hakkıyla tamamlayan Kırmızı Askerler! *(Uzun “Ura! (Oley)” ile müziğin sesi yüksek bir şekilde açılır, Sermâye dünyasını tekme tokat yaparak giderler.)*

Perde iner.

Sekizinci görünüm

Sahne tamamen karanlık, sahnenin sağ köşesinde Gerçek gözüken tarafın, az biraz yukarısında, kürsüde yoldaş Lenin'in heykeliyle süslenmiştir. Kırmızı fener ile aydınlatılmaktadır, bir yanında Batı, diğer yanında Doğu, Lenin'in omuzuna el atmış bir durumda, oratada Batı ile Doğu arasında Güç, Doğu üzerindedir, elinde açık bir bayrak. Bayrakta “Yaşasın Dünya Birliği!” cümleleri yazılı. Koşney, keman ya da yalnız ney ile kemençe gayet de güzel ve hoş olan “Beynelmilel” marşı çalınarak perde açılır. Gerçek “Yaşasın Batı ile Doğu birliği, Güç ile Gerçek'in önderliği!” diyerek seslenir ve yine müzik sesleri ve marş fon müziğiyle, perde iner.

4.6.2. Tematik İnceleme

Dünya Sermayesinin Son Günleri, Hamza Hekimzade Niyazi'nin var olan gerçekliği başka görme biçimlerine dönüştürerek değerlerle yüklü sembolik anlam dünyasına aktardığı en önemli eseridir. Eserde doğu toplumlarının içerisinde bulunduğu kökensel teslimiyet ve tembellik kavramları sembolik okuma üzerinden başka biçimlere büründürülerek sunulur. Bu bakımdan eser, **sermaye dünyası** ve **güç dünyası** arasındaki değerler savaşını bir bakıma değer yitimi ekseninde kavramsal düzeyde ele alır. Eser, doğu-batı düaletisinin tarihsel gerçeklik ve bilinç dünyası bağlamında okunduğu kavramsal göndermelere sahiptir. Bu bakımdan, “yazar, dışlanan ve sürülen değerleri hafızanın bahçesi'nde toplar. Bu bahçe, tarih bilincidir. Tarih, yalnızca olayların art arda sıralandığı, savaşların yapıldığı, insanların yok edildiği bir olaylar dizgesi değildir.

Dünün, bugünün ve yarının üst üste kesiştiği bir atılım noktasıdır. Hayatın sürekliliği, böyle bir hafıza bahçesinin olmasını zorunlu kılmaktadır. “Elan vital” denilen, varoluş için gerekli yaşamsal koşullar; dışlanmış, sürülmüş olsalar bile, hafızanın bahçelerinde her an yeniden faaliyete geçmek ve varlığı yeniden kurmak üzere toplanmış bulunmaktadır. O halde bunalım ve arayış içindeki insanların veya toplumların bir başkası olmasına gerek yoktur. İnsan önce kendisini tanımalıdır. Bunun için gerekli zaruri ve yaşatıcı değerler (Elan vital) hafızanın bahçelerinde -daha çok yazı aracılığıyla- yaşa(tıl)maktadır (Korkmaz 2015, s. 141-142). Anlatıda doğunun; “Ey, mel'un! Müflis dünya! Zorlukları, acımasız kederleri gülererek izleyen, vefasız dünya! Ben sana karşı ne günahlar işledim ki, sana en güzel destanları insanlık dünyasında bırakmayı, bende ki (göstererek.) gerçekleri, benimle beraber bu kara toprağa gömüyorsun?! Benim evladımın tatlı bir şekilde akan, giden hayatını, kanlarıyla süsledin. Pislik dünya, mel'un, acımasız dünya!” sözleri böylesi bir tarih bilincinin insanlık hazinesine destanlar aracılığıyla bırakıldığının göstergesidir. Ne yazık ki söz konusu hafıza bahçesi gerçeklerle kara toprağa gömülmüştür. Doğunun içsel anlamda başlattığı bu simgesel çağrı aydınlığın tüm gerçekliği ile güneş tarafından dile getirilmesine yol açar. Bu bakımdan güneşin doğunun yakarısına karşı söylemiş olduğu; “Ey, haksız yere ezilen, mazlum Doğu! Benim her şeye kadir gövdem, bir aydınlatıcı olmakla birlikte, nurumu her yere eşit bir şekilde dağıtmaktayım. Lâkin senin evlatların tembellikleri yüzünden benim nurumu/aydınlığımı kullanmayı bilemediler. Bana edepsizlik yapmaktansa, evlatlarını gaflet uykusundan uyandır ki, mutlu ve güzel bir hayat için çaba gösterebilirler!” sözleri yazarın kişilerden daha çok kavramlar üzerinde durduğunun göstergesidir.

Jung; “Bir şeyin sembol olup olmadığı öncelikle onu tasarlayan bilincin tutumuyla ilgilidir.” der. Jacobı’ye göre; “buradaki soru, bireyin bir nesneyi, örneğin bir ağacı, yalnızca somut bir olgu olarak değil, aynı zamanda az çok bilinmeyen ve adamaklılı anlamlı bir sembol, yani insan yaşamının bir sembolü olarak algılayabilmek için doğru eğilime sahip ve yeterince istekli olup olmadığıdır. Sembol bir alegori veya bir işaret değil, büyük oranda bilinci aşan imgesel bir içeriktir. Yine de semboller işaretler ‘düzeyine indirgenebilir’ler ve bütün içerikleri mantık tarafından ulaşılabilir hale geldiği için, içlerindeki gizli anlam bütünüyle ortaya çıktığı zaman, olası etkileri zenginliğini kaybettiği zaman ‘ölü semboller’ olabilirler. Çünkü otantik bir sembol asla tam olarak açıklanamaz. Onun mantıklı tarafını kendi bilincimize açabiliriz, ama mantıkdışı tarafı

yalnızca ‘hissedilebilir’. Bu nedenle sembol her zaman psişenin bütününe, bilinçli ve bilinçsiz yönlerine ve aynı zamanda tüm fonksiyonlarına seslenir” (Jung, 2002, s. 132-133). Hamza Hekimzade Niyazi’nin doğu ve batı’nın siyah renkli perdelerinde bilinci aşan imgesel içerikler oluşturması, kolektif bilinçaltına yaşamsal bir uyarı niteliği taşır. (Doğu’da) mezarlık ve (Batı’da) gece eğlence mekânı görünmesi, gösteri sürecinde ise güç ve sermaye dünyasını örten perdelerin açılıp kapanması vb. unsurlar kavramsal düzeyde iki farklı yaşam biçiminin ve dünya algısının değerler dizgesini açar. Doğu tarafında sürekli gök gürültüsü, şimşek sesleri olması, diğer tarafta ise top atışları, silahlar, zehirli gaz, tüfekler ve tabancalar, insanoğlunun çılgılık seslerinin duyulması, var olan karşıtlığın karanlık dünyaların keşfine yönelik bir iç aydınlanma ile aşılabileceğinin göstergesidir. Doğu’nun sahne aldığı karanlığın, batının sahne aldığı aydınlığın oluşması anlatının temel izleksel kurgusunun her iki toplumsal yapıda dünyayı okuma düzeyinin ne denli karşıt düzlemde olduğunu vurgular.

Shayegan’a göre; Yeryüzünün eski uygarlıkları, özellikle Asyalı büyük kültürler 17. ve 18. yüzyıllardan itibaren yaratmaz olurlar. Bu iki yüzyıl, dünya tarihinde bir geçiş dönemi olmuştur. 17. yüzyıl yenilik olarak Dekartçı yöntemin hâkimiyeti altında olurken, 18. Yüzyıl Aydınlanma ve eleştiri çağı olmuştur. Metafizik ikicilik de özgür vicdanın özel alanı ile mutlakiyetçi iktidarın kamusal alanına siyasal olarak yansır. 18. yüzyılda iktidarı denetleme sırası özel alana gelecek, ahlakı siyasetle zıtlılaştıran diyalektik çelişkiler gözler önüne serilecektir. Buradan da bunalım fikri çıkacak ve iktidarı ahlaksallaştırma denemeleri bilinen devrimler ideolojisine varacaktır. Bütün bu hareketler, ilk başlardaki hamlelerinin rotasında ilerleyen Asyalı uygarlıkların gözünden kaçmıştır. Yaratıcı hamleleri soluksuz kalmaya başlamış ve tam da dünya tarihini yerinden oynatan bu büyük altüst oluşların şafağında durmuştur; üstelik Asyalı uygarlıklar, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar bu altüst oluşlara direnmişlerdir (Shayegan, 2014, s. 28).

Aklın büyük bir değer olarak öne çıkarılması ve pozitif bilimlerle işlenmesi, Avrupa’da 1750’den itibaren başlayan ve hızlı bir biçimde dünyanın gidişatını değiştiren Sanayi Devrimi’ni doğurur (Korkmaz, 2011, s. 14). Söz konusu değişimler Doğu dünyasının aklın ve pozitif gelişmelerin en önemli açar ibaresi olan mantıktan uzak kalınması ile okunamamış ve azim ve ciddiyetten uzak bir dünyanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu bakımdan anlatıda dünyanın doğuya seslenirken kullanmış olduğu: “Ey, sefil Doğu! Bana haksız yere lanet etmektense, Batı’ya bak (Perde açılır, Doğu ürperir.)

onların ciddiyeti, azmi onları nereye, nasıl bir yere getirdiğini gör. Halbuki, onların hakimiyet ve medeniyete ulaşımı, tüm insanlık tarihindeki en korkunç hareket ve davranışlardan ibarettir. Böyle olsa dahi ben doğadaki özgürlüklere karşı değilim. **Ama doğanın size verdiği, zenginliklerini önemli kullanmak yerine ve tüm dünyaya güzel bir hayat sunmaktansa, senin evlatların aptallık, boş efsaneler, hurafelere inanmakla beraberinde, şimdiki rezil ve mazlum bir hâl aldılar, bunda benim suçum nedir?** Bana boş efsane ve rivayetler anlatmaktansa, evladını yetiştirip, büyüt! Gerçek bir hayat, insanlığın olgunlaşmasıyla olmaktadır, ben döndüğüm sürece benden iyi bir şekilde faydalanırlarsa, tüm Batı'ya, yıldızlara, kâinata örnek olacak hayat yaşarlar ve benim gurur sebebim olsunlar!” sözleri doğu insanının akıl ve pozitif bilimlerden uzak boş efsaneler ve hurafelerle dünyaya yaklaştığının göstergesidir.

17. ve 18. yüzyıldaki dünyanın değişim olgusu Batı'yı yeniliklere açık, kilisenin dogmatik kurallarını sorgulayan ve dünyayı aklın önderliğinde okuyan bir düzleme sokmuştur. Batıdaki bu gelişmelerin yenilikçi düzlemde okunması gerekirken Doğu dünyası içerisinde bulunduğu taassup ve teslimiyetin esiri olmuştur. Söz gelimi “III. Selim’e, 1789 Fransız Devrimi ile ilgili Muvazene-I Politike (siyasal denge) adlı bir rapor sunan devrin dışişleri bakanı Atıf Efendi, “*Ruso ve Volter misüllü meşhur zındukların eserleriyle husule gelmiş bir fışk u fücür cümbüşü*” (Okay aktaran Korkmaz, 2011, s. 17) şeklindeki ifadeleriyle dünyayı sarsan devrimin ruhunu pek anlamadığını ve aynı güven perspektifinden olayları değerlendirdiğini gösterir. Avrupa’daki gelişmelerin temelindeki düşünce birikimini (Valter-Rousseau misüllü zındıklar/ın düşünceleri olarak) yakalaması bakımından isabetli olan bu dikkat, ne yazık ki, üst düzey bir perspektife ulaşmadan daha çok işin “fışk u fücür” tarafına asılı kalır. Oradaki gelişmelerin kaynağını kuran insanların “zındık” olarak nitelendirilmesi, zaten kendiliğinden bir kapanmayı da gündeme getirecektir. Fışk u fücür tanımlaması ise bu kapanma ve kaygısızlığın meşrulaştırılmasını sağlayan içi boşaltılmış gerekçelerdir (Korkmaz, 2011, s. 17). Bu bakımdan doğu dünyasının batıdaki gelişmeleri çağın ruhundan uzak okuması; geleceği şekillendirme açısından ölümcül bir kopuşa sebep olmuştur.

Doğu-batı düalitesinin anlatıda altın, din insanı, saltanat, savaş, zulüm, güç, inkılâp, işçi, zanâtkâr ve çiftçi düzleminde okunması; anlatının yatay boyuttan ziyade dikey boyutta çözümlenmesi gerektiğinin göstergesidir. Söz konusu dikey boyutun en önemli açar noktaları; **doğu, batı**, tarih, milletler, reis, komutan, DPB başkanı, hâmil-i

ruk'a, sovyet askeri, uluslararası asker, **gerçekler**, önder, general, padişah, **güneş** ve **dünyadır**. Bu bağlamda doğu, gerçeklerden koparak aydınlık bilincini yitirmiş ve çağın ruhunun gerisinde kalmıştır. “Modernlikten ve modernlikte vücut bulan toplumsal gerçekliklerden bu kopma, fikirlerin toplumsal gerçekliklerde hiçbir karşılık bulamayıp maskelere, hatta ideolojilere dönüşmelerine yol açacaktır (Shayegan, 2014, s. 56). Orta Çağ karanlığının sona ermesi ile birlikte kendisini başka bir boyuta aktaran batı ise yeniliklere açık ve çağın ruhunu okuyabilen bir düzeydedir. Bu bakımdan evrensel hakikatler düzeyinin simgesel görünümü olan gerçekliğin; “mazlum Doğu, ben senin evlatlarına önderlik etmeye hazırım. Bende ölüm diye bir şey yoktur, evlatlarının saygısızlığı beni onlardan uzaklaştırdı. **Uyandır evlatlarını, var oluşum, beni onlara önder etmişti.**” sözleri doğu toplumlarının içinde bulunduğu aydınlık bilinçten kopuşun en önemli göstergesidir. Yazarın anlatıyı gerçeklik üzerine kurması, var olan sorunların bilişsel düzlemde aklın önderliğinde çözülmesi gerektiğinin işaretidir.

Yazar, anlatıda doğu toplumlarının içinde bulunduğu durumu eleştirirken aynı zamanda batıda bulunan medeniyet kavramının emeksiz bir medeniyet olduğunu da vurgular. Anlatıda doğunun dile getirmiş olduğu; “Ey, benim aziz evlatlarım! Gördünüz mü? Bugün Gerçek, bugün ulu Güneş, bugün kâinat halimizi dile getirerek, şahitlik etmektedir ki, **sizi bu hallere düşürenler, hurafe düşünceleri ile servetinizi yiyenler, kötü kötülükten başka bir şey değillerdir.** İşte böyle bir kısım hayalperesttir! Hem öyle olması gerekmektedir. Dünyanın, tüm kainatın sistemi bu şekildedir. Ama Batı’da kurulan hayat, medeniyet! (Duraksar, gururlu bir şekilde.) Aşağılık, ihanet, cinayet, tamamen bir eşkıyalıktır. Sahte hayattan, zehirlerden başka nasıl bir lezzet vermesini beklersiniz? Aziz evlâdım! Emeksiz medeniyet, tüm Batı dünyasında gerçek olmayan, lezzet zevkinde kan ve zehirli suyla beraber doğmaktadır ki, tüm Doğu’da da onun tesiriyle gün geçtikçe bilgi ve bilim insanlarına, zeval ve perişanlık etmekle kalmayıp ömür ve sıhhatlerine de o kadar acı ve eziyet etmektedirler. Dünyamızın, ruh koruyucusu olarak bilinen, bu ulu Güneş’in tanıklığında, yemin ederim ki, ebedî ve mesut bir hayatın rehberi yine siz olacaksınız. Kalkın, bugün sizin tarafınızda olan, bu güç ve bu gerçek önderliğinde, tüm insanoğlunun güzel ve ferah hayatı için önderliği elinize alın! Tâ ki, doğanın günümüze kadar koruyup, bize kadar sakladığı, bu serveti, kaderin size takdim ettiği bu fırsatları iyi bir şekilde değerlendirin!” sözleri böylesi bir bilişsel okumanın sonucudur. Bu bakımdan “insaniliğini yitirmiş yatay boyutlu bir teknolojik güç, dikey

boyutlu bir değerler manzumesi ile karşı karşıyadır. Birincisinde kin, nefret ve yok etme güdüsü; ikincisinde ise ümit, yaşama arzusu ve özgürlük aşkı vardır. Ancak insanların bu çelik zırhların kuşatmasına ve kulakları sağır eden vahşi ulumalarına karşın, bir ümit ışığına ihtiyaçları vardır. Bu ümit ışığı sese dönüşmüş olan milletin aydınlık bilincidir” (Korkmaz, 2010, s. 261-262). Bu bakımdan Hamza Hekimzade Niyazi’nin de vurguladığı gibi batıda kurulan medeniyet kavramının sahte bir hayattan ve zehirden oluştuğu gerçeği vardır. Söz konusu medeniyetin temelinde ise aşağılık, ihanet, cinayet ve eşkıyalık kavramları yer almaktadır. Dolayısıyla bu medeniyetin insanlığa vereceği bir gelişim öyküsü yoktur. Yazarın ifadesiyle doğu toplumlarının (bugün sizin tarafınızda olan, bu güç ve bu gerçek önderliğinde, tüm insanoğlunun güzel ve ferah hayatı için önderliği elinize alın! Tâ ki, doğanın günümüze kadar koruyup, bize kadar sakladığı, bu serveti, kaderin size takdim ettiği bu fırsatları iyi bir şekilde değerlendirin!) kendilik bilincine ulaşması ve güç ve gerçekliğin önderliğinde dünyanın kaderini yeniden tayin etmesi gerekmektedir.

Anlatıda batının doğuya karşı yaklaşımı tamamen materyalist ve yok edici düzlemindedir. Batıya göre doğu kimyasal silahlar ve üst düzey teknolojik gaz bombaları ile bir anda yok edilebilecek bir toprak yığındır. Bu bakımdan anlatıda batının dile getirdiği; “Bu nasıl bir laf? Bu nasıl bir alaydır ki, yüzyıllardan beri büyüklüğünü koruyan Doğu, benim kabız-ı istibdadımda olsun? **Bütün doğayı bir anda gaz haline dönüştürebilecek güce sahip kimyasal maddeler, bugüne kadar Tanrı ve din adı altında gizli bir şekilde elde edilen altınlar benim avuçlarımdayken,** Doğunun bir köşesinde toplanan sıradan sosyal devrimciler bütün gücü, savaşçı ruhu ile elde ettiği tacını şingirdatarak, kana susayan savaşları ile denizin yüzeyini kana bulayan Batının sırdarlarında isyan kıvılcımlarını başlatsınlar da görelim.” sözleri böylesi bir alaycı ve yok edici bakışın dışavurumu niteliğindedir. Sanayi Devrimi ile birlikte batının elde etmiş olduğu teknolojik güç, doğuya karşı bir silah haline dönüşmüş; dahası batının gözünde doğu bir yıkım mekanizması haline gelmiştir. Korkmaz’a göre; aklın büyük bir değer olarak öne çıkarılması ve pozitif bilimlerle işlenmesi, Avrupa’da 1750’den itibaren başlayan ve hızlı bir biçimde dünyanın gidişatını değiştiren Sanayi Devrimi’ni doğurur. Sanayi Devrimi ile birlikte buharın gücü, insanın gücüne katılmış ve küçülen dünyada insanın kendine güveni daha da artmıştır. Buharlı gemilerin icadıyla ticaret yolları - mantığı ile beraber- değişmiş, dünyaya bakış daha pragmatic bir hale dönüşmüştür.

Dünya, işlenebilecek bir hammadde yığını, topluluklar/uluslar ise, işgücü ve pazar kaynaklarıdır. En azından araçları ellerinde bulunduran uluslar, diğer toplum ve ulusları böyle görmektedir (Korkmaz, 211, s. 14). Batının doğuya karşı olan yaklaşımı bir bakıma anlatıda din ve inanç kavramlarının Batı tarafından altına dönüştürecek bir değer yitimine uğramasına sebep olur.

Hamza Hekimzade Niyazi'ye göre Batı, değer yitimine uğramış; var olan kaynaklarını insanlığın yeryüzündeki yücelik değerlerini suistimal ederek elde etmiştir. Bu bakımdan batının değerler dünyasından uzaklaşarak doğuyu bir sömürge bütünü olarak görmesi kaçınılmazdır. Var olan yaşatıcı değerlerin özünden uzaklaştırılarak birer araç haline getirilmesi batının ikiye bölünmüşlüğü'nün en somut göstergesidir. Anlatıda batının "Ey, serseri gibi dolaşan Doğu devrimcileri, biliyor musunuz? Hissettiniz mi? Kaç yüzyıldır, sizleri ezmek, kulluğun zorlukları ile dünyadan sizi silmek, sizde ki zenginlik ile kendi servet ve yüceliğimizi arttırmak, sürekli kılmak için ne kadar da uğraşıyoruz, görüyor musunuz? **Sizi kolay bir şekilde yok etmek için, dinlere, tasavvuflara, hâkimlere, bilim insanı ve fuhuş yapanlara, aylara, yıldızlara, dağlara, denizlere ve bunların uğrunda harcamak için Batı'nın az biraz sahip olduğu altınlara, mücevherlere, hayvanlara ve sizin gibi canlılara ihtiyacımız gün geçtikçe artmaktadır.** Keşke canlılar da sizin gibi milyonlarca olupta bir altın kadar değeri olmayan, kullar olsaydı! **Ne yazık ki, sizi yerle bir etmek için, nice bilginler, ulemalar hatta şehzadeleri dahi yok etmemiz gerekecek.** (Perdeye işaret ederek, açılır, dolu dolu bir kahkahadan sonra.) İşte, işte! **Görüyor musunuz? Görünüz: ayyaşsınız! Siz Batı'daki bu ululuk, bu aşırı derecede olan hazırlıkları görebilseydiniz, Batı'nın ulu Tanrısı olan, altının karşısında nasıl diz çökmez idiniz?!"** sözleri böylesi bir değer yitiminin sonucudur. Hançerlioğlu'na göre; felsefe tarihi, XVIII. yüzyıla aydınlanma çağı adını vermektedir. Kant'ın tanımına göre insan, aklını kullanmayışı yüzünden düşmüş olduğu durumdan aklını kullanarak kurtulmuş, aydınlanma yoluna girmiştir. Bu bakımdan gök ölçüsü yerini yer ölçüsüne bırakmıştır. Öbür dünya bu dünyaya inmiştir. Eskimiş yaşama düzeni yeni bir yaşama düzeniyle değiştirilecektir. İnsan, artık evrendeki yerini bilmektedir. Artık bütün değerler; din, devlet, toplum, eğitim ve erdem hallaç pamuğu gibi yeniden atılacak, yeniden didiklenecektir (Hançerlioğlu, 2011, s. 216). Bu bakımdan batının din, devlet, toplum ve erdem gibi kavramları yaşamsal düzeyden

soyutlayıp kendi amacı doğrultusunda birer aracı silaha dönüştürmesi onlar için yeni dünya düzeninin gerekliliği konumundadır.

Anlatıda doğu batı düalitesinin batının doğuya karşı yok edici tehdidi olarak gelişmesine karşın insanın yeryüzündeki en önemli anımsama mekanı olan tarih bilinci sayesinde aşılr. Bu bakımdan yeryüzündeki en önemli tarihsel varlık alanına sahip olan insanoğlu için geçmiş bir oldu bittiler yığını olmaktan öte bir barınaklar gömüsüne dönüşür. Söz konusu barınaklar gömüsünün Hamza Hekimzade Niyazi için en önemli işlevi şahitlik etmesi olmuştur. Nitekim anlatının güç ve gerçeklik düzleminde ilerlemesi anlatının arka plan kültüründe tarihsel boyutun devreye girmesiyle olacaktır. Bu bakımdan anlatıda tarihin; “Tüm denizler, dağlar, taşlar, yeşillikler, ormanlar, hayvanlar, dünya etrafında dolaşan yıldızlar, aylar, yer yüzündeki harabeler, kanlar, mezarlar, **edebiyatlar, destanlar, dinler, tasavvurlar** şahittir ki, senin evlatlarının bir kısmı, altın düşkünleri Doğu’nun sahip olduğu zenginlikleri gizli bir şekilde, dünyevî zevkine yenik düşerek, hayallerine kanarak israf ettiler. İnsan oğlunun mutluluk kaynağı olan, **kültürü** zorla ele geçirerek, fuhuş ve zulme suiistimal ettiler, harcadılar. Doğada gizlenen kimyasal maddeleri insanoğullarını emek ve zorlukları sonucunda acı çekmeleri ve yer yüzünü kana boyamak için harcadılar. Bu yüzden bugün sizden uzaklaşan o Güç ve Gerçek ise, onların kıymetini bilen, emektarlara önder olacaktır. İstersen, bir daha izle! (İşaret eder: perde açıldığında, yerlerini alan insanlar gözükür. Batı Güç ve Gerçek’e saygı gösterir.) İşte, işte bak! Bütün varlığın tanrısı olan Güç ve onun önderi olan Gerçek, diğer tarafı tutmaktadırlar. (Ürpererek çekilir, perde iner.) İnandın mı?” kültürel bellek mekanlarına sığınması bir bakıma doğu toplumlarının şimdiki zaman boyutunda yaşadığı trajedik açmazların geçmişin şaşalı dönemleri ile aşma çabasının sonucudur. Paul Ricoeur, Hafıza, Tarih, Unutuş adlı eserinde; hafızanın kişisel ya da kolektif kimlik arayışı, kimlik isteği ve kimliği benimseme sürecinde ideolojik manipölasyonlar sonucunda bilişsel kırılmalığa uğrayabileceğini vurgulayarak ideoloji fenomeninin inancı şekillendirerek ötekiler yaratma isteğinden bahseder (Ricoeur, 2012, s. 100-101). Bu bakımdan batının din ve inanç kavramı üzerinden öteki yaratma isteği anlatının temel izleklerinden birisidir.

Anlatıda tarihin doğuyu kendisine zamandaş olarak göstermesi doğu toplumlarının kendilik bilinçlerine ulaşması bakımından önemli bir göstergedir. Doğunun tarihsel arka planının batıdan üstün olması doğunun kökensel olarak kendisini

sorgulaması gerçeğini doğurur. Korkmaz’a göre; “nesnelerin gizil güçlerinin, aklın aydınlığında keşfedilerek insanın gücüne katılması, yeni pazar ve hammadde arayışları, matbaa ve makineleşmenin biçimlendirici etkinlikleri; dünyada sosyal, ekonomik ve askeri olmak üzere büyük bir sirkülasyon meydana getirdi. Bu durum, bireyleri ve toplumları, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar kendilik sorgulamalarına yöneltmiştir. (Korkmaz, 2011, s. 14)” Bu bakımdan anlatıda batının yeryüzündeki en büyük güç olarak altını göstermesi bir bakıma aydınlanma çağı ile birlikte kurulan yeni pazar ve hammadde arayışlarının bir sonucu olarak karşımıza çıkar. Nitekim altının; “Bütün saltanatlar, şöhretler, gülistan ve bostanlar, lezzetler, şevkler, hareketler, tereddütler, tartışma ve savaşlar, Kâbeler, put haneler, dinler, mezhepler, ibadetler, meslekler, kanunlar, süs ve ziynetler, gelişme ve güzelleşmeler, tamamen hepsi, tümü benim içindir ve benim tesirimin sonucudur. Bütün varlık benim için var olduğu gibi, ben olmasam bu varlık bir anda yok olacaktır. Öyle değil mi?” sözleri böylesi bir biliş düzeyinin dışavurumudur. Anlatıda altının yeryüzündeki yücelik değerleri bakımından en üst düzeyde olan Tanrı kavramı ile bütünleştirilmesi din insanının söylemleri ile pekiştirilmiştir. “Tanrılar, peygamberler, şeriatlar, deliller, Zeburlar, İnciller, Tevratlar, kürsüler, mescitler, puthaneler – tümü, hepsi, senin şehadetin ve senin curetin ve tesirinin sonuçları, delilleridir. Dinsiz dünya gelişmediği gibi, sensiz din kesinlikle üstün olamaz. (Eğilir.)” söylemi bir bakıma etik ve ahlaki değerlerin çöküşü niteliğinde karşımıza çıkar. Hamza Hekimzade Niyazi’nin “*Dünya Sermayesinin Son Günleri*” adlı eseri, -izleksel açıdan- doğu ve batı dünyası için yaşanılabilir bir dünya oluşturabilmek adına kavramsal düzeyde yaratılan karşıt değerlerin (saltanat, general, padişah, zulüm, altın ve din insanı) -bütün dünya mazlumlarının sonsuz felaketini engelleyebilmek için- yok edilmesi ile son bulur. Bu bakımdan dayanağın dile getirmiş olduğu; “(Şiddetli bir şekilde.) Yakalayın, bağlayın bu Altın kölelerini, hangisi tüm dünya emekçilerinin yaratıldığı günden itibaren bugüne kadar yerle bir ve rezil ettiyse, onu yakalayın. Dövün, yıkın, bu taç, taht ve yalan kürsü sahiplerini, bütün dünya mazlumlarının sonsuz felaketleri için meydana gelen şeylerdir. (Bu cümle bitene kadar Sermâye dünyası oyuncularını yakalayıp, bağlarlar.) Bağlayın! General ile Padişah’ı yakalayıp, topa bağlarlar, Zulüm’e ise silah, tüfekleri sırtına bağlarlar. Din insanına kitap, şamdanları yükleyerek süründürürler, Altın’ı topun ağzına bağlarlar, köle ve cariyelerini top ve silah taşıyıcısı olarak alır, taç ve tahtlarını kırıp yıkarlar.” sözleri ortak bir dünya bilincinin oluşturulabilmesi açısından emeğin ve

emekçinin hakkının teslim edilmesi gerekliliği üzerine kuruludur. Bu bakımdan anlatı, daha eşit bir dünyada yaşayabilmek adına tüm insanlığa yaşamsal bir uyarı niteliği taşır. Söz konusu uyarı, ortak bir dünya bilinci oluşturulabilmesi için tüm dünya emekçilerinin yazgılarının yüceltilmesini imler. Bu bakımdan evrensel hakikatler noktasının simgesel görünümü olan gerçeğin dile getirdiği; “Yaşasın Batı ile Doğu birliği, Güç ile Gerçek’in önderliği!” sözleri böylesi bir yaşamsal uyarının sese dönüşmüş biçimidir.

4.7. ESKİ SEÇİMLER

4.7.1. Türkiye Türkçesine Aktarımı

İki perdeden ibaret tiyatro eseri

BİRİNCİ PERDE

Bu perdenin oyuncularını

Kadir Kul – eski binbaşı, şimdi ise seçimler sebebiyle belirli bir müddete mertebesinde indirilmiştir, görkemli birey, 41 yaşında.

Hasan ağabey – kır sakal, kilolu, çirkin biri, 57 yaşında.

Nurmat ağabey – iyi giyinen, beyaz sakallı, zayıf ve 60 yaşındaki birey.

Hoca – mahalle imamı, özgün kıyafetli, 70 yaşında.

Mirza – güler yüzlü, orta hal giyinen, eğitilmiş biri, 30 yaşında.

Halmat – araba sürücü, 32 yaşında.

Rüstem – saygılı birey, 40 yaşında.

Sahne iki kısımdan ibarettir: 1. Sahne olmayan – halk arasında oynanacaksa, bir tane geniş bir minder döşenen, bir tarafta çalışma masası, kalem, mürekkep kutusu, etrafta birkaç sandalye. 2. Kapalı mekânda oynanacaksa, bir binbaşının oldukça süslü hem de şatafatlı ev dekorasyonu olmalıdır.

Birinci meclis

Kadir Kul yalnız, biraz sonra Hasan ve Nurmat ile birlikte içeri girerler.

Kadir Kul: (*Kendi kendine.*) Hayır göreceksin tabi ki. Bu binbaşılık mertebesi benim elime kolay bir şekilde geçmedi ki. Ben kim? Bana Kadir Kul derler. Benim her işe gücüm yeter, işin üstesinden gelen biriyim. Ayağımdan yer yüzü, kamçımdan tüm canlılar tir tir titrer. Bu binbaşılıktan gelen para, herhangi bir fakirin en az bir aylık yemek parası kadardır. İki yıldır birer hâkim, bölge başkanı, silahlı kuvvetler ve saygılı insanlara verdiğim rüşvetlerin yerini dahi dolduramadım. Bu yıl hoca efendileri, eli başı, önderler ehli, zenginler, aksakallara hediye ettiğim kaftanlara, ziyafetlere harcadığım paraların yerini kapattım, önümüzdeki yıl seçimi kazanırsan, belki kendim için bazı harcamalar yapabilirim. Bir de bu kadar harcamaların üzerine iki kız ve bir oğlumun sünnet düğünleri var. Özellikle, sünneti birer at olmadan yapmak ayıp sayılır. İşte daha sonra, kendime bir dilber bir kız almak, bunlar için birer ev yaptırmam lazım. Bu arada yine mahalleyle aramı iyi tutmam için, saygımızın da olması için mahalle camisinin tamirini yaptırmam gibi, birçok maceralar beni bekliyor. Bir gün suçlu olarak, yargılanmam – keçi sakalı gibi önümüzde sallanan bir şeydir. Çünkü, bu Rus memurlarına da güven olmaz. Bugün biri giderse, yarın farklı bir diğeri geliyor. Sık sık ağzına ‘yağ’ sürmezsen, gıcır-gıcır ses çıkarmaya başlarlar. Bu yüzden, kırk elli hektar kadar tarla almak, en mantıklısıdır, sonra bir yerlerden de bahçe almamda da bir zarar yok, en azından kara günlerimde bir işimi görür. Gün gelir mertebemden olursa, kara işçi olarak çalışmaya bile gücüm yetmez. İt de bit de rezil edecek, alay konusu olacağız. Söz konusu, paşa olmazsan da paşa taklidi ömür geçirmektir. Ahiretse zaten, kendi yolunda ilerliyor. Beş vakit namazı yeri gelince kılar, orucumuzu tutar, orada burada sadakamızı da verdik mi, tamamdır. Olmadı, birer defa Mekke ziyaretine gider gelirim daha sonra kanatlarımı açarak direkt, cennete göç etmem olası yüksek bir şey olur. (*Durur.*) Bu memurdan neden hâlâ bir haber yok? Ya, aşağılık diğerkaraftakilere satılma ihtimali de oldukça yüksek zaten. Çünkü, kıyamete kadar komşum dediğim insandan vazgeçerek, evinden ederek, bu melunun dediği laflara kanarak, komşumun evi kendi ellerimle alıp, ona vermedim mi? Suç bende zaten, benim

kötü günlerimde lazım olacak böyle fakir komşudan, Hasan ağabeyin bir tane ayağı daha lazım olacağını unutmamalıyım. Daha elime düşeceksin, o ayrı bir konu da işte o zaman beni göreceksin. (*Çıkar.*)

Hasan ile Nurmat girerler.

Hasan: (*Kısık bir sesle.*) Ağabeyim, ayağı yanmış tavuk gibi ortalıkta dolaşıyor ya, sonu böyle olacakmış!

Nurmat: Dediğiniz gibi, yumurtası dayanmış tavuk gibi gözleri daha da çekilmiş sanki. İşleri ters gidiyor sanırım, bazı şeyler zoruna gidiyor. Seninle bana, ister Kadir Kul olsun, ister başka biri (*Parmak ucuyla para işareti yaparak.*) bunun gücü, olması yeterli. Doğru değil mi?

Hasan: Aynen öyle, gün geçtikçe her şey bu dediğiniz şeye doğru ilerliyor. Ama, o da Hanife teyzenin bohçası gibi açılmak bilmiyor, yok olmak üzere yani. Mavi karganın yavrusu gibi yok olmaya doğru gidiyor.

Nurmat: Aşağılıklar ya. Midem kalktı ya!

Hasan: O da kötü biri değil, aslında da.

Nurmat: Teninin aptallığı varsa, eskilerin kıymeti vardır, sonuçta.

Hasan: İşte, işte bu yoksa, bu geri zekalardan, sizin de haberiniz var. Avluma bir it girse, suratı yüzüme degecek kadar, dapdar bir yer. Kaç defa rica ettim, ağabey, bunun gibi çırılardansa, bizim gibi yaş odunlar daha iyidir, diye. Komşunuzun avlusunda bir parça alıp, bana da verin, illaki bir kötü gününüze biz de yardımcı oluruz dedim. Ama nerede? Aha! Benden başka biri olsaydı, şimdiye kadar pabucunu bizden uzağa fırlatır, yerinden yurdundan etmiş olurdu. İşte, bana yaptığı bir tane daha iyiliği hatırına bir şey diyemiyorum.

Nurmat: Hangi işini halletti?

Hasan: İşte, benim almak istediğim toprağı ya, Dostmat Bay'ın hizmetçisi almadı mı? Bilerek soruyorsunuz, ya!

Nurmat: Biliyorum, biliyorum. Geçenlerde, kadı efendi bir yolunu buluruz, dedi ya.

Hasan: Bir-iki gün geçti üzerinden, size demedim, Dostmat Bay “Ben ona satmadım, on iki yıldır hizmetimde olduğu için, sadakati için hediye ettim” diyerek beyitler diziverdi.

Nurmat: Dediğiniz gibi, o zaman, o zenginin de boğazı kibirden şişmiş. Yoksa, kadı efendiye karşı ne yapsa da damat olarak, bir saygısı yeri vardır. Bir kere dedi mi, kadı

efendinin uyduruk hikayeleriyle birlikte, fakirin elinden alınır senin eline geçerdi. Elinden almanın bin bir yolu vardır. Sadece, işlerine gelmemiştir, ya!

Hasan: Sabah söz vermişti. Bu yüzden, ağzım kulağımda, mutluluktan ne olacaksa, olsun artık diye sabırsızlanıyorum. Yoksa, Artık Bay'ı seçiveririz, olacakları işte o zaman hepimiz göreceğiz.

Nurmat: Ya bırak bunları ya bazı şeyleri de sadece parayla elde edemiyorsun. İşte, görmüyor musun? Eğer bu olduğu mertebeden inerse, tüm işlerim tersine dönecek, yolundan olacaktır. Şu bazı işlerimiz bitene kadar, en azından bir yıl daha yerinde dursun, sonuçta seçimler bir daha olacaktır.

Hoca girer.

İkinci meclis.

Eskiler, hoca, biraz sonra da Kadir Kul da gelir.

Hoca: *(Selam verir, dua ederler.)* Bin, binlerce kez dünyalar bin başı olan, sayın memurumuzun şöhretine ün, saygı eklensin, daha da ulu olsun! *(Dua ederler, hâl hatır sorulduktan sonra.)* Evet, eli başı memurum, bizi mutlu eden nasıl haberleriniz var?

Hasan: Artık, efendim, güzel şeyler olacağını yönünde umutlarımız var.

Hoca: İnşallah öyle olur. Akşam, efendimizin yanlarına uğramıştım: “Hasan ağabeyim, emniyet müdürünün yanına gitmişler, ama henüz bir haber alınamamış” dedi. Üç akşam namazı kadar, bir süreçte bekledik. Neyse, bizi de azıcık olsa bile, rahata kavuşturun. Kesin bir haber midir bu? Rükû, secde de akıl fikrimiz orada oluyor.

Hasan: Evet, efendim. Ben de zaten gece saat üçe kadar uyuyamadım. Yok, gelip de kesin bir şey demediler ama, bir şey: “Rahat olsun, kendi mertebesinde kalacaktır” dediler.

Hoca: Güzel-güzel, duaların kabul olduğu erken vakitlerdir, şayet melekler oldukları yerden “amin” deseler de planlarımız gerçekleşirse. Nasıl güzel olurdu ama?

İkisi: İnşallah, efendim, dedikleriniz hayır olsun!

Nurmat: İşte durum bundan ibaret, büyüklerimizin gönlü şad olmuş. Emniyet müdürü efendimizin kendileri, zaten iyi biri, kuyumculukla da uğraşıyor.

İkisi: Evet, efendim!

Kadir Kul içeri gelir.

Kadir Kul: Selamünaleyküm! Nasılsınız Hasan ağabey? *(Yarı ayağa kalkar, daha rahat oturmak için.)* Buyurun, Nurmat ağabey, hoş geldiniz!

Nurmat: Geldik, efendim, hoş bulduk!

Kadir Kul: Hoca efendiyle sabaha kadar beklesek keşke ya!

Hoca: Biraz önce de aynı konularda muhabbet ediyorduk.

Hasan: Elimiz boş gelmeye çekindik.

Kadir Kul: Hadi bakalım o zaman, kurt musunuz, tilki mi?

Hoca: Hızır İlyas, deyiverin. *(Güler.)*

Nurmat: Evet, evet doğrudur!

Hasan: Bizim ecdadımız tilki değil midir? *(Güler.)* Hadi, takdirleri alalım.

Kadir Kul: *(bohçasından Hasan'a simli kumaştan, Nurmat'a atlastan kaftan hediye eder.)*

Tamam ağabeyler, bizim takdir etmekten uzak kaldığımız zamanlara hiç denk geldiniz mi? Bunlar daha hiçbir şey değil, hayırlı olsun!

Hoca sessiz.

İkisi: Teşekkürler, efendim, sağ olun, var olun!

Kadir Kul: *(Alaycı bir tavırla.)* Hocam, “Hayırlı olsun” demeyecek misiniz?

Hoca: *(Kendi üzerine bakar, işaret ederek.)* Biz ne için hayırlı olsun diyelim ki? Dünyadan umudunu kesmiş, hatta buraya gelmek için cenaze evini bırakıp gelmiştik.

İkisi: Efendim, size hediye vermeden bu işler olur mu ya? Efendimiz şaka yaptılar işte ya. Hadi efendimiz!

Kadir Kul: *(Kaftan hediye eder, üzerine giydirirken.)* Sonuçta, hocamızın bazı şeylerden uzak kalması mümkün değildir.

Hoca: *(Kaftanı giyer.)* E, sonuçta bizler kim, Peygamberin mirasçılarıyız ya. Bizim bir tane duamız için, binlerce kaftan hediye edilse bile, azdır.

İkisi: Doğru, doğrudur.

Otururlar, dua ederler.

Hoca: Hadi inşallah, efendimizin bu dünyada mertebe ve gidişatı gün geçtikçe artarak, ahirette de Firdevs kazanmaları nasip olsun. *(Fatihe duası okunur.)*

Hepsi: Mübarek olsun, mübarek olsun!

Hoca: *(Hafif eğilerek.)* Teşekkür ederim, teşekkürler!

Kadir Kul: Hadi, Hasan ağabey, bizi hoşnut edecek haberiniz nedir?

Hasan: Emniyet müdürü efendimiz, bölge başkanının yanından geldiler, “Gidip onlara söyle, bin başının gönlü rahat olsun, yerinde kalma şansı vardır” demişler. Bunları da gelip sizlere anlatmam emredildi. O kadar mutlu oldum ki başka sormam gereken şeyleri unutup, hemen koşarak buraya geldim.

Hoca: Hay-hay, başka konuların o kadar önemi var mıdır? Bu zaten bize gösterilen bir, merhamettir.

Hasan: Şimdi efendim, biz bu taraftan bir nevi rahat olsak bile, diğer taraftan olaylardan uzak kalmamız doğru değildir. Diğer adaylardan Artık Bay'ın da topları oldukça güçlüdür, onlar da terzinin makinesi gibi ortalıkta git gel yapıyorlar. Artık zenginin tarafında hatta bir iki tane usul-u cedit öğretmenleriyle (*Hocanın yüz ifadesi değişir.*) birlikte, bir iki tane de bir işe yaramayan Müslümanlıktan dönen Ruslar toplanmışlar, uyduruk kanun yazıyorlar.

Kadir Kul: Bu konuda tüm suç bende. Geçen yıldan beri, bölge başkanı: yönetimindeki mektebi yok et, yoksa başına bin türlü iş açar diye, yüz kere belki söyledi. Ben aptal, bunun hiç farkına varamadım, okuma-yazma dersleri hızlansın, en azından oğlumun okuma yazması olsun diyerek, bu günlere kadar uzattım. Artık, öyle bir duruma gelmiş ki, dönüp kendi ayağıma dolaştı demek ki! Melunlar!

Hoca: Arık bırakın, şiiriniz kafiyesi bozulmasın. Bu haramların imanı var mı? Ha kafirler, ha bunlar ne eksik ne de fazla! Bunların mektebi değil de kanunumuz olan şariat amellerine göre hareket edecekseniz, ilk başta o mektebin bütün öğretmenlerini sürgün edilmesi gerekecektir. Kaç defa zikrettim, ama kimse zerre kadar beni dinlemedi. Ünlü, bölgemizin efendisi, gayri din olmalarına rağmen, bu dinsizlerin laf dinlemeyecek bir seviyede olduklarını bilerek hareket etmişler işte.

Kadir Kul: Ya, o iş çok kolay ya. Şimdi oturup bir tane kâğıda yazı yazıp gönderelim, yarın hemen yönetimden insanlar gelecektir, yarın bir baktınız binayı bile kökünden söker götürürler.

İkisi: Tabii ki öyledir!

Hoca: Bir anda yok etsinler o melunları.

Hepsi: Evet, evet efendim, inşallah, dediğiniz gibi olur.

Kadir Kul: Siz ne dersiniz tüm bunlara, Hasan ağabey.

Hasan: Doğru diyorsunuz, birkaç tane işe yaramayanlarla, on sekiz tane alt seviye, fakirlerin elinden hiçbir şey gelmez, ama o adayımız da oldukça yüklü para harcadı ve beş on tane kusurlarımızı ortaya çıkarmak için çaba harcıyor. İşte tam bu işleri bizim de cebimizden paraların uçacağını düşündürüyor bana. Emniyet müdürünün dedikleri tamamen farklı bir mevzu da ne yapsa da Rusların başımıza getirdiği müdürdür, güvenilir mi yani? Bu konuda ne dersiniz?

İkisi: Evet, evet kafirin imanı mı var?

Kadir Kul: Onları ele geçiremez miyiz?

Hasan: Neden olmasın? Ama size biraz ağır gelebilir, bu işler.

Kadir Kul: Neden ağır gelecekmiş? Bir şey var ki, düğün işi mert işi, yetse para, yetmezse can dedikleri gibi, namusumuz olsa kâfi.

Hepsi: Aynen, aynen öyle.

Kadir Kul: Ne yapmam gerekiyor, söyleyin bakalım?

Hasan: Şimdi, benim düşüncelerim şu şekildedir, diğer aday tarafında olanları ele geçirmek için bu gece ne yapar edersiniz Nurmat ağabeyimin avlusuna davet ederek, küçük bir ziyafet düzenleyeceksiniz. Bununlar gönüllerini fethederek, birer tane kaftan, beş on som para hediye ettiniz mi bu işlerin düzeleceğini tahmin ediyorum. Ne dersiniz Nurmat ağabey?

Nurmat: Oldukça doğru bir tahmin, eğer biz bu gece bu işleri yapamazsak, seçimi kaybedeceğimiz kesindir. Çünkü şu an onlar azınlık ve bu bizim aleyhimize. Daha sonra, bunlar git gide çoğalır ve onlarla uğraştıkça bizim de paralarımızın bereketi uçar. Siz ne dersiniz hoca efendi?

Hoca: Tabi, tabi ki ama yeri geldiğinde söylememizi gerektiren şeyler var. Örneğin, bu aynadan daha belli olan, görülen şeydir ki insanlar hangi tarafta daha da kalabalık olursa, para da o tarafta daha çok olur. Bu yüzden, bu gece düzenlenecek eğlenceye birkaç mahallelin imamlarını, müderrislerin birkaçını, eğer mümkünse Miyan Fano hazretleriyle birlikte Sabır hocamızı da davet ederek, onlara birer tane kaliteli kaftanlar hediye edebilirsek, daha iyi olurdu.

İkisi: Tabi ki!

Kadir Kul: Onları seçimlerden sonraki vereceğim ziyafete davet etsek de olur.

Hoca: Burada farklı şeyler de var ya.

Kadir Kul: Ne gibi?

Hoca: Halkımızın gözüne, başımızda sarığımızın olması ve bizim bu görünümümüz, onların inanç ve elinde olan ihtiyarları kayıp gider. Yani kısacası tüm ipler elimize geçecektir. Malumunuz üzere, bizim sarıklarımızda mevcut olan siyaset, muamele yetenekleri Cellat efendinin elindeki kılıcında bile yoktur, o kadar ki keskin sözlü ve lafını her yerde geçmesini sağlayan külâh şekilli iktidardır, bunlar. İşte bu sebeplerden ötürü, yukarıda adını saydığım bireyler davetinizden mutluluk duyarak, birkaç çırağı ve

hizmetçileriyle teşrif ederse ve bizim tarafımıza geçmeyi kabul ederse. İşte o zaman tüm halkı da siz kolaylıkla kendi tarafınıza çekerek, seçimleri elde rahat bir şekilde kazanabilirsiniz. Bu sadece benim, siz için yapmak istediğim iyilik olarak bir fikrimdir.

Hepsi: Doğru, teşekkürler efendim.

Hoca: Evet, öyledir. (*Dua eder, tütün içer.*)

Kadir Kul: Peki, o zaman hocanın dediklerine uyacağız. Ziyafetin gereçlerinde sıkıntı olmayacaktır. Çünkü, ekmek ne kadar lazımsa evde yapılacaktır. Zaten şimdi de üç tandır dolusu ekmek yapılmakta. Dört beş çuval pirinç ve bir tane büyük baş götürülür. Çerezler, tatlılar da var, şimdi tahmini kaç tane kaftan ve ne kadar para lazım olacak, onu hesabını yapalım? Bunu bana söyleyin.

Hasan: Nurmat ağabey, siz tahminler konusunda uzmansınız.

Nurmat: Durumumuz öyle bir nazik ve oldukça kritiktir. Az ise bir şekilde halledilecek değil, aksine çok olması lazım ki fazladan dağıtma, cebinizin ağzını açma zamanıdır. Bana göre, ortalama söylenecek olursa, beş yüz som parayla birlikte yaklaşık, yirmi beş tane yüksek kaliteli kaftan olsa yeterli olacağını düşünüyorum.

Hoca: Yetmezse, sizin evle Kadir Kul efendimizin evleri yakın değil mi zaten?

Hasan: Evet, aynen, bir adımlık bir yer.

Kadir Kul: Evet, sizleri yanımda olduğunuz sürece, bana hiçbir şey olmaz.

Hepsi: Teşekkürler, efendim! Siz sağ olun!

Kadir Kul: Ha bu arada, Muhammet Alim ağabeyim ne diyor bu konular için?

Hasan: Bugün öğlene kadar üç yüz som parayı yetiştireceğim, demişti.

Kadir Kul: Öyleyse, kaftanlar da hazır. Bence, geceden eşyaları götürmek daha iyi, değil mi? Ne dersiniz?

Hepsi: Tabii ki!

Kadir Kul: Koyun ile pirinci Halmat götürecektir. Alim ağabeyim bunları getirecektir, daha doğrusu direkt oraya getirecektir. Hoca, Zakir'e bir mektup yazıverin. Giderken yanına uğrayıp, iki yüz som para alın (*Yerinden kalkar, kâğıdı alır.*) hadi, hocam. Zakir ağabeye iki satırlık bir şeyler yazın.

Hoca: Bizim yazımız azıcık kötü ya? Mirza efendileri neredeler?

Kadir Kul: Eh neyse, yazın işte ya. Birer siyah çizgiler olsun yeterli ya!

Hoca: (*Utanarak.*) Yok ya çok kötü efendim ya yoksa emrinizi hemen yerine getirirdim!

Kadir Kul: *(Aşağılayıcı tavırla.)* İki yüz som yazısını da mı yazamıyorsunuz? Bu nasıl bir şey?

Hoca: *(Kabullenmiş bir şekilde.)* Doğruyu söylemek gerekirse, okuma yazmam hiç yok.

Kadir Kul: *(Kâğıdı Hocadan alarak.)* Hocalık demek, sadece Kur'an okuma ve cenazelere uğramaktan ibaretmiş ya! Hasan ağabey, siz gidin, ben Mirza geldiği zaman yazıyı da göndereceğim.

Kalkarlar. Dua edilir. Kaftanlar hazırlanır.

Hasan: Ağabey, bu kaftanlar da burada dursun, akşama doğru götürürüz.

Kadir Kul: Tamam, tamam.

Kaftanlar katlanır, Nurmat ile Hoca birlikte çıkarlar.

Üçüncü meclis

Kadir Kul, Hasan ve biraz sonradan Mirza ve Halmat birlikte girerler.

Hasan: Mirza neredeler?

Kadir Kul: Efendimizin, bugün olacak ziyafetleri için lazım olacak eşyaları almaya gitmişlerdi. Geldiği zaman hemen göndereceğim.

Hasan: Canım ağabeyim, bizim o işimizi de...

Kadir Kul: Yer sizin sayılır. Daha önce davranarak, her şeyi ayarlamıştım. Bu avluyu ise, bir tane iftira bulur gelirsiniz, emir bizden olur, rahat olun.

Hasan: Yarından sonra, şu öğretmen efendiyi de defetmemiz lazım. Çünkü, git-gide çocukların, babalarının karşısında saygı kazanırsa kötü olacaktır. Bu seçimleri bir atlatalım da ben size, birkaç tane taktik vereceğim. Bunu yazacaksınız. Geri kalan kısmını ben kendim halledeceğim. Bu gece bölge başkanımıza da bu konudan bahsedeceğim.

Kadir Kul: Çok iyi olurdu.

Hasan: Fakat, bana bir şey olmaz diye umuyorum?

Kadir Kul: Ya korkmayın. Bu hakkında Taşkent'te bulunan başkanlar tarafından bize gizli emirler var. Bu çalışmalarını yaparsanız oldukça iyi madalyonları elde edeceksiniz.

Hasan: Hay, sizin ağabeyiniz kurban olsun size.

Kadir Kul: Siz para konusunda endişe duymayım. Ben bu gece banka müdürüyle konuştum. Evrakları verene kadar, hem de birkaç kişinin imzasını alarak beş altı yüz som para alacağım. Siz çalışmanıza bakın.

Hasan: Hayır olsun, biz zaten rahatız da!

Kadir Kul: Peki.

Hasan gider.

(*Kendi kendine.*) Şimdi, peki ne yapacağız?

Mirza girer.

Mirza: Selamünaleyküm!

Kadir Kul: Evet, ne yaptınız?

Mirza: İki tane iyi şarap, konyak, altı kutu bira getirdim. Bölge başkanımızın kendi aşçılarını getireceklermiş.

Kadir Kul: Kaftanlar ne durumda?

Mirza: On tane simli kumaşlı, yirmi dört tane çeşitli ipek, atlas kaftanlar aldık. Kadınlar için üç top kadife de aldık.

Kadir Kul: Bunları hemen yerleştirip, Zakir ağabeye bir tane makbuz çıkartın. İki yüz som para alın ve Hasan ağabeye verin de gelin. O zamana kadar ben bankaya gidip geleceğim. Ondan sonra buradaki eksikleri giderirsiniz.

Mirza çıkar. Halmat girer.

Halmat: Ağabey! Teyzem oldukça hasta gibiler ve hanımlar sizi çağırmamı istediler.

Kadir Kul: Defol! Ölecekse ölsün artık. Gözüme şu anda anne değil Peygamber bile hiçbir önemi yoktur. Git ve onlara de ki, zamanım olursa geleceğim. Olmadı, bir felaket olursa ve ölürse falan, sessizce alsınlar ve kilere koysunlar, kapatsınlar. Yarın seçimlerden sonra cenaze merasimini yapacağız. (*Halmat çıkmak ister.*) Dur, at arabası hazır mıdır?

Halmat: Hazırdır.

Kadir Kul: O zaman hemen, bankaya götür beni, sonra ahırdaki ala koyunu, kilerden yarım çeyrek pirinci al ve arka kapıdan yavaşça Hasan ağabeyinin evine götür. Hadi, hemen!

Halmat çıkar.

(*Kendi kendine.*) Ah, ah, efendim, efendim diyerek benim gözümün yağını yedin, artık bugün de dört tane pislik, aşağılık fakiri yanına alarak işlerini alttan-alttan yürüteceksin? Diğer adayım kazanacağım derse, hakkı vardır. Peki ya sana kim izin verdi ki yüksek mertebeye gelme hakkını? Bir dakikada mektebin kapısını kapatarak, mühürleyerek, seni de sürgünlerde sürün-sürün sürdürebileceğimi bilmez misin? Bana var ya bana, Kadir Kul derler. Ben hepinizi, sömüreceğim diyerek bu mertebeyi parasıyla satın alıyorum. Ben halkın evini, avlusunu hırsızdan korumak için mi aldım yoksa? Yok! Ben ya (*Cebini göstererek.*) işte bunu doldurmak için bu ameli satın aldım. Hepinizin kanını içeceğim.

Hadi, bir bakalım bir de seçmeyin? Seçsen bir suç, seçmezsen bin suç, beni biliyor musun?

Rüstem girer.

Dördüncü meclis.

Kadir Kul, Rüstem.

Rüstem: *(Eğilerek.)* Selamünaleyküm!

Kadir Kul: *(Selamlaşarak.)* Ne var ne yok?

Rüstem: Sizi başkan huzuruna çağırıyorlar.

Kadir Kul: Bir hayır haber var mı?

Rüstem: Vereceğiniz varmış. Kapı önünde kulak misafiri oldum, bölge başkanı “Bence, Kadir Kul’un kendi yerinde kalması lazım, halka bizim ne işimiz var? Kadir Kul bizim denenmiş insanımız, tam bize lazım olan biri” gibisinden konuşuyorlardı.

Kadir Kul: Seni o zaman bir köye emir olarak atamamız gerekecek, borcumuz var!

Rüstem: Benim bu koşuşturmalardan tek çıkarım var, onu da siz biliyorsunuz zaten.

Kadir Kul: Evet ya, derdin hala o Ata ekmekçinin karsını elinden almak mıdır?

Rüstem: Ölüyorum, ağabey keşke böyle konuşup geçip, gitse neyse.

Kadir Kul: O işler bizim oyunlarımız ya. Nazarını o kadar da aşağılatma, salak! Hadi, gidelim. *(Birlikte çıkarlar.)*

Mirza girer.

Beşinci meclis.

Mirza yalnız.

Mirza: *(Hemen bir mektup yazar, çıkmak üzere iken seyircilere bakarak.)* Ah, senin ocağın sönmesin fakir-fukaralar! Biliyor musunuz, bir tane bin başı memurunu seçmek için içeride neler-neler dönüyor? Dört gün içinde, bunun gibi iki yüz som parayla, sadece benim elimden geçen para, tam da iki bin üç yüz yetmiş bir som kadardı. Daha, bir de bölge başkanı ve üst seviye memurlara verilmesi gereken para, bu mertebeyi aldıktan sonra olması gereken harcamalar, bu hesaplar dışında kalıyor. Daha kendi eliyle vereceği miktar da oldukça fazladır. Onların ortalama fiyatından hiç haberim yok. Maaşını soracak olursanız, her ay altmış beş som, eğer sadece benim bildiğim para miktarını ödeyecek olursa yemeden içmeden üç yıl ödemesi gerekecek. Bu kadar para harcayan birinin, parayı başka hangi yollardan elde edeceğini bilir misiniz? Tabii ki, sizinle benim gibi, iş gücü olan, kara işler yapan ve hayatının bir gününü zar-zor geçiren biçare, dulların

ocağını söndürme, onları sömürme, rüşvet, hilelerle çeşitli vergiler ödeterek, geçiniyorlar. Zenginler, mollalar, hocalar para verecek mi, sanıyorsunuz? Boşuna hayal kurmayın! Tam aksine, onlar gibi pis boğazlar onların üzerine eklenerek, birlikte yetim ve dulları birlikte sömürecekler. Bu zulümlerin bütün ağırlıklarıyla yazığım olan kâsiblere, yandıran sıcaklarda çalışarak fakir çiftçilere üzerine çökmüşler. Daha insanların hukuk ve istekleri uzakta dursun, doğru söz söyleyen dul ve yetimlerin ağzı burnu kanlar içinde kalacaktır. Bunların hepsine sebep olan ve en ilk sırada yer alan halkın eğitimsiz olmasıdır. Vergi ve benzeri şeylerle sınırlanıp kalsalar neyse. Bunun üzerine bir de kimin eşi, kimin kızı güzelse, gözlerine kestirir o ailenin üzerine kara bulut gibi çökerler. Gün gelir, mazlum emektarlar, çiftçiler dolayısıyla yazık olan halkım bunlar gibi, yırtıcı, kan emici halk düşmanların demir pençelerinden kurtulurlar.

Perde iner.

İKİNCİ PERDE.

Bu perdedeki oyuncular:

(Birinci perdeden farklıdır.)

Mamur Bay – eskiden Hasan elli başı memurun arkadaşı hem de onun sayesinde, daha sonra tek bu başına kan emicilikle uğraşarak zengin olanlardandır. Esmer, ala sakallı. Yavaş konuşan ve 45 yaşındaki birisi.

Kasım Can – Bin başının ilk eşinden olan, oldukça iyi bir erkek çocuk, 12 yaşında.

Kadı – Bin başının küçük eşinin babasıdır. Bin başıdan daha aşağılık, haram seven, kötü işlerle uğraşan, uzun boylu, kır sakallı, zayıf, suratı oldukça çirkin, hızlı konuşan ve 58 yaşlarındaki birisi.

Öğretmen – bu mahallenin Usul-u Cedit okulunu kendi imkanları ve uğraşları sayesinde açan, keçi sakallı, orta boylu, yüzü mor gibi, yumuşak dille konuşan, zamanın modasını takip ederek, zevkle giyinen, 31 yaşındaki biri.

Ahmet ağabey – Hasan elli başının komşusu, yavaş ve çok konuşan, zanaatkar ve 70 yaşında.

Pirmat – Tursun Ali zenginin hizmetçisi. Hasan elli başı elde etmek istediği yerin sahibi, görkemli, köse, şivede ve bir köylü gibi konuşan, 43 yaşındaki birey.

Duriniso – Ata ekmekçinin eşi, Rüstem’in beğendiği kadın. Beyaz tenli, orta boylu, kara saç, kara göz, oldukça güzel, cesur ve dürüst bir kadın, 25 yaşında.

Sabir Bay – sade ve yerli bir kıyafetli, Kadir Kul’un kapı bekçilerinden biridir, 30 yaşında.

Sahne iki çeşit olabilir: 1. Sahne olmayan yerde, örneğin köylerde oynanacaksa, halk arasında iki üç tane keçe veya halı ile her tarafa minder döşenir, yaşlanmak için yastıklar konulur. Bir tarafta çalışma masası, mürekkep kabı, kalem ve kağıtlar olmalıdır. 2. Sahnenin olduğu yerde ise, oldukça görkem ama Şark köşesi şekilde ve bu tarza uygun dekorasyon ev yapılacaktır. Dolap, çekmece, mobilyalar, demir yatak, yeni minderler ve yastıklar olacaktır. Yere Halılar serilmiş, duvarda kılıç ve tabancalar arasında Nikolay'ın fotoğrafı, yanında eşinin fotoğrafları asılıdır. Diğer taraf duvarlarda kaliteli baş örtüleri, bir tane büyük duvara asılı ayna, duvar saati ve diğer eşyalar asılıdır. Kadir Kul ile Mamur Bay konuşurken perde kalkar.

Birinci meclis.

Kadir Kul ve Mamur Bay.

Kadir Kul: Evet, ne dersiniz? Bizim gibi siyaset sahiplerine, laf denilen şey bir kere ağızdan çıkacaktır.

Mamur Bay: Efendim, biz de biliyoruz ki, Allah Kerim size verdiği, bu ulu mertebeyi herkese de nasip olarak ödüllendirmez. Sizin gibi siyaset sahibi olmak herkesin elinden gelen bir iş değil sonuçta. Sizin yatağına girmek de aynı şey, dışarıdaki herhangi bir kız da koynunuza giremez.

Kadir Kul: *(Uzatmalara tahammül edemeden.)* Lafınızı kısaltın!

Mamur Bay: Tamam! Siz de biz de biliyoruz ki, fukara denilen varlık, bizlere karşı gelerek bir yere gelemmez, elinden böyle bir şey gelmez. Fakir de aynı durumda olduğunu belirtmek gerekiyor. Hem karşı gelerek, size “Hayır!” da demedi. Beşikte nişanları yapılmışsa ne olmuş ki, sanki dayı çocuğuna başka kız mı yok, u dünyada? Sadece, bizim aklımıza geleni, arada bazı şeylere sebep olabilecek durumlar mevcuttur. Yoksa, bin tane bunun gibi fakirin yerle bir olması, sizin gibi ulu, önderlerimizi yolundan yine de alıkoymaz.

Kadir Kul: *(Alaycı bir şekilde gülümser.)* Ne olaylar olabilirdi ki? Sol gözüm uçmaya hazırlıklı olsun o zaman! Arpamız ham kalarak, arabamızı at çekmeden, orta yolda kalsak da benim gözlerime, dik-dik bakabilecek cesaretli insan var mı? Yoksa yarın bir gün yine seçim falan mı olacak, diye düşünüyor musunuz?

Mamur Bay: Efendim, dikenin ne haddinedir ki, sizin tabanınıza batsın. Lakin güneşin sıcağı, karın soğuğu olduğu gibi, her şeyin kendine özgü özelliği vardır. Bazı insanların

elinden bir iş gelmezse de ama sizin onurunuzu yerle bir edebilecek bazı olaylara karşı önlem alabilir, endişe duyabiliriz.

Kadir Kul: Ne imiş, öğrenebilir miyiz mevcut endişelerinizin sebebini?

Mamur Bay: İlk olarak, kız on ikisini daha yeni doldurup on üç yaşına yeni giren, bir çocuk. İkicisi ise, yüzü az biraz güzel olsa da soysuz biridir. Sizin eşiğinize asla yakışmaz. Üçüncüsü de beşikteyken nişanı olduğu için, çeşitli geleneklere uyarak, yakın zamanlarda halk arasında bu herkes tarafından biliniyor ve dünür olmaları uzun sürmez. Dördüncüsü efendim, damat adayı kumar düşkün, cahil, aşağılık, yaygaracı bir çocuk. Doğal olarak kargaşa çıkarır, ününüze leke düşürmeye iki dünyada cesareti yetmez ama sinirli bir şekilde kendinden vazgeçmesi, herhangi bir işe kalkışması sonucunda halk arasında sizi kötü bir duruma ihtimali vardır. Kısacası şudur ki, aşağılık insanlarla olan işler aynı şekilde, aşağılık bir şekilde sonuçlanabilir. Yoksa, siz eş olarak alacağım diye ağız açarsanız, koş-a koş-a gelirler, bu şüphesiz de. Biz, efendim sizin hizmetinizde olduğumuz ve sizin tarafınızı tutmamız sebebiyle, olabilecek her şeyden size bahsetmemiz ve sizi uyarmamız, borcumuzdur. Size başka kız mı yok, sadece demeniz yeterli bin tane kız bulurum, kurban olduğum efendim ya!

Kadir Kul: Benim her şeyden çok ilgimi çeken zaten, onun gençliği, görkemidir. Bir kere alacağım dedim mi, almam lazım. İt olsa da bit olsa da dediğim olacaktır. Biz işte, bu yüzden bu ameli satın almışız. Yoksa, bin başı olmazsak, aç mı kalıyorduk?

Mamur Bay: Yok tabii ki de!

Kadir Kul: Bir alalım bakalım, kalbimin ateşi sönsün. Pislik yapacaksa işte, diğerleri gibi evin bir köşesinde oturacak, ya da bir tekme atarız kendi evinin tavanında oturur. Ne var yani, çok zor bir şey değil ki? Halkın ne dediğiyle bana bir şey olur mu ya? Şikâyet olacaksa olsun, bu halktan mı gelecek bana şikâyet? Boş ver göreyim, eğleneyim daha iyi olan budur, bu zamanlar ganimet. Biz de diğerleri gibi işinize yatarız bir gün ya fazla uzatmayın da.

Mamur Bay: Tabi ki, olsun dediğiniz olacaktır, efendim, söz konusu benim işime yarayıp, yaramayacağınız değil. Öyle zenginlerin de fakirlerin de yüz çeşit masasındansa, sizin itinizin önündeki kemik binlerce kez iyidir, benim için.

Kadir Kul: Biliyorum, seneye yine seçimlere girerek bin başı olma yolunda giderken, “Benim akrabamı Kadir Kul’a almıştın” diyerek, hapse atarsa, hiç de şaşırırmam. Ulu mertebe sahiplerinin arkadaşı olur mu ya?

Mamur Bay: Efendim, herkesten ne kadar şüphe etseniz de benden, asla bu konuda rahatsızlık duymayım. Ne derseniz, ben sadece “Tamam” diyerek sizinle yollara düşen arkadaşınızım.

Kadir Kul: Ya bırakın ağabey ya! Gönüllü yoldaş önceden doğmuştur ve biz görmemiştir, artık bizden sonra dünyaya gelir ve yine biz göremeyiz.

Mamur Bay: Efendim...

Kadir Kul: *(Lafını keserek konuşur.)* Azim madenciyi ya da sokaktaki herhangi birini neden seçmediler? Benim adaylığım, paraları seçim kutuma dolduran Hasan ve Mamur Bay ağabeyimin pençeleri değil, belki kendi cebimden tırmanarak çıkan, bana ait olan para-pullarımdı. Ben bayağı saf sanmayınız. Bırakın bu küçük hesapları, tamam mı? Kalkın ve gidin! Bugün içerisinde kesin bir cevap ile geri dönün! Bu hafta içi kızını bana vermeyi düşünsün, yoksa hayatının geri kalan kısmını hapiste geçirmeye hazır bulunsun. Geri kalan kısmı hepsi bana ait olan işlerdir.

Mamur Bay: *(Yerinden kalkar.)* Tamam, tamam efendim! Sizin isteğiniz böyleyse, aynen dediğiniz gibi olacaktır, ister mutlu istemezse üzgün bir şekilde, elimizden geldiği kadar ikna etmeye çalışacağız.

Kadir Kul: Hadi, yetkini göreyim, huzurunu boz bakalım! Kimin canı varsa, işte meydan. Gidin!

Mamur Bay: Tamam.

Mamur Bay çıkar.

İkinci meclis.

Kadir Kul ve Kasım Can.

Kadir Kul: Lanet olsun! Senin elinden geldi de ve benim yerime bin başı oldun, daha sonra benden daha beter, daha rezil işlere kalkışmaz mısın? Halkın gönül verdiği, bir tek sahip olduğun özelliğin Nasrullahan din insanı mı ya da Fazıl ulema mı, yoksa kayın pederin olan kadı efendi mi? Domuz etini versen, haramdır der ama etin soğumasını dahi beklemeden yer. Onların yanında ben tertemiz bir insanım, tertemiz. *(Düşünür.)* Şimdi, her şeyden önce, bu öğretmeni yok etmem lazım. Bana karşı çıkmazsa işler kolaydı da... *(Başını sallayarak.)* yok, önümüzdeki yıla kadar daha da hırçınlaşır. Onu başımdan defetmem lazım. Olmadı, oğlumu da yerli okula yazdırırım, yani ne var *(Uzun uzun düşünerek.)* geri kalan kısmını da artık, yukarıdan bir yerlere yazarak halledeceğim, halka da kötü bir şey yapmış gibi olayı sıvayıp göstermem lazım!

Kasım Can girer.

Kasım Can: Baba! Eve bir ihtiyar teyze geldi, sizi çağırıyor.

Kadir Kul: Ha, Huri teyze mi?

Kasım Can: Bilmiyorum, yüzüne bakmadım.

Kadir Kul: Hey, bu arada dün sen okuldan ne diye ağlayarak gelmiştin?

Kasım Can: Öğretmenim dövdü demiştim. Aslında o kadar da kötü değildi.

Kadir Kul: Beni öptü demedin mi?

Kasım Can: *(Utanarak.)* Ne zaman? Öyle demedim. Dövdü dedim ya!

Kadir Kul: Ya, ben herkese seni öptüğünü söyledim! Öğretmenin buralardan gitmesi için emir verdim. Beni yalancı yerine koyacaklar, ne yapacağız şimdi, oğlum?

Kasım Can: Ben mi yalancı yaptım sizi? Kendiniz benim dediklerimi duymamış oluyorsunuz.

Kadir Kul: Artık, bilmiyorum, oğlum! Rezil olduk ya, artık beni bu görevden de alacaklar. Yalan söyledin diye hatta beni hapse bile atabilirler, işte o zaman ne yapacaksın?

Kasım Can: Ne yapacağız peki, baba? *(Kadir Kul'un kohnuna girer.)*

Kadir Kul: Artık neyse, öğretmenin gitsin ya, ben sana başka bir öğretmen bulurum. Ben daha öğretmenini çağırır, kızarım ona, “Neden siz benim oğlumu öptünüz?” diyeceğim. Senden sorduğumda “Öptüler” dersin. Yoksa başımıza kötü şeyler gelecek.

Kasım Can: Ben nasıl söyleyeceğim, utanmaz mıyım, baba?

Kadir Kul: Söyleyeceksin işte, lanet olası! Yoksa, rezil olacağız. Bunu demezen, baban yok say. Yoksa, Sabir’e seni dövdürürüm, her yerini kırar. Hem tayından da olacaksın. Tamam mı?

Kasım Can: *(Ağlamak üzere.)* Ama...

Kadir Kul: *(Sinirli nir şekilde.)* Hadi bakalım, hele deme işte gününü görürsün...

Kasım Can: *(Korkarak.)* Söylerim.

Kadir Kul: *(Yerinden kalkar.)* Kalk o zaman, sana iyi bir öğretmen bulacağım, hem de yarın Halmat ile birlikte gider tayını getirirsiniz.

Çıkarlar. Halmat girer.

Üçüncü meclis

Halmat, daha sonra Kasım Can içeri girer.

Halmat: *(Süpürürken.)* Efendimizin tek derdi, sadece önümüzdeki yılın seçimleri. Ya benim derdim, içerideki eski hanımlarım olan müşterilerimden ayrılıp, yakında gelmesi

beklenen paşa hanımı kendime nasıl çekme düşünceleridir. Ne dersiniz, bir taraftan efendimizin yaşları ilerlemesi, diğer taraftan ise ben kendime bir güzel derman kadın alamadığım için de bunlarla biraz da olsa gönül eğlendirmiş olurdum. Üüne kurban olduğum, oldukça görkemli, bir diziden diğer dizime uçarak konan, yeni paşa hanımın geleceğini duyduğumdan beridir, bin başı efendimizden ziyade, benim kalbim kıpır-kıpır oynuyor. Bilmiyorum ki, o canımı alacak olan kadın, bizim bu kirli kaftanımızla, alın terimizden kokan sarıklı kafamıza bakar mı? İşte, bizde yeni aşk müşterisinin derdi, diğer tarafta ise iki tane artık yaşlanmış hanımlarımızdan kurtulmanın derdi. Bunun üzerine boyuna kurban olduğum, Kasım Can'ın hasret ve aşkında yanan kalbim, onun aşkı yüreğimde gün geçtikçe tomurcuklanıyor. Durumlara böyle bir bakacak olursam, başımdan ayağıma kadar, kirpiğimden tırnağına kadar aşk-sevgiyle sarıp-sarmalanmışım. Nereden baksam, Huri ile Nuriye sarılıyorum! Kurban olduğum. Şimdi, içerideki hanımefendileri soracak olursanız, bir taraftan kuma olmanın dert kederi ise, diğer taraftan benim başkalarına gitme korkusu içindeler. Sonuç, olarak hepimizi birer derdi var. Sonumuz hayır olsun.

Kasım Can girer.

Kasım Can: Halmat ağabey!

Halmat: Efendim!

Kasım Can: Küçük dedem: “Hızlıca at arabasını hazırlasın, ben Şayithane’ye gitmem lazım” dedi.

Halmat: Tamam, (*Seyircilere.*) iki dedeniz de geri dönüşü olmayan tarafa gitseler, bayağı iyi olurdu. (*Kasım Can’a.*) Ablanız da gidecekler mi? (*Seyircilere.*) Of, bu da vardı de mi? Keşke paran olsa da ablasının düğününe, kendi düğününü de ekleyip, düğün sonrası ince belli kadını belini gök kuşağı gibi eğip-eğip çalıştırsan. Allah’ım yaşlandım ya kaburgalarım yamuldu.

Kasım Can: Halmat ağabey, benim için çörek nerede?

Halmat: Önce benim öpücüğüm nerede?

Kasım Can: Hep öpüyorsunuz ya. Önce çöreğimi verin.

Halmat: Ama siz önce çöreğin öpücüğümü verin!

Kasım Can: Çöreğin öpücüğü nasıl olur?

Halmat: Çöreğin öpücüğü mü, çörek gibi uzun olur!

Kasım Can: Öpücüğün de uzun kıyası mı olur? *(Gülerek.)* Ne kadar değişik şeyler söylüyorsunuz.

Halmat: *(İç cebinden bir tane çöreği alır ve yukarı kaldırarak.)* Ben size çöreğin öpücüğümü göstereceğim. Siz çöreği iki kolunuzu yukarı kaldırarak almaya çalışın!

Kasım Can: *(İki kolunu yukarı kaldırarak.)* Verin artık, Halmat ağabey, boyum yetişmiyor.

Halmat: *(Çöreği hemen verir, iki koltuk altından yakalar ve sarılarak, öper.)* İşte buna, çöreğin öpücüğü denilir, kardeşim.

Kasım Can: *(Sinirlenir ama güler.)* Yeter artık. *(Çekinir.)* Yeter dedim. Bırakmazsan bağıracağım. Bırak dedim, Halmat ağabey.

Halmat: *(Bırakır.)* Tamam, tamam.

Kasım Can: Tuhafsınız!

Çıkar.

Dördüncü meclis

Halmat ve Kadir Kul.

Kadir Kul: Halmat!

Halmat: Efendim!

Kadir Kul: Ya nasıldı, bir överek anlatsana! *(Oturur.)* Hadi, bir kere anlat şöhretini!

Halmat: *(Utanarak.)* Yok ya efendim!

Kadir Kul: Hadi, uzatma! Hadi!

Halmat: Su gibi şeffaf, güzellik bahçesinin bir tanesi, padişah tahtındaki dünya güzeli, karınca gibi ince beli, incecik çenesi, nazik edası, Ceyhun perisi, yani isimleri Melike Han. Kim imiş desem, Şakir salağın karısı ya, dolandırıcı Musa'nın kızı imiş. Tatlı mı, tatlı, hizmet edeyim ölene dek desem, sandığı altınla doldurana kadar dokunmayın dediler ya! Ağabey, Şakir salağı çok şanslı değil mi? Elma böceği gibi kadına çok yakışmıştır, Zülfiddin efendim!

Kadir Kul bin başı güler.

Övmekten dilim şişti, Huri teyze güzel haber getirmiştir.

Kadir Kul: *(Güler.)* Her şeyi hallettim de geldim, dedi. Bugün yarın, kocası bir yerlere gitse, eğleneceğim. Kalk bir nargile hazırla!

Halmat: İnşallah, sağ salim olsunlar da. *(Çıkar.)*

Kadir Kul: Öğretmenin gönderme yolunu da bulduk. Şimdi şu salak, Şakir'in karısıyla bir eğlence yaşasak, sonraki sıra Toyçı zenginin karısında.

Halmat nargileyi getirir.

(*Nargile içerek.*) Hemen elli başı ile öğretmeni çağır, hemen yanıma gelsinler.

Halmat: Tamam (*Çıkar.*)

Kadı efendiyle hoca girerler. Selamlaşma ve oturur dua ederler.

Beşinci meclis

Kadir Kul, kadı ve hoca.

Hoca: Kâtip mirzalarımız hapse atılmış diye duyduk. Bir terbiyesizlik yapmışlardır ki, başlarına bu gelmiştir. Özünde iyi insanlar aslında.

Kadir Kul: Evet! Onun gazete okuma alışkanlığı kendi başını yedi... Siz de biliyorsunuz, bölge başkanımız her zaman: “Gazete okuyan insanlar yönetime karşı duran insanlardır” diye tekrar ederlerdi. Olduğu doğruymuş. Bir bu işe karıştı, daha sonra başka bir işe burnunu soktu derken, olanlar oldu. Hatta bir keresinde bana bile akıl vermeye kalkıştı. Araştırdım, öğrendim ki geçen seçimlerde oldukça sesi yüksek çıkanların arasında hatta en başında bu ve öğretmen varmış.

Hoca: İşte, aferin size! Ben bunları size söylemeye çekiniyordum. İkisine de lanet olsun, ne namazı var, sabaha kadar birbirine fısır-fısır konuşur dururlar. Ah, ah çok güzel bir davranış sergilediniz var ya, başımızın belalarından kurtuluyoruz!

Kadir Kul: Öğretmeni de buralardan uzaklaştırma gibi planlarımız var.

Hoca: Ya defolsun, bu kafirlerin burada ne işi var, Allaha şükürler olsun ki gerçekten belalardan kurtulacaksınız!

Kadir Kul: (*Kadı'ya.*) Tursun Ali zenginin hizmetçisi Pirmat ile Hasan ağabeyin işleri ne durumda?

Kadı: O işin hallolmasına az bir şey kaldı. Evi vereceğim demişti ya, yolunda cayar gibi oldu, sonra on sekiz günlük hapis cezası emrini verecektim, toprağı hemen satmaya razı oldu. Hatta dün, arsanın vesikalarını getirecekti, bizim gitmemiz gereken düğün vardı. Belki, bugün getirir. Hasan ağabey parasını verse, ben gider arsaya bakar, vesikaları düzeltmeye başlarım. Pirmat birkaç olur olmaz şeyler konuşmuştu, ders olsun diye bir aya içeri atma kararını hazırladım. Elli başının şansına belki ucuz vermeye de razı olur.

Hoca: Evet ya! Ne olursa olsun, bunlara yardım etmek gerekiyor. Çünkü, insanın gününe her zaman onlar yarıyorlar. O aşağılık, salak köylü kimin işine de yarardı ki?

Kadı: İşte bu sebepli Hocayla birlikte yanınıza geldik. Sabir kellenin işleri ne durumdadır? Her gün şikâyet, ağlama sızlamalar valla biz de artık bıktık ondan!

Hoca: Aynen, efendim bir yardım etmezseniz olmaz! *(Elini kavuşturur.)* Yardım edersiniz diye düşünüyorum, çünkü bu işin ortasında ikimiz de yer almaktayız.

Kadir Kul: İnsan öldürdüğünü boynuna almış, ben almamasını söylemişim. Adliyeye gitmişim: “Geride dört beş çocuğunu, eşini dul bırakacaktır. En az on yıl hapis cezası alacaktır. Ama, vefat edenin kişinin ailesine, hâkim ve yanındakilere, üst seviye memurlar, bölge başkanı, emniyet müdürüne para verirse bir ay olmadan çıkarılabilir” dediler.

Kadı: Biraz para getirmişti. Peki tüm bu dediklerinize, tahmini ne kadar para harcanır?

Kadir Kul: “Bu işi bin beş yüz som olmadan, halledemeyiz” dediler.

Kadı: O daha, “Beş bin soma kadar verebilirim” demişti. Bugüne kadar bin som kadar para bıraktı sadece.

Kadir Kul: O zaman o parayı bana verin, ben de gidip bir bakayım, konuşayım.

Öğretmen, Hasan ağabey giderler. Selamlaşır ayakta dururlar.

Ben söyleyeyim hemen yemek, pilav yapsınlar.

Kadı: Yok, biz kalkalım, siz de sonra gelirsiniz.

Kadir Kul: Ben oradaki işlerimi hallettim.

Kadı: O zaman güle güle.

Kadı ile Hoca giderler.

Altıncı meclis

Kadir Kul, öğretmen, Hasan ağabey daha sonra Halmat ve Kasım Can.

Kadir Kul: *(Oturur.)* Ben seni düzgün bir insansın sanmıştım, bu kadar aşağılık mıydın?

Halk çoluk çocuğumuz okuma yazma öğreysin diyor, sen farklı yollarla, farklı şeyler mi öğretiyorsun çocuklara?

Öğretmen: *(Şaşkın bir şekilde.)* Nasıl yani efendim?

Kadir Kul: Daha nasıl olsun? Kendi yaptıklarını kendin mi bilmiyorsun? Lanetli! Aşağılık!

Öğretmen: Efendim, ben ne yaptım?

Kadir Kul: Senin çocuklarla eğlenmen için başka çocuk mu kalmadı da kalktın benim çocuğumla gönül eğlendiriyorsun?

Öğretmen: *(Yakasını tutarak, şaşkın bir şekilde.)* Suphanallah!

Hasan: Ne? Gerçek mi bunlar efendim? Ah, binlerce kez lanet olsun size, öğretmensiniz bir de! Hiç uyanmadınız mı?

Kadir Kul: Halmat, Halmat!

Halmat: Efendim. *(Girer.)* Buyurun, efendim!

Kadir Kul: Kasım Can'ı çağır.

Halmat çıkar. Kasım Can içeri girer.

Seni insan yerine koyduğumuz günlere lanet olsun! Kasım! Bu öğretmenin seni öptü de mi? Senden soruyorum!

Sessizlik.

Sana diyorum!

Kasım Can: Evet! *(Koşarak çıkıp gider.)*

Kadir Kul: Kalk, defol, hemen buraları terk et! Öğretmen olmanın saygısı var, yoksa var ya...

Öğretmen: Ya ben...

Kadir Kul: Git dedim, lanet olası! Hemen hapse atacağım seni.

Öğretmen gider.

(Hasan'a.) Siz de ardından gidin! Gönderin bunu! Ahmet ağabey ne yaptılar?

Hasan: Hiç... sabahtandır bağırp duruyor.

Kadir Kul: Nerede, zaten şu an sinirlerim bozuk.

Hasan: Gelmişti, dışarıda.

Kadir Kul: Çağırın gelsin.

Hasan çıkar.

İşte böyle, konuşturmamak lazım, bütün siyaset burada gizli.

Ahmet ağabey girer.

Yedinci meclis

Kadir Kul, Ahmet ağabey, daha sonra Halmat, Sabir, Pirmat, Rüstem, Duriniso.

Ahmet: Selamünaleyküm, efendim, *(Ağlar.)* kıyamette bile komşundan umudunu kesme derler. Siz de biliyorsunuz ki, tek benim gelirimle yedi sekiz kişilik bir aileni geçindirmeye çalışıyorum. Hiçbiri derdime, dermen olamaz. Gövdem yamuldu, gözlerim net görmüyor. Her haftada zar zor iki tane ayakkabı diker, evi geçindirmeye çalışırım. Şu ağarmış saçlarımın, komşu olmamızın hürmeti olsun bari aramızda. Ya zaten kümes kadar bir ev, onun yarısını versem yedi sekiz kişi o eve nasıl sığacak, canım yavrum?

Kadir Kul: Lafı uzatma, münafık! Veriyor musun, yok mu? Söyle! Beni biliyor musun?

Ahmet: (*Ağlamaya devam eder.*) Canım yavrum, sizi bildiğim için ağlıyorum zaten.

Küçükken ellerimle büyüttüm.

Kadir Kul: Lafı uzatma, dedim. Veriyor musun, hapse mi gideceksin?

Ahmet: (*İçten ağlayarak.*) Hayır yavrum, yaşlandığım zamanlarda bunlar başıma geliyorsa, gençken bilmeden belki, yanlışlar yapmışımdır. Ne yapayım? Artık ne olacaksa, olsun. Fakat dört beş tane yavrularımın canını okuyup, onları sokaklara düşürmem. (*Ağlar.*)

Kadir Kul: Halmat, ey Halmat!

Halmat: Efendim. (*Girer.*)

Kadir Kul: Sabir burada mı? Çağır, bu dinsizi polise götürsün. Daha hiçbir şeyin farkında değil, bu.

Halmat çıkar. Sabir girer.

Lanet olası! Al bunu götür, polisimize teslim et! Yönetimi biliyorsun!

Ahmet: Yavrum, hey yavrum! Çocuklarımın hakkını yeme.

Kadir Kul: Götür, dedin. Çocuklarına da sana da lanet olsun.

Sabir: Hadi, amca!

Kolundan tutarak götürür, Halmat içeri girer.

Halmat: Pirmat geldi, “Gireyim mi?” diyor.

Kadir Kul: Hepsi kendi vaktinde geliyor. Çağır gelsin!

Halmat çıkar. Pirmat girer.

Bunu da göndermem lazım.

Pirmat: Selamünaleyküm, ata! (*Selamlaşmak ister.*)

Kadir Kul: Otur oraya!

Pirmat oturur.

Ne diye geldin?

Pirmat: (*Kâğıt verir.*) Şikâyetim vardı.

Kadir Kul: Götür, şikâyet falan kabul etmiyorum, arsayı verirsen kurtulursun, yoksa kadı bir ay hapis cezası vermek istediye, ben on aya kadar uzatırım bunu.

Pirmat: Efendim!

Kadir Kul: Kalk git dedim. Yoksa, şimdi elimden kimse alamaz seni.

Pirmat: Hayır, ağabey!

Kadir Kul: Çık dedim, lanet olası, it! Vesikalar yarından geç kalırsa, ömrünün geri kalan kısmını hapiste geçireceksin.

Pirmat çıkar. Halmat ile Rüstem birlikte girerler.

Rüstem: Ağabey! Kadını getirdik, gelsin mi?

Kadir Kul: İşin üstesinden geldin! Şaşkın bıraktın beni!

Rüstem: Ya ağabey! Onun evine yalan delillerimiz olan üç tane kurşunu gönene kadar, ciğerlerim parçalandı. Sizin al demeniz yeterli, gökteki kartalı bile alırsınız. Ama, o kadar emeğime karşılık olarak bari uzak bir yere sürgün edilirse iyiydi.

Kadir Kul: O kurşunlar bulunduktan sonra, bir daha bu şehirleri görmesine tek engel olabilir. Sen git, o ihtiyarı hapse atılması için, suçunu kabul ettir. Bunu ben halledeceğim. Kadın gelsin.

Rüstem çıkar. Duriniso selam vererek, içeri girer.

Önce tadına biz bakalım. Yandım, yandım. Otur! Evet ne var?

Duriniso: Kurban olayım efendim! Babam yerine babam olun. Benim eşimin asla böyle kötü amelleri yoktu. Onu sizin hizmetinizdeki bir alçak yaptı, ne olacak, biraz acıyın ne olur, onu kurtarın.

Kadir Kul: Siz bunları demeyin! Biliyor musunuz, memurlar sizin de isminizi not alıp gittiler. Yarın bir gün kocanız, Sibiry'a sürgün olacaktır. Sizi de hapse atabilirler. Ama sadece bir tek yolla ben, sizi kurtarabilirim. Bir şart koşacağım, bunun karşılığında kurtulmuş olacaksınız, bilirsiniz benim gücüm buna yeter.

Duriniso: Ya, şimdi ne yapacağım, Aman Allah'ım. *(Ağlar.)*

Kadir Kul: Tamam dersiniz, ben bu işi yapmaya hazırım.

Duriniso: Nice umutlarla bir yastıkta kocamak istemiştım. Şimdi ben onu böyle kara günlerinde bıraksam, kendim de buralarda huzur içinde yaşayamam.

Kadir Kul: Siz boşuna düşünmeyin. Kocanızla birlikte gidemezsiniz. Onu başka, sizi farklı bir yere gönderecekler. Siz tamamen erkekler, kötü askerler arasında ezileceksiniz. Kendinizi düşünün.

Duriniso: Ya öyleyse, ben ne yapayım?

Kadir Kul: Ben size bir şey anlatacağım. Siz benim dediklerimi tekrar ederseniz, kurtulursunuz o kadar. Fakat o zaman benim dediğim koşulu kabul etmiş oluyorsunuz.

Duriniso: Ya kurban olduğum efendim! Ya birlikte gideceğim ya da bu yolun sonu intihar. Allah ve Resulü üzerine yemin ederim.

Kadir Kul: *(Ters döner, kendi kendine.)* Buna şimdi laf anlatılmaz. En iyisi kocası gönderilsin, sonra ikna etmem daha da kolay olacaktır. Huri teyze zaten bu işi halleder. Ama şu an boşuna gitmesin, bir kere olsa bile yüzünü göreyim. *(Yerinden kalkar, Duriniso'ya yaklaşır.)* O zaman, ben size bir şey öğreteceğim siz de tekrar edin. Kocanızı sadece bu lafınız sayesinde kurtarabilirsiniz, tamam mı? Yoksa, sizin de kurtuluşunuz yok! Kulağınızı bana yaklaştırın, başkaları duyarsa, suç hepimizin olacak.

Duriniso: Ya kurban olayım, çocuklarınızın düğününü görün, inşallah. *(Kadir Kul'a yaklaşır.)*

Kadir Kul: Diyeceksiniz ki... *(Bir anda peçeyi kaldırır.)* Ah! *(Öpmeye çalışır.)*

Duriniso: *(Hızlıca.)* Hay, ölüm başına gelsin, *(Yüzüne tokat atar, Kadir Kul'un ağzı kanar.)* hepiniz aynısınız, *(Sinirinden peçesini unuttur.)* zalim ve şefkatsizsiniz! Dul ve yetim, fakir fukaranın yanındayız diyerek, bize yaptıklarınız bu muydu?

Kadir Kul: *(Bir elinde mendil ağzını siler, diğer taraftan yalvararak.)* Yavaş, yavaş ben seni düzgün biri mi yoksa, farklı biri mi diye deniyordum.

Duriniso: Doğru yapmadın. Binlerce kez lanet olsun senin gibi zalime! *(Seyircilere.)* Bizim gibi kadınların ocağı söndü, ne zamana kadar bunu gibi erkeklerin eli altında oradan buraya atılacağız? Ya Rabbim, kaldır şu zalimleri bizim başımızın üzerinden ya. *(Kendinden geçerek, bayılır.)*

Perde iner.

4.7.2. Tematik İnceleme

Eski Seçimler, Hamza Hekimzade Niyazi'nin Doğu toplumlarının siyaset algısı üzerine yazdığı eserlerin başında gelir. Bu bakımdan eser, doğunun siyasi topografyası görünümündedir. Doğu toplumlarının kendilerini yönetecek liderlerde aradığı özellikler üzerine bir başyapıt niteliği taşıyan eser, bu bakımdan Doğu toplumlarının içerisinde bulunduğu “entegrist” yaklaşım tarzının poetikası niteliğindedir. Daryush Shayegan, Yaralı Bilinç adlı eserinde; demokrasi kavramının oluşabilmesi için öncelikle zihinlerin ve kurumların sekülerleşmesi gerektiğini vurgular. Bu bakımdan doğu toplumlarının erimiş anonim bir ruhtan ziyade özerk hak sahibi bir özne olması gerektiğini dile getirir. Ve son olarak diktatörlerin zorlayıcı baskıları ile dini mercilerin onlardan aşağı kalmayan baskılarının üzerine ulusal egemenliğin buyurgan bir tavırla yaklaşması gerektiğini vurgular (Shayegan, 2014, 39). Bu bağlamda Shayegan'ın doğu toplumları açısından

demokrasi kavramının eleştirel bir düzlemde ve aydınlanmacı bir tavırdaki olması üzerinde durulur. Söz konusu eleştirel düzlem Hamza Hekimzade Niyazi'nin Eski Seçimler eserinde toplumsal anlamda bir çürümüşlük olarak karşımıza çıkar. Eserin başkahramanlarından Kadir Kul'un hazırlanmakta olduğu bir seçim öncesinde dile getirdiği; “Ben kimim? Bana Kadir Kul derler. Benim her işe gücüm yeter, işin üstesinden gelen biriyim. Ayağımdan yeryüzü, kamçımdan tüm canlılar tir tir titrer. Bu binbaşılıktan gelen para, herhangi bir fakirin en az bir aylık yemek parası kadardır. **İki yıldır birer hâkim, bölge başkanı, silahlı kuvvetler ve saygılı insanlara verdiğim rüşvetlerin yerini dahi dolduramadım. Bu yıl hoca efendileri, elli başı, önderler ehli, zenginler, aksakallara hediye ettiğim kaftanlara, ziyafetlere harcadığım paraların yerini kapattım, önümüzdeki yıl seçimi kazanırsam, belki kendim için bazı harcamalar yapabilirim.**” sözleri doğu toplumları açısından söz konusu çürümenin ve bozulmanın metne yansıyan yüzü olarak karşımıza çıkar. Nitekim seçme ve seçilme hakkı toplumsal anlamda çağın ruhunu okuma ve daima toplumun gelişim düzeyini bir üst noktaya aktarma işlevine sahiptir. Bu bakımdan Kadir Kul'un seçimlere dönük ifade ettiği; “saygılı insanlara verdiğim rüşvetler”, “hoca efendileri, elli başı, önderler ehli, zenginler, aksakallara hediye ettiğim kaftanlara, ziyafetlere harcadığım paralar” sözleri bir bakıma Doğu toplumlarının çarpıklıklara gömülmesine sebep olur. İçinde bulunduğu dogmacı yaklaşımların ve teslimiyetçi anlayışın kabuğunu kıramayan Doğu toplumları bir bakıma dönem içerisinde bilinç yaralanmasına uğramış ve geleceği şekillendirme noktasında sistematik çözümler yaşamıştır.

Hamza Hekimzade Niyazi'nin Eski Seçimler adlı eseri aydınlanmanın eşiğindeki Doğu toplumlarının içerisinde bulunduğu çıkmazların panoraması niteliğindedir. Bu bakımdan Doğu'nun zaten var olan geçmişe dönük entegrist yaklaşımları ilerlemeyi durdurmuş; bir de bunun üzerine Rus baskısı eklenmiştir. Merkezi yönetim dikta ile Buhara ve civarındaki aydınlanmacı yaklaşımları bastırarak yok etme yöntemini seçmiştir. Kadir Kul'un eserin başında dile getirdiği; “Bu Rus memurlarına da güven olmaz. Bugün biri giderse, yarın farklı bir diğeri geliyor. Sık sık ağzına ‘yağ’ sürmezsen, gıcır-gıcır ses çıkarmaya başlarlar. Bu yüzden, kırk elli hektar kadar tarla almak, en mantıklısıdır, sonra bir yerlerden de bahçe almamda da bir zarar yok, en azından kara günlerimde bir işimi görür. Gün gelir mertebemden olursa, kara işçi olarak çalışmaya bile gücüm yetmez. İt de bit de rezil edecek, alay konusu olacağız. Söz konusu, paşa olmazsan

da paşa taklidi ömür geçirmektir.” sözleri içinde bulunulan çıkmazların/açmazların iki boyutlu çıkarımı niteliğindedir.

Doğu’nun İslam algısı üzerine epistemolojik bir vurgu yapan Hamza Hekimzade, İslam dünyasının içinde bulduğu ezbere bakış açısını ümmetin dilinden yorumlar. Bu bakımdan Kadir Kul’un dilinden dökülen; “Ahiretse zaten, kendi yolunda ilerliyor. Beş vakit namazı yeri gelince kılar, orucumuzu tutar, orada burada sadakamızı da verdik mi, tamamdır. Olmadı, birer defa Mekke ziyaretine gider gelirim daha sonra kanatlarımı açarak direkt, cennete göç etmem olası yüksek bir şey olur.” sözler böylesi bir bilinç yaralanmasının hayat görüşü olarak benimsenmesinin izleridir. Ahiret algısının kendi yolunda ilerleyen bir olguya dönüştüğünü, yerine getirilmesi gereken fazların sonucunda ödülün de kendiliğinden geleceğine inanılması bir bakıma Doğu toplumlarının öte-beri diyalektiğine bakış açısını gösterir. Nitekim Hoca’nın söylemiş olduğu; “(Kaftanı giyer.) E, sonuçta bizler kim, Peygamberin mirasçılarınız ya. Bizim bir tane duamız için, binlerce kaftan hediye edilse bile, azdır.” sözleri sömürülen dinin özünden uzak sadece çıkar amaçlı kullanıldığının ifadeleridir. Söz konusu yaklaşım Hamza Hâkimzâde’nin bütün eserlerinde eleştirel bir düzlemde mantıksal tutarlılığa oturtulmuştur.

Hekimzade’ye göre, Doğu toplumları entegrist yaklaşımlarla sürekli geçmişin görkemli ve şaşalı dönemlerinin güç zehirlenmesine kapılmış; geleceği okumada ve yeni bir dünya yaratmada kendilerini yenileyememiştir. Bu bakımdan Doğu-Batı diyalektiği Hekimzade’nin eserlerinde geçmiş-gelecek düzleminde ele alınmış ve geçmişin karanlık, dipsiz kuyularında geleceğin ışığını arayan travmatik bir boğulum imgesi yaratılmıştır. Söz konusu travmatik boğulum imgesi Hekimzade’nin bütün eserlerinde yeni dünya düzeninin önündeki en büyük engel olmuş; Doğu toplumları aydınlanmanın eşiğindeki parçalanmanın esiri olmuştur. Hocanın kaftanı giydikten sonra söylemiş olduğu; **“Bizim bir tane duamız için, binlerce kaftan hediye edilse bile, azdır...”** sözü Doğu’nun içinde bulunduğu travmatik boğulum sürecinin göstergesidir. Dünya bütüncül bağlamda tüm insanlığın ortak haznesi olarak yeniden yaratılan, değiştirilen, dönüştürülen bir yaşam alanıdır. Söz konusu yaşam alanı içerisinde kendisine ait bir dünya kuran ve bu dünyayı evrenin yeni getirileri ile birlikte okuma zorunluluğu olan insanoğlu, evrenin akıp giden canlılığından asla kopmamalıdır. Bu bakımdan Avrupa’daki 17. yüzyıl ile birlikte gelişen olaylar dizgeleri bütün dünyada geniş yankı uyandırmış; çağın ruhu onu okuyan ve yorumlayan toplumları başka bir boyuta taşımıştır.

Hamza Hâkimzâde Niyazi'nin eserlerinde eskinin geleneksel söylemleri karşısında alçaltılan ve değerler dünyasından kopartılan bir yenilikçi düşünce vardır. Anlatıda Hasan'ın ceditçilik akımı hakkında söylediği; “Şimdi efendim, biz bu taraftan bir nevi rahat olsak bile, diğer taraftan olaylardan uzak kalmamız doğru değildir. Diğer adaylardan Artık Bay'ın da topları oldukça güçlüdür, onlar da terzinin makinesi gibi ortalıkta git gel yapıyorlar. Artık zenginin tarafında hatta bir iki tane usul-u cedit öğretmenleriyle (**Hocanın yüz ifadesi değişir.**) birlikte, bir iki tane de bir işe yaramayan Müslümanlıktan dönen Ruslar toplanmışlar, **uyduruk kanun yazıyorlar.**” sözleri bir bakıma hocanın yüz ifadesinin değişmesiyle birlikte dışa vurulur. Söz konusu değişme gelenekçi söylemin yaşamı ne denli özünden uzak ve kopuk okuduğunun göstergesidir. Shayegan'ın ifadesiyle; “Bir yanda değişim, niteliksel sıçrama, ilerleme ve dönüşüm, öte yanda sosyolojik ağırlık, geleneksel cansızlık, köhneleşme ve kavga ideolojisi. Bu iki paradigma arasında yalnızca her türden farklılıklar değil, aynı zamanda tarihsel olarak tersten bir simetri vardır. (Shayegan, 2014, s. 61). Bu bakımdan niteliksel anlamda sıçramadan ve ilerlemeden kopuk köhneleşme ve kavga ideolojisi Doğu toplumlarının en önemli sorunsalı olmuştur.

Ceditçilerin Batı'daki gelişmelerden haberdar oldukları, kendi toplumlarındaki gerilikten rahatsızlık duydukları ve bu durumu değiştirmek için yoğun bir gayret içinde (Kanlıdere, 2021, s. 168) olmaları geleneksel söyleme ve entegrist yaklaşımlara sahip olan din sömürücüleri tarafından hoş karşılanmaz. Hasan'ın ceditçiler ile ilgili söylediği sözlerden sonra Hoca'nın yüz ifadesinin değişmesi bir bakıma kendi ideolojileri ve sömürü imparatorluklarına bir engel teşkil edeceği inancını kapsar.

Yenilik ve değişim olgusu yatay boyutta belirli bir zaman çizelgesinde ortaya çıksa da dikey boyutta sancılı bir arka plan kültürüne gönderme vardır. Değişen dünyanın yeni getirileri üzerinden içinde doğup büyüdüğü toprağın kaderini çizmek isteyen ceditçiler için en büyük engel dogmatik inançlarına sıkı sıkıya bağlı geleneksel söylemciler olmuştur. Bir tarafta modernliği yakalamak isteyen, Batı'daki gelişmeleri kendi topraklarında yeşerterek çağın ruhunu okumak isteyen ceditçiler; diğer tarafta ise modernlikten uzak, kurmuş oldukları saltanatın bozulmasını istemeyen gelenekçiler vardır. Bu bakımdan Kadir Kul'un söylemiş olduğu; “Bu konuda tüm suç bende. Geçen yıldan beri, bölge başkanı: **yönetimindeki mektebi yok et, yoksa başına bin türlü iş açar** diye, yüz kere belki söyledi. Ben aptal, bunun hiç farkına varamadım, okuma-yazma

dersleri hızlansın, en azından oğlumun okuma yazması olsun diyerek, bu günlere kadar uzattım. Artık, öyle bir duruma gelmiş ki, dönüp kendi ayağıma dolaştı demek ki! Melunlar!” sözleri; ceditçilerin gelenekçiler için potansiyel bir tehlike olduğunun göstergesidir. Modernlikten ve modernlikte vücut bulanlardan bu kopma, fikirlerin toplumsal gerçekliklerde hiçbir karşılık bulamayıp maskelere, hatta ideolojilere dönüşmelerine yol açacaktır. Fikirler, hem özneyi hem de öznenin gerçeğe bakışını gizleyen ekranlar olacaklardır. Bundan ötürü de fikir ile davranış arasında bir ayrılma olacaktır. Fikirler siyasal modanın en son buluşundan gelse de davranışların kökleri en inatçı atacılıktadır (Shayegan, 2014, s. 56). Nitekim Doğu toplumları entegrist yaklaşımlarla sürekli geçmişin görkemli ve şaşaalı dönemlerinin güç zehirlenmesine kapılmış; geleceği okumada ve yeni bir dünya yaratmada kendilerini yenileyememiştir.

Hamza Hekimzade Niyazi’nin gelenekçi söyleme karşı getirmiş olduğu eleştirel yaklaşımın özünde gelenekçi söylemin takınmış olduğu kitle psikolojisi vardır. Bu bakımdan yazar, söz konusu kitle psikolojisinin belirli kişisel hırslar ve çıkarlar uğruna bir ideolojiye dönüşmesini eleştirir. Bu bakımdan belirli ideolojileri kendi çıkarları ve hırsları uğruna kullanan kişilerin kitleleri uyarıcı nitelikte yönetmeye çalışması anlatıların temel izleğini oluşturur. Freud, genel hatlarıyla söz konusu kitle olgusunu; “Kitlenin kendisi tüm aşırılıklara eğilim gösterdiği gibi, onu coşturup heyecanlandırmak da yine ancak aşırı uyarılarla gerçekleşir. Kitleyi etkileyecek kimsenin, elindeki nedenleri mantık süzgecinden geçirmesinin gereği yoktur; işi alabildiğine güçlü imajlara dökmek, abartmaya kaçmak ve sürekli aynı şeyi yinelemek amaca ulaşılmasını sağlar. Kitle, Gerçek ve Düzmece konusunda kuşku nedir tanımaz, öte yandan kendisinde büyük bir gücün varlığı bilinci içinde yaşar, dolayısıyla otoriteye inançla bağlı olduğu kadar hoşgörüsüzdür. Güce saygı duyar, bir çeşit güçsüzlük belirtisi diye baktığı iyilikçi davranışların fazla etkisinde kalmaz. Üstün bildiği kişilerde aradığı, güçlülük, hatta zorbalıktır. Egemenlik ve baskı altına alınmayı, efendisinden korkmayı ister. Gerçekte düpedüz tutucu karakter taşır, tüm yenilik ve ilerlemelerden enikonu nefret eder, geleneğe karşı sınırsız bir saygı duyar” (Freud, 2012, s. 18-19) şeklinde tanımlar. Bu bakımdan anlatıda Hoca’nın söylemiş olduğu; “(Kabullenmiş bir şekilde.) Doğruyu söylemek gerekirse, okuma yazmam hiç yok.” sözleri üstün görünen kişilerde aranan özelliklerin güç ve zorbalık olduğu savını destekler.

Hamza Hekimzade Niyazi'nin Eski Seçimler eserini başkarakter Hoca'nın gözünden okumak anlatının dikey boyuttaki göndermelerini anlamak için başat göstergedir. Bu bakımdan Hoca'nın görüntüsünde gelişen olaylar dizgeleri anlatının gösterge bilimsel açıdan okunmasında önemlidir. Gösterge bilimsel açıdan Hoca, Kadir Kul, Nurmat, Hasan gibi karakterler geleneksel söylemin anlatıdaki kişileşmiş görüntüsüdür. Ceditçilik anlayışına sahip olan öğretmenler ise anlatıda modernizmin kişileşmiş görüntüsü olarak karşımıza çıkar. Bu bakımdan anlatı, değerler dizgesi bakımından iki farklı paradigmanın izdüşümü olarak karşımıza çıkar. Bir tarafta; "Halkımızın gözüne, başımızda sarığımızın olması ve bizim bu görünümümüz, onların inanç ve elinde olan ihtiyarları kayıp gider. Yani kısacası tüm ipler elimize geçecektir. Malumunuz üzere, **bizim sarıklarımızda mevcut olan siyaset, muamele yetenekleri Cellat efendinin elindeki kılıcında bile yoktur, o kadar ki keskin sözlü ve lafını her yerde geçmesini sağlayan külâh şekilli iktidardır**, bunlar. İşte bu sebeplerden ötürü, (...) tüm halkı da siz kolaylıkla kendi tarafınıza çekerek, seçimleri elde rahat bir şekilde kazanabilirsiniz. Bu sadece benim, siz için yapmak istediğim iyilik olarak bir fikrimdir." diyerek sarıklarında hâkim olan siyasetin karşısında hiçbir gücün olamayacağını söyleyen geleneksel söylem; diğer tarafta ise seçme ve seçilme hakkının toplumsal anlamda çağın ruhunu okuma ve daima toplumun gelişim düzeyini bir üst noktaya aktarma işlevine sahip olduğu inancına hâkim olan ceditçiler vardır.

Michel Foucault, İktidarın Gözü adlı eserinde verili bir toplumdaki güç ilişkileri toplumunun siyasetin alanını oluşturduğu ve siyasetin bu güç ilişkilerini koordine etmeyi ve ereklendirmeyi deneyen az çok global bir strateji olduğu üzerinde durur. Nitekim Foucault'a göre; siyaset, doğası gereği temel nitelikte ve nötr olan ilişkileri son kertede belirleyen (ya da üst-belirleyen) şey değildir. Her güç ilişkisi, her an bir iktidar ilişkisi içerir (bu da bir anlamda o güç ilişkisinin ön koşulu olarak, ait olduğu siyasi alana gönderme yapar (Foucault, 2015, s. 112). Hoca, Kadir Kul, Nurmat, ve Hasan gibi karakterleri bir araya getiren güç, aralarındaki iktidar ilişkisinin baskı ve zorbalığa kadar gideceğinin göstergesidir. Söz konusu iktidar olgusu anlatıda Hoca'nın ifade ettiği; "Arık bırakın, şiiriniz kafiyesi bozulmasın. Bu haramların imanı var mı? Ha kafirler, ha bunlar ne eksik ne de fazla! Bunların mektebi değil de kanunumuz olan şeriat amellerine göre hareket edecekseniz, **ilk başta o mektebin bütün öğretmenlerini sürgün edilmesi gerekecektir**. Kaç defa zikrettim, ama kimse zerre kadar beni dinlemedi. Ünlü,

bölgemizin efendisi, gayri din olmalarına rağmen, bu dinsizlerin laf dinlemeyecek bir seviyede olduklarını bilerek hareket etmişler işte.” sözlerde görünür.

Hamza Hâkimzade Niyazi'nin Eski Seçimler adlı eserinin eleştirel düzlemde en uç noktası; toplumun kaderini belirleyen ve toplumu yönlendirme yetisine sahip olduğunu düşünen insanların içinde bulunduğu köreltici tehdittir. Eser, bu noktada iki uç noktanın zihinlerde bırakmış olduğu olumsuzlama üzerine kurulur. Rüşvet alan Hoca'nın almış olduğu rüşveti belirtecek olan; “İki yüz som aldım...” yazısını dahi yazacak kadar okuma yazma bilmemesi eserdeki en uç noktalar olarak karşımıza çıkar. Hoca'nın kabullenmiş bir şekilde söylediği; “Doğruyu söylemek gerekirse, okuma yazmam hiç yok.” sözleri toplumsal anlamda yaratılan ve yaratılmak istenen infialin baş göstergesidir. Yazar, anlatıda Doğu toplumlarının kökensel anlamda gelişmemişlik düzeyinin çıkarımlarının başına bilimsizlik, eğitimsizlik, adaletsizlik gibi toplumu içten içe kemiren kötücül kavramları koyar. Bu bakımdan Hamza Hekimzade Niyazi'nin eserlerine bütüncül düzlemde baktığımızda eserlerin ana izleği aydınlanma sorunsalıdır. Toplumu yöneten ve yönetecek, yönlendirecek kişilerin aydınlık bilinçten uzak olması yazar için toplumsal anlamda ölümcül tehlikenin başında gelmektedir.

Korkmaz, aşırı baskıcı totaliter toplumlarda, erişim alanı tikanıklığının iki aşamada karşımıza çıktığını vurgular. Bunlardan birincisi, insanı tek boyutluluğa tutuklayan ideolojik söylem veya özünü kaybederek yalnızca bir yasaklar manzumesine dönüşmüş din ve gelenek bastırmalarının tıkadığı erişim alanlarıdır (Korkmaz, 2014, 64). Anlatıda Nurmat, Kadir Kul, Hasan gibi karakterler tam olarak böyle karakterlerdir. Okuma yazması dahi olmayan Hoca'nın sarığının altında kendi fikirlerini ve duruşlarını esir eden birer yok kişi hükmündedirler. Yine Korkmaz'a göre; bir diğer erişim alanı tikanıklığı ise bu yitik yüzlerin, birer ‘engel kişi’ olarak tıkadığı erişim alanlarıdır (Korkmaz, 2014, s. 64). Nitekim anlatıda söz konusu yitik kişiler yenilikçi ve aydınlanmacı olan Ceditçilerin de erişim alanlarını tıkamak için tahrip edici bir virüs gibi hareket ederler. Bu bakımdan Hasan'ın söylemiş olduğu; “Yarımdan sonra, **şu öğretmen efendiye de defetmemiz lazım**. Çünkü, git-gide çocukların, babalarının karşısında saygı kazanırsa kötü olacaktır. Bu seçimleri bir atlatalım da ben size, birkaç tane taktik vereceğim. Bunu yazacaksınız. Geri kalan kısmını ben kendim halledeceğim. Bu gece bölge başkanımıza da bu konudan bahsedeceğim.” ifadeler modernliğin öncüsü olan Ceditçilerin erişim alanlarını tıkama yönünde atılan bir kurşun niteliğindedir. Kadir

Kul'un öğretmeni tehdit ederek; "Bir dakikada mektebin kapısını kapatarak, mühürleyerek, seni de sürgünlerde sürün-sürün sürdürebileceğimi bilmez misin?" demesi var olan yok edici tehdidin bir bakıma metne yansıyan yüzüdür.

Hoca ve arkadaşlarının kendilik bilincinden uzak, dünyayı okuma noktasında yitik birer insana dönüşmeleri anlatının en temel sorunsalıdır. Anlatıda Mirza'nın olay örgüsünü yakalayan; "Daha insanların hukuk ve istekleri uzakta dursun, doğru söz söyleyen dul ve yetimlerin ağzı burnu kanlar içinde kalacaktır. **Bunların hepsine sebep olan ve en ilk sırada yer alan halkın eğitimsiz olmasıdır.** Vergi ve benzeri şeylerle sınırlandırmaları neyse. Bunun üzerine bir de kimin eşi, kimin kızı güzelse, gözlerine kestirir o ailenin üzerine kara bulut gibi çökerler. Gün gelir, mazlum emektarlar, çiftçiler dolayısıyla yazık olan halkım bunlar gibi, yırtıcı, kan emici halk düşmanlarının demir pençelerinden kurtulurlar." sözleri sorunun da kökenine işaret etmektedir. Aydınlanmayan, okuma ve yorumlamadan uzak bir halkın hak ettiği yönetim biçimiyle yönetilmesi yöneticilerin sorunundan öte dikey boyutta halkın kendisinin sorunudur. Fakat burada iki farklı paradigma sorunu vardır. Kadir Kul tarafından dile getirilen; "Evet! Onun gazete okuma alışkanlığı kendi başını yedi... Siz de biliyorsunuz, bölge başkanımız her zaman: **"Gazete okuyan insanlar yönetime karşı duran insanlardır"** diye tekrar ederlerdi. Olduğu doğruymuş. Bir bu işe karıştı, daha sonra başka bir işe burnunu soktu derken, olanlar oldu. Hatta bir keresinde bana bile akıl vermeye kalkıştı. Araştırdım, öğrendim ki geçen seçimlerde oldukça **sesi yüksek çıkanların arasında hatta en başında bu ve öğretmen varmış.**" ifadeler okuyan, araştıran ve eleştiren insanların yönetim için ne denli büyük bir tehlike olduğunun işaretidir.

Toplumsal değerlerinden ve geçmişinden yalıtarak sloganik söylemlere tutukladığı kişiler, ideolojiler için birer 'kurban'dır. Bu kurbanların ussal ve niteliksel üstünlüklerinden çok, niceliksel ve içgüdüsel durumları ile ilgilenen idolojiler, kaynak temin etmek üzere daima, okul, siyasi parti gibi kitle kurumlarını hedef seçerler (Korkmaz, 2014, s. 97). Anlatıda olay örgüsünün siyasi parti ve okul arasında geçtiği gerçeği, bizi anlatının ideolojik anlamda kendisine yitik kurbanlar aradığı noktasına götürür. Bir yanda geleneğin şekillendirdiği Kadir Kul gibi yitik insanlar; diğer tarafta ise aydınlanmanın eşiğindeki ceditçi öğretmenler vardır. Bu bakımdan yitik insanlar için aydınlanmanın eşiğindeki insanlar tam anlamıyla potansiyel bir tehdit niteliği taşır. Bu bakımdan ceditçi öğretmenin ortadan kalkması onlar için bir yaşam gömüsüdür. Etik ve

ahlaki değerleri hiçe sayarak öğretmeni sürgün etmenin yollarını arayan bu virüsün görünen yüzleri iftira ile öğretmeni sürgün ettirmeye çalışırlar. Nitekim Kadir Kul'un oğluyla olan diyalogunda geçen; “Artık neyse, öğretmenin gitsin ya, ben sana başka bir öğretmen bulurum. **Ben daha öğretmenini çağırır, kızarım ona, “Neden siz benim oğlumu öptünüz?” diyeceğim. Senden sorduğumda “Öptüler” dersin. Yoksa başımıza kötü şeyler gelecek.”** sözleri söz konusu virüsün kendisi için tehlike gördüğü eğitimli ve bilgili insanlara karşı kurduğu bir yok etme projesidir. Nitekim öğretmene karşı söylediği; “**Ben seni düzgün bir insansın sanmıştım, bu kadar aşağılık mıydın?** Halk çoluk çocuğumuz okuma yazma öğrensini diyor, sen farklı yollarla, farklı şeyler mi öğretiyorsun çocuklara?” cümlelerinde geçen bu kadar aşağılık mıydın sorusu kendi içlerinde taşıdıkları aşağılık duygunun dışa aktarımıdır.

Anlatıda, değerler dünyasından kopuk; gözü dönmüş bir şekilde kendi hırsları ve kişisel zevkleri için her türlü entrikayı kuran bir virüs ordusu vardır. Söz konusu virüs ordusu hedeflerini, “**Öğretmenin gönderme yolunu da bulduk. Şimdi şu salak, Şakir’in karısıyla bir eğlence yaşasak, sonraki sıra Toyçı zenginin karısında.”** sözleriyle belirtmektedir. Yine Rüstemin beğendiği kadının kocası aynı şekilde hapse atılır. “Siz bunları demeyin! Biliyor musunuz, memurlar sizin de isminizi not alıp gittiler. **Yarın bir gün kocanız, Sibiry’a sürgün olacaktır. Sizi de hapse atabilirler.** Ama sadece bir tek yolla ben, sizi kurtarabilirim. Bir şart koşacağım, bunun karşılığında kurtulmuş olacaksınız, bilirsiniz benim gücüm buna yeter.”

Anlatı, Rüstemin eşi Duruniso'nun yok edici titanlara olan isyanıyla noktalanır. Duruniso'nun Kadir Kul'a söylediği; “Binlerce kez lanet olsun senin gibi zalime! (Seyircilere.) Bizim gibi kadınların ocağı söndü, ne zamana kadar bunun gibi erkeklerin eli altında oradan buraya atılacağız? **Ya Rabbim, kaldır şu zalimleri bizim başımızın üzerinden ya.** (Kendinden geçerek, bayılır.)” sözleri özünü kaybederek dini ve geleneği kullanan, yalnızca zulmeden bir yapıya dönüşen zihniyete karşı bir isyan niteliği taşır.

Sonuç olarak Hamza Hekimzade Niyazi'nin Eski Seçimler adlı eseri, geleneği ve dini kendi çıkarları ve kişisel zevkleri için aşağılayan yitik yüzlerin bir panoraması niteliğindedir. Bu bakımdan yazar, dinin belirli kişisel hırslar ve çıkarlar uğruna bir ideolojiye dönüşmesini eleştirir. Bu bakımdan belirli ideolojileri kendi çıkarları ve hırsları uğruna kullanan kişilerin kitleleri uyarıcı nitelikte yönetmeye çalışması anlatının temel izleğini oluşturur. Okuma yazması dahi olmayan Hoca'nın sarığının altında kendi

fikirlerini ve duruşlarını esir eden birer yok kişi hükmündeki karakterlerin geleceği okumada ve yeni bir dünya yaratmada var olma imkânı da yoktur. Nitekim Duruniso'nun; “Ya Rabbim, kaldır şu zalimleri bizim başımızın üzerinden ya.” diye feryat ederek kendinden geçmesi, izleyici kitleye karşı yapılan en önemli var oluşsal uyarıdır. Topluma tutulan bir ayna niteliği taşıyan eser, izleyiciye durup kendi üzerinde düşünme yolunda ontik bir dokunuş yapar. Kendi geleceğini kurma ve gelecek nesillere yön verme bilincine ulaşmak için eğitim, bilgi, ahlak gibi yüce değerlerin kutsanması eserin ana izleğini oluşturur.

4.8. İFTİRACILARIN CEZASI

4.8.1. Türkiye Türkçesine Aktarımı

İki perdeden oluşan komedi

Oyuncular

1. Kasım Can – Aydın delikanlı, 26 yaşında.
2. Fatma – Aydın kadın, 20 yaşında.
3. Akbar Ali – Hizmetçi, 30 yaşında.
4. İmam Hoca – Mahalle İmamı, 55 yaşında.
5. Sultan Ayyaş – 35 yaşında.
6. Polis ve Güvenlik Görevlileri.

BİRİNCİ PERDE

Sahne görünümü bahçe şeklindedir, bir tarafı eve girilen kapıdır. Bahçenin bir tarafı demir kapı ile kapalıdır. Ortaya masa konulmuştur, Fatma çay içerken perde kalkar.

Fatma: Çay soğudu bile. Kasım Can olsa, daha gelmedi. *(Düşünür.)* Ya da bazı işleriyle uğraşıp kaldı mı? Yer yutası Akbar Ali suya gideceğim diye hâlâ gelmedi. *(Kapının yanına gelir ve seslenir.)* Akbar Ali, hey, Akbar Ali! *(Tekrar yerine gelir oturur.)* Bu günlerde Kasım Can'a bir şeyler oluyor. Çünkü, her bir sözünü suratını asarak konuşuyor. Daha önceden hoş sohbet biriydi. Tiyatrolara, gezilere zorla götürürdü. Ne kadar da işim var dersem de beni alır götürür, zorla izletirdi. Şimdi de ne tiyatroya götürmek var, sadece her bir lafında iğneleyici şekilde konuşur durur. Bilmiyorum ki, ortada ne olduğu dahi belli değil. *(Düşünür.)* Aramızda kötü bir şey de yaşanmadı. Of! Bu Akbar Ali'ye ne oldu ya? Bir buçuk saattir haber yok. Bir yerlerde havuza falan mı düştü, acaba? *(Demir kapının önüne gelir, gözleri onu arar.)* “Akbar Ali, hey, Akbar Ali!” Haber yok. *(Yerine gelir oturur.)* Ya da Kasım Can gibi diğer birilerinden, benim hakkımda olumsuz şeyler

mi duydu? Öyle bir durumda, gelir benimle danışmaz mıydı, bana anlatmaz mıydı? Çünkü birlikteliğimiz sürecinde, birbirimizden asla gizli saklımız olmadı. Bırak ya, bunun gibi boş şeyleri düşünmektense, çayımı içsem olmaz mı?

Çayını içmeğe başlar. Bu sırada, Akbar Ali şarkı söyleyerek içeri girerken, elinde güğümüyle birlikte ayağı takılır düşer.

Akbar Ali: *(Burnunu çekerek.)* Anne ya, şey ya, *(Burnunu çekerek.)* ben güğüme su doldurup, tam da kaldıracaktım, *(Burnunu çekerek.)* şey, çimin arkasında *(Burnunu çekerek.)* imam eniştemle o Sultan ayyaşı var ya, *(Burnunu çekerek.)* ondan sonra: “Kasım Can’ın karısı”, diye “Kasım Can’ın karısı” *(Burnunu çekerek.)* diye bağırmaya başladılar. Ondan sonra *(Burnunu çekerek.)* ...

Fatma: Ya, genç ölesin, çabuk söyle! Ne dediler, ya? Yok, bir cümlemin içinde neden bu kadar “Şey”, “Ondan sonra” kullanıyorsun, uzatmadan anlat. Doğruyu söyle.

Akbar Ali: Ondan sonra, şey, anne ya, *(Burnunu çekerek.)* anne, ben ne diyordum ya.

Fatma: Ya, senin boynun kopsun. Çimin arkasında imam hocayla Sultan ayyaşı konuşuyorlardı.

Akbar Ali: Evet, evet, ondan sonra, şey, anne, ondan sonra Sultan ayyaşı dedi ki, anne, buradaki telli şekerden ver, sonra anlatacağım.

Fatma: Of ya, seni yer içine alsın. *(Şekerden verir.)* Al, zıkkım olsun, söyle hadi. Yüreğime ateş düştü.

Akbar Ali: Ondan sonra, şey, *(Burnunu çekerek.)* Sultan ayyaşı dedi ki, “Sayın Hoca, *(Burnunu çekerek.)* şu, şey Kasım Can’ın karısına vurulmuşum”. *(Burnunu çekerek.)*

Ondan sonra: “Bunun çaresine bir bakın”, dedi. “Uzun zamanlardan beridir *(Burnunu çekerek.)* şey, ondan sonra, mektup yazarak göndersem de *(Burnunu çekerek.)* cevap vermiyor”. Ondan sonra, anne, burnumu sümkürüp gelsem olur mu? Akıyor, ne yapayım?

Fatma: Akıyorsa, aksın. İlk önce lafını bitir. Sonra ne yaparsan yap.

Akbar Ali: Ondan sonra, şey, hoca eniştem dedi ki: “Boy posuna kurban olayım, canım Sultan. Biz de *(Burnunu çekerek.)* O kadının aşk ateşinde yanıyoruz”. *(Burnunu çekerek.)*

Ondan sonra: “Hiçbir çıkış yolu da bulamıyoruz” dediler. Ondan sonra, anne, burnumu sümkürüp geleyim ya.

Fatma: Yüreğime kan doldu ya, bir an önce söylesene, sonra sümküreceksin.

Akbar Ali: Ondan sonra, anne, ben ne diyordum?

Fatma: *(Suratını dökerek.)* Of!

Akbar Ali: *(Ekmekten bir parça alır, yerken konuşur.)* “Hiçbir çaresi yok”, diyorlardı. *(Boğazına ekmek kaçar.)* Evet, bir de ondan sonra, şey, Sultan ayyaşı diyor ki, *(Burnunu çekerek.)* “İkimiz de aynı derde düşmüşüz. O zaman şimdi şöyle yapacağız ki, şey, *(Burnunu çekerek.)* Kasım Can evine döneceği vakti bekleyip, yolunu keseceğiz ve yalanlar uyduracağız, “Molla Kasım Can sizin eşiniz az yoldan çıkmış. *(Burnunu çekerek.)* Senin olmadığın gündüz vakitlerinde birkaç adam gelir, uzun uzun oturur, daha sonra çıkar giderler”. Ondandır *(Burnunu çekerek.)*: “Siz bilirsiniz”, derim. İşte o zaman siz de benim dediklerimi onaylar ve yalan bir şeyler uydurarak eklersiniz, o kadını kötölürsünüz. Daha sonra Kasım Can karısından boşar”. Ondandır, şey, anne, artık dayanamıyorum, burnumu sümkürüp gelsem ne olur.

Fatma: Senin boynun kopsun, önce anlat, daha neler dedi?

Akbar Ali: Of! Ondandır, şey, anne, “Keyfimizi süreceğiz”, diye devam ettiler. Ondandır sonra, hoca eniştem dedi ki, “Canım Sultan, boyuna kurban! Zamanında *(Burnunu çekerek.)*, ondandır sonra, biz de kenarda kalmayalım”, dediler. Ondandır sonra ben geri döndüm. Artık burnumu sümküreyim anne!

Fatma: Git, seni genç geberesin! Sümkürecekse, sümkür artık! *(Akbar Ali koşarak çıkar.)* İşte ben demedim mi, Kasım Canda bir şeyler var, diye. İşte böyle abdestsizlerin laflarına inanarak, ortada olmayan şeyler için bana karşı tavır alıyor. Bizim bu geri zekâlı, nefesine düşkün Müslümanlarımız, başkalarının helal eşine göz diker. Asla yaşanmamış olayları yaşamış gibi yalan katarak gösterir, tatlı hayatımızı zehre çevirecekler sonunda. Aramızdaki, bu tür cahil insanlarımız ne zaman yer yüzünden yok olacaklar, acaba? İşte, yıllardır okuyan ve aydın olarak bilinen imamdandır çıkan laf bu kadar? Eh, senin gibi hoca geberir inşallah. Sen daha dur, size öyle bir ceza vereceğim ki, size benzeyen dinsiz, diyanet, imansızlara da ders olsun! Bu ise, benim gibi peçe kullanmayan diğer kadın ve kızlarımız adınadır... Of, Kasım Can, hâlâ da gelmedi ya! *(Kasım Can girer.)* Buyurun, neden bu kadar geç kaldınız? Sizi beklerken çay da soğudu. *(Gider Kasım Can'ın elinden montunu almak ister.)*

Kasım Can: *(Montunu vermez.)* Canım, artık benim geç kalmam ya da kalmayacağımı sormazsanız da olur. *(Montunu kendisi asar, sandalyeye oturur.)* Of, benim bahtım karadır.

Fatma: Ya, bahtınızın neyi var ki, yoksa benim hakkımda bir şeyler mi duydunuz? *(Kasım Can'ın yanına yaklaşır, omuzlarından sarılır.)*

Kasım Can: *(Fatma'nın kollarından çıkar.)* Duydum ya da duymadım, ne fark eder, her durumda böyle olmasını beklemiyordum.

Fatma: Evet, söyleyin, konuşun. Ne olmuş?

Kasım Can: Ne olmuş olabilir? Ben böyle günlerimiz olacağını önceden düşünerek, size kaç kere demişliğim vardır, sevdiğiniz birileri var mı, bizim evliliğimize zarar verebilecek insanlar var mı diye sorular sormuşumdur. Bu konuları konuşarak kaç defa mektuplar yazmıştım. Mektuplara yazdığınız cevaplar, ettiğiniz yeminler mevcut. Hatırlar mısınız, düşünün bakalım? *(Başını kolları arasına alır.)* Of, gerçekten kadınların peçesini kaldırmasına izin vermek, tam bir aptallık imiş! Bin pişmanım, bilmiyordum!

Fatma: Peki sevdiğim, devam edin, içinizi dökün, bir şey kalmasın.

Kasım Can: Bundan daha fazla ne diyebilirim ki? Tüm olaylardan sizin de haberiniz var, daha benden ne istiyorsunuz? Artık laflarımı boşuna harcamayacağım, belki hatta duymak bile istemezsiniz. Belki diğerleri benden daha iyi laf oyunları yaparlar.

Akbar Ali: *(Aceleyle girer.)* Anne, anne, buzağının ipi koptu, ne yapayım?

Fatma: Defol, suratın kara toprak görsün, ne yapacaksan, yap! *(Akbar Ali çıktıktan sonra Kasım Can'a bakarak.)* Canım, siz uyduruk, yaşanılmamış laflara kanarak, bir ömürlük eşinize kıızıyorsunuz. İlk önce her şeyi öğrenin, bilin eğer haklı iseniz daha sonra kızgınlığınızı gösterin. Mümkün olmayan, ispatı olmayan şeylere güven duymanız doğru değil ki. Siz de bilirsiniz, bugüne kadar sizin izniniz olmadan kapıdan atlayıp dışarı çıktım mı ya da yabancı biriyle konuştum mu? Tüm bu laflar, yalandan ibaret. İhtimal olamaz mı, ikimizin arasını bozmak isteyip, tatlı hayatımızı zehre çevirmek istiyorlar ise? Hatta bu konuda Akbar Ali'nin bile bilgisi var.

Kasım Can: Canım, dediklerinizde haklısınız, ama sizin hakkınızdan laf eden kişilere güvenmemek mümkün değil. Çünkü o itibar sahibi, bir şeylerde bilgisi ve haberi olan bireydir. Ama Akbar Ali sizin terbiyenizi gören çocuktur, dediklerinizi şartsız yerine getirir. Bu yüzden onun dediklerine tam da güvenim olmaz.

Fatma: Dostum, siz gerçekten düşünün, daha sonra bana küsün. Eğer de buna benzer temeli olmayan laflara kanarak, sormadan etmeden iş başına geçerseniz, sonunda pişman olacaksınız. Çünkü ben bu konuda haklıyım.

Kasım Can: Bırakın artık, böyle yalaka laflarla, beni kandırmaya çalışmayın. Daha fazla konuşarak da canımı sıkmayın! Bundan sonra ikimizin içinde olduğu evlilik daha fazla

dillere destan olmadan, kendinizi benden soğutmaya çalışın. Çünkü, artık ben sizin gibi biriyle evliliğimi sürdüremem.

Fatma: Bu nasıl bir laftır? “Benden kendinizi soğutun” diyorsunuz? Yok, bunun gibi hayallere kapılmayın, düşünmeyin bile. Ben sizden boşanmayacağım! Boş laflarla, beni kendinizden soğutmaya çalışmayın.

Kasım Can: Böyle yaparak beni daha fazla yormayın! Sinirliyken aklım başımdan gider ve ağzımdan uygunsuz laflar çıkacak! O zaman kalbinizi kırarım, bırakın, daha sonra bir daha konuşuruz. *(Gitmek üzere, ayağa kalkar.)*

Fatma: Peki, tamam. Olmayan, yaşanmayan şeyler için kendinizi zor durumlara düşürün, sonunda ayıplanan siz olacaksınız. Çünkü ben masumum, günahsız biriyim. Vaktiyle her şey açığa çıktığında, her şeyi öğreneceksiniz. İşte, o zaman bu iftiralari atanlar cezalarını da çekerler.

Kasım Can: Bakacağız ya. *(Kapıyı kapatıp çıkar.)*

Perde iner.

İKİNCİ PERDE

Sahne ikiye ayrılır, bir tarafı Kasım Can'ın evi, diğer taraf ise kilerdir. Evde yatak, masa, sandalye, kalem ve kağıtlar vardır. Kilerde ise, bir tane eski halı ya kilim vardır. Yerde odunlar dizilidir. Eski ayakkabılar ve un kutuları vardır. Fatma mektup yazarken perde açılır.

Fatma: *(Mektubu yazar, bittikten sonra okur.)* “Sayın Hoca! Birdenbire rahatsızlandım. Eğer de zahmet olmazsa, bir gelin, beni okuyun diyen sadık dostunuz Fatma”. *(Okumayı bitirir.)* Sen daha dur, seni bir yakalayayım, bu dünyaya geldiğin için pişmanlıklar duyacaksın!

Zil çalar. Akbar Ali içeri girer.

Akbar Ali: Anne beni mi çağırdınız? *(Burnunu çekerek.)* Bir şey isteyecek misiniz?

Fatma: Evet, gel buraya. Al, bu mektubu Molla eniştene götür ve de ki, “Hemen gelmeniz gerekiyormuş”. Tamam mı?

Akbar Ali: Anne bu mektupta ne yazıyor?

Fatma: Seni genç gömülesin, sen dediğimi yap ve götür. Olayları daha sonra izleyeceksin.

Akbar Ali: Ya, anne! “Burada olaylar çıkacak mı?” dersiniz. Nasıl olaydır bu?

Fatma: Daha fazla konuşma, sonra öğrenirsin! Hadi, hızlıca git, enişten geri gelmesin.

Hoca enişten beni sorarsa, “Hastalanmış” dersin. Başka da bir şey deme, tamam mı?

Akbar Ali: Evet, anne, anladım. Bu kadar lafı da unuttur muyum? Anne eğer eniştem olur da öğrenirse ne olur? *(Burnunu çekerek.)* Anne gösteri ne zaman olacak? Ben de izleye bilir miyim?

Fatma: Evet, hadi git artık. Hızlıca! Demin dediklerimi unutmayasın! Çabuk geri dön! Bir de mektubu verirken başkaları görmesin.

Akbar Ali: Tamam, tamam! Hemen geleceğim. *(Çıkıp gider.)*

Fatma: *(Oturur, yine mektup yazmaya başlar; yazdıktan sonra.)* “Saygı değer, Sultan Han Efendi. Ben sizi birkaç kere göreceğim diye çabalasam da hiç imkânım olmadı. Sizin aşkınıza ben de tutuldum. Ne yapayım, bizim aşkımızın ortasına diken olan Kasım Can olmasaydı, çoktan kavuşmuş olurduk. Bugün başıma her ne bela açsam bile sizinle buluşma kararı aldım. Eğer müsait iseniz, eski muhabbetlerimizi unutun, yanıma gelin ve beni mutlu edin. Çünkü artık sizi görmeden duramam. Sizin yazdığınız birkaç mektuba cevap vermememin nedeni yine Kasım Can’dan korkumdu. Bu yüzden kusuruma bakmayın. Saat 4 civarında gelmenizi bekleyeceğim, Kasım Can evde olmayacak. Rica ile sırdaşınız Fatma” *(Mektubu zarf içine yerleştirir.)* Zararlı Akbar Ali! Hâlâ da gelmedi, ne oldu acaba? *(Akbar Ali girer.)* Evet, seni harcanasın, neden bu kadar geç kaldın?

Akbar Ali: *(Burnunu çeker ve gülümser.)* Anne ya, molla eniştem mescidin yanında kulübenin önünde oturmuşlar, mektubu verdim, “Hemen gidin” dedim. Anne ne zaman gösteri izleyeceğiz ya?

Fatma: Ay seni kan kusasın, acele etme, göreceksin. Al bu mektubu Sultan Ayyaşa götürüp ver. Beni sorarsa, molla hakkında bir şey sorarsa, “Bilmiyorum” dersin, tamam mı? Gene bir şeyleri yanlış konuşma!

Akbar Ali: Anne molla eniştemin de geleceğinden bahsedeyim mi?

Fatma: Evet, seni geberesice, ya aptal neden anlatacaksın ki? Benim dediğim dışında asla başka bir şey deme.

Akbar Ali: Anne, *(Mektubu alır.)* bunun da gösterişini yapacak mısınız? Anne neden böyle yapıyorsunuz?

Fatma: Git dedim, domuz yesin seni! Şimdi birazdan molla enişten gelecek yoksa.

Akbar Ali: Tamam. *(Çıkıp gider.)*

Fatma: Sen daha dur, bu aptalları kandırır, buraya hapsede Kasım Can geldikten sonra cezalarını vereceğim. Bana o kadar zararları dokundu, kocamın gözünde bana kötü ahlaklı yapmaya çalıştılar. Kocalarının gözünde peçelerini kaldıran kadın-kızlarımız için gerçek

bir evliliği hem de temiz gönüllülük olduğunu öğreteceğim, bu mikroplara ders vereceğim, rezil edeceğim. Şimdi her bir peçesini kaldıran kadının bozuk olduğunu düşünüyorsunuz. Yok, böyle namussuz işlere, başımız açık olmasına rağmen tiksiniyoruz. Sizin gibi pisliklerin yoluna asla girmeyeceğiz.

Gidip yatağı düzeltir ve uzanmak ister. Bu vakitte Akbar Ali aceleyle içeri girer.

Akbar Ali: Anne, anne! Molla eniştem geliyorlar, içeri girsinler mi?

Fatma: Dur. Sen molla enişteni içeri gönder ve kapı önünde zilin yanında otur. Ben birazdan zile basacağım, sonra içeri girer “Anne eniştem geldiler” diyeceksin, sonra, çıkıp gideceksin tamam mı?

Akbar Ali: Anne, eniştem gelirse, hiçbir şey demeyeyim mi yoksa içeride molla eniştemin olduğunu söyleyeyim mi? *(Burnunu çeker.)* Anne, gösteri ne zaman başlayacak, çok merak ediyorum.

Fatma: Fazla uzatma, git molla enişteni davet et. Dediklerimi de unutma.

Akbar Ali: Tamam unutmam. Siz beni çağıracaksınız, ben içeri girer “Eniştem geldi” diyeceğim de mi, anne?

Fatma: Evet, git.

Fatma uzanır. Akbar Ali çıkar.

Molla: Selamünaleyküm! Evet hanım efendi, nasılsınız? “Biraz hastalandım” diye mektup göndermişsiniz, ne oldu, hanım paşa?

Fatma: Buyurun, molla eniştem, eğer boş ise o sandalyeyi ala bilme, yanıma alıp gelip oturma şansınız var mı? Ölümü olsun Akbar Ali çok aptal bir çocuk! Hiçbir şeyden anlamaz.

Molla: Ey, paşa hanım, hizmetçinin böylesi de iyidir. *(Sandalyeyi çekip oturur.)*

Fatma: Efendim, sizin gibi saygılı insanların kıymetini bilmeyecek miyiz? Böyle günlerimizde derdimize derman olacak, bizim günahlarımızı affedeceksiniz değil mi efendim?

Molla: Yok, yok, paşa hanım, yıllardır medreselerde çektiğimiz zorluklar, böyle paşam hanımlara işe yaramadığı için okumuşuz. *(Yaklaşarak.)* Evet, paşam hanım ne oldu? Nereniz ağrıyor? Paşam Hanım, Kasım Can neredeler? Geri dönmeyecekler de mi?

Fatma: Yok, efendim, huzur içinde oturun, daha gelmeyecektir.

Molla: Evet, evet, teşekkürler! Paşam hanım, söyleyin bakalım nereniz ağrıyor?

Fatma: Of, hani bende dil, efendim. Sadece aşk ateşi vardır, of!

Molla: Peki, paşam hanım, nasıl bir aşk, söyleyin bakalım?

Fatma: Efendim! Ben bu Kasım Canla evlenmeden önce benim sevdiklerim vardı. Onlarla muhabbetim vardı. Ama Kasım Canla evlilik yaptım, hiçbirisiyle konuşmama izin vermiyor. Keşke bir yerlere tek başıma çıkabilsem, onlarla buluşsam, gönül eğlendirsem. İşte, başımı açtıktan sonra da asla bir yere beni yalnız bırakmaz oldu, hep kendisiyle götürüyor.

Bu durumda mollanın surat rengi değişti.

“Beni aldıktan sonra eğer başka birilerini hayatına alırsan, ya da konuşsan dahi seni öldürürüm” diye korkuttu. Benim her zaman yüreğimde bir korku var. İşte bakın yüreğime, dokunun.

Molla elini göğsünün üstüne koyar.

Molla: *(Göğsüne dokunarak.)* Of ya, zalim, kan sömürücüsü ya!

Fatma: Artık efendim, buna bir yol, bir çare bulun. Yoksa ben öleceğim.

Molla: *(Elinin çekip kendi göğsü üzerine koyar.)* Paşam hanım, bunun yolunu işte biz buluruz! İnşallah, hallederiz. Ama, paşam hanım, lakin bizim de bir ricamız olacaktır, kabul edecek misiniz? *(Ağlar.)*

Fatma: Tamam, tamam, molla efendi! Rica ise, tabi yerine getiririm.

Molla: Ben sizi kocanızdan soğutacağım. Daha sonra sizi boşayacaktır ve siz isteğinize göre yaşayacaksınız.

Fatma: Bunun için ne yapmam gerekiyor?

Molla: Hanım paşam, soğuması için birkaç bir şey okumam yeterlidir. Özellikle çay, şeker, ondan sonra bu eşyaları onun yatağına yerleştirirsiniz.

Fatma: Hemen bunu yapabilir misiniz?

Molla: Yok. Buna bir iki gün üst üste okunması gerekiyor. Buna ben gece dua okuyup çıkacağım hemde buna bir az bir şey lazım olur. Çünkü: dağ keçisinin paçasından, dört tarafı mezarlık olan toprak, buna benzer şeyler işte ya, hanım paşam! Yani pınar suyundan...

Fatma: *(Zile basar.)* Efendim, şimdi tüm bu saydıklarınız yarın bulunur, değil mi?

Molla: Evet, evet hanım paşam! Saydıklarımın hepsini ben bulacağım!

Akbar Ali: Anne, anne eniştem geldiler!

Molla: *(Şaşkın bir şekilde.)* Ya ben öleyim, başıma nasıl bir bela soktum?

Fatma: *(Korkmuş ve şaşkın gibi davranarak.)* Eyvah! Ben bittim! Ne yapacağım? Eğer öğrenirse tam da kafama sıkar!

Molla: Ya, ben daha gelmeyecek sandım.

Fatma:

Molla: Paşam Hanım, bir yolunu bulun ya! *(Aceleyle.)*

Fatma: *(Molla'nın kollarından tutar.)* Artık efendim, kusura bakmazsınız. Ben Kasım Can gelmez diye sizi davet etmişim. Belki bir işi vardı geldi, hemen geri gider diye düşünüyorum. O gidene kadar sizi bir yere gizleyeceğim, uygun mudur?

Molla: Tamam, tamam, hanım paşa! Her ne olursa olsun da rezil olmayalım yeter!

Fatma: Hadi benimle gelin! *(Kilere götürür, eski keçeyi göstererek.)* Efendim, işte bunun altına girin ve saklanın!

Molla: Tamam-tamam, hanım paşa! Avlunun herhangi bir deliği varsa, oradan çıkıp gitsem, olmaz mı?

Fatma: Yok, efendim olmaz. Siz burada sessizce durun. Ben onu gönderince yanınıza geleceğim.

Molla: Tamam tamam, hanım paşa! İnşallah hemen gider!

Fatma: *(Kilerden çıkar.)* Aptal! Sana bir ceza vereceğim, bak görürsün!

Akbar Ali: *(İçeri girer.)* Anne, dediklerini güzel yaptım de mi? Molla eniştem nerede?

Fatma: Sessiz ol, seni genç ölesin. Molla kilerde, sesimiz gitmesin.

Akbar Ali: Anne, gösteri ne zaman olacak ne zaman izleyeceğiz?

Fatma: Ya, seni yiğit ölesin! Çık dışarı.

Fatma, Akbar Ali sahneden çıkarlar.

Molla: Estağfurullah, nefesim git gide daralıyor ya! Kasım Can da bayağıdır oturuyor, ya bence. Yalandan dua okuyacağız diye, 3-4 metrelik pislik içindeki keçe altında kaldım! Ya, Allah'ım, sen koru, ya Rabbim! Acele etmeden bakmam lazım, belki çıkabileceğim bir yerler vardır. *(Kapı yanına gelir, bir şeye eli çarpar, korkar.)* La havle ve la kuvvete, illa billah il al Azim! *(Keçenin altına girer ve birazdan.)* Ya ben, neden korkuyorum ki? Kimse yok ki! Ya da ben deli falan mı oldum? Benim kendi elim ya! *(Kapı önüne yaklaşır.)* Of ya! Kapı da kapalıymış. Şimdi ben ne yapacağım? Az sabretmem gerekiyor, e ne demişler, "Sabretsen, yeşillikten helva oluşur". Daha kitaplarda yazılıyor ki, sabır – iyi insan sıfatı, sabırsızlık – şeytana ait özelliktir. Tüm bunları denildiği gibi azıcık sabır gerekiyor.

Bu durumda, evin giriş kapısı açılır, molla keçe altına saklanır.

Fatma: Buyurun, buyurun, çekinmeyin gelin. (*Önünde zayıf Sultan gelir.*) Hadi, oturun!

Sultan: (*Kısıık sesle.*) Teşekkürler! (*Oturur.*) Kasım Can gelir mi, acaba?

Fatma: Yok, toplantıya gitti, gece yarısı ancak gelir. Şimdi Sultan Efendi, size de malum olduğu üzere, ben bu Kasım Can'ı hiç sevmiyorum. Beni aldıktan sonra: "Eğer sen birileriyle konuşacak olursan ya da bir yerde seni görürsem, seni öldürürüm", diye korkuttu, aldı beni. Bu yüzden kimseyle konuşmadım, iletişim kuramadığım için hasta oluyordum az kala. Ama artık Kasım Can'ı görmeye sabrım kalmadı artık.

Sultan: Oho! Cahil! Zalim! Kocanız çok kötü biriymiş ya!

Fatma: Öyledir, efendim. Ben şimdi sizden bir şey soracağım. Siz bana doğru cevap verecek misiniz?

Sultan: Tabi ki, sorun, cevap vereceğim!

Fatma: Siz beni seviyor musunuz ya da sevmiyor musunuz?

Sultan: (*Ayağa kalkar.*) Tabi ki, seviyorum sizi! Neredeyse aklımı yitiriyordum.

Fatma: Öyle mi? Öyleyse, benim dediğim şeyi üstesinden gelebilecek misiniz?

Sultan: Tabi ki üstesinden geleceğim! Can gerekiyorsa canımı dahi vereceğim!

Fatma: O zaman, siz beni herhangi bir şehre götürün. İkimiz bu Kasım Can illetinden kurtulalım, rahat ve ferahlıkta yaşayalım. Eğer buralardan gitmezsek, asla sevgili olamayız.

Sultan: Bu dediklerinizde ciddi misiniz? Sonra sözünüzden dönmezsiz değil mi?

Fatma: (*Yerinden kalkar, zilin yanına gelir ve zile basar.*) Dedikleriniz değişik. Ben söz vereceğim ve sözümünden döneceğim, öyle mi?

Akbar Ali: Anne, anne, eniştem geliyorlar. İçeri girecekler, gelsinler mi?

Fatma: Mezara mı girecek?

Sultan: Bu da ne demek oluyor? (*Masanın altına gizlenmeye çalışır.*)

Akbar Ali: Anne, bu insanı da diğer molların olduğu odaya, yanına yerleştirin!

Fatma: Defol, hayvan! Eniştene söyle, biraz daha beklesin.

Akbar Ali: Tamam. (*Çıkar.*)

Fatma: Ben onu bu kadar erken geleceğini bilmiyordum. Belki bir işi çıktı ve geldi. Hemen geri göndermeye çalışayım. O zamana kadar siz bu odada, sessizce durun olur mu? Elbette ki, aynı zamanda kusurumuza da bakmayın!

Sultan: Yok, olur mu? Tamam, tamam. Acele edin, hemen geri gitsin!

Fatma: Tamam, tamam. *(Kilere gider.)*

Akbar Ali girer, Sultan'ın yaptığı hareketi taklit eder. Fatma kilerden geri çıkar.

Akbar Ali: Anne, işinize yaradım, değil mi?

Fatma: Sessiz ol! Daha fazla konuşma!

Kasım Can sahneye girer.

(Akbar Ali'ye.) Dışarı çık!

Akbar Ali çıkar

Kasım Can: Of! Ne iş yapsam, geriye gidiyor. Benim bahtım kara.

Fatma: Ya, bahtınıza ne olmuş ya?

Kasım Can: Ne olabilirdi? Akbar Ali! Hey, Akbar Ali!

Akbar Ali: Buyurun, efendim?

Kasım Can: Semavere ateş yaktın mı?

Akbar Ali: Oho! Burada dönen değişik işler yüzünden daha semavere bakacak zamanım olmadı.

Fatma: Git! Lafı daha fazla uzatma! Semaveri yak!

Akbar Ali çıkar ve kilere girer.

Akbar Ali: Karanlık olunca semaveri yak, diye bahaneler üretiyor. Ne odun var ki? Ne odun keseri var, ben nasıl yapacağım bu işleri? *(Odundan alır ve molların üzerinde kırar, her odun kırıldığında sessizce inler. Bir anda el lambasını bulur.)* Ya, bu benim lambam! Sen burada mıydın, tozlar içinde kalmışsın. *(Sultan'ın olduğu kutuya doğru gelir ve tozu oraya doğru üfler. Bu sırada Sultanın kafasından şapkası yere düşer.)* Ya, bu kimin şapkası? Ya da eniştemin şapkası da olabilir. Bir göstermekte, fayda var, *(Koşarak dışarı çıkar.)* Enişte, enişte! Bu şapka senin mi? Orada kilerde duruyordu!

Kasım Can: Getir bakalım? *(Bakarken iç kısmından mektup bulur, okur.)* Evet, evet! İnsanlar boşuna bu kadar konuşmuyorlarmış, işte sevgilileri gelince, şapkaları kalmış gizlendiği yerden de ortaya çıkıverdi.

Fatma: Saçma sapan konuşmalar yapacak zaman değil. Gidin polisi çağırın! Ben burada iftiracıları yakaladım, içerideler şu an. Hadi, hızlı olun!

Kasım Can: Gerçekten mi? *(Akbar Ali ikisi, polis çağırmaya koşma koşma giderler.)*

Fatma: *(Kilere girer.)* Efendim, okumak istediğiniz şeyleri yapıp, öyle gideceksiniz, değil mi?

Molla: Tamam, tamam. Gitti de mi?

Fatma: Birazdan, gider. *(Tekrar dışarı çıkar.)*

Polis ve güvenlik görevlileri gelirler. Kilerde mollayla Sultan'ı alırlar. Sultan'ın üst başının içinde, bembeyaz bir hal alır.

Kasım Can: Hey, evlilik bozucular! Yeni evli çiftlerin hayatını alt üst etmek için, usanmadan ne kadar hileler yaptınız? Molla, siz bir mahalle imamı, aksakalı, önderi iken böyle işlere nasıl olur da kalkıştınız, hiç utanmadınız mı? Lanet olsun sizin gibi evlilik bozanlara! Yaşasın aydın, hür, özgürlük düşkünleri! Dostlar, götürün bunları! Adalet mahkemesine teslim edin! Gereken cezası neyse, çeksinler. Bu pislik, bahtsız, it, eşekler! *(Fatma'ya yalvararak.)* Beni affedin canım! Ben size yanlış yaptım, sizin hakkınızda olur olmaz şeyler düşündüm, sizi üzdüm. *(Sarılır, öper.)*

Perde iner.

4.8.2. Tematik İnceleme

Ceditçi düşünce 19. yüzyılın sonlarına doğru özellikle Rusya Müslümanları arasında toplumun aydınlanmasına yönelik olarak ortaya çıkmış bir fikir akımı olmakla birlikte Gaspıralı'nın açmış olduğu okullar ile eylemsel bir faaliyete dönüşmüştür. 19. Yüzyılın sonuna kadar hem doğu hem de batı Müslümanları için batıdaki düşünce akımlarının gerisinde kaldığı ve özellikle skolastik düşüncenin toplumun her katmanını çepeçevre sardığı görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında özellikle mektep ve medreselerin ilmi işlevlerini yitirerek birer geçim kapısı haline gelmesi ve sorgulayan bir eğitim sistemi yerine ezbere dayalı eğitim anlayışının hâkim olması sayılabilir. Bu durum aynı zamanda erkek ve kadınların ilim öğrenmelerinin farz kılındığı İslam dini anlayışından sadece erkek egemen bir toplum yaratılarak kadınların sosyal yapının içinde yer almayacakları bilgidan uzak ve sadece evde kalabildikleri bir anlayış sistemine doğru evrilmiştir. Bu kapsamda ceditçilik düşüncesi sosyal yapı içerisinde yaşanan bu çarpıklığa ve eksikliğe karşı çıkarak öncelikle kadın merkezli, kadınların topluma kazandırıldığı ve sorunlarının çözülmeye çalışıldığı bir anlayışı kabul ettirmeye çalışmıştır. Bu çözümün ilk temeli ise kız çocuklarının okutulması olarak belirlenmiştir. Özellikle Gaspıralı açmış olduğu Usul-i Cedit okullarında kız çocuklarının okutulmasına yönelik olarak büyük çabalar harcamış bu kapsamda kız kardeşi Şefika Gaspıralı ile birlikte mücadeleler vermiştir. Gaspıralı kız çocuklarının okumasını bir bağlamda toplumun aydınlanması yolundaki en büyük destek olarak görmüştür. Ona göre bir kız

çocuğunun eğitimi iki erkek çocuğunun eğitiminden daha önemli ve üstündür. Çünkü kadının ilim irfan sahibi olması bütün bir neslin ilim sahibi olması anlamına gelmektedir (Gaspıralı, 2019, s. 333-339). Toplumun ilerlemesindeki en büyük payın kadına verilmesi hiç şüphesiz neslin yetiştirilmesinde en büyük payın annede olmasından kaynaklanmaktadır. Bu noktada ilim ve irfan sahibi her kadın yetiştirmiş olduğu her çocuğun kendisi gibi olmasını istemenin yanında bu yetişme ortamının sağlanmasında büyük bir özveri ve fedakârlık gösterecektir.

İsmail Gaspıralı'nın açmış olduğu okullarda kız çocuklarının eğitimine önem verilmesi ve kız çocukları için okulların açılması hiç şüphesiz kadimci olarak tanımlanan ve geleneksel din ve dünya anlayışının dışına çıkamayan birçok çevreyi rahatsız etmiştir. Bu bağlamda kadimcilerin takınmış olduğu tavır kadının temel hak ve hürriyetlerinden mahrum bırakılarak eve hapsedilmesi anlayışına dayanmaktadır. Ancak ceditçi düşünce bunun tam tersi olarak kadını toplumun merkezine koyan bir dünya anlayışını benimsemiştir. Bundan dolayı "19. yüzyılda Rusya Türkleri içerisinde kadınların, siyasi, hukuki, iktisadi ve sosyal haklardan genellikle mahrum bırakılma durumları. Anne ve eş olma statüsü dışında hiçbir rolün atfedilmediği Türk kadınının karşılaştığı bu sorunlar ilk kez etkili olarak Ceditçi aydınlar tarafından gazetecilik faaliyetleriyle ve tiyatro başta olmak üzere çok sayıda eserde dile getirilmiştir (İşbilir-Dikkaya, 2021, s.268). Bu kapsamda yazılan birçok eserde özellikle kadının toplumdaki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. Tiyatroyu aydınlanmaya ulaşmada bir vasıta olarak kabul eden ceditçiler Türkistan'ın muhtelif yerlerinde toplumu yakından ilgilendiren konularla ilgili olarak eserler vermişler ve bu eserlerin sahnelenmesini sağlamışlardır. Hamza Hekimzade Niyazi de Özbek edebiyatının tiyatro alanındaki çalışmaları ile tanınan ve Özbek tiyatrosunun gelişmesine katkı sunan dönemin önemli ceditçi yazarlarından biridir. Yazar özellikle yaşamış olduğu dönemdeki göze çarpan toplumsal çarpıklıkları kimi zaman dram kimi zaman da komedi türünde yazmış olduğu eserlerle toplumun istifadesine sunmuştur.

Hamza Hekimzade'nin toplumdaki çarpıklığa dikkat çeken komedi türündeki iki perdelik tiyatrosu cedit düşüncesinin kadına vermiş olduğu rolü ortaya koyan önemli bir eserdir. Tiyatro eserinde Fatma Hanım karakteri üzerinden aydın kadın tiplemesi üzerinde durulmuştur. Kadına toplumsal normlar çerçevesinde biçilen rolün tersine Hekimzade, Fatma Hanım karakteri ile aydın ve kendi sorunlarına kendi çözümler üreten bir kadın

tipini yapmaya çalışmıştır. Bu bağlamda Fatma Hanım kendi üzerine atılan iftiranın ortaya çıkarılması için kendisi bir çözüm üretmiş ve iftira atan şahısların cezalandırılmasını sağlamıştır. Fatma Hanım'ın "Sen daha dur, bu aptalları kandırır, buraya hapseder Kasım Can geldikten sonra cezalarını vereceğim. Bana o kadar zararları dokundu, kocamın gözünde beni kötü ahlaklı yapmaya çalıştılar. Kocalarının gözünde peçelerini kaldıran kadın-kızlarımız için gerçek bir evliliği hem de temiz gönüllülük olduğunu öğreteceğim, bu mikroplara ders vereceğim, rezil edeceğim. Şimdi her bir peçesini kaldıran kadının bozuk olduğunu düşünüyorsunuz. Yok, böyle namussuz işlere, başımız açık olmasına rağmen tiksiniyoruz. Sizin gibi pisliklerin yoluna asla girmeyeceğiz." şeklindeki çıkışı şarlatan hoca ve mahalle sakini Sultan Ayyaş'a verdireceği cezanın aslında ayak sesleridir. Toplumun kadını özellikle giyim kuşamı üzerinde belli değer yargıları üzerinden yorumlaması tiyatro metninde bariz bir şekilde işlenmiştir. Peçeli ya da kapalı giyinen kadınların daha namuslu bir şekilde algılandığı toplumda diğer kadınlara yönelik davranışların farklılıkları üzerinde durulan eserde Fatma Hanım'ın kocasını aldatma potansiyelinin varlığı sorgulanmış ve nitekim bu tarzda düşünen hem molla hem de mahalle sakini Sultan Ayyaş hiç beklemedikleri bir tuzağın içine düşmüşlerdir. Toplumdaki kadın algısının özellikle dışıl özellikler üzerinde kurgulanması ve kadına bir cinsel meta olarak bakılması tiyatro eserinin satır aralarında verilen diğer bir önemli mesajdır. Buna göre yeni evlenmiş olan Fatma Hanım ile Kasım Can'ın arasına nifak koymaya çalışan kişiler bunu yaparken Fatma Hanım'ın genç ve girişken olmasını fırsat bilmişlerdir. Ancak Fatma Hanım karakteri toplumun aydınlık yüzünü temsil etmektedir. Bundan dolayıdır ki karakter kendi üzerinde yapılmak istenen iftiranın farkındadır. Ayrıca toplumun önde gelen kişilerinden olan mollanın da nefsi duygularla hareket ettiğini çok iyi bilmektedir. Fatma Hanım'ın "Bizim bu geri zekâlı, nefesine düşkün Müslümanlarımız, başkalarının helal eşine göz diker. Asla yaşanmamış olayları yaşamış gibi yalan katarak gösterir, tatlı hayatımızı zehre çevirecekler sonunda. Aramızdaki, bu tür cahil insanlarımız ne zaman yeryüzünden yok olacaklar, acaba? İşte, yıllardır okuyan ve aydın olarak bilinen imamdan çıkan laf bu kadar? Eh, senin gibi hoca geberir inşallah. Sen daha dur, size öyle bir ceza vereceğim ki, size benzer dinsiz, diyanet, imansızlara da ders olsun! Bu ise, benim gibi peçe kullanmayan diğer kadın ve kızlarımız adınadır..." sözleri aslında toplumun içinde bulunduğu çarpıklığı ve ahlaki çöküntüyü tam olarak ortaya koymaktadır. Toplumun ileri gelen insanlarından olan molla

karakterindeki İmam Hoca'nın bir bakıma maske takarak olması gereken karakterden başka bir karaktere bürünmesi molla özelinde dönemin din adamı kimliği altında farklı eylemlere tevessül eden bütün şarlatanlarını anlatmaktadır. Bir bakıma o dönemde yaşanan olayların bir aynası niteliğinde olan tiyatro eserinde din adamlarının kendi çıkarları uğruna dini kullanmaktan geri durmadıkları da belirtilmiştir. Bu kapsamda eserde İmam Hoca karakteri üzerinden şarlatan hoca tipi eleştirel bir şekilde ortaya konulmaktadır. Toplumu oluşturan en küçük yapı taşı ailedir. Ailenin sağlam bir şekilde ayakta durması aynı zamanda toplumun da ayakta durması ve sarsılmaması anlamına gelmektedir. Ancak toplumun yapı taşı olan aile kurumu eserde bir iftira sonucu dağıtılmaya çalışılmaktadır.

Toplumun iki zıt tarafı olan ayyaş ile mollanın aynı amaç doğrultusunda hareket etmesi bir bakıma toplumdaki yozlaşmanın resmi olarak tanımlanabilir. Molla ve ayyaş Fatma Hanım'ın kocasına söylemek üzere şu planı yapmışlardır; “İkimiz de aynı derde düşmüşüz. O zaman şimdi şöyle yapacağız ki, şey, (Burnunu çekerek.) Kasım Can evine döneceği vakti bekleyip, yolunu keseceğiz ve yalanlar uyduracağız, “Molla Kasım Can sizin eşiniz az yoldan çıkmış. (Burnunu çekerek.) Senin olmadığın gündüz vakitlerinde birkaç adam gelir, uzun uzun oturur, daha sonra çıkar giderler”. Ondan sonra (Burnunu çekerek.): “Siz bilirsiniz”, derim. İşte o zaman siz de benim dediklerimi onaylar ve yalan bir şeyler uydurarak eklersiniz, o kadını kötölürsünüz. Daha sonra Kasım Can karısından boşar.” Fatma Hanım'a kurulmaya çalışılan tuzak toplumun iki zıt tarafında olan molla ve ayyaş tarafından yapılmaktadır. Burada irdelenmesi gereken asıl mesele belli bir amaç doğrultusunda bu iki karakterin yer almış olmasıdır. Molla ya da imamlar Müslüman toplumlarda yol gösteren, kişiliği ve davranışlarıyla topluma örnek olarak gösterilen insanlardır. Tiyatro eserinde İmam Hoca tipi ise toplum nezdinde farklı Fatma Hanım ile ilgili konularda farklı davranan maskeli bir şarlatan örneği göstermektedir. Bu çerçevede İmam Hoca'nın içine girmiş olduğu eylem aslında onun farklı maskeler takarak hayatını devam ettirdiğini de gözler önüne sermektedir. Bu eylemlerini ise toplumda pek de kabul görmeyen ve kendisine en zıt noktada olan ayyaş tiplmesi ile birlikte kurgulamaktadır.

Kadının iftiraya uğraması bütün toplumlarda eskiden beri süregelen yanlış bir uygulama ve inanış halini almıştır. Özellikle kadının bir meta olarak görüldüğü toplumlarda ikinci sınıf birey olarak görülen kadınların konuşma ve kendilerini savunma hakları da bulunmamaktadır. Bu durumu genel olarak dinin bir gereği olarak sunan din

adamları takmış oldukları maskenin altında farklı emellerini barındırmışlardır. Tiyatro metninde de Kasım Can'a karısının kendisini aldattığı iftirası toplum nezdinde kabul gören molla tiplmesi üzerinden yapılmıştır. Çünkü molların kendi kişisel istekleri için namuslu birine iftira atması hiç kimse tarafından sorgulanacak bir durum değildir. Normal şartlarda toplum her halükârda molların dediğinin doğru olduğunu kabul eder ve kadına gerekli cezanın verilmesini ister. Ancak Fatma Hanım, karşısında bulunan ve kendisine iftira atanların ne denli tehlikeli olduklarının farkındadır. Bu yüzden planını şansa yer bırakmayacak şekilde en ince ayrıntısına kadar düşünmüş ve uygulamıştır.

Kadının toplum içinde sosyal bir varlık olarak belli haklara sahip olması toplumların aydınlanma süreçleri ile paralellik göstermektedir. Bu bağlamda özellikle Hekimzade'nin tiyatrosuna konu olan aydın kadın tipi 18. yüzyıldan sonra Türk dünyasında cedit hareketinin ortaya çıktığı ve topluma mal edildiği dönemlere tekabül eder. Bu açıdan ele alındığında Türklerin hem kültürel hayatında hem de dini yaşantılarında önemli bir noktada olması gereken kadın maalesef farklı uygulamalar ile arka plana itilmiş ve bunun sonucu olarak da söz hakları ellerinden alınmıştır. Bundan dolayıdır ki bazı uygulamalarda kadının şahitliğinin sayılmaması, bir erkeğin şahitliğine karşı iki kadının şahit olarak görülmesi gibi eylemler kadının eve hapsolmasını ve sosyal yapı içinde tutunmasını zorlaştırmıştır. Kadının namusunun sadece kapanma ve örtünmeden ibaret olarak gören kimi uygulamalarda ise kadınlar ikinci hatta üçüncü sınıf bireyler olarak görülmüşlerdir. Tiyatroya konu edilen iftiracıların cezalarını bulmaları toplumun aydınlık yüzü olan Fatma Hanım tiplmesinde somutlaştırılmıştır. Yazar eserinde toplumun içinde bulunduğu çarpıklığa dikkat çekerek bu çarpıklığa sebep olan tiplmeleri de yine toplum nezdinde muteber olan ve olmayan iki şahıs üzerinden göstermiştir.

4.9. İSTİBDAT KURBANLARI

4.9.1. Türkiye Türkçesine Aktarımı

(“Loşmon trajedisi”n'den üçüncü bölüm)

BİRİNCİ PERDE

Sahne emek meydanı tasvirindedir, dört tarafı ağaçlık alanıdır. Büyük akar su ve dağlar görünmektedir, diğer taraflar ise geniş orman, yanında da oturmak için güzel bir taş vardır. Sahnenin sol tarafında başkan bölgesi vardır, sadece yarısı gözükmektedir. Bu

bölge güzel bir şekilde süslenmiş. Kadife döşemeler, demir yatak, sandalyeler ve duvarda Nikolay resimleri asılı. Bölgenin diğer duvarında başkanın silah (tabanca, tüfek, kılıç)ları asılı durmaktadır. Hava oldukça soğuk (40-41°) gök yüzünden kar yağacağı belli olmaktadır. Saat 9, günün erken saatleri.

Perde kalkar (İşçilerin arada-sırada “Bunu al!”, “Getirme!”, “Ahmet Can” gibi sesleri fonda duyulmaktadır.)

Seyit Han: *(Kolu kırık omuzuna asılı, ayağı aksak şekilde gelir ve taş üzerine oturur.)* Ey zalim diktatörler! Acımasız, yırtıcı, kan içiciler! Böyle gurbet zamanında emekleri göremeyen çaresizleri bu soğuk günlerde, soğuk yerlerde hor görüp, çalışmalarına zorluyorsunuz! *(Biraz sonra halka bakarak.)* Bu nasıl bir zulüm, bu nasıl horlama? *(Kolunu tutar.)* Ah, kolum ya! *(Yine halka yönelir.)* Ey ezilen, her türlü hor görülen, ezilen Müslümanlar! Biliyor musunuz bu zorluklar nasıl başınıza geliyor ve neden geldi? Ah! Keşke bilseniz, bilmiyorsunuz da! Bu hallerinizden asker olmanız bin kere daha iyidir. Çünkü, medeni ülkelere gidip, kültürlü halklar arasına yerleşip, dünyadan haberinizin olması lazım! Biraz da Avrupa’daki akıllanmış aydın statüye ulaşmış emekçi insanlarla sohbet ederek, kendinizi dünyada nasıl bir baskı ve diktatörlük mevcut olan ülkede yaşadığınızı görmemiz lazım. Lazım ki, gelecek nesillere de aynen böyle kara günlere kalmayalım diye hukuk ve özgürlük insanlığınız yolunda vicdanınıza emir edilen, ulu, mukaddes yollarda yürümek için silahları elinize almış olursunuz! Ne yazık ki, sizlere böyle yüce görevleri anlatmak için zaman gelmiş olsa bile, anlatacak insan yok. Diğer taraftan böyle diktatörlerin karşısında dik durmak gönüllerin borcudur.

Burada Ahmet Can koşarak gelir.

Ahmet Can: Seyit Han ağabey! Bizim köydeki Ayvanlık’tan olan Rahim Can’ın oğlu, Tahire çam ağacı düşmüş ağacın altından kurtulamamış kara batarak, vefat etmiş.

Seyit Han: *(Ürkerek.)* A? Nerede, nerede?

Ahmet Can: *(Ardına bakarak.)* Orada, bak orada! Getiriyorlar!

Seyit Han: Ah, bahtsızlık!

Birlikte giderler, Tahir’i taşımaya yardım ederler. Ahmet Bay, Celil Bay, Kabil Can,

Kırgız Bay ve diğer işçiler ortaya yatırırılar.

Buraya getirene kadar, hastaneye götürmeniz daha iyi değil miydi?

Kabil Can: Hastane kapalı ya. Kimse yok.

Seyit Han: Acilde veya olmadı hizmetçiler bile yok mu?

Kabil Can: Hastane tamamen kapalı, diyorum ya! Bugün Pazar ya.

Seyit Han: (*Ahmet Can'a.*) Koş! Acile git ve olayı anlat!

Gider. Bazıları oturur, bazıları ayakta, üzgün, bazıları ağlarlar.

(*Tahir'e yaklaşıp, orası burasına baktıktan sonra.*) Kıyamam, ölmüştür bu mazlum.

Celil Bay: Hemen oracıkta can vermişti.

Seyit Han: (*Sinirli bir şekilde koşar.*) Bahtsızlar! Mazlumlar! İtten hor, kemikten harap. (*Tepinir.*) Rezilsiniz! Ah, zalimler! Bu diktatörlerin gözünde, siz Müslümanların, bir parça saman kadar kıymeti yok. Yazık, yazık. Gaflet uykusunda uyumaya devam edin! Ezilin, parçalanın, dağ hayvanları gibi üzerinize demir kamçıyla vurulsun ve siz buna rağmen, onların dediği yönle doğru yürüyün! (*İşçilere yönelir.*) Uyuyun! Uyuyun ya! Artık hep uyuyun! Gözleriniz asla açılmasın! İşte, işte böyle durumları görerek, tefekkür etmeye ve kendinizi neden bu hallerdeyim diye düşünmek için, hissiyat lazım, hisler lazım!

Arkadan Ahmet Can gelir.

Ahmet Can: Seyit Han ağabey! Doktor ve birkaç tane Rus kadınlar, acilin başkanıyla birlikte içki içiyorlar.

Seyit Han: Tamam da doktora olayları anlattın mı?

Rahim Can: Ben söyledim! Bayağı sarhoştı. Doktordan önce, acilin başkanı üstüme gelerek, kovdular beni.

Seyit Han: (*Sinirli bir şekilde.*) Tüh, iblisler! Melunlar! Sömürücü, katiller! (*İşçilere.*) İşte görüyor musunuz? Ya da hâlâ anlamadınız mı kıymetinizin ne kadar olduğunu? Ey, istibdat kurbanları! Ben de gidip bakayım. O hain bana da aynı muameleyi yapacak mı, acaba? (*Gider.*)

Ahmet Can: Seyit Han ağabeyimin dedikleri doğru ya! Bizim bir köpek kadar gururumuz yok. Bize yapılan nasıl bir hor görülmedir bu... dünyadaki her bir aç, fakirlik ve ağır işler, emek bizim tarafımızdan yapılmaktadır. Bir de bunun üzerine, bu kadar insanoğlu çalışmasına rağmen, bir hain tarafından hakaret ve küfürler altında kalarak, zor şartlarda çalışıyoruz. Bu biçare, 15 yıldır karanlık ve rutubet kokan yerlerde emek vererek, gece-gündüz çalışarak 36 yaşına girdi ve daha yeni güzel bir kadınla evleneli bir hafta bile olmamıştı. Boynuna yüklü miktarda borç yükleyip, evini elde edemeyen Artık Bay bin düşmanlıkla, araya "büyükleri" sokarak, emekçiye zorla mektup yazdırdı ve zorla buralara gönderdi. Bunlar bizden ne istiyor? Eşini, biçare fakir anne-babasını bir şekilde

yok ederek, evini de elinden almak! Başka hiçbir şey. Yazığım, şimdi bu adam buralarda ve bu halde. Böyle kaza oldu. O sömürücü, kan emici zalim zenginlerin zulümleri budur! Yüklü bir para vermedi ya, üzerine kalın ve kaliteli bir kaftan alamadı ya. Şayet bu hallere düşmezdi.

Kabil Can: Siz ne diyorsunuz! O zalimler ne zaman bize böyle soğuk yerlerde çalışacağımızı söyledi. İşte böyle sıcak, öyle güzel, böyle falan diye bizi kandırdılar. Yoksa birilerinden borç bulur işimizi hallederdik. Yüz som için bu hallere kendimizi düşürmemiş olurduk. Eğer dize kadar yağın karlar üzerinde, 10 saatlik çalışmalar yaparak, bir parça kömür gibi yanan ekmek yiyeceğimizi bilseydik, en azından ona göre hazırlığımızı yapıp gelirdik. Ocağın sönsün, imansız elli başı, acımasız zenginlerle birlikte, sadece bizi, buralara yok etmeye, ölüme göndermişler. Biz yeni yeni bunların farkına varıyoruz, şimdi tüm bunları anlıyoruz, Ahmet Can ağabey.

Celil Bay: Ey, herkes neyse de siz, onların yanındaki, kafasında kalın sarıkları olan, dinsiz, münafık mollaları unutmayın! Sıcacık yerinde oturmuş, şeriat falan fistan, diye, sadece zenginlerin, üst seviye memurların aleyhine konuşurlar. Biz konuşursak, ancak kafirsin, padişah hükmü kaçınılmaz, emirlere karşı gelemesin, derler. Namaz kılmaktan alını parlıyor. Ama içine bakınca zerre kadar Müslüman vasfı olmayan, gram acıması, sevgisi olmayan birileri. Ah, böyle Müslümanları, böyle başındaki sarıkları olan bireyleri şeytan, kitap çarpsın, günah ya, bize!

Bu sırada uzaktan gürültü ve Seyit Han'ın sesi gelir.

Ahmet Can: *(Yerinden kalkar, ses gelen tarafa bakar.)* Seyit Han ağabey de bunlarla kavgalı oldu ya. *(Kabil Can'a döner.)* Koş git bakalım! *(Kabil Can gider.)* Allah'tan bizim haklarımızı savunan Seyit Han ağabeyimiz var ya. Yoksa halimiz itten beter.

Hepsi: Evet, aynen öyle.

Kırgız Bay: Bu da bize Allah'ın acıdığına bir göstergesidir. Yoksa, bugüne kadar domuz etini, koyun eti sanarak yedik, haberimiz dahi olmazdı.

Hepsi: *(Öksürerek.)* Bırak, hatırlatma ya.

Gürültü daha da artar, hepsi olduğu yerinden kalkar ve bakarlar. Doktor, acil ekibi, iki de çalışan elinde sedyeyle geliyorlar.

Seyit Han: *(Hâlâ sinirli bir şekilde konuşarak yaklaşır.)* Bizi biraz olsa da insan olarak görmek lazım. Biz de vatandaşız, en ağır emekleri biz veriyoruz, en azından gözlerimizin yarısını açın ve bakın, bizim halimizi görün ya!

Doktor: *(Sallana-sallana gelir, ölen kişinin orasına burasına bakar, göğüs kafesini dinler, damarını basarak hissetmeye çalışır.)* Artık, bunu hastaneye götürmenin bir anlamı yok. Götürün, gömün. *(Seyit Han'a bakarak.)* Ben sana öldüğünü söyledim, ama sen hâlâ bizimle kavga ediyorsun, hayvan!

Seyit Han: Biliyorum, öldü. Gömmüş olsaydık, “Bana haber vermeden gömdünüz” derdiniz. Gömmeden çağırса, “Ölmüş, defnedin” diye gürültü yapıyorsunuz! Bu nasıl bir zülüm, arkadaş ya!

Doktor: Tabi ki ilk önce bana göstereceksin, izin alacaksın. Ama bugün bayram kutlaması var, biliyor musun? Ben bir itin ölümü için tatil günümü, iş gününe mi çevireceğim? Pazar günü öldü, bırak, ertesi gün bakacağım.

Seyit Han: *(Sinir bir şekilde.)* İt mi, başka bir şeyin cenazesi olsa bile ve pazar günü çalışmayacaksınız. Ama devlet size yardımcı vermiş, siz yok iseniz onun bakması lazım. Görevli yardımcı burada olmalı, cenaze pazartesi gününe kadar böyle mi bekleyecek?

Doktor: *(Bağırarak.)* Boş laf yetiştirme, aptal! Beklese – bekler. Çok korkuyorsan, al ve at ahırında beklet!

Başkan gelir. Marusa ile birlikte sarhoşlar.

Seyit Han: Sizin bize böyle hakaret ederek, horlama hakkınız yoktur. Sizi devlet buraya içip, sarhoş olmanız için göndermedi! Yapmanız gereken vazifeyi iyi bilmeniz lazım!

Başkan: *(Sarhoş konuşmaya çalışır.)* Neler oluyor? İtler kavga mı ediyor?

Doktor: Benimle düzgün konuş! Benim karşımda dik durarak, bana vazifemi öğretme hakkın yok senin! *(Başkan'a bakar.)* Bunun gibi itlerle tartışmaya girmek utanç verici, namus meselesi. Hemen dilekçemi yazıyorum ve bir an bile burada durmam. Bu nedir, bir itin leşi için benim tatil günümü boşa harcamanı istiyor, bir de bunun üstüne bana saygısızca davranıyor ve saçma sapan laflar ediyor. *(Gider.)*

Başkan: *(Cenazenin yakınına gelir, ayağıyla teperek, orada bulunan herkese bakarak.)* Kaldırın bu itin leşini! Bir kenara götürüp, atın!

Herkes kaldırmak için yaklaşırken, Seyit Han engel olur.

Seyit Han: Bırakın! Biz de defnetmeyi biliriz! Maazallah, elleriniz kirlenir! *(İşçilere.)* Garibanlarım, kaldırın!

Başkan: *(İşçiler hep birlikte yaklaşıp kaldırmak üzere iken, bağırır.)* Hayır, itler!

Hepsi çekilir.

Seyit Han: (*Başkan 'a.*) Ne diyorsun ya! Ne yapacağız cenazeyi? O kadar intikam ateşiyle yanıp tutuşuyorsan, benden al şu intikamı.

Başkan: (*Birlikte geldiği insanlara.*) Kaldırım, diyorum bunu! (*Tepinir. Hepsi cenazeyi kaldırmaya ve sedyeye yerleştirmeye çalışırlar.*) Sen biliyor musun, ben kimim? (*Cenazeyi götürürler.*)

Marusa: (*Gelir, başkanı çekiştirir.*) Hadi, gidelim!

Seyit Han: Biliyorum! Siz acımasız insanlarsınız! Daha açık konuşmak gerekirse, zalim ve diktatör, kan emicilersiniz!

Başkan: (*Belindeki bıçağını çıkartıp, boğazına hızla yaklaşır, Marusa engel olmaya çalışır.*) Bırak, Marusa. Şimdi lime lime edeceğim.

İşçiler aralarına girer ve engel olmaya çalışırlar. Marusa başkanı odasına götürür.

Ahmet Can: Boş verin, Seyit Han ağabey! Bu itle bir mi olacak siz?

Kerim Can arakadan koşarak gelir.

Kerim Can: Seyit Han ağabey! Abid Can çam ağacından düştü ve parça parça oldu.

Hepsi: A? Ne?

Giderler. Seyit Han' da onlarla birlikte ayrılır. Diğer tarafta Başkan kendi bölümünde,

Marusa ile sarhoş bir şekilde gelir ve yatağa otururlar.

Başkan: (*Şişeden kontak doldurur.*) Hadi, içelim!

Marusa: (*Kadehi kaldırır.*) Hadi, sizin sağlığınız için. (*Kadehleri çarpar, bileklerini çapraz yaparak kadehler kaldırır.*)

Başkan: (*Son derece sarhoştur, artık sallanıyor.*) Gördünüz mü, bu işleri?

Marusa: Ben Moskova'da, Türkistan işçilerini oldukça saf, iyi insanlar diye duymuştum, hatta birkaç defa görmüştüm de. Çok okuyan, aydın insanlardı. Ama bunlar çok farklı, dediğiniz gibi tam bir it. (*Gülerler.*)

Başkan: Ey, o sizin gördüğünüz az biraz Rus dilini bilen, ticaretle uğraşan, Moskova zenginlerinin aydın insanlarıyla birlikte oturan, paranın gücüyle az olsa da insan kılıfına uyanlardır. Dedikleriniz çok az sayıdadır, hatta ki iki bin kişiden bir tanesidir. Ama sizin gördükleriniz ise, biçare, halktan insanlar, pislik, aç gözlü, eğitimsiz insanlar. Bunların hayatı, dağdaki yabani hayvanlardan daha beter. Feraset babında bunlar insan yerine dahi konulmaz. Bu yüzden de bunlar, böyle pis işlerle uğraştırmak gerekiyor.

Marusa: Kendileri böyle pislik, aşağılık. Ama memleketleri çok iyi, sermaye, madenlerle dolu, zengin bir yer. Çaresiz, aptallar kendileri. *(Güler.)* Evet, “Meyvenin iyisini, it yer” denilen deyim oldukça doğrudur.

Başkan: Evet! Aynen öyle. Şimdi biz, günümüz Türkistan’ı filozofu Ostroumov’un dediğine göre, bunları böyle zor işlerle uğraştırarak, ezip, yok etmemiz gerekiyor. Çünkü, bunlar gibi gafil kalırsak, zamanı gelince kötü şeyler olacaktır. Bunlar bu halde fazla kalmadan, gerçi bilim kapıları bunlara sonsuza dek kapanmıştır ama olurda bizim aramızdan çıkan aydın, işçilerin hakkını savunan bireyler bunların tarafına geçerse, bu cahillerin oldukça ezik ve silik bir hayat sürdüğünü onlara anlatırsa, bize karşı ayaklanabilir ve bize beklenmeyen ikinci bir darbeyi vurmaları, şüphesizdir. Bu yüzden, aydınlar gibi konuşan, farkındalık yaratan bireylerden yavaş yavaş kurtulmamız lazım, tıpkı biraz önceki gibi, bu yüzden biz...

Arkadan gürültü sesleri gelir; cenazeyi götürüyorlar. Başkan koşarak odadan ayrılır,
Marusa uzanmış bir halde.

Marusa: Nereye gidiyorsunuz? Yatalım artık!

Başkan: *(Gelir, yanağından öper.)* Ben çıkayım. Neler oluyor? Yine gürültü yapıyorlar? Hepsini kurşuna dizeceğim, sonra uyuruz. *(Silahını alıp, odadan ayrılır.)*

Diğer taraftan oyuncular sahneye girer ve merkeze diğer cenazeyi yerleştirirler.

Seyit Han: *(Sinirli bir şekilde, oradan buraya yürür.)* Ah, bahtsız! Bahtsız, rejim kurbanları! *(İşçilere.)* Biliyor musunuz, bunları gerçekten kurban eden nedir? Kim bunları bu hallere düşmesine sebep oldu? *(Herkes sessizce duruyor, bir süre sonra.)* Tabi ki, bilmiyorsunuz. *(Bağırarak, tepinir.)* Hâlâ bilmiyorsunuz? Ben Fergana’dan geldiğimden beri, sizlere her gün anlatmaktan dilim bir hâl oldu! Siz daha kendi hakkınızın ne olduğunu dahi bilmiyorsunuz. Bugüne kadar denedim, izledim, bekledim. Ama hiçbirinizin gözünün açıldığını fark etmedim. Henüz sarhoşlar gibi uyuyorsunuz, ayakta uyuyorsunuz! *(İşçilere yaklaşır ve yüksek bir sesle.)* Ne zaman uyanacaksınız? Ne zaman böyle hor görüldüğünüzü anlayıp, kendinizi böyle hakaretlerden çekip almak için çaba göstereceksiniz? *(Yürür.)* Hayır, bana yazık, o kadar konuşmama yazık. Ben her türlü buraya gelmeye bilirdim, canım annem, babam, sevgili Sanavbar’ı bırakıp, siz çaresiz, emekçi insanların yanında olmayı tercih ettim. Yazık, yazık, ben yanlış yaptım. *(Yürümeye devam eder.)* Hayır, hayır! Ey, kıymetsiz, gaflet uykusundaki ağabeylerim, bu gözlerinizi artık açın yahu! Artık zamanı geldi. Gözünüzün önünde bir hain, hatta leşiniz

pislik, kirli ayaklarıyla tepinmeleri, hor görmeleri sizin sabrınızın taşmasına izin veriyor mu, dediklerimin delili değil mi tüm bu yaşananlar ya? Bu hakaretler, küfürler, haksızlıklar sizin bu kara kalbinize, etki etmiyor mu, canınızın yanmasına göz mü yumacaksınız? Ne zamana kadar bizim gibi, Türk erkeklerinin yer yüzünde gösterdiği kahramanlıkları karşısında, bize yapılan bugünkü haksızlıklar, namusunuza dokunmuyorsa, böyle olmaktansa ölmeyi yeğlerim! Açın şu gözlerinizi! İnkılap zamanı geldi çattı! Ya ölüm ya kurtuluş!

Lafları biter, bitmez, Başkan gelir.

Başkan: Al sana kurtuluş! *(Silahından çıkan kurşun, Seyit Han'ın kolunu yaralar.)*

Seyit Han: Ah, hain! *(Yere düşer.)*

İşçiler kendilerini ortaya atar. Marusa koşarak uzaklaşır.

Perde iner.

İKİNCİ PERDE

Sahnedede Mirza Bay'ın evinin görünümü vardır, oldukça sade bir şekilde süslenmiştir. Evin yukarı köşesinde eski bir yatak, diğer bir köşede eski bir sandık, sandığın üzerinde iki tane eski yorgan, yastık dizili. Sandığın yan tarafında eski ve kırık bir çaydanlık, yatak taraftaki duvarda Seyit Han'ın portresi asılı. Yatak üzerinde Mirza Bay ağır bir halde uzanıyor, ölüm döşegindedir. Gündüz vakti, saat 9.

Perde kalkar.

Mirza Bay: *(Güçlülük ve son nefeslerini vererek, kısa ve boğuk sesle, yerinden kalkar ve duvara dayanarak yürür.)* Ya Rabbim! Beni neden bu kadar zorladın? Zorladın ve hor gördün? Benim günlük sıkıntılarımınla birlikte atan kalbimin, mecalini aldın! Bunu, bunun üzerine – ah, ah, bu bu gözlerimi kör eyledin! *(Telaşlanır, boğulur.)* Ah, ya Rabbim, Rabbim! Keşke bu gözlerim görüyor olsaydı. En azından sokağa çıkar dilencilik yapardım. Ah, ah Ya Ahad adınla, bizlere yardım et, sen şefkatinden bizleri ırak eyleme! Bu acımasız, para göz, zalim kardeşim, o diktatör memurlar yüzünden, ah, ah, vay canım, benden, aynı anne babadan doğan, kardeşinden vazgeçti. Ah, bahtsız, zalim dünya! *(Bağırarak.)* Pislik dünya! Ah, dünya! Sen, bu insan oğullarını, nasıl bu kadar sevgisiz, acımasız ve duygusuz yaptın? Ah, ah iblis dünya! Senin varlığın bir bela, yokluğun ayrı bir bela! Ah Tanrım! *(Ağlamak üzere.)* Bu yazığım ihtiyar kadıncağıza da kolay olmadı, yapmadığı bir tek dilencilik oldu. Ya Rabbim! Ben böyle sonsuz bir hayattan bıktım. Artık sabrım doldu, taşı. Bende olan bu emanetini al artık! Bu hallerimden ölmeyi

yeğlerim. Ah! Ah! *(Boğazını şiddetli bir şekilde tırmalar.)* Ah, ah yüreğim yandı, yandı! *(Ağlar.)* Canım yavrum, Seyit Han! Ah, misafir, yabancı ellerde zorluklarla baş eden oğlum! Keşke, babanın bu çaresiz hallerini kendi gözlerinle görebilsem, bir piyale su verebilsem! Seni ne umutlarla büyüttüm idim. Ah, ah yandım, yandım! Raziye, neden bu kadar geç kaldım! *(Uzanır, her şeye dokunarak çaydanlığı arar, bulamaz.)* Ah, sonunda bu kadar horlanan, senin yüzünden iki gözü kör olmuş, garip ölen babanı göremezsin, canım yavrum! *(Çaydanlık tarafa sürünerek gitmeye çalışır.)* Ah, ben seni ne kadar tatlı hayallerle büyüttüm! Benim mezarıma gelip, üç ayet, üç tanecik ayet okumayı sakın ama sakın unutma! *(Ağlar.)* Ah, baban boy-posuna kurban olsun, özleminle ağlamaktan kör olan ve sonunda ölen babanı unutma! *(Elini kaldırır.)* İnşallah, ağız burnunuzdan kara kanlarınız gelir, kan kusun, zalim zenginler, acımasız memurlar! Ah, ah, bu acılar yüzünden can vermem ne kadar zor oldu? *(Hızlıca her yeri yoklar.)* Ah, yandım, içim yandı! *(Çaydanlığı bulur.)* Çok şükür, şükür! *(Kaldırır.)* Allah'a şükür, şükür ölümüm öncesi bir yudum suyu bir tane ciğer köşemden nasip etmediğin gibi, para düşkün, acımasız ve pislik elinden de içmeyi nasip etmediğin için teşekkürler! *(Ağızına su dökmeye çalışır, ama su yoktur.)* Ah, ah! *(Çaydanlığı elinden bırakır.)* Bahtsızlığın böylesi! *(Ayağa kalkmaya çalışır. Gökyüzüne bakarak, bağırır, ayakta durmaya zorlanır.)* Ya Rabbim, bu garip kulundan bir yudum suyu kıskanma! Feryat! Ya Allah'ım! Seyit Han! *(Yere düşer.)* Kapıdan Sanavbar elinde bir tabakta çuçvara getirir.

(Kapı sesini duyar ve kafasını kaldırarak.) Raziye, geldin mi? Ya Rabbim, hızlan, bir piyale su ver! Yandım, yandım! *(Sanavbar elindeki tabağı masaya bırakıp, başını ellerine alarak, kaldırır, Mirza Bay yoklayarak.)* Kimsin? Seyit Han mı?

Sanavbar: Canım amcam, ben, ben, Sanavbar. Size ne oldu? *(Ağlar.)*

Mirza Bay: Ah, canım kızım! Çok şükür, Allah seni yetiştirdi. Beni bırak, başım felaketten kurtulsun. Git hemen bir piyale su getir. İçim yandı, yandım!

Sanavbar: Kıyamam, sana ya. *(Su getirmeye koşarak çıkar.)*

Mirza Bay: Ah, biçare, tam sevgiye ihtiyaç duyduğu zamanlarda, oğlum yanında değil! Ah...

Sanavbar: *(Su getirir, Mirza Bay'ın başını kaldırarak suyu içmesine yardım eder.)* Amca, suyunu iç.

Mirza Bay: *(Kana-kana suyunu içer.)* Allah'ıma şükürler olsun, Hamdolsun! Uzun yaşa sen kızım. *(Ağlar.)* Uzun ömrün olsun! Canım kızım! Benden tiksime, kızım. Ben biçare,

gariplikten başka bulaşıcı hastalığım yoktur, benim. Seyit Han'a dokunan ellerinle, o ellerinle başımı iki kere sıkmanı istiyorum. Şayet, Seyit Han'ın eksik yeri dolsun!

Sanavbar: *(Ağlayarak, Mirza Bay'ın başını sıkarak.)* Canım amcam, neden öyle şeyler diyorsunuz, ben sizi öz babamdan fazla severim. Ben neden sizden tiksineyim ki? Bu hallere düşmüşsünüz, neden bize bir şey demiyorsunuz? Olmadı ben gelir yardım ederdim. Teyzem nereye gitti?

Mirza Bay: Ah, canım kızım. Teyzen gelir birazdan. O acımasız babana haber vererek ne fayda buldun ki? Vallahi, tam da sevap kazanabilecek zamanda geldin. İnşallah, gönlündeki ne ki arzu ve umutların varsa, seni muradına erdiren! Ömrün boyunca elin, kolun dert görmesin, canım kızım!

Sanavbar: Amcacığım! Yatağınıza yatırayım sizi. Biraz yemek getirdim, bir iki lokma yiyin. Acılı yaptık, şayet iştahınız açılır.

Mirza Bay: Canım kızım, amcan sana kurban olsun! Birazdan teyzen de gelir. Sonra birlikte yatağa yatırırınız. Senin gücün yetmez, canım kızım! Boğazımdan su dışında bir şey geçmez. Allah hayrını versin ki bizim gibi gariplerin halini merak edip gelmişsin. Karşılığını bizden görmezsen Allah'tan görürsün, inşallah! Senin bu gelişin bile Allah'ın bana bir kerameti oldu. Neden? *(Ağlar.)* Canım kızım, çünkü senden, canım, biricik oğlum Seyit Han'ın kokusu gelir.

Sanavbar ağlar, Mirza Bay onu koklar.

Ah, kızım! Ağlama! Ağlama! *(Yüzünü okşar.)* Canım kızım, beni bırak. Canım zorlanmadan gelsin. Ağlama, umutsuz şeytandır. Ben ölüm döşeğinde olan biriyim. Gece gündüz ikinizin adına hayır dualar ettim, canım kızım. Seyit Han'a karşı beslediğin güzel duyguları biliyorum. Onu suçlama, ona küsme. Çünkü onun bu bahtsızlığına, sebep olan kişi benim! Benim çaresizliğimdir. Nasıl yapalım, canım kızım, Allah bizi böyle yaratmış. Sabret, canım kızım, Allah Kerim. Senin kaderin, Seyit Han sağ salim geri dönsün. Sonrası güzel olur, inşallah, canım kızım. Allah'a yalvar, şayet o babanın kalbine biraz da olsa acıma duygusu versin. *(Ağlar.)* Maalesef ki, ben hayallerimi gerçekleştiremem, ikinizin gözümün önünde yan yana duruşunuzu göremem, öyle ölürüm, canım kızım.

Sanavbar: *(Ağlar.)* Canım amcam! Böyle korkunç şeylerden bahsedip, benim kalbimi yakmayın, belki iyi olursunuz, düzelirsiniz.

Mirza Bay: Canım kızım, benden artık umut yok. Ne yaparsan yap ama Seyit Han'dan sakın uzaklaşma, canım kızım. Eğer sağ salım gelirse, benim şu anki hallerimi anlatıp, onun yanan yüreğini daha da alevlendirmeyin, canını yakmayın. “Baban rahat ve feragatte vefat etti, son nefesine kadar senin için dualar etti”, deyin. Ah, canım yavrum.

Bu arada Raziye gelir.

Raziye: Allah seni göndermiş, hoş geldin, ah yavrum ya! *(Yanına gider, sarılarak yüzlerinden öper.)*

Sanavbar: Geldim, teyze, nasıl olur da amcam bu hallere düşmüş ama siz bana haber vermemişsiniz. Olacak şey midir bu?

Raziye: *(Mirza Bay'ın başını kendi kucağına alarak.)* Ya yavrum. Baban yüzünden, kapınıza yaklaşmak dahi istemiyorum.

Mirza Bay: Söyledin de geldin de mi? Hemen yatağıma alın beni, midem bulandı. Ah, ah!

Raziye: Mahalle anlaştı. Evet ya kızım, yardım et de amcanı yatağına yatıralım. Ondan sonra, sen diğer odaya geç, *(Başıyla işaret ederek.)* hocayla bir memur gelmişti. Gelip, görüp gidecekler. *(Hızlı bir şekilde sürükleyerek, yatağa yatırır.)*

Sanavbar: *(Diğer odaya geçerken.)* Şu tabakta biraz yemek var. Amcam yemek istediler, bir yere kaldırır mısınız?

Raziye: Teyzen kurban olsun, zahmet etmişsin, misafirlerin önüne ikram edecek bir şeyim yoktu. *(Sanavbar çıkar. Raziye yemeğin üzerini kapatarak köşeye kaldırır. Mirza Bay'a bakarak.)* Seyit Han, Seyit Han! *(Yanıt olmaz, sessizlik.)* Ya Allah'ım, yine bilincini kaybetti ya!

Çarşafı yüzüne kadar çekerek üzerini örter ve çıkar. Birazdan hoca ve memurla birlikte içeri girerler.

Gelin, hoş geldiniz, Hasan hocam! Yavrum ben sizin anneniz sayılır, ayıp olmaz de mi?

Hoca: Yok, yok, anne otur, ne ayıbı? *(Otururlar.)* Hani? *(Fatihe duası okunur.)* Bismillah, bizim adımlarımız yetişti, bela gelmesin! La feta illa Alila Seyfullah Zülfikar! Her belayı, her kazayı önümüzdeki günlerden defetsin, yüce Allah! Allah-u Ekber!

Raziye: *(Yerinden kalkar.)* Hoş geldiniz!

Hoca: Hoş bulduk. *(Mirza Bay'a.)* Mirza Bay ağabey, *(Yüzünü açar.)* Mirza Bay ağabey! *(Raziye'ye.)* Uyuyorlar mı? Azıcık dinlensinler, sessiz olalım. *(Yüzünü tekrar kapatır.)*

Raziye: Ya yavrum, nerede uyuyacak, nasıl uyuyacak? İşte böyle birkaç gündür ki arada sırada kendini kaybediyor, bilinçsiz hâl alıyor. Bu yüzden de korktum.

Hoca: Ya, yazık.

Memur: Artık kocadı, ihtiyar oldu.

Hoca: Öyleyse, anne, eşinizin muçalı⁵⁹ nedir? Yaşı kaçtır?

Kapı aralığında Sanavbar içeriye bakar.

Raziye: Seksen iki demişti. Muçalı da – sıçan (fare).

Hoca: Peki, muçalı sıçan ise, altı muçal yirmi beşten iki muçal olduğu zaman, üç tane yirmi- altmış eder, üç tane de beş de – on beş ediyor, şimdi on beş ve altmış eder yetmiş beş... O zaman hesaplayalım. Şimdi, sıçan ilkse, sığır, pars, tavşan, balık, yılan, at, koyun, maymun!

Memur: Ya hocam! Şimdi burada maymun, pars diye sayacak mısınız? Seksen iki olsa, seksen iki işte ya. Zaten ölüm döşeğinde yatıyor.

Hoca: Bence de haklısınız.

Memur: Peki, anne bize demek istediğiniz bir şey var mı? İşte geldik, gördük. Artık, iyileşmesi mümkün değil.

Raziye: Bildiğin üzere yavrum, bize bakan hem kuyruğumuz hem kanadımız olan oğlumuz, mahalle adına işçi olarak uzaklara gitti.

Memur: Lafınızı kısaltabilirsiniz.

Raziye: Tamam kurban olduğum.

Hoca Sanavbar'ın olduğu odayı görür ve doğal olmayan hareketler eder, hafiften öksürür. Az biraz para bırakmıştı, o da bitti. Bu biçarenin gözleri açık değil ki bir şeyler yapabilelim.

Memur: *(Aşağılayarak konuşur.)* Anne, ben sana diyorum ki, lafını kısalt. Bizim boş oturmalarla zamanımız yok.

Hoca: Evet anneciğim. Buradan sonra daha gitmemiz gereken bir yer var. Mahalle bizi bekler. *(Sık sık bakarak, sürekli yumuşak öksürür.)*

Raziye: Tamam yavrum. Şimdi ise, halimiz böyle, adam bu durumlara düştü. Eğer ölümü gerçekleşse ben ne yapacağım? Evimde başka erkek de yok.

Hoca: Anne, ölümü, kefeni için ayrılan, biriktirdiğiniz yok mu?

Raziye: Yavrum ya, böyle pahalı bir zamanda, ölüm parası mı kaldı?

⁵⁹ Muçal – Eski Türk takviminde 12 hayvanlı yıllık burç.

Memur: Anne biliyorsunuz de mi? Bu hallerinizi tek sebebi var, o da sizsiniz.

Hoca: Ha, bu arada, nefis araya girip emir verdi mi işler böyle olur, Mirza Bay ağabeyin suçu hepsi. Bir tane oğlunuzun lafını dinlediniz ve bu hallere düştünüz. Yoksa, sizler bu Seyit Han'ı onayını almış olsaydınız, ben üst seviye insanlarla konuşup işleri halletmiştim bile. Hatta, oğlunuzu işçi olarak gönderimi iptal dahi olacaktı. Ama sonuçta tüm bunlara siz, engel oldunuz.

Memur: Efendim, çok doğru dediniz, bunlar anne baba mı, ya? Bunların anne babası aslında Seyit Han olmuş! Bu yüzden de bu hallere düştüler ya.

Hoca: Aynen, aynen.

Memur: Yoksa, bunlar kim ki zenginin kızını gelin alsınlar?

Hoca: Ben de onu demeye çalışıyorum. Sizlere, sizin seviyedeki fakirlerin kızından birini almış olsaydı, şimdi başınızda böyle belalar olmaz olurdu. Bizim laflarımız da boş değil, sonuçta, bir şeyler biliyoruz ki, konuşuyoruz. Bir taraftan, şeriatımıza da uygundur. Eğer bizim dediklerimiz olmuş olsaydı, sadece Kerim Hacı efendileri değil de belki, daha da üst mertebe memurlarımız, bu zor günlerinizde yanınızda olmuş olurlardı.

Raziye: Kurban olduğum, hoca efendi! Dediklerinizin hepsi doğru, sonuçta ikisi akraba, küçük yaşlardan beri birlikte büyüdüler, okula birlikte gittiler ve büyüyünce birbirlerine gönül verdiler, sevdiler, olaylar böyle olunca da her şey farklı bir şekilde hâl aldı. İşte aşkta, kötüyü iyiden ayırt edemez olursunuz. Başkalarının dediklerini dinleyemez duruma düşersiniz.

Hoca: Ya, anne, şeriatta olmayan şeylerden konuşmayın, kafir olursunuz! Allah, Kur'an-ı Kerim'de, ebeveynlerinin lafını dinlemeyen, dediğini yapmayan çocuklara kulum dahi demez. Bu işler; sevmek, herkes kendi istediğiyle evlenmesi tamamen şeytanın karıştığı işlerdir.

Memur: *(Aşağılayıcı tavırla.)* Efendim! Artık daha fazla uzatmayın! Artık, iş işten geçti. Bunların demek istediği şeyleri konuşalım da sonra, biz kalkalım.

Raziye: Kurban olduğum, yavrum! Daha hiçbir şey olmadı. Hâlâ kızı istiyorsa, alabilir. Hatta şimdi alsa daha iyi, çünkü Seyit Han buralarda da değil. Düğünden sonra gelirse hem, istediğini alamadı diye farklı şeylerle uğraşır.

Memur: *(Aşağılayıcı tavırla.)* Ey, anne! Daha sizin bu konuda umudunuz var mı, ya? Seyit Han gelirse, bu durumda iken Kerim Hacı'nın kızını alabileceğinizi mi,

düşünüyorsunuz? Siz tüm bunları aklınızdan çıkarın bence! Bırakın bunları! Hadi, ne diyecekseniz, deyin de biz artık kalkalım. Biz gidelim! Vakit geç olmasın.

Raziye: Şimdi, yavrum, bizim zaten o kızda umudumuz yok.

Memur: (*Aşağılayıcı tavırla.*) Dedim ya o lafları unutun, bırakın ya! Kendi derdinizi anlatın.

Raziye: Tamam, yavrum. İşte durumumuzu sen de görüyorsun. Bu adama bir şey olursa, siz beş on kuruş harcarsınız. Seyit Han da oralardan ölmeden, sağ salim geri dönerse, borcumuzu öder.

Memur: Sizin kendinizde bir şeyler var mı? Siz ne kadar tuhaf konuşuyorsunuz? Ağzınızın bir kenarından çıktı ya, beş on kuruş sözü. Bu pahalı dönemlerde, cenaze kaldırmak kolay bir iş midir? Ben beş on kuruş harcarım da peki ya oğlunuz sağ-salim geri dönecek midir? Can var yerde, kaza da vardır. Oğlunuza bir şey olursa, ne yapacağız? Paralarımı kimden alacağım?

Raziye: (*Ağlamak üzere.*) Yavrum, benim bir köşelere attığım, beş altınım var.

Memur: Ya, beş tane altın ne eder ki? Hocaya vereceğimiz kaftana bile yetecek kadar değil ki.

Hoca: Ey, efendi, biz bu insanların bu hallerini bildiğimiz halde, öyle kaliteli kaftan gitmemiz ayıptır, üst seviye olmasına gerek yok orta seviye bir şeyler de olur. Sadece kuralına uygun olarak gitmemiz gerektiği için giyiyoruz zaten.

Memur: Siz ne kadar tuhaf şeylerden bahsediyorsunuz? Buraya mahalleden kaç kişi gelecek bilir misiniz? Falan mahalle hocasına, altı kuruşluk, sıfatsız kaftan giydirmiş derlerse, mahallemizin adını yerlere düşürmüş olacağız, böyle şeyler duymaktansa, ölümü yeğlerim.

Hoca: Aynen öyle, başkaları hakkında konuşmaya engel olmak da şariatımızda farzdır.

Memur: Anne, tüm bu durumları telafi etmek ve fazladan para harcadığımı düşünürsek, 200 som harcanacaktır. Size yine, 180 son lazım olacaktır.

Raziye: Yavrum, bunu asgariye indirerek, fakirlere yakışacak bir şekilde yapsak olmaz mı?

Memur: Anne! Başka yolu yok! Bu bizim mesleğiniz haline geldi, lafı daha da uzatmayın! Ne dersiniz?

Raziye: Ya, nasıl yapacağım peki? Başka yolu yoksa, peki...

Memur: Şimdi gelelim, para muhabbetine. Parayı nereden bulacağız? Akraba-dostunuz var mı?

Raziye: Ya, yavrum! Siz bilmiyor musunuz? Benim eğer akrabam olsaydı, size tüm bu olanları anlatır mıydım? Kerim Hacı var işte...

Memur: Ey, Kerim Hacı size bir kuruş dahi vereceği yok. Bu konuda emin olun. O zaman, ben kendimi her deliğe vurarak, bir şekilde, sırf sizin için para bulmaya çalışacağım. Yalnız, bir şart koşacağım, kabul eder misin? Sonuçta arada para, söz konusu.

Raziye: Tamam.

Memur: Siz de bilirsiniz ki, can var yerde, kaza da kaçınılmazdır. Şimdi, oğlunuzun ne zaman geleceği belli değil. Bu yüzden, bir tarafı şeriata da uygun olarak, avlunuzun bir köşesini bana ipotek olarak vereceksiniz. Ben ise, 180 ya da daha fazlasını sizin için bulacağım. Ne zaman ki ya siz ya da oğlunuz parayı getirir, işte o zaman yeriniz yine size kalacaktır. Şimdi, siz de erkek değilsiniz ya, birer belgeye imzanızı atsanız. *(Hoca'ya.)* Benim dediklerim, şeriata uygun mudur, hocam?

Hoca: Evet, evet, konunun nazik yeri de işte, tam burası. Daha doğrusu, şeraitimizde buna nazik işler denilmektedir.

Raziye: Ya yavrum! Benim ocağım söndü ya, bir taraftan kocamdan ayrıldım, diğer bir yandan oğlum kayıplara karıştı, diğer bir taraftan da bir parçacık evimden, vatanımdan oldum.

Memur: *(Yüksek sesle konuşur, yerinden sinirli bir şekilde fırlayarak kalkar.)* Demedim mi, efendim, bunlara böyle kara günler az, daha fazlasını hakke ediyorlar. Daha beter olun. Bir kadınla oturmuş, pazarlık yapıyoruz, resmen! Kalkın, efendim, ne hali varsa, görsün! Muhtaç olacak bize, başka çıkış yolu mu vardır?

Sanavbar: *(Kapı aralığından altın küpe, zincir, bilezik ve yüzüklerini ortaya fırlatır.)* Bırakın teyze, gidecekse gitsin. Bu pislik, hain, belalılar! Alın, bunları satın! Eğer olur da yetmezse, daha bir şeyler bulur, satarız. Fakirler bunların gözünde hor görülüyorsa, benim gözümde aziz insanlar! Defol, defol hadi, çık dışarı, münafık hırsızlar! Fakirlerin başına bela olan, pis boğaz, diktatörler! Hayatta olanın başını, hayatta olmayanın aşını yersiniz, yine doymak nedir bilmezsiniz, mikroplar! Kim yazdı, bu şeriati, münafıklar? Bir fakirin üzerine kara bulut gibi çökmek, güpegündüz onu yağmalamak, hangi dinin kitabında yazılıdır? “Çık”, diyorum, “Çık!”. Başınızdaki sarıgınız, kaftanınız, medrese ve kitaplarınız, tüm Müslümanlara kurban, yem olun siz. İblisler! Şeytan kılıflı molla,

hocalar, defol dedim! Tüm insanları leş haline getirdiniz, bulduğunuzu yiyorsunuz, canlı vahşiler!

Perde iner.

ÜÇÜNCÜ PERDE

Sahne: en yukarıda tarla, en üst sağ köşede ağaçlık alanı. Sol köşede ise, küçük ağaçtan yapılan siyah renkli bir ev. Evin içinde üst kısmında bir yatak, üzerinde eskimiş yorgan. Yerde eski keçeler döşenmiş. Her yerde (duvarın diplerinde) katlanmış yer yatakları vardır. Kâse, tabak, çaydanlık gibi gereçler. Yatağın üzerinde Ahmet Can, Kabil Can, Yusuf Can, Celil Bay, Artık Bay oturuyorlar. Kabil Can başı eğik, çenesi avuç içinde, Akbar Bay elinde sigara varken perde kalkar.

Evin üst sol kısmında lavaboya çıkan küçük bir kapı var.

Akbar Ali: (Kabil Can'a.) Dünden beri düşüncelisin! Hep düşünüyorsun! Sanki düşünürken işler hallolacak gibi! Nasıl bir bela olduysa, oldu artık. İşe koyulmamız gerekiyor ki, kalbimize kor gibi düşen bu elemeler sönsün. Benim de üç dört gündür içim öyle yanıyor, insan oğlu gözümde sinek kadar, değersizdir. Sizin gayretiniz ölmüş olsa, o dereceye geldim ki, bir silah bulur, o doktorundan tut geriye kalan herkesin kafasına sıkırım. Sonrasını talihimden bilir, beklerim. Şu bizim, sağ ve sol gözümüzde perde olarak kapanan, iki kere kendini aslan olarak bileni aşağılık, pisliğin elinden atılan kurşunla vurulmuş ve hapse atılmış olarak bilinsin. Burada, biri ayağından kolundan ayrılmış, yarı ölü gibi yatsın, biz de itten korkmuş kedi gibi burada, bir köşede sessizce duralım mı? Bu nedir, biz insan oğlu değil miyiz? Altı yüzyıllık aslan gibi erkekler burada öylece bakakalalım, ama oradaki iki hain başkan, atını koşuşturarak, istediği gibi davransın ve bizi istediği kadar hor görsün? Böyle bir yaşamdan ölüm bin kat daha iyidir. Yok, biz o yazığım Seyit Han ağabeyimin dediği gibi, biz insan değil, sadece dili olan hayvanlarız! (Kibritle sigarasını yakar.)

Kabil Can: Ey, Akbar Bay, ağabeyim! Tüm bunları benden, on kere daha iyi bildiğiniz halde, yine de bunları dile getirip, kapanan yaralarımızı tekrardan açıyorsunuz! Bütün bu belalar yalnız benim ya da bu diktatörlere boyun eğen benim gibilerin başına gelmedi ki. Bütün yer yüzünde yaşamını devam ettiren Müslümanlara, gayrı Müslümlere, fakir ve işçi, emekçilerin başına bir şekilde gelmedi mi? Kan emiciler bizi ebedi olarak hedef almışlar, ulemalar küfür dizinleriyle bizi hedef almış ilerliyorlar. Diktatör memurlar demirden kamçılarıyla gece-gündüz işte, işte bu şekilde çalıştırıyorlar. Biz, bu üç

tayfadaki insan etiyle beslenenlerin, karnını doyurmak için, mihnet altında ezilen, dünyadan bağını koparan birer hayvanlarız. Biliyor musunuz, biz kendimizi insan yerine koymamız için, biraz da olsa ar ve namusumuz olması lazım. Çünkü, insanlık davasına çıkan bir bireyin, ilk başta insanlığın ne olduğu hakkında bilgisi olması, kendi hak ve hürriyetini bilmesi, başını dik tutabilmesi lazım. Karşısındaki o, hak ve hürriyeti tecavüz eden, hain, diktatörlere karşı mücadele vermesi gerek, vücudunda son damla kanı kalana dek bu savaşta kalması gerekiyor. Kendisi için olmazsa, gelecek nesilleri kurtarmak için kurban olmayı, kendine en büyük şهادet olarak bilmesi gerekiyor. Ah, ya! Nerede bizde öyle düşünce, hani bizde öyle bir duygu, nerede bizde o cesaret? İşte görüyor musunuz, Türkistan aleminin Çolpan'ı ve en aydın yıldız olarak parlayan biri, iki eğitimsiz pisliklerin yüzünden atılan havai darbesi ve haksız yere atışı sonucunda, iki kolu ve birer ayağı işe yaramaz hale geldi, hapishanede ölümünü beklemekte. Bir diğeri ise, burada yarı ölü gibi yatar. Bunlar neden bu hallere düştüler? Sadece sizinle benim gibi, karasaban altında hayvanlar sanılan insanların, hak ve hürriyetini tartışmaktan, bu hallere düştüler. Akbar Bay: Ya dedim ya bizler bu insanlara kurban olalım. Çünkü, kim der ki bize emektar Özbek evladı, diye? Bizim ecdadımız, dünyaya korku salan, titreten kahramanlar olarak yetiştirilmişler, biz de on kere aslan olduğunu ispat eden dedelerin torunları ise, bir tane körelmiş kılıcı var, kan emici, altı yedi yüz kişiden korkarak, haksız yere savrulan zülüm ve hakaretleri sessizce dinliyoruz. Böyle, تنها yerlerde misafirliğe davet edilen kadınlar gibi, dört beş kişilik gruplar halinde, derdimizi birbirimize anlatıyoruz! Bizim gibi, yiğit adının lekesi olan, hayvanlara! *(Yine sigara içer.)*

Kabil Can: İyi, Akbar Bay ağabey! Biz korkmayız, tabi ki! Söz konusu öldürmek ise, böyle hainlerin canını anında almasını biliriz. Ama keşke, işler bununla tamamlansa. Biz kendimizi, Türkistan halkımızın kalbine yapışıp kalmış cehalete karşı, gerçek bilim ve kültürümüzü fanatik yoluyla öldürmemiz gerekmektedir. İlk sırada işte biz bunlardan kurtulursak, daha sonra gerideki her şey kendi yolunu bulur.

Ahmet Can: *(Başını kaldırarak.)* Ağabey ve kardeşlerim! Bana şimdi bir mutluluk hissi geldi ve kaç gündür üzerimde olan ağırlık ve keder uçtu gitti. İlki: gerçi siz eğitim görmemiş olsanız da şu dört beş aylık bir kısa bir sürede, bizim dediklerimize kulak verip, bu kadar hak ve hürriyetinizi, ruhunuzu sömüren diktatörlük rejimini anladınız, bu konu üzerinde kendi aranızda tartışabilir hale geldiniz. Ben burada uzanarak, o kadar güzel hayallere kapıldım ki, güya sizin, gayretleriniz sayesinde tüm dünyadaki işçi, emekçiler

ebedi özgürlüğüne kavuşmuş, küçük bir sürede, asırlardır süren bu hakimiyette olan düşmanları ezip, yerle bir etmişiz gibi. Bu arada, aynen de böyle olması gerekmektedir. İnsanı her bir maksadına, hedefine ulaştıran bir araç varsa, o da sadece, onun himmetidir. Ben sizin bu himmetinizden ötürü, gelecekte oldukça büyük işlerin üstesinden geleceğimize inanıyorum. Kabil Can arkadaşımın dediği gibi, siz ve bizim bunun gibi, insanın doğal olan hak ve hukuklarından, kendi emeğimizin tatlı karşılığından neden mahrum kalalım ki? Bizim bütün bu emeğimizin sayesinde, yoktan var olan, kan emici, başımızın belası olan, üzerimize kara bulut misali çöken, hangi sebeple kul ve köle olalım ki? Bu köleliğimizi hissetmemizin bir tek sebebi vardır bu da bilimsiz ve aydınlıktan uzak olmamızdır.

Hepsi: Evet, evet, evet.

Ahmet Can: Farklı ülkelerin emektarları, hepsi aydın, eğitilmiş, siyaset, eğlence ve buna benzer insan hayatında ihtiyaç duyduğu alanlardan haberleri vardır. Bu yüzden, bizim gibi bir taraftan üst tabaka memurlar, diğer taraftan cahil din insanları, üçüncü taraftan da eli kolu uzun, kan emici zenginlerin ayakları altında, hak ve namuslarını ezdirmediler.

Hepsi: Tabi ki öyle, evet.

Ahmet Can: Şimdi, benim size vereceğim, kıymetli vasiyetim vardır, o da ilim, ilim, ilim. Artık gördüğünüz üzere, biz ölüme hazırlanan bireyleriz. Bizi bu hallere düşmemize sebep olan, elinden hiçbir şey gelmeyen ebeveynlerimizden duyduğumuz şikayetleri hatırlayalım ve ders çıkartalım, anladığınız üzere bizim gelecek nesillerimize bin kat daha kötü esaret ve hor görülecektir. Belki onlar şikayetle sınırlanıp kalmadan, belki, mezarlarımıza taşlar atar, hayır dualar yerine bize hakaretler ederler.

Kabil Can: Binlerce kez.

Ahmet Can: İşte, tam da bu yüzden, sizlere tekrar ve tekrar diyorum ki, eğer olur da vatana sağ salim geri dönerseniz, buralarda nasıl durumlarda çalıştığınızı, nasıl hor görülmelelere katlandığınızı asla unutmayın, oradaki kimselere kulak vermeyin ve evlatlarımızı eğitin, okula gönderin! Cahil hocaların: “Kafir olacak, falan olacak”, dediğine sakın olan bakmayın, bunlar boş laflar, kızlarınıza Rus dilini bile öğretin!

Akbar Bay: Ya Ahmet Can ağabey, biz üst düzey din insanlarını oldukça iyi dinledik, ibadetimizi de yerinde kıldık, artık o vaazlarını bataklıkta kurbagalara versinler. Nasihat ile dolu olan sarıkların, kendilerine kefen olarak dikeceğiz. Ne dersiniz?

Hepsi: Hepimiz onların üzerine Azrail misali çökeceğiz.

Bu arada elinde küçük bir sofraya beziyle, Özbek pilavı alıp Rüstem Bay içeri girer.

Rüstem Bay: *(Pilavı bırakarak.)* Ahmet Can ağabey, yemin ederim, ben artık bu kan emicilerin arasında, bir an bile duramam, *(Oturur.)* ya kendimi öldürürüm ya da şu haini öldüreceğim.

Akbar Bay: Ne oldu, anlatsana?

Rüstem Bay: Pilav götürdüm, bekçi dedi ki, başkandan izin alacaksın, ben de gittim başkanın yanına, bana bağırarak: “Git! Bir günde üç öğün yemek yasak. Köpeğe ver yemeğini”, dedi. Ben de alttan alarak, “Efendim, sabah öğününde de bir şey yediğim yok, o yüzden kuvvet olsun diye pilav yaptık. Pilav- yüreğine güç verir” dediğimi bilirim, omuzuma yumruğuyla vurdu, omuz atıp, küfür edip odasından kovdu. Akşam namazından beri hapisane ardında ağlaya ağlaya, daha yeni kendime geldim. Neden biz tüm bunları çekiyoruz? *(Ağlar.)*

Akbar Bay: *(Koşarak eline mutfak bıçağını alır.)* Allah affetsin, şimdi boğazını kesmezsem, ben de bir Türk oğlanı değilimdir! *(Odadan çıkmaya çalışır.)*

Ahmet Can: Yakalayın! *(Hepsi ayağa kalkıp, Akbar Bay’i yakalamaya çalışırlar.)*

Akbar Bay: Bırakın beni, korkaklar, kanım dondu! *(Herkes durdurmaya çalışır.)* Bırakın, bırakın dedim!

Ahmet Can: Akbar Bay ağabey! Allah aşkına durun, bir şey diyeceğim.

Akbar Bay: Ne diyeceksiniz? Beni şu an yapacağım işten geri mi çekeceksiniz?

Ahmet Can: Durduracağım, çünkü: “Sizin dediklerinizi koşulsuz yapacağız” diye yemin etmemiş miydiniz?

Akbar Bay: Ah, oldukça keskin konuştunuz. *(Hemen oturur, diğer herkes yerine oturur.)* O ettiğimiz yemini, yüzümüze vurdunuz ya.

Ahmet Can: Söz konusu öldürmek ise, biliyorum ki hepiniz, bunun gibi hainlerin bin tanesinin kellesini alır ama sizin kılınıza dahi zarar gelmez. Ama, iş bununla bitmeyecektir. Bunun zararı bize değil de burada garip halinde bekleyen, bizim dışımızdaki altı yüz kişi için de olacaktır. Bu haini öldürdünüz varsayalım, ya yerine ikinci daha da beter bir hainin geldiğini düşünün. O zaman ne yapacağız? Bir tane pislik yüzünden bu kadar kardeşlerimizi, daha da horlanmalarına sebep olursanız, buna vicdanınız katlanabilecek midir?

Akbar Bay: Bunlar da insan oğlu mudur ya? Böyle hor görülmelelere boyun eğmektense, her birimiz birinin boğazını kesip, bizim de ölmemiz bin kere daha iyidir. “Düşmanın, bir

tane eksilmesi, daha iyidir” derler ya! (*Şiddetli bir şekilde tartışırlar.*) Bırak dedim, erkeklik adına hakaret ettiren kadınlar gibisiniz! Gideceğim, kendimi öldüreceğim, bırak dedim! Allah var, büyüğümüz olmanız, bana engel oluyor. (*Yerine oturur.*) Vallahi, kendimi öldüreceğim!

Ahmet Can: (*Kabil Can’a.*) Sigara verin! (*Kabil Can sigara verir, içerken.*) Akbar Bay ağabey, benimle Seyit Han’a karşı hiç mi saygınız yok?

Akbar Bay: Hürmetimiz var, tabi ki, zaten bu yüzden kendime engel oluyorum, yoksa, “Yılan izinden, er yiğit sözünden dönmez” olurdu. Ahmet Can ağabey, biz sizler varsınız diye buralarda duruyoruz, yoksa, bir günde hepsini kurşuna dizer öyle buralardan giderdik.

Ahmet Can: Siz bu dediklerinizi yaptınız, varsayalım. İlk olarak, Seyit Han’dan, daha sonra benden uzak kalacaksınız. Çünkü, bizim ikimizin de ne olduğumuzu, buradaki tüm hainler biliyor. Doğal olarak da bizden bilecekler tüm bunları. Öyle değil mi?

Hepsi: Tabi, tabi ki.

Ahmet Can: Biz bunları elimizde olan kılıçlarla kesip, bitiremeyiz. Bunu da iyice kavrayın artık! Bunlar yer yüzünde bir veya iki milyon kadar değiller. Bunlar bizim gibi azıcık emekçiler kadar değil, belki, her tarafımızı dörder, beşer kişi olarak tepemizde, dört gözle beklemektedirler. Bunları ezmenin, bunların rejimine karşı çıkmanın, kurtulmanın tek bir yolu vardır, o da tüm dünyadaki emekçiler bir olup, dünyayı titreten bir inkılap yapmamızdır, bundan başka da çaremiz yoktur. Bu arada, yukarıda beni mutlu eden daha bir şey var dedim ya?

Hepsi: Nedir o?

Ahmet Can: (*Yastığının altından bir mektup alır.*) İşte, bir mektup geldi. (*Herkes ona dikkatini verir.*) Kapıda Halmat var, değil mi?

Rüstem: Var, evet.

Ahmet Can: Mutluluğumun diğer bir sebebi budur. Hakan’daki genç kalpli yoldaşlarımız, birlik olmuş Andican’dan Ubeydullah Hocayev’i gizlice, Petrograd şehrine göndermişler. “Onlar sağ salim yere ulaşmış ve sunumlarını yapmış bulunmaktalar. Türkistan’a Kerinskiy, Kuropatkin denilen insanlar gelmiş ve tüm üst düzey memurları yerinden ederek, yukarıda ‘temizlik’ yapıyorlarmış” dedi.

Hepsi: Bu doğru mu, gerçekten mi?

Kabil Can: Silahlı kuvvetler ve bölge başkanları da gitmiş midir, acaba?

Ahmet Can: Hiçbiri yerinde kalmayacakmış.

Hepsi: Allah’a şükürler olsun!

Kabil Can: Bunları Seyit Han ağabeyim de duysun isterim.

Ahmet Can: Yoldaşlarım! Şimdi artık hepimiz, bir oyunun içindeyiz ve bazı sırları size bildirmem gerekiyor. Biliyorum ki, siz bu sırları kalbinize gömeceksiniz. Biz Rüstem ikimiz bu pilavı yaptırdık, yemekteki kemiğin içine de tüm bunları bildirmek amaçlı mektubu yerleştirdik ki, belki alıp okur diye. Biçarenin şansına başkan pislği izin vermemiş. Artık, neyse yarın olunca bir şekilde onu haberdar etmeye çalışacağız.

Hepsi: *(Birbirlerine şaşkın şaşkın bakarlar.)* Tabi ki, bildirmemiz gerekiyor.

Ahmet Can: Bir de ben, bu gece bir tuhaf rüya gördüm. Bu taraflar çok güzel ağaçlık alanlarmış. İçinde de çeşitli zehirli hayvanlar vardı. Sonra bir anda, bir yerlerden yanan bir parça odun geldi ve tüm bu hayvanlarla birlikte hepsini yakıp kavurdu. Bu alevler içinde, elinde al bayraklı Seyit Han peyda oldu, hızlı bir şekilde bana bayrağı verdi ve kendisi gök yüzüne doğru gitti. “Hey, nereye gidiyorsun?” dedim, “İşin geri kalan kısmı artık sizde, ben diğer tarafa bir insanın yanına gitmem gerekiyor” diye cevap verdi ve kayıp oldu. Ben bu rüyamdan anladım ki, çok yakında hürriyetimizi elde edeceğiz ve bu zalimlerin hepsi yer yüzünden yok olacaklardır.

Hepsi: İnşallah, öyle olur.

Ahmet Can: Ama, Seyit Han’ın yukarıya uçup gitmesi beni hem şaşırtıyor hem de korkutuyor.

Kabil Can: Uçmak – mertebesinin yükselmesidir derler. Ben de düşünüyorum ki, yüksek bir rütbeli iş elde edecektir.

Hepsi: Doğrudur!

Bu arada Halmat içeri girer.

Halmat: Ahmet Can ağabey! Uzaktan birilerinin geldiğini gördüm. Kimmiş derken, yaklaştılar, Mahkam yüzbaşı ve elinde silahı, kılıç ve tabancası olan biri daha var onu tanıyamadım. Sizin adınızı söylediler ve içeri gelmeye müsaade istiyorlar. Ben de sizden izin alayım diye geldim, gelsinler mi?

Ahmet Can: *(Ayağa kalkar.)* Kasım Can olsa gerek, çünkü geçenlerde bana mektup göndermişti.

Kasım Can, Halmat içeri girerler.

Kasım Can: *(Yüzünden peçesini kaldırır.)* Nasılsınız, Ahmet Can ağabey!

Ahmet Can: Ah, Kasım Can, sağ salimsin! *(Oradaki herkese selam verir.)*

Kasım Can: *(Oturur.)* Biz iyiyiz, sizler nasılsınız?

Hepsi: Elhamdülillah, Elhamdülillah, siz nasılsınız?

Akbar Bay: *(Sigarasını içerken.)* Benim annem nasıldır?

Kasım Can: Ağlaya ağlaya, dualar ediyor.

Kabil Can: *(O da sigara içerken.)* Uzak bir mesafe de değil, arada sırada uğramıyorsunuz?

Kasım Can: *(Ona da sigara verirler, o da içer.)* Bir zalim başkana denk geldik ki, onun konuşmasını dahi dinlemeye sabrım yok.

Hepsi: Her yere aynı şekilde, dağılmışlar sanki, bahtsız pislikler!

Kasım Cam: *(Ahmet Can'a.)* Peki, Seyit Han hayatta mıdır? Bana herkestense o daha çok lazım. Sordum. Sorsam bile bir daha sorma ihtiyacı duyuyorum.

Ahmet Can: Şükürler olsun, yaşıyor! Ama başka çaremiz yok! Eğer ona bir şey olursa, birlikte üstleneceğiz. Biraz önce, biz de aynı şeyleri konuşuyor ve tüm bunlara üzülüyorduk.

Kasım Can: *(Etrafa bakınır.)* Bunların içinde sağcı ve solcular kimdir?

Ahmet Can: Bunların hepsi, solcu, açık bir şekilde konuşabilirsiniz! Yeni haberler var mıdır?

Kasım Can: Geçenlerde, elimde yanlış bir mektup geldi. Bu mektupta “Sanavbar hasta oldu ve iki ay sonra vefat etti. Bu haberi Kasım Can’a bildiriniz, hemen geri dönsün” diye yazıyordu.

Ahmet Can: Gerçekten mi? Ya nasıl olur?

Kasım Can: *(Gülerek.)* Nasıl yalan olabilir biliyor musun? Bu pislik, silahlı kuvvetlerin başkanı olan herifin hilelerinden biridir.

Hepsi: Alçak, herif... Burada da rahat bırakmıyor ya.

Kasım Can: Bu mektupla birlikte bana bir tane daha, mektup geldi: “Evdeki herkes sağ salim...” Silahlı kuvvetlerin mektubu ise, bundan ne kadar önce, *(Düşünür.)* yaklaşık kırk gün önce geldi bana...

Ahmet Can: Allah’tan senin eline geçmiş ya. E, sonra ne oldu?

Kasım Can: *(İç cebinden iki tane mektup alır.)* Akrabamız Resul Can’ın bir çuvalı var. Çuvalın içinde bir tane doppı⁶⁰ var. Doppının astarını söktüm içinden de bu mektupları buldum. *(Ahmet Can’a verir.)* Burada, silahlı kuvvetlerin başkanı sizin kız kardeşiniz için

⁶⁰ Doppı – Özbek geleneksel şapkası.

uğraşıyor, sizin bulunduğunuz bölge başkanına Mirza Bay oğlu Seyit Han hain, yönetime karşı gelmeye çalışan bir vatan haini, diyerek mektup yazdırıyor. Bunun için bir yol bulmamız gerekiyor! Falan, falan denilmektedir.

Hepsi: Gerçekten mi, bu nasıl olur?

Ahmet Can: Kasım Can! Ah, bu nasıl oldu ya? Bu bahtsızlık nasıl oldu ya? Ah, gördüğüm rüya hayır değilmiş ya.

Kasım Can: *(Yerinden kalkarak, oda içinde tur atmaya başlar.)* Ben de bu yüzden oralarda daha fazla duramadan, çıktım da geldim. Görüyor musunuz, yoldaşlar? Bizim başımıza ne türlü belalar yağdırabilirler? Biz daha böyle kurban olmaya devam mı edeceğiz?

Akbar Bay: *(Ayağa kalkar.)* Ben dedim ki, vakit geç olmadan ben bunların boğazını keseyim diye. Siz bana engel oluyorsunuz! Biraz önce öyle olduysa, artık onun ölümü farz oldu.

Kasım Can: *(Omuzuna vurarak.)* Oturun, oturun, kahraman ağabeyim! Bu hainler belirlediği hedeflerine ulaşmadan, kendileri kurban olacaklardır. Biz, halkımız için kurban oluruz, fakat ileride bu toplum özgürlüğüne kavuşması lazımdır. *(Akbar yerine oturur.)* Yoldaşlar! İşte bu hain, haksız zalimlerin zulümlerine karşı gelen, yeni haberleri de duymanızı isterim!

Hepsi: Hadi, Kasım Can ağabey!

Kasım Can: Ben sizlere güveniyorum. Bu kulaklarımla bir şeyler duydum ve bunları size aktaracağım, hazır mısınız?

Hepsi: Ölüme bile hazırız!

Kasım Can: Allah adına yemin ederim. Ağzınızdan bir tane bile laf çıkmayacaktır. *(Ahmet Can'a.)* Ağabeyim, Ahmet Can! Sana ve burada toplananlara mübarek olsun. Bizim toplumumuzda Vanka adında bir işçi, inkılapçı vardı. Cumartesi günü gizlice Petrograd'a gitti. Gece trene binmesine ben yardım ettim. Bana o sırada bir mektup gösterdi. Mektubun içeriği ve kısacası da bugün olmadı yarın hürriyetimizin güneşi doğacaktır. Yer yüzünde zalimler kalmayacaktır, bizim gibi garip, fakir ve emekçiler, bu kara günleri geçirdiği hapislerden özgürlüğüne kavuşarak aydın, parlak bir hayata kavuşacaktır. Son bulsun *(Coşkuyla yerinden kalkar.)* kan emici zenginler! Diktatör zalim Nikolay ve onun parmaklarında oynayan memurlar! Var olsun mazlum milletler! Bizim gibi haksız iftiralarla ezilen, demirden pençesi olan emekçi halk!

Hepsi: Var olsun! Yaşasın!

Kasım Can ve Ahmet Can birbirine sarılır, sevinirler.

Perde iner.

DÖRDÜNCÜ PERDE

Sahne: Sanavbar'ın kendi evi, oldukça süslüdür. Genç olduğu için temiz ve yeni minder, yorganlar vardır. Ortada asma vardır, altında şark köşesi, minderler döşelidir. Evin sol üst köşesinde avluya çıkan kapı vardır. O köşenin ve kapının yanında yatak döşenmiştir. Yatakta Sanavbar hasta yatmaktadır, oldukça iyi giyinmiştir. Baş kısmında kitaplık, orada tiyatro eserleri, roman kitapları vardır. Halça teyze, Hayriniso oturuyorlar ve perde kalkar.

Hayriniso: Teyze, gittikleri de epey bir zaman oldu. Her halde, bu aralarda gelirler, diye düşünüyorum.

Halça teyze: Bir daha dolunayı görsek ne fazla ne eksik tam da altı ay olacaktır. İnşallah, en kısa zamanda, sağ salim geri dönerler.

Hayriniso: Allah'tan sizin çocuğunuz yok, başına böyle belalar da gelmedi. İşte, ne güzel hayatınızı yaşıyorsunuz. Eğer oğlunuz falan olsaydı, bizim gibi hasretini çeker, göz yaşlarınız sel olurdu. *(Ağlar.)*

Sanavbar'ın alnını okşar, gözyaşlarını siler.

Halça teyze: Ya yavrum, çocuğu olmayanların başka derdi olmadığını mı sanıyorsunuz?

Ah, yavrum! Bir taraftan çocuksuzluk derdi, bir taraftan cümle alemin çocuğu için ben de az dert çekmedim, yavrum! Keşke bir tane olsa bile çocuğum olsaydı. Neyse artık nasibimizde yokmuş, cenazemi kaldıracak birileri illa ki bulunur.

Hayriniso: Doğru dersiniz de teyze, hayattayken yanınızdan ayrılması, ölü olarak sizi terk etmesi daha iyimiş, yüreğim ezilip, mahvoldu. *(Ağlar.)*

Halça teyze: Sonuçta, elhamdülillah, sizin mal mülkünüz var, bir değil iki üç tane insan alabilecek gücünüz vardı. Neden Kasım Can'ın yerine, birilerini alıp, göndermediniz?

Hayriniso: Ya teyze, bunun altındaki sebepleri sorarak, ezilen kalbimi daha da parçalamayın! Silahlı kuvvetler başkanı, toprak onu bağrına alsın, bize olan gıcıklığından yaptı!

Halça teyze: Farklı meseseler mi vardı?

Hayriniso: *(Sanavbar "var" işaretini belirterek kafasını sallar.)* Şimdi bunları anlatacak vakit değil, başka bir zaman dolaylı anlatırım.

Sanavbar: *(Başını yukarı kaldırmak ister gövdesini kaldırmaya çalışır.)* Benden nereye kadar gizleyebilirsiniz? Yoksa teyzemden gizlemeyi düşünüyor musunuz? Bunlardan haberi olmayan insan oğlu kaldı mı ya? Ağabeyimin olayında, benim elim yok, hepsi sizin! Daha sonra da babamın suçu var! Yazık, ağabeyim ise, cahil babamın huyu-suyuna sinirlenerek, çekip gitti! *(Ağlar.)*

Hayrıniso: Canım kızım, sen tüm bu olayların suçlusu olarak, beni bileceksin! Bir kere olsa dahi, ben babanın lafını dinledim mi? Senin yüzünden kaç kere dayak altında ezildim? Bundan ötesi var mıdır, daha ne yapabilirim? Ben kişiliği zayıf olan bir insanım, elimden daha ne gelir ki? *(Ağlar.)* Canım kızım, zaten Kasım Can derdinden kalbim, yüzüm soldu, bunun üzerine bir de sen kalbimi ezme! *(Gözyaşlarını siler.)*

Sanavbar: Kızın acı çekme– anne, oğulun – babası sebep olur. Biliyor musunuz, artık olan oldu. Benim laflarımın ağır olduğunu, ben de biliyorum! Çünkü artık kendimden umudum yok, o yüzden ruhum bedenimden ayrılana kadar konuşacağım, susmam. Bu yolculuğun sonu belli. Siz de benden umudunuzu kesin! Ben siz olmak üzere, herkesten umudumu kestim. Şu sebeple içimdeki utanç duygusunu söküp attım. Size de söyleyeceğim, anlatacağım. Para için imanını, kızını satabilen babama da anlatacağım. Benden sonra kendinize birer kız bulursunuz, o kan emici pislige verin ve muradınıza erin! Zengin de olursunuz, ar namussuz da. *(Ağlar.)*

Halça teyze: Ya canım yavrum. Siz böyle konuşarak annenizi daha da korkutmayın, kanını dondurmayın! En kısa zamanda sıhhat ve sağlığınıza kavuşup, başınızı kaldırın, geri kalanı kendi yolunu bulur ya, sonuçta!

Sanavbar: Teyze, sizden biraz çekiniyorum, yoksa, kalbim alevler içinde paramparça! Allahtan başka kimse neler çektiğimi bilemez! O’ndan başkası da derdime çare bulamaz. Biliyor musunuz? Bana ölümden başka bir yardımcım yok. Boş verin, benim dert yarımı tekrar açarak, beni de kendi kalbinizi de kırmayan! *(Uzandığı halde mendiline gözyaşlarını siler.)* Ah Allah’ım! Bana böyle günler yaşatacağına, canımı alsan bin kere daha iyiydi!

Hayrıniso: *(Yerinden kalkar, Halça teyze’ye “Siz biraz öğüt verin” işaretini yaparak.)* Teyze, biraz yanında kalın, ben çay yapayım. *(Çıkar.)*

Halça teyze: *(Sanavbar’ın yüzünü okşar.)* Canım kızım, kaldırın başınızı, biraz konuşalım. Ben sizin için geldim ya!

Sanavbar: *(Başını kaldırır.)* Ah canım!

Halça teyze: *(Başını kaldırmasına yardım eder.)* Bismillah-i Rahman-ı Rahim! Kurban olduğum, pir ruhlara.

Sanavbar uzanarak oturur, saçlarını göğsünün üzerine atar, mendilini başının üzerine koyar ve ağlamak üzere durur.

Halça teyze: Yavrum, neden bu kadar düşünerek, kendinizi mahvediyorsunuz. Bırakın! Size bu kederler fazla! Su akar, yolunu bulur!

Sanavbar: Teyzeciğim, hangi mezhep, hangi dinde var? Gördünüz, anladınız, iki tane eşi olan, zalim ve kan emici birine, hangi insan kızını zorla verir? Canım teyze, el insaf, acıma, şefkat denilen duygular yok mu? Ata dedelerimizin geleneği çürümüş! Benim gibi kızları ve Sultan gibi er yiğitlerin, zamansız ecel ile kara toprağa gömdüler. Bu nasıl bir şeriattır? Bu nasıl bir Müslümanlık? Sevdiğin, âşık olduğun biri yanında olmadıktan sonra, bu nasıl bir yaşam, böyle bir hayattansa, ölüm bin kere daha iyi değil mi? Canım teyze, siz böyle günler yaşamadınız mı? Ah, Allah'ım ya! *(Ağlar.)*

Halça teyze: *(Seyircilere.)* Vay, Tanrım! Ben mektubu nasıl vereceğim? Bu gül gibi kız, kendine bir şey yapmazsa iyidir. *(Sanavbar'a.)* Canım kızım! Tüm dediklerinizde haklısınız, ama o kadın düşkünün silahlı kuvvetler başkanı ise, tüm yurdumuzun baş belası, o pislige birileri hiçbir müdahale de yapamıyor. Hâkim, kadı, diğer başkanlar onun belirlediği yoldan yürümekte, burada ebeveynleriniz de ne yapabilirler ki? Başlarına bir belayı salar diye korkuyorlar işte, yavrucağım! Yoksa, bu kadar zenginler ve sadece, bir kız ve bir erkek çocuklarısınız, iki gözlerisiniz, sizlerin akıttığı gözyaşlarınıza nasıl dayanırlar? Babanız düşündüğünüz kadar, insafsız biri değiller ki. Mustafa Peygambere, din insanlarına, şeriata boyun eğen, başkalarına zararı olmayan insanlar, ya, yavrum!

Sanavbar: *(Lafını keser.)* Bırakın ya teyze! Din insanları diyerek beni daha da çileden çıkartmayın! Ocağı sönsün, batsın o paragözleri secde yerine koyan cahiller! İşte tam da onlar, şeriati yerle bir ettiler. Muhammet'in ümmetini yerle bir ettiler, viran ettiler! Bu haksızlık, bu hürriyet olmayan bir ülkenin halinin, tek sebebi onlar, teyze. Fergana'da olan olaylarda bir tane hain yüzünden, binlerce Müslüman kardeşlerimiz hor görülmedi mi? Ayak altına alınmadılar mı? Ah, keşke köklü soydan gelen bir aslan parçası, er yiğit çıkmadı ya, bir tane kurşunla bunların canını direkt cehenneme göndermedi mi, binlerce fakir fukara bu karanlıktan çıkmadı mı?

Halça teyze: Ya, yavrum, size ne oldu? Din insanları hakkında böyle konuşmayın, kafirler sırasında yer alırsınız!

Sanavbar: *(Sinirli bir şekilde.)* Din insanların tarafını tutmayın dedim ya, teyze! Ben sizden daha iyi bilirim, gerçek din insanı nedir, ne değildir? Hainler kimdir? Eğer bizim de aramızda gerçek bir din insanı olsaydı, bizim başımıza böyle belaların, kara günlerin gelmesine engel olurdu. Biliyor musunuz nerede öyle bir din insanı? Mezarda ya da annesinin karnında! O zaman hakikat için fedakârlık yapanlar olmadıktan sonra, insan oğlundan doğan iblisle eşdeğerdir. Kendileriniz cehaletiniz üst seviye olduğu için, Allah'tan değil de din insanlarından korkarsınız. Bırakın teyze ya, beni daha fazla konuşturmayın! Gücüm sadece yanıma gelenlere yetiyor. Kalbinizi kırmak istemem. *(Ağlar.)*

Halça teyze: *(Seyircilere.)* Bu kız zaten hakketmiş. Dine laf eder, buna neden acısınlar ki? Mektubu vereyim de belası kendi başında kalsın. *(Sanavbar'a.)* Kurban olduğum, yavrum, bütün dediklerinizde haklısınız! Ben de duydum, sizin adınıza da üzuldüm. Artık ne yapabiliriz yavrum! Kadere kendinizi teslim edin. *(Kapıya bakarak, cebini karıştırır.)* Ben gideyim artık. Bizim mahalleden giden bir işçi vardı. Sizin amca oğlunuz Seyit Hanla birlikte göreve gitmişti.

Sanavbar tüm dikkatiyle dinler.

Seyit Han demiş, onun adına size bir mektup göndermiş. *(Mendilin düğümünü açmaya çalışır.)* “Anne babasının haberi olmasın, sadece Sanavbar’ın eline verin”, demiş. O yüzden emanetiniz getirdim, *(Verir.)* işte, yavrum, annenizin haberi olmasın.

Sanavbar: *(Mutlu, mektubu alır, öper.)* Ya, teyze, bir devlet kazanmış gibi oldum.

Halça teyze: *(Yerinden kalkar.)* Ben o zaman gideyim.

Sanavbar: Güle-güle teyze!

Halça teyze gider.

Mektup? *(Bağrına basar.)* Bana mektup gönderdin, beni unutmadın, ah, Seyit Han! Senin bana olan aşkın, herkesin göz önündeki bir gerçektir! Biliyorum ki, nerede olursan ol, beni asla unutmazsın! Ama üzerindeki bu fakirlik senin mutluluğumun engelidir. Bu benim için hiç sorun değil. Ben babanın, boğazı kurumuş, suya en ihtiyaç duyduğu anda, kabul olacak sayılan duasını almış bir insanım. Biliyor musun, bu dualar boş dua değildir, kabul olacaktır. *(Açmaya çalışır.)* Ya açmaya *(Elinde bekletir.)* yüreğim titredi ya, buluşmamızı yine uzattı mı yoksa? Yok, altı ay doldu, gelme zamanındır! Belki yollara düştük, diye haber vermiştir. *(Bekletmeden hemen mektubu okumaya konulur, git gide gözleri korkudan büyür, bir eliyle saçlarını yolmaya başlar. Saçları dağılır ve yüzünü*

kapatır. Göğsüne, yüzüne vurur, kendine gelir.) Ah! Ne? (Mektubu buruşturur.) Rüya mı görüyorum, yoksa tüm bunlar gerçek mi? *(Her tarafa bakınır.)* Seyit Han öldü! Soğuk almış ve ölmüş, ya! Yok, hayır! *(Bağırır.)* O bahtsız, zalim tarafından boğularak öldürüldü. *(Saçlarını açar ve kederli bir şekilde ağlamaya başlar.)* Ah, canım Seyit Han, benim yüzümden, bu kara günlere kaldın! Öldün! Öldün ya! Zalimler seni gencecik ömrümü güze çevirdiler! *(Hızlıca hareket eder.)* Yok, şimdi sıra bende. Ben söz vermiştim: “Sen olmadan, hayatta aldığım bir kerelik nefes bile bana haram”, demiştim. Sen öleli bir ay oldu. Benim de haberim yok! Ah canım, Seyit Han beni affet! Seni bugüne kadar gelir diye bekledim! Suç benim değil, çünkü mektubun bana yeni ulaştı, sevdiğim! Ben o zalimlerin muradına ermesine izin vermem *(Bağırır.)* bu vicdan bunları kabul etmez! *(Yerde sürünerek, bir kâğıt parçası ve kalem alarak, küçük bir mektup yazar. Kitapların arasına iki mektubu da bırakır.)* Güle güle artık, vefasız dünya! Bu zalim, kan emicilerin mükafatını sana vereceğim. *(Duvara yaslanarak yerinden kalkar.)* Seyit Han! Canım Seyit Han! Sabret! Bir ay sabrettin, yine birer saat sabret! Hemen yanına Sanavbar gelecektir. *(Göğsüne elini koyar.)* Ah, Seyit Han! Bu dünyadan zalimler düğünümüze engel oldularsa, diğer tarafta asla engel olabilirler mi? Hayır! Canım, biz meleklerle birlikte düğün yapacağız! *(Kapıya doğru yürümeye çalışır.)* Ah, Seyit Han! Ölümün öncesi, beni göz önünde canlandırarak, “Ben öldüm artık, Sanavbar!” demişsindir. *(Tiksinerek.)* Hayır, yok! *(Bağırır.)* Ben o kadar haram, derin bir kuyu değilim, bana bu suçları işlemeye ruhum izin vermiyor! *(Kapı önünde halsiz düşer.)* Ah, ah! Ah, din işlerini ticarete çeviren, para kurbanları! Bizi mahvettiniz! Ah, ah! Kendi eğlence ve keyfinize yenik düşerek, İslam dünyasını yok ettiniz, mahvettiniz! Ah, ah! Yine aynı şekilde yarım asır devam ederseniz, vallahi, İslam sözcüğü dünyadan kalkar, ah, Seyit Han! Her zaman umudunu kesemediğin, kan ağladığın hürriyet zamanlarını göremeden gittin! Keşke, bu hain, diktatörlerin, pislik kafalarını ayağımız altına aldığımız, yerle bir ettiğimiz günleri, bu dünyadaki gözümüzle görebilseydim, ah! *(Korkarak.)* Ben kendime ceza mı verdim? Yok, hayır! *(Kapıdan çıkmaya çalışır.)* Benin canım daha tatlı değildir. Bin tane canım olsa, hepsini senin için kurban ederim, Seyit Han! Rahat bir şekilde bu dünyadan göç edeyim diye, senin dediklerini aklıma getirdim, canım! Ah, benim içimde bir ukde var, o da boynuna sarılıp, yüzüne bakarak ölmekti. Ah, aptal halk için, simsiyah gözlerinden döktüğün gözyaşlarına Sanavbar kurban olsun. Güle güle artık, gurbetlerle dolu odam! *(Çıkar.)*

Biraz sonra, Hayrıniso, Kerim Hacı, Kadı Han girerler.

Kadı Han: Sanavbar nerede? *(Otururlar.)*

Hayrıniso: Gücün yetmez desem de bahçe yoluyla Zeynep Hanların evine gitti.

Kadı Han: Sonunda bu kızın da başını belaya sokacaksınız! Ondan sonra sanırım, rahatınıza kavuşacaksınız. Sizin aptallığınız milyonlarca gencecik kız ve er yiğitleri yerle bir etti. Benden de daha iyi biliyorsunuz ki, bunun hastalığı sadece o Seyit Han'a olan aşkındandır, başka da bir şey değil. Sizlere ne oldu? Yabancı değil ki? Neden bu kadar paraya düşkünsünüz? Enişte, bu kadar para pul az mı geldi size? Bir tanecik kızınıza neden bu kadar yazık ettiniz, hiç mi acıma duygusu yok? Aptallığınız o kadar ki, erkeğin iyi olup olmadığını bir kenara bırakıp, parası var mı, yurтта şöhreti var mı, var sadece bunlara bakıyorsunuz! Kız bu ateşin içinde yansın, kül olsun, fark etmez! Bakın, görün! Bu çaresiz, yazığım, buralarda hasta yatıyor. Ya diğer, Kasım Can peki, gurbette, sarsılmış bir durumda, ikincisi Seyit Han ailesinden ayrı, amcam ağlamaktan iki gözü kör oldu, sonunda vefat etti ve kurtuldu, üçüncüsü teyzem, kadın yalnız başına kalmış bir kere gidip halini, haberini aldınız mı, o da ölüm döşeğinde yatıyor, dördüncüsü de Seyit Han Allah'tan eğitilmiş, kültürlü biri de size olan saygısını korudu, bu yaptıklarınız karşısında sessiz kaldı. Yoksa çoktan, başınızı belalara sokar, kızınızı alır uzak diyarlara giderdi. Bu kadar zor günleri geçirmenize sadece kendinizin cahilliğiniz, gerçek şeriattan uzak kalarak, batıl inançlara inanarak, amel etmeniz, uymanız, zayıf inancınız sebep oldu. Bir de sonunuz da belli değil. İşte en başta, benim dediğim zamanlar “Tamam” demiş olsaydınız, bu kadar facialar başınıza gelmemiş olurdu.

Kerim Hacı: Artık olanlar, oldu, Kadı Han! Ben nereden bilebilirim ki, işler buraya kadar geleceğini, bir anda olaylar gelişti! Siz de biliyorsunuz! Silahlı kuvvetler başkanının inadı ve gücünü bilmiyor gibi konuşmayın? Bizim elimizden hiçbir şey gelmiyor! El yurt, herkes bunu istiyor.

Kadı Han: Ben şimdiki olaylardan bahsetmiyorum. İşte, eskiden benim dediğim zamanlardan bahsediyorum, öyledir böyledir demeden, bir kaşık suyla nikahını yapsaydınız, şu an belki hiçbiri yaşanmamış olurdu.

Kerim Hacı: Hayır ola, mektubu okuyun! Hâlâ da bir şeyler olmadı! Benim de gözlerim açıldı. Elinden geleni ardında bırakmasın.

Kadı Han: *(Mektubu okur.)* “Dua merasimi sonrası, size belli olduğu üzere, benim daha önce gönderdiğim mektupların elinize ulaştığınız umuyorum. Şükürler olsun, bizler sağ

salimiz, sizler de oralarda selamette olunuz. Sonra, lafım yazığım Seyit Han'ın babası oldukça zorluklar çekmiş, ama siz de ona hiç merhamet göstermemişsiniz. Secde yerine koyduğum babam, gün gelir bizim başımıza da aynı durumlar gelebilir, hazırlıklı olmanız lazım, biraz olsa da yardım ediniz. Eğer henüz paragözlük kalbinizi terk etmediyse, Taci Mirza da benim üç yüz som kadar param var. O parayı alıp teyzeme veriniz. Eğer silahlı kuvvetler başkanıyla Sanavbar arasında mesele yine gündeme gelecek olursa, biz gelene kadar sabredin, yerinizde durun! Yoksa, beni artık oğlunuz yerine koymayın, böyle bir oğlunuz yok sayın. 1 Ocak, 1916. Kasım Can ve Seyit Han.” İşte, enişte, anladınız mı? *(Bu durumda gözü kitaplar arasındaki mektuba takılır, yerinden kalkar ve mektubu okur, yüz ifadesi gitgide değişir.)* Ey, bu nasıl bir mektup?

İkisi: Nasıl bir mektup, okuyun? *(Okur.)*

Kadı Han: “Dualarım Sanavbar üzerinde olsun. Belirtmek isterim ki, Seyit Han kar altında kaldı, on gün halsiz, hasta günler geçirdikten sonra, vefat etti.

Kerim Hacı ile Hayrıniso “Aman Allah'ım” derler.

O hasta yatarken, oldukça fazla şeylerden bana bahsetti Mektupta belirtemem. Ölmeden sağ salim geri dönersem, bizzat anlatacağım. Selamlarım üzerinizde olsun. Aralık 15. Ata Bay”.

Hayrıniso: Vay, acaba gerçek midir, annesi duymasın ya! Aman Allah'ım. *(Ağlar.)*

Kadı Han: Yok, teyze, bu apaçık bir yalan mektup!

Hayrıniso: Gerçekten mi?

Kerim Hacı sakalıyla oynar, düşüncelere dalar.

Kadı Han: Evet, bu o melun silahlı kuvvetlerin başkanının hilelerinden biri! Bu mektubu kim getirdi?

Hayrıniso: Bilmiyorum! Ama biraz önce o silahlı kuvvetlerinin mahallesinden olan Halça teyze gelmişti, o getirmiş olabilir.

Kadı Han: Al işte, bir hile daha. Şimdi iyice kavradınız mı? Gözleriniz açıldı umarım? *(Gözü diğer mektubu da görür, eline alır ve okumaya başlar.)* Kızını o haine vermeye hâlâ da umutlu musunuz? *(Okurken, yüzü bembeyaz olur.)* Hey, abla! Kızınız nereye gitti? *(Hızlıca elindekini bırakır.)* Nerede dedim?

Kerim Hacı ve Hayrıniso: *(Hızlıca yerlerinden kalkarlar.)* Ne? Ne oldu?

Kadı Han: Ya abla, kızınız artık yok!

Bu durumda Kâmil Can koşarak içeri girer. Elinde başörtü.

Kâmil Can: Ya Hayrıniso abla! Sanavbar ablam, avluda kendini asmış ve vefat etmişler! Bir anda ılıklarla dışarı çıkarlar.

Perde iner.

BEŞİNCİ PERDE

Sahne: Tilavay alışma alanıdır, sahnenin ortası ağaçlık alanı. Dört yanı kalın orman, kanal ve köprü de vardır. Üst sağ köşede başkan çalışma yeri, yazı masası, bir tane sandalye, defterler. Yukarı duvarda bir tane tablo – tasvir edilen ise, Nikolay padişahın eşi. Sol üst köşede hapishanenin yarısı gözüküyor, yan tarafında kapı vardır. Seyit Han'ın iki kolu, bir ayağı bağlı halde. Fonda keman sesi duyulur. Seyit Han bir mısra şarkı okurken, perde kalkar.

Bitsin bu istibdat ile esaret,
Çıksın gerçek güneş – hürriyet!
Ezildik nice rezalet ile,
Meydanda olmayan hakaret ile.

Seyit Han: Ah, bahtı zayıf, rezalet haddini aşan, kahrolası cehaletten böyle acılara mecbur bırakılan, karanlıkta kalmış, zalimlerin haksız yere attığı oklarla, bağı kızıll kana boyanmışlar. Türk soyundan olduğunuzu, bugün ile eski hallerinizin arasındaki farkı görebiliyor musunuz? Ah, keşke farkında olmanız için sizde gerçek bir gayrı dinde olan, kendini tanıma gibi bir görüşünüz olsa! *(Sessizlik.)* Ah, pislik ayaklar altına samandan daha değersiz, rezil olan mazlum, işçiler! İffet ve namusları vahşi askerler darbesinden yerle bir olanlar! Biliyor musunuz, bu günlere düşen ve bu dermanı olmayan dertler başınıza gelerek, ölüm sebebiniz olmasının nedeni nedir? *(Sessizlik.)* Bilin, çaresizler, sizler çok yönlü düşünecek halde değilsiniz, çok masumsunuz! Çünkü, bu masumiyetiniz, bu facialardan kurtulmanız yolunda sizi aciz bırakıyor. *(Sessizlik.)* Maalesef, sizin bu kadar cehalet sarhoşu, etkisi altında olmanıza değer, diğer taraftan ise, zalim Nikolay'ın taht ve mertebe sahibi olmasına, diktatörlük rejimini rahat bir şekilde sürmesine de nice yanlışlarınızla temel vazifesini üstlenmeseydiniz, bu dertlerin çaresi hemen bulunmuş olurdu. *(Düşünerek.)* Belki bu rejimin, rezaletin son dakikaları yaşanıyordur. Aklımdan geçen şeyler için bana yoldaş olursanız, bu ilerlemeler kaydedilmesine vesile olursanız da güzel olurdu. *(Oturma şeklini değiştirerek.)* Ey değerli ağabeylerim, bu mahzun hallerimizle, bu soğuk ve karanlık hapishanede, hangi sebeplerden ötürü kaldığımı, tüm bu cehennem acılarına ne için dayandığımı kendi gözlerinizle görmüş olsaydınız, şayet

kalbinizi biraz etkilemiş olurdu. İşte o zaman, kendi el ayağınızdaki manevi kelepçe ve bağlı zincirleri de farkına varmış ve tüm bunları anlamış olursunuz! *(Bağırarak.)* Ben insan öldürmedim! Milletin malını gasp ederek, bu hallere düşmedim. İnanır mısınız, ağabeylerim, ben sizleri bu esaretten kurtaracağım, hak ve hukuklarınızı anlatacağım diye ve bir diktatörün bana karşı beslediği kişisel kini yüzünden, düştüm hapishanelere. *(Biraz yerinden kalkar.)* Ah, Sanavbar'ım, sevgili dilberim, Seyit'in ne hallerde, belki sen o bahçelerde arkadaşlarıyla eğlenceli zamanlar geçiriyorsundur! Eğer benim düştüğüm halleri bir duysan, dayanabilir miydin? Yok...Hayır... Sanırım dayanamazsın. Ah, maalesef ki, feryadımı, ahımı sen duyamazsın! *(Kapıya bakarak.)* Sanavbar, Sanavbar, bu hapishane kapılarını gör! Ah, nasıl buradan çıkıp, kendimi senin yanına atabilirim? Ah, Sanavbar'ım, ben ölümüne bırakılmış biriyim, zalimlerin bana karşı atacağı okları sabırsızlıkla bekleyen biriyim. Kalbimde bir ukde varsa, o da senin güler yüzüne bakarak ölmekti. Maalesef! Keşke! *(Ağlar.)* Nasibimde yokmuş! Nasip değilmiş. Ah, bu aramızdaki binlerce kilometre olan mesafeleri, doğal bir şekilde yok etmenin yolu olmazsa? Eyvah, bu umutlara çare yoktur, keşke elimde olan bir şey olsa... *(Düşüncelerine dalar.)*

Hapishane kapısında Sanavbar görünür.

Sanavbar: Seyit Han! Seyit Han! Ben geldim!

Seyit Han korkarak, bakakalır.

(Şiddetli bir şekilde ağlar.) Beni huzursuz ediyorsun, sevgilim. Biraz sabret, görüşeceğiz.

Seyit Han: *(Yanından yer verir.)* Sanavbar, gel yanıma, canım! Sevdığım geldin mi Daha yeni uyumuştum, ne kadar çabuk geldin ya?

Sanavbar: Ne kadar hızlı gelirim, o kadar hızlı bir şekilde kavuşuruz.

Seyit Han: Ah, Sanavbar'ım, gerçek mi bu? İçeri gelsene, burada da benden uzak durma?

Ben seni çok özledim. Hadi, canım gel içeri! Sevdığım, gel! Gel, bir tanem! *(Sürünerek kapı önüne gelir, demir parmaklıklarına yüzünü dayar.)* Canım Sanavbar, gel dedim. Bir kere o incecik boynuna sarılarak, kalbimdeki tüm kederlerden kurtulayım sevgilim!

Sanavbar: Seyit han, biraz sabret, her ne istersen elde edeceksin! Şimdi mübarek bir saat olacak ki, iki düşün bir arada yapılacaktır.

Seyit Han: *(Heyecanlanarak.)* Nasıl, nasıl yani sevgilim? Hemen anlat, sabrım yok.

Sanavbar: Hürriyet, hürriyet, hürriyet! *(Kaybolur.)*

Seyit Han: *(Uykusundan uyanır, düşünür.)* Ah, hürriyet, hürriyet! *(Kapıya bakar.)* Sanavbar! Sanavbar! *(Seyircilere bakarak, kafasını sallar.)* Yok, bu sadece hayaller, hayallerim. *(Biraz durgunlaşır.)* Artık, hürriyet yok, yok! Tabii ki, özgürlük zamanı geldi. *(Mutlu olur.)* Ah! Ah! Bu benim son dakikalarım galiba, kimseler tarafından bilinmeyen sırlar, belirsiz sesleri ölüm öncesi duyuyorum. Soyut sevgilinin gelecek haberini, somut sevgilimin ağzından duydum. Ah, milyonlarca Seyit Hanların boğazını kızıl kana ve bedenini kara toprağa gömen, nazlı ve şımarık hürriyet! Ah, hürriyet, hürriyet! *(Düşer.)* Gardiyan içeride tur atar. Başkan gelir, sandalyesine oturur, defterlerinin arasında olan bir mektubu alır ve okumaya konulur.

Başkan: Benim dünyada bir tanecik isteğim var, o da bir inkılapçıyı kendi ellerimle vurarak, öldürmek ve onun tepinerek can verme sürecini izlemektir. Ne yazık ki elimden kaydı, başka çarem yok. Gitmesi gereken yere göndereceğiz. *(Odasından çıkar ve hapishaneye girer.)*

Seyit Han: *(Başını hafiften kaldırarak.)* Halmat! Rüstem Can ağabey!

Başkan: *(Ayağıyla tepinerek.)* Hey it, kaldır başını!

Seyit Han: Ah, hain! *(Zorlanarak başını kaldırır.)*

Başkan: *(Mektubu okur.)* “Hokand’dan gelen, Mirza Bay oğlu Seyit Han’ı Hokand başkanı tarafından yürütülecek olan araştırması ve hükümet ajanlarının şahitliği üzere, yönetime karşı çıkan bir insan olduğu ortaya çıktı. Yönetim kanununun 181.sayılı maddesinde gösterildiği üzere, kendi yerine hiç değilse iki kişi gösterir, tövbe ederse ve yönetim işine karıştığı için idam kararı alınmıştır”.

Seyit Han sessiz kalır.

İşte, senin için alınan karar bu. Eğer sen Hokand’da kendinden başka, yine yönetime karşı gelen iki kişi daha gösterirsen, aynı zamanda ajanlık görevini üstlenirsen işte, sonra ölüm kararın değişebilir ve hatta yönetimin en yakın insanlarından biri olursun! Yoksa, hemen şimdi seni hapishane treni seni garda beklemektedir. Düşünerek hareket et.

Seyit Han: Ah, hainler! Siz beni vicdansız, namussuz mu sandınız? Yok, yok ben zaten ecelimin karşısındayım, artık apaçık şekilde söyleyebilirim, ben gerçek bir inkılapçıyım, bu diktatör Nikolay’a karşı değil, belki tüm dünyadaki emperyalist, kapitalistlerin bu dünyayla bağlantılarını koparacak ve onların bedenlerini, yazık ettiğiniz işçiler için yaptığınız cehennem makinelerinde yakmaya, *(Sinirli bir şekilde odada tur atmaya başlar.)* yanan küllerini göğse savurmak için yaratılan, gerçek bir emektarım, biliyor

musunuz? Seyit Han, sizin gibi alçak ve vicdansız, pis yaratılan insan değil. Kendi rahat ve ferahlığının dörtte birini bile yaşayamayan, bir yumruk kadar gümüş için tertemiz vicdanını satmaktansa, acılar hapsinde hapsolan, benim gibi yerlerde sürünerek yatan mazlum milletlerin aydın bir hayata kavuşması için cambazlık yapan gerçek insanların, boğazını sizin pis hançerinize teslim edecektir. Ah, hainler, bırakın bu hayallerimizi! Kendiniz gibi sanmayın bizi, biz hain değiliz, düşüncelerimizi kolay kolay bırakmayız, satmayız. Biz az olsak da inşallah, bu pak, gerçek mesleğimizle sizleri yer yüzünden kökten sileceğiz!

Başkan: Yeter! Yeter dedim! Ben sana, bana öğüt ver demedim! Ecelinin önünde duruyorsun. Sana acıdığımdan, idamdan başka yolların da olduğunu anlatmaya çalışıyorum. Ben değil de başkası olsaydı, derini yüzmüş olurdu, bu kadar lafına. Düşünerek konuş! Sonra pişman olacaksın!

Seyit Han: Dedim ya, pislik leş! Benim bu dünyada isteğim ve en mutlu saatim de işte, işte bu dakikalardır, çünkü senin gibi pisliklerin yüzüne hedeflerimi anlayarak, hürriyet yolunda şehit olmaktır. Alçak, git, defol gözümden! Ahiretin cehennemini getirip, o ateşte beni taksan bile, bu tertemiz maksadımdan, ben asla caymam. Ah, mübarek ölüm!

Başkan: *(Kapıyı açar.)* Asker, içeri gel!

Asker içeri girer. Diğer asker silahını temizler, hazırlar. Seyit Han'ın göğsünü hedef alır. Şimdi dediklerini tekrar et, zaten artık ne desen boş ki seni kurşunla terbiye edeceğim. Belli ki, sadık bir çalışansın. Yoldaşlarının kim olduğunu bize anlatmazsan da kendi işine dön! Ajanlık işini üstlen, aptal, herif!

Seyit Han: Elhamdülillah, maksadıma erdim. Ne mübarek ölüm! Ben bugün istibdat kurbanı oldum. Bu iş yarın olmayacak mıdır, olacaktır!

Başkan: Bir! *(Bekler.)* Turan oğlu, hemen ölecek! Ömrünün son iki dakikası. Bu işinden dön!

Seyit Han: Ben hazırım. Yalnız şehadete varım, şeytan oğlu, gerekeni yap! Ver emiri!

Başkan: İki! Hey! Canının kıymetini bilmeyen cahil, ömrünün bir dakikası var. Geri dön! Seninle birçok işin üstesinden gelinir, yüksek mertebeleri elde edeceksin!

Seyit Han: Dedim ya, pislik! Senden daha çok ben, ecelimi bekliyorum. *(Seyircilere.)* Ah, tatlı ecel, mukaddes şehadet! Bizim bir damla kanımızdan, tezden kızıl bitkiler biter, bundan eminim...

Başkan: Üç!

Seyit Han: Rabbim! (*Sessizlik.*)

Başkan: (*Ayağıyla teper.*) İt, artık seni dinleyen, bir kişi dahi yok. (*Çıkarlar.*)

Seyit Han: Ah, hainler! (*Yere düşer.*)

Başkan çalışma odasına geçer, hemen mektup yazmaya konulur.

Kasım Can içeri girer. Saygı duruşu gösterilir ve selamlaşırlar. Başkan oturmasına buyur eder, oturmadan konuşmaya başlar.

Kasım Can: Başkan efendileri, şimdi bana iki dakikalık görüşme ayarlayın, izin verin!

Başkan: Ben size dedim ki, izin yok. Şimdi ben onu hapishane treniyle göndereceğim. Emir böyle!

Kasım Can: Bu nasıl bir hor görülme? Siz sadece bir tane silahlı kuvvetler başkanının yazdığı sade bir mektup yüzünden bir insanın hayatını bu hallere getirebilir misiniz?

Başkan: Biz, siz Müslümanlar gibi aptal insanlar değiliz. Bizim elimize verilen, kâğıt şehir başkanı hem de araştırma jürileri tarafından gönderilen, gerçek bir belgedir. Bunlar sizin kanunlarınız, bozulma ihtimali sıfırdır.

Kasım Can: (*Tabancasını göstererek.*) Belki, dediğiniz başkan ve jürileriniz birliğinden çıkmış da olabilir, bu hileli oyunlar?

Başkan: Siz bizi hain mi ilan ediyorsunuz?

Kasım Can: Daha ne diyebilirim?

Başkan: (*Gerilerek.*) Demek ki, siz de Seyit Hanlardan birisiniz?

Bu arada askerlerden biri, elinde kamçı ile koşarak geçer.

O zaman ikinizi aynı zamanda göndermek zorunda kalacağız.

Asker girer, askeri selamla ile.

Asker: Başkanım, bütün işçi sınıfı demir yolları işçileriyle birlikte yolda, ellerinde bayrakla geliyorlar. İnkılap başlamış gibi duruyor.

Başkan: Ne? Nasıl? Gerçekten mi?

Asker: Belli ki!

Kasım Can silahıyla bir kere sıkar. Başkan yere düşer, askeri de vurur. Seyit Han sestən ürkerek kendine gelir. İşçiler koşarak gelirler. Kasım Can Nikolay padişahın resmini başkanın kafasında kırar, fonda “Uluslararası” havasında bir şarkı yavaş yavaş duyulur. İşçilerle sahneden geçerler, müziğin de sesi kısılır. Silah sesleri işitilir. Diğer taraftan müzik melodisi, Seyit Han ürkerek başını kaldırır, müziği dinler.

Seyit Han: Ah, bu nasıl bir hüznü melodi? *(Müziğin sesi yükselir.)* Ah, “Marselez”, “Marselez”! Hürriyet, özgürlük! Yaşasın özgürlük! Ah, hürriyet, inkılap! *(Ritme uyarak sallanır.)*

Müzik, silah sesleri kesilir.

Ah, gördüm, görebildin, şükür, hürriyet, hürriyet!

Müzik, halk elinde sancaklarla sahneye girer. Silahlar bırakılır. Bir araya gelirler, hapisane kapılarını açarlar Kasım Can, Ahmet Canlar içeri girerler.

Kasım Can: *(Seyit Han’a sarılır.)* Ah, Seyit Han, özgürlüğümüz mübarek olsun!

Seyit Han’ı kaldırırlar, sahnenin merkezine koyarlar, altına kaftan sererler, yatırırlar. Derin bir sessizlik.

Seyit Han: *(Kasım Can’a.)* Sancağı bana yaklaştır!

Kasım Can: *(Sancağı eğer, yüzüne yaklaştırır.)* Mübarek olsun, Seyit Han!

Seyit Han: *(Yüzüne sürer, yüz ifadesi değişir, son nefeslerini verirken.)* Şükür, şükür! Ben artık ölmeye razıyım. Ah, ecel!

Kıvrılarak can vermekte zorlanır.

Kasım Can ve Ahmet Can: Seyit Han, sana ne oldu? Hey, Seyit Han, Seyit Han!

Seyit Han’ın bedeni biraz yukarı kalkarak can verir.

Kasım Can: Ah, canım ağabeyim! *(Sarılır. Sancakla üzerini kapatır.)*

Yoldaşlar! Bu nasıl bir kurban! Kimler için kurban oldu? Damlası bile milyar somlardan daha da değerli olan kanını, bizim gibi işçi, emektarlar için feda eden, gerçekler için mücadele veren kurban! Bizim kanlarımızdan su içen bu kırmızı bahçelerin, diğer zehirli yılanlarını büyümesine izin vermeyeceğiz. Gözlerinizi açın! Biz bu kurbanları mutlu bir şekilde verdiğimiz için, gördüğünüz, karşılığı olan bu işçilerin sembolü olan bu al bayrağı, dünyaya ebedi olarak diyeceğiz. Kaldırın, bu hakiki şehidi ebedi rahat bulacağı yere yolcu edeceğiz! *(Kaldırırlar.)* Ebedi huzurunu bul, Seyit Han! Adın ve ünün dünyada sonsuza dek kalacaktır. Senin her yerde adın anılacak, halk senin adını duyunca, senin yaptıkların için saygısından ayağa kalkacaktır. Yaşasın mazlum işçiler için canını kurban eden fedakarlar! Yaşasın sizin kanlarınızla sulandırılan bu, Üçüncü Uluslararası Al bayrak!

“Beynelmilel” müziği çalınır.

Perde iner.

4.9.2. Tematik İnceleme

İstibdat Kurbanları adlı tiyatronun birinci perdesi insan-iktidar ilişkisine dikkat çekmeyi amaçlayan bir senaryoya sahiptir. Söz konusu metinde gücü elinde bulunduranların halka zulmü ve bu zulüm karşısında halkın tepkisi işlenmektedir. Metin genel olarak üç insan tipolojisi üzerine inşa edilmiştir: zalim insan, mazlum-edilgin insan ve mazlum-etkin insan. Zalim insan tipolojisi metinde iktidarı elinde bulundurup işçi sınıfına, halka zulmeden, onları ağır şartlar altında çalıştıran ve “diktatör” olarak adlandırılan insanlarla temsil edilir. Mazlum-edilgin insan tipolojisi ise ezilen ve buna karşılık olarak herhangi bir tepkisel eylemde bulunmayan insanlarla kurgulanır. Metinde bu iki insan tipolojisine eleştirel yaklaşılır ve mazlum-etkin insan idealize edilir. Yani metin mazlum-etkin insanı ön plana çıkarmak için kurgulanmıştır. Bu insan tipolojisini temsil eden karakter Seyit Han’dır. Seyit Han neredeyse bulduğu her fırsatta ezilen, zulme uğrayan halka uyanış çağrısında bulunur:

“Ey zalim diktatörler! Acımasız, yırtıcı, kan içiciler! Böyle gurbet zamanında emekleri göremeyen çaresizleri bu soğuk günlerde, soğuk yerlerde hor görüp, çalışmalarına zorluyorsunuz! *(Biraz sonra halka bakarak.)* Bu nasıl bir zülüm, bu nasıl horlama? *(Kolunu tutar.)* Ah, kolum ya! *(Yine halka yönelir.)* Ey ezilen, her türlü hor görülen, ezilen Müslümanlar! Biliyor musunuz bu zorluklar nasıl başınıza geliyor ve neden geldi? Ah! Keşke bilseniz, bilmiyorsunuz da! Bu hallerinizden asker olmanız bin kere daha iyidir. Çünkü medeni ülkelere gidip, kültürlü halklar arasına yerleşip, dünyadan haberinizin olması lazım! Biraz da Avrupa’daki akıllanmış aydın statüye ulaşmış emekçi insanlarla sohbet ederek, kendinizi dünyada nasıl bir baskı ve diktatörlük mevcut olan ülkede yaşadığınızı görmeniz lazım. Lazım ki, gelecek nesillere de aynen böyle kara günlere kalmayalım diye hukuk ve özgürlük insanlığınız yolunda vicdanınıza emir edilen, ulu, mukaddes yollarda yürümek için silahları elinize almış olursunuz! Ne yazık ki, sizlere böyle yüce görevleri anlatmak için zaman gelmiş olsa bile, anlatacak insan yok. Diğer taraftan böyle diktatörlerin karşısında dik durmak gönüllerin borcudur.”

Seyit Han idealize edilmiş bir insan modelini temsil eder. Bu nedenle onun karakteri doğal bir karakter olmaktan ziyade özellikle kurgulanmış ve ön plana çıkarılması amaçlanmış bir karakterdir. Doğal olarak var olan sınıfları temsil eden tipoloji ise zalim insan ve mazlum-edilgin insan grubunu temsil eden tipolojidir. İktidar ve insan ilişkisi tarih boyunca buyuran, baskın bir sınıf ve bu baskın sınıfı besleyen buyurulan sınıflar üretmiştir:

“Bilgimiz içine giren en eski çağlardan beri insan topluluklarında iktidar dağılımı eşitsizliği hep var olagelmıştır. Bu kısmen dış zorunluluğa, kısmen de insan doğasında bulunan nedenlere dayanmaktadır. Bütün toplu girişimler ancak yönetici bir kuruluş altında gerçekleşebilir. Bir ev yapılacaksa, evin planları üzerinde birinin karar vermesi gerekir; demiryolları üzerinde tren işletilecekse varış kalkış saatlerini gösteren tarife makinistlerin keyfine bırakılamaz; yeni bir yol yapılacaksa, yolun nereden geçeceğine birinin karar vermesi şarttır. Demokratik yollardan seçilmiş bir hükümet de yine bir hükümettir. Bundan ötürü de psikolojiyle hiçbir ilişkisi bulunmayan gerekçelerle -eğer girişimlerin başarıya ulaşması isteniyorsa- buyuran birtakım insanlar ve onların buyruklarına boyun eğen başka insanlar bulunmalıdır. Bununla birlikte bu gerçekle, olgusal iktidar eşitsizliğinin, teknik nedenlerin zorunlu kıldığı iktidar eşitsizliğini aştığı gerçeği sadece birey psikolojisi ve fizyolojisiyle açıklanabilir. Bazı insanların karakterleri, onları hep kumanda etmeye, ötekilerinin karakterleri de boyun eğmeye yöneltir; bu iki uç arasında da bazı durumlarda kumanda etmek isteyen, bazı durumlarda da öndere uymayı yeğleyen ortalama insanlar yığını bulunur” (Russell, 1990, s. 17).

Seyit Han’ın uyandırmaya çalıştığı sınıf, buyrulan sınıftır. Buyrulan sınıfın temsilcileri buyuran sınıfın gözünde bir rakamdan fazlası değildir. Seyit Han bu durumu metinde “bir parça saman” ifadesiyle vurgular:

“Bahtsızlar! Mazlumlar! İtten hor, kemikten harap. (Tepinir.) Rezilsiniz! Ah, zalimler! Bu diktatörlerin gözünde, siz Müslümanların, *bir parça saman* kadar kıymeti yok. Yazık, yazık. Gaflet uykusunda uyumaya devam edin! Ezilin, parçalanın, dağ hayvanları gibi üzerinize demir kamçıyla vurulsun ve siz buna rağmen, onların dediği yönle doğru yürüyün! (İşçilere yönelir.) Uyuyun! Uyuyun ya! Artık hep uyuyun! Gözleriniz asla açılmasın! İşte, işte böyle durumları görerek, tefekkür etmeye ve kendinizi neden bu hallerdeyim diye düşünmek için, hissiyat lazım, hisler lazım!”

Buyrulan sınıf edilgen ve kendisine ne buyrulursa boyun eğen, haklarından habersiz sınıftır. Buyuran sınıf elinde bulundurduğu güç sayesinde buyrulan sınıfı her an kontrol altında tutmayı amaçlayan ve bunda da çoğu zaman başarılı olan sınıftır. Özellikle modern çağda iktidar bunu şiddet kullanmadan, son derece organize bazı yöntemlerle yapar. Jeremy Bentham’ın “panopticon” adını verdiği hapishane mimarisi, iktidarın bu gücü kullanarak insan psikolojisi üzerinde nasıl bir etki gösterdiğini anlamak açısından son derece önemlidir. Buna göre, hapishanenin tam ortasında büyük bir kule, onun etrafında ise halka şeklinde hücreler vardır. Bu hücrelerin biri kuleye bakan büyük, diğeri dışarıya bakıp ışığın içeri girmesini sağlayan küçük, iki penceresi vardır. Kule içeriden dışarıyı gösterip dışarıdan içeriği göstermeyen camlarla kaplıdır. Böylece hücredekiler kulenin içini göremeyecek ancak kuledekiler dışarıya bakan pencereden gelen ışığın

aydınlattığı hücrelerin içini rahatlıkla izleyebilecektir (Foucault, 1992, s. 251). Modern iktidar böylece kendini görünmez kılarak herkesi denetlemek amacındadır. Bunu da çocuğu okulla, hastayı hastaneyle, askeri orduyla, suçluyu hapishaneyle kuşatarak gerçekleştirmiştir. Denetlenen insan, artık iktidarın kayıtları altında soyut bir sayıdan başka bir şey değildir. Her kişiyi her yerde gözetimi altına alan bu iktidar, kişileri istediği şekilde yönlendirebilmektedir. Sürekli gözlem altında olduğunun farkında olan insan, davranışlarını buna göre düzenler. Bu da modern çağın en önemli vaatlerinden biri olan özgürlük düşüncesinin, temelsiz ve koca bir kandırmaca olduğunu açıkça ortaya koyar. İstibdat Kurbanları'nda kahramanlar Seyit Han'ın öncülüğünde bu kandırmacanın farkına varmaya başlar.

İstibdat Kurbanları'nda “bir parça saman” olarak tarif edilen insan, modern çağdaki pasif insanı da tanımlar niteliktedir. Guenon modern çağı, Orta Çağ'ın skolastik düşüncesinin yıkılması ve Rönesans, Reform gibi gelişmelerle başlayıp “hiçbir üstün ilke tanımayan ve esasta ilkeleri inkâr üzerine kurulan bir uygarlık” olarak tanımlar (Guenon, 2012, s. 53). Modern insanı da “modern telaştan ve sürat çılgınlığından kaçıp kurtulmak isteyen ama bunu başaramayan insan” (Guenon, 2012, s. 141) olarak tanımlayan Guenon'u, Jung'un “bireyin artık sosyal bir birim olmaktan çıkıp istatistik bürolarında soyut bir rakam halini aldığı” (Jung, 2013, s. 48) görüşü destekler. Her ikisinde de insan özgür bir birey olma özelliğini kaybederek sistemin soyut bir nesnesi halini almıştır. Dolayısıyla insan artık yeri herhangi biriyle değiştirebilecek kadar tek tipleşmiştir. Unutulmuş üstün bilgiler, tahrip edilmiş entelektüalite ve kaybolmuş maneviyat (Guenon, 2012, s. 141) ile mayalanan insan, günümüzde hızla ilerleyen teknoloji karşısında bilgisiz kalmış ve bu bilgisizlik de modern insanın sistem içindeki hiçsizliğini kanıtlamıştır. Hiçsizliğini fark eden insanoğlu, güvenini yitirmiş ve derin bir anlamsızlığın içine düşmüştür. Modern dünyanın asla düşünmedikleri ve hiçbir zaman aklına bile getirmedikleri ihtiyaçları sunmasıyla bu anlamsızlık onun için artık içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Seyit Han bağırıışları, uyandırma çabaları hiçsizlik batağına düşen insana yöneliktir.

Seyit Han'ın çabaları sonucu diğer kahramanlar da uyanmaya ve hiçliğini fark etmeye başlar. Ahmet Can söz konusu farkındalığı yaşayan kahramanlardan ilkidir: “Seyit Han ağabeyimin dedikleri doğru ya! Bizim bir köpek kadar gururumuz yok. Bize yapılan nasıl bir hor görülmedir bu... dünyadaki her bir aç, fakirlik ve ağır işler, emek

bizim tarafımızdan yapılmaktadır. Bir de bunun üzerine, bu kadar insanoğlu çalışmasına rağmen, bir hain tarafından hakaret ve küfürler altında kalarak, zor şartlarda çalışıyoruz.” Sırasıyla Kabil Can ve Celil Bay da benzer konuşmalar yapar.

Buyrulan sınıfın tepkisi ne olursa olsun onların buyuran sınıf mensuplarının gözündeki yeri değişmez. Metinde de Başkan rolüyle canlandırılan karakterin şu sözleri buyrulan sınıfa bakış açısını ortaya koyar: “Ama sizin gördükleriniz ise, biçare, halktan insanlar, pislik, aç gözlü, eğitimsiz insanlar. Bunların hayatı, dağdaki yabani hayvanlardan daha beter. Feraset babında bunlar insan yerine dahi konulmaz. Bu yüzden de bunlar, böyle pis işlerle uğraştırmak gerekiyor.” Buyuran sınıf, elinde bulundurduğu sınırsız ve sorgulanmayan gücün ve kaybolan insani değerlerin etkisiyle buyrulan sınıf mensuplarını kendi idealleri, hayalleri, fikirleri olan insanlar olarak değil, adeta birer hayvan olarak görür. Buyuran sınıf için sıradan halk sadece ona tıpkı bir hayvanın vereceği gibi bazı faydalar verdiği sürece değerlidir. Bu faydaların elde edilmesi için de buyrulan sınıf temsilcilerinin bilinçsizce hareket etmesi ve bunun sürdürülebilir olması son derece önemlidir. Marusa ve Başkan’ın aşağıdaki diyalogunda bu bakış açısı açıkça görülmektedir:

Marusa: Kendileri böyle pislik, aşağılık. Ama memleketleri çok iyi, sermaye, madenlerle dolu, zengin bir yer. Çaresiz, aptallar kendileri. (Güler.) Evet, “Meyvenin iyisini, it yer” denilen deyim oldukça doğrudur.

Başkan: Evet! Aynen öyle. Şimdi biz, günümüz Türkistan’ı filozofu Ostroumov’un dediğine göre, bunları böyle zor işlerle uğraştırarak, ezip, yok etmemiz gerekiyor. Çünkü, bunlar gibi gafil kalırsak, zamanı gelince kötü şeyler olacaktır. Bunlar bu halde fazla kalmadan, gerçi bilim kapıları bunlara sonsuza dek kapanmıştır ama olurda bizim aramızdan çıkan aydın, işçilerin hakkını savunan bireyler bunların tarafına geçerse, bu cahillerin oldukça ezik ve silik bir hayat sürdüğünü onlara anlatırsa, bize karşı ayaklanabilir ve bize beklenmeyen ikinci bir darbeyi vurmaları, şüphesizdir. Bu yüzden, aydınlar gibi konuşan, farkındalık yaradan bireylerden yavaş yavaş kurtulmamız lazım, tıpkı biraz önceki gibi, bu yüzden biz...

Bu durum Canetti tarafından İktidarın İç Organları’ndan biri olan “ele geçirme ve içe alma” tekniği olarak yorumlanır. Bu iktidar türünde buyuran, buyrulanı adeta bir av gibi görür:

“Bir yaratığın bir diğerine düşmanca bir niyetle yaklaşması, her biri kendine göre geleneksel anlamı olan farklı eylemlere ayrılır. Birincisi, ava pus kurmaktır; av, bizim onun hakkındaki tasarımlarımızın farkına varmadan çok önce mimlenir. Av, göze kestirilerek ve haz duyularak düşünülür, gözlemlenir ve özlenir; henüz daha canlıyken bile et olarak görülür; öylesine yoğun ve değişmez bir biçimde et olarak gö-rülür ki hiçbir şey avı takip

edeni, onu ele geçirme kararlılığından döndüremez. Fırsat kollanarak avın etrafında dolaşırken bile onun kendisine ait olduğunu düşünür. Onu av olarak seçtiği andan itibaren, onu kendi içine almış olarak düşünür” (Canetti, 2006, s. 205-206).

İnsanın onu insan yapan hemen hemen tüm değerlerinden soyutlanarak hayvan türüne yaklaşması insanı her anlamda çıkmaza sürüklemektedir. Modern iktidarın araçları da bu açmazı çözebilecek kabiliyette değildir. Çünkü feodalitenin işçi üzerinde kurduğu tahakküm modern çağda farklı araçlarla devam etmektedir. Feodal yapıda insan üst sınıfın çıkarları adına çalışan bir hayvan muamelesi görürken modern çağda insan finans üzerine kurulu üst sınıfa rakam olarak hizmet eder. Her iki durumda da insan onu diğer varlıklardan ayıran, eşsizleştiren özelliklerinden soyutlanmış olur. İstibdat Kurbanları metni buyuran-buyrulan ilişkisini yerel düzlemde gündeme getirse de verilen mesajlar hem evrensel hem de moderndir. Seyit Han, iktidarı elinde bulunduranlar tarafından sessizleştirilen ve kendisini var eden tüm değerlerinden soyutlanıp hiçsizleştirilen halkın adeta at sineği şeklinde kurgulanmıştır. Yapılan haksızlığın hem farkında olan hem de bunu değiştirmek için çabalayan bu karakter, metnin vermek istediği mesajı da üstlenen temel karakterdir:

“Seyit Han: (*Sinirli bir şekilde, oradan buraya yürür.*) Ah, bahtsız! Bahtsız, rejim kurbanları! (*İşçilere.*) Biliyor musunuz, bunları gerçekten kurban eden nedir? Kim bunları bu hallere düşmesine sebep oldu? (*Herkes sessizce duruyor, bir süre sonra.*) Tabi ki, bilmiyorsunuz. (*Bağırarak, tepinir.*) Hâlâ bilmiyorsunuz? Ben Fergana’dan geldiğimden beri, sizlere her gün anlatmaktan dilim bir hâl oldu! Siz daha kendi hakkınızın ne olduğunu dahi bilmiyorsunuz. Bugüne kadar denedim, izledim, bekledim. Ama hiçbirinizin gözünün açıldığını fark etmedim. Henüz sarhoşlar gibi uyuyorsunuz, ayakta uyuyorsunuz! (*İşçilere yaklaşır ve yüksek bir sesle.*) Ne zaman uyanacaksınız? Ne zaman böyle hor görüldüğünüzü anlayıp, kendinizi böyle hakaretlerden çekip almak için çaba göstereceksiniz? (*Yürür.*) Hayır, bana yazık, o kadar konuşmama yazık.”

İstibdat Kurbanları’nın birinci perdesi Seyit Han’ın inkılap çağrısı ve bunun üzerine Başkan’ın Seyit Han’ı silahla vurup kolundan yaralamasıyla kapanır.

İstibdat Kurbanları adlı tiyatronun ikinci perdesinde bir hoca ve devlet memurunun ölmek üzere olan eşinin ölüm parasını karşılayamayan bir kadına karşı tutumu işlenir. Metinde hoca ve memurun kadına oldukça ukalaca yaklaşımlarda bulunduğu ve durumunu istismar etmeye çalıştığı görülür. Bu perdede ezilen halka karşı dinin ve devletin nasıl araç olarak kullanıldığına dikkat çekilir. Hoca ve memur yozlaşan toplumu simgeler. Burada kendi kültürüne, değerlerine, özüne karşı yabancılaşıp

duyarsızlaşan bir insan modeli söz konusudur. Metinde bu durum Sanavber aracılığıyla ifade edilir:

“Sanavbar: (*Kapı aralığından altın küpe, zincir, bilezik ve yüzüklerini ortaya fırlatır.*) Bırakın teyze, gidecekse gitsin. Bu pislik, hain, belalılar! Alın, bunları satın! Eğer olur da yetmezse, daha bir şeyler bulur, satarız. Fakirler bunların gözünde hor görülüyorsa, benim gözümde aziz insanlar! Defol, defol hadi, çık dışarı, münafık hırsızlar! Fakirlerin başına bela olan, pis boğaz, diktatörler! Hayatta olanın başını, hayatta olmayanın aşını yersiniz, yine doymak nedir bilmezsiniz, mikroplar! Kim yazdı, bu şeriatı, münafıklar? Bir fakirin üzerine kara bulut gibi çökmek, güpegündüz onu yağmalamak, hangi dinin kitabında yazılıdır? “Çık”, diyorum, “Çık!”. Başınızdaki sarığınız, kaftanınız, medrese ve kitaplarınız, tüm Müslümanlara kurban, yem olun siz. İblisler! Şeytan kılıflı molla, hocalar, defol dedim! Tüm insanları leş haline getirdiniz, bulduğunuzu yiyorsunuz, canlı vahşiler!”

Sanavber’in özellikle son cümlesi dikkat çekicidir: “Tüm insanları leş haline getirdiniz, bulduğunuzu yiyorsunuz, canlı vahşiler!”. Yukarıda da bahsedildiği gibi iktidar çeşitli unsurlarıyla insanı yenilme potansiyeline sahip bir av olarak görür. Avını zayıf anında avlamaya çalışır. İstibdat Kurbanları’nda memur, ölmek üzere olan eşinin ölüm parasını karşılayamayan Raziye’yi zayıf anında yakalar ve cüzi bir miktar karşılığında evinin bahçesinin bir kısmını ipotek ettirmeye çalışır. Tüm pazarlık o sırada can çekişen Mirza Bay’ın yatağının başında yapılır. Memur ve hoca için orada can çekişen Mirza Bay sadece bir işten ibarettir. Burada Mirza Bay ve eşi Raziye, Giorgio Agamben’in “değerden yoksun hayat” (2013, s. 166) diye kavramsallaştırdığı insan tipini temsil eder ki buyrulan sınıfın hemen hemen her mensubu böyle görülür.

İkinci perdede özellikle dinin bir ayrımcılık aracı olarak kullanılması eleştirilir. Bunun yanında gösteriş merakı, devlet imkanlarının menfaat amaçlı kullanılması gibi konular da yerilir. Bu konular Türk halklarının yüzyıllardır devam eden sorunlarıdır. Sanat eserleri bu sorunlara dikkat çekmeyi adeta bir görev olarak görür. İstibdat Kurbanları’nın ikinci perdesi de bu amaçla kaleme alınmış izlenimi uyandırır.

İstibdat Kurbanları’nın üçüncü perdesinin konusu “başkaldırı”ya hazırlıktır. Ahmet Can, Kabil Can ve Kasım Can önderliğindeki işçiler bir araya gelir ve kendilerine yapılan haksızlıkları, zulümleri konuşup bunlarla nasıl başa çıkacaklarını konuşurlar. Seyit Han’ın yapmaya çalıştığı devrimi arkadaşları yapmak için planlar yapmaya başlar. Ancak bu devrimin nasıl bir devrim olacağı konusu belirsizdir. Burada bir kabullenmeme söz konusudur. Ancak bu kabullenemeyişe nasıl bir tepkinin verileceği, tepkinin düşünsel

boyutta mı yoksa eylemsel boyutta mı olacağı net değildir. Camus insanların başkaldırı anındaki bu ikilemini şöyle yorumlar: “İnsan, ne ise o olmaya yanaşmayan tek yaratıktır. Bu yâdsıma onu başkalarını ve kendi kendini yok etmeye mi götürür yalnız, her başkaldırma evrensel öldürmenin doğrulanmasıyla mı sona ermelidir, yoksa tam tersine, olanaksız bir suçsuzluğu benimsemeye kalkmadan, usa uygun bir suçluluk ilkesi bulabilir mi, sorun budur” (1985, s. 8). Metinde başkaldırının nasıl sonuçlanacağına dair bir ipucu yoktur. Ancak işçilerden Ahmet Can’ın söylemlerinden bunun kolektif bir hareket olması gerektiği sonucu çıkarılabilir: “Biz bunları elimizde olan kılıçlarla kesip, bitiremeyiz. Bunu da iyice kavrayın artık! Bunlar yeryüzünde bir veya iki milyon kadar değiller. Bunlar bizim gibi azıcık emekçiler kadar değil, belki, her tarafımızı dörder, beşer kişi olarak tepemizde, dört gözle beklemektedirler. Bunları ezmenin, bunların rejimine karşı çıkmanın, kurtulmanın tek bir yolu vardır, o da tüm dünyadaki emekçiler bir olup, dünyayı titreyen bir inkılap yapmamızdır, bundan başka da çaremiz yoktur.” İnkılap yapılması gerektiği konusunda herhangi bir tereddüt yoktur. Ancak inkılabın nasıl yapılacağı kesinleşmiş değildir.

İstibdat Kurbanları’nın üçüncü perdesinde işlenen başkaldırı şiddeti veya türü belli olmasa bile ezilen halkın uyanışına, kendini ona sunulan zorbalıklara karşı var kılmaya karar verişine dikkat çekmesi bakımından oldukça önemlidir. Başkaldırı burada buyrulan sınıfın buyuran sınıfa karşı var oluş çabasıdır. Kendisine dayatılan hayata karşı tutunulan daldır:

“Sözcük olarak karşı gelme, boyun eğmeme, ayaklanma, isyan anlamlarına gelen başkaldırı; fenomenolojik anlamda insanın karşısına çıkan tüm anlamsız/tutarsız/saçma olanları reddedip, bunlara karşılık doğruluğuna inandığı değerleri savunması anlamına gelir. Kendilik değerleriyle dünya değerleri arasındaki kopukluk sonucu absürdün/saçmanın varlığını gören insan, bu saçma karşısında verilmişliğin simgesi olan dünya ile çatışma içerisine girer. Verilmiş olanı kabul etmeyen, ulaştığı benlik bilinciyle verilmiş değıştirme ve yaşama müdahale etme kudretini kendinde gören birey; yazgısallığa teslimiyet ya da yok oluş/kaçış olarak algılanan intihar hallerinin aksine başkaldırını seçer. Farkındalık sürecinin eylem aşamasından sonraki yönelimi olarak ortaya çıkan başkaldırı, yaşamı anlamlı kılmak isteyen bireyin ona tutunma yollarından biridir. Nitekim başkaldırmayan birey, farkındalığın vermiş olduğu eylemsel gücü bu yönde kullanmazsa kendi içindeki çatışmayı durduramaz ve bu çatışma kendi yaşamına son verme/intihar olarak ortaya çıkar” (Geçen, 3-4).

Buyrulan sınıfın buyuran sınıfa karşı başkaldırısı her zaman kolay değildir. Başarıya ulaşılması için her şeyin çok iyi planlanması gerekir. İstibdat Kurbanları’nın

üçüncü perdesinde işçilerin konuşmaları düşünsel bir arka planın olduğuna dair herhangi bir ipucu içermez. İnkılap planının başarıyla gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine dair herhangi bir ipucu da yoktur. Metinden bu anlamda anlaşılan tek şey, inkılap için yeterli enerji ve coşkunun sağlandığıdır. Bu durumu Kasım Can'ın sözlerinden hissetmek mümkündür: “Yeryüzünde zalimler kalmayacaktır, bizim gibi garip, fakir ve emekçiler, bu kara günleri geçirdiği hapislerden özgürlüğüne kavuşarak aydın, parlak bir hayata kavuşacaktır. Son bulsun (Coşkuyla yerinden kalkar.) kan emici zenginler! Diktatör zalim Nikolay ve onun parmaklarında oynayan memurlar! Var olsun mazlum milletler! Bizim gibi haksız iftiralarla ezilen, demirden pençesi olan emekçi halk!” Kasım Can'ın konuşmasında diktatör zalim Nikolay ismi ilgi çekse de bu başkaldırıyı Türklerin Ruslara başkaldırısı olarak değil, işçinin iktidar sahibine bir başkaldırısı olarak değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

İstibdat Kurbanları'nın dördüncü perdesinde dönem toplumunun birçok sorunu ele alınmış ve eleştirel bir dil kullanılmıştır. Evlilik, din, kadına bakış, güce boyun eğen toplum, ahlaki yozlaşma ve yaşanan trajediler... Dördüncü perde dönem toplumunun adeta aynası gibidir. Dönem toplumunun hemen hemen her uygulamasında hayatın doğal akışına bir müdahalenin söz konusu olduğu görülür. Sahnede canlandırılan karakterlerin hemen hemen hiçbiri tam olarak istediği, özgürce seçtiği hayatı yaşayamaz. Ancak birçok toplumda görüldüğü gibi burada da en belirgin müdahale kadın-erkek rolü üzerinden gerçekleşir. Sanavber'in ebeveynleri kendisini silahlı kuvvetler başkanına vermeye razı olmuş durumdadırlar. Sanavber'in isyanı onun yapılan muamelenin yanlışlığının farkında olduğunu gösterir:

“Teyzeciğim, hangi mezhep, hangi dinde var? Gördünüz, anladınız, iki tane eşi olan, zalim ve kan emici birine, hangi insan kızını zorla verir? Canım teyze, el insaf, acıma, şefkat denilen duygular yok mu? Ata dedelerimizin geleneği çürümüş! Benim gibi kızları ve Sultan gibi er yiğitlerin, zamansız ecel ile kara toprağa gömdüler. Bu nasıl bir şeriattır? Bu nasıl bir Müslümanlık? Sevdğin, âşık olduğun biri yanında olmadıktan sonra, bu nasıl bir yaşam, böyle bir hayattansa, ölüm bin kere daha iyi değil mi? Canım teyze, siz böyle günler yaşamadınız mı? Ah, Allah'ım ya! (Ağlar.)”

Sanavber'e yapılan muamele doğal bir muamele değildir. Metinde kadın-erkek rolleri arasındaki farkın doğal farkın çok ötesine geçtiği görülür. Cinsiyet üzerinden görülen bu bozulma aslında bir bütün olarak hayatın her alanına yansıyan bir bozulmadır. Sanavber'in “ata dedelerimizin geleneği çürümüş” sözleri aslında bozulmanın yeni bir durum olduğunu gösterir. Yani aslında toplumda görülen genel bozulma toplumsal

cinsiyet algısına da yansımıştır: “Erkekler ve kadınlar kuşkusuz birbirinden farklıdır. Ama gece ve gündüz, yeryüzü ve gökyüzü, yin ve yang, yaşam ve ölüm gibi bir farklılık değildir bu. Doğrusu, doğadan doğru bakıldığında, erkekler ve kadınlar birbirlerine, örneğin dağlar, kangurular veya hindistan- cevizi ağaçları gibi başka şeylere olduklarından daha yakındırlar. Kişiye özel toplumsal cinsiyet kimliği, doğal farklılıkların ifadesi olmanın ötesinde doğal benzerliklerin bastırılmasıdır da” (Connel, 1987, s. 134). Doğal benzerliklerin bastırılması dinde, ahlakta ve toplumu ilgilendiren hemen hemen her konuda görülmüştür. Sanavber’in “Muhammet’in ümmetini yerle bir ettiler, viran ettiler! Bu haksızlık, bu hürriyet olmayan bir ülkenin halinin, tek sebebi onlar, teyze” sözleri aslında dine yapılan müdahalenin açıkça ifade edilmiştir.

Metinde Kadı Han aracılığıyla toplumun evlilik müessesine yaklaşımda takındığı rol açıkça eleştirilir: “Aptallığınız o kadar ki, erkeğin iyi olup olmadığını bir kenara bırakıp, parası var mı, yurttan şöhreti var mı, var sadece bunlara bakıyorsunuz! Kız bu ateşin içinde yansın, kül olsun, fark etmez!” Ancak toplumun hayata sağlıklı yaklaşımından daha da acı durum ise bunlar neredeyse hiçbirinin bilinçli yapılmamasıdır. Yani aslında her şeyin temelinde iktidarın halka yüklediği, dayattığı hayat biçimi vardır. Çocuklarına özgür ve mutlu bir hayat yaşama fırsatı vermeyen ebeveynlerin bunu bilinçli yapmadığı, buna mecbur kaldığı görülür. Bu da aslında yukarıda bahsedildiği gibi bütüncül bir bozulmanın sonucudur. Bu bütüncül bozulmanın temelinde ise özgürlüğün kaybedilmesi vardır. Özgürlük elden gidince kadın-erkek rolü, evliliğe yaklaşım, din ve ahlak konuları kontrolden çıkar ve her şey daha kötüsünden korunmak için yapılmaya başlanır. İstibdat Kurbanları farklı perdelerde farklı konuları ele alıyor gibi görünse de aslında bütüncül olarak ele alınan bir konu vardır: özgürlüğün kaybı. Özgürlükten ne kadar uzaklaşırsa hayatı daha yaşanabilir kılacak etkenlerden o kadar uzaklaşılır.

İstibdat Kurbanları’nın beşince ve son perdesi inkılabın başlaması ve Seyit Han’ın şehit edilmesiyle sonuçlanır. Seyit Han, özgürlük şehidi olur ve bu anlamda bir ölümsüzdür. İstibdat Kurbanları adlı tiyatro temelde bir başkaldırıyı hikâye eder. Ancak senaryo sadece buna odaklı yazılmamıştır. Senaryoda dönem toplumu hakkında birçok bilgi elde etmek mümkündür. Tiyatro özellikle Türk-Rus ilişkilerine veya Rusların Türkler üzerindeki tahakkümüne dayanmaz. Senaryonun arka planındaki motivasyon daha çok özgürlük ve kitle-iktidar ilişkileri odaklıdır. Bu anlamda aslında iktidarın

hayatın neredeyse tüm ayrıntılarını nasıl etkilediği ortaya konmuştur. Metin devrimi veya başkaldırıyı merkeze koyan bir metin de değildir. Yani metin “bir devrim nasıl yapılır” veya “haksızlıklarla nasıl mücadele edilir” sorularına da cevap vermek için kurgulanmış ideal bir metin de değildir. Metnin amacı dönem toplumuna ayna tutmak ve özgürlüğün önemini vurgulamaktır. Metnin bu anlamda odaklandığı ilişkiler de temelde iktidar ilişkileridir. Yani aslında buyuran sınıf ile buyrulan sınıf arasındaki çatışmalar metnin odağını oluşturur. Metnin değerli kılan özellik ise iktidar ilişkilerinin etkilerini hayatın hemen hemen tüm alanlarına odaklanarak ortaya koymasındır. Örneğin babanın kızına karşı tutumu, dinin istismarı, ahlaki bozulmalar vs. de bir iktidar ilişkisi örneği olarak işlenir. İstibdat Kurbanları eseri, toplumda aslında göz önünde olup fark edilmeyen iktidar ilişkilerine ışık tutan bir eserdir. Eser bu anlamda Foucault’nun iktidarı algılayış biçimine yaklaşıp. Foucault, iktidar görünmez etkisini hastane ve hapishane üzerinden anlatır:

“Foucault’da Hapisane ve Hastane: Her ikisi de gözüken yerlerdir; bunlar birer ışık rejiminin parıltısında ortaya çıkar. Bunlardan örnek olarak Hapisaneyi aldığımızda önümüze bir ışık rejiminin bulantılı görüntüsünde madde halinde bir yapı belirir. Bu ışık rejimi, bu alanda, İktidara bağlıdır. Çünkü o binanın içinde mahkumlar görmeden görünürler, gardiyanlar ise görülmeden görürler. Bu bir ışık rejimi sayesinde gerçekleşebilir. Görülmesi ışık sayesinde mümkün olan hapisane, aslında, taşlardan ve diğer bina kurmaya yarayan malzemelerden oluşmaktadır; işte bu malzemeler ışık rejimi sayesinde güncelleşir” (Akay, 1995, s. 39).

İstibdat Kurbanları’nı özgün kılan özellik de çoğunlukla halka görünmeyen ama onları her anlamda etkileyebilen iktidar güçlerine ışık tutmasıdır. Bu anlamda İstibdat Kurbanları aslında bir sanat eserinin en temel özelliklerinden birini yerine getirir: “farkındalık kazandırmak”. Eserin bir diğer önemli özelliği kazandırılan farkındalığın yerel değil evrensel seviyede olmasıdır. İşlenen konular sadece belli bir kesimi ilgilendiren konular olmaktan ziyade birçok farklı kesimi ilgilendirir. Eserin bu anlamda dönem toplumunun birçok kesimine hem ışık hem de ayna tuttuğu söylenebilir.

4.10. ÖÇ/İNTİKAM

4.10.1. Türkiye Türkçesine Aktarımı

BİRİNCİ GÖRÜNÜM

Bölge başkanı (Sonraki yerlerde başkan olarak geçer): Peki, bu alt sınıf halkın aptallığını kullanıp, ahmak gibi çalıştırıp, onların üstünde hükümetin güzel dönemlerini sürdürmekte miyiz?

Millet vekili (Sonraki yerlerde vekil olarak geçer): Biz daha işimizde insafı unutmadık, daha fakir fukaranın göğsüne zehirli hançerimizi vurmadık. Ne zaman ki, hükümet ile savaş başlatırsak, o zaman fukaranın cezasını vermiş olacağız. Bu fakirlere dikkat etmek lazım. Bu halkın siyaset, coğrafya, tarih gibi bilimlerinden haberi olmaması için tüm imkanlarımızla çaba sarf etmemiz gerekiyor. Eğer bu halk, siyaset, coğrafya, gibi bilimleri öğrenirse, tarihsel durumlardan haberdar olursa, o zaman biz böyle rahat ve feragatte yaşayıp, hükümetteki yönetimimiz tamamen biter, kendimiz ise cehenneme doğru yol alacağız!

Mirza: Doğru, doğru. Her işi öngörmek ve halletmek lazım. Gerçekten de halkı ilim ve mesleği gelişme dönemine izin vermemiz, bölge başkanlarının büyük günahlarından biri sayılır, bence, yani halkın ilmi, mesleği, terbiyesi gelişirse, kendi velayetinin başkanlarına ters düşmeye, onlarla karşı çıkmaya, başkaldırmaya kalkar. İşte, gördüğümüz üzere, Japonya, savaştan sonra ülkede nasıl kargaşalar oldu, hükümete darbeler yapıldı, memleketi özgür etmeye çalıştılar. Ama, bize gerçekten de hizmet eden, albay ve subaylarımız, şehir polislerimiz kuvvetiyle ile ciddi bir şekilde bu olaylara yaklaşarak, bu alt tabaka halka laf öğretiler, özgürlüğe ulaşmayı isteyenleri tutuklayıp, birkaçını öldürüp, kalanlarını harbi mahkemeye teslim ettiler, geride kalanlarını ise Sibirya'ya sürdüler. İşte, o Hürriyet diye bağırانlar, Sibirya'da olma “zevkini” yaşamaktadırlar.

Vekil: Şimdi bizler için mühim olan iş, her bir köy ve şehre polis_müdürleri yardımıyla casusları bırakmak, bu halkı gelişme yolunda hareket ettiren genç muallimler nerede olursa, onları tutuklayıp, hapse attırmak lazım. Okullarını ise, hızlı bir şekilde kapatmak lazım. Halkı eğitmek isteyenler, kendi evlerinde öğretsinler. İkincisi ise, halka eğitim vermeye yemin etsinler.

Zengin: Sayın başkanım. İşte, bu hoca kendileri bana çok değerli, ebediyen arkadaş ve mahallemizin imamıdır. Bugün sizin huzurunuzda bir ricayla gelmemizin nedeni de şudur ki: o mahallede Muhammet Kerim adında bir insan vardı. Onun bir avlusu, “Horoz çağırdı” köyünde üç dört tanob⁶¹ mülkü var idi. Yakınlarda Allah'ın izniyle vefat etti. O rahmetlinin, mahalleden beş yüz som borcu vardı. O borcunu kapatmak maksadıyla,

⁶¹ Tanob – uzunluk ölçü birliği, her bölgede farklı 0,15 tan 0,5 hektara kadar.

avlusunu ve toprağını mahallenin dört beş tane aksakalıyla toplanıp, danıştık ve bu saygın imamımızın adına geçirecektik. İşimizin terse gitmesiyle, birkaç yıldır suratını göstermeyen belalı oğlu Haydarkul babasının vefat ettiğinden haberdar olup, avlu ile tarlayı bizden alma talebinde bulunuyor. Babasının mahalleden borcu olduğunu bilmiyor. Biz başkanımız yönelimiyle, bu konuda ricayla gelmiştik. Siz efendileri ise, o ölen insanın oğlu Haydarkul’u çağırıp, üç dört gün tutuklayıp, tehdit edip, o avluyla yeri bu arkadaşımız, imamın adına tapu yapılmasını konusunda karar verseniz, onunla beraber esrarkeş, haram işlerle uğraşan, halktan çıkan yalın ayak, alçakların da haberi olsun bu olaylardan. Eğer korkmasını sağlarsanız, isteği kaçıp, ev ve tarladan vazgeçip gider. Hoca bunu kanuni bir şekilde efendilerine anlattı mı? Nasıl olsa bile, kafamız çalışıyor!

İmam: Ama, zengin efendimize, bize böyle bir yardım etmezlerse da olmaz ki!

Vekil: Cenab-ı imam, evle toprağı sizin adınıza geçirme hükmünü çıkartacağız.

Zengin: Sayın başkanım, efendilerinden umduğumuz budur. Bir yolunu bulup, işimizi ve dileğimizi gerçekleştirmeye yardım etseniz. Hocamız da hakkınıza duada bulunurlar.

Polis: Sayın başkan, bir yiğidin siz efendimize şikâyeti varmış. Eğer izin verirsiniz, çağıracağım.

Başkan: Nasıl yiğit? Çağır, girsin buraya!

Haydarkul: Size tüm fukaraların babası olan, vilayetimizin hakimine bir konu üzerinde şikâyetinde bulunuyorum: benim bir yaşlı babam vardı. Ben para kazanmak amacıyla, köylerde zenginlerin evinde çalışıyordum. Şimdi gelsem, babam vefat etmiş. İşte karşınızda oturan zengin dedem, babamdan kalan bir avluyla “Horoz çağırdı” köyündeki üç dört tanob tarlayı, bu hoca eniştemizin adına geçirmeye çalışıyorlar. Sizden tek istediğim, ricam şu ki, babamdan kalan o yerleri benim üzerime geçirmeyi emretseniz.

Zengin: Saygın başkanım, bunun babasına lanet olsun, alçak, pislik yetim, halktan çıkan yalın ayak. Bunun lafını dinlemektense, karakola teslim edin. Bu haramın çocuğuna, orada aklını yerine getirsinler.

İmam: Evet, evet, başkan, efendim. Bu çok kötü insan, babasına lanet olsun. Ömründe bir kere bile namaz kılmak için camiye geldiğini görmedim. Gerçekten de zengin efendimizin dedikleri şeriata uygundur.

Başkan: Eşek, köpek! Ne cüretle, bana zengini şikâyet ediyorsun? Suç kendindeymiş!

Haydarkul: Ama, babamdan kalan miras, mülkiyetleri, öz hakkımı talep ediyorum!

Başkan: Nasıl babandan kalan mülkiyet olabilir? Babanı mahalleden beş yüz som borcu varmış. Düşünmeden şikâyet ediyorsun. Bundan anlaşılıyor ki, zengin bu konuda haklı. Sen zaten fena birisin! Polis, götür! Hapse atın pisliğin çocuğunu!

Haydarkul: Başkan babam, beni hapse attırmayın! Tamam, evi tarlayı verdim. Beni özgür bırakın!

Zengin: Başkan efendim, işin üstesinden geldiniz! Teşekkürler ama size! O zaman, sayın başkanım, bugün buyur ederek, bizim kulübemize, bu arkadaşınızla cenap memurları... bugün bir küçük ziyafetimiz var... getirin onları da. Kadı ile binbaşı da gelirler.

Başkan: Cenabı zengin, başka zaman geliriz. Bugün bizi davet etmeyin.

Zengin: Yok, efendim, olmaz, bugün gelmelisiniz. Orada da cenabınıza bir önemli danışmamız gereken konular var. Tabi ki, gelmezseniz, üzülürüm.

Hizmetçi: İşte, buyurun! Zenginlerimizin, memurlarımızın durumu ortada! Mollalarımızda ise, hiç iman yok. Kitabını okurlar. Ama orada yazılanları yerine getirmezler. Memurlarımız ise, zenginlerin dediklerine inanarak, bir çaresizin oğlunu hapse gönderirler. Dünyada hiç düzgün, adaletli, memurlar kalmamış! Ceplerine para girmesi için, çaresiz insanları ezip, parçalayıp yerle bir ediyorlar. İnsaf denilen şey kalmamış!

Polis: Ey, esrarkeş. Ne diyorsun? Gel buraya! Yürü, yürü! Yürü!

İKİNCİ GÖRÜNÜM

Zengin misafirhanesi.

Zengin: Kerim Can, dışarı çık göz kulak ol. Kadılar, başkanlar gelecekti. Sattı Hanım, yemek hazır mı?

Kerim Can: Efendim, kadı hoca ile binbaşı baba geliyorlar.

Binbaşı, kadı: Selamünaleyküm, Evet, zengin bey, biz geldik. Biraz geç kaldık, kusura bakmayın.

Zengin: Efendiler, neden üzüleyim ki? Siz varsınız ki, benim başım dik!

Zengin: Sattı Han, gel de sofraya bezlerini getir!

Kadı: Zengin paşam, bu günlerde kalbimi biraz keder hapsedmiş. Şaşkın bir durumdayım.

Zengin ile binbaşı: Efendim, neden kederleniyorsunuz ki? Bizler var olduğumuz müddetçe, üzüntü çekmeyin. İnşallah, her konuda yardımcınız oluruz.

Kadı: Gerçeği söylemek gerekirse, seçim zamanı yaklaşıyor. Bu konuda biraz korku içindeyim. Eğer işsiz kalırsam, harcadığım paraları kimden temin edeceğim, düşüncesi var üzerimde. Daha geçen seçimlerde savurduğum paraları daha toparlayamadım.

Zengin: Paşam, çok değişik laflar söylüyorsunuz. Ben, bir iki siz halletmemiz gereken işleri size getireyim. İş bitince işte, böyle fena işlerden bir şeyler kazanırsınız. Yavaştan yerini doldurursunuz. Seçimler zamanı geldiğinde de tüm memurları toplayıp, güzelce bir konuşma yapacağız, bizim emirlerimizi yerine getirirler. Yine efendimiz kendi yerinde kalırlar.

Binbaşı: Ben bu insana çok şaşıyorum. Paşam, diyorum ya, biz varken, hiç sıkıntı çekmeyin. Kendimiz ayarlarız her şeyi. Hiç üzüntü de çekmeyin.

Kerim Can: Efendim, başkanlar da geliyorlar.

Başkan, vekil, defterci: Oh, oh, kadı bey, binbaşı, sizler de burada imişsiniz?

Binbaşı: Siz efendileri nerede olurlarsa, biz de orada olacağız!

İşan, kadı: Efendileri birkaç gündür mahkemede görünüş vermiyorlar?

Binbaşı: Saygın işanım, kadı efendimiz üzüntü çekiyorlar.

Vekil ile defterci: Neden üzüntüde kaldınız? Biz de bilelim.

Binbaşı: Kadı efendimiz seçimler yaklaştığı için biraz korkuyorlar.

Vekil: Ey, işan, kadı, üzülmeysin! Ben kendim düzeltirim her şeyi.

Zengin: Sattı Han, git, yemeklerini getir! Kerim Can'a söyle, semaver kaynadıysa, bize bir çay demleyip getirsin. Başkan efendim, benim lafımı önemseyip, geldiğimizden çok memnun oldum, gelmeyecekler diye, korkuyordum.

Başkan: Zengin efendim, sizin lafınızı yerde bırakamayarak, geldik!

Zengin: Paşam, bu mal-mülk hepsi sizin! Zaten, kazanımımız sizlerin sayesinde. Sizler olmasaydınız, biz bu kadar devleti nereden buluruz? Sizler yardım edersiniz, biz mülk kazanırız!

Kadı: Efendim, işan, başkan – bizim hepimiz de size güvenerek yaşıyoruz hayatı! Sizler hayatta olduğunuz sürece, kimseden korkmayacağız.

ÜÇÜNCÜ GÖRÜNÜM

Zenginin misafirhanesi.

Zengin: Sattı Han, içeri gir de benim çantamı getir, oğlum! Bir çay getir, döküverip oturur musun? Ben vesika ve belgeleri bir gözden geçireyim. Süresi dolmak üzere olanlar var mıdır? Eğer süresi dolanlar varsa, düzeltip, mahkemeye teslim edip, yargıç, bölge başkanı

yardımla avluya tapu yaptırayım, bir azarlayayım onları! Oğlum, Sattı Han, bir insanın avlusu eğer iyi bir yerse, zorlukla alıp, seni evlendirip, o zorlukla alacağımız evi de sana vereceğim. Hizmetini iyice yap!

Kerim Can: Efendim, köydeki size borçlu olan Haşim Can ağabey geldi. Kapıda bekliyor. İzin verirsiniz, çağırayım.

Zengin: Çağır, gelsin... Peki, paranın üzerinden kazandığınızı vermeyeceksiniz, ya da yerine başka bir şey de getirmeyeceksiniz öyle mi? O para benim param. Bir ayda ne kadar faiz doğardı? Müddeti bayağı uzattınız! Yarın vereceğim, öbür gün vereceğim, diyerek geldiğiniz gün de işte bugün görüyorum. Hadi, parayı getirdiniz mi ya da yine boş ellerinizle mi geldiniz?

Haşim Can: Efendim, çoğu insandan para istedim, ama bulamadım. Yine sizin huzuruza geldim. Bir ay süre verin, belgelerimi iptal ettirmeyin, diye gelmişim.

Zengin: Ya, siz karınızdan boşanasınlar, karılarınızdan boşanasınlar... Sizlere aslında merhamet göstermek- ... yemek imiş. Kalk, kalk hadi, gözümden görünme! Yarın karının şalvarına kadar mühür vurdurayım! Sonra gözünüz açılır, siz hırsızların!

.

Mirzarahim, Mümin Can: Selamünaleyküm, zengin atam! Biz karşınıza bir ricayla geldik. Bugün kiblemiz olan – babamız bu alemi terk ettiler. Merasim için paramız yok. Eğer mümkünse, bir iki yüz som para borç verseniz bize. Taziyelerimiz geçtikten sonra parayı bulup size geri getiririz.

Zengin: Ha, size şimdi zengin atanız lazım mı oldu? Ben babanızla kaç senedir bir mahallede yaşadıysam, bir kere bile masasına oturup yemeğini yememişim, şimdi cenazesi için para mı bulayım? Benim boşuna harcayacak param yok!

Mirzarahim, Mümin Can: Zengin Atam, şöyle bir zor durumlarda kimden para isteyebiliriz? Mahallenin büyüğü sizsiniz, siz olmadan hiç işimiz hal olmaz. O yüzden sizin huzuruza geldik.

Zengin: Tamam, tamam, ben veririm. Ama annenizden, evinizde güzel bir halı olduğunu duymuştum. Onu getiriveriniz. Ben size parayı sonra veririm. Ne zaman borcunuzu getirirseniz, sonra gelir halıyı benden alırsınız.

Mirzarahim, Mümin Can: Buyurun, efendim, halıyı getirmiştik.

Zengin: Tamam, tamam. İşte, iki yüz som, alınız. Bir hafta süre size. Eğer bir hafta içinde bulamazsanız, halı benim olur. Hadi, gidiniz, bugün geç oldu, yarın cenazeyi kaldırınız.

Taziye günü bana bir kaliteli kaftan giydirmeyi unutmazsınız, değil mi? Böyle işte, zamanı gelirse, yardım da ederiz...

.

Zengin: Kerim Can, sen atlara yonca kesip ver! Sonra kutuları gizle! Sattı Han'ı benim yanım çağır!

Sattı Han: Efendim, baba? Beni çağırttınız mı?

Zengin: Evet, çağırdım. Abdest için güneşe su bırak, yarın sabahleyin abdest alacağım. Sonra misafirhanenin kapısını kapatıp, çıkıp git. Biraz uzanmazsam, olmaz. Çok misafir ağırladım, yoruldum...

.

Hırsızlar: Eh, karından boşanası zengin! Elimize düştün! Şimdi yardımcıların elimizden seni alsınlar! Herkese küfür ettin, evlerini elinden aldın, ne kadar fakiri evsiz bıraktın, kendini kaybettin, öyle mi? Şimdi nasılsın? Son halin buymuş!

Zengin: Canım kardeşlerim, ikinci kez yapmayacağım, söz veriyorum, bu kez affediniz!

Haydarkul: Corabaşı ağabey, bu zalim, kan sömürücünün lafına kulak vermeyin. Bana izin verin bir kurşun ile cezasını veriyim! Bir belaya giresim var.

Diğer bir hırsız: Hele şuna bak, ne zamandan beri insan vuracak hale geldin? Bu işleri bizim gibi kalbinde ateşi sönmeyenler yapar! Biliyor musun, bu zengin beni eşliğinde otuz sene boyunca çalıştırıp, bir kuruş bile vermeden, tekme tokatla kovmuştu. İntikamı ben alacağım!

Haydarkul: Ne diyorsun, seni otuz sene çalıştırmış, beni evsiz bırakan işte bu karısından boşanası zengindir!

Diğer bir hırsız: Corabaşı ağabey, içeriden çıksalar, ben kendim isteyip, kurşunla vurmadan, Semerkant'tan getirdiğim bu bıçağımla etini Çin usulü kuşbaşı şeklinde hazırlardım.

Hizmetçiye tutan hırsız: Ne kadar boş laflar ediyorsun? Yonca keser gibi saman kıyıcı ile kafasını teninden ayırtacaksın, bitti gitti!

Corabaşı: Çek, karısından boşanasıları! Hepiniz masayı getirin. (*Hizmetçi'ye.*) Biz hepimiz de yurdundan uzak kalan, dargın insanlarız! Senin malına ihtiyacımız yok! Senin gibi hainlerin canını almak lazım!

Perde iner.

Biter.

4.10.2. Tematik İnceleme

Hamza Hekimzade Niyazi'nin Öç eseri izleksel kurgu itibariyle Doğu toplumlarının içinde bulunduğu sancılı sürece yönetici ve idarecilerin gözünden eleştirel bir bakış açısı sunar. Anlatı, derin anlam dizgeleri bakımından kolektif bir yaşam düzeninde uyulması gereken kurallar bütünü'nün yönetici düzleminde ne denli ihlal ve iğfal edildiğini gözler önüne serer. Doğu toplumlarının içinde bulunduğu gelişmemişlik ve ilerlemeden yoksun yaşam şartlarının bir bakıma kendiliğinden olmadığı; toplumu yöneten kişiler tarafından bizzat oluşturulduğu gerçeği anlatının temel sorunsalını oluşturur.

Öç, bölge başkanının yanında bulunan heyete sorduğu; **“Peki, bu alt sınıf halkın aptallığını kullanıp, ahmak gibi çalıştırıp, onların üstünde hükümetin güzel dönemlerini sürdürmekte miyiz?”** şok edici soruyla başlar. Soru, temel olarak Doğu toplumlarının içinde bulunduğu geri kalmışlık düzeyinin aslında yönetici tabaka tarafından planlı bir proje olduğu gerçeğiyle tüm insanlığı yüzleştirir. Yöneticilerin halkın üzerinden kendilerine şaşalı bir saltanat kurduğunu dile getiren yazar bu şatafatın nasıl oluştuğu sorusuna da yine halkın kendilerini yönetmek için seçtiği milletvekilin sözleriyle cevap verir; **“Biz daha işimizde insafı unutmadık, daha fakir fukaranın göğsüne zehirli hançerimizi vurmamak. Ne zaman ki, hükümet ile savaş başlatırsak, o zaman fukaranın cezasını vermiş olacağız. Bu fakirlere dikkat etmek lazım. Bu halkın siyaset, coğrafya, tarih gibi bilimlerinden haberi olmaması için tüm imkanlarımızla çaba sarf etmemiz gerekiyor. Eğer bu halk, siyaset, coğrafya, gibi bilimleri öğrenirse, tarihsel durumlardan haberdar olursa, o zaman biz böyle rahat ve feragatte yaşayıp, hükümetteki yönetimimiz tamamen biter, kendimiz ise cehenneme doğru yol alacağız!”** bu bakımdan milletvekilinin sözleri Doğu toplumları için Bergson'un deyişiyle “elen vital” düzeyde yaşamsal bir uyarı niteliği taşır. Halkın siyaset, coğrafya tarih gibi bilimlerden haberinin olmamasını isteyen milletvekili bir bakıma kendileri için sorgulayan bir halkın daha büyük bir tehdit olduğu gerçeğinin farkındadır.

Freud, kitlenin gerçek ve düzmece konusunda kuşku nedir tanımadığını ve kendisinden büyük bir gücün varlığının bilincinde yaşadığını vurgular. Dolayısıyla kitlenin otoriteye inançla bağlı olduğunu ve hoşgörüsüz olduğunu söyler. Üstün bildiği kişilerde aradığı, güçlülük hatta zorbalıktır. Kitlenin egemenlik ve baskı altına alınmaktan hoşlandığını ve geleneğe karşı sınırsız bir saygı duyduğundan bahseder (Freud, 2012 s.

18-19). Bu bağlamda Doğu toplumlarının yöneticilerinin ve din adamlarının kendilerine oluşturmak istediği kitle tam olarak böyle bir kitledir. Baskı ve zulümler karşısında susacak dahası her türlü zorbalığa karşı sesini çıkarmayacak bir kitle beklenmektedir. Nitekim özgür düşünce, eleştirel yaklaşım ve bireysel hak ve özgürlüklerini arayan bir toplum yöneticiler için potansiyel bir tehlike niteliği taşımaktadır.

Tiranlaşan bir yönetim, halkı kendi geleceği için bir yakıt olarak görmekten asla çekinmez. Bu bakımdan halkın bilimsel anlamda üst düzey olması yalnızca parayı ve gücü elinde bulunduranlar için büyük bir tehdit niteliği taşır. Nitekim anlatıda Mirza'nın söylediği; Her işi öngörmek ve halletmek lazım. Gerçekten de halkı ilim ve mesleği gelişme dönemine izin vermemiz, bölge başkanlarının büyük günahlarından biri sayılır, bence, yani halkın ilmi, mesleği, terbiyesi gelişirse kendi velayetinin başkanlarına ters düşmeye, onlarla karşı çıkmaya, başkaldırmaya kalkar. (...) İşte, o Hürriyet diye bağırırlar, Sibiry'a da olma "zevkini" yaşamaktadırlar." sözleri bilimsel anlamda kendini geliştiren toplumun yöneticiler için ne kadar büyük bir tehlike olduğunun göstergesidir. Nitekim onlar için en büyük tehlike cedit öğretmenleridir. Cedit öğretmenleri bir şekilde halktan soyutlanacak ve hapse atılacaktır. Böylelikle onlar için en büyük tehlike ortadan kaldırılacaktır.

Hamza Hekimzade Niyazi'nin Öç adlı tiyatro eseri bağlamsal gönderme bakımından yönetici tabaka ve halk arasındaki diyalektik ilişkiyi gözler önüne serer. Bu diyalektik ilişkide milletvekilinin söylemiş olduğu; "Şimdi bizler için mühim olan iş, her bir köy ve şehre polis_müdürleri yardımıyla casusları bırakmak, bu halkı gelişme yolunda hareket ettiren genç muallimler nerede olursa, onları tutuklayıp, hapse attırmak lazım. Okullarını ise, hızlı bir şekilde kapatmak lazım. Halkı eğitmek isteyenler, kendi evlerinde öğretsinler. İkincisi ise, halka eğitim vermeye yemin etsinler." sözleri açar ibare niteliği taşımaktadır. Nitekim tiranlaşan yönetim gözlerini karartmış ve kendi varlığını devam ettirmek için yokluğa sürükleyecek insanlar aramaktadır. Para ve güç onların yücelik değerlerinin en üst noktasında durmaktadır. Bu bakımdan Zengin'in söylemiş olduğu; "Sayın başkanım. İşte, bu hoca kendileri bana çok değerli, ebediyen arkadaş ve mahallemizin imamıdır. Bugün sizin huzurunuzda bir ricayla gelmemizin nedeni de şudur ki: o mahallede Muhammet Kerim adında bir insan vardı. Onun bir avlusu, "Horoz çağırdı" köyünde üç dört tanob mülkü var idi. Yakınlarda Allah'ın izniyle vefat etti. O rahmetlinin, mahalleden beş yüz som borcu vardı. O borcunu kapatmak maksadıyla,

avlusunu ve toprağını mahallenin dört beş tane aksakalıyla toplanıp, danıştık ve bu saygın imamımızın adına geçirecektik. İşimizin terse gitmesiyle, birkaç yıldır suratını göstermeyen belalı oğlu Haydarkul babasının vefat ettiğinden haberdar olup, avlu ile tarlayı bizden alma talebinde bulunuyor. Babasının mahalleden borcu olduğunu bilmiyor. Biz başkanımız yönelimiyle, bu konuda ricayla gelmiştik. Siz efendileri ise, o ölen insanın oğlu Haydarkul’u çağırıp, üç dört gün tutuklayıp, tehdit edip, o avluyla yeri bu arkadaşımız, imamın adına tapu yapılmasını konusunda karar verseniz, onunla beraber esrarkeş, haram işlerle uğraşan, halktan çıkan yalın ayak, alçakların da haberi olsun bu olaylardan. Eğer korkmasını sağlarsanız, isteği kaçıp, ev ve tarladan vazgeçip gider. Hoca bunu kanuni bir şekilde efendilerine anlattı mı? Nasıl olsa, kafamız çalışıyor!” sözler, söz konusu tiranlaşan kişilerin sınır tanımadığının açık göstergesidir. Zengin, imam, milletvekili ve bölge başkanı arasında geçen bu diyaloglar yalıtılmışlığın en net göstergesi olarak karşımıza çıkar.

Snyder, Tiranlık Üzerine adlı eserinde; siyasi liderlerin olumsuz bir örnek oluşturduklarında, mesleki konularda verilen taahhütlerin yerine getirilmesinin daha önemli olduğunu ve otoritelerin, itaatkâr memurlara ihtiyaç duyacağından bahseder (2019 s.34). Bu bağlamda cedit öğretmenlerine ve halka karşı takınılan tavır, onları itaat eden bir yapıya büründürmek için her türlü tehdit ve zorbalıkla bütünleşecektir. Haydarkul’un babasından kalan malları istedikten sonra ona karşı takınılan tavır da böylesi zorbalığın net göstergesidir. Sırasıyla önce Zengin’in; “Saygın başkanım, bunun babasına lanet olsun, alçak, pislik yetim, halktan çıkan yalın ayak. Bunun lafını dinlemektense, karakola teslim edin. Bu haramın çocuğuna, orada aklını yerine getirsinler.” sözleri ve devamında İmam’ın tarlaları kendi üzerine geçirmek için söylediği; “Evet, evet, başkan, efendim. Bu çok kötü insan, babasına lanet olsun. Ömründe bir kere bile namaz kılmak için camiye geldiğini görmedim. Gerçekten de zengin efendimizin dedikleri şeriata uygundur.” sözler, tam anlamıyla tiranlaşan yöneticilerin halkı kendilerine itaat ettirmek için başvurdukları yolları göstermektedir.

Zengin ve İmam’ın bu sözleri üzerine bölge başkanının sarf ettiği; “Eşek, köpek! Ne cüretle, bana zengini şikâyet ediyorsun? Suç kendindeymiş!” yakışıksız ifadeler tam anlamıyla kurulan düzenin uygulamaya konulmasının dışavurumudur. Bu bakımdan Haydarkul’un; “Ama, babamdan kalan miras, mülkiyetleri, öz hakkımı talep ediyorum!” diyerek kendi hakkını istemesi üzerine başkanın; “Nasıl babandan kalan mülkiyet

olabilir? Babanı mahalleden beş yüz som borcu varmış. Düşünmeden şikâyet ediyorsun. Bundan anlaşılıyor ki, zengin bu konuda haklı. Sen zaten fena birisin! **Polis, götür! Hapse atın pisliğin çocuğunu!**” sözleri, elindeki otoriter güçle birlikte tüm isteklerini yerine getirmek için dini bir araç olarak gören zihniyetin doğruluk ve hak karşısındaki cehennemleşen yüzünü gözler önüne serer.

Toplumsal değerlerinden ve geçmişinden yalıtarak sloganik söylemlere tutukladığı kişiler, ideolojiler için birer ‘kurban’dır. Bu kurbanların ussal ve niteliksel üstünlüklerinden çok, niceliksel ve içgüdüsel durumları ile ilgilenen idolojiler, kaynak temin etmek üzere daima, okul, siyasi parti gibi kitle kurumlarını hedef seçerler (Korkmaz, 2014, s.97). Anlatıda olay örgüsünün siyasi parti ve okul arasında geçtiği gerçeği, bizi anlatının ideolojik anlamda kendisine yitik kurbanlar aradığı noktasına götürür. Dinin kişisel zevk ve menfaatler uğruna suiistimal edilmesi toplumsal anlamda ahlaki çöküşün başlangıcıdır. Bu bakımdan söz konusu zihniyet kendisine sınırsız bir açılım alanı sunarken aynı zamanda evrensel hakikatlerin yıkıcılığına soyunmuş ve bu sınırsız alanı örtük bir yasa haline getirmiştir. Nitekim anlatıda gelişen olaylar dizgesini yorumlayan hizmetçinin söylemiş olduğu; “İşte, buyurun! Zenginlerimizin, memurlarımızın durumu ortada! Mollalarımızda ise, hiç iman yok. Kitabını okurlar. Ama orada yazılanları yerine getirmezler. Memurlarımız ise, zenginlerin dediklerine inanarak, bir çaresizin oğlunu hapse gönderirler. Dünyada hiç düzgün, adaletli, memurlar kalmamış! Ceplerine para girmesi için, çaresiz insanları ezip, parçalayıp yerle bir ediyorlar. İnsaf denilen şey kalmamış!” sözler, tam anlamıyla böylesi bir ahlaki çöküşün ifadeye dönüştürülmüş halidir.

Zengin, Kerim Can, Binbaşı, Kadı, milletvekili ve bölge başkanının seçime yönelik konuşması; temin edilecek paraya dönük kurulan kirli ittifakların açığa çıkmasını sağlar. Kadı’nın söylemiş olduğu; “Gerçeği söylemek gerekirse, seçim zamanı yaklaşıyor. Bu konuda biraz korku içindeyim. Eğer işsiz kalırsam, harcadığım paraları kimden temin edeceğim düşüncesi var üzerimde. Daha geçen seçimlerde savurduğum paraları daha toparlayamadım.” sözler halk üzerinde oynanacak oyunlara yönelik söz konusu kirli ittifakın dışavurumudur.

Anlatı, Zengin’in Haydarkul’un babasına attığı iftiraların bedelini ödemesiyle sonuçlanır. Bu noktada hırsızların Zengin’e söylemiş olduğu; “**Eh, karından boşanası zengin! Elimize düştün!** Şimdi yardımcıların elimizden seni alsınlar! **Herkes küfür**

ettin, evlerini elinden aldın, ne kadar fakiri evsiz bıraktın, kendini kaybettin, öyle mi? Şimdi nasılsın? Son halin buymuş!” sözler, alınan intikamın dışavurumudur. Bir diğer hırsızın söylediği; “Hele şuna bak, ne zamandan beri insan vuracak hale geldin? Bu işleri bizim gibi kalbinde ateşi sönmeyenler yapar! Biliyor musun, bu zengin beni eşiğinde otuz sene boyunca çalıştırıp, bir kuruş bile vermeden, tekme tokatla kovmuştu. İntikamı ben alacağım!” sözleri ise yıllardır hor görülen, dışlanan ve hakkı olanın teslim edilmediği insanların bir başkaldırısı olarak karşımıza çıkar.

Hamza Hekimzade Niyazi’nin *Öç* adlı tiyatro eseri yönetici düzeyinde tiranlaşan kişilerin güç ve para için yapacaklarının sınırının olmadığına dair eleştirel bir yaklaşım sunar. Bu bakımdan anlatı, arka plan kültüründe tarihsel bağlam itibariyle Doğu toplumlarının içinde bulunduğu kronikleşen sorunlarına bir ayna tutar. Tarihsel bağlam itibariyle 19. yüzyılın sonları Doğu toplumları için Batı’daki gelişmelerden ve ilerlemelerden kopuk bir döneme göndermede bulunur. Bu bakımdan yazarın hemen hemen bütün eserlerinde çağın Doğu toplumları üzerindeki yıkıcılığına ve yıpratıcılığına karşı eleştirel bir yaklaşım ve öneriler bütünü vardır. Yazar genel olarak anlatılarda din ve siyaset gibi toplumsal tabakanın çevrenini oluşturan olguların kişiler tarafından kullanıldığını ve buna karşın toplumun bilimle kendini geliştirerek eleştirel bir yaklaşıma ulaşmasını ister. Anlatılarda kullanılan karakterler her türlü hırs ve kişisel çıkarları uğruna toplumun geleceğini tehlikeye sokacak olan tiranlaşan karakterlerdir. Bu karakterlerin toplumdan izole edilebilmesi için toplumun gelişimini sağlayacak bireylerin tarih, coğrafya, siyaset ve diğer bilimleri öğrenmesi ve açıları değiştirmeleri gerektiği üzerinde durur.

4.11. KİM DOĞRU?

4.11.1. Türkiye Türkçesine Aktarımı

Bir perdelik komedi

Oyuncular:

Kadir Can – bir aydın, 27 yaşında

Meryem – Kadir Can’ın eşi, 22 yaşında

Halmat – Kadir Can’ın hizmetçisi, 25 yaşında

Ruzvan – Meryem’in hizmetçisi, 19 yaşında

Kadir Can'ın evi: iki tarafta iki kapı ve iki pencere, pencerelerin altında birer taneden yatak, yatakların ortasında bölme, ortada masa ve sandalyeler, evin köşesinde dolap var. Yatağın yanında küçük masa olup, onun üzerinde ayna, parfüm ve makyaj malzemeleri. Meryem üzgün oturduğu halde perde açılır. Rozvan mektup getirir. Müzik “Segâh” makamını çalar.

Meryem: *(Elindeki mektubu sesli okumaya başlar)*. “Sevgili Meryem Hanım! Ben sizin aşkınızdan husursuzluk çekiyorum. Beş-altı gündür sizinle buluşabilir miyim, diye çok endişelendim, ama gerçekleştiremedim. Yarınki Taşkent’e gidecek olan trenle oraya geleceğim. Eğer o gün herhangi bir yol bulup, çıkıp gelemezseniz, benimle görüşemezsiniz. Eğer beni görmek istiyorsanız, gece saatlerinde benim yanıma gelin, ben sizi karşılayacağım. Saygıyla, sevgiliniz, Kasım Can”. *(Mektubu okuyup bitirir)*. Ah, bunu nasıl yapacağım? Gitmeyecek olursam, sevgilim Taşkent’e gidiyor. O zaman onunla bir ay boyunca buluşamam. Mektubu de erkenden göndermemiş ki, ben de kocama, baba evime gideceğim diye giderdim buradan. Of, çok zor durumda kaldım ya! *(Biraz düşünür.)* Buldum, buldum! Yemeği suya dökerim da Kadir Can gelip, “Yemek yaptın mı?” diye sorduğunda, “Yok, yapmadım”, diye cevap vereceğim. Ondan sonra “Neden yemek yapmadın?”- diye bağırarak. Ben de sesimi yükseltirim. Böylece, büyük kavga çıkarırız. İşte o zaman Kadir Can bana sinirlenir ve ayrı yerde yatar. Kadir Can uyuduktan sonra sessizce kalkıp, yerime Ruzvan’ı yatırıp, sevgilimin yanına giderim. İşte, buyurun! Bunun da çaresini buldum.

Sevinir, çıkıp gider. Kadir Can elinde mektubu ile içeri girer, okumaya başlar.

Kadir Can: “Sevdiğim, Kadir Can! Sizin de haberiniz olsun ki, bugün annem ve evdekiler köye gittiler, ben ise, evde kardeşlerimle yalnız kaldım. Yarın sabahleyin ben de gideceğim. Eğer, bana olan sevginiz gerçek ise, ne yapar eder akşam saat on gibi gelin. Gelirseniz, avlunun arka tarafından gelin ve haber vermeye çalışın. Ben kardeşlerimi uyutup, yanınıza çıkarım. Eğer gelmezseniz haberiniz olsun ki, ben köyden bir iki ay kadar ancak geleceğim, diye sevgiliniz Zeynep”. *(Mektubu okuyup bitirir)*. Ah, şimdi ne yapacağım? Bu mektubu ben dükkandayken göndermedi ki, oradan doğru oraya geçirdim. Bugün sinema, ya da tiyatro yok ki, bahane edip gidebilsem. Eğer gitmezsem, sevdiğim köye gider ve bir iki ay boyunca buluşamayız. *(Düşünür.)* Artık, bir hile düşünmeliyim. *(Düşünür.)* Evet buldum! Yemek zamanında “Yemeği tuzunu az koymuşsun, ya da tuzlu yapmışsın” diye yalan uydurarak, kavga çıkaracağım. *(Güler.)*

Meryem uyuduğunda, Holmat'ı yerime koyarım ve sevgilimin yanına giderim. (*Yine güler.*) Ölme! Benim çok aklım var!.. Şimdi iş başına geçmeliyim. Dışarı çıkıp Holmat'a söyleyip, onu uyarayım.

Çıkar ve bir süre sonra sağdaki pencereden Kadir Can ile Halmat görünürler, soldaki pencereden Maryam ile Ruzvan da görünür. Kadir Can Halmat'a bunu yap, onu yap diye işaret ediyor. Meryem de Kadir Can'ın yaptığı işaretleri yaparak Ruzvan'a olayı anlatıyor.

Halmat! Bir süre sonra, ben öksürdüğümde, şu pencereden sessizce girer, benim yerime yatacaksın. Anladın mı?

Meryem: Ruzvan! Birazdan ben öksürdüğüm zaman şu pencereden yavaş içeri gireceksin ve benim yerime yatacaksın. Olur mu?

Pencerenin önünden geçerler. Meryem kendi kapısından içeriye geçip oturur. Kadir Can aceleyle girer, konuşmaya başlar.

Kadir Can: Ruzvan, hey, Ruzvan!

Ruzvan: (*Girer.*) Efendim! Bir şey mi dediniz?

Kadir Can: Yemek hazır mı?

Ruzvan: Yemek yapmadık.

Kadir Can: (*Mutlu olur, izleyicilere bakar.*) Of! Bana çok güzel bir bahane bulundu! (*Ruzvan'a bakar.*) “Yemek yapmadık!” Neden yemek yapmadınız?

Ruzvan: Bilmiyorum. Hanımım sabahtandır ağlayıp, hiçbir lafıma cevap vermiyorlar.

Kadir Can: Git, hanımına seslen, gelsin buraya!

Ruzvan: Ah, işte, kendileri geldiler.

Ruzvan odadan çıkıp gider. Kadir Can, Meryem'in yanına gelir ve yüksek sesle konuşmaya başlar.

Kadir Can: Evet! Neden yemek hazırlamadın? Biliyorsunki, ben pazardan aç gelirim, orada benim büyük teyzem yok ki, bana yemek hazırlayıverse!

Meryem: Niye bana bağıriyorsunuz? Pazarda büyük teyzeniz olmasa bile, sevdiğiniz var! O yapsın size yemeğinizi!

Kadir Can: Ne? Hangi sevdiğim bana yemek yapacakmış? Benim öyle bir sevdiğim yok!

Meryem: Ben sizi çok iyi biliyorum, sevdiğiniz başka birisi olduğunu ve ona yazdığınız mektupları da çok iyi biliyorum ve onun yazdığı mektupları da gördüm.

Kadir Can: Hani nerede o sevdiğimden gelen mektup? Kimmiş benim sevdiğim?

Meryem: Sevdığınız kim olduğunu kendiniz biliyorsunuzdur!

Kadir Can: *(İzleyicilere bakarak.)* Sevdığımı tabii ki çok iyi bilirim! *(Meryem'e bakar.)*

Hayır, bende öyle şeyler olamaz, belki de sende vardır. Ama ben eğitilmiş, hayattan anlayan, düzgün bir eş isteyen bir insanım.

Meryem: Benim de hiç sevdiğim insan yok, belki de siz yanlış düşünceler sizde vardır. Ben de eğitilmiş, düzgün hayat eşi isteyen kadını. Sizin sevdiğinizin mektubu bende var.

Kadir Can: Hani, nerede o mektup? Göster bakayım – kimmiş benim sevdiğim?

Meryem: *(Orayı burayı arar.)* Biliyorsunuz, sevdiğiniz kim olduğunu!

Kadir Can: Ama, nerede o mektup?

Meryem: *(Ağlamak üzere.)* Sinirden yırtmışım, keşke, saklasaydım, şu an gösterip rezil ederdim sizi.

Kadir Can: Yalan! Bende öyle rezalet işler hiçbir zaman olmaz! Böyle yapmaya devam edersen, seninle boşanırım.

Meryem: Boşanacaksanız, boşanalım! Ben de çok sıkıldım bu hayattan!

Kadir Can: Tamam, tamam! Sen kendi yatağna git yat, konuşmayacağım seninle! *(Gitmeye başlar.)*

Meryem: Ben de sizinle konuşmak istemiyorum aslında, sizin yanınıza gideyim diye, can atmıyorum!

Kadir Can: Birazdan göreceğiz *(Alay ederek.)* “Ah, canım-manım” diyerek gelmenizi!

Meryem: Oh, hoşunuza mı gidiyordu? Sizin yanınıza gitmeyeceğim dedim ve gitmeyeceğim!

Kadir Can: Tamam yoksa, kim kimin odasına gelirse, ala hastası olsun!

Meryem: Tamam, ondan daha fazlası, cüzzam olsun!

Kadir Can gider, odasında uzanır.

Ruzvan! Hey, Ruzvan! Kendin bir şeyler hazırlayıp, yiyip uyu tamam mı?

Kadir Can ile Meryem kendi yerlerine yatarlar. “Uyu, ey kuzum” müziği çalar. Saat ona ses verdikten sonra ikisi de yerlerinden kalkıp, öksürürler. Halmat sağ pencereden, Ruzvan sol pencereden eve girerler. Kadir Can ile Meryem ise onları yerlerine yatırıp, farklı işaretlerle iki tarftan çıkıp giderler. Halmat ile Ruzvan biraz yattıktan sonra, yavaştan öksürmeye başlarlar, korkudan ürperirler, sonra yine öksürürler, bölmenin iki tarafından bakarak birbirlerini görürler ve mutluluklarını ifade ederler. Yerlerinden kalkıp, patronlarının kıyafetlerini giyerler, süslenirler. Halmat bölme arkasından bakar ve utanır. Ruzvan da aynı şekilde yapar. Sonra Halmat bölmenin bir tarafından, Ruzvan ikinci tarafından yavaştan bakışarak, birbirlerine yürümeye başlarlar. Sonunda, Halmat koşarak gelir ve Ruzvan'ın arkasından tutup sarılır, Ruzvan kaçır.

Halmat: Gözlerinize kurban olayım! Ben sizi efendimizin eşi zannetmiştim, sizmişsiniz!

Ruzvan: Of, kalbim paramparça oldu ya... Ben sizi Kadir Can Efendi zannettim, sizmişsiniz! Efendimiz neredeler?

Halmat: Beni yatırıp, çıkıp gittiler! Hanım neredeler?

Ruzvan: Hanım da beni yatırıp çıkıp gittiler!

Halmat: O zaman, çok rahatmışız demek ki! Canım, sizi de görebileceğimiz gün varmış kaderimizde! Buyurun ay yüzlüm! Rahatça konuşup, dertleşelim birazcık!

Kanepenin bir tarafına birisi, ikinci tarafa ikincisi otururlar. Yavaş yavaş birbirlerine yaklaşırlar, yine utanarak yerlerine geçerler. Sonra yine yaklaşıp, Halmat Ruzvan'ın ellerine tutarak konuşmaya başlar.

Canım size kurban olsun! Elleriniz ne kadar bembeyaz?

Ruzvan: *(Utanır.)* Bilmem, Halmat Can, patronlarımız her zaman gelebilirler!

Halmat: Hayır, gelmezler, rahat oturun! *(Ellerinden öper.)* Ruzvan Han, benim eşim olur musunuz? Ben sizin aşkınızın ateşinde nice yıllardır yanıyorum... Artık dayanmaya gücüm kalmadı.

Ruzvan: Bırakın ya, hemen gelebilirler...

Halmat: Gelmezler. Gelseler bile korkmayınız, çünkü onlar da kendi sevdiklerinin yanına gittiler ve bize de hiçbir şey diyemezler! Hadi, canım, benimle evlenir misiniz?

Ruzvan: Patronlar izin vermezler!

Halmat: Verirler! Patrona, güzelce bizim düğünümüzü yapın yoksa, sırrınızı hanıma söylerim, diye tehdit ederim. İşte, ondan sonra korktuğundan bizim düğünümüzü yapar. Siz de hanıma öyle deyin! Olur mu, ay ben gözlerinize kurban olayım!

Ruzvan: Bilmiyorum ya, nasıl olur?

Halmat: Güzel olur! Tam istediğimiz gibi olacak! Hadi, canım, büyük çapta olacak düğünümüzden önce nişanımızı yapalım. *(Dolaptan içki, ekmek, elma, et ve başka yiyecekleri masaya koyar ve bardağa şarap dökerken, söyler.)* Hadi, buyurun! Nişanımızın şerefine içelim!

Ruzvan: Hayır, içmem... *(Cilvelenir.)*

Halmat: Vay, kurban olduğum! İçiverin! Ben sizinleyim...

Ruzvan: Nasıl olacak?.. *(İkileri de içerler.)* Çok acı ya! Adı ne bunun?

Halmat: Buna – “Şerbet-i geng bereng” derler. Bu insanın boğazını temizler. Bu tavuk etinden de deneyin, tadı çok güzelmiş. *(Bardağa yine şarap doldurur.)*

Ruzvan: Ayy! Bu içki içimi yaktı ya...

Halmat: Hadi yoksa, yine birer taneden içelim, ondan sonra kendimize geliriz. (*İkisi de içerler.*) Güzellerin güzeli! Şimdi birazcık eğleneceğiz! Şimdi benim için biraz dans edeceksiniz!

Ruzvan: Ben dans etmeyi bilmiyorum... Bilsem, hemen kalkıp dans ederdim...

Halmat: Beni ateşinizde yakmayın, hadi, dans edin. Ondan sonra dün mutfağın yanındaki gibi cilverlerinizi yağdırın bize.

Halmat Ruzvan'ın ellerinden çekerek kaldırır. Ruzvan dans etmeye başlar. Halmat ise şarkı söyler.

Ağabeyin sana kurban olsun,
Cilve eden başına,
Ah, aman Halmat kul olsun,
Bana oynattığın kaşına.

Kurban olduğum, dansta da Meryem Han gibisiniz. Bu da benim bahtımdandır!

Ruzvan: Halmat ağabey! Dansa gelince, siz kemiksiz gibi dans ediyorsunuz (*İkisi de gülerler.*)

Halmat: Evet, bizde dans konusunda biraz bilgiye sahibiz. Sizden küçük bir ricam olacak, size söylemeye biraz utanıyorum: ya da açık mı konuşayım?

Şaraptan yine içerler ve sarhoş olurlar.

Ruzvan: Söyleyebilirsiniz! Niye utanıyorsunuz ki? Eğer çok ayıp konu ise söylemeyin...

Halmat: Şimdi ben de bilemedim: ayıp olur mu, olmaz mı... Şimdi kendiniz de (*Yutkunur.*) anlamışsınızdır...

Ruzvan: Ben, ne demek istediğinizi anlayamadım, aklınızda olan şeyi nereden tahmin edebilirim? Açık konuşun!

Halmat: Şimdi doğruyu söylemek gerekirse... (*Yutkunur.*) Neyse, ayıptır! Terledim ya... (*Alnını siler.*)

Ruzvan: Beni kötü durum düşürdünüz, demek istediğiniz ayıp bir şeye benziyor, sanki.

Halmat: Hayır yaa, kurban olayım, kötü değil, kurban olduğum, kötü değil, her zaman olan şeyler.

Ruzvan: Her yerde olan şeylerse, niye söyleyemiyorsunuz?

Halmat: Gerçeği söylemek gerekirse, sizin yüzünüz...

Ruzvan: Çok değişik birisiniz be! Evet, ne olmuş benim yüzüme?

Halmat: Ben heyecandan titriyorum... Şimdi kendiniz de biliyorsunuz ya...

Ruzvan: Ben hiçbir şeyi anlayamadım. Eğer anlasam size hiç sormazdım. Hadi söyleyin!

Halmat: İşte o... *(Yutkunur.)* Kırmızı yüzünüzden bir kere...

Ruzvan: Anladım, anladım, “bir kere” demenizden, benim yüzümden öpmek istiyorsunuz. *(Sinirlenir.)*

Halmat: Ah, kurban olayım, çok zekisiniz. Tam da demek istediğim şey!

Ruzvan: Bu dönemin erkekleri, bir kere öpmeye çalışıyor ya! *(Hâlâ sinirli bir şekilde.)*

Halmat: Zekanıza kurban olayım! Ben de bu dönemin erkeklerinden biri mi oldum?

Şaraptan bardağa döker, Ruzvan ile içerler, iyice sarhoş olurlar.

Ruzvan: “Bende bu dönemin erkeklerindenim”, diye övünüyorsunuz bir de yaptığınız şey doğru mi sizce?

Halmat: Kurban olduğum! Çok iyi birşey bence!

Ruzvan: Bırakın, böyle bir erkek olacaksınız, size eş olmak için ben hiçbir zaman razı olmayacağım. Gidin, şimdi yatağınıza yatın!

Halmat: Kurban olduğum! Öyleyse, ben nerede yatacağım?

Ruzvan: Utanmadan benden nerede yatacağınızı mı soruyorsunuz? Bırakın artık, Halmat ağabey! Bunları sonra konuşuruz. Ev sahipleri gelmeden yatalım. Zaman da bayağı geç oldu. Siz de yerinize yatın. Ben de yerime geçeceğim. *(Ruzvan kendi yatağına geçerken, konuşur.)* Aman, öleyim! Sarhoş mu olmuşum? Başım nasıl da dönüyor!

Gider, yatağa uzanır, arkasından Halmat da gelir yatağa oturur ve Ruzvan’ı öpmeye çalışır. Ruzvan ona karşılık vermez ve uzaklaşır.

Gidin, yerinizde yatın!

Halmat: Belki de efendiler gelmez. Ne kadar da sinirlendiniz?

Ruzvan: Bırakın, çok değişik bir insanmışsınız! O zaman, siz burada kalın, ben diğer tarafta otururum. *(Yerinen kalkar ve sallanarak, Halmat uzanan yatağa oturur ve sarhoş bir şekilde, çarşafı üzerine örter, uyuyakalır.)*

Halmat: *(Sarhoşluğu yine de artarken.)* Kurban olduğum, bana küstü, galiba. Birazcık şuraya uzanayım, belki olur da bana acıyarak kendisi gelir.

Halmat da yorgana sarılarak uyuyakalır. Sahne ışıklar söner, “Mastuman” müziği çalar ve horozlar ötmeye başlarlar. Bu zamanda Kadir Can da gelir ve yatağa bakmadan soyunmaya başlarken, kendi kendisi konuşur.

Kadir Can: Gittiğim de çok iyi olmuş. Yoksa, sevdiceğimin bana karşı sinirleneceği kesindi. Ben sarhoş oldum da Meryem Hanım da mayışmışlar, sanki. Zorla yatakları ayırdım ya. *(Yatağa bakar ve şaşırır: Ruzvan'ın saçlarını görür ve eşi sanar.)* Hıh, gelmeyecekmiş! Karı olup da kocasına yalvarmayacakmış! Halmat'ı kaldırıp, benim yatağıma kendisi gelip yatmış! *(Güler.)* Ha, ha! Sen bana daha çok yalvaracaksın! Ben diyeceğimi dedim. Sen benimle yatsan da yüzüne bakmam ki... Ben seninle yarın konuşurum.

Ruzvan'a arkasını dönüp uzanır ve uyuyakalır. Bu arada, Meryem de gelir ve yatağa bakmadan soyunarken, kendi kendisine söylenir.

Meryem: Çok geç kaldım, diye aceleyle geldim, ama saat daha yeni iki buçuk olmuş. Gittiğim çok iyi oldu! Yoksa, Kasım Can'ın yakışıklı boylarını, güzel yüzlerini göremezdim. Allah onu ne yapmasın, elimi bir sıktı ki, *(eline bakarak.)* hâlâ da ağrıyor. Halmat'ın yorgan altından gözüken kocasının şapkasını görür ve onu kocası zanneder ve ona seslenir:

Sen, ölesin ya! Namussuz! Bir de yemin ediyor, kim gelecekse ala hastalığına yakalasın diye. Ruzvan'ı buradan kaldırmış, yerine geçmiş. *(Gülerek.)* Yalvarmayacakmış! Sen her zaman bana yalvaracaksın! Yanıma gelip yatmanla ben sana bakmam ki! Hele bir sabah olsun, ben seninle o zaman konuşacağım!

Halmat'a arkasını dönüp, yatıp, uyuyakalır. “Neva” müziği çalar, perde iner, ışıklar tamamıyla söner, perde tekrar açılır. Müzik “Buhara sarbaz”a değişir. Daha sonra dışarıdan yüksek sesle zil sesi duyulur. Kadir Can uyanır ve kapıya bakmaya kalkar.

Kadir Can: Bu Allah kahreden, hizmetçiler nerede kalmış acaba? Saat de bayağı geç olmuş. *(Kapıya bakar.)* Kim çalmış kapıyı acaba, kimse yoktu çıktığımda! *(Geri yatağına yatacakken, orada Ruzvan'ın yanında olduğunu fark eder ve şaşırır.)* Hey, kalk, bu ne demek oluyor? *(Gözlerini ovalar ve bir daha bakar.)* Hizmetçi kız değil mi? Buraya ne zaman gelmiş, niye gelmiş, niye benim yatağımda yatıyor? *(Ruzvan'ı silkeler, uyandırmaya çalışır.)* Kalk, hey, kalk diyorum!

Ruzvan: *(Uyanır, gözlerini ovalar.)* Evet, hanımım, uyuyakalmışım. Ne oldu, işiniz mi var, hanım?

Kadir Can: “Hanımım uyuyakalmışım?”. Ne demek bu? *(Ruzvan, onu uyandıran insanın hanımı değil, efendisi olduğunu anlar ve ne diyeceğine şaşırır durur.)* Ey, rezil! Benim yanıma ne zaman gelip yattın?

Ruzvan: *(Yüksek sesle.)* Geceleyin gelip yatmıştım.

Kadir Can: *(Bağırarak.)* “Geceleyin gelip yatmıştım?” Ben sabaha kadar seninle mi yattım? *(Başını kolları arasına alır ve yürüyüş yapar. Kocasının sesinden Meryem de uyanır.)*

Meryem: Bu ne gürültü? *(Ses gelen tarafa bakarak, Kadir Can’a seslenir.)* Kadir Can burada? *(Gözlerini ovalar.)* Kadir Can, Kadir Can’ın tâ kendisi. Öyleyse, benim yanımda yatan kimdi? *(Yatan yatağının yanına gelir ve yorganı kaldırır, orada Halmat’ı görür.)* Hey, bu ne demek? Halmat ya! Bu ne zaman buraya gelip yatmış acaba?

Kadir Can hâlâ üzgün ve şaşkınlıkla gezer. Ruzvan korkudan ne diyeceğini bilemez ve hareketsizce yerinde durur.

(Halmat’a bakar.) Hey! Sen buraya kimin izniyle gelip yattın? *(Halmat’ı uyandırır.)* Hey, sana diyorum kalk! Öldü mü bu?

Halmat: *(Uyanır, esner.)* Enişte, enişte! Uyuyakalmışım! Güzel bir rüya görüyordum.

Meryem:” Enişte, rüya görüyordum?” Bu ne demek? nasıl rüya görüyordun?

Halmat: Rüyamda şeytanın at arabasında geziyordum. *(Gözünü ovalayıp açar.)* Ay, hanımım siz misiniz? *(Yerinden hızlıca kalkar.)*

Meryem: Şeytanın at arabasında gezmeden ölesin sen, ne zaman gelip yatmıştın benim yatağıma?

Halmat: Yatsı namazından sonra buraya gelip yatmıştım. Çok değişik rüyalar görmüşüm ya.

Meryem: Burada neler oluyor ya? Ben seninle mi sabaha kadar yattım?

Halmat: Bilmem... Galiba öyle olmuş.

Meryem: Ey, rezil! Benim gelip yattığımı fark etmedin mi?

Halmat: Birini yatağa girdiğini anladım ama onu Ruzvan Han olduğunu tahmin ederek, bir şey demedim.

Meryem: Hayır, hayır, bu işlere daha fazla sabredemem! *(Kadir Can’ın yanına gider, onunla konuşur.)* Senin hiç ar-namusun yok! Eşini bu şekilde bırakmaya gönlün razı geliyor!

Kadir Can: *(Meryem’e yalvararak.)* Meryem! Tanrı hakkına, ben bunu arkamdan getirip, birlikte yattığım falan yok. Sabahleyin kapı çaldı, kalktım ve baktım ki yanımda yatıyor.

Meryem: Ne diyorsun, sen gece boyunca Halmat ile birlikte yattım diyorsam, sen de gece boyunca Ruzvan ile uyumuşsun.

Kadir Can: Oho! Sen gece boyunca, bir hizmetçiyle yattın öyle mi, bu demek bir gece bir kişiyle ayrı bir hayat bile yaşamışsın! Ben buna daha fazla dayanmam! Bunun gibi hizmetçiyi ben öldürürüm daha iyi! (*Halmat'ın yakasına yapışır.*) Sen benim hizmetçimsin ve buna rağmen benim eşimle birlikte gece yatacak kadar cesaretlisin?

Halmat: (*Çok korkar.*) Enişte! Benim bir suçum yok! Uyuya kalmışım.

Kadir Can: Suç sende değilse, kimde acaba? Neden o zaman buraya geldin de yattın?

Halmat: Ben uyudum hatta rüya bile görüyordum. Annem benden izin almadan gelmiş yatmış.

Kadir Can: (*Halmat'ı bırakır ve Meryem'e bakarak konuşmaya başladı.*) Tüm suç sendeymiş, bir de benim üzerime geliyorun.

Meryem: (*Ruzvan'ı göstererek.*) Bütün suç bunda. Nasıl olur da benim kocamın yanına girme hakkını kendinde buluyorsun.

Ruzvan: (*Korkarak.*) Anne! Benim bir suçum yok. Uyuyordum, eniştem benim yanıma girmiş, yatmış.

Kadir Can: (*Halmat'a bakarak.*) Peki! Neden benim ceketimi giydin?

Meryem: (*Ruzvan'a bakarak.*) Neden sen benim elbisemi giydin?

Kadir Can: (*Halmat'a.*) Söyle diyorum! Neden susuyorsun.

Halmat: Gece vakti küçük bir nişan yaptık.

Kadir Can ile Meryem: O zaman suç, sizin ikinizde!

Ruzvan ile Halmat: Evet, suç hepimizde!

Bunlardan sonra, iki çift iki tarafa koşarak, çıkıp gider. Kadir Can ile Meryem şaşkın halde kalırlar ve perde iner.

4.12. MUHTARİYET VE ÖZERKLİK

4.12.1. Türkiye Türkçesine Aktarımı

İki perdelik komedi

Oyuncular:

1. Abid hoca – reis efendi, uzun boylu, kalın yapılı, kara sakallı, gözlüklü, Buhara'nın kumaşından kaftan giymiş.
2. Saidumar hoca – reisin yardımcısı, zayıf, köse, başında güzel sarığı olan, siyah kaftanlı.

Reisin sağ tarafında:

3. S. Hoca – beyaz sakallı, eski kaftanlı, başında pis sarığı var.
4. F. Hoca – tam köse, yüzü buruşuk, gövdesi biraz bükük, sinirli biri.
5. K. Hoca – orta yaşlı, resmi giyinmiş.
6. Ğ. Hoca – biraz yaşlı, güzel baş sarığı var.

(Bu sırada yine beş hoca olsa bile, lafa karışmazlar, canlı heykel gibi otururlar.)

Reisin sol tarafında:

12. N. Hoca – kâtip, kısa boylu, sakallı, simsiyah kaftan giymiş, belinde kuşağı var.
13. H. Hoca – kâtibin yardımcısı, çok kilolu, sarı sakallı, belinde kuşağı yok, güzel baş sarıklı, elinde uzun tesbihi var.
14. Ş. Hoca – zengin, (mevcut misafirhane sahibinin camii imamı), siyah beyaz sakallı, beyaz kaftanlı, külah şeklindeki sarığı var.
15. Z. Hoca – küçük sarıklı, ince kıyafetli, güzel bıyıklı. Bu insan ulemalar ve gençler arasında iletişimde bulunan bireydir.
16. S. Hoca – daha genç, hocaların hizmetinde bulunur.
17. L. – evin sahibi, zengin efendi, tüccar gibi giyinmiş, 45 yaşlarında biri.
(İlk perde açıldığında zengin sahnede yer almayacak.)
18. Yusuf Han – ulusal casus, esmer, kara sakallı, modern giyinen, belinde kalem kutusu, koltuk altında dosya; Ostroumov’un “dili”dir.

(Bu sırada da yine üç dört tane “tamam tamam hocam, hocam” diyen ulusal öğrenciler var).

Türkistan’da hürriyet kazanılması nedeniyle gençler ve aydınlar arasında anlaşılmazlıklardan dolayı görüşleri ayrı düşen, yaşlılar meclisi görüntüsü.

BİRİNCİ PERDE

Modern bir şekilde süslenmiş misafirhane, ortada bir tane masa üstünde dört beş tane rivayet kitapları var. Üst mertebe sahibi insanlar sandalyede, kalanlar ise yere dizüstü oturmuşlar. Reis efendi yerinden kalkmış, elleri belindeyken perde kalkar.

Abid Hoca: (Reis): *(Elini birleştirerek, damağını hırıldatarak)* Oh! Ah! Saygın cenap bilge efendiler! Meclisin benim tarafımdan açılmasına ne dersiniz? Ya da hoca efendilerini bekleme sabrını gösterecek misiniz?

Saat 9’da ses çalar.

H. Hoca: *(Elleriyle kâtibi gösterir.)* İşte, bu cenap sekreter efendi bilirler, ilk iki başlangıç meclis nasıl yapılısın?

S. Hoca: Sekreter efendimden sorulacak ise, sormazsanız, tüm üyeler zaten toplanmışlar. Ama bu kadar bahaneleri uydurmak için nefesimize yazık. Daha iyisi biraz muhabbet edelim, ağabey!

Diğerler: Ha, ha, ha! (*Gülerler.*) Oh, oh, oh!

C. Hoca: (*Reis'e bakarak*) Biraz onları hızlandırabilir miyiz? Şayet ki, bizim böyle nadiren meclislerimizi de biraz tekâmül edilmesi herkes için faydalı olabilir.

S. Hoca: Çok doğru söylediniz, gerçeğin başı budur.

F. Hoca: (*Katib'e bakar, başını sallar*) Cenap sekreter efendi! Zengin efendimizin odalarında hiçbir şey yok mu?

H. Hoca: Gelirken, zengin efendimizin avlularından havuç, soğanlı yemek kavurulma sesleri burnuma ferahlık duygusu vermişti.

T. Hoca: (*Reise gülerek*): Ha! Efendimizin kuvvetli burunlarına bizler güveniyoruz!

Diğerler: (*Gülerler.*) Ha, ha, ha...

H. Hoca: (*Bir öğrenciye bakarak*) Hey, molla! Dışarı çık ve boynunu uzatarak bak, duman borusundan gelen koku zenginin evinden mi çıkıyor, yoksa, başka komşuların evinden mi? (*Kalkar.*)

T. Hoca: (*İmalı konuşarak.*) Hey, oturun! Bakmaya nasıl ihtiyaç var ki? Zengin bir eli açık adamdır! Yemek yaptırıyorsa, yaptırıyordur! (*Oturur.*)

Başkalar: Ha! Ha! Ha! Tabi ki, zengin gerçekten de zeki, cömerttir!

Z. Hoca: Bir taraftan kazan kaynamazsa, meclisin gidişatı bozulacağını zengin efendimiz de çok iyi biliyorlar.

S. Hoca: Ağabey, pilav, çay konusunda titiz birisidir!

F. Hoca: Zenginin kendileri çıkmıyorlar mı?

H. Hoca: Bu sizin ilginizi çekiyor mu? Bu lafların hepsi zenginin burada olmadığı içindir! Zengin efendi olsa idi hele, masa da her şey hazır olurdu.

Ğ. Hoca: Nereye gitmişler?

N. Hoca: Sabahleyin telaşlı bir şekilde resmi odaya gittikleri boyunca ...

T. Hoca: Nasıl bir iş için gitmişler?

N. Hoca: (*Biraz düşünerek.*) Adını unuttum, bir şeyin bir belasına uğrayacağım demiştiler. Rus dili çok kötü ya!

T. Hoca: İyi, iyi! (*Kendi söyleyemedi.*) o siz söyleyen ... odaya giderek frosatile (bağış kurumuna) uğrayacağım, önemli bir konuda danışmam lazım demişlerdi.

N. Hoca: (*Şaşırarak.*) Evet! Evet! O, ağabey, aklıma geldi! Ah! Melunun adı frosotil, frosotil, frosotil her neyse...

H. Hoca: Demedim mi? Bir saattir sofra bezinden bile haber yok, zenginin yokluğu işte...

T. Hoca: Pilav de zenginin evinde, kadınlara yapmasını da söylemiştir, ama getirmeye çocuk yoktur.

Diğerler: Evet, evet!

S. Hoca: Hey, hoca hazretleri! Çok safsınız ya! Gencecik kadınların, bizim gibi saygın misafirler ve büyük mertebedeki insanlar nasıl ağırlanır bilmezler ki, akılları ermez? Sofra bezi olur da getirmeye insan bulunmazmış!

Hepsi birbiriyle sessizce konuşmaya başlar.

C. Hoca: Kadın denilen varlıklar, hayvanlardan sadece konuşabilmesi ile fark eder. Eş olmaktan başka bir işe yaramaz. Bide tarakçı mı, parakçı mı Allah'a inanmayan ölesi kadınların hukuku var, bilmem neyi var, falanı var, filanı var. Paşahığımızı İslami devlet edeceğiz, derler, ne kadar değişik!

N. Hoca: Bu da ne demek? İslam devleti olsa da tamam, ama şehirde parlamento düzeceğiz, diyorlar. (*Hepsi kendi yakasından tutarak, "Tövbe," "Estağfurullah!" derler*)

S. Hoca: (*Sinirlenerek.*) Eh, olmaz! Olmaz! Uygun olmayan şeyler denilmiş!

F. Hoca: Ah, bahtsızlar! Ah, bahtsızlar! Hele bu akıllarıyla, baş kaldırmaya kadar gittiler mi? Gelişimlerinden sonuç bu mu? Allah zalimlere kendi kifayet olsun. Taşlamak lazım bunları!

T. Hoca: Ağabey, zaten biz Müslüman ve Müslimeleri, onların kendi kararlarından korumak için, İslam devleti kurduk ki...

Diğerler: Evet! Evet! Elhamdülillah, çok iyi olmuş, büyük sevaba sahip oluruz.

T. Hoca: Hocam, sizden, burada hazır olan ve gelecek ulemalardan ricam şu ki, biz bu mecliste başlayıp, gerçek din olarak bilinen, İslam için çaba göstermezsek, cahil cühela dönemine geçer, şeytana mahsus olan davranışları gerçekleştiren, tekrar edenler olur ve dünyamızı tam bir cehenneme çevirmiş oluruz.

Diğerler: Ha, evet! Elbette! Kesinlikle, şüphesiz!

N. Hoca: Ağabey, bütün ipler, aslında bizim elimizde, ama maalesef, herkes gibi bizim de kusurlarımız var ki, Rus dilinden biraz haberimiz olmayabilir, illa ki, ama pislikler yapan, pis yüzlü insanları memleketten bir gün içerisinde sürgün edebiliriz.

T. Hoca: Hakikatten, dediğiniz doğru, biraz “net-pet (Hayır)” gibi basit sözcüklerle birlikte, bazı meclis ve arz edenlerin dilini öğrensek, daha iyi olurdu.

N. Hoca: Hey, o “net-pet”ler kolay, bizim bölge polisi ile müfettişlerimiz bizi anlıyorlar. Ama, petrolis mi metrolis mi? Şuna benzeyen belalı bazı sözcükler var, söylemesi çok zordur.

H. Hoca: Evet ya! Bu arada, ben de onu söyleyecektim.

T. Hoca: Cenabı sekreter efendim, siz şikâyet etmeyin, üç-dört kere başın belası olan, odasına gidip, ne kadar Rusça sözler öğrendiniz.

N. Hoca: İyi, kendim yalnız olduğumda, cesur bir şekilde konuşabilirim! Ama o icra odasındakilerin ilgisini üzerime çektiğim zaman, ağabey, mahvoluyorum! Çocukcağızın üstüne asmalı konak mı yıkılıyor bilmiyorum.

T. Hoca: Bu arada münazara konusu, tam da dile getirmek istediğim konuydu. Ben de dün düşünmüştüm ki, yarın ulema efendilerine ikramlarımız olacak. Eğer makbul olursa, protokole yazdıracağız.

Diğerler: Evet! Evet! Hadi, bakalım!

T. Hoca: Biz, aydınlara alay konusu olmayalım. Zengin efendimiz gelirlerse, cenabı sekreterimiz de önemli lügatleri tercümeleri ile yazıversinler, bir iki gün tekrarlayalım, her şey hallolur.

S. Hoca: Meğer, musannif Mevlâna: “Çahor kitap”, “Gar zarurat buvad ravo boşad” diye yazmışlar. Böyle dostluklar kıyamet günü içindir!

Diğerler: (*Eğilerek tazim ederler.*) Evet! Evet! Tabii ki, azizlerin ruhlarına kurban olalım! Bu kadar musibet dolu günleri ilmi vilayet bilerek, şariat dairesini genişletmişlerdi!

H. Hoca: Tam hedefe vurdunuz, efendim! Biz de sizin kıvrak zekânız ve güzel konuşmalarınızı bildiğimiz için, cemaatimizin reisi olarak seçmişiz efendim, teşekkürler ya!

N. Hoca: Peki, bugünkü meclisimizde nasıl kararlar vereceğiz?

T. Hoca: Şimdi, biraz önceki işlerin sonucu belli olmadı ki! Siz zikir eden lügatleri ezberlemeye karar vereceğiz.

Diğerler: Evet! Evet! Önemli kararlar her zaman vacip yerinde gelir.

L. (*Girerken.*) Selamünaleyküm, azizler!

Herkes yerinden kalkar, selamlaşır, otururlar, fatihe okurlar. Reis, zengini yerine oturmaya davet eder.

Peki, peki! (*Reisi kendi yerine oturtturur, ulemalar dikkatle bakarlar.*) Ben şimdi icra bürosundan geliyorum, başkanın dediğine göre, Başkanlık odası, tüm memurlar, toplanarak demokratik cumhuriyet kurmaya karar verdiler.

Diğerler: Evet! Evet! Ne kadar iyi gelişme olmuş!

L: Hayır, Efendiler! Böyle olmaz! (*Alın terini silerek.*) Bu yolda yürümek bize biraz zor olacak.

F. Hoca: Lafın kökeninden habersiz böyle dönemin kötülüklerine karşı olumlu görüşler sunulmasın. İşte! İşte, burası fena, diye duymuştum.

Herkes birbiriyle münazara ederler.

Birisi: Öncelikle, kelimeye et vermek lazım...

T. Hoca: Cenabı zât ikramım konusunda sizden rica ediyordum. Tek nefes boşuna harcanırsa, ta ki, zengin efendileri bu işlerin hepsinden haberleri vardır, feci bir vakanın ayrıntılı ve genel açıdan anlatsınlar, tabi ki, kendileri hangi birisi saadetli derlerse, biz de onu kabul edeceğiz.

Diğerler: Evet! Evet!

L.: Efendiler, cenaplarınız Rusçadan tamamıyla haberiniz yok. (*Hepsi mırıldanarak “evet”, “evet” deyip dururlar.*) Ben Rusya’dan geldiğimden beri Ruslarla iletişimde oldum ve tüm sırlarından haberim var. Ben azcığını size de söyleyeyim.

T. Hoca: (*Sekretere.*) Siz o lügatleri zenginim ağızlarından çıktığı zaman yazın.

N. Hoca: Rus dilindeki sözcükleri, Müslüman alfabesi ile yazmak çok zordur, zengin efendimizin kendileri zahmet olmazsa, yazıverirler.

L.: (*Konuşmasında devam eder.*) Bu demokratik devletin bize birçok zararı varmış. Zaten, bizden birileri padişah olmayacak, yine eskisi gibi kadı, müderris...leri başımıza dikecekler, müfettişler, valiler seçivereceklermiş. 2.si ise, kadınların peçesiz (*Herkes yakasını tutarak “Estağfurullah!..”, “Nevzanbillah!..”*) çıkıp serbest gezebilmesi için kararlar alınacakmış. Yine, tüm zenginlerin yer-suları, tarlaları, dükkân ve çok büyük olan avluları, paraları, medreselerin vakıfları... hepsi elinden alınarak, fakirlere dağıtılacakmış. (*Hepsi korkar, “Ya Allah!”, “Ya Allah!”, “Bu nasıl*

bir bela?”) Artık iş işten geçti. Peki? İftar, düğün, zekât, ihsan denilen şeyler de hepsi iptal oldu!

Herkes fısıldayarak konuşmaya başlar.

F. Hoca: (*Elini silker.*) Eh! Olmaz! Olmaz! Biz böyle cumhuriyet-mumhuriyeti kabul etmeyeceğiz!

Diğerler: Evet! Evet! Razı gelmeyeceğiz! Evet! Kabul etmeyeceğiz! Olmayacak, şeriatta yok böyle bir şey!

T. Hoca: İşte! Zenginlerimizin elinden tarlaları giderse, ondan sonra ne olacak?

Hepsi: Hayır, asla, olamaz!

T. Hoca: Çabuk üst seviye insanların erken toplantısı olsun mu? Böyle bir cumhuriyetin gerçekleşmemesi için karar verelim mi?

Hepsi: Evet! Evet! Çabuk.

F. Hoca: Her şeyden önce şu karar lazım. Böyle işler ertelenmemeli.

L.: Ben bir göz atayım, pilav hazır olmuştur. (*Çıkıp gider.*)

T. Hoca: İşte! Dememiş miydik? Zengin efendi Rusların tüm kararları ve yasaları bize aykırı bir seviyededir.

N. Hoca: Zengin olmazsa, işimiz kötü imiş ya!

F. Hoca: Zengin Efendi gerekli belgelere imza atmadılarsa, “Hafta nâme” denilen şey neymiş acaba?

T. Hoca: İleri görüşler orada! Onlar bunu istemiş!

L.: (*Girer.*) Pekâlâ, pilav hazırmış, diğer misafirhaneye geçelim. (*Herkes kalkar.*)

H. Hoca: (*Ayakta kalır.*) O “Hafta nâme” de toplum içim tam bir felaket, zaten, yeni geldiği zamanda atlar ürper, iplerini koparıp, arabaları kaçıır ve nice insanları basıp öldürmez mi?

Herkes şaşkın kalır.

T. Hoca: (*Gülümseyerek.*) Hayır, o araba ya, efendim! Ona hafta mobilya derler. “Hafta nâme” farklı şey.

Çıkıp giderler.

Perde iner.

İKİNCİ PERDE

Önceki oda, perde açılır.

F. Hoca: *(Elinde bir piyale çay, acele ile masa üzerine çayını koyar, iç cebini karıştırır).* Dedim ya, bu pisliğin öğlen yemeğini de dershanede yiyip geleyim, diye! Meğer, olayı bozarsak, hepsi beni deli ederler. *(Kutuyu alır, açmaya çalışır.)* Estağfurullah, ağabey, hayır ya! Bana ne bela oldu? Ben bir esrarkeş, fakir, hocayım, sessizce, Allah'tan gelen rızkımı yiyip, geçirip, şükür edip yatmam daha iyi değil miydi? Böyle felaketlere karışmaktan! Ben bugün Abduresul'un düğününden de geri kaldım. Güzel bir kaftan verirdi, satıp dört paysa⁶² ilaç alır, iki gün içer keyfimizi sürdürürdük. *(Kutuyu hemen açamaz, sinirden tırmalar.)* Eh, babana lanet olası! Ben bu cumhuriyet-mumhuriyetinizi anlamam ki, "Hafta nâme"niz başınızı yesin! Nasıl kıyametin habercisidir bu? Nasıl bir belalar ortaya çıkıyor, babalarınıza, hepsine lanet olsun! Genç ölesiler! *(Kapıya bakar, kutuyu silker.)* Seni nasıl bir bela vurdu be ağabeyim? Bir gün ifşa edilir, rezil olacağım galiba! Oh, estağfurullah! *(Silkip çektiği için kutu açılır ve esrarı her yere dağılır.)* Ah, felaket! Babana lanet! Rezil ettin ya! *(Kapıya birkaç kere bakarak.)* Ya, Behavuddin, kimse görmezse iyiydi! *(Azıcığını ağzına atar.)* Nasıl bir bela olsa bile, zakkum olsun bana da yiyeyim, zamanım kısıtlı! *(Çayı alıp içeyim derken, eli çarpar ve çay da dökülür, sinirlenerek.)* Estağfurullah! Bu iş de felaket ya, babasına lanet olsun! *(Öksürür.)* Ah, yavrum! Ah, yavrum! Ne kadar acı ya! Zehir ya zehir!

Ağzını koluna siler, esrar haplarını toplarken, N. Hoca (kâtip) girer. F. Hoca aceleyle. N. Hoca: *(Şaşırır, gözetler.)* Evet, hoca efendim! Neyi topluyorsunuz? *(Gelir, birini eline alır, bakar.)* Sindirime yardım eden kuvvetli ilaç mı?

F. Hoca: *(Gizleyemedi.)* Size ne? Belki, ağabey, sizin bilmeniz yasak olan şeydir. Kendisi şu lanet olasıya bağlıdır. Hastalığımı gidermek için, hekim kullanmanı önermişti.

N. Hoca: Oh, be, tam istediğim ya! *(Toplamaya yardım eder.)* Aferin! Bu hapın esrar olduğunu anlamıştım. Biz de alçakgönüllü, kullanıyoruz, bazen!

F. Hoca: Bazı cahiller şüphe etmesin diye çaresiz hekim bunun gibi haplar halinde vermişti.

Toplayıp, sandalyeye otururlar.

N. Hoca: Ağabey, ben biraz önce kullanmıştım, sizinle mübarek, beraber yine kullanacağız!

⁶² Paysa – ağırlık ölçü birliği, 50 gramdan biraz fazla.

F. Hoca: *(Mendili ile dökülen çayı temizlerken.)* Evet! Evet! Buyurun, buyurun!
(Kutuyu ona doğru iter.)

N. Hoca: Bir şey dökülmüş müydü? *(Esrardan alır, ağzına koyar.)*

F. Hoca: Felaket işte, çay dökülmüştü.

C. Hoca gelir, bunlar kutuyu gizlemeye yetişemezler. Ayağa kalkarlar.
 Selamünaleyküm.

C. Hoca: *(Kutuyu alır, bakar, koklar)* Oha! Allah'ın belası ya! *(Oturlurlar. C. Hoca şiir okur.)*

Bodaparaston hama dar cam' şudem,

Sâki pisandor-ke agyar hast, Nihan.

Herkes güler, "oh", "oh", "oh!"

N. Hoca: Şiir de ortama tam uyum sağladı ama!

F. Hoca: Tabii ki, ağabey, molla hocamız da arada kullanırlar, bu sebepli cehenneme doğru ilerliyorlar.

C. Hoca: *(Güler yüzle.)* Eğer izin verirseniz, biz alçakgönüllü de kullansak!

F. Hoca: Hadi, buyurun!

C. Hoca azcık yer, üçü de çay içerler.

C. Hoca: Elhamdülillah! *(Sakalını okşar.)* Ağabey, gönüllerimiz ferahlığa kavuştu ya! Meclislerimiz kalabalık olur!

F. Hoca: *(Kutuyu koynuna koyar.)* Evet! Evet! Tabii ki!

N. Hoca: Şimdi bize kısrağın çorbası ile, bir mahrem çaycı lazım!

C. Hoca: Şu duruma Hayyam'ın bir rubaisi aklıma geldi.

F. Hoca: Buyurun!

C. Hoca: İn buvad hilvati çahor, şud ahabab,

Har yaki kabil yak az in asbob.

Bezm-i camşed on buvad loşak,

Tanbur-u mahram-u boda-u ba kebab.

N., F., Hoca: Eh, teşekkürler! Eh, keşke ya! Oh! Aman! Oh! Oh! Oh!

F. Hoca: Rubai tam istediğimiz türdendi, oh, oh, oh!

Biraz hayale dalarlar.

Ağabey, benim aklıma bir meşveret geliyor.

C. Hoca: Peki, nasıl bir meşveret? Söyleyin!

F. Hoca: Sandalyeleri bir kenara bırakıp, yerde otursak, olmaz mı? Zira, bu keyifle bir yerlere düşüp, insanları telaşa bırakıp, rahatsız etmeyelim. Hapların tadını alamayız.

C. Hoca: Doğru, doğru! Danıştığınız konu çok önemli. Birazdan meclis üyeleri geldiğinde ilk önce bu konu üzerinde duracağız. Belki, (*N. Hocaya bakarak.*) protokole de girdireceğiz, ne dersiniz?

N. Hoca: (*Önceden uzanmıştı.*) Olur!

F. Hoca: Fazla miktarda kullandık sanki! (*Gülerler.*)

Müderrisler girerler. Yerlerine otururlar, dişlerini karıştırarak, çay içmeye başlarlar, kâtip defterini düzeltmeye başlar, zengin de girip oturur.

T. Hoca: (*Yerinden kalkar.*) Saygın ulemalar! Ağabey, meclisi başlayabilir miyiz?

Hepsi: Evet! Evet! Evet! Tabii ki, başlayalım!

F. Hoca: (*Yerinden kalkar.*) Cenaplarının müsaadesi ile başlıyoruz!

T. Hoca: Buyurun, hadi!

Kâtip uyuyor.

F. Hoca: Eğer izin verirsiniz, hemen şu sandalyeleri kaldırıp, yerde rahat otursak, olmaz mı?

C. Hoca: (*Takviye ederek.*) Elbette, olur, bize bu sandalyeler fazla rahatsızlık veriyor. Bu şeyler o Ruslara benziyor, tarak-marakçılara uygun, onların gibi olmayalım!

T. Hoca: Saygın ulemalarımız kabul ederlerse, biz hemen kaldıracağız!

S. Hoca: Bu arada, hemen emirlerini yerine getirir ve kendi kurallarımızı kullanacağız.

Ş. Hoca: Ben de kaç kere bunu söylemek istedim. Ancak terbiyem ve adabımdan ötürü susmayı tercih etmiştim. Gerçekten böyle, sandalyelerde oturmanın hiç lüzumu yok, (*Zengini gösterir.*) yine de bey efendi bilirler.

Hepsi: Evet! Evet! Hadi, zengin efendim!

L.: Bana göre, zararı yoktu. (*Kalkar.*) Tamam, yoksa alırsınız.

Herkes ayağa kalkar, zengin hizmetçisini çağırıp, sandalyeleri toplatır. Ulemalar dışarı çıkarlar, sandalyeler toplanır ve yere minder serilir, zengin yer sofrası getirtirip, köşe bir yere reis ve kâtibi teklif eder, herkes girer ve çok övünçlerle yerlerine otururlar, tekrardan fatihe okunur.

Hepsi: İşte, nasıl bir rahatlık! Elhamdülillah!

F. Hoca: Reis ve sekreter efendileri büyük insanlardır, ağabey, bunlara zengin efendimiz de oturmaları için ayrı yer hazırlattılar!

Hepsi: Evet! Evet! Evet! Bunlar bizim önderlerimiz, ağabey! (Gülerler.)

C. Hoca: (*Kâtib'e.*) Şimdi bunu protokole yazmamıza gerek yok, değil mi?

Hepsi: Hayır, hayır! (Gülerler.)

T. Hoca: Peki, artık meclisimizi tam oldu ve açtık, bismillah ir Rahmani Rahim, ilk önce hangi konular üzerinde duracağız?

Kâtip uyuyor.

C. Hoca: Şu an biraz önce zengin efendimiz söylediği cumhuriyet midir, ne beladır, bu konuyu muhakeme edelim!

Hepsi: Evet! Evet! Evet! Bu konu oldukça önemli ve çok tehlikelidir.

L.: Şimdi Efendiler! Benim aklıma göre, demokratik cumhuriyet bizim için çok, ama çok zararlı bir iletir.

Hepsi: Hayır, hayır! Onu, kabul etmeyeceğiz, boş şeyler, reddedeceğiz!

L.: Keşke, şu an “Hafta name” denilen şeyi elde edebilsek, o aydınların yer aldığı liste, bu nasıl olur ben şaşıyorum!

Konu reis tarafından tartışmaya konulur.

H. Hoca: Cenab-ı zengin efendileri merhamet ettikleri, oldukça nazik bir konu. Özel hakimler ve din önderleri tüm gücüyle buna karşı çıkmaya karşı durmaktadırlar, çünkü, hac, zekât, fitre, kurban, sadaka, düğün, Kur'an hatmi, çihyasın⁶³... gibi önemli dinin gerektiği ve vazgeçilmez ritüellerine engel olacaktır. Buna biz İslam'ın ulemaları, elbette, karşı durmamız lazım. Çünkü, biz Enbiyaların varisleriyiz. Cenab-ı Zülcelal tarafından gönderilmiş, halkın imanından sorumlu memurlarıyız. Dikkat etmemiz lazım. Ben bunları da bildirmek istiyorum!

Hepsi: Teşekkürler, çok sağ olun!

Z. Hoca: Şu an efendilerim, edep çizgilerine uygun olmazsa da ben, bir şey arz etmek istiyorum! Cenap H. Hocanın dedikleri doğru, ama konu muhalif olmak ya da olmamakta değil, hepsi bunu nasıl halledip, bitirmektedir! Bizim burada oturup, sözde karşı çıkmamızdan hiçbir fayda yok.

F. Hoca: (*Acele eder.*) Hey, susar mısınız? Olmaz ya, bize ulema derler, biliyor musunuz? Biz kabul etmedikten sonra, kim bize bir şey demeğe kalkar, o kişi sürgün olsun! Biz

⁶³ Çihyasın – bir insana nazar değdiğinde ya da cin içine girdiği düşünüldüğünde molla tarafından Yasin suresi okutularak evde kurban kesilmesi.

kendi kendiliğimizden uydurmuyoruz ki, fetva şerhlerine göre, İslam dünyasının önderlerinin kurallarına göre karar veriyoruz.

Hepsi: Bu arada, şeriat hakimleri yasaklar!

T. Hoca: (*F. Hoca'ya.*) Rica etsem, bu zatın laflarını bitirmelerine izin versek!

F. Hoca: Yüzünüzden belli oluyor!

Z. Hoca: Demokratik cumhuriyet olur olmaz şeylerdir. Malumunuz, Müslümanlardan cuhud, Ermeni, Rus, Polyak... gibi gayrı millet ve gayrı dinler çok fazla. Eğer olur da onlar zafer kazanırsa, bizim sesimiz kesilir. Bunu bildikleri için Kafkas, İdil boyundaki tatarlar... hepsi ayrı “Hafta name”yi ilan etmeye çalıştılar.

F. Hoca: (*Sinirlenerek.*) Ben demedim mi? Bir de işin gidişatı da hepimize malum!

Z. Hoca: (*Sözünde devam eder.*) Aynen biz de bunlardan birine, yani Kafkas’a ya da Tatarlara ya da mümkünse, şimdi Taşkent veya Hokand’a, tüm Türkistan bir olup, özel “Hafta name” ilan etsek.

F. Hoca: Ah, söylememiş miydim, bu kişinin ilimden haberi var, biz şimdi bu dinden dönen, gümrak Tatarlar ya da diğer adıyla “yenilikçiler” ile birlik mi olacağız, yahu! Aferin!

C. Hoca: Hayır, efendim! Biz onların “Hafta name”sinde yer almayacağız!

Ş. Hoca: (*Zengine bakarak.*) Zengin efendim, şu paşalığımıza benzeyen bir “Hafta name” ilan etsek, olmaz mı?

L.: (*Z. Hocaya bakarak.*) Söyleyin!

Z. Hoca: “Hafta name” bir şehirde beş on yerde olamaz, belki olsa, Türkistan’da bir tane yerde toplanılacaktır.

L.: Bu arada, ben de öyle duymuştum. Şu an aklıma geldi, evet! Evet! (*Bıyıklarını kıvrır.*)

F. Hoca: (*Hemen sinirlenerek.*) Biz onunla da bununla da bir olmayacağız!

T. Hoca: Canım efendim, bu kadar Müslüman ve Müslimeleri, beş-on tane haramdan olma insanların eline bırakacak mıyız?

Kâtip köşede sessizce dinleniyor.

L.: Cenap sekreter efendimizden de bir sorsak.

Reis dırter, başını kaldırır.

Efendileri ne dersiniz?

N. Hoca: Biz neler düşünüyoruz, felek neler hesaplıyordur! Her ne olsa bile, hayalimiz hayal olarak kalacaktır! Siz beylere ne uygunsa, bize de o uyar! (*Yine uzanır.*)

Z. Hoca: Şimdi yine bir tane danışmamız gereken konu var, biz şu an bu “Haftanama” adı verilen şeyi bırakıp, kararnamemizi düzeltelim. Demokratik cumhuriyete karşıyız diye, sonra bakalım, bazı cemiyetler ve çevremizdekiler neler yapıyorlar.

L.: Evet, çok doğru söylediniz, (*Kâtib’e, dürterek.*) siz bunu yazın.

N. Hoca: Ne diye yazacağız? (*Kalem aramaya başlar, ama yine uzanır.*)

Bu anda kapıdan halk aşçısı selam vererek girer.

Aşçı: Abduresul Bey’in evinde bugün saat üçte ulemalar toplantı yemeği yapılıyordu.

Ben sizleri medreselerden aradım bulamadım. İslami toplantıdasınız diye araba getirdim.

Bu halde kâtip yardımcısı H. Hoca ağzına nas⁶⁴ koyar, burnundan çeker. Kâtip derin uykuya dalmış.

Şimdi buyur edecekler.

Hepsi: (*Birbirlerine bakışır, saate bakarlar*). Hemen hemen yemek saati de olmuş!

T. Hoca: O zaman, şimdi gidelim de bir sonraki mecliste yazarız.

Hepsi: Evet, evet, evet! Çok iyi olur!

Bu durumda H. Hoca tüm sesi ile hapşırır.

Kâtip: (*Birden korkar ve bağırır*). Ya Allah! (*Çaydanlık, hokka, kâğıt, defterleri dağıtır*).

Herkes bir korkar ve yüksek sesle gülerek, yerlerinden kalkarlar. Çıkmaya başlarlar.

Perde iner.

4.13. EL KUZGUNLARI

4.13.1. Türkiye Türkçesine Aktarımı

BİRİNCİ PERDE

Zengin:

Tanır mısın zenginini?

Dinlemeyeceğim ahını.

Ver, ver, ver, ver, ver!

Al, yüz som al, elliye –

Ver kız, ev hemde avlunu.

Ver, ver, ver, ver, ver!

(*Göstererek.*)

⁶⁴ Nas – Farklı şekilde üretilen narkotik türü, dilin altına koyarak kullanılmıştır.

Oynatacağım aynen de böyle.

Cevap veren:

Övünme, şişman göbekli,

Tezek yiyen kuzgunsun.

Emekçi kanı emen,

Olmuşsun tam bir domuz.

Var, var, var, var, var!

Bir tutam sakalından

Bayrak yapacağım öylece.

Zengin:

Eyvah, ver sakalım!

Cevap veren:

Cırt, cırt, cırt, cırt, cırt!

(Alnına yapıştırır.)

Sollarım tam da böyle.

İKİNCİ PERDE

Molla ve iki çırağıyla.

Molla:

Molayım, pirim sana,

Tüm varlığını ver bana.

Ver, ver, ver, ver, ver!

Dua etsem hakkına,

Şeytan gelmez üzerine.

Çıraklar:

(Birlikte.)

Ver ya, ver ya, ver ya, ver!

Susturacağım tam da böyle.

Cevap veren:

Molla lazım değil ona,

Güm, güm, güm, güm, güm!

İnanmaz el, geri zekâlıya,

Teşbih ve başındaki sarığa,

Vişt, vişt, vişt, vişt, vişt!
Yüz kara ederim aynen de böyle.

Molla:

(Kendini çekerek.)

Hayır, hayır.

(Kafasını sallayarak.)

Cevap veren:

Tez, tez, tez, gönderin.

(Ardına vurur.)

Tokat yersin aynen de böyle.

Molla düşer.

ÜÇÜNCÜ PERDE

Müderri:

Ver, ver, ver, ver, ver!

Ben elim müderriyim,

Nebilerin varisiyim,

Ver ya, ver ya, ver ya, ver!

Şeriattir zahir-i bin

Zulümden doğan bir varlığım.

Cevap veren:

Sen kulun hırsı değil misin?

İtin ürüdüğü hırs değil misin?

Buruşturup yer yüzün

Satıp, kokutan koku değil misin?

(Burnunu koluna getirip.)

Püf ya, püf ya, püf ya, püf!

Git, git, git, çık ya, tuf!

(Toprak serpererek.)

Topraksın aynen de böyle.

Müderri:

Hay, hay ağzına taş.

Cevap veren:

Sus, sus, bırak uğraşma.
(Süpürgeyi yüzüne sürter.)
 Süpüreceğim aynen de böyle.

DÖRDÜNCÜ PERDE

İmam, müezzinle.
 Müezzin:
 Biz imam, sufi sana,
 Rüşvet, para ver bana.
 Ver, ver, ver, ver, ver!
 Vermezsen – vermem
 Sana izin mezar ve kefeni.
 Ver ya, ver ya, ver ya, ver!
(Göstererek.)
 Koşarak yetişeceğim aynen de böyle.
 Cevap veren:
 Uzak dur, taş düşün o kafana,
 Çamur gibi kurusun o sarığın,
 Kalk, kalk, kalk, kalk, kalk!
 İşlerin hep şer, hep günah,
 Defolsun mescidin, mahalle,
 Git ya, git ya, git ya, git ya!
(Tekrar ederek, iter.)
 Dersini veririm aynen de böyle.

İmam:
 Hey, hey kan, ciğer parçası!
 Cevap veren:
 Acele et, aşağılıklar.
 Kuyruk yersin aynen de böyle.

BEŞİNCİ PERDE

Müellim:
 Benim üstadın Ekber,
 Şefaatt oldum mahşere kadar.

Ver, ver, ver, ver, ver!

Kanın içersen, hak çarpsın,

İstesen de çıkmaz, ey gafil.

Ver ya, ver ya, ver ya, ver!

Razı ol aynen de böyle.

(Eli göğsünde.)

Cevap veren:

Defol, felaket, insan düşmanı,

Değirmenden un yiyen açgözlü,

Git, git, git, git, git!

Mahşer falan boş laftır,

İnanan burada yok.

Kirpiç dersin ama kanun

Omuzuna yumruk atarsa

Bağırttırırım aynen de böyle.

Müellim:

Hey, hey terbiyesiz

Dersini dedim, veririm

Bir tokatla devrilirsin aynen de böyle.

Ver ya, ver ya, ver ya, ver!

ALTINCI PERDE

Kadı, alimler, müftü, mülazım.

Kadı:

Olmaz olaydım ben kadı,

Tüh sana, ne razı,

Ver, ver, ver, ver, ver!

Bugün manat da iyi,

Aç çuvalı hemen,

Verme, ama söz ver!

(Kuşağını göstererek.)

Altı aya keseceğim aynen de böyle!

Müftü:

Ben müftü, başım belada,
 Nadan el nasıl anlasın?
 Ver, ver, ver, ver, ver!
 Tavuk kadar aklım olsa,
 Cebbar-ı Azim çarpsın!
 Ver ya, ver ya, ver ya, ver!
 Fetva veririm aynen de böyle.

Alimler:

Alimdir benim adım,
 Yazık kaleme, davetime.
 Ver, ver, ver, ver, ver!
 Benden öküz akıllıdır,
 Araştırma ağırlığını,
 Ver ya, ver ya, ver ya, ver!
 Biti olsa dahi çırp de ver,
 Rivayet verir aynen de öyle.

Mülazım:

Mülazımım bunlara,
 Ecel bulmadan ölenlere.
 Ver, ver, ver, ver, ver!
 Al kişi, dese vesselam,
 İliğini ısırarak gezenlere,
 Herkesten daha çok bana ver,
 Eteğine yapışırım aynen de öyle.

Cevap veren:

Uzak dur, din düşmanları,
 Köpek de sizin kadar korkmaz.
 Size ait bu dinsizlik kuşağın
 İtim dahi kuyruğuna asmaz.
 Git, git, git, git, git!
 Düştüğün yeri sakın unutma,
 Su serpiveririm aynen de böyle.

(*Su serper.*)

Hepsi:

Biz seni kâfir hükmedeceğiz,

Git, haram ölesin köpekler.

Su serpiveririm aynen de böyle.

YEDİNCİ PERDE

Hâkim:

Biliyorsun ben ki hâkim şeytan,

Seninki daha çok para verirse, dört

Elbisemde leke bırakmayacaktır

Bir sepet ekmek vermem, asla.

Hadi, hadi, hadi, hadi!

Param, param zıplasa ver?

“Zalim devlet”

Vurur, sebebin sormadan aynen de böyle.

Cevap veren:

Biliyorum seni, hâkim şeytan,

Tükürür şimdi sana inadına.

Zamanın dolandırıcı, aptalları

Kalk, defol ...

Şeytan, şeytan, şeytan, şeytan!

İşte sana sevap yeni söz;

Başına geçirir koyun

Giyeceksin aynen de böyle.

Hâkim:

Şimdi, ben seninle ne yapayım...

Doğru, kapıya, yürü git.

Al sana mükafat aynen de böyle:

“Sürgün edilir”.

SEKİZİNCİ PERDE

Memur:

Biliyorsun ki, ben memur,

Ben paradan başka şeye karşı.

Aralıksız vermezsen

İn bakalım, maymun defol.

Ver, ver, ver, ver, ver!

Yoksa yürü hadi, hapishaneye,

Döveceğim aynen de böyle.

Cevap veren:

.....

.....

Büyük laflar etsen ne

Sistemden payını almadan

Şılk, şılk, şılk, şılk!

Siz, size, size, siz!

(Alnına tokat atarak.)

Ya, nerede yürüyeceğim aynen de böyle.

Memur:

(Sinirli bir şekilde.)

Hadi kalk, hapishaneye, direkt.

Dilini yediririm saksığana,

Yediririm aynen de böyle.

DOKUZUNCU PERDE

Bölge polisi, bekçi.

Polis:

Üzerine ben polis,

Bu bölgeden ben sorumlu.

.....

Buna verirsin dikenli ot

Ver, ver, ver, ver, ver!

Bu ne derse, iftiraya boğar,

Kafanı kırarım aynen de böyle.

Cevap veren:

İstemem ben sorumlu falan,

İsteğim yok kokmuş tütüne.

Bir tekmeyle deviririm seni

Üzerinden at arabası sürerim.

Gic, gic, gic, yalancı!

Hadi, hadi, hadi, çık hadi,

Üç kat yaparım aynen de böyle.

(Bir kere tekme atarım, kıvrılır yatarsın burada.)

Polis:

(Polis arar, düdüğünü bulamaz, ağzıyla.)

Çur, çur, çur, çur, öür!

(Sözlerle.)

Vat, vat, vat, vat, vat!

(Yumruklayarak.)

Yerle bir ederim aynen de böyle.

ONUNCU PERDE

Emniyet müdürü:

Benim bölge müdürün,

Korkmadın yapacağım paramparça.

Ses etmeden dur istersen

Yüreğin varsa, lazımsa başın.

Ver, ver, ver, ver, ver!

Ver ya, ver ya, ver ya, ver!

(Ayak göstererek.)

Aklın başına gelsin aynen de böyle.

Vali:

Benim senin bin başın,

Kan yaparım akan göz yaşın,

“Pişt” dediğimde “Buyurun” demezen,

Zehir ve zıkkımdır aşın,

Ver, ver, ver, ver, ver!

Ver ya, ver ya, ver ya, ver!

Kesiveririm aynen de böyle.

Aksakal:

Benim elli başı

Hızlıca yemezsen aşını,

Çekerim hem kirpik hem kaşın,

Hasta ederim yoldaşın.

Ver, ver, ver, ver, ver!

İteklerim aynen de böyle.

Cevap veren:

Dur, dur uzak, uzak iblisler,

Bitti artık eski üsluplar.

Yer yüzünde bitti devranınız.

Senin gibi haysiyetsizler.

Kalk, kalk, kalk, kalk, kalk!

Git, git, git, haram ölesin,

Başınızı yerim aynen de böyle.

ONBİRİNCİ PERDE

Vaiz:

Ben sana din vaiz,

Bende sinir bin kat.

.....

.....

Ver, ver, ver, ver, ver!

Ver ya, ver ya, ver ya, ver!

Hak diye yürürüm aynen de böyle.

Kalender:

O gerçek bir kalender

Bir para Allah...

Yüzünden bulunmaz bunun,

Ver, ver, ver, ver, ver!

Hay, hay, sen, biz...

Hatırlar aynen de böyle

Ot çöpü:
 Ot çöpü denilen paktır,
 Gerçek isterseniz, gerçeği...
 Tat falan sorar olursanız
 Yoğurt eklenmiştir...
 Ver, ver, ver, ver, ver!
 Ver ya, ver ya, ver ya, ver!
 Şefaathedeceğim aynende böyle.
 Cevap veren:
 Defol, bir an önce, pislik
 Tadına baykuş beğenen
 Ahiret size arzudur.
 Yanına alsın sadece mollalar.
 Hadi, hadibu tarafa,
 Defolun hadi gün ısınmadan
 İşte deyiverir irim aynende böyle.
 Üçü birlikte:
 Hey, bekle, haram olsun,
 Kaldı ki (Üfleyerek.)
 Satacağız seni aynende böyle.

ONİKİNCİ PERDE

Hekim:
 (Gelir torbastıyla.)
 Ben hekim ve ustayım,
 Her domuza gıdayım.
 Ver, ver, ver, ver, ver!
 Her bir yazık olan bireye
 Eceli çağırır kazığım.
 Ver ya, ver ya, ver ya, ver!
 İlaçlar hazırlarım aynende böyle.
 Duacı: (Üfürükçü)
 Ben, ben asil duacı

İnsanları hem ısıtır hem de soğuturum.

Ver, ver, ver, ver, ver!

Bana kimseler denk gelmesin

İsmi büyük olan beni çarpmış

Kurdu koyuna bağlarım,

(Ellerini birbirine çarparak.)

Yapıştırırım aynen de böyle.

Perihan: (Kam)

Ben defederim perileri,

Albastı, cin hepsini

(Ters dönerek.)

Gündüz görsem canı çıkar

Kurbağa ya da arının.

Ver, ver, ver, ver, ver!

(Davulla.)

Ver ya, ver ya, ver ya, ver!

Yok ederim aynen de böyle.

Bahşı: (Ozan)

Beni soracak olursan, bahşıyım,

.....canlık nakışım.

Değer derse ben senden

Ölen eşek daha iyidir.

(Kopuzla.)

Ver, ver, ver, ver, ver!

Ver ya, ver ya, ver ya, ver!

Yok ederim aynen de böyle.

Cevap veren:

Git, git, defol pislikler,

Kendisi cin, dev varlıklar.

Evet, evet zıplayıver,

Bugün yerden yok olacak

Sizin gibi vesvese üretenler,

Harabelere git, git!
(Üzerlerine toprak serper.)
 Çöp atarım aynen de böyle.
 Hey, hey hapsedeceğiz
 Acele et, davulunu paralarım
 Başına geçiririm aynen de böyle.

ONÜÇÜNCÜ PERDE

Falcı:
 Benim işim fal bakmak,
 Daim yalan ve yanlış.
 Ver, ver, ver, ver, ver!
 Benden daha tatlıdır,
 Küflenmiş maya.
 Ver ya, ver ya, ver ya, ver!
 Pislik atarım aynen de böyle.
 Diğer falcı:
 Benim adımdır falcı,
 Binmeden gider bir kamçı.
 Ver, ver, ver, ver, ver!
 Tanrım çarpsın eğer varsa
 Benim gibi deyyus, yalancı.
 Ver ya, ver ya, ver ya, ver!
 Yalan fal bakarım aynen de böyle.
 Diğer hekim:
 Bir ben hekimim
 Hem duacı hem üfürükçü.
 Ver, ver ver, ver, ver!
 Benim gibi yalancıdır bahşı.
 Ver ya, ver ya, ver ya, ver!
(Hemen bez parçasını yakar, tütsü olarak kullanır.)
 Okuyuveririm aynen de böyle.
 Üfürükçü:

İşte o benim üfürükçü,
 Okuyan, şifa veren.
 Ver, ver, ver, ver, ver!
 Gerçek akıl, saman beyinli,
 İnanmıyorsan dene bakalım!
 Ver ya, ver ya, ver ya, ver!
 Okuyuveririm aynen de böyle.
 Cevap veren:
 Tez defolun, pis melunlar,
 Şeytan sıfatlı alçaklar.
 Kasabın yanında kan yalayıp,
 Sizi bekler kan emiciler.
 Yürü, yürü, yürü, yürü!
 Defol, defol ya, aceleyle,
 Su serpiveririm aynen de böyle.
 Hepsi:
 Hey, hey dur hele,
 Ses etme üzerinden,
 Kül serpiveririm aynen de böyle.

ONDÖRDÜNCÜ PERDE

Gassal (Ölü yıkayan) ve Mezarcı (Mezar kazıyıcı):
 Biz gassal ve mezarcı
 Çamur olmadan toprağın
 Ver, ver, ver, ver, ver!
 Bizim rızamızı al, yoksa
 Karanlıktır övünmek.
 Ver ya, ver ya, ver ya, ver!
 Geniş mezar kazarız aynen de böyle.
 İhtiyar kadın ve yenge:
 Ben nineyim bu da yenge,
 Bize yok, yok ak para.
 Göbek bağını ben kestim,

Kündek oldu bu sana.
 Ver, ver, ver, ver, ver!
 Ver ya, ver ya, ver ya, ver!
 İyilik dileriz aynen de böyle.
 Cevap veren:
 Biz muhtaç değiliz mezarcıya,
 Yalanlar uyduran insanlara.
 Düşmez bu tarafa bu canlar
 Sizin gibi aptal, alçaklara.
 Güm, güm, güm daki dak!
 Yüzünüz yok olsun, boş insanların,
 Kireç serpiveririm aynen de böyle.
 Elime geçeceksin ya bir gün
 Fazla uzatma boş laflarını
 Yağ serpiveririm aynen de böyle.

ONBEŞİNCİ PERDE

Hırsız, faizci:
 Ben faizciyim, bu da hırsız,
 Oraktan da biz düzgün.
 Bize bulaşanların
 Ateş gibi yanacaktır mezarı.
 Ver, ver, ver, ver, ver!
 Ver ya, ver ya, ver ya, ver!
 Boğar, sonra doğrarız aynen de böyle.
 Cevap veren:
 Size haramdır artık
 Bu dünyadaki huzur.
 Sizi bekler, hadi gidin
 Cehennemin gür ateşi.
 Git, git, git, git, git!
 Yok ol, pisler, alçaklar!
 Süpüröveririm aynen de böyle.

İkisi:

Bekle, kelleni alırsız hemen,

Damağından asarsız

(Tokat atınca çeneleri kırılır.)

Yapıştırırız aynen de böyle.

ONALTINCI PERDE

Soylu kadı:

Ben kazı şah soyundan,

Bize kul zengin ve soyu,

Bizimle aydınlıktır

Her bir karanlık gece.

Ver, ver, ver, ver, ver!

Ver ya, ver ya, ver ya, ver!

Eğleniriz aynen de böyle.

Cevap veren:

Kalk, defol pislik, alçaklar,

Çürük ağacın kökleri.

Tatsız yerin dibine

Silinmez kan izleri bırakanlar.

Püf, püf, püf, püf!

Tüh, al işte tüh, tüh!

Tüküreceğim aynen de böyle.

İkisi:

Hey, hey aşkı tanımayan,

Git, git akar su.

Bir kova köpük

Serpiveririm aynen de böyle.

ONYEDİNCİ PERDE

Han, reis, cellat, asker.

Han:

Bu askerimdir, ben han,

Cellat, bu reis, molla.

Bize laf edersen eğer
Soyundan bırakmaz kimseyi.

Ver, ver, ver, ver, ver!

Ver ya, ver ya, ver ya, ver!

Asıvereceğiz aynen de böyle.

Cevap veren:

(Her birini göstererek.)

Geç kaldın pislik han,

Kusmuk, irin, fesat, kan.

(Göstererek.)

Gitti hepsi bu tarafa

Derviş, devran, meşrep, han.

Git, git bir an önce.

Cehennemde yerini al

Yoksa gönderirim aynen de böyle.

Han:

Umutla gelmiştik

Yok ederim ben aynen de böyle.

Temizlikçi:

(Elindeki süpürgeyi bırakarak, zanaatçı ve çiftçinin yanına gelerek.)

Allah yolunda insaf eyleyin

Bir kişi önderliğinde giderken

El kuzgunlarını gördünüz mü?

Sayalım bakalım, işte, işte:

(Parmaklarıyla sayarak.)

Zengin, molla, müderris, imam,

Müezzin, müellim, kadı, alimler,

Müftü, mülazım, hâkim, memur,

Polis, bekçi, müdür, aksakal,

Yolda yine kalender, otçu, hekim,

Duacı, Perihan, bahşı, falcılar,

Üfürükçü, gassal ve mezarcı

(Yüzünüzü görmek nasip olmasın)

Hoca, nene, yenge,

Hırsız, faizci, fahişe, han,

Asker, reis, cellat, elhamdülillah.

Bu yazığım zanaatçı, çiftçi ... benim gibi bir temizlikçiler üzerinden hayatını yaşadı, kanımız emdiler, bedava yaşadılar ve sadece kırk beş kişilermiş. Demek, bir zanaatçıyı ömür boyu %45 kârı yeniliyormuş. Sağ ol! Evet ya, dur bekle şimdi el kuzgunları, kişi başı 45 taneden denk geliyormuş, onların gelirine (leşlerine) de bakmak lazım. Onlara ne oldu? Kaç tane idi? Tamam, örneğin, bir gün zanaatçı ya da senin gibi temizlikçi yanlış yaptı da bu dünyaya geldi diyelim ve bu 45 kişiye yem olmak için doğuyormuş demek ki. İlk önce müjde alalım. Sayalım, yanlışınız olmasın: müjdenin karşılığını saymak da kolay değil, hapishane en az beş gün, dini bayramlar, sünnet, beşik düğünü, kırk günün kutlamaları, bunlar hazır Nakşibendi tapınağına giderse yedi tane armut ile başlarsak gider, düğünden sonra erkek çocuk olursa, sünnet için ekmek, yine bir dokuz tane kadar yemek, zengine, mahalleye, akrabalara, kadınlara, sünnete, düğüne hepsine pilav yapmak lazım. Birer rüşvet işte, sırasını dahi unuttum..... 18 koyun ve 28 tane deve doğru: şimdi... olan zorluk kız olursa ya da bu zorluk büyüdükten sonra gönülleri farklı bir arayış içine düşünce ne olur, tam tersi olur. Sayıyorsun de mi? Şimdi, bunun dışında hayatta olanları ayrı bir konu, yerinde duramayan, rahatsız olduklarında yaptığı birçok ritüeller var, “Bibiseşanba”, “Müşkül küşod”, “Aşır aşı”, “Mevlüt”, “Hatırlama günü”, “Aş hedis”, “Nenelere ısıracak” düğünlere lazım şans, arkadaş daveti, mezarlığa kurban, erkeklere sünnet hocası, kuran hocası, eğlencelerin yanı sıra, “Topık berdim”, “Hovli toy”, “Buyer ikkovon”, “Eşon çakırık”, “Hazrat çakırık”. Bu ikisiyle birlikte 21, 121 ile tam da 142 oldu, şimdi şeriat ile hükümetten gelelim, “Uşur-fitir”, “Kurvalık”, “Zakot”, “Hac”, “Hayr-ı ehsan”, “Sadaka”, mescide mum parası, dükkân kirası. Toprağa bile vergi, havaya vergi falan fistanlarla işte bunlarla birlikte 18 ile 142, toplam 160. Ya bu, ya o, ya da benim gibi dünyaya gelmeden önce ölümü olsun, yazığım kara toprağa girene kadar üzerinde olan 45 kuzgunun geçinmesi için 160 tane eğlence, tören düzenlemesi gerekiyor. Para bulmak lazım, eğlence düzenlemek lazım, geleneği yerine getirmek lazım diye uğraşır dururduk, artık emekçiler devleti kurulacaktır. Sermaye hakimiyeti sürgüne uğradı. Bugün Ekim inkılabına tam 10 yıl oldu. Bu zamana kadar bu pislikler arasında emekçiler, yok olacaktı...ya da ne bileyim ne olurdu.

O anda kuzgunlar sırayla dizilmiş bir şekilde müzik ritmine uygun bir şekilde sahnede yer alırlar. Müziğe saz sesleri eklenir, hepsi bir ağızdan “Ver, ver, ver, ver, ver!”

ONSEKİZİNCİ PERDE

Zengin, molla, imam:

Bu dağlarda kimler yatmış?

Temizlikçi:

Senin gibi kuzgunlar yatmış,

Yürü, yürü, yürü, yürü, yürü!

Hepsi:

Bizim onurumuzla birlikte

Yürüyeceğiz aynen de böyle.

Temizlikçi:

İşçiler kan içinde.

Hepsi:

Süpürüveririz aynen de böyle.

SONUÇ

Ceditçi düşünce 19. yüzyılın sonlarına doğru özellikle Rusya Müslümanları arasında toplumun aydınlanmasına yönelik olarak ortaya çıkmış bir fikir akımı olmakla birlikte Gaspıralı'nın açmış olduğu okullar ile eylemsel bir faaliyete dönüşmüştür. 19. Yüzyılın sonuna kadar hem doğu hem de batı Müslümanları için batıdaki düşünce akımlarının gerisinde kaldığı ve özellikle skolastik düşüncenin toplumun her katmanını çepeçevre sardığı görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında özellikle mektep ve medreselerin ilmi işlevlerini yitirerek birer geçim kapısı haline gelmesi ve sorgulayan bir eğitim sistemi yerine ezbere dayalı eğitim anlayışının hâkim olması sayılabilir. Bu durum aynı zamanda erkek ve kadınların ilim öğrenmelerinin farz kılındığı İslam dini anlayışından sadece erkek egemen bir toplum yaratılarak kadınların sosyal yapının içinde yer almayacakları bilgidен uzak ve sadece evde kalabildikleri bir anlayış sistemine doğru evrilmiştir. Bu kapsamda ceditçilik düşüncesi sosyal yapı içerisinde yaşanan bu çarpıklığa ve eksikliğe karşı çıkarak öncelikle kadın merkezli, kadınların topluma kazandırıldığı ve sorunlarının çözülmeye çalışıldığı bir anlayışı kabul ettirmeye çalışmıştır. Bu çözümün ilk temeli ise kız çocuklarının okutulması olarak belirlenmiştir. Özellikle Gaspıralı açmış olduğu Usul-i Cedit okullarında kız çocuklarının okutulmasına yönelik olarak büyük çabalar harcamış ve bu kapsamda kız kardeşi Şefika Gaspıralı ile mücadeleler vermiştir. Gaspıralı kız çocuklarının okumasını bir bağlamda toplumun aydınlanması yolundaki en büyük destek olarak görmüştür.

Hamza Hekimzade Niyazi de Özbek edebiyatının tiyatro alanındaki çalışmaları ile tanınan ve Özbek tiyatrosunun gelişmesine katkı sunan dönemin önemli ceditçi yazarlarından biridir. Yazar özellikle yaşamış olduğu dönemdeki göze çarpan toplumsal çarpıklıkları kimi zaman dram kimi zaman da komedi türünde yazmış olduğu eserlerle toplumun istifadesine sunmuştur.

Yukarıdaki ilerlemelerin ve gelişmelerin doğu toplumlarına entegre edilebilmesi için İsmail Gaspıralı tarafından ortaya konulan Cedit Hareketi yüzyılın sonlarına doğru bazı Türkistan aydınları tarafından benimsenmiş içinde doğup büyüdüğü toplumu belirli noktalara taşıyabilmek için Ceditçilik hareketi kapsamında anlatılar ortaya konulmuştur. Nitekim Türkistan'ın önemli aydınlarından Hamza Hekimzade Niyazi'de Ceditçilik hareketini özümsemiş; anlatılarında yalnızca toplumsal anlamda bir duyarlılık

göstermemiş aynı zamanda bütün doğu toplumlarını kapsayacak şekilde evrensel bir duruş sergilemiştir. Eserleri izexsel açıdan gözden geçirildiğinde aydınlanma, sınıf bilincinin oluşumu, kadın hakları, eğitim ve öğretim, bilimsel anlamda ilerleme, toplumun gelişmişlik düzeyini arttırma gibi konular ön plana çıkmaktadır.

Hamza Hekimzade Niyazi'nin tiyatro eserleri bütüncül bağlamda bir çıkarıma tabi tutulduğunda yönetici düzeyinde tiranlaşan kişilerin güç ve para için yapacaklarının sınırının olmadığına dair eleştirel bir yaklaşımlar sunar. Bu bakımdan anlatılar, arka plan kültüründe tarihsel bağlam itibariyle Doğu toplumlarının içinde bulunduğu kronikleşen sorunlarına bir ayna tutar. Tarihsel bağlam itibariyle 19. yüzyılın sonları Doğu toplumları için Batı'daki gelişmelerden ve ilerlemelerden kopuk bir döneme göndermede bulunur. Bu bakımdan yazarın hemen hemen bütün eserlerinde çağın Doğu toplumları üzerindeki yıkıcılığına ve yıpratıcılığına karşı eleştirel bir yaklaşım ve öneriler bütünü vardır. Yazar genel olarak anlatılarda din ve siyaset gibi toplumsal tabakanın çevrenini oluşturan olguların kişiler tarafından kullanıldığını ve buna karşın toplumun bilimle kendini geliştirerek eleştirel bir yaklaşıma ulaşmasını ister. Anlatılarda kullanılan karakterler her türlü hırs ve kişisel çıkarları uğruna toplumun geleceğini tehlikeye sokacak olan tiranlaşan karakterlerdir. Bu karakterlerin toplumdan izole edilebilmesi için toplumun gelişimini sağlayacak bireylerin tarih, coğrafya, siyaset ve diğer bilimleri öğrenmesi bakış açılarını değiştirmeleri gerektiği üzerinde durur.

Hamza Hekimzade, anlatılarında kolektif bilinç düzeyinin içinde bulunmuş olduğu dipsiz, karanlık kuyuya ışık tutarak yeniden yaşam reflekslerini harekete geçirme amacı güder. Zehirli hayat anlatısında, yazarın anlatı başlığını yok eden “zehir” düzleminde kurması; bu zehrin panzehrinin de aklın öncülüğünde bireylerarası yaşamı önceleyen bir yaşam düzeni olduğu gerçeğini gözler önüne serer. Yazarın söz konusu düzensizliğe karşı düzen arayışı, kendi toplumunu içinde bulunduğu kör, karanlık, dipsiz kuyular üzerine düşünmeye sevk etmektedir. Bu bakımdan Hamza Hekimzade, “Zehirli Hayat” eserinde kişisel düzlemde kavuşamayan Meryem Hanım ve Mahmudhan'ın uzun ve sancılı sürecini kavramsal düzeyde toplumsal noktalara çekmiş, yeniliğin ve aydınlanmanın yollarını göstermiştir.

Dünya Sermayesinin Son Günleri, Hamza Hekimzade Niyazi'nin var olan gerçekliği başka görme biçimlerine dönüştürerek değerlerle yüklü sembolik anlam dünyasına aktardığı en önemli eseridir. Eserde doğu toplumlarının içerisinde bulunduğu

kökensel teslimiyet ve tembellik kavramları sembolik okuma üzerinden başka biçimlere büründürülerek sunulur. Anlatı, doğu-batı düaletisinin tarihsel gerçeklik ve bilinç dünyası bağlamında okunduğu kavramsal göndermelere sahiptir. Doğu-batı düalitesinin anlatıda altın, din insanı, saltanat, savaş, zulüm, güç, inkılâp, işçi, zanâtkâr ve çiftçi düzleminde okunması; anlatının yatay boyuttan ziyade dikey boyutta çözümlenmesi gerektiğinin göstergesidir. Sembolik değerler düzleminden göndermeler içerisinde bulunarak, Doğu'nun kurtuluşunun bilim ve aydınlanmadan geçtiğini vurgulamaktadır. Hamza Hekimzade Niyazi'nin "*Dünya Sermayesinin Son Günleri*" adlı eseri, -izleksel açıdan- doğu ve batı dünyası için yaşanılabilir bir dünya oluşturabilmek adına kavramsal düzeyde yaratılan karşıt değerlerin (saltanat, general, padişah, zulüm, altın ve din insanı) -bütün dünya mazlumlarının sonsuz felaketini engelleyebilmek için- yok edilmesi ile son bulur.

İstibdat Kurbanları adlı tiyatro temelde bir başkaldırıyı hikâye eder. Ancak senaryo sadece buna odaklı yazılmamıştır. Olay örgüsünde dönem toplumu hakkında birçok bilgi elde etmek mümkündür. Tiyatro, Çar Rusyasının, Müslümanlar üzerindeki tahakkümüne dayanmaz. Senaryonun arka planındaki motivasyon daha çok özgürlük ve kitle-iktidar ilişkileri odaklıdır. Bu anlamda aslında iktidarın hayatın neredeyse tüm ayrıntılarını nasıl etkilediği ortaya konmuştur. Anlatı, devrimi veya başkaldırıyı merkeze koyan bir metin de değildir. Yani anlatı "bir devrim nasıl yapılır" veya "haksızlıklarla nasıl mücadele edilir" sorularına da cevap vermek için kurgulanmış ideal bir metin de değildir. Tiyatro'nun amacı, Anlatı'nın baş karakteri Seyithan'ın üzerinden bir tip yaratılarak, sömürlen ve ezilen halkın dönemin İktidar sahipleri tarafından cahil bırakılması ve bu koşullardan haberleri dahi olmayan Rusya Müslümanlarının içinde bulunduğu trajik durumu imlemektedir. Anlatı dönemin toplumuna ayna tutmak ve özgürlüğün önemini vurgulamaktır. Metnin bu anlamda odaklandığı ilişkiler de temelde iktidar ilişkileridir. Niyazi, İstibdat Kurbanlarında olay örgüsünü buyuran sınıf ile buyrulan sınıf arasındaki çatışmalar ile metnin oak noktasını oluşturur. Metnin değerli kılan özellik ise iktidar ilişkilerinin etkilerini hayatın hemen hemen tüm alanlarına odaklanarak ortaya koymasıdır. Eğitimin, özgürlüğün ve kadınların sadece meta merkezli olarak düşülmesine karşı çıkmaktadır. Örneğin babanın kızına karşı tutumu, dinin istismarı, ahlaki bozulmalar vs. de bir iktidar ilişkisi örneği olarak işlenir. İstibdat Kurbanları eseri, toplumda aslında göz önünde olup fark edilmeyen iktidar ilişkilerine ışık tutan bir eserdir.

İstibdat Kurbanları'nı özgün kılan özellik de çoğunlukla halka görünmeyen ama onları her anlamda etkileyebilen iktidar güçlerine ışık tutmasıdır. Bu anlamda anlatı aslında bir sanat eserinin en temel özelliklerinden birini yerine getirir: “farkındalık kazandırmak”. Eserin bir diğer önemli özelliği kazandırılan farkındalığın yerel değil evrensel seviyede olmasıdır. İşlenen konular sadece belli bir kesimi ilgilendiren konular olmaktan ziyade birçok farklı kesimi ilgilendirir. Eserin bu anlamda dönem toplumunun birçok kesimine hem ışık hem de ayna tuttuğu söylenebilir.

Peçe Sırlarından Bir Levha bir bütün olarak toplumdaki ahlaki çürümeleri konu edinir ve bunları yolsuzluk, rüşvet, kadına bakış, din, aşka bakış vs. gibi konular üzerinden işler. Özellikle dönem toplumuna ışık tutması ve fark edilmeyenleri açığa çıkarması bakımından son derece önemli göstergeler barındırmaktadır. Bu çalışmada yapılan tespitler ve çözümlemeler anlatının derin yapısındaki sembolik değerleri ortaya çıkarmaya yönelik olmuştur. Özellikle ahlak konusunun merkezi olduğu bu anlatı, toplumu iyi gözlemleyen ve toplumun görünen ve en önemlisi görünmeyen sorunlarını başarılı bir şekilde ortaya koyan bir anlatıdır. Anlatının mesajları sadece yerel düzlemde değil evrensel düzlemde de karşılık bulabilecek mesajlardır. Özellikle gücü elinde bulunduranların buyrulan sınıfı temsil eden halka karşı tavrını açıklıkla ortaya koyan bu eser, bir halkın kolektif bilinçaltının analizine de önemli katkılar sağlayacak niteliktedir.

Hamza Hekimzade Niyazinin kadının sırları adlı anlatısı kadının yeryüzündeki var oluşunun anlamlandırılması ve konumlandırılması üzerine kurulur. Bu bakımdan anlatılara bütüncül yaklaşımla baktığımızda Hamza Hekimzade Niyazi'nin insan hakları ve değerler bütünü yönünden kadının eşitlikçi bir konuma yükselttiğini, kadına olan bakış açısının evrensel değerler düzlemi üzerine kurulması gerektiğini vurguladığını görmekteyiz. İslam dinin arkasına sığınan din insanlarının kadını değerler noktası bakımından bedensel anlamda bir meta olarak görmesi birden çok eşliliği savunması gibi hususlar anlatıdaki temel çatışma noktalarını oluşturur. Nitekim anlatıda 8 Mart dünya kadınlar günü vurgusunun yapılması kadınlara kadına olan bakış açılarının trajikomik bir şekilde işlenmesi izleksel açıdan kadına olan bakış açısının eleştirel bir yaklaşımla ele alındığını gösterir.

Eski Kadılar ve Maysara'nın İşi, dikey boyutta kişisel hırsların ve nefsanî duyguların tatmin edilmesine yönelik bir kurgu üzerine kurulu olsa da yatay boyutta toplumsal anlamda topluma yön verecek kişilerin toplumu ahlaki çöküşe sürüklediğini

dışa vurur. Nitekim Orta Çağ karanlığına dair uygulamaların şeriatın koruyucusu konumunda olan kişiler tarafından kutsanması ve kendilerini yeryüzünde her şeyi yapabilecek güçte görmeleri anlatı boyunca eleştirel bir düzlemde topluma sunulur. Dinin kişisel zevk ve menfaatler uğruna suiistimal edilmesi toplumsal anlamda ahlaki çöküşün başlangıcıdır. Bu bakımdan söz konusu zihniyet kendisine sınırsız bir açılım alanı sunarken aynı zamanda evrensel hakikatlerin yıkıcılığına soyunmuş ve bu sınırsız alanı örtük bir yasa haline getirmiştir. Fakat söz konusu zihniyetin karşısına gücünün ve yapabileceklerinin farkında olan ve dünyayı yeniden kurma yetisi olan kadın, var olan bütün gücü ile çıkar. Bu bakımdan kadının evrendeki konumu yine kadının farkındalığı ve yetileri sayesinde belirlenecektir.

Zengin ile Hizmetçi tiyatrosu; toplumsal yozlaşma, dinin keyfi ve manipüle edilerek kullanımı, şekilciliğin toplumsal ahlaka yansımaları, kadının toplumdaki yeri, devlet kurumlarında görülen liyakatsizlikler ve yolsuzluklar, sınıf farklılıklarının toplumsal yansımaları, aile müessesesinin toplumdaki işlevi ve değeri gibi izlekleri işleyerek dönem toplumuna ayna tutmaktadır.

Hamza Hekimzade Niyazi'nin Eski Seçimler adlı eseri, geleneği ve dini kendi çıkarları ve kişisel zevkleri için aşağılayan yitik yüzlerin bir panoraması niteliğindedir. Bu bakımdan yazar, dinin belirli kişisel hırslar ve çıkarlar uğruna bir ideolojiye dönüşmesini eleştirir. Bu bakımdan belirli ideolojileri kendi çıkarları ve hırsları uğruna kullanan kişilerin kitleleri uyarıcı nitelikte yönetmeye çalışması anlatının temel izleğini oluşturur. Topluma tutulan bir ayna niteliği taşıyan eser, izleyiciye durup kendi üzerinde düşünme yolunda ontik bir dokunuş yapar. Kendi geleceğini kurma ve gelecek nesillere yön verme bilincine ulaşmak için eğitim, bilgi, ahlak gibi yüce değerlerin kutsanması eserin ana izleğini oluşturur.

Hamza Hekimzade niyazi yaşadığı çağda ortaya koyduğu anlatılarda toplumun bakış açısını geliştirmek, değiştirmek ve dönüştürmek adına bilinç oluşumunu sağlayacak kavramlara gönderme bulunmuştur. Niyazi'nin anlatılarda oluşturmak isteği kolektif bilinç, süreklilik ilkesi bağlamında okuyan, düşünen, eleştiren, sorgulayan bir bilinçler bütününe kapsar. Anlatılar, değerler dizgesi bakımından doğu toplumlarının sorunlar bütününe sembolik düzeyde bir ışık tutar.

KAYNAKÇA

- Açık, F. (2007). *Özbek Edebiyatı*. Ankara: Alp Yayınevi.
- Açık, F. (2018). *Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatları El kitabı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Agamben, G. (2013). *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*. (Çev. İ. Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Akay, A. (1995). *Michel Foucault'da İktidar ve Direnme Noktaları*. İstanbul: Mubi Yayınları.
- Akçura, Yusuf. (2013). *Türkçülüğün Tarihi*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Allworth, E. (1964). *Uzbek Literary Politics*. The Netherlands: The Hague, Mouton & Co Publishers.
- Altındal, A. (1985). *Türkiye'de Kadın*. İstanbul: Süreç Yayıncılık.
- Andican, A. (2020). *Cedidizmden Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bardakoğlu, A. (2019). *İslam'ı Doğru Anlıyor Muyuz?*. İstanbul: Kuramer Yayınları.
- Bedirhan, Y. (2015)., XIX. Yüzyılda Kazan Türkleri Arasında Eğitim Öğretim ve Aydınlanma (Maarifetçilik) Hareketinin Başlaması ve Bunun Öncüleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (53), 366-379.
- Benningsen, A. (1981) *Step'de Ezan Sesleri*. (Çev. Nezih Uzel). İstanbul: Selçuk Yayınları.
- Berkes, N. (2002). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. (Haz. Ahmet Kuyaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berktaş, F. (2014). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın: Hristiyanlıkta ve İslamiyette Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bilgin, B. (2001). *İslam'da Kadının Rolü: Türkiye'de Kadın*. Ankara: Konrad Adenauer Vakfı.
- Camus, A. (1985). *Başkaldıran İnsan*. (Çev. Tahsin Yücel). İstanbul: Kuzey Yayınları.
- Cannetti, E. (2006). *Kitle ve İktidar*. (Çev. G. Aygen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Chodorow, N. J. (2007). *Duyguların Gücü: Psikalanizde, Cinsiyette ve Kültürde Kişisel Anlam*. (Çev. J. Ö. Dirlikyapan). İstanbul: Metis Yayınları.

Connel, R. W. (1987). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*. (Çev. Cem Soydemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Devlet, N. (1998). *1917 Ekim İhtilali ve Türk-Tatar Millet Meclisi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Durkheim, E. (2016). *Ahlak ve Toplum*. (Çev. Duygu Çenesiz). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Erşahin, S. (2021). *Türkistan'ın Milli Uyanışında Özbek Ceditçiliği ve Abdurrauf Fitrat Örneğinde*. İstanbul: Mamer.

Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Foucault, M. (2015). *İktidarın Gözü*. (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Freud, S. (2012). *Kitle Psikolojisi*. (Çev. Kâmuran Şipal). Cem Yayınevi, İstanbul

Gaspıralı, İ. (2019). Kadınlar. (Haz. Y. Akpınar). *İsmail Gaspıralı Seçilmiş Eseleri: II içinde* (s.321-338). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Gaspıralı, İ. (2021). Dil-Edebiyat-Seyahat Yazıları. (Haz. Y. Akpınar). *İsmail Gaspıralı Seçilmiş Eserleri: III içinde*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Gaspıralı, İ. (2022). Eğitim Yazıları. (Haz. Y. Akpınar). *İsmail Gaspıralı Seçilmiş Eserleri: IV içinde*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Göksan, A. (1964). Gaspıralı İsmail Bey ve Usulücedidçiliği. *Türk Kültürü Dergisi*, 18, 126-129.

Guenon, R. (2012). *Modern Dünyanın Bunalımı*. (Çev. Mahmut Kanık). Ankara: Hece Yayınları.

Güney, A. F. (2007). *Özbek Yazar Hamza Hekimzade Niyaz'ının Yangi Saadet, Tört Işık Hikayesi ve Bay İla Hizmetçi Tiyatrosu*. Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Güngör, E. (1997). *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Hançerlioğlu, O. (2011). *Düşünce Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hayit, B. (1978). *Türk Dünyasında Rus Emperyalizminin İzleri*. İstanbul: Sabah Kültür Yayınları.

Huizinga, J. (2015). *Homo Ludens Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Hüsnü, Ş. (2017). *Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm*. İstanbul: Yordam Kitap.

İşbilir, A., Dikkaya, M. (2021). Ceditçi Düşüncede Kadının Sosyo-Ekonomik Rolü ve Etkileri. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 7 (2), 260-280.

Jacobi, J. (2002). *C. G. Jung Psikolojisi*. (Çev. Mehmet Arap). İstanbul: İlhan Yayınları.

Jung, C. G. (2013). *Keşfedilmemiş Benlik*. (Çev. Barış İlhan, Canan Ener Sılay). İstanbul: Barış İlhan Yayınevi.

Kamaleva, A. (2009). 19. Yüzyılın İkinci yarısında Kazan Tatar Edebiyatı ve Maarifetçilik Hareketi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (1), 147-157.

Kanlıdere, A. (2019). *Sosyalizmden Türkçülüğe Kazanlı Ayaz İshakî*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Kanlıdere, A. (2021). *İdil-Ural ve Türkistan'da Fikir Hareketleri Dinî Islahçılık ve Ceditçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat

Khalid, A. (1998). *The Politics of Muslim Cultural Reform*. California: California University Press.

Karakas, Ş. (2001). Türkistan'da İlk Tiyatro Faaliyetleri ve Pederküş Piyesi. *Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Koomduk İlimler Curnalı* (2), 162- 185.

Karimov, N. ve diğerleri (1988). *To'la Asarlar To'plami, "Hamza Hakimzode Niyoziy" 1*. Taşkent: O'zbekiston SSR "Fan" Nashriyoti.

Karimov, N. ve diğerleri (1988). *To'la Asarlar To'plami, "Hamza Hakimzode Niyoziy" 2*. Taşkent: O'zbekiston SSR "Fan" Nashriyoti.

Karimov, N. ve diğerleri (1988). *To'la Asarlar To'plami, "Hamza Hakimzode Niyoziy" 3*. Taşkent: O'zbekiston SSR "Fan" Nashriyoti.

Karimov, N. ve diğerkleri (1988). *To'la Asarlar To'plami*, “Hamza Hakimzode Niyozı” 4. Taşkent: O'zbekiston SSR “Fan” Nashriyoti.

Karimov, N. ve diğerkleri (1989). *To'la Asarlar To'plami*, “Hamza Hakimzode Niyozı” 5. Taşkent: O'zbekiston SSR “Fan” Nashriyoti.

Kasimov, B. (2010). Ceditçilik. *Gazi Türkiyat*, 6 (1), 335-361.

Kasimov, B. (2009). Milli Uyanış. (Çev. Fatma Açık). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

Kocaoğlu, T. (2018). *Türkistan'da Yenilik Hareketleri ve İhtilaller: 1900-1924*. Haarlem, Hollanda: UZNED.

Korkmaz, R. (2010). Ulusun, Korkma! Nasıl Böyle Bir İmânı Boğar. (Ed. Hasan Akay-M. Fatih Andı). *İstiklâl Marşı İstikbâl Marşı 41 Dize 41 Yorum* içinde. İstanbul: Hat Yayınları.

Korkmaz, R. (2011). Yeni Türk Edebiyatına Giriş. (Ed. Ramazan Korkmaz). *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı* içinde. Ankara: Kesit Yayınları.

Korkmaz, R. (2004). *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*. Ankara: Türksoy Yayınları.

Korkmaz, R. (2015). *Yazınsal Okumalar*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Leibowitz, L. (2012). Cinsiyet Farklılıklarının Gelişimi Üzerine Perspektifler. (Haz. R. R. Reiter, Çev. B. Abiral) *Kadın Antropolojisi* içinde (s.19-36). Ankara: Dipnot Yayınları.

Macit, N. (2013). *Öteki Din: Üretenler ve Yönetenler*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Mair, C., Kelly, A. H. ve High, C. (2012). Introduction: Making Ignorance an Ethnographic Object. (Ed. Mair C., Kelly A. H. ve High C.) *The Anthropology of Ignorance: An Ethnographic Approach* içinde (s. 1-32). India: Palgrave and Macmillan.

Mandaloğlu, M. (2022). Eski Türklerde Aile ve Evlilik Anlayışı. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4 (8), 481-498.

Maraş, İ. (2002). *Türk Dünyasında Dinî Yenileşme (1850-1917)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Moran, B. (2003). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Öngen, T. (2014). *Prometheus'un Sönmeyen Ateşi: Günümüz İşçi Sınıfı*. İstanbul: Yordam Kitap.

- Özsoy, E. (2023). *Stalin'in Darağacında Bir Tatar Aydınının Portresi Muahammed Fatih Kerimî ve Ceditçilik Hareketi*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Ricoeur, P. (2012). *Hafıza, Tarih, Unutuş*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Russel, B. (2005). *Evlilik ve Ahlak*. (Çev. Ender Gürol). İzmir: Cem Yayınevi.
- Russell, B. (1990). *İktidar*. (Çev. M. Ergin). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Sancar, S. (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Snyder, T. (2019). *Tiranlık Üzerine*. (Çev. Zeynep Enez). İstanbul: Olvido Kitap
- Geçen, S. (2014). *İkinci Yeni Şiirinde Başkaldırı*. Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ardahan Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan.
- Söylemez, O. Ateş, Ö. F. (2023) Türkiye ve Türk Dünyasında Modern Cumhuriyetlere Giden Süreçte Edebiyatın Rolü. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* (50), 303-332.
- Sultanov, Y. (1973). *Hamza*. Taşkent: Özbekistan CCR “Fan” Nashriyoti.
- Şayhan, F. (2018). Kuşatılan Ben’in Biliş Düzeyi Yorumu: Yüce Birey Bağlamında Yunus. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 21 (11), 69-77.
- Shayegan, G. (2014). *Yaralı Bilinç*. (Çev. Haydun Bayrı). İstanbul: Metis Yayınları
- Üşünmez, E. Boltabayev, S. ve Tuğlacı, G. (2016). *Özbekçe-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Türk Dünyası Vakfı.
- Yolcu, M. A. (2014). *Türk Kültüründe Evliliğe Bağlı Tabu ve Kaçınmalar*. Konya: Kömen Yayınları.
- Yusupova, N. (2018). *Türkçe-Özbekçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Rizayev, S. (1997). *Jadid draması*. Taşkent: Shark Nashriyet-Matbaa Koncherniyasining Bosh Tahririyati.
- Mirzayev, S., Shermuhammedov, S. (1993). *Hozirgi Zamon O'zbek adabiyeti tarixi*. Taşkent: O'zbekiston.
- Karimov, N. (2008). *XX. Asr Adabiyoti Manzaraları*. Taşkent: O'zbekiston.
- Taymas, A. (1947). *Rus İhtilalinden Hâtıralar*. İstanbul: Güven Basımevi.
- Togan, V. Z. (1999). *Hatıralar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Türkoğlu, İ. (2000). *Rızaeddin Fahreddin*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

- Ziyouz. (2024, haziran 10). ziyouz: <https://ziyouz.uz/ilm-va-fan/tarix/manaviyat-yulduzlari/hamza-hakimzoda-niyoziy-1889-1929/> adresinden alındı.
- Dolimov, U. (2024, haziran 11). *Hamza Hakimzoda Niyoziy*. ziyouz: <https://ziyouz.uz/ilm-va-fan/adabiyot/milliy-uygonish/ulugbek-dolimov-hamza-hakimzoda-niyoziy-1889-1929/> adresinden alındı.
- Hamza Hakimzoda Niyoziy (1889-1929)*. (2024, haziran 10). ziyouz: <https://ziyouz.uz/ozbek-sheriyati/ozbek-zamonaviy-sheriyati/hamza-hakimzoda/> adresinden alındı.
- Normatov, U. (2024, Haziran 14). *Ustozning bir ijodiy jasorati (2009)*. ziyouz: <https://ziyouz.uz/matbuot/hozirgi-davr-matbuoti/2009-sp-2032750633/> adresinden alındı.
- Niyazi, H. H. (2024, Haziran 16). *Jum'a qandoq kun?* ziyouz: <https://ziyouz.uz/matbuot/jadid-matbuoti/hamza-hakimzoda-niyoziy-juma-qandoq-kun-1917/> adresinden alındı.
- Niyazi, H. H. (1914, Mayıs 20). *Bid'atmi majusiyatmi ?* ziyouz: <https://ziyouz.uz/matbuot/jadid-matbuoti/hamza-hakimzoda-niyoziy-bidatmi-majusiyatmi-1914/> adresinden alındı.
- Niyaziy, H. H. (2024, Haziran 18). *Xutbadan murod nima?* ziyouz: <https://ziyouz.uz/matbuot/jadid-matbuoti/hamza-hakimzoda-niyoziy-xutbadan-murod-nima-1917/> adresinden alındı.
- Niyaziy, H. H. (2024, Haziran 18). *Hamza Hekimzade Niyaziy. Bukungi qadrlik kunlar*. ziyouz: <https://ziyouz.uz/matbuot/jadid-matbuoti/hamza-hakimzoda-niyoziy-bukungi-qadrlik-kunlar-1917/> adresinden alındı.
- Karimov, N. (2024, Haziran 23). *Hamzani kim o'ldirgan yoxud Shohimardonning qora bahori* . ziyouz: <https://ziyouz.uz/matbuot/qayta-qurish-davri-matbuoti/naim-karimov-hamzani-kim-oldirgan-yoxud-shohimardonning-qora-bahori-1991/> adresinden alındı.

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU FORMU

 ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA
Tarih: 04/07/2024
Tez Başlığı: Ceditçilik Bağlamında Hamza Hekimzade Niyazi'nin Tiyatro Eserleri Üzerine Tematik İnceleme Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 427 sayfalık kısmına ilişkin, 04/07/2024 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 4'tür. Uygulanan filtrelemeler: 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☒ Alıntılar dâhil 4- ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nde belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.
04.07.2024 Tarih ve İmza
Adı Soyadı: Çağdaş Keçeci Öğrenci No: 18201900001 Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı Programı: Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Statüsü: ☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora
<u>DANIŞMAN ONAYI</u> UYGUNDUR. _____ Prof. Dr. Şüreddin MEMMEDLİ

EK 2. ETİK KURUL MUAFİYET FORMU

 ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞINA
Tarih: 04/07/2024
Tez Başlığı: Ceditçilik Bağlamında Hamza Hekimzade Niyazi'nin Tiyatro Eserleri Üzerine Tematik İnceleme Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam: 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. Tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.
04.07.2024 Tarih ve İmza
Adı Soyadı: Çağdaş Keçeci Öğrenci No: 18201900001 Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı Programı: Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Statüsü: ☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora
<u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u> Prof. Dr. Şüreddin MEMMEDLİ Detaylı Bilgi: https://www.ardahan.edu.tr/birim.aspx?id=1002003 Telefon: 0-4782117522 Faks: 0-4782117523 E-posta: sbe@ardahan.edu.tr

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Çağdaş KEÇECİ

Doğum Yeri ve Tarihi :

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Ardahan Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi: Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Çağdaş Türk Lehçeleri Bilim Dalı

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri:

İş Deneyimi

Stajlar:

Projeler: Ardahan Valiliği Sosyal Yardımlaşma Vakfı Aile Destek Merkezi Projesi Koordinatör

Çalıştığı Kurumlar: Ardahan Valiliği

İletişim

E-Posta Adresi:

Tarih

Jüri Tarihi: